

Rbl. 1.03

K. PAUSTOVSKI

K. PAUSTOVSKI
**VALITUD
TEOSED**

valitud teosed

«Olen alati almanud, et elus käivad hea ja halb kõrvuti. Isegi läbi valed, viletsuse ja kannatuste raske kanga võib sageli näha kumamas head... Olen püüdnud seda head ja ilusat igalt poolt leida. Ja olen sageli ka leidnud. See võib välgatada ootamatult nagu Tuhkatriinu kristallking tema halli räbaldunud kleidi alt, võib tema hella ja uudistava pilguga äkki kuskil tänaval vastu särada.»

Need sõnad on pärit K. Paustovski autobiograafilisest teosest «Kauged aastad» ja võiks öelda, et nendes on leidnud väljenduse Paustovski loomingu kõige iseloomulikum joon — usk inimesesse, usk headusse. See on mõte, mis kõlab kõigis kirjaniku teostes.

Peale novellide ja jutustuste tutvustab valimik lugejale ka Paustovski reisikirju nii kodumaalt kui võõrsilt ja kirjandus- ning kunstilaseid kirjutisi.

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

Valitud teosed

„EESTI RAAMAT“ TALLINN 1966

Tõlgitud väljaannetest:

К. Паустовский. *Собрание сочинений в 6 томах.*
ГИХЛ, Москва, 1958.

К. Паустовский. *Избранное.*
Московский рабочий, 1961.

Koostanud N. Vorobjova

Kunstiliselt kujundanud E. Kollom

KARA-BOGAZ

Leitnant Žerebtsovi eksitus

Kaspia mere rannikul pole kohta,
mis oleks sedavõrd igas suhtes täiesti
kõlbmatu.

Maadeuurija Karelin

«Tõttan teatama, et täitsin Teie palve ja toon Teile reisilt kaasa kaks haruldast lindu, mis ma Kara-Bogazi lahes lasksin. Laeva proviandihoidja võttis nõuks neist topised teha, mis seisavadki nüüd minu kajutis. Need on egiptuse linnud, nimega flamingo, ja neil on imeilus roosa sulestik. Pean nende esinemist Kaspia mere idarannikul mõistatuslikuks, sest seniajani on neid kohatud üksnes Aafrikas. See aga, mis lindude jahisse puutub, on üpris kummaline ning väärib pikemat kirjeldamist.

Nagu Te teate, sain ma käesoleva, 1847. aasta kevadel käsu kirjeldada ja mõõta väga hoolikalt Kaspia mere kaldaid, milleks minu käsutusse anti aurukorvett «Volga».

Me sõitsime Bakuust Astrahani ja sealt edasi Gurjevini, kust suundusime lõunasse piki tundmatuid ja süngeid kaldaid. Neid ma kirjeldama ei hakka, sest ei taha Teid üleearuse lugemisega koormata. Märgin vaid huvitavat vaatepilti, mida pakuvad kaldad Mangõslaki poolsaare juures, kus Aasia kerkib Uraali kõrbe tagant musta püstloodse järsakuna. Järsak kaugeneb merest ja kaob ühetasase seinana itta, kus terenduse tõttu pole näha midagi peale savi ja päikese. Järsak on ligipääsmatu, rändkarjakasvatajad teavad

rääkida, et sellest pääseb üles vaid ühes kohas — mööda kuivanud oja sāngi. Merre laskub see järsak püstloodse seinana, mis on kohati must, kohati hallikaspruun. Kuigi ma olen aastate jooksul palju ringi rännanud, pole ma veel nii süngeid kaldaid näinud — nad otsekui ähvardavad meresõitjaid.

Kinderli laheni sõitsime vastu lõunatuult, see tõi kõrbest tolmu ja väävlilõhna — räägitakse ju, et kõrbes asuvad väävlimäed. See tuul raskendab hingamist ja on arvatavasti kahjulik kõigile elusolenditele.

Ma tundsin suus iiveldamapanevat magusat maitset, madrused aga hakkasid nii koledal kombel sülitama, et pootsmanid olid lausa meeleheitel: tekk oli otsast otsani täis sülitatud ja seda tuli pesta kolm korda päevas. Selgituseks olgu öeldud, et süüdi olid siin põlised meremeeste tavad, mis keelasid sülitamise merre, sest see võis vastasel korral pahaseks saada ja laeva karmilt nuhelda.

Pärast seda kui olime viibinud Kinderli lahes, kus me esmakordselt selle kahe kuu jooksul mahlakat haljast rohtu nägime — neil soolakuil on see lausa ime —, asusime tugeva põhjatuulega teele Kara-Bogazi suunas. Ka see tuul on ebaharilik. Ta toob endaga kaasa külma ja selge ilma ning kogu kehasse imeliku rahu ja tühjusetunde, justkui vabastades teda verest ja luudest. See kergus kehas pole kaugeltki meeldiv, vastupidi, ta kujutab endast üpris haiguslikku nähtust ning paneb kõrvad kumisema ja pea pöörutama.

Kinderli lahes me võtsime vanadest kaevudest suhteliselt magedat vett, kuid ööseks muutus see kibesoolaseks. Ma murdsin kaua pead, püüdes seda nähtust seletada, ja võtsin oma abiliseaga mitu veeproovi. Selgus, et vesi läheb soolaseks, kui nõu on pealt katmata või halvasti kaetud. Sellest ma järeldan, et sinne õhk on küllastatud imepeenest soolatolmust, mis halvasti kaetud tunni või lahtisse ämbrisse sattudes teebki vee soolaseks. Sellesamaga seletan ma ka taeva imeväärset hõbehalli värvust. Võimsad õhukihid on soolast küllastatud, mille tõttu päikesekehas muutub häguseks ja omandab veidi hõbeja värvuse, kuigi kõrvetab halastamatult.

Kinderli lahe kaldal me nägime kindluse varemeid.

Selle olevat püstitanud siia Peeter I ajal kindral Bekovi, kui ta alustas oma meeletut sõjakäiku Indiasse. Räägitakse, ta olevat siin oma puuderdatud armeega lallikorteris olnud ja sõitnud siis siit Horezmi, kus hiivalased tal sõnamurdlikult pea maha raiusid ja tema nahaat sõjatrümme valmistasid.

Kolrohtu kasvanud kindluse lähedalt leidsime kolm suurt iidset mooruspuud, et nende säsi sarnanes vana hobedaga.

Pean Teile ütlema, et üks keskaegne rändur jutustab — kui ta ainult ei valeta —, et kas Kinderli või Kara-Bogazi lahe kaldal näinud ta tohutu suurt rohelusse uppuvat ja rohkete magevee-allikatega linna, mille müüride sees kõrgunud mošeed ja karavanseraid. Ta rääkis vististi tõtt, sest Kinderli lahe lähedal me nägime paiku, kus olid kunagi asunud võimsad hooned — nende müürid olid pika aja jooksul ja kuumuse mõjul pragunenud ja laiali pudenenud.

Kinderlist võtsime kursi Kara-Bogazi ärevas meeleolus, kõik olid pahased. Põhjusi selleks oli palju. Meil tuli ju sõita lahte, kus enne meid keegi veel polnud käinud. Olime kuulnud temast juba Bakuus palju hirmulugusid. Korveti «Zodiak» kapten jutustas mulle, et tema korvett oli 1825. aastal antud akadeemik Eichwaldi korraldusse. Akadeemik oli nõudnud kaptenilt, et see jääks Kara-Bogazi uurimise eesmärgil lahesuus ankrusse. Kuid kapten, kes ei tahtnud laevaga riskida, keeldus kategooriliselt. Ta lõi sellepärast araks, et Kaspi vesi voolab lahte ennekuulmatu kiiruse ja hooga, justkui langedes sügavikku. Viimane asjaolu seletab muide ka lahe nimetuse päritolu: Kara-Bogaz tähendab turkmeeni keeles «mustad lõuad». Otsekui lõugadega ahmib laht merest vahetpidamatult vett. See on andnud põhjust oletada, et lahe idakaldal jookseb vesi võimsasse maa-alusesse jõkke, mis voolab kas Araali merre või Jäämerre.

Meie tuntumaid ja julgemaid maadeuurijaid Karelin andis mulle Kara-Bogazi kohta vägagi ebasoodsa kirjeldiku iseloomustuse ja hoiatas lahte sisenemast. Tema arvates on peaaegu võimatu lahest vastuoolu väljuda. Lihtatigi on lahes surmatoov vesi, mis sööb lühikese ajaga läbi isegi terasesemed.

Peale meie, ülemuste, olid need andmed teada ka madrustele, kes loomulikult muutusid rahutuks ja kirsid lahte ränkade sõnadega.

Mulle oli antud käsk iga hinna eest ühendada merakaardil lahe kaldad, mida kujutati kahe teineteisest eemal asuva kõverjoonena. Ma ühendasin need jooned ja panin lahe kirjelduse paberile erakordsetes tingimustes.

Kara-Bogazile lähenedes nägime liivavälja kohal kuplina kerkimas purpurset vinet, just nagu oleks kõrbe kohal hõljunud vaikse tulekahju suits. Turkmeenist loots tähendas, et seal «suitseb Kara-Bogaz». See avastus, mida veel keegi polnud kirja pannud, ajas meid ärevile ja tegi nõutuks. Sõitsime äärmiselt ettevaatlikult, ühtelugu sügavust mõõtes, kuni jõudsimme lahesuuni, mis oli mere poolt vaevast märgatav.

Vool oli seal kiire ja kogu väin sarnanes tulvavee aegse Volgaga.

Kõhelda polnud midagi, pealegi oli ju meie otseseks kohuseks astuda sellesse Aasia-hirvuäratavasse ääritulle. Sõitsime väina tasase käiguga, lastes end voolul kaasa viia, ja jäime ankrusse alles siis, kui sinine merevesi asendus surnud ja halli laheveega.

Ümberringi valitses ääretu vaikus. Tundus, et tihedas vees ja kõrbe raskes õhus, mille loojuva päikese kiired olid purpurseks värvunud, vaibub iga heli.

Kogu öö hoidsime laeva sõiduvalmis, kütsime katlaid. Et mage vesi otsa lõppes, hakati kateldesse võtma lahevett. Hommikul avastati, et katelde seintele oli tekkinud peaaegu tollipaksune soolakiht, kuigi katlaid puhuti läbi iga veerand tunni tagant. Selle järgi võite Te otsustada, kui soolane on selle lahe vesi. Ses suhtes sarnaneb see laht Surnumerega Palestiinas.

Meie kohtlasevõitu kokk palus luba suprema minna, kuid laht ei võtnud teda vastu. Ta heitis mehe välja, nii et jalad kõrgele tõusid, ja kokk ei suutnud kõige parema tahtmise juures end vette kasta. See tegi meie laevameestele nalja ning parandas mõnevõrra nende halba tuju. Õhtuks ilmusid koka kehale haavad ja ta kinnitas, et selle lahe vesi kujutab endast lahjendatud kuningvett, teiste sõnadega — väävelhapet.

Hommikul kerkis lahe hall peegelpind meie ette kogu

oma monotoonsuses. Vesi oli peaaegu läbipaistmatu. Alles ujusid surnud kalad — need olid vooluga merest alla sattunud. Ka kaldalt leidsime neid surnud soolakalu tohutul hulgal. Madruste jutu järgi, kes neid maitseid, olid need täiesti söödavad.

Need elutud veed rabasid mind lindude rohkusega ja vilkaid mind silmapetteni.

Liikudes edasi piki põhjakallast, jõudsim teisel päeval Kara-Sukuti neemeni, kus me avastasime vee peal ulatuslikud punakad vahuviirud. Öösel oli möllanud torm ja viirud paiknesid vastavalt lainete liikumise suunale.

Vahu ebaloomulik värvus hämmastas mind, ma käskin paadi vette lasta ja sõitsin lähima viiru juurde. Annutasin vahtu ja nägin, et see oli tihedasti täis imepõnt punast vähimarja, ja imestasin, et mari võib nii lihesoolases vees ellu jääda.

Seejärel suundusin ma teise vahuviiru juurde, mis oli kuidagi lopsakam ja roosam. Siin juhtus kummaline lugu. Vahuviir tõusis valju kaagatamisega õhku ja lendas kohmakalt ning raskelt üle meie paadi ja jahmunud merutajate. See oli flamingoparv, mis oli istunud vahu peal ja söönud vähimarja.

Kara-Sukutis nägime tohutul hulgal metshanesid ja tagedaid pelikane, keda siin «eitedeks» kutsutakse. Ma lahetsin endamisi, et Teid pole korveti pardal. Järgmises kirjas jutustan Teile huvitavatest üksikasjadest Kara-Bogazi looduse kohta.

Teile ustav
leitnant Žerebtsov.»

Teise kirja oli adressaat hooletusest ära kaotanud ja seetõttu saime teateid lahe loodusest üksnes leitnant Žerebtsovi lühiettekandest Hüdrograafia Valitsusele. See ettekanne oli koostatud selges, veidi katkendlikus stiilis, mis igati vastas selle koostaja, juurdleva ning kartmatu inimese iseloomule.

Aastatepikkune lootsiraamatute ning mitmesugustel ajajärgudel elanud kirjanike looduskirjelduste uurimine on mulle selgeks teinud, et loodusnähtused on erinevatel ajajärgudel esile kutsunud väga erinevaid tundeid. Looduskirjeldustele vajutab pitseri nii autori

elukutse kui ka tema kuulumine ühte või teise ühiskonnakihti.

Kui ma võtan kuulda keskaegseid autoreid, siis kujutlen toleaeget loodust praegusest karmimana ja selgejoonelisemana, otsekui kõvast puust voolituna.

Pidasin vajalikuks teha selle kõrvalepõike sellepärast, et oleks arusaadav, et tänapäeva inimese, kas või minu ettekujutuses on Kara-Bogaz midagi hoopis lihtsamat ja vähem salapärast kui leitnant Žerebtsovi meelest.

Žerebtsovi ettekandes Hüdrograafia Valitsusele öeldakse järgmist:

«Kara-Bogazi laht, millele turkmeenid on nimeks pannud «Kibe meri» (Arži-Darja) ja «Mere teener» (Kuli-Darja), kujutab endast hiiglaslikku veekogu, mis on suurem kui Laadoga ja on merest peaaegu ära lõigatud kahe viljatu neemega. Kuigi laht asub Naapoliga ühel laiuskraadil, on kliima seal palav ja kõrbeline.

Ma käisin läbi kogu lahe ranniku ja kandsin selle kaardile. Põhjakallas on järsk ning püstloodne, ta koosneb sooldunud savist ja valgest kipsist. Puid ega põõsaid seal ei leidu. Piki idakallast kõrguvad troostitud mäed, lõunakallas aga on madal ja rikas soolajärvedest.

Kõik kaldad on kõrbelised, puudub mage vesi. Ma ei leidnud ühtki oja, mis oleks voolanud sellesse sõna tõsisel mõttes surnud merre.

Laevade ankrusse heitmiseks sobivaid abajaid ei ole, kuid see ei takista põrmugi laevasõitu siinsetes vetes, sest lahe sügavus on väike ja peaaegu igal pool ühesugune. Laevad võivad vajaduse korral ankrusse heita igas kohas.

Olemasolevad abajad on nii madalad, et maale minnes tuleb paadid jätta kaldast kaabeltau kaugusele ja seejärel kulub pool tundi või isegi rohkem sumamiseks poole sääre sügavuses vees. Veealuseid kive, karisid ega saari korveti teekonnal ette ei juhtunud.

Kõige selle põhjal arvan ma, et laevaliiklus sellel lahel on ohutu. Rahutust tekitavad vaid tugevad tuuled, mis puhuvad idast tähelepanuväärse visadusega ja tekitavad järsku, madalat lainet.

Lahevesi on äärmiselt suure soolasisaldusega ja tihe, mille tõttu laine peksab siin märksa tugevama jõuga

kui merel. Kuid vastandina merele õnnestub tormil siin lahtet tekitada justkui suurte pingutuste hinnaga. See tõttu näeme üpris naljakat pilti: tuul, mis suudab merel esile kutsuda tormi, ei jõua lahes, kitsa liivaneeme taga, midagi korda saata — seal valitseb veel vaikus. Pärast tormi rahunevad lahe lained aeglaselt ja tema kaldad paneb veel kaua vappuma ummiklainetus.

Taevakehade asendi jälgimine ning nende põhjal latuse ja pikkuse kindlaksmääramine ei ole lahes kuigi võimalusväärne, sest kitsaste maaribadega varjatud hiiglaslikud soolajärved helgivad tugevasti ja tekitavad ohtu valguskiirte murdumist, mida nimetatakse refraktsiooniks. Lõunaneeme lähedal märkasin ma üsna tugevat refraktsiooni. Kaldad kerkisid minu ette saki-
liste ja teravatipuliste mägedena, tegelikult aga olid nad lamedad nagu paber.

Vihma lahes ei sadavat, nagu tõendasid turkmeenid. Suure kuumuse tõttu muutuvad vihmad auruks ja hajuvad juba enne maapinnale jõudmist.

Lahele lähenedes paistab selle kohal kuplikujuline punakas vine, mis on juba iidsetest aegadest meresõitjaid kohutanud. Arvan, et selle nähtuse põhjuseks on Kara-Bogazi vee tugev aurumine.

Slinjuures peab silmas pidama, et lahte ümbritseb tulikuum kõrb, mille tõttu see veekogu kujutab endast, kui see võrdlus sobib, suurt katelt, kus Kaspia vesi keeb ja muutub auruks.

Lahe põhi on vägagi tähelepanuväärne: sool, aga selle all lubjakas sav.

Sool peaks olema siin eriline, mitte niisuguse koostisega nagu tavaline sool, mida me kasutame toiduks ja alusesoolamiseks.

Mulle jääb arusaamatuks, millest on tingitud nii kiire vool merest lahte; kahtlemata viitab see erinevale vee-
pinna kõrgusele lahes ja meres.

Kõige ülaltoodu põhjal julgen teha järelduse, et nii Kara-Bogazi lahe rannik kui ka laht ise ei paku riigile vähimatki huvi.

Lahe vetes viibimine, isegi lühiajaline, tekitab kohutavat üksindustunnet ja igatsust õitsvate ja asustatud paikade järele. Lahe kaldail ei kohanud ma sadade verstade ulatuses ühtki inimest ja peale tulikibeda puju

ja kuiva stepiheina ei õnnestunud mul rebida ühtki rohuliblet.

Neid ebakülalislahkeid kaldaid ja veevälju valitsevad ainult sool, liiv ja kõike tappev kuumus.»

Kirgiisid ajasid üle Uraali karju talvituspaikadest suviste karjamaadele. Tee läks läbi Gurjevi, kus asus ainuke ujuvsild Uraali alamjooksul.

Karja ajamise eest üle silla võeti maksu. Kasakate Valitsuse paksulõustalised vintis ametnikud, kes olid ruskeks pleekinud niisamuti nagu nende ametipaelad tolmustel mundritel, seisis kahel pool silda ja lugesid karja üle. Sild ragises ja paindus. Ametnikud peksid pikkade ritvadega lammastele vastu pead ja sundisid karja hetkeks seisma jääma. Seejärel tõusid ridvad õhku nagu tõkkepuud ja lammaste punakas voog hakkas jälle linna suunas liikuma. Niiviisi lambaid ühtelugu kinni pidades arvutasid ametnikud silma järgi karja suurust.

Et ametnikel arvutamist segi ajada, surusid kirgiisid neid tigidate setukate laudjatega vastu silla pehkinud käsipuid.

Tolm hõljus Uraali kohal nagu tulekahjusuits. Karjade kisa ja sammude müdin pani samaanist onnid vapuma. Karjaajamist pidasid Gurjevi elanikud niisama paratamatuks õnnetuseks kui üleujutust või tulekahju. Sajad kaamelid löid silda kartma ja tekitasid selle lähistel suuri ummistusi, tiirutades veekeerisena kangekaelsete karjajuhtide ümber. Ahned eided roomasid kaamelite kõhu all ning korjasid värisevi käsi kaamelisõnnikut. Need oli põletussõnnikumüütajad.

Piibelliku välimusega raugad istusid oma kaamelite seljas kireva kaltsuhunniku otsas, sitsriie ümber pea seotud, ja pilgutasid veritsevaid silmi — tuhanded läbi-rännatud verstad olid nende silmaterad ära põletanud, näod aga muutnud kõrbenud nahast kottideks.

Kõrb valgus linna kaudu jõe Buhhaara-poolselt kaldalt Euroopa-poolsele kaldale, tuues endaga kaasa savi- kat tolmu, kõrbenud villa puna ning janu. Karjad ahmisid kaua Uraali sogast vett pujust kollaste huultega.

«Vanatestamentlik vaatepilt!» müigas leitnant Žerebtsov paadist kaldale astudes.

Ta oli lõpetanud Kaspia mere kallaste kirjeldamise

ja läks nüüd tagasiteel Gurjevis maale, et kokku saada oma elama asunud auväärse ja karmiloomulise maade- uurija Kareliniga. Žerebtsov läks Karelini juurde tähtsa asja pärast. Korvett jäi ankrusse Uraali suudme lähedal, kus liivane leetseljak tal tee tõkestas.

Paati ümbritsesid sünged päriselanikud. Žerebtsov teadis vormikuue krae üles, et lumivalge särk tolmuks ei saaks, ja küsis lähimalt päriselanikult.

«Karelinit tunned?»

«Sugugi mitte!» vastas see.

«Grigori Silõtš Karelinit, maadeuurijat?»

«Kuidas siis!» rõõmustas päriselanik. «See, kes käis läbi kirgiiside maa? Muidugi tunnen!»

«Juhata tema juurde!»

Žerebtsov hakkas astuma, lastes silmadel hoolega ringi käia.

Hallidest tellistest ja savist vildakile vajunud majad lõutasid nagu surijad vanaeided. Õhus oli tunda riknenud kala ja kanasõnniku haisu, tuul puistas silma igasugust prahti, milles oli kenake hulk kana udusulgi. Eided istusid ukسلävedel ja sugesid laiskade noorikute päid.

«Küll ikka valis vanamees endale elupaiga!» Žerebtsov kehtas õlgu: Karelini kiindumus siinsetesse masendavatesse ja tühjadesse paikadesse oli tema meelest ebalooomulik. Žerebtsoville meenus Kara-Bogaz: «Kui armetu koht on siin ja missugune majesteetlik, sõna tõsisel mõttes puutumatu kõrb asub peaaegu naabru- suud!»

Päriselanik tõi Žerebtsovi äärelinna, Uraali kaldale. Niisutuskraavidega aedades, kus puude all ei olnud rohi, vaid jalgadega sõtkutud savi, kolisesid tšigiride¹ mōlkis ambrid, tõstes arōkkidesse kollast soga. Kinniseotud silmadega unised härjad ajasid ratast ringi orjaliku kannatusega.

Päriselanik peatus mustpaplitēst ümbritsetud halli laudvooderdiseiga maja ees, küsis piibutāie tubakat ja ütles siis:

¹ Tšigir — veetōsteseade, mis koosneb suurest rattast ja hõppadest. Kasutatakse vee ammutamiseks jõgedest niisutus- kanalitesse (arōkkidesse). (Autori märkus.)

«Siin!»

Žerebtsov koputas. Ta oli tulnud Karelini juurde teadmisega, et see on isemeelne ja veidravõitu inimene, ja kuigi ta suhtus aupaklikkusega maadeuurijasse, kes oli julgenud ületada Aasia eluohtlikud piirkonnad, ei tundnud ta end kuigi vabalt.

Kirgiisist teener juhatas ta Karelini kabinetti, kus püsis visa tubaka ja kopitanud nahkfoliantide lõhn. Žerebtsov võttis istet ja hakkas silmitsema stepiloomade topiseid ning äkki tundus talle see asi, mille pärast ta Karelini juurde oli tulnud, äärmiselt kergemeel-sena.

Karelin astus sisse kiirel kõnnakul, mis ei sobinud kokku tema tüseda koguga, ja ulatas Žerebtsoville pundunud raugakäe. Tema hallid silmad heitsid kiire pilgu suitsukarva prillide alt. Hall habe paiskus tihedasti keha ümber liibuvale hallile kuuele lehvikuna laiali.

«Olen rõõmus,» sõnas ta kõlatult, «et te raskelt reisilt õnnelikult tagasi jõudsite.»

Žerebtsov tegi kummarduse.

«Kuulsin, et te sõitsite oma korvetiga kogu Kara-Bogazi ranniku läbi. Olen väga huvitatud üksikasjadest.»

Kui Žerebtsov jutustamise lõpetas, oli juba videvik ja läbi maast laeni kabinetti täitva tubakasuitsu oli näha, kuidas Uraali kallastel arutu hulk lõkkeid põlema süüdati: seal puhkasid rändkarjakasvatajad pärast kõrberetki ja nende tolmuseid laagripaiku oli kõikjal ümber linna.

«Kara-Bogazi lahe kohta,» sõandas Žerebtsov lõpuks lausuda, «esitan ma valitsusele julge projekti.»

Karelin ei küsinud midagi, ta ainult nagistas tugi-tooliga ja kohendas prille.

«Kuna Kara-Bogaz on kahjulik,» jätkas Žerebtsov, «tuleb tema kui omaette lahe eksisteerimisele lõpp teha ja muuta ta järveks, sulgedes kitsa väina tammiga. Selle ehitamine ei lähe riigile kuigi kalliks maksma, sest kirgiisidele makstakse töö eest vaid krosse.»

«Aga missugused,» küsis Karelin laulval häälel, «aga missugused on teie põhjendused, mu kallid leitnant, mille kohaselt te peate Kara-Bogazi lahte nii kahjulikuks? Missugused?»

Vilumase sõna ta lausa karjus ja hakkas siis pahaselt tugitoolis rübelema.

Žerebtsov sattus segadusse. Kas see polnud siis see sama Karelin, kes kirjutas, et Kara-Bogaz on niisama viljatu paik kui näiteks Kuu? Millest siis see ärritatud häälimus ja vihane silmade välkumine metallraamidega prillide taga?

«Kohe ütlen,» sõnas Žerebtsov ja painutas kõveraks ühe sõrme. «Laht neelab merest tohutul hulgal vett, mis kaob sinna nagu põhjatusse kuristikku. See on teile lihtsti teada. Samuti on teile teada, et veepinna kõrgus meres aeglaselt kahaneb, ähvardades mõnedes kohtades laevaliikluse seisma panna. Selle häda põhjuseks on Kara-Bogazi laht.»

«Üks.» Žerebtsovi järel painutas Karelin oma suure pundunud sõrme kõveraks.

«Kaks,» vastas Žerebtsov ja painutas kõveraks teise sõrme, «meie mere kalavarud kahanevad iga aastaga. Kara-Bogazis nägin ma loendamatul hulgal surnud kala. Ma arvan, et kalade ja nende maimude loodusliku hävinemisele piiripanek lahesuu sulgemise teel annab riigile kaunist tulu.»

«On see kõik?» küsis Karelin kärsitult. «Kas nägite palju surnud kala?»

Žerebtsov punastas: ta polnud sellega harjunud, et teda ei usutud.

«Mõnes kohas lugesid minu mehed nad ära ja said kuni poolteistsada kala iga kümne sülla peale. Surnud kala kuhjub nii palju, et kajakad nokivad neil ainult silmad välja, liha halvaks pidades, ent sellest hoolimata pole ma veel kusagil näinud nii laisku ja täissöönud kajakaid. Lubage lõpetada: lahe eraldamine annab meile hiiglaslike mõõtmetega uue soolajärve. See ongi kõik.»

«Nagu ma asjast aru saan, oleksite te soovinud, et ma selle küllaltki veidra mõtte heaks kiidaksin?» küsis Karelin vilistaval sosinal ja mõiratas järsku, nagu oleks ta rasket veeremängukuuli veeretanud: «Mõt-te-tus!»

Ta tõusis püsti. Tema laia selja taga suitsesid aken-des purpursed lõkked. Näis, nagu oleksid Tamerlani jõugud selle veidriku turjaka vanamehe kägiseva tugitooli juures peatunud. Ta seisis laua taga nagu hiiglaslik

rohmkas raidkuju — sihukesti tahusid stepi rändrahvad hallist jämedateralisest kivist.

Lootes Karelini mõistmatut viha leevendada, kohmas hämmeldunud Žerebtsov:

«Võib ju ka tammi ehitamata jätta ning piirduda ainult tiheda traatvõrguga. See tõkestaks Kaspi kalade pääsemise lahte.»

Ent Karelini viha oli juba lahtunud. Ta võttis prillid eest ja jäi pilkavalt Žerebtsoville otsa vaatama, justkui midagi endamisi kaaludes. Seejärel lausus ta vaikselt:

«Olete noor ja sellepärast tormakas.»

«Arvan, ega teiegi nii väga vana ei ole.»

«Kõrb!» hüüdis jälle Karelin. «Kõrb pani mu nooruse nahka! Tema tegi mu juuksed halliks, võttis naha lotendama ja tõi varakult esile muud vanaduse tunnused. Üks lehemees, kes oli viibinud nädal aega Karakumis, kirjutas, et kõrb mõjuvat hästi nahale, iseäranis aga luudele. Nahk noorenevat, hambad muutuvad tugevamaks, minevat valgeks ning hakkavat särama.» Karelin muigas ja venitas lotendavat nahka põskedelt allapoole. «See siin on tõend. Päike on kõrbe nuhtluseks. Kogu inimsugu jagab tema kiirtele kiitust, siin aga saavad nad teenitult kiruda: nad võtavad inimeselt viimase elamisvõimaluse. Kuid see jutt ei puuduta meie vaidlust. Mulle on teada, et te saatsite Hüdrograafia Valitsusele märgukirja, kus vihjate sellele, et Kara-Bogazi lähel on väga ebatavaline põhi. Kui mu mälu ei peta,» vanamees vaatas silmi viidutades aknasse, «suvatesite kirjutada: «Lahe põhi on vägagi tähelepanuväärne: sool, aga selle all lubjakas savi. Sool peaks olema siin eriline.» Karelin tegi pausi ja vaatas hajameelselt otsa hämmeldunud leitnandile, «mitte niisuguse koostisega nagu tavaline sool.» On see õige?»

«Täpipealt.»

«Huvitav oleks teada, mille poolest siis see sool nii ebaharilik on?»

Žerebtsov naeratas:

«Et ta ebatavaline on, saime koryetil teada ühe lõbusa juhtumi tõttu. Me laotasime pinnaseproovist leitud soola laevalaele tahenema, aga meie kokk, napi mõistusega inimene, võttis seda sealt ja pani meeskonna

toet siise. Kahe tunni pärast põdes kogu meeskond ägedat kõhulahtisust. Sellel soolal oli samasugune toime kui riitsinusõlil.»

Karelin pahvatas hääletult ning vappudes naerma. Näis, nagu oleksid koos temaga naernud ka tema tugi- tool ja kabineti õhk, kus kange tubakasuitsu kihid hakkasid silmanähtavalt tantsu lööma.

«Armuline härra,» ütles Karelin, kui oli naerust jagu saanud, «ma eksisin nagu teiegi. Ma pidasin Kara-Bogazi viljatuks paigaks, mille loodus on andnud inimestele otsekui nuhtluseks. Kuid nüüdsama hiljuti oma päevikuid sirvides ning lahe surmavale veele mõeldes läin ma selles kahtlema, sest vaevalt küll meid ümbritsevas looduses esineb niisugust kahjulikku nähtust, mida ei saaks inimese vajadusteks, tema huvides ära kasutada. Kara-Bogazi kibe sool on ebatavaline, ja ma hakkasin mõtlema, kas see pole mitte glaubrisool, teiste sõnadega leelissool? See, kuidas ta teie meeskonnale mõjus, on väga tähelepanuväärne fakt. Juhul kui lahe põhja setib glaubrisool, on lahe hävitamine kuritegu. Sellel soolal on hulk haruldasi omadusi. Tahan teile rääkida ühest neist, mis on peaaegu et tähtsaim.» Karelin tõmbas lahti lauалаeka ja võttis välja kollaka käsikirja. Ta silitas seda ja silus paksude lehtede ääri. «Kas te teate, et Venemaal elas suur keemik, kelle nimi oli Kirill Laksman?»

«Pean oma häbiks tunnistama, Grigori Silõtš, et pole sellist nime kuulnud.»

«Mitte teie häbiks, armuline härra, vaid kogu meie maa häbiks, kus andekaid inimesi mõõdetakse sama mõõdupuuga kui Gurjevi putkavahtel!» hüüdis Karelin endise vihaga. «Selle suurepärase inimese elu pole muud kui lakkamatute piinade ahel. Talle anti teenistuskohaks Siberi kolkasse, Barnauli. Teenistuskohustused olid Laksmanile koormavad ja ta eelistas mööda Siberit rännata ning tegi palju avastusi selle piirkonna taimestiku ja maapõuevarade kohta. Samaaegselt tegeles ta keemiaga. Teenete eest teaduse valdkonnas valiti ta akadeemikuks, kuid ta ei soovinud minna Peterburi toole kulutama, vaid eelistas Siberisse jääda ja võttis vastu mäeasjanduse nõuniku koha. Tühise eksimuse eest ta vallandati ja määrati ispravnikuks Nertšinskisse. Näete,

mu armas leitnant, kui sobiv amet oli Vene valitsusel valmis varutud andekale teadlasele ja Teaduste Akadeemia liikmele... Nõnda siis, seesama Kirill Laksman avastas, kuidas glaubrisoolast suurepäraselt klaasi valmistada. See käsikiri siin ongi tema ettekanne selle avastuse kohta. Glaubrisoola nimetab Laksman mõrusoolaks. Vaadake, mis ta kirjutab.» Karelin luges pikka-misi ette. «Selle mõrusoola — mongoli rahvad nimeta-vad seda «gudžaariks» — paljudest uutest omadustest on kõige tähelepanuväärsem võime muunduda klaasiks.» Laksman sai katseliselt valget ja musta klaasi, kusjuu-res viimane sarnanes hiina lakiga... Nõndaks...» Karelin pani käsikirja kõrvale. «Rohkem pole mõtet sellest rääkida. Lahesuu sulgemine kutsus esile muuda-tuse vee koostises ja teeb lõpu glaubrisoola tekkimisele. Teie väide, et laht põhjustab Kaspia mere madalaks jäämist, samuti nagu nutulaul kalade hukkumise üle on liialdused. Ma võin siinsamas praegu ilma erilise pingutuseta kõik teie väited punktide kaupa kummu-tada. Aga ehk läheksime parem teed jooma, sest mulle saadeti Uralskist jõhvikamahla.»

Lastes Žerebtsovi endast mööda söögituppa, tegi Karelin koleda näo ning sosistas:

«Ja teie kirjutasite tuba projektigi valmis! Peterbu-ris istuvad lollpead. Mõelda nad ei armasta, vaid põru-tavad kohe — laht igaveseks ajaks kinni panna, et rabada Euroopat. Kui te oleksite kasutanud sõna «lahti teha», oleksid need riigimehed vahest mõttesse jää-nud, aga kui kinni panna, siis kinni panna. Kinni panna — see on neile püha sõna...»

Paadi juurde pöördus Žerebtsov tagasi hilisõhtul, korvetile aga jõudis alles südaööl. Uraali kallastel kui-valt sahisevas pilliroos pääksusid unisest peast mets-pardid. Dagestani ranniku pool sähvisid mere kohal siniste pahvakutena põuavälgu. Liivaseilt leetseljakuilt kostis tekile merekohinat.

Žerebtsov kõndis kaua mööda ahtritekki, erutatuna oma eksitusest. Kaspia meri, mida ta oli peensusteni tundma õppinud, tundus olevat nüüd kurjakuulutav ja mõistetamatu. Kõrbe pool, seal, kus asus Emba, ilmus nähtavale kuplikujuline tulekuma. Žerebtsov võpatas: ega ometi Kara-Bogazi laht jälle suitse selles teda rahu-

tuba tegevas pilkases pimeduses? Ei, see oli kuu, mis loomaaialt tasandike kohale.

Žerebtsov toppis piibu täis ja ohkas meelekibedusest: «Mõnikordseks kahe aasta jooksul, mis ta sellel merel sõitis, tundis ta, et oli temast väsinud. Korveti reelingu laua nohksid vees magavad hülged.

Valveohvitser ütles Žerebtsoville naljatades:

«Ma läheksite õige magama, Ignati Aleksandrovitš. Kui hommikul magab isegi kala meres.»

Žerebtsov laskus kajutisse ja avas illuminaatori. Seal, kus sähvisid põuavälgu, kuuldus tumedat müris-tamist. Piineldes lämmatavas palavuses, võttis Žereb-tsov laualaekast oma puhtalt ümberkirjutatud projekti, tõusis selle puruks ja viskas läbi illuminaatori merre.

Hõbekõruga poisike

Kahju, et dokumendid, mis oleksid valgustanud Žerebtsovi elu, on kaotsi läinud, meieni säilinud aga on väga napp ja katkendlik.

Onneks tutvus Žerebtsov veidi aega enne oma surma, kui ta oli juba erus, kirjanik Jevsejenkoga. See sule-mees varustas «Niivat» ja «Rodinat» kohusetruult arvu-kate juttudega. Tema primitiivsed jutud olid määratud lugejale, kellel on ohtrasti vaba aega, peamiselt suvi-tajale, ega hiilunud põrmugi andekuse poolest.

Jevsejenkol oli mõningal määral kirjeldamisoskust, ent nagu paljud tema kaasaegsed (kõne all on möödu-nud sajandi 90-ndad aastad), oli ta nakatatud meele-olude tabamise kirest. Ta kirjeldas looduse, inimeste, loomade, omaenese ja isegi tervete linnade ning Moskva-lahedaste suvituskohdade meeleolu.

Ühes suvituskohas ta tutvuski Žerebtsoviga ning tegi kogenud pilguga otsekohe kindlaks, et igivanas ja hea-mädamlikus meremehes peab peituma mingi kirjandus-lik süžee, ja asus seda välja õngitsema. Kuigi see tal korda ei läinud, kirjutas Jevsejenko siiski jutu. Seda trükki anda aga ei jõudnud, sest tal avastati tiisikus viimases staadiumis ja ta saadeti Jaltasse, kus ta peagi suri. Järgnevalt avaldan ma tarvilike kärbetega tema

jutu käsikirja, mis huvitab mind ainult niipalju, kui-võrd ta sisaldab andmeid Žerebtsovi, Kara-Bogazi lahe esimese uuri ja viimaste elupäevade kohta. Jutu pealkiri on «Saatuslik viga».

«Kui te, lugeja, olete kainud kunstinahtustel, siis peaksite mäletama maale, kus on kujutatud kassinaeristesse uppuvaid provintsihoove Igerik, kuid soe paljude juurdeehituste ja valistreppidega maja, selle akende all pärnad (nende otsas pesitsevad hakid), laastude vahel tihe rohi, nõõri otsas must kutsikas, lahtikangutatud laudadega tara Tara taga maalilise jõe peegelsile pind ja sügisese metsa lopsakas kuld. Soe paikesepaisteline septembripäev

Vana maja lähedalt möödakihutavad suvitusrongid tõstavad veelgi selle maastiku võlu, varjutades metsade kolda veduriauru pilvedega

Kui te, lugeja, armastate sügist, siis te teate, et sügisel läheb jõgede vesi külmast eresiniseks. Sel päeval oli vesi eriti sinine ja selles ujusid kollased pajulehed, millest hoovas niiskuse magusat hõngu.

Märjad kaselehed kleepuvad teie saabaste, vagunitreppide ja suurte laudadest kokkuklopsitud tahvlite külge, kus Moskva kaupmehed kiidavad oma kaupa vaguniaknast väljavaatavatele provintslastele.

Nendest samadest tahvlistest, eriti just ühest, mis kutsus kõiki suitsetama Katõki hülse, tahangi ma teile, armas lugeja, rääkida.

Septembripäeval, millest, meil praegu jutt oli, kohtasin ma niisuguse vihmast ja päikesest luitunud reklaamtahvli juures kantud mereväesinelis vanameest. Tema nägu oli hämmastavalt päevitunud, hallide juuste kõrval ja põhjamaa kahvatu sügise taustal tofka see eriti silma Tundus, nagu oleks palavate merede paike vanainimese naha nõnda läbi immutanud, et isegi Kesk-Venemaa sajuilmad ei suutnud selle jälgi kaotada.

Vanamees seisis kepile toetudes ning luges poolsonal pilkavalt Katõki ettepanekut suitsetada ainult tema hülse.

«Suli!» hüüatas vanamees vihaselt ja vehkis ähvardavalt kepigä. «Kelm, aga peaga mees!»

«Kellest te räägite?»

«Katõkist, armuline härra, vabrikant Katõkist,» kostis vanamees lahkelt: nähtavasti polnud tal midagi selle vastu, et juttu alustada.

Ma küsisin, miks siis Katõk kelm ja sulgi on.

Ta on väga pikk lugu. Lähme õige minu poole teed minna, elan siinsamas lähedal. Ühtaegu jutustan teile

Vanamees viis mind sellesse hoovi, millest ülalpool öeldu oli, ja juhatas silmatorkavalt puhtasse tuppa. Muudki seisis kõrgete roosa sulestikuga lindude topikad. Seinad olid täis merekaarte, millele oli punase pliidiga igasuguseid jooni veetud, ja roheline tornimere mere tühje kaldaid kujutavaid akvarelle. Laual olid ränges reastuses vanad raamatud. Lugesin peal-kihti — need olid mitmete merede hüdrograafiat käsitlevad teosed ning reisikirjeldused Kesk-Aasia ja Kaspia mere kohta. Seni kui väike tüdruk, peremehe tütar, meile teemasina üles pani, tegi vanamees lahti kollase teodossia tubaka karbi ja keeras enesele jämeda plotski.

Teate mis, kulla sõber,» lausus ta end suitsupilve mahkides, «lubage kõigepealt, et ma end esitlen. Minu nimi on Ignati Aleksandrovitš Žerebtsov. Erumeremes, hüdrograaf, Kaspia mere kaartide koostaja. Olen juba kahetsakümmend täis, kui suvatsete teatavaks võtta. Te tundsite huvi Katõki vastu. Niisiis, võin teatada, et Katõk parandab üpris ebaõnnestunult viga, mille ma noorusaastail pärast Kaspia-reisi tegin. Minu viga seisis selles, et olles esimesena uurinud Kaspial asuvat Kara-Bogazi lahte — ma ei tea, kas olete temast kuulnud või mitte —, tegin järelduse, et ta on riigile täiesti tarbetu, sest seal ei leidu mingeid loodusvarasid. Kuid ma avastas siiski, et lahe põhi koosneb soolast — glaubrioolast, nagu hiljem selgus. Kara-Bogaz on harukordne puuk kuiva õhu, sööbiva ja tiheda vee, ääretu tühjuse ja lõpuks oma avaruse poolest. Ta on ümbritsetud liivast. Pärast reisimist sealsetes vetes haigestusin ma hingeldustõppe. Alles siin, põhjas, jättis see haigus mind rahule, muidu aga, isake, jäi mul igal öösel hing kinni ja olin lausa suremas.

Rumalast peast tahtsin teha valitsusele ettepaneku, et saadakse lahesuu tammiga kinni panna, et lahte merest ära loigata.

Te küsite — miks? Aga sellepärast, et ma olin veendunud, et tema vesi, mis mürgitab tohutul hulgal Kaspia kalu, on äärmiselt kahjulik. Liiatigi tõlgendasin ma tolal mõistatuslikuna näivat mere madalaks jäämist sellega, et laht neelab Kaspia vett nagu täitmatu. Unustasin teile öelda, et vesi voolab lahte tugeva voona. Ma arvutasin välja, et kui lahesuu sulgeda, tõuseb merepinna kõrgus iga aasta peaaegu verssoki võrra. Minu kavatsuse kohaselt pidid tammis olema liüsid, et säilitada meres laevaliikluseks vajaliku vee kõrgust. Kuid kadunud Grigori Silõtš — olgu ta tanatud! — laitis mul selle meeletu projekti maha.»

Ma tundsin huvi, miks vanamees seda projekti — tõsi küll, ebaharilikku — meeletuks nimetab.

«Teate, kulla sõber, ma juba rääkisin, et lahe põhi on glaubrisoolest. Teadlased oletavad, et seda soola setib lahes iga aasta miljoneid puudasid. Nõnda-öelda maailma suurim selle soola leiukoht, erakordne rikkus — ja äkki oleks see kõik ühe ropsuga hävitatud.

Tegin ka teise vea — selles oli süüdi minu siinne põhjamaine kodupaik. Olen ise Kaluugast pärit, aga viisteist aastat saatsin mööda Kaspia merel. Seal on vaid — kui olete seal käinud, siis teate seda — masendav igavus, tolm, tuul, kõrb, pole ühtki rohuliblet, puuvõsu ega puhast voolavat vett.

Niipea kui ma tulin mõttele, et Kara-Bogaz varjab endas tohutuid rikkusi, oleksin pidanud otsekohe asuma sudamega asja juurde ja hakkama teadusemehi tagant torkima, mina aga lõin kõigele-käega ja mõtlesin vaid sellele, kuidas rutemini koju, Žizdra metsadesse tagasi saaks. Minule ei olnud Kara-Bogazi ja tema soola tarvis. Oma Kaluuga metsasalusid poleks ma kas või kümne Kara-Bogazi vastu vahetanud. Igatsesin sisse hingata seenelõhna ja kuulata, kuidas vihm puulehtedes krabistab — nii nagu see oli kunagi lapsepõlves.

Teadagi, meie nõrkused on mõnikord mõistuse haäldest tugevamad. Ma loobusin kuulsusest, peaaegu et saatsin korda kuriteo inimsoo vastu, sõitsin oma Žizdrasse — ja olin õnnelik. Samal ajal aga jõudis teadlasteni kuuldis, et leitnant Žerebtsov olevat avastanud lahe põhjas ebatavalise soola. Lahe aarde saadeti turkmeene. Nad tõid sealt pudelitega vett kaasa. Tehti vee

analüüs ja saadi väga puhast glaubrisoola, milleta pole võimalik klaasi tootmine ja mida läheb tööstuses vaja pudelites kohtades.

See ilmuski lagedale see kelm Katõk. Tal oli hülssidest ja traavlitest veel vähe — ta otsustas hakata lahest soola hankima, sest talvel heidavad lained seda kaldale lihtsa mägisedena. Selleks ta asutas aktsiaseltsi, tüssas lahti, soola välja ei vea, aga Kara-Bogazi sai valitsuselt peaaegu tervenisti enda valdusse. Seepärast ma taolise, et see teie Katõk on üks suur sulis.»

Klassi kirjeldab Jevsejenko oma jutus üksikasjalikult Žerebtsovi lõbusaid vestlusi peremehe tütre ja vanema õe abrustamist ümbruskonna poistega. Viimastele Žerebtsov kõigutamatuks autoriteediks kõiges, mis puutub kalapüüdmisse ja tuvide dresseerimisse. Poisid hüüdis ta «juntsideks» ja «jõmpsideks».

Pühade ajal sõitis Moskvast talle külla surnud kooliõde poeg (kirja sellele koolivennale tõime ära esimese peatuki alguses) — poisike, kellel oli kõris hõbedane Kahekesi meisterdasid nad linnupuuniseid ja õngi või siis tegid keemiakatseid.

Mõnikord jättis Žerebtsov poisikese enda juurde elama. Neil puhkudel ei vaibunud jutt tema toas hilisööl. Žerebtsov jutustas oma merereisidest, ja peab ütlevat, et tal polnud veel kunagi olnud nii tähelepanekku kuulajat. Pärast nende lugude kuulamist ei suutnud poisike kaua uinuda, ta pilk oli justkui naelutatud akende taga siravatele tähtedele. Aga kui nad hiljem unustasid, magasid nad see-eest sügavat lapseund. Isegi unust halli päeva tervitav kukkede kähisev kiremine ei suutnud nende magusat und eemale peletada.

Ühel sellisel hommikul Žerebtsov ei ärganudki enam üles. Ta maeti metsatukas asuvale mähajäetud kalmistule. Tema matustele tulid suvila peremees — kingipatöökoja omanik Marjina Roštšas —, hõbekõruga poisike, mõned tuvikasvatajad poisikesed ja Jevsejenko.

Nädala pärast katsid kalmukünka märjad punakad okkad. Algasid pikad sajused ööd ja lühikesed külmad päevad ja Žerebtsovi unustasid kõik peale hõbekõruga poisikese. Aeg-ajalt sõitis ta Moskvast, et hual käia.

mete toomist, ja ahvardasid hambaid kiristades kedagi Laevatrepi juurde pandi tunnimees.

Kapten laks roolikambrisse ega saanud värisevate katega kuidagi vettinud mantli noope lahti. Vahimadrus vaatas teda mornilt ja ootas.

Lõpuks sai kapten kätte kõveraks paindunud vaskportsigari ja pani suitsu ette.

«Noh, lendasime portsu otsa! Meid määrati evakueerimisele. Sõimasin neid seal staabis. Mul on laev siin sadamas ankru otsaski juba iga silmapilk koost lagunes. Kus ma temaga siis niisuguse rajuga merele sõidan? Naeravad vastu: «Me anname niisuguse kauba, millest pole kahju.» — «Mis kaup see selline on?» — «Bolševikud vanglast, vaat kes. Olete kuulnud?» — «Aga kuhu me nad paneme?» — «Küllap leidub neilegi sobiv koht. Kuhu käsime, sinna viitegi. Aga kui te ei taha merele minna, siis ajame keldris teist juttu. Küll siis tahate.»

Kapten võttis istet ja tõmbas enda ette logiraamatu. Mägedest kostis jälle tume mürin. Vihma taga sähvatas kollane tuli. Logiraamatus seisis kõverad read: «Nord-ost — 10 palli, Lainetus — 9 palli. Vett trümmides — 30 sentimeetrit.»

«Vett trümmides kolmkümmend sentimeetrit!» Kapten lükkas logiraamatu eemale ja muigas virilalt. «Paneme inimesed trümmidesse.» Pähe tulvavast verest muutus tal nägu sinkjaspunaseks. «Vette, trümmidesse! Niikaugele siis oleme jõudnud Nikolai lipu all, edasi pole enam kuhugi minna. Veame elavat kaupa nagu härgi tapmiseks. Jah...»

Ta tahtis veel midagi lisada, kuid takerdus: lävel seisis pungissilmne ohvitser.

«Kulla kapten,» lausus ta galantselt, üle roolikambri kõrge läve astudes, «andke korraldus trümmid lahti teha. Kohe tuuakse vangid.»

Trümmid tehti lahti, kuid vangid toodi kohale alles keskööl, kui tulevahetus kostis juba naftaladude juurest — seal oleks nagu herneid puistatud.

Punased lähenesid linnale kiiresti. Nende väeüksusi juhatanud türgi ohvitseri Kazõm-bei ülejooksmine deniikinlaste poolele ei päästnud linna. Kazõm-bei — tema musta nime korraldus tookord suust suhu kogu

oli mussavatistide agent. Ta ilmus punaste linnakorda, võitis nende usalduse, võttis osa lahingutest ja ootas soodsat hetke reetmiseks. Tema reetmine linnakorraldus punaste vägede viha. Nad asusid kogu linna detungile ja nende eelväed pidasid lahinguid Petrovski lähistel.

«Nikolai» laskis sisinal auru välja ja kõikus kai ääres ümber kohmaka mürakana — oli käsk tulesid mitte süüdata. Meri, sadam, linn, mäed — kõik olid kadunud pilvede pimedusse, mida läbistasid tuulelilid. Valendas valgus, mis pritsis üle tormidest vigastatud muuli.

Vangid toodi kohale väga vaikselt. Kaptenisillale tema jäänud vahimadrus luges neid üle.

«Ühe saja inimese,» lausus ta kaptenile, kui viimane astus vari püssipärälööride saatel aeglaselt trümmi poole. Trümmist hoovas vastu külma ja kopitanud naha heli.

Sadamast lahkuti oosel.

«Nikolai» sõitis ümber muuli, raksus, karjatas ja ajas talle pusti. Jaise vee künkad veeresid tema igivana põhja alla. Ühiskajutis kukkusid klaasid laualt.

Deniikinlased tunglesid reelingu ääres. Nad vaatasid lauluale, kus alatasa sähvatasid lõhkevate mürskude lüüesed tulukesed. Nendega koos vaatas ka kelner. Taol kergitas tema harvu juukseid. Vastu parrast pekkas Kaspia laine, nagu oleks malmset lokku löödud.

Laine väljasõitu tuli laevale halli põetud habemega vana ohvitser. Tema peenikesi sääri katsid mustad siidmähised ning tema hõredad juuksed olid hoolikalt lahku kammitud ja pea ligi soetud. Ta nõudis, et talle toodaks ühiskajutisse teed, seejärel kaskis ta kutsuda kapteni, lootas kaardi kiirustamata laiali ja asetas sellele oma püksed käd.

Sisse astus kapten, nagu tuulest punane, ja jäi tusa-
«It ukse juurde seisma.

Tulge lähemale.» Ohvitser naeratas kuivalt.

See naeratus kohutas kaptenit: nii naeratatakse tavaliselt nende juuresolekul, kes on hukkamisele määratud.

«Kuulen.» Kapten astus kaardi juurde.

Ohvitser võttis punase pliatsi, teritas seda kiirustamata žiletiteraga, pani suitsu ette, kissitas silmi, ja otsi-

nud midagi kaardilt üles, tegi sinna rasvase risti. Seejärel mõötis ta silmadega vahemaad ja tõmbas Petrovskist üle mere sirgjoone märgitud kohani.

«Hoidke seda kurssi,» ütles ta.

Kapten heitis pilgu kaardile.

«Kurss Kara-Bogazile?» küsis ta kohkunult.

«Peaaegu. Kuid ainult peaaegu. Hoidke veidi põhja poole, näete, sellele saarele. Kuidas selle nimi on? Lubage...» tähendas ohvitser kaardile vaadates. «Kara-Ada saarele.»

«Pole võimalik,» lausus kapten kõlatult.

«Tähendab kuidas pole võimalik?»

«Saare lähedal ei ole ankrupaika. Sellel kursil on laine küljelt, meie aga sõidame ilma lastita. Ma pean seda kurssi ohtlikuks.»

«Aga torm jääb ju justkui vaiksemaks,» sõnas ohvitser meelitavalt.

«Ja üldse ei ole võimalik talvel Kara-Bogazi ranniku lähedal sõita. Seal pole tulesid, aga karisid on ilmatu hulk. Mul pole õigust riskida inimeste ja laevaga. Pealegi ei liigu seal inimhingegi.»

«Ah nii!» ütles ohvitser laulval häälel. «See ongi suurepärane. Meile ongi just vaja niisugust kohta, kus ei liigu inimhingegi. Jah, on vaja!» hüüatas ta ootamatult kiunuva falsetiga. «Võtke vaevaks täita korraldusi, muidu ma panen teid trümmi istuma nende tõbraste juurde. Meeskonnale teatage, et me sõidame Krasnovodskisse. Tekil pole tarvis ilmaasjata tolgendada. Kõik Minge!»

Kapten väljus. Ta nägi, et roolikambrisse oli pandud tunnimees. See seisis madruse kõrval ja vaatas kompassi, kontrollides midagi paberilt.

«Langesime lõksu, ei nüüd enam pääse!» mõtles kapten. Oma kajutis võttis ta välja Kaspia mere lootsiraamatu, otsis üles Kara-Ada saare kirjelduse ja luges selle läbi.

Lootsiraamatus oli öeldud, et see täiesti tühi saar, kus ei leidu filkagi vett, kujutab endast kaljunukki ja asub miili kaugusel Kaspia idakaldast, Bek-Taši neeme vastas, Kara-Bogazi lahest põhja pool. Saarel leidub rohkesti madusid. Paatide randumiseks on ainult üks koht. Juurdepääs saarele on ohtlik arvukate karide

ga. Ankrupaigad puuduvad. Põhi — paljas kiviplaat ja pea ankrut.

«Kõik on läbil!» Kapten viskas lootsiraamatu lauale. Lained kerkisid mägedena. Viletsad mastituled valendasid kõrget käila, mis viskles kord ühele, kord teisele poole. Laevakell hakkas iseenesest helisema — järsult oli laeva kalle vahepeal kuni nelikümmend kraadi. Pungissilmne ohvitser ronis heitunult ülemisele kilele ja heitis rinnuli reelingule — tal oli süda paha. Ta oksendas musta vette, oigas ja vandus. Jaanuariöö algusest idast vihinal, müraga, kuulutades ette möödapaadimatut hukku.

Tõusmis oli pime, vesi loksus ühest seinast teise. Vanad laevad või lebasid märgadel laudadel. Nad lendasid ühest nurka. Nad püüdsid kinni haarata roostetanud raudlode servast, peksid näod veriseks, jäid kurdiks hauripaukudena kõmavatest lainete löökidest ja oigasid ligedate merehaiguse hoogude käes. Vahesed neist kuulsid endale aru, et nad on hukkumise äärel, et see ohtune laev sõidab praegu ilma lastita, et ta kaldub küljele neljakümnekraadise nurga all ja et ta võib ühel hetkel heita küljeli ja enam mitte tõusta, kuid ühte teadsid kõik väga hästi — ees, tollel tundmatul maismaal, kuhu neid viiakse, ootab neid surm.

Väga hästi teadis seda ka geoloog Šatski, kes oli sattunud vangide hulka juhuslikult. Ta ei olnud bolševik, vaid vaid teinud katset Petrovskist Astrahani pääseda. Ta kahtlustati spionaazis, pandi vangi ja viidi Petroskisse kolm korda mahalaskmisele, kuid maha ei lastud. Viidi õsiti. Võeti kambritest viiskümmend vangi ja viidi prügimäele, kus elasid raipelihaist rasvunud peid.

Õnnumamõistetud rivistati üles ja loendati. Esimesel korral lasti maha iga kümnes; Šatski osutus sel ööl üksikandaks. Teisel korral lasti maha iga viies, kuid Šatski osutus neljandaks. Kolmandal korral lasti maha kolmas, ent Šatskil vedas jällegi — ta oli esimene. Viimast kolmandat korda läks ta pea halliks. Teda ja teisi ellujäänuid sundisid valged mahalastute laipu vanadesse lubjaaukudesse tassima.

Mahalaskmistel käsutas hallide pungis silmadega ohvitser. Iga kord võttis ta julgustuseks alla oma topkad,

sõimas vange «raibeteks», rivistas nad ühte ritta üles ja sundis siis neid palju kordi järjest kohta vahetama Konvoisoldatid — haiglase välimusega, ähmaste joodikusilmadega noorukid — nimetasid seda «viini kadriliks».

Petrovskisse sattus Šatski Mangõslaki poolsaarelt. Pärast kivisõe ja fosforiidide otsimist Kara-Tau mägedes kavatses ta minna Kara-Bogazi lahe äärde, ent kirgiisi teejuhid keeldusid kategooriliselt teda sinna viimast. Oli südasuvi ja Karõn-Jarõki liivaväljadel, kust viis tee Kara-Bogazi, polnud tilkagi vett. Tuli Udjuki metsiku kiltmaa kaudu tagasi pöörduda Aleksandrovski forti. Fordis elas Šatski kolm kuud. Talle isegi meeldis selle halli linnakese masendav igavus, kuhu ei ulatunud tookord ükski võim. Fordis kirjutas ta ekspeditsiooni aruande ja huvitava töö needusena kuiva Mangõslaki veevarudest.

Ekspeditsiooni ajal pani ta tahele, et kiratsevad oja-kesed Kara-Tau mägedes voolavad alati välja kivikutest. Šatski kuulus nende inimeste kilda, kes on harjunud otsima kõigele seletust. Ta elas täpsete seaduste ja usaldusväärsete hüpoteeside maailmas.

Mitu päeva murdis ta pead nende ojakeste tekke üle, siis palkas ta kaks poisikest, kes talle mere kaldalt tema õues asuvasse tühja tsementbasseini hunniku keskmise suurusega munakive tassisid. Kalurist peremees arvas, et Šatski on igatsusest Venemaa järele ja «teadusest» ogaraks läinud.

Koos poistega puistas Šatski kogu basseini munakaid täis, kolmanda päeva hommikul aga võttis osa kive välja. Alumised kivid olid märjad: basseini põhja oli tekkinud puhta vee loik.

Küsimus oli lahendatud: nagu kõikjal kõrbes, nii on ka Mangõslaki poolsaarel suvel päevad kohutavalt kuumad, ööd aga külmad nagu märtsiööd Moskvast. Kivikud on öösel kiresti jahtuvate õhuaurude looduslikuks kondensaatoriks. Need kivikud imevad endasse niiskust, lasevad sellel allapoole valguda ja säilitavad seda oma kihtide all.

Kõige rohkem oli Šatski avastusest vaimustuses tema peremees. Ta unistas, et ehitab suure basseini, puistab selle kiviklibu täis ja ammutab igal hommikul sealt

hõõguvat vett hea maitsega magedat vett haisva kaevu-
võimalusel.

Šatski tuli vaatama endine Mangõslaki piiramatu valdaja — kaupmees Zahhari Dubski. Šatski vastas talle rahulikult selle kulunud lüstriinist pintsakuga rohelise vanamehenässi pealetükkivatele küsimustele.

Šatski revolutsiooni oli Dubski olnud miljonär. Ta oli olnud tsaarivalitsuselt rendile kogu Mangõslaki pool-
saare. Ainuüksi temal oli lubatud kaubelda ja kalu
püüda «kalavarude kaitse seadustest» kinni pidamata.
Munakartlik ja lahke olemisega vanamees maksis igale
kaluriloolisele kogu kalastushooaja eest kaks rubla,
suples vodkaga ja saatis oma «heategijale», Taškendis
olnud suurväürst Nikolai Mihhailovitšile, kingitusi. See
talle habemega väürst oli kogu Taga-Kaspia piirkonnas
tõukunud selle poolest, et armastas kõrvetava kuumusega
õnnelias ja majas ihualasti jalutada. Niimoodi võttis
ta palujaid vastu ja kuulas ära ettekandeid.

Dubski imetles Šatski basseini, pistis käe selle põhja,
kõlpsis seal kollase küünega, lutsis märga sõrme umb-
nõuklikult ja kutsus siis Šatski enda poole suvilasse. See
olnud mere ääres, Tjub-Karagani majaka lähedal, ja oli
tulelepanuväärne selle poolest, et seal kasvasid mõned
harvad puud. Šatski vihkas seda totrat maja, kus vana-
mehe kaupmees jõi nõrkemiseni teed, vahtides kõrbe
lähedalt hõljuvat suitsutaohst vinet.

Šatski tuli päris fordi müüride äärde. Ta varitses forti
kalavaravate juures. Kõrbe lahja savi ja hall puju
olnud meele nukraks. Kuid sellele nukrusele lisandus
hõõkusekirme: kõrbe süngus oli majesteetlik, halasta-
matu, ja Šatski arvates oli vaid vähestel õnne olnud
tõgeda seda haaravat tunnet, mille kutsuvad esile vil-
jutud ja uurimata maa-alad.

Peale Dubski elas Aleksandrovski fordis poole aruga
kindral, kes leiutas suslikupüüniseid. Kunagi oli ta
olnud kohaliku kolkagarnisoni ülemaks. Kalurid jutus-
tasid, kuidas see kindral otsekohe pärast forti saabu-
misel tulisel kõrvil täkul paraadile kihutas. Ta oli ratsu-
tanud kirgiiside juurde, ja soovides tervitada neid nende
mõrkeeles, käreatanud kõuehäälel:

«Tervist, saksauulid!»

Kirgiisid olid ära heitunud. Kogu linn oli tookord paar päeva vaevelnud naerukrampides.

Kõige huvitavamateks fordi asukateks olid kaluritest jahimehed — osavad hülgekütid. Hüljeste küttemist peeti ohtlikuks ja julmeks tegevuseks. Talvel sõitsid hülgekütid mööda jääd pikkade vooridega merele. Enne seda poputati sügis labi hobuseid ja valmistati neid reisiks ette. Hobusest olenes hülgeküttemisel kõik: kui jää kahuripauku meenutava raginaga pragunes ja hakkas pikkamisi avamere poole roomama, pistsid kütid meeletult hobuseid nüpeldama, et neid kaldale ajada, ja metsikud hobused kihutasid üle pragude, reed järele.

Kütiti ainult hülgepoegi — natte, kes ei osanud veel ujuda. Nad löödi jääle keppidega surnuks ja forti toodi vaid nende kallihinnalised kullakarva nahad.

Igal talvel hukkus mitu hülgeküttide artelli — košši. Jää kandis neid avamerele, viis Pärsia poole. Päästa suudeti neid harva: fordil polnud telegraafi, mis oleks õnnetusest Venemaale teatanud.

Šatski uuris välja, et Aleksandrovski fordil oli sundasumisel vaevelnud Tarass Ševtšenko, kes oli «kahjulike ideede levitamise pärast» soldatiks võetud ja Mangõšlaki sunnitöögarnisoni saadetud.

Alles novembris õnnestus Šatskil kalurikuunari — rejuškaga — fordil Petrovskisse pääseda.

Praegu lebas Šatski trümmis bolševikust madruse — eestlase Milleri kõrval. Temaga oli ta kolm kuud vanglas istunud. Koos oli neid kahel korral mahalaskmisele viidud, ja kui Šatski mõistust ei kaotanud, siis oli see ainuüksi Milleri teene.

See vaikne meremehe nokkmütsiga nooruk jutustas napolisõnaliselt oma sünnimaast Eestist, liivaluudetest ja iidsest Tallinnast. Šatski ei suutnud kuidagi vabaneda mõttest, et praegu on Tallinnas hämar, rohekast Balti mere jääst lõhnav talv, mis on ehtinud end vaiksete tulukestega, ja et see linn on inimtühi, sest tuhanded millerid on kodunt lahkunud — nad võitlevad punastes väeosades Samaara ja Šenkurski all, istuvad haisvates vanglates, nälgivad ja elavad auklikes, jääga katkunud kaubavagunites.

Miller langes vangi luurel. Deniikinlased pidid ta ilm-

... «vaikseks tegema», nagu ta ütles, aga ometi ... ta ise millelegi, mis oli surmast kaugel, arvata ...

... ki mahalaskmisöödel värisema hakkas, pat- ... Miller talle seljale ja tuletas meelde:

«Jätke! Kui oleme kord ilmale tulnud, siis peame nii- ... ka surema.»

... hämmastas seitsmeteistkümnenda aasta pala- ... juulipäevadel bolševikuks saanud Balti laevastiku ... Milleri enesevalitsemine. Miller oli Šats- ... aastat noorem, tal polnud sajandikkugi ... teadmistest, kuid geoloog tundis end tema kõr- ... polsikesena.

Miller oli kõigutamatu ja teadis midagi, millest geo- ... polnud mingit ettekujutust — seaduspärasusi, mis ... võitluse ja võidu üle. Ta vaatas inimestele ... ja mõistvalt ning vilistas omaette, ülekuula- ... aga vastas väga viisakalt, kuigi ebaselgelt, nae- ... ja vaatas märatsevatele ning kahvatutele ohvitse- ... igavleva pilguga, nagu poleks nad inimesed, ... ajast tuttavad trümmid.

... kuulsaks sellega, et viis vastuluure ülema hüs- ... lasse, seejärel aga valas rahulikult klaasi vett ja ... talle talle. Ülem virutas klaasi lauvalt maha, äigas ... puitsaga paberite pihta ja lubas Milleri veel samal ... ules puua, aga ei poonud.

... tulure pidas Millerit «ohtlikuks subjektiks» ja ... niks ning lootis temalt tähtsaid andmeid välja ... Teda ei pektud kordagi püssivardaga. Kon- ... vaatasid Millerile teatud aukartusega:

Vuutske, raibe, see ei vannu alla.»

... trümmis roomas odessalane Školnik — endine sadul- ... ja partisan — tasakesi Milleri juurde, kes oli van- ... ainsana meremees, palus temalt suitsu ja ütles:

«Sina oled meremees ja tunned laeva.»

Seda küll,» vastas Miller.

Ma otsustasin nõnna (Školnik hääldas seda sõna väga ... hmetl). Laev tuleb uputada koos nende lurjustega.» ... kolnik osutas põleva suitsuotsaga lae suunas. «Tee ... lahti, see kingston või kuidas seda teil nimetatak- ... gi. Niikuinii tapetakse meid maha. Ja kui juba otsa ... anda, siis teeme ühtejärke ka neile lõpu peale. Nõnna.»

«Kingston ei ole siin,» vastas Miller ükskõikselt. «Milleks rumalusid teha? Nende laul on lauldud, aga kui meist kümmeigi ellu jääb, pole sugugi halb. Ära korralda massilist enesetappu, Školnik, ära tekita paanikat.»

«Nõnna! Nõnna!» pomises Školnik kibestunult ja roomas Milleri juurest eemale.

Kapten istus kogu öö oma kajutis palitult seljast võt mata. Hahetama hakkas hilja, alles kella kaheksa paiku. Külma kajakajutis hõljus hall udu. Higinähtavate taga möirgas meri endist viisi. Idas, Aasia ääretute korbete kohal, kollendas jääne koit.

Kapten tuli välja tekile. Ühiskajutis lamasid põrandal rohelised soldatid. Mereavaruse ebaõnne aovalgus immitse nende kolmevärviliste paeltega kääkrus sinilitele, hunnikusse laotud vintpüssidele ja pundunud nägudele. Ohus oli tunda okse ja piirituse lõhna. Määratud peeglist vaatas vastu vaas kuivanud fuksiaga.

Kelner pühkis kollaseks läinud tassid millegipärast üle ja pani laudadele krabisevad targeldatud linad. Vana harjumus nõudis oma osa.

Ta vaatas altkulmu kapteni poole ja ohkas. Jah, möödas olid toredad reisirahvad Astrahanist Bakuusse, kus isegi tema, kelner, ametialast misantroopiat põdev inimene, naljatas reisijatega ja silistas lastel pead.

«Kus on aeg tulnud, Konstantin Petrovitš!» Kelner avas tühja kapi ukse. «Ehk joote viina? Küllap pole hamba allgi kuiva kohta. Sjomkin ütles eile meeskonnakaajutis õigesti: me pole mitte aurik «Nikolai», vaid ujuv võllas.»

Kelner poöras selja ja puhkis määratud salvrätikuga silmi. Tema kõhn kael kattus tiheda punaga.

Kapten ohkas ja läks sillale. Seal seisis, binokkelrihma otsas, eilne peenikeste jalgadega vana ohvitser. Ta vaatas itta ja krimpsutas nägu.

Ohvitser astus kapteni juurde, vaatas talle sõbralikult silma ja küsis habet sugades:

«Kuulge, kapten, millal see Kara-Ada ükskord juba tuleb?»

«Kui kohale jõuame, küll siis tuleb.»

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

«Nii, nii, nii, mõistan.» Ohvitser võttis välja kullast portsigari ja pani suitsu ette, kaptenile pakkumata. «Nii,

Trümmist tuli välja kaheksakümmend inimest. Need, kes ei suutnud omal jõul üles ronida, jaeti trümmi ja see suleti taas raskete laiade laudadega.

Vangid — laeva õõtsumisest, näljast ja janust kollaste nägudega inimeste summ — aeti kokku ahtrisse Varske õhk rebestas veretuid kopse.

Laev õõtsus küüraka saare juures, mis meenutas veest väljaulatuvat musta kivi.

Halli peaga ohvitser ronis kaptenisillale. Ta silmitses vangide summa ja muigas.

«Önnitlen, seltsimehed, eduka kohalesaabumise puhul!» Ta osutas teatraalse žestiga saare suunas: «Siin on teie varjupaik. Võite siin nõukogude võimu välja kuulutada... Porutšik, jaota nad kahekümne kaupa ära!»

Paatide vettelaskmine võttis palju aega. Šatski ootas ükskõikselt. Üks madrus pistis talle vargsi pihku paki mahorkat. Šatski vaatas mahorkat tühjal pilgul ja andis selle Millerile. Ta ei suitsetanud.

Vangide toimetamine Kara-Ada saarele kestis mitu tundi. Tugeva mürdlainetuse tõttu ei saanud paadid randa sõita. Seal, kus vesi oli voost saadik, sunniti vange vette hüppama ja jalgsi kaldale sumama. Školnik ei pidanud vastu. Laine lõi tal jalad alt ja kandis ta merre.

Kaldal heitis Šatski kividele ja jai laeva silmitsema. Kunagi mustaks ja kollaseks värvitud laev oli praegu räpane ja sünge, ta kuikus lainetel ja ajas korstnast välja haisvat suitsu, mis kadus kaugusse pika sabana.

Šatski ei taibanud, mis see oli, mis juhtus. Ta nagu ei pannud tähelegi, et nad toodi saarele tuhjade kätega ilma veeta, toiduta, isegi ilma kuivanud leivata. Ainult Miller teadis, mida see tähendab. Saare ja ranniku vahel tormitses lai väin.

Šatski nägi, kuidas viimane paat laeva juurde tagasi pöördus ja madrused seda kaua, üksteist segades, taliga üles tõmbasid. Seejärel toodi trümmist välja laibad ja heideti vette; parda taga sulpsaņas vesi «Nikolai» andis vile, ja mattes saare suitsu sisse, sõitis lõunasse, Bakuu poole.

«Mis teha, Miller?» pomises Šatski ja istus kividele. Miller raputas teda õlast:

«Püsti tõusta ja otsida kokku kogu kütus, mis selles

meenatud kohas leidub. Olge mehine. Siin pole tilkagi ma-
... ilma veeta elame meie, terved inimesed,
... Võib-olla rändavad väina taga ringi
... Tuleb suitsuga endast märku anda.»

... Šatski janu petmiseks väikesi külmi
... komistades hulkus ta mööda saart ringi
... kuivi oksi ning kaldale paisatud lauatükke. Meri
... Šatski teadis, et sel aastaajal ei kohta siin ühtki

... turkmeenide paati. Kes tuleb siia musten-
... kallastele, kus pole midagi peale liiva
... soola!

... kaks lõket ja asetati nende lähedale
... Hommikuks oli ellu jäänud vaid kuus-
... inimest.

Kolm üliõpilast Temir-Han-Šurast otsustasid kaldale
... Miller ei hoidnud neid tagasi. Ta kuhjas lõke-
... ja igasugust prahti, et saaks paksu val-

... Üliõpilased võtsid riidest lahti. Kaks hakka-
... kolmas aga heitis kaldale, surus näo vastu
... puhkes nutma; ta ei suutnud isegi vette minna.

... kandnud teda ja süda oli paha. Ujujad uppusid
... lähedal. Vainas möllas jällegi torm. Vool kandis
... musta vett. Öhtul roomasid vangid lõkete äärde

... seal liikumatult. Miller näris oma madruse-
... ja vaatas väina teisele kaldale, lootes näha
... tulesid — vastust nende märguandele. Kuid

... olnud. Raske öö vajus kõrbest neile peale
... ja tahmaga. Ta ajas saare juurde kokku kogu
... mis peitus viljatus näljases tuiskliivas.

Miller,» sosistas Šatski keskööl, «Miller, mul tuli
... kirgiisid ajavad talvel karja Kara-Bogazi
... sest selle lähedal orgudes on lund.»

... oleks meie õnn, kui hakkaks lund sadama,»
... pomises Miller.

Õhtul suri veel viisteist inimest. Šatski lebas hom-
... peaaegu teadvuseta. Tuul tõi idast madalaid musti
... — see võis olla ka tohutu tulekahju külm suits

... avas punased silmad ja vaatas juhmilt pilvi, loo-
... ehk langeb sealt üksainuski vihmapiisk.

Pilvi tuli üha juurde, nad tõuklesid omavahel ja las-
... üha allapoole. Meri jäi vaikseks. Tuul muutis
... ja meri valmistus sööstma saare peale põhja

poolt, kust võib-olla oli juba tulemas päästev lumetorm.

Šatskile meenus, et trümmis oli neid olnud üle saja inimese. Kus siis ülejäänud on? Kas tõesti lasti kõik maha?

Keel tursus üles. Šatski pööras vaevalt pead, iga sõna tegi põletikulisele suulaele teravat valu. Pilved laskusid üha madalamale. Ilmselt ulatusid mustal kaljurahnul surevate inimeste oiged juba nendeni. Koos pilvedega laskus saarele röske ja halastamatu õhtu.

Miller roomas põlvedel lõkke äärde ja tõukas jalga-dega tulle viimased pehkinud lauad. Lähemate kivide tagant hoovas lõkke juurde imalat laibalehka. Miller langes kõhuli ja jäi vait.

Viimane öö algas põhjatuule lakkamatu undamise saatel. Südaööl tundis Šatski oma näol millegi märja ja külma puudutust. Taevast langes hõredat torkivat lund. Šatski tahtis hüüda, et Millerit äratada, kuid ei suutnud. Ta avas vaid suu ja puudis harvu lumehelbeid, mis koos tuule ja lainepritsmetega lendasid tema lõhkiste mustadele huulte.

Ja ometi oli tarvis Miller üles äratada, kui ta polnud surnud. Šatski toetus kätega vastu teravaid kive ja tõusis istukile. Jalad õhetasid: ta oli nad nähtavasti öösel ära külmetanud. Tuul kõigutas teda nagu hernehirmutist, puhus selga ja jahutas põletikulist nahka.

Šatski sundis end silmi avama, kuigi talle oli täiesti selge, et nende lahtitegemine tähendab surma, sest kauem ei suuda ta enam taluda selle metsiku ulguva õo vaatepilti. Ettevaatlikult avas ta kleepuvad laud ja vaatas kaugusse nagu kuutõbine: lumetormi taga pilkases pimeduses põlesid kolm tuld. Oli see viirastus või põlesid tõesti teisel kaldal tuled?

Šatski kobas enda kõrval Milleri kuube ja tõmbas seda kõigest jõust kaelusest. Miller hakkas oigama.

«Miller!» sosistas Šatski, kuigi talle endale näis, et ta karjub. «Miller, kullake, tõuske üles. Kaldal on tuled! Palju tulesid!»

Miller hakkas liigutama ja pööras enda suure vaevaga selili. Šatski kättesse ja õlgadesse klammerdudes tõusis ta pikkamisi istukile, hingates talle näkku kuuma hingõhku.

«Vennad...» ütles ta tasa, ja ta hää vāratas. «Vennad! Surm on meie ümber, vennad!»

«Ta tõotas tulkudes püsti.

«Miks?» hüüdis ta Šatskile. «Lama, ära end liiguta! Lõmmukuni vastu! Ju vist on meid märgatud.»

«Ma ei liigutanud end. Ainult üks punakaartlane...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

«...»

Kõigis rändlaagrites liikus ringi kuulds, et selle mehe kõris on hõbetoru. Vanamehed imestasid, kuidas küll basmatšid pole seni kallile torule silma heitnud ja veidrikku venelast ära tapnud. Teati jutustada, et see venelane panevat paksu raamatusse kirja tuuled ja pilvede liikumise, vee värvi ja muud ended. Venelaste toimingud lõhnasid kuradi tembutuste järele. Kõik viitas sellele, et ta on tõeline nõid, sealjuures aga hea südamega. Ta tohterdas karjakasvatajaid, kellel olid paised või olid marjad silmas ja vedas neid alati oma paadiga üle väina.

Hõbekõriga mehe nimi oli Nikolai Remizov. Ta oli esimene meteoroloog, kes nõustus talvitama koos vanavalvuri Arjantsiga ajutises meteoroloogiajaamas Kara-Bogazi ääres.

Töökaaslaste arvates ootas Remizovit Kara-Bogazi ääres kindel surm. Kuid juba oli möödunud pool aastat, aga keegi polnud temasse puutunud. Venemaalt ei tulnud ühtegi teadet. Remizov vaid aimas, et seal möllab maruna kodusõda.

Ta elas Arjantsiga nagu Robinson. Nad küttisid metshanesid, püüdsid väinas kalu. Neile oli jäetud aastatagavara jahu, suhkrut, petrooleumi ja teed. Kõige novembrikuu varusid nad kütuseks saksauuli ja nende kitsas majakeses oli soe ning lõhnas leiva järele, mida küpsetas Arjants.

«Ümbrus on sadade kilomeetrite ulatuses asustamata,» kirjutas Remizov päevikusse juba esimesel päeval, kui ta oli mahukatest turkmeeni paatidest laud majakesse üle kolinud.

Remizov ei pidanud meteoroloogiat täppisteaduseks, vaid pigem kunstiks ega tegelnud niivõrd meteoroloogiliste vaatlustega kui võrd Kara-Bogazi lahe ja kõrbe tundmaõppimisega.

Ta väitis, et mõttetera «kõik voolab, kõik muutub» sündis esmakordselt kõrbeelaniku ajus.

«Kõrbes pole midagi püsivat,» kirjutas ta oma päevikusse. «Siin liigub kõik vahetpidamatult, kuigi te esimesel pilgul näite sukelduvat liikumatuse kuningriiki.»

Liigub liiv, kustuvad maapinnalt vanad teed, ilmuvad ja kaovad kibitkad, iga tund muudavad suunda tuuled, rändavad inimesed. Liivakõrbed on ainukesed liikuvad

omad. Need on mandrid, mis tõusevad orkaani ohku ja tekitavad haruldasi värviefekte, mida ei ole võimalik näha ehaks...»

Remizovil jaanuariõhtul kirjutas Remizov oma päevikusse ja märkis tõtlikult üles oma järeldusi glaubrisoola iseloomust Kara-Bogazi lahes. Sel hetkel olid tema järeldused talle geniaalsetena. Praegu tundus ta saanud aabitsatõeks.

Remizovil tapselt kindlaks teinud, et glaubrisool — mirabiliidid — sadestub kristallidena lahe põhja ja hõljub vee peal vaid talvel, kui vee temperatuur langeb alla nulli. Kara-Bogaz, see mirabiliiditehas, talub ainult talvel — umbes novembrist märtsini. Talvel heidavad mirabiliiti kaldale lausa mägedena, olude tuhandete tonnidenä.

Remizov märkis, niipea kui vesi soojeneb, lahustub mirabiliit vee jähgitult. Suvel lahe vees tahket mirabiliiti ei leidu.

Lahe kuumus avaldab lahele samasugust toimet nagu aulatusahi. Ta muudab vee nii tihedaks, et juba kuumuse soojusega algab selles mirabiliidi kristallimine. Mõlemad, nii suvi kui talv, soodustavad mirabiliidi varude lakkamatut, kuid perioodilist suurendamist lahes. See nähtus meenutas Remizovile looduse üht ringkäiku. Öitsevad ju igal kevadel puud ja kannad igal sügisel uusi vilju. Laht andis igal talvel mõneid tonne mirabiliiti, oli andnud seda aastatuhandete jooksul ja hakkab ka tulevikus andma tuhandete tonne jooksul, ükskõik kui palju miljoneid tonne teda ei võlgu ei ammutata, välja ei veeta ja ümber ei töötle.

«See on alles rikkus!» ütles Remizov kirjutatut üle andes.

Remizov hakkis veidra häälega: sellel oli metalne kõla. Kui ta püüdis toru ummistama, muutus hääli vilesarnaseks. Remizovil talsetist üle mahlakaks bassiks.

Remizov pani päeviku kõrvale ja hakkas fantaseerima. Ta kinnitas Arjantsile, et mõne aasta pärast püsivad Kara-Bogazi viljatutele kallastele pronksist rüütsammast Žerebtsoville — esimesele selle lahe kaldal, Remizovi ristiisale. Žerebtsov seisab, loppis oma mehemüts peas. Tema jalge ees rullub lahti

vaskne lahe kaart. Mälestussambale raiutakse kir-
«Vaprale Kara-Bogazi uurijale — Nõukogude Vene-
maa.»

Arjants kükitas ahjusuu ees ja keetis teed soolase
võitu veest. Kell hakkas uheksa saama. Väina tagant
kostis tumedalt püssipauk, seejärel teine, kolmas.

Remizov tõusis püsti.

«Üksi ära mine, lähme koos,» ütles Arjants.

Nad väljusid tuulisesse ohe. Kitsa väina taga kargu-
keegi kurguhäälega, seejärel tulistati jälle õhku.

Remizov päästis paadi lahti, tulistas vastuseks ja hak-
kas kiiresti sõudma. Arjants istus norutades paadipäras.
Lasud põhjakaldalt tähendasid, et sealt paluti paati.
Seda oli juba varemgi paar korda ette tulnud, ent
kunagi veel polnud kirgiisid lahe kaldale tulnud öösel
ja see tegi Arjantsi rahutuks.

Kaldal keerlesid tigidail setukail kaks noort kirgiisi.
Nad ulatasid Remizovile ja Arjantsile vaikides oma laua-
lameda käe ja hakkasid mõlemad korraga raäkima.
Remizov sai aru vaid ühest: Kara-Ada saarel hukkuvad
inimesed. Juba teist päeva põletavad nad lõkkeid ja
paluvad abi. Tuleb turkmeeni purjepaadiga sinna sõita.
Keegi ei tea, mis inimesed seal on ja kuidas nad sinna
on sattunud. Remizovil jooksid kulmajudinad üle selja.
Sellist külmatunnet, mis ennustas meeletuid tegusid
ja sarnanes vaimustusehooga, oli ta kogenud vaid
lapsepõlves, kui ta öösiti raamatuid lugedes oli nut-
nud.

Remizov võttis uhe kirgiisi kaasa ja tuli oma asupaika
tagasi. Meteoroloogiajaama juures oli vaia külge kinni-
tatud purjekas. Ligemale tund aega töötasid nad, ham-
bad risti, kinnitades purje, võtsid siis kaasa kaks vee-
ankrut, pudeli viina, mõned praetud kalad ja sõitsid
merele.

Arjants seisis kaldal. Enne minekut hüüdis Remizov
talle.

«Kui midagi peaks juhtuma, hoia kurssi Krasnovod-
kile!»

Arjants lõi käega: pole mõtet rääkida hullumeelsega.

Vanast jõudsid nad välja hilja öösel. Laine hakkas
paati loopima. Remizovile meenus, et ümberringi sadad
mihide ulatuses pole ühtki laeva, ühtki inimhinge, pole

... ja tapvalt külma mere, õo ja nende
... turkmeeni purjekas. Tahtmatult
... ule selja

... rohest ümbritsetud soe laudadest
... päevad, harvad lajavad paugud metspar-
... kasti raamatutega (neist oli ainult üks
... see kõik jäi seljataha, selle varjas mus-

... et tuleks hoida rohkem avamere poole
... on karid, terved kivilasud, paat puruneb
... vastu rauda.

... nad tormis kogu õo. Ainult üks kord
... Remizovil suitsu teha.

... markasid nad Kara-Ada musta kihvakuju-
... ku. Remizov küsis kirgiisilt, kas Bek-Taši
... sobivat randumispaika. Kirgiis vangutas
... pead. Asi muutus keeruliseks. Remizov ham-
... ja juhtis laineharjadel lausa lendu
... saare poole, kus lõkkest kerkis äkki kollast
... suitsu

... naeris kirgiis ja kõigutas pead. «Oi, need ini-
... elus!»

... partsmetest märg nägu läigahtas rasvast.

... leidis Remizov palju laipu ja viisteist elus
... kes lebasid meelemärkuseta. Ta valas elavatele
... veega segatud viina ja kandis nad kirgiisi
... Toibus ainult Miller. Teised oigasid ja soni-

... te olete?» päris Remizov Millerilt, kui paat vett
... liikus pärituult Bek-Taši suunas, kus asus
... tahlaager. «Mis naine see teiega kaasas on?
... te saarele sattusite?»

... päeva pole juua saanud,» vastas Miller ja heitis
... põhja pikali. «Viis päeva. Kõik tüufusehaiged
... Mis nad lurjused tegid — see oli hullem kui
... kmine!»

... te sus olete?» päris Remizov uuesti
... Vangud Petrovskist. On parteilasi, on punakaartlasi,
... puhushikke. Deniikinlased põgenesid Petrovskist ja
... meid laevale, trümmi, ja jatsid saarele maha
... veta ja toiduta.»

Remizov ei vastanud midagi. Tähendab, see, mida tema sisimas oli kartnud, oli saabunud ka kõrbe — kodu sõda, tuufus — kõik, mis polnud tal lasknud lõpetada tema avastusega seotud töid, see, mille eest ta oli peitnud enda süia, lahe kaldale, kust ainult kord aastas läks läbi paarkümmend kibitkat ja kus polnud ühtki venelast.

«Naine on tundmatu,» sõnas Miller, «juhtumisi meiega sattunud. Ja ka see teadlane sattus meie hulka juhuslikult. Valgekaartlased panid teda kolm korda seina äärde.»

«Missugune teadlane?» küsis Remizov ja pöördus tüüri, et rannikuäärsetest kaljudest mööda sõita.

Miller ei jõudnud vastata: paat sattus murdlainetesse.

Kirgiisid haarasid paadist kinni ja tõmbasid ta ühe ropsuga kaldale.

Vaikides kanti sonivaid inimesi telkidesse. Ööseks suri viis inimest. Hommikul suri kuues — vana talupoeg, kes sonis staniitsast «kallis kodupaigas Kubanimaal».

Kõigist vangidest jäi elama vaid üheksa inimest.

Kuus asusid kirgiisidega teele Krasnovodski suunas lootes jõuda raudteeni, kolm aga — Milleri, Šatski ja naise — võttis Remizov enda juurde.

Šatski näolt ei lahkunud kaval naeratus. Naine armeenlanna, kooliõpetaja Rostovist — nuttis järjepannu.

Senini Remizov ei kujutlenud, et võib nutta mitu päeva üksteise otsa. Ta andis armeenlanna Arjantsi hoo alla. Vanake pomises tundide viisi naivseid lohutus sõnu, ja kuulates õpetaja jutustusi, vangutas rangelt pead:

«Koerad, hullud koerad! Säherdused inimesed tulek ära kihvtitada!»

Ainuüksi Miller oli rahulik. Kuid temagi ei saanud ööd läbi sõba silmale ja suitsetas palju.

Kolmandal ööl äratas Šatski Remizovi ja ütles talle erutatult:

«See, mis ma teile praegu jutustan, hoidke kõik suure saladuses! Ma tegin geniaalse avastuse, kuid seda ei tohi teatavaks teha, muidu võib kogu inimkond suure maailmakatastroofis hvida. Olen geoloog. Ma tuln ideele, et maapinnakihtidesse on kontsentreeritud peaaegu koletisliku energia, millel on materiaalne iseloom, ka

te lihtsate loomise aegne psüühiline energia. Möis-

Remizov tõusis koikus istukile:

«Mis asi on?»

Kuulake tähelepanelikult. Me oleme leidnud moodust, mille abil saab vabastada materiaalselt energiat, mis peitub kivis, kivis, põlevkivis ja maakides. See kõik on lihtsalt. Ent meil polnud moodust, kuidas seda kasutada. Selle mooduse avastasid ameeriklased. Nad kasutasid seda ja tahavad Nõukogude riiki maa pealt võtta. Nad valmistavad meie all asuvate maapinnakihtide psüühilist energiat välja laskma. See on lihtsam, kui seda lubjakivis ja fosforiidis. Fosforiid on kokkupressitud kuri tahe, hämar ürgaegne loomulik viha. Et end päästa, tuleb tarvitusele võtta võim. Lubjakivide vastu me laseme välja maapinnakihtide võimsa energia. On vaja sõita Moskvasse sõita ja hoiatada Rahvakomissariatkogu. On vaja kõik kohad, kus lubjakivi ja fosforiid maapinnal nahtavale tulevad, kordonitega ära piirata. Muidu me hukume kõikjal, isegi niisugustel üksildastes paikades nagu Kara-Bogaz.»

Remizov pani lambi põlema ja vaatas tähelepanelikult kile otsa. Tema ees istus rauk. Šatski nägu oli tõsiselt lõvismaski sarnaseks.

«Mis vana te olete?»

«Paarkümmend kaks,» kostis Šatski.

Remizov tõi lambi Šatskile lähemale ja vaatas tema nägu: need olid liikumatud nagu päeval püütud kalad.

«On omadega läbi,» mõtles Remizov. Idatuul ulus

Remizov kohal, mis kaitses sonivate inimeste und.

Remizov istus laua äärde, lõi vihiku lahti ja kirju-

«Kolmandal veebruaril 1920. Täna õhtul rääkisin ma Milleriga. Ta tegi ettepaneku minna Astrahani, kus Nõukogude võim on jäänud kindlalt püsima. Nõustusin sellega. Ma tulin siia jututa. Süia jätan Arjantsi — tema vaatab minu õpetaja järele. Geoloog kaotas mõistuse. Pärast seda ei tulnud mul õigust ega jõudu tegelda lahe uurimisega ja meteoroloogiaga. On saabunud ajad, mil kõik

«vastuvaidlematud tõed» teaduse apoliitilisusest lenda-
vad kus seda ja teist. Värske kevad mühab Venemaa
kohal, ja ma ei tohi seda kevadet maha magada.»

Ülejäänud vangid Petrovski vanglast — umbes kolm
sada inimest — viisid deniikinlased Kaspia idakaldale
ja panid nad seal Kara-Bogazi lähedal maha. See van-
gide partii asus läbi kõrbe teele Karsnovodskisse. Kras-
novodskini oli nelisada kilomeetrit. Veidi aega enne
seda olid Ašhabadi poolt pealetungivad punased vae-
osad valged Krasnovodskist välja löönud. Linn vallu-
tati pärast Kipsikuristikust asetleidnud ägedat lahingut.
Vangid, samasugused linnast põgenenud inimesed ja

Vangid sammusid liivatormis, mis ei vaibunud ühekski päevaks. Puhus põhjatuul. Peaaegu iga tunni järel kukkus mõni nõrkenu mitme kilomeetri pikku seks veninud kohutava rongkäigu lõpus maha. Nad kaalusid ja hüüdsid eespool minejaid, ent keegi ei julgenud kuigi kauaks peatuma jääda, sest see oleks tähendanud surma.

Kõigepealt hukkusid naised, kellel olid lapsed kaasa ja karkudega mööda liiva komberdav invaliidist madrus. Eespool minejad olid kaugele ette jõudnud, tagumised kaotasid nende jäljed, sammusid huupi kõrbe liivasse hägusse, sammusid õhtuni, kukkusid siis maha ja jäid lamama, teades, et abi pole kusagilt loota.

Hajali paiknevates turkmeenide talilaagrites levis kuuldus, et kõrbest suundub Krasnovodski poole «Allahu poolt äraaneetute rongkaik», Turkmeenid panid oma telgid kokku ja põgenesid kaugemale steppidesse.

Vangid söid tooreid sisalikke ja kilpkonni. Harva leidsid nad mõne kaevu haisva veega. Nende teejuhiks olid turkmeen, kes tundis hästi kõrbet, ja üksnes seetõttu õnnestus väikesel osal «surnute rongkäigus» sammu jaist pääseda

Vangide hulgas oli kooliõpetaja grusiinlane Haladze, kes oli osa võtnud Pärsia revolutsioonilistest ülestõusudest. Oli kuulus tüürimees Barhudarov, kes oli toimetanud Astrahanist relvi ülestõusnutele lausa deniikinlaste valvekaatri nina all. Deniikinlastel ei õnnestunudki Barhudarovi lasti kätte saada. Valvekaatri hakkas Barhudarovi laeva taga ajama, kuid Barhudarov laskis oma laeva põhja. Petrovski vanglas sai 10.

maastvurdahoopi ja määrati mahalaskmisele, kuid "hokimise" asemel viidi koos teiste vangidega Kara-
kumulele kallastele. Oli Inglise-India vägede
Almatusally, kes tuli üle punaste poolele ja võit-
luse vastu Dagestani mägedes tegutsevates
allades. Oli vana teadlane Muhhin, «Maapõue
uutemise projekti» autor.

...kümme kilomeetrit enne Krasnovodskit
...et osa ellujäänuid ei jõua enam linnani minna.
...kes oli «surnute rongkäigu» juhtimise enda
...abitud, käskis neil paigale jääda ja hakata abi
...ta valis välja nelikümmend kõige tugevamat
...hakkas nendega linna poole minema, jättes
...nelja kilomeetri järel maha ühe inimese elava
...hinnu, et hiljem oleks võimalik mahajäetuid üles

Krasnovodskini jõudsid kolm. Nad kukkusid tänaval
 alla, ent jõudsid siiski neile pealesattunud punakaart-
 väelastele näidata, mis kõrbes oli juhtunud. Poole tunni
 pärast saadeti Krasnovodskist teele kaamelid ja ratsa-
 lased, kes viisid elavate teetähiste järgi otsima maha-
 matuid inimesi. Enamikku neist läks korda päästa.

Lesk Natšari lugu

...dides puurides istusid köögivingust uimased hall-
... Roosa tapeediga kaetud laudvaheseina tagant
... must kuuma suitsu. Söökla peremees, halli sii-
... ananev Tigran, loopis rasvast guljašši vihaselt
... tule. Happepudelitesse valatud kali vahutas päi-
... es Peenike elavhõbedasammas kraadiklaasides
... kõrgele tõusnud, et näis iga hetk pooleks mur-
... , ja kattis viiekümnenda pügala. Oli kell üheksa
... nikul.

...mis mulle ja geoloog Prokofjevile ette toodi, etas hõõguvat koksi. Juba üksi tema olemasolu tõmbas laual põletas nagu hullemini kui kõrve-
kassnovodski paike.

Prokofjev vaatas hirmuga taldrikut ja nihutas selle lahtsaga eemale. Säärast rooga süüa «ei paistnud

olevat võimalik», nagu ta ütles. Jõime kumbki pudada kuumale kaljale ja seadsime sammud ujula poole. Kogu teekonnal saatis meid linnaste lõhn. Ilmselt tuli see meie endi juurest. Prokofjev kirus viisakalt: esmakordselt lõhnata, naftainstituudi teaduslik töötaja, mitte laboratooriumi ja nafta, vaid õlleraba järele.

Mis on varskendavam suplustest niisugusel halastamatul hommikul! Valgetel paatidel küütles lainete vastuhelk. Selle roheline sära oli mahe nagu kuukivi. Kalamaimude hõbedased nõõpnõelaparved koondusid lehvikutena vees ujuva koorukese ümber. Paistis põhi, sinakas liivapõhi, kus hulkusid silmi pungitades tigeid merihärjad. Isegi põhjas vedelevad roostetanud konservikarbid tundusid olevat väärismetallist.

Merekohinat polnud peaaegu üldse kuulda. Ufri kaljudelt puhus linna palavat tuult, mis rannikul jõuetult rauges.

See hommikune suplus ajas kõik mu plaanid segi. Mul oli kavatsus sõita Kara-Bogazi äärde, kuhu taheti ehitada suurt keemiakombinaati — tööstuse eelposk Karakumi kõrbes. Ja need kümme päeva, mis ma Täskendi kaudu Krasnovodskisse sõitsin, olin ma lausa lämbumas vagunitolmust ja kaotamas silmanägemist kiirgavast kuumusest.

Krasnovodskis kohtasin ma bolševikust geoloogi Prokofjevit. Sattusin talle peale õhtul trusti «Karabugaz sulfat» ühiselamus, kui ta oli parajasti üsna täbaras olukorras.

Naabruses asuvas kinos laskis pöörane pianist mehele traavi üle klahvide. Prokofjev istus koikus, sokid jalas, tundis igavust ja vaevles kuumuse kacs, kuid ei saanud toast välja: pehme iseloomu tõttu oli ta onk kollased kamassid koikunaabrile autojuht Mišale jalga andnud. See oli lainud kinno. Igatsedes Krasnovodskilaineid lüüa, oli ta Prokofjevilt kamassid välja manjunud, andes asemele määrdõust labimibunud katkised puldansäärikud. Prokofjev kahtlustas, et Miša oli ühest Krasnovodski õrnema soo esindajast sisu võetud.

Ma tõin kiiruga naabrinaiselt vett. Seejärel panime pahaselt turtsuva priimuse ules ja jäime koikus leside teed ootama. Prokofjev tundis juba priimuse hingelaadi

... ja anda, et teekannu keemaminekuni kulub ainult tund aega.

Prokofjev kuulis, et ma sõidan Kara-Bogazi, laksas kühvile, tõusis püsti ja hakkas mööda tuba laama.

«H,» ütles ta, «tuleb teil marsruut hasti labi viiata ta õige läbi.»

«Kuidas missugune marsruut? Kara-Bogazini mööda mooda kakssada kilomeetrit.»

Prokofjev hakkas leebelt naerma:

«Kuidas sõidate Kara-Bogazi kui trusti töötaja, siis kakssada kilomeetrit. Aga teie sõidate ju hoopis teises suunas kui mina aru sain, tahate te uurida Kara-Bogazi kõiki aspekte. Eks ole? Sel juhul muudab teie märksa keerulisemaks. Niisugune reis on ohtumiseks unistuseks. See on mul piasiasjadeni jõudnud. Kuna mul pole selleks raha, aga teil on, loovutan ma teile tasuta oma marsruudi.»

Prokofjev kujutas endast tõepoolest täiesti uut teadlase tüüpi. Mišale andis kamassid, minule aga oma üksikasjaliselt läbimõeldud marsruudi. Prokofjev iga samm pimedas toas kutsus esile ähvardamist. Tema ümber tiirlesid tuhanded kärbsed, hõljuvad selle pikakasvulise mehe järsud liigutused. Prokofjev puutas pianist klahvidele rusikatega; klaver mängis metsikult nagu nurga tagant kohutatud inimese.

«Kuidas?» küsis Prokofjev. «Barbaarsus!»

Prokofjev hakkas uuesti edasi-tagasi käima.

«Kara-Bogazi tuleb teil sõita spiraali mööda,» jätkas Prokofjev. «Mis on Kara-Bogaz? Maailma suurim, loomatu glaubrisoola allikas. Kuid asja tuum pole selge. Asja tuum on selles, kuidas neid rikkusi kasutada. Kara-Bogazis on soola, aga ei ole sütt, naftat, vett, pole baasi selle soola ümbertöötamiseks vaartust. Loomikaalideks ja seetõttu justkui pole alust komandajada. Kuid süsi, nafta, vesi ja gaasid paiknevad kauglares ümber lahe. Enne lahe tundmaõppimist tuleb teil tundma õppida tema ümbrust. Selle ma võtaksin arvesse oma marsruudi koostamisel.»

Prokofjev hakkas keema. Samal ajal astusid tuppa Horobrõhh ja topograaf Barhin. Nad olid kinost

ära pagenud, kuna polnud metsikut muusikat vab
kannatanud ja pealegi oli neid piinanud janu.

Horobrõhh haaras kohe jutuotsa pehme iseloomu
Prokofjevilt enda kätte. Ta oli pikka kasvu, Šalja
nõ ja sõjaväelase rühiga. Horobrõhh juhatas uurim
töid Krasnovodskist Kara-Bogazi kulgeva tee rajan
seks.

Ma jälgisin teda mitu päeva. Ta tegutses nagu va
juht rindel, kuigi tema armee koosnes vaid majandus
ülem Kortšaginist, mõnest topograafist — need ol
kommunistlikud noored —, viiest turkmeeni tööliste
ja neljast kaamelist. Kuid see väike armee tegutses ki
rest ja täpselt. Horobrõhhi korraldused torkasid silma
lakoonilisuse poolest ja meenutasid Napoleoni tuntud
ütlist: «Sõdurid, nelikümmend sajandit vaatavad te
peale püramiidide kõrguselt!»

Horobrõhhi käskudes, mida kahjuks pole kusagil
üles kirjutatud, kõlasid kõrbe karmus ja ülevus. Ta
rääkis kõuehäälel: «Topograafid! Te peate välja jõudma
Koš-Adži kibedate allikate juurde ja minema eda
nende kaevude lähedalt, kus juba Tamerlani ajal ka
jusse raiutud kirjade järgi võib joota sada kaameli.
Nende kaevude juurest suunake trass kirdesse, kuni
pidage meeles, et soolajärvede peegelduse tõttu
moonduvad mõõtmise tulemused neis paigus vana
sageli.»

Horobrõhh oli elanud kogu aeg Kesk-Aasias. Ta ol
osa võtnud kodusõjast. Kerge sõjakommunismi kiin
oli talle külge jäänud seniajani — see väljendus kiirel
otsustes, julgetes tegudes ja mõnesuguses välises jõh
ruses.

Talvel sõitis ta Kara-Bogazi ratsa läbi kõrbe, sügise
aga Kara-Bogazist Bakuusse turkmeeni paatidega.

Ükski teine insener ei sõandanud seda teha. See mer
sõit oli ju mäng surmaga.

Horobrõhh kirjutas artikli turkmeeni paatide sõida
kõlblikkusest ja see ilmus Ašhabadi kodu-uurimise
ajakirjas. Artiklist võis välja lugeda, nagu oleksid turk
meeni paadid vastupidavamad kui aurikud ja kiiremad
kui mootorpaadid. Kõige rohkem hindas Horobrõh
 nende paatide juures seda, et neid ei tihitud, vaid lau
sobitati omavahel nii täpselt, nagu oleksid nad ük

poolt voolitud. Ainult üks asjaolu valmistas
õhult veidi meelehärmi: Kara-Bogazi vette sat
hakkunud turkmeeni paadid sageli lekkima ja isegi

Horobrõhh usus seda nähtust uurima — mitte uudis
t, vaid sellepärast, et kuni viimase ajani veeti
paatide (mirabiliiti) kaugematest lahesoppidest
paatidega. Lekkimise põhjus peitus Kara-
Bogazi paatide konstruktsioonis, et iga puu, isegi kõige kui
kiiresti endas teatud hulga vett, magedat vett.
Horobrõhh seletas meile, et Kara-Bogazi vesi kujutab
end endast kallastatud soolalahust. Kui paat satub Kara-
Bogazi, läheb tema sööbiv vesi paadi küljelaudadest
välja silmapilkselt endasse, laudade vahele
ja paadid, ja loomulikult läheb paat põhja. Selle
põhjus oli Horobrõhh veendunud.

Ta uelidi turkmeeni paatide lekkimise põhjuste
uurimiseks Kara-Bogazi lahe uurimise
paatidele, mis olid käinud esmakordselt Kara-Bogazis 1914.
Kõik need olid täiesti õigustatult Kara-Bogazi põlis

Prokofjev ei jõudnud õhtul mulle marsruuti teatavaks
ja me lõpetasime oma jutu järgmisel hommikul

«marsruut peab olema järgmine,» ütles Prokof-
jev, istudes varjulisel trepil istudes. «Kõigepealt
Krasnovodskisse, kus te praegu olete, siis tuleb Dages-
tan, Berikei ja Mahhatskala, siis Emba, lõpuks Man-
gõšlak, ja alles pärast seda on teil õigus sõita
Kara-Bogazi. Kokku teeb see kolm tuhat kilomeetrit
Kaspiat merd ja mõnisada kilomeetrit mööda
Krasnovodski ümbruses on rikkalikult naftat ja
Dagestanis — gaasi, Emba ümbruses — naftat ja
Mangõšlakil aga — kivisütt, fosforiiti ja naf-
tad kõike läheb tarvis, et Kara-Bogazi mirabiliiti
paatideks keemiasaadusteks ümber töötada. Ilma
seda pole mõtet Kara-Bogazi kombinaati ehitada. Noh,
«mõis?»

«Noh.»

Prokofjev hüppas vette. Ta viis endaga peaaegu põh-
jale palju õhku: väikestest gaasimullidest lõi vesi
ümber lumena valendama.

Naaberkabiinist hüppas prantsatades vette Horobrõhh.

«Tervist, kotkad!» hüüdis ta, sukeldus ja hakkas Uurkaljude poole kroolima.

Ta ujus, mattudes vee sillerdusse. Näis, nagu oleks ta hõljunud kummalises valguseookeanis. Otse tema poole sõitis tanklaev kollase, kanaari linnu värvi korallnaga. Selle sillale oli tohutute mustavate tähtedega kirjutatud «Lafargue».

Lämmatav kuumus laskus roosa vinena surnud mändidele ja liivaneemedele, mis sätendasid kauguses tundmatute tohutute mandritena.

Õhtul kohtasin ma Prokofjevit vaksalitaguses ühe linnaosas. Tänavad lõppesid seal rusketes ja süngel kaljudes.

Prokofjev teatas mulle viimase uudise. Linna tarbijate kooperatiivi sööklasse oli toodud Džebeli allikavet. Ruttasime sööklasse. Magestajatest saadud vesi oli meie meelest hullem kui riitsinusõli. Ta oli sogane ja kollakas, lõhnas petrooleumist ja oli punaka värvusega, sest temas ujusid mingid helbed, mis kuidagi ei tahtnud sõltuda. Seda juua polnud mõtet: ta ei kustutanud jama peaaegu üldse. Ainuüksi Horobrõhhile kulus vett kolm ambrit päevas, aga anti seda ainult ämber inimese peast üheks üheks magestaja oli remondis.

Veekriisist andsid tunnistust veeputkade ümber spiraalselt keerduvad tühjade ämbrite elutud järjekorrad. Upsakad kaamelid sammusid otsejoones üle ämbrite, mille perenaised olid jätnud vana turkmeenist filosoofi hoole alla. Kõuekõmin kaikus läbi tänavate, turkmeenid hakkas kaameleid vastu sinkjashalle külgi materdama ja perenaised, näost punased nagu katlakütjad, jooksis taarudes ämbrite juurde, sajatades kaameleid.

Teel jõudsimme järele Horobrõhhile. Kuulnud meilt, et oli saabunud Džebeli vesi, tegi ta ükskõikse näo, kuid nõustus kohe ja kaunis meelsasti meiega koos sööklasse tulema. Tõelise insenerina ja Kesk-Aasia patrioodina püüdis ta meile tõestada, et magestajast saadud vesi pole allikaveest põrmugi halvem.

Sööklas telliti teed suurel hulgal — viis, kaheksa ja isegi kümme klaasi korraga. Barhin ja Kortšagin istusid lõhnava aurupilves ja hävitasid karbitäit ekspedi-

tsioonilaud. Kinost kostis muusika. Päevane tolm kerkis tänavate kohal vihisevate keeristena, vaid õhulikult sillutisel.

«Puhha! Rohekas taevast rippusid katuseid ja allkupsed tähed. Isegi Idas tuleb ette õhtuid, meenutavad meie kunstnike idamaateemalisi maasid ja luuletusi. Barhin vaatas taevasse ja ütles:

«Sherezade?» küsis Horobrõhh rangelt.

«Sherezade?»
«Barhin! «Sherezade» sarnaneb meie sõnaga, mis räägib delikaatselt jutusse Prokofjev, «Barhin! Huvitav assotsiatsioon: Sherezade — Vaadake taevasse: milline koletu segadus on seal üleval nii erineva heledusega tähtede

segaduse keskele tuleks panna ööbik, las laua all Horobrõhh. «Oh, Širazi ööbikud ja Horos-«Ah, Suleika, Iraani orgude lillia!»

«Barhin suhtus pilkavalt kroonulikusse idamaa-«Tema armastas Idas midagi muud: puna-«Kallju, puuvilla öitsemist, postikaameleid (neid «naarrideks»), tausagõssi tihnikuid, Hin-«Barhin ja magestajaid. Samarkandi mošeedesse «Barhinupidavalt, kuid üksnes nende arhitektuuri-«Barhin tõttu. Saadi luulet pidas ta naiivseid «Barhin vedava vana kavala pärslase riugasteks. «Barhinismidest hindas ta vaid uht ja kordas seda «Barhin pograafidele:

«Barhin konnid luukuri kõrval, siis lonka temaga «Barhin, et tema lonkamine liialt silma ei torkaks.»

«Barhin idamaise viisakuse ülim tipp lõbustas vana Horobrõhhi.

«Barhin parem teed,» soovitas ta Prokofjevile, «ja «Barhin sinna juurde oma tööst Tšikišljari. See on «Barhin huvitavam.»

«Barhinuseid sarvraamidega prille kandya Prokofjevi «Barhin videviku ja tugeva päevituse tõttu täiesti «Barhin

«Barhin Tšikišljari!» vastas Prokofjev. «Seal on igal «Barhin nafta. Nafta on üle ujutanud terved hektarid

Bakuu on null Tšikišljari kõrval, kus kõigist maapinnast pragudest ajab välja vääriskaase.»

«Nonoh,» pomises Horobrõhh lepitavalt, «terves maailmas ei saa nüüd enam olla paremat kohta kui Tšikišljari.»

«Räägime tõsiselt. Juba kaks aastat seletan ma oma nõupidamisel Tšikišljarist, Nefte-Dagist, Tšelekenist ja Baja-Dagist. Kõige rohkem muidugi Tšikišljarist. Teate, et ma kulutasin Tšikišljaris kolm aastat vabatahtlikule uurimistööle — järelikult on mul õigus teha rääkida ja ma teen seda täiesti usaldusväärsete andmetel põhjal.»

Vihaseks saanud Prokofjev jutustas meile Tšikišljari kohta huvitava loo.

Mul on üks nõrkus: tahaksin võimalikult rohkem inimesi niikaugele viia, et neil tärkaks himu oma mõtteid kirja panna. Kohtame ju sageli inimesi, kes on elanud palju huvitavat kogenud. Nad kannavad elu jooksul talumatult letatud pagasit kõikjal enesega kaasas ja kulutavad seda tarbetult, jutustades kuuldust-nähtust juhuslike teekaaslastele või — sootuks halvemal juhul — jutusta sellest kellelegi.

Mõte, et selline suurepärane materjal ei leia kasutamist ja saab hukka, jalitab mind kõikjal. Niisuguste inimestele kannan ma tavaliselt peale, et nad hakkavad läbielatust kirjutama, kuid peaaegu alati tuleb mul teha mist teha sellega, et ei usuta oma jõusse, huiakse kartma või koguni muiatakse irooniliselt. Piiratud ettekujutus et kirjanikutöö on kätetu, püsib seniajani nagu raudnael paljude inimeste pealuus. Enamik vihjab oma efekordsele tõearmastusele, arvates, et kirjanikutöö on valetamine. Neil pole aimugi, et kirjandushikkude karm rüütatud fakt, millel on tarbetud detailid ära jäetud, mõningaid iseloomulikke jooni suvendatud ja mida valgustab valjamõeldise nõrk helk, avab asja tuum. Sada korda eredamalt ja mõistetavamalt kui tõepärane ja pisisasjadeni tapne protokoll.

Kuulanud ära, mis Prokofjev meile rääkis, soovitasin tal jutustada paberile panna. Vastu minna ootusi nõustus Prokofjev meelsasti.

Ta istus Krasnovodskis, oodates Kara-Bogazi suunduvat laeva. See oli jäänud Hassan-Kulisse toppama

«Kõnnukupten ei teadnud täpselt öelda, millal ta Bakuus nädal aega pidi veel kindlasti ära

loa paberile panemiseks kavatses Prokofjev teha kaks päeva. Ühiselamus ei saanud ta kirjutada. Prokofjev tundis suurt huvi tema kirjanduslike katsete vastu ja hakkasid teravmeelitsema, võttes näri-ekstika tema «püha loominguvaimustuse» ja soovil loorberid, mis ei lase tal magada». Prokofjev ei tahtnud minikul uude linnaossa oma sõbra poole ja ta ei tahtnud tema jahedas toas. Ühiselamusse pöördus ta alles õhtul ja me läksime siis kohe linna äärde

meie nais tahmast nõretavat, laskus merele ja kalade vaikus. Me ei näinud vett, me ainult me kuumaks köetud kehaga tema jahedat pinda. Me harjusid silmad pimedusega, valgust levisid tüheteri hakkas langema meie ümber, kukkus veel helendas nõrgalt, ja seistes vööni vees, me vaimusilmas selgesti, kuidas madal troopiline meie ümber välja näeb.

lõhnatud lebasid vees liikumatult nagu südaööl pimedusest tulnud süvamere kalade sinised silmad. Lõhnas teravalt — sellist lõhna hoovab koi-olustrasti kastetud juurviljaaiast. Selles oli tunda ja austrite mahla tugevat hõngu.

Meie pimedas kobamisi riides rääkis Prokofjev, et kirjanikutöö on kõige raskem ning ahvatlevam töö. Ta ütles, — kui ta poleks geoloog, oleks temast kirjanik. Oma jutustuse kirjapanemiseks oli talle kahest päevast juba vähe. Ta palus meil veel kaheks päevaks. Sellepärast tuli mul hommikul saabunud laev, mis läks Bakuusse (Prokofjev oli marsruudi kohaselt pidin ma sõitma Dagestani), ja jätta. Me vaidlesime kaua, kuid lõppude lõpuks ei meil nõustuda.

Meie andis Prokofjev mulle üle päev enne minu lahkumist. Ta sõdis väga selle vastu, et ma loeksin seda meile juuresolekul. Valehäbi polnud temast veel lõplikult välja tuuldunud. Jutustuse pealkiri oli «Mustad

Jutustus oli järgmine:

«Umbes kolm aastat tagasi hakkasin ma huvi tundma imeliku nahtuse vastu, mis leidis aset Tšelekeni saarel. See nähtus seisis selles, et juba kolmkümmend aastat saadi saarel naftat, kuid kõigi geoloogiliste andmete kohaselt pidid naftavarud Tšelekenil olema üpris napid ja tühjaks ammutatavad esimese kümne-viieteistkümnepäevast aastaga.

Üks teaduslik asutus komandeeris mind Tšelekeni, et ma selle asja välja selgitaksin.

Sattusin esmakordselt Kesk-Aasiasse. Mind hõlmas nähtud paikade tühusus. Teaduslikus kirjanduses mainitakse neid kohti kaunis sageli ja mulle nais, et nad peaksid olema tihedamini asustatud.

Lühiajalisel Tšelekenis viibimisel veendusin, et selle saare nafta ammendamatus põhjust saab välja selgitada ainult mandril, umbes Tšikišljari, Hassan-Kuli ja Atreki piirkonnas.

Sõitsin sinna. Hassan-Kuli reidil pandi reisijad madalapõhjalistesse felukkidesse, kilomeetri kaugusel maast — felukkidest arbaadele ja lõpuks veeti nad madalat vett mööda lausikule liivakaldale.

Mind piinasid ebatavaline kuumus ja janu ning ma tundsin rahutust. Olin lämbumas roiskuva kala lõhna ja mul oli tunne, mis on tuttav kõigile esmakordselt Itta sattunud inimestele Seda võiks nimetada «igatsuseks tavalise ümbruse järele». Instituudi jahedad laboratooriumid ja Leningradi aedade tihe lehestik, mis tõttu tubades valitses roheline hämarus, olid minu meelest kaotatud paradiis. Ma kuisin endalt, kas ikka tõesti on olemas kasemetsad ja vesiroosidesse kasvanud jõed, uduvihmad ja rohi. Eriti ebatõenäoline näis olevat rohkesti eksisteerimine — niivõrd paljas ja kivine oli siinne kuum maapind.

Ma olin kaimnud Bakuus, elanud Groznõis ja Eniškani ääres ning teadsin geoloogina väga hästi, et naftapahtlad asuvad endiste merelahtede kuivanud põhjas, tavaliselt viljatutes ja vähemeeldivates kohtades. Just nende minu poolt läbikäidud viljatute paikade masendav väljanägemine oli minu meelest kaunis kaalukal tõendiks selle kohta, et sin peab leiduma suuremal hulgal naftat.

Ma asusin elama Kuldžari auuli, turkmeenide tohtri

See tahtsa olekuga pruuniks paevitunud turkmeen pidas ka mind posijaks, nimelt kellelegi tegeleb nafta ja teiste maavaradega, ja ta minusse justkui oma ametivenda. Ta soovis minust varjama oma toimetusi asjasse mittepuutuda.

Kuldžari sõitsin, oli auul samal paigal pusinud ja ta oli umbritsetud haisvate jätete ja mustusega. Tookord ma veel ei teadnud, et auulid ja nende ühel kohal vaid poolteist-kaks aastat. Kuldžari reostavad nad umbritseva maapinna ja ta tuleb üle viia puhtasse kohta.

Minu üle pea oma töosse. Tõenäoliselt ei ole primaarse ja sekundaarse nafta teooriat. Aga jangi võtab ühes kohas tekkiv nafta maa pinnalt, tavaliselt sugavatest kihtidest maapinnale, liikudes mööda tühemeid ja urbseid ja voolama vastupanu teed. Seejuures etendab nafta kaasaevate gaaside rõhumine.

Maalepanekutest ilmses, et Tšeleken on klassikaline nafta teisale liikumise kohta. Ma unustasin, et primaarseks nimetatakse tekkimiskohas sekundaarseks aga tekkimiskohast kaugel leitud naftat. Tšelekenis on sekundaarne nafta, mis voolab lakkamatult tema naftakihtidega mujalt. Sellega seletubki Tšelekeni pahtlematus. Aga kus on siis selle nafta kodumaa? Kõik see huvitas mind väga.

Ma teadsin suuri raskusi tööliste leidmisega. Kõik turkmeenid parinesid Igdõri hõimust. See hõim on iidsest ajast peale kuulunud loendamatu karju, on tuntud oma eelarvamuste poolest ja turkmeened hakkasid pärast revolutsiooni tööle, ja need mehed aga peavad seniajani tööd alandavaks ja viletsaks ja logelevad niisama, suitsetavad ja mangivad. Töötavad naised

Ma teadsin Tabib lahkelt minu juurde teriakešše ja segatud oopiumi suitsetajaid, mitteusaldatavate olemisega mehi. Ajuti oli lihtsalt võimatu paigalt liikuma sundida. Alles kuu aja pärast sain endale elavaloomulise ja aruka, ent ääretult vaimuliku abilise — nooruki Guzari. Ta huvitus

absoluutselt kõigest ja mul tuli seletada talle isegi oma maarse ja sekundaarse nafta teooriat. Tema silmis oli ma suur teadlane, bolševik, kes teab imede päritolu väärib palju suuremat lugupidamist kui auulis hinguvad, oma viimaseid elupaevi mööda saatvad evljudid¹ — prohveti järeltulijad.

Tabib hakkas mulle vähehaaval, ent järjekindlalt näitama videle käima. Ta vihkas salaja bolševikke, ja kui ta juhtus keelele tulema sõna «revolutsioon», siis lausutas ohates vana mõttetera: «Kui karavan pöörab kõrvale, satub lonkaja kaamel kõige ette.» Lonkaja kaamel mõistis ta ilmselt võimule tulnud kehvikuid.

Ta ajas mind marru oma ravimisviisidega. Ta leotab punast pipart kaamelipiimas ja hõõrus siis selle mürglase jälgi vedelikuga trahhoomihaige laugusid. Süüfiliselt haigetele andis ta suitsetada tubakasse segatud pulbrit, mis oli saadud sisaliku — varani kuivatatud pea peenele hõõrumise teel. Paiseid arstis ta asja tapetud sisaliku või kutsikate sooja liha pealepanemisega haigetele kohale. Ent kõige barbaarsem oli düsenteeria ravimine. Sellise kätte suri suvel mitu last. Tabib keerutas kõigest jonnaka haige naba, pööramata tähelepanu meeletult kurnavale kurnumisele. Selline ravimine lõppes tavaliselt songaga.

Tabib teadis ainult nelja haigust — trahhoomi, düsenteeria, süüfilist ja näarmete tuberkuloosi. Kõiki ülejäänud tõbesid nimetas ta südamehaigusteks ja ravis neid kõrvetamisega. Kõrvetamine meenutas rafincerite piinamist. Haige külje vastu pandi hõõguv vilditükk, seoti kõvasti kinni. Kui põletushaav oli tabibi arvates küllalt suur, võeti vilditükk ära ja põletatud kohale asetati uriinikompress.

Ma talusin seda kaks nadalat, siis kasutasin esimest korda võimalust ja saatsin Tšikišljari kirja, milles nõudsin, et tabibil keelataks inimesi sandiks teha.

Varsti pärast seda sõitsin ma mägedesse. Siin tuli mul korda teha väärtuslik avastus, mis sundis mind tabibi unustama.

Enne ärasõitu kolisin ma tabibi juurest lesk Natšari kibitkasse. Lesk ise läks elama kibitkast mõne samuti kaugusel asuvasse onni Natšari kibitka meeldis mulle

¹ Evljud — vanemaid isikuid hõimus (turkm. k.).

pehmis ja asus tukk maad auulist eemal, kutsikate võõndi taga, kaugetest mägedest tuulte käes.

Siin leidsin ma mõned gaasi väljumise kohti ja viisid seal terve rea tähelepanekute varal minu uurimistööde paik on rikkalike priinafta pahtlate keskuseks, kust ta valgub mujale maad vooludena, minu oletustel kulgesid need tahes suunas — Tšelekeni ja Nefte-Dagi. Need maadlaste ringkondades juba täies ulatuses teadaoleva Kara-Bogazi probleem, teiste sõnadega — suuremate mirabiliidilademete kaevandamise probleem. Mind huvitas peamiselt nende probleemide küsimus. Juba tookord liikus Kara-Bogazi keemiakombinaadi loomise küsimuse põhiliste komponentideta, nagu tooraine ja vesi, aga oli kombinaadi eksisteerimine

Siin leidsin ainult toorainet — mirabiliiti; see ei olnud. Ma avastasin ulatuslikud gaasi väljumised — Tšikišljari piirkonnas leiduvate gaasiväljumistest oli mul raske isegi ligikaudu kindlaks teha, ja olin veendunud, et aitan sellega suuresti gaasi kombinaadi kütuseprobleemi lahendamist põlevgaasi suunamine kaugel maa taha ei ole endast juba ammugi enam mingit lahendamatu probleemi.

Ma avastasin ma ülikiriklikud joodi väljumised leiuks kohad.

Ma avastasin, et probleemidest oli lahendatud, ent lahendamata osa — nafta

Ma avastasin, et suhtes ei saanud olla mingit kahtlust ega probleemist. Kogu see piirkond oli nagu käsn

Kuid see nafta oli nagu Tšelekeni omagi, ainult liiga kaugel ja asus sügaval maa all. See oli lähemal. Seega oleks kõige kasulikum

Ma avastasin Kara-Bogazi just Nefte-Dagi nafta.

Ma avastasin, et kord varahommikul istusin ma telgi lähedal ja mõtlesin sellele. Minu juurde astus Guzar ja ütles

Ma avastasin, et kaks teriakeshi olevat leidnud künka, mis oli mahajäetud mošee — me peaksime nüüd sinna minema.

Guzar kutsus mind, et me laheksime kohe meie eluaset üle vaatama.

Läksin mošee juurde tusesena. Guzar oli katkestanud mu mõtisklused, mis olid nii hästi sujunud. Tema enam-vähem täpselt, kuhupoole suunduvad minu arvutatud naftavoolud, oli mul tarvis kindlaks teha, me guses kohas Kara-Bogazi lähedal oleks vaja nafta otsida. Mul oli tarvis ara märkida punktid, kus kõige tõenäolisemalt naftat kohata, teiste sõnadega leida lühim tee Kara-Bogazist naftavööndini, mis suudus põhja ja nagu ma oletasin, ühines Mangõšlaku Emba naftapiirkonnaga.

Ronisime künkale. Lootsin näha lõhutud mošee varisevate vitriolsiniste kahhelkividega, kuid meie mustas savi ja õlgede segust tehtud madal hoone, see ja mitte eriti ahvatlev. Mõlemad teriakeššid istusid pilkavalt muiates lävel. Kui me neist möödudes mošee siseruumidesse läksime, heitsid nad meie poole vihase pilke. Olin juba endamisi otsustanud, et me mošee mingil juhul üle ei kolin. Guzari idee oli täiesti tühj.

Kui ma olin sisse astunud, siis jahmatasin. See oli ääres, katkise katuse all, millest tungisid labi tihedalt olevärvi päikesekiired, istus vaeselt rietatud naine rätik suu ees, ning oigas vaikselt Tema kõrval meile magas väike poisike.

«Natšar tuli meie juurde, et me aitaksime teda pomises Guzar kohmetult.»

Nüüd mõistsin ma tema lapselikku kavalust ja mošeesse kolimise juttu, mille ta oli välja mõelnud mind siia meelitada, ja ütlesin talle tahtmatult naeratades:

«Tõlgi.»

Natšar lükkas rätiku kõrvale ja hakkas kiiresti liikuma, olles sirutanud meie poole oma lillad kuivatatud käed. Tema silmist veeresid harvad pisarad. Ta tahtis pikalt ja kirglikult ning rebis lõpuks kaelast vasknõu kaudu kee ja heitis selle mu jalge ette. Guzar polnud ühtelugu, et ta öeldut kordaks, ning vaidles temaga. Nad mõlemad olid erutatud ja nendel juttu muu vahetevahel lõtkaste kisa sarnaseks.

Ma silmitsesin Natšari. Olin rabatud tema näo muutunud ilmast ja ilust. Seniajani olin ma turkmeenide

... sarnakate, laianäohstena ja rängast

Natšar, sättis rätiku uuesti suu ette ja istus istuma.

... tõlkimisega suurt vaeva. Natšar polnud ... vaid afgaanlanna. Kakskümmend aastat ta oli kolmeaastane, varastati ta vana ... ning müüdi Kuldžari auuli kehvik Mura-

... neljateistkümnepäevane, abiellus Murad ... auul vihkas teda sellepärast, et ta võõra ... ja Murad peksis teda, et tal esimesel aastal ... Sus sündis poiss ja elu läks kergemaks: ... laps oli poeg, pidi see turkmeenide arvates ... Seejärel sündis tüdruk, kuid varsti ... juri Murad. Šariati¹ käskude järgi võeti ... lambad ära — neid oli tal ainult viisküm- ... tagasi varastati talt tütar ja müüdi ... vahimatki aimu, kuhu Poisikesed pildu- ... onelisonnikuga.

... kõik kibitkad nuttes ning paludes, et talle ... tütar müüdi, ent igal pool võtsid mehed ... peksuga. Öösel otsustas ta salaja koos poja- ... kisse minna. Ta tahtis kaevata bolševikest ... ta venelannadele, kes kaitsevad turkmeeni ... johkruse eest, kuid ätid jõudsid talle auuli ... peksid ta vaeseomaks ja tõid tagasi. ... tulnud tema poole kolm evljadi ja tabib, sõi- ... ümberaelejakas kitseks, ähvardanud ära ... lühikeses rebitud venelase kibitkalt vildi maha. ... tapavad ta ära,» ütles Guzar ja hakkas kogu ... vaimsema. «Joldaš² Prokofi, me ei tohi auuli ... maha. Nad tapavad meid maha — kõik kolm — ... kuse koos meiega.»

... olin. Kõik teadusega seotud mõtted olid len- ... praest kus seda ja teist. Mind valdas üksainus ... rae. Väljusin mošeeist ja ütlesin muigavatele ...

¹Šariati — usuliste ja juriidiliste normide kogum muha- ...

²Joldaš — seltsimees (turkm. k.).

«Andke sellele naisele süüa, siis aga pange te kokku — me läheme teise kohta.»

«Las kärvab, afgaani noid!» kostis vana teriak välगतades minu poole oma kollaseid hobusehamblaid.

Mina aga — kes ma olin ometi geoloog, ühe teadusliku instituudi töötaja — haarasin tal haki kinni ja rabasin kõigest jõust, nii et ta papaaha rüüritud peast maha lendas, ja hüüdsin isegi mind eni kohutanud haalega:

«Kas kuuled, koer, mis ma sulle räägin?!»

Teriakes kükitas maha ja sulges silmad — näis, et ta ootas lasku.

Kolme tunni pärast olid meil telgid kokku pandud, me liikusime koos Natšari ja ta pojaga Hassan-Kulisse suunas.

Nii kurvalt lõppes minu esimene ekspeditsioon Ala-piirkonda. Ma lohutasin end sellega, et kogu see laul leidis aset siis, kui peamised tööd olid juba lõpukohale jõudnud. Teha jäi ainult tühja-tähja, millel polnud erilist tähtsust.

Teel üks teriakes põgenes. Me ööbisime kogu öö Kogu öö ei saanud ma silma kinni, muudkui teriak kõrva, kuid peale sisalikkude sahistamise polnud mulle kuulda.

Järgmisel päeval jõudsimme Hassan-Kulisse. Me hoole alla jäid nii läbitöötamata ekspeditsiooninikud, kui ka kolm inimest, kes olid oma saatuse teinud kätte usaldanud: Guzar, lesk ja tema nelja-aastane poeg. Oli põhjust muret tunda. Otsustasin viia nad Krasnovodskisse, eks seal siis näeb, mis edasi saab.

Krasnovodskis panin ma Guzari turkmeeni Natšariga aga läksin partei rajoonikomiteesse. Komitee naisosakonna juhataja Baril — endine õmbleja, me kangekaelne väikest kasvu naine, kellel pensnec olnud kuidagi ninal püsida, — kuulas mu jutu ära ja nagu muutus punaselaiguliseks.

«Seltsimees, ma ei jõua teid lihtsalt ära kiita,» ütles ta ja tema silmad löid särama. «Jatke see naine sõbraks. Küll me ajame kõik joonde.»

Ta ulatas mulle oma tugeva käe. Ma väljusin kordustundega.

Nädala pärast sain ma kohtukutse, milles ees-

«... on määratud ühiskondlikuks süüdistajaks...» küsimuses, mis väljendusid «... puinamises ja tagakiusamises».

«... sain ma teada, et tabib ja kuus vana...» teeritud ning toodud Krasnovodskisse, «... asjas on juba lõppjärgus ja lähemal ajal...» lohtu ette.

«... mu jaanud aega ei kasutanud ma süüdist...» omiseks, vaid kirjutasin selle asemel ette... «... naftaga kaasnevate gaaside kasutu...» kohta.

«... on võrdlemisi uus, võib-olla peatuksin...» landel üksikasjalikumalt.

«... juutuvate küsimuste lahendamisel lähtusin...» gaasi kombinaadi vajadustest. Kütusena ei... «... etega nafta gaasiga võistelda. Asi on vaid...» gaasi neljasaja kilomeetri kaugusele —... «... Kara-Bogazi — suunata. Viis aastat tagasi...» saja viiekümne kilomeetri pikkuse gaasi... «... omist suureks saavutuseks, praegu aga töö...» ta seitsmesaja viiekümne kilomeetri pikkused... «... linnad. Seetõttu pole neljasaja kilomeetri pikkuse...» ajamine just eriti raske töö.

«... aga lõikuvad Bolšije Balhanõ mäed ei sega...» juhtme paigaldamist. Tänapäeval pole ükski... «... gaasitrassile takistuseks.

«... oma projekti inseneridele. Nad hakkasid...» vaudlema, väites, et gaasijuhtmete puhul läheb... «... gaasihoidlaid.

«... et ma pole kohanud ühtki spetsialisti,» ütles ka kõige tänuhikumale projektile vastuväit... «... on professionaalne harjumus. Vanadel...» linnal lisandub sellele harjumusele veel vaenu... «... tuguse ulatuslikuma ettevõtmise vastu. Nad...» ohates vanu mõnusaidsid tehaseid, kus õued... «... aäreni võililledesse kasvanud ja vaiksed...» pakeseipaistet täis. Polnud kuhugi rutata ja... «... kellest ette jõuda.

«... vastuväited sundisid mind mõningaid...» tegema. Insener Horobrõhh toetas mind... «... omase tarmukusega. Kõuehaäl peetud kõnes...» ta minu arvutusi ja sarjas põhjalikult arglikke

inseneri, kes armastavad vaid lobiseda ilmnes, et mu
ningisuguseid gaasihoidlaid pole tarvis, sest gaasi
ise on hiiglaslik hoidla. Toepoolest, neljasaja k
meetri pikkusesse gaasiuhtmesse mahub kaks ja p
miljonit kantmeetrit gaasi. Ükski gaasihoidla maail
pole suuteline sellist gaasihulka mahutama.

Gaasi kasutatakse väga laialdaselt. Ta läheb kütteks, majapidamise tarbeks, naftatööstuses vana puuraukude värskendamiseks, temast saab nii kütte- tööstusele vajalikku nõge kui ka tahket süsihappehappe, nõndanimetatud «kuiva jääd» ja paljusid kemikaale: puupiiritust, atsetooni, vesinikku, atsetüleenit, autoga keevituse jaoks, butadieni tehiskautšuki valmistamiseks, eetrit, bensooli, kloroformi ja jahutusvahendeid.

Oma ettekandes nõudsin ma tungivalt, et Tšikri piirkonnas jätkataks uurimistöid märksa suuremas tões, kui mina seda tegin Puuraugud tuleks tuhande või isegi rohkema meetri sügavused. Gaasipuuraukude rajamisega peab üldse väga ettevaat olema ja neid võib teha ainult siis, kui leiduvad võimalused gaasi kasutamiseks. Muidu võib ilma miljoneid kantmeetreid gaasi tulde lasta, sest gaasipuurauku sulgeda on väga raske — gaas leiab peaaegu alati endale väljapääsu ja sööstab puuraugu mööda toru kõrvalt välja.

Tuleval aastal lähen ma Tšikišljari piirkonda ja et gaasi hulka välja arvutada. Selleks on kaks lihtsat ja huvitavat moodust. Esimene neist seisab selles, et arvutatakse välja gaasi sisaldava kivimi poorsuse ja õõnte maht, mis võrdubki gaasi mahuga, sest täidab need õõned. See moodus annab meile ligikaudsed arvud. Teine viis — nõndanimetatud «rõhu langemise meetod» — aga seisab selles, et määratakse rõhu langus, kui palju langeb puuraugust väljuva gaasi rõhk. Teades puuraugu deebitit (teiste sõnadega — puuraugu rõhu langust väljuva gaasi hulka), arvutatakse välja puuraugu maa-alused varud. Seda tehakse järgmiselt. Oletame, et puurauk andis sada tuhat kantmeetrit gaasi ja rõhk langes seejuures kümne protsendi, see on ühe kümnendi võrra. Sel juhul on gaasi maa-alused varud puuraugu deebitist üheksa korda suuremad, see tähendab üheksasada tuhat kantmeetrit.

Altpunktes mu ettekande peamised punk-
tas kohus.

... Krasnovodskis anuke maja, mille ees
... tolmused hallide karedate lehtedega
... lilled.

... mis ma kohtus rääkis in Vist rääkis in
... turkmeeni naised on sigimatud eba-
... töttu ja et alles Oktoobrirevolui-
... turkmeenlannadel suu eest rätid,
... oma näo alumise osa selle märgiks,
... logu elu vaikima. Ma nõudsin, et keela-
... divushku peakatte kandmine, mis kaalub
... kilo ja kutsub esile kaelalülilide tuberkuloosi.
... vahtisid süngelt oma habemekiilude
... loobus viimasest sõnast, lisades oma keel-
... kõrgi aforismi. «Prohveti poeg,» lausus ta,
... kaklema, aga on laisk rääkima.»
... langetati karm...

valjasaatmisega Turkmeenia vabariigist
 ma Natšari. Ta oli juba ilma

Missugune iludus! See kleit pole minu sel-
lelgi nii hästi istunud. Ma saadan ta Bakuusse
mõnusse tööle. Enne seda aga on tarvis, et ta
oleks mehi ja autosid.»

... ja autosid.»
 ... õigupoolest punkti panna. Pean lisama
 ... et minu sekkumine ellu tõi endaga kaasa
 ... rahutust ja rõõmu kui minu naftaalased
 ... Tselkenis ja Tšikišljaris.»

» millele jutustusele järke ka on ette näha?» päri-
kohevilt.

et sellest järjest tuleb teigi osa võtta,»
 «Te sõidate homme ära, homse laevaga aga
 mul Natšari Bakuusse. Mul on teile palve-
 tust silma peal ja viige ta Bakuus aadressi-
 tule.»

"... Prokofjev," hüüatasin ma, «te ajate mind
ka uha kaugemale Kara-Bogazist!»
... naerma.

«See on täiesti väär ettekujutus. Siin on kõik kun-
nähtamatult seotud selle lahega. Neil päevil sõidab Bar
Kara-Bogazi, kus ta hakkab turkmeenide ja kasahhide
seas oma tööd tegema. Kara-Bogazis te saate kokku
ta jutustab ning näitab teile palju huvitavaid asju.»

Järgmisel päeval ujusid mägede kohal hallid tolmu-
ved. Vilgukivina sätendav päike valas maa peale
meretäied hõõguvvalget kuumust. Kollaste tarkade
madega kärnased koerad nuusutasid sadamas tolmu-
pambu- ja kohvrihunnikuid ning urisesid üksteise peal
hoiatavalt ja õrnalt.

Aurik «Tšitšerin» viis oma ebaloomulikult kõrge
rahutule merelagendikule. Prokofjev vehkis kaua
makailt halliks pleekinud kaabuga ning karjus, et
Mahhatškalas tingimata geoloog Šatskit kulastaks.

Baril hüüdis mulle, osutades Natšarile:

«Vaadake, et ta ära ei upu.»

Horobrõhh tossutas oma äranäritud piipu ning le-
tas mulle käega armuliku ülemuse ilmel, kes jõi
hoolega, et tema käske täpselt täidetaks. Sel hetkel
mul siisugune tunne, nagu oleksin ma tema alluv
ma sain aru, et topograafidel oli õigus, kui nad vä-
et selle mehe kõrval võib töötada «nagu hetoomi
varjus».

Viimasel hetkel tuli joostes hingeldav Kortšagin
polnud suutnud uurimissalga jaoks kusagilt kaasa
sadulaid leida ja tõi oma pettumuse kaasa sadama
kus see Horobrõhhi kaljukindla tahte vastu purune

«On tarvis leida ja leiad. Lähme koos,»
Horobrõhh.

Ja ma nägin, kuidas nad läbi sadama sõrestiku
läksid ja kingule tõusid. Narbunud kollaste lillede
kel valendas seal linna täitevkomitee madal hoon

Tolmu üles keerutades kihutas krusaga kaldapool
Miša Tema janust kähisev autosignaali näis mõn-
needusi. Valge kiri tema auto kastil — «Karabugazi»
— paistis väga kaugele. Seejärel hakkasid linn ja
lised kaledad mäed kiiresti eemalduma
Punaste ujuvate tünnete lähedal löid lained korra-
tult tantsusklema. Äkki tõusis tuul. «Tšitšerin»
nina aeglaselt ja pidulikult allapoole, jättes tuule
levalda nii korstnast väljuva suitsu, laevalipu, pre-

tu kohal kui ka purjeriided ventilaatoritorud ja
«laetult ja võbisedes vastu merelt veerevatele
«laetult
«laetult murt lahunes ja läänetaevas löi lõkkele eha
«laetult allpool, paris mere ääres, kihutasid siniste
«laetult edasi-tagasi põuavälgud. Vaikus mähkis

«laetult Natšarile keeva vett Istusime lae-
«laetult vaadatuna sarnanesime me teejoomi-
«laetult oleva hulkuriperekonnaga. Natšaril oli
«laetult vana siidkleit jalas heledad sukad ja kaelas
«laetult Tema kõrval tinistas krubitud kitarril ilmetu

«laetult juba mõne sõna vene keelt, kuid ta
«laetult esmal ning punastades. Pärast teejoomist
«laetult alumise osa salliga kinni ja jäi istuma
«laetult pilk suunatud merele. Mulle näis, et
«laetult kogu oot: hommikul, kui me lähemesime
«laetult kollasele rannikule, leidsin ma ta istu-
«laetult mas asendis
«laetult hakkas tuhm vee kohal paistma Bakuu
«laetult hallid mäed, hall taevas ja hallid majad,
«laetult ereda, ent samuti hallika paikesehelgi
«laetult Me moodusime Nargeni saarest, Zõhhi nee-
«laetult tuhmilt sarav linn, mis tõmbas endale
«laetult «Ol'ide» ja «Royal Dutch'ide» ahned pilgud,
«laetult 26 komissari ja nafta linn, kuhjus üha
«laetult lahe vikerkaarevärvilise peegelpinna kohal,
«laetult lõpuks temani jõudis, hüüatades bassi-
«laetult mega.

«laetult tolmetasin Natšari kohal Barili öeldud aadressi
«laetult ma olin üles kirjutanud, ja andsin ta üle
«laetult lahkele naisele, õmblusvabriku naiskomisjoni
«laetult
«laetult ordutas tolmu ning palav rong mind põhja
«laetult Dagestani, kus pidi lahti rulluma uks Kara-
«laetult tuleviku lehekülgi.

Õppige vetikailt

Paike, mis oli aastatuhandeid
needuseks, saab tema õnnistuse

Akadeemik J

Seljataha on jäänud kolm tuhat kilomeetrit
nüüd vineermajas Kara-Bogazi kaldal. Homm
õhtuni töötab halastamatu päike, aurutades ja kord
seerides Kara-Bogazi vett. Päike ei lase mul keske
ja ma ei suuda meenutada kõige eredamaid punkte
pikal teekonnal ümber Kaspia mere.

Seljataha jäi terve kárarikas maailm, mis on t
vaid mälus ja kahvatu pliiatsiga täskirjutatud pal
lehtedel.

Lahkunud Bakuust, soostis rong koidikul Berike
navatesse padrikutesse. Läänes, Hunzahhi ja V
suunas, romantiliste legendide vinesse mähitud at
suunas, kumasid raske kullana mäed. Nende jalam
liibus tehas «Dagestanskije Ogn» — esimene maa
kasutav tehas Nõukogude Liidus. Selle gaasiga t
tehas oma klaasisulatusahjusid. Toorainet klaasi j
— mirabiliiti — vedas tehas Kara-Bogazist

Bakuus sain ma teada, et seni kui Kara-Bogazi
keemiakombinaat ehitatakse, kavatakse maa
ümber töötada Dagestanis. Aga kus? Kas siin, B
kus maa ajab gaasi välja nagu sissetöötamata gaas
või põhjas, Tšir-Jurdis?

Üldine arvamus kaldus Tšir-Jurdi kasuks, ku
plaanis ehitada võimas keemiakombinaat.

Sulaki elektrijaam — Dagestani mägede he
sätendav süda — hakkab saatma siia voolu. Naab
suitseb Groznõi — masuudi ja naftaga kaasnevate
side linn. Siinsamas lähedal asub Mahhatškala
kuhu saab mere kaudu tuua mirabiliiti Kara-Bog
siit lähuvad raudteed Rostovi, Novorossiiski, siit
pääseb meie maa keskpäriskondadesse ja Musta m
äärde.

Mahhatškala näib linnana, mis on ehitatud kivi
merevahust.

Teralisest kivist kaldapealsed ja hooned
vad vilgukivitükikestest, mis meenutavad suuri p
meid.

linna jalamile rohelist ning sugavat

mustad pükspriidid õõtsuvad vaksali
kohal, peaaegu puudutades semafore.
Monkva kiirrongide vagunid muutuvad küm-
naks laevakajutiteks. Nende akendes lähivad
taud, taakelvärgid ja kollased korstnad
tungib sisse tugev Kaspia tuul. Poisikesed
vad lõunamaa sinast heldinud reisijate ees äsja
kolma ja joodi järele lõhnavate merihärgade

leidsin ma endale teejuhi. Otsige endale
teejuht, või muidu jätaavad uued paigad teile
mulje. Teejuht peab olema kohalik
teid võõra elu keerisesse. Ta hakkab
oma linna, kuigi vahetevahel sõimab
kolkaks. Aga põliselanikud on juba kord
Hustulnukate juuresolekul avavad äratüü-
nende silmis oma tõelise olemuse ning
mutes värvides Hämmastunud silme ees
ootamatult lahti huvitav maailm ja tolmune
kerkib teie ette osoonist ja vihmadest
hõõnana, kus murdlainetus heidab vahtu peaaegu
surte võimaluste ja suurte kordaminekute

uduvinde mähkunud maed astuvad lausa
valgendatud majakeste juurde. Hiljutine
ajalugu, võitlus mussavatistide vastu, mäge-
tele soistele tasandikele veerenud Oktoobri-
ajalugu — ja juba mühab linn teie kohal
kutuul. Te tajute karmi ja kivise noore vaba-
mist, mis meenutab Buinaki võrratute mureli-
selepuhkemist, milliseid ei leidu kogu Nõu-
maal.

teejuhiks oli kohaliku ajalehe töötaja Krasno-
halliks minev väikest kasvu mees, kes kandis
kõhnaluuust raamidega prille. Ta oli pärit Minskist,
Dagestani oma kodupaigaks. Tema jutu jargi
Dagestan endast ennekuulmatute rikkustega

tasavat — muhameedlaste püha sõda. (Autori mär-

maad; seda rääkides ohkas ta nii sügavasti, nagu ole-
tulnud temal, Krasnogorskil, kõiki neid rikkusi on
kõhetutel õlgadel tassida.

Koos Krasnogorskiga sõitsin ma linna lähedal asuva
Turalini soolajärvi vaatama ja käisin geoloog Šat-
pool.

Turalini järvi — nii Suurt kui ka Väikest Turalini
kutsutakse «kunstlikuks Kara-Bogaziks». Teaduste Akadeemia
katsetas nendes järvedes uut meetodit, mis lo-
rendab mirabiliidi sadestumist veest.

Kara-Bogazis mirabiliit kristalliseerub ja langeb
põhja looduslikes tingimustes. Mirabiliidi «ladestumise»
leiab aset talvel, kui vee temperatuur langeb kuni vii-
kraadini üle nulli. Mirabiliit setib ebaühtlaste kihtideks
ja võtab enda alla tohutu pindala — kaheksateist tuhat
ruutkilomeetrit.

Talvetormid heidavad mirabiliiti kaldale. Kuni 1920
aastani seisnes mirabiliidi tootmine selles, et lahe-
väljaheidetud mirabiliit kanti kaugemale mürdlane-
vööndist, et need teda tagasi ei uhaks, lasti tal tahene-
ja veeti siis kaamelitega mere äärde. Nii kestis see 1920
aastani, mil hakkas tööle Kara-Bogazi trust.

Trust ei võinud jätta mirabiliidi tootmist sõltuvalt
lahe kapriisidest — hea seegi, mis torm välja heidab
nii nagu see oli olnud vanade tööndusartellide ajal.
Trust ei võinud leppida sellega, et laht heidab mirabi-
liiti välja saja viiekümne kilomeetri pikkusele ja en-
mast ebasobivale rannikuribale, segab teda savu-
pillub talle peale vetikaid ja roiskunud kalu, kevadel
aga limpsib teda tagasi ja lahustab oma soojeneva
vees.

Läks tarvis uusi tootmisviise, mis oleksid võimalik-
nud saada puhast mirabiliiti neis kohtades, kus teda ei
mugav toota ja kuivatada. Niisugusteks uuteks meeto-
diteks olid mirabiliidi ammutamine lahe põhjast
kavaatorite ja soolamejate abil ning basseinide kasutuse-
levõtmine. Viimane moodus seisis selles, et vee-
pumbati lahest basseinidesse, kus ta aurust, kontsentreer-
us ja andis talvel väga puhast mirabiliiti.

Seda meetodit katsetatigi Turalini soolajärves.
Basseini 2 meetri 65 sentimeetri paksune veekiht andis
mirabiliidilademe, mille kõrgus oli 55 sentimeetrit

teadlannestusi hiilgavalt: saadud mirabiliidi hulk
sõltuvalt eelarvestustele.

Ma meels Prokofjevi palve külastada geoloog
Turalini linna ääres, tänavas, mis sarnanes mäge-
veelolanud laia jõega. Seda tänavat mööda
sõitjased, lohistades sooja tolmu katkisi
ning klõbistades kollaste küüntega vastu
teadlaste käepidemeid. Eeslid vedasid piima-
mõel püsisid tasakaalus tänu sellele, et teisel
pool rippus enamasti vaibariidest kott priske

Ma oli kaasas Krasnogorski. Ta oli kuulnud Šats-
ki ja teadnud tema hiljutise haiguse põhjusi ega
ole saare lugu.

Ta võttis vastu lahke paljakspöetud peaga vana-
hema vaatatas meile otsa naervate silmadega. See oli
Tema abikaasa, kooliõpetaja, armeenlanna, oli
tõenäoliselt, kes pühendavad kogu oma elu läheda-
ma tulevikuks.

Prokofjevilt kuulnud, et Šatski on täielikult
paratunud, kuid arstid ei luba tal seniajani osa võtta
teadlastest ekspeditsioonidest. Suur väsimus või
teadavad tal endised segased mõtted esile kutsuda.
Ma teapoles Šatski teoreetilist laadi probleemidega.
Ma teapoles tal valminud juba mitu huvitavat tööd.
Ma teapoles Šatskile, et mind huvitab Kara-Bogazi

«...dome niisugusel ajal,» vastas ta, «et peame
koostama püstitada kaugeleulatavaid eesmärke. Kara-
Bogazis huvitab mind samuti väga, kuid hoopis teisest
nurgast. Mind huvitab ta eeskätt kohana, kus
on võimalik teostada katseid uute energiaallikate
suhtes. Te ju teate, et Prokofjev on rohkem poeet
kui teadlane. Me peame aga oma fantaasiat tugevasti
tõestama. Kara-Bogazi äärde on vaja ehitada keemia-
teaduslik ilma võimsa energiaallikata pole mõtet seda
teha. Prokofjev otsib gaase, teised otsivad Kara-
Bogazist naabrust sütt ja naftat. See kõik on suure-

laadsete jõud — Kaukaasias kantavad pehmed kontsa-
lised. (Tõlk.)

pärane, kuid unustatud on peamine: nimelt see, et Kara-Bogaz ise on ammendamatuks uue energia allikaks.

«Missuguse energia?»

«Päikese energia. Ma tean, mis on päike. Päikese kasutamiseks tuleb kasutusele võtta homöopaatiline meetod. Homöopaadid ravivad väga tugevate mürkidega, kasutades mikrokoopilistes annustes. Ka päike mõjub soodumalt vaid väikestes annustes. Oma olemuselt on ta sunnitud Seal, kus teda on rohkem kui tarvis, teeb ta tõhusat hävitustööd. Ta muudab elutuks määratu suured maaalad. Klassikaliseks näiteks võib tuua Taga-Kaas kõrbed.»

Krasnogorski vaidles vastu, väites, et küsimus ei ole päikeses, vaid selles, et nendes paikades ei jätku vesi. Šatski kuulas tähelepanelikult tema jutu ära.

«Vett on piisavalt,» vastas ta mulle. «Hada on see, et ta aurub kiiremini kui koguneb. Kuivavad need maaalad ümbritsevad meid igalt poolt. Vaekauss ei lase inimese kasuks.» Ta vaatas silmi küssitades mulle. «Me kõik käime kuristiku serval ega aimagi seda, et viimase kümne aastaga on põletatud kivi- ja nafta niisama palju, kui teda kulutati inimkonna eksistentsi jaoks kogu eelneva perioodi jooksul. Saja-poolteist aastat pärast saavad söevarud otsa. Valge süsi saadakse rahuldada vaid kuuskümmend protsenti maailma majanduse energiatarbest. Selle katastroofi lahenemist ei ole samme võib kuulda, ilma et oleks vaja end eriti hoiatada. Selleks ei lähe tarvis isegi absoluutset kütuse. Kogu maailma naftavarud saavad hävitada. Energiavarude kahanemine kutsub paratamatult sõja kapitalistlike riikide vahel...»

«Šura!» ütles rangelt Šatski abikaasa. «Mingisugust sõda ei tule!»

«Sõda kapitalistlike riikide vahel on möödamatult,» kordas Šatski kangekaelselt. «Kui viimased ja naftavarud hakkavad otsa lõppema, puhkeb sõda.»

«Šura,» ütles Šatski abikaasa veelgi rangemalt. «Tead ju väga hästi, et mingisugust sõda ei tule!»

«Kapitalistlik maailm otsib uusi energiaallikaid paratamatult ja liiga kohmakalt. Bensini asendatakse kütusega. «Keeluseadust» ei mõeldud Ameerikas välja anda, et võõrutada oma maad purjutamisest, vaid

et purjatus saaks kasutada mootorikütusena. Kui aga autosid bensiiniga, vaid Jamaikalt toodud kütusega.»

«Kuidas kui teadlane ei näe väljapaäsu?» küsis

«Päike?» küsis omakorda Šatski. «Päike! Iga senine maapinnast saab päikeselt aastas sada tuhat kilowatt-tundi päikeseenergia hulgast kasutavad vaid kümnenendikku protsenti. Mõeldakse, et tuleks võtta rohkem ja andma fantastilisi tulemusi. Minu arvates pole see võimalik. Energia ületamine on lihtsam. Ära unustage meie homöopaatilist meetodit. Kuid igal juhul te näete, milliseid tulemusi saavutatakse, kui energiavarusid puistatakse lakkamatult maa peale. Meil on jäänud veel miljardeid aastaid, kui me ei oleme leidnud kergeimat vastupanu teed. Tähtsust on kasutada neid energiaallikaid, mille meil on, unustades püsivate energiaallikate otsimist. Kuidas jätkub niikauaks, kui inimsugu maa peal elab.»

«Võib-olla» sosistas mulle Krasnogorski.

«Püüdsin ta silmist kinni põhjendatud uhkusega,» ütles ta, nagu tahaks ta öelda. «Vaadake, millised tulemused inimesed elavad meil Dagestanis!»

«Kui Kara-Bogazi juurde tagasi,» jätkas Šatski. «Tuleb peatuma sellel, et meil on tarvis kasutusele võtta päikeseenergia. Selles suhtes on Kara-Bogaz parim näide. Kogu Liidus. Seal on oivaline päikesekiirgus. Kara-Bogazi laht muutuks järveks, kuivaks ta kuue aasta jooksul. Üldse, te ei suuda ette kujutada, kui kiiresti kuivab kogu see paik.»

«Kui vaatate mottesse süvenenult üksisilmi aknast,» ütles Šatski. «Mõeldakse, kuidas selle asemel paistis sinkimist, mis sarnanes paksu auruvinega.»

«Kui plaanitsesin kirjutada vaikesse teadusliku töö,» ütles Šatski. «Auruv maa». Me suhtume päikesesse kurvalt. Tema energia aastased varud maakeral moodustavad sada miljoni kilovatt-tundi. See teeb üksikult igale ruutmeetrile.»

«Päikesemasinad — helioskoobid — ei olevat,» ütles Šatski. «Kui häid tulemusi andnud,» tähendas Krasno-

«Ja ei annagi,» kostis Šatski. «On tarvis leida teid. Meil on ju olemas keemia. Tema võimaluste võrreldes jääb päikeseenergia kinnipüüdmise optimaalne moodus sootuks varju. Päikeseenergiat tuleb kinnipüüda ja kontsentreerida keemilisel teel. Tuleb õppida punastelt merevetikatelt. Nad kasutavad ära kakskümme protsenti meresügavustesse tungivast päikeseenergiast, samal ajal kui meie päikesevoogudele uppuvad maismaataimed kasutavad kõigest tühise ühest protsendist. Häda õpetab kõike tegema.»

Šatski kõndis mööda tuba.

«Lämmatav, lämmatav!» pomises ta. «Siinsed õhukutsuvad esile astma. Mäed lähevad päeva jooksa tuliseks ja kiirgavad kogu öö soojust. Jalutame me mere äärde.»

Šatski abikaasa lubas meelsasti tal meiega kaasa tulla. Me jõudsime mere äärde. Tähed magasid lainetel ja valgeid tulesilmi kord pärani ajades, kord vidula pigistades. Mööda kallast, piki murdlainete vahust kihutas mööda Tbilisi ekspress. Tema rõõmus vile kõlles mere kohal piksemürinana — rong kiirustas, et pääs rutem lausikutest steppidest mägede, lahtede, jõgede ja viinamarjaistandike virvarri, Kaukaasia rahustava kaleidoskoopi.

«Näete...» osutas Šatski pidulikult merele. «Näete seda ääretut veevälja. Teda võib sundida koguma päikeseenergiat. Selleks otstarbeks kohandatakse kaaliumkloriidi. Päikeseenergia keemiline kinnipüüdmine seisneb selles, et kasutatakse ära tema omadus keemilisi reaktsioone esile kutsuda. Need reaktsioonid tekitavad omakorda elektrienergiat. Laboratooriumides on juba olemas seadised — fotoelemendid, mis muudavad päikeseenergiat keemiliste protsesside kaudu elektriks. Katsete tulemusena andis fotoelement päikese mõjul voolu, mis pani tööle väikese elektrimootori. Kara-Bogazist tuleb teha üleliiduline laboratoorium päikese kinnipüüdmiseks alal ja vangivõetud päikeseenergiat tuleb hakata rakendada esmajärjekorras selle lahe muinasjutuliste rannade kuste ümbertöötamiseks.»

Kui me tagasi pöördusime, küsis Šatski abikaasalt minult tasakesi, ega tema mees viimati rumaluse rääkinud.

«Juuksorilekul ei tohi meenutada Kara-Adat,» ütles ta meiega hüvasti jättes. «Ta on selle nagu unustanud. Ent minu jaoks Kara-Ada nimi juba kutsus temas elavat meeleoleku. Mina olin ju ka seal koos temaga,» ütles ta kohmetus.

Väejuht

Lahkusin ma Mahhatškalast ja sõitsin edasi Krasnodari, Gurjevisse. Tee läks läbi Astrahani.

Ma ei tundnud ma Kaspiat ära. Hall vedel savi ümbiiri, meenutades tohutut järve. Sellel järvel olid otse veest sünged mustad majakad ja kollased kellatornid — need olid kalurikülad Volga jõel ja selle saartel.

Ma nägin kaheistkümnelt jala sügavusele reidest kuni merd kärealt õõtsus ankrusse pandud laevad — haigla, postiasutus, reisijatevaksalid, lihtsad «raubakad külad», mis sarnanesid iidsete monumendidega.

Ma nägin Astrahani — ta oli tihedalt ümbritsetud kividest purjedest, läbi imbunud kuiva heeringa lõhna ja tolmune nagu savist ning õlgedest ehitatud linnad.

Ma nägin parvedel ammutasid päevitunud inimesi. Nad olid üleni soomustega kaetud, nagu oleks neil olnud soomusrüü, õod ja paevad läbi kalurite pootshaakidega tähnilisi sevrjuugasid ning nad olid raske prantsatusega laudadele. Lõputult nad pükstega neiusid kandis külmutushooneid, mis olid sasaane, hoides neid kinni märgade laevade lõpuste alt.

Ma nägin Gurjevise loksusime ratasaurikul kolm tundi. Ma nägin selle aja jooksul ainult suhkhoveidest ehitatud taevast, kollast merd ja ankru seisvaid laevaseid.

Ma nägin ja Gurjevi vahel pole ühtki sadamat ega laeva, kuhu võiks häda korral varju minna. Ma nägin kilomeetri kaugusel kaldast võib ridvaga liivapõhjani küündida. Kaldast ulatuvad kaugemale mustade jäikade pöörispeadega kõrkjad.

Seetõttu kutsutakse seda kallast «mustaks kaldul
Kaugelt meenutab ta tušiga kahvatule silmapu-
tõmmatud kitsast ranti.

Alalised reisijad on jõudnud selle tee ja auriku põhjalikult tuttavaks saada. Tee on monotoonne nagu Aasia pleekinud taevast. Vesi on algul punakas — on voolanud Volgast —, siis aga hakkab ta Belu Banki taga pikkamoöda rohelisemaks minema, ja lõpuks tuleb Zaburunje, kus iga ilmaga võtab laeva õõtsutamine. Aurikul on alati üks ja seesama tüse kapten, ühed ja need samad habemega tüürimadrused, kes silmitsesid merd läbi vanaaegse vaskbinokli, ja ikka seesama kolm — kibestunud leskmees, kes valmistab maitsetut kapsa suppi ja tulisoolast kala.

Lõpuks naeme kormorane ja hülgeid, kes magava vees, kõht ülespoole, ning kogu laeva läbib kergenduse ohe: tähendab, varsti on Gurjevi reid. Selle taga vee juba aimata astragalidesse kasvanud ja soolakooriga kaetud kōrbe

Ja ongi reid. Aurik*roomab tema poole kriitvab
saarte vahel. Harjumatuses võib siin saarteks pidada
ka vaikselt vees peegelduvaid mandritekujulisi pilve
Nad püsivad liikumatult kõrbe kohal, vaid veidi roo
tades. Tundub, et nad on pandud siia nimme, et ne
varal näidata õhtuste värvide mitmekesisust ja koobad
sinise õõ majesteetlikkust

Laev sõidab murinal kõrgete kõrkjate vahel asuvasse kitsasse nõvasse — Uraali — ja alles südaöösel tuleb õhus rippuva tolmu tagant nähtavale «Embanefti» linna näkese valgusfoorid. Selle linnakese vastas, Uraali pool maal kaldal, pilgutab uniselt aknaid Gurjev.

Õhus on tunda kala ja kõrbenud rohu lõhna. And
äratab linna oma nutuselt vinguva vilega ja vajub
kelt vastu tühja sadamasilda.

Hommikul nägin ma Uraali taga kogu «Emban linnakest. Näis, nagu oleks Aasia-poolsele kaldale — nimetatakse seda Buhhaara-poolseks kaldaks — linnad ja linnikesed, mis olid juba ehitatud ja nüüd päratu suur valgete lindude parv. Kõik majad olid kaetud lumest veeretatud. Kogu linnakes oli ehitatud pressitud kõrkjaist, isegi kolmekorruseline trustihooned. Pealtpoolt on kõrkjad krohvitud ja kriidiga valgetud.

...on parimaks ehitusmaterjaliks Kaspia kõr-
...kus ei ole metsa, kõrkjatihnikud aga
...kilomeetrite kaugusele. Kui tulevikus
...Kura-Bogazi kaldale hooneid püstitama, on
...kergem ehitada kõrkjatest. Samaanist majad
...hoonetega võrreldes lausa koopaelanike
...on sõnnikuga segatud savi Veevaes-
...samaanist kergem ehitada kui puidust,
...nõuab palju vett.

...kohtasin ma ainult üht inimest — insener
...kes kahetses, et samaanist hütid välja sure-
...tulvusin Kuperiga Uraali ujuvillal. Ta vaatas
...susuane õngitsevaid poisikesi. Kui üks poi-
...värisedes sogasest veest rabelemisest
...välja tõmbas, pöördus Kuper minu
...tles:

"Kõneled! Oh, küll ma tahaksin praegu poisike
 "istuda õnnega päikesepaistel! Tore asil!"
 "Kõnelele tänu võlgu, ta tutvustas mind kõrbe
 "le Davõdoviga, kes tundis kogu Emba
 "ma oma viit sõrme.

... selle inseneri kabinetti, nii nagu asjasse
... tuuakse tuppa, kus sünnivad imed. Kabi-
... oma tagant pusti valgesse rõivastatud mees,
... vatu, kes sarnanes kaugesõidukapteniga.
... mulle range pilguga otsa ja palus laia käe-
... et ma istuksin. Tema hall pea oli otsekui
... alatud. Kuper võttis aupaklikult istet meist
... enne palunud luba viibida meie vestluse

... hakkas rääkima. Tal oli selge ning mahla-
... Teda silmitsedes meenus mulle Prževalski,
... lundisaegsed Gobi ja Sahaara uurijad, kindra-
... laotasid kõrbeliivas paljudesse tuhandetesse
... armeed, ja kogu see- lapselik romantika,
... us esile kõrbe mainimine mu kooliaastail —
... ad, nahklähkrid, samuumid ja hobuste luuke-
... lauste kaevude lähedal
... raakis lühikeste lausetega ja punkti pannes
... hingeldas.

Siis võib Kara-Bogaz meile anda ja mida võib
meile anda Kara-Bogazile? Hüva! Meie võime anda

naftat, kuigi meie nafta on kütuseks liiga hea. Meie kõige lõunapoolsemad naftaleiukohad — Kara-Tšumi Karaton ja teised — asuvad Kara-Bogazile ja Manglakile võrdlemisi lähedal.

Minu arvates peaks kogu Kaspia idakallas — Emba, Mangõšlak, Kara-Bogaz, kuni Tšikišljariini välja — saama võimsaks tööstusvööndiks kõrbe piiril. Me anname naftat, Mangõšlak — sütt ja fosforiite, Kara-Bogaz — mirabiliiti, väävlit, väävelhapet, soodat ja keemiatooted, Tšikišljari — gaasi, Tšeleken — nafta ja osokeriiti¹. Bakuu peab varustama Läänt, meid Ida.

Mida me võime veel Kara-Bogazile anda? Siin, Emba ääres, tekkis mõte ehitada raudtee Aleksandrov Gai Hiivasse. Ma labisin karavanidega kogu selle tee ja uurimistoid. Sellest tuleb esimene tee, mis läbib kõrbe südame. Ta äratab ellu terve hulga rikkusi, mis seni olnud varjusurmas. Kušumi rohumaad, Inderi soolkaalium, Gurjevi kala, Emba naftapiirkond, Araali mere ja Hiiva oas.

Uus tee hakkab etendama väga tähtsat osa Ustjurti viljatute maa-alade kasutuselevõtmisel. Ühtlasi peab ta mõjuma üsna soodsalt Kara-Bogazi arenemisele. Kõrbes, mida läbib see tee, puudub vesi. Sellel teel pannakse sõitma mootorvedurid.

Ja lõpuks, kolmandaks, Kara-Bogaz hakkab tootma soodat. Selleks tuleb meil teda varustada Rakuša mereparase lubjakiviga. Rakuša on Emba naftapiirkonna meresadam. Me teeme Rakušast tõelise sadama.

Me ehitame naftadestilleerimistehased. Nafta destilleerimiseks läheb tarvis väävelhapet. Seda annab meile Kara-Bogaz ja me oleme tasa. Nagu naete, puudub Kara-Bogazi kombinaadi rajamine kogu Kaspia rannajajanduslikke närve — alates Embast ja lõpetades Atrekiga. Kõrb saab endale industriaalse südame.

Davõdov oli pisut aega vaht.

«Ammused unistused on täitunud,» lausus ta ja jooksus akna poole.

Ma silmitsesin tema profiili. See tuletas mulle meelde

¹ Osokeriit (ehk mäevaha) — mineraal, põleb hästi ja annab tugevat leeki. (Autori märkus.)

meie pronksnägusid ajahambast puretud rooma

... ja kas üks neid lugematuid vaidlusi, mis ... ja talõpmata pidasime, keerles jutt tahet ... lukutsete ümber. Prokofjev kinnitas, et ... on tahe on maadeuuriatel. Davõdov oli ... uuriija Tegelemine kõrbega oli terita- ... ja andnud häälele rahuliku ning kindla ... lopule kõik, mis oli kord alustanud. Ta ... Dossori tühjale soolakule pargi. Isegi ... meelest oli see mõte täiesti meelestu. Kuid ... Davõdovile nagu hane selga vesi.

... jandas ta põõsastega, mis ei hakanud ... maapinnas kuidagi kasvama. Ta magestas ... ja torutades seda oskuslikult, ja praegu käi- ... Dossoris õhtuti «oma pargis» jalutamas. ... puudutada ammu ununenud krobelsi ... lehtede lõhna.

... kui Aleksandrov Gai — Hiiva raudtee ... vahukud uurimistööd Moskvas heaks kiit- ... Davõdov avalduse parteisse astumiseks.

... lausis,» kirjutas ta, «et üksnes partei poliiti- ... ehitada kõrbe, mille alistamiseks olen vaeva ... kogu elu.»

Vahimine kestis kaua. Davõdov vaatas mulle otsa ... kõlatult:

... üksi ei ole kogu oma elu kõrbele pühen- ... Kuid minul on olnud au olla tunnistajaks, kui- ... elutuid maa-alasid alistati, ja ma võtsin ka ise ... Alles hiljuti ajas Kara-Bogaz rändkarja- ... ja meremeestele ebauskliku hirmu peale. ... uurijad ei julgenud tema kaldaid läbi käia. ... pidasid teda inimesed kultuuroaasidest? Mürgise ... omalaheks, põrguks. Sajandeid seisis kõrb puu- ... Sajandeid kogus ta rikkusi. Ja nüüd me ... need talt ära. Me otsime teid, kuidas kõige kohu- ... nahtusi kõrbes muuta elu allikaks. Ma raagin ... Tema energiaga saab kõrb niusutatud. On ... ur fuusikaseadus. See kõlab jargmiselt: ener- ... võib vaid siis, kui on olemas temperatuurivahe. ... oopaevased temperatuuri kõikumised kõrbes ... metsikuid tuuli. Kara-Bogazi tuntakse kõige

Akna taga pumpasid kägisevad tuulerattad ma...

Kuper hakkas toolil nihelema.

Õhtul kohtasin ma Kuperit tenniseväljakul. Ta
palle vastu, lugedes kurguhäälel punkte. Väljaku um-
kükitasid kasahhid, laiad roosad siitspüksid jal-
hüüatasid iga osava löögi puhul heakskiitvalt.
Uraali taga tossas Gurioni...

Mind nähes jättis Kuper mängu pooleli ja tuli muu

Selle vaikusearmastajaga sõitsin ma Makatti nelikummend kilomeetrit labis auto kahe tunniga. Vumärgatavate tõusude ja languste lained järgisid üksteisele, seejärel asendas neid stepp, tasane ja hiiglaslik järv. Õhk oli hämmene ja tuletas meelde vana liimi. Pruunid liivakeerised söötsid raske sahnale tee. Suslikuid pudenes rataste alt nagu herneid. Kuivanud suus oli mõru maitse, piinas talumatult.

Mõnikord kihutas autojuht silma järgi mööda savist välja või kuivanud soolajärve põhja.

Kuper rääkis, et kevadel harvade vihmade ajal muutuvad kõrb poriks, vaid lausa limaks. Autol võiks küll täiskäik peal olla, ent sellest hoolimata ei läinud ta paigast.

Ma olin sunnitud kuulama Kuperi lobisemist.

«Oleks tingimata tarvis välja anda dekreet,» ütles ta, «mis keelaks hävitada omapäraseid ehitisi ja ehitiste graafilisi iseärasusi, kui need ei ole vastuolus nõukogu korraga. Mitmekesisemad muljed teevad elu tavalisemaks, täidetud elu aga loob reipa ja üleva meele. Seepärast on tarvis säilitada kuubikujulised idamaised tused, nende värvus ja asetus, säilitada arõkid tavaliselt ja avada idamaa kahhelkivide tootmise tehas.»

Kuper jõudis oma jutuga niikaugele, et leidis vajaliku teha mõnest iidsest vene linnast, näiteks Ufašist, midagi muinasaja muuseumi taolist: kulvata tänavatele kummelit ja surmaputke ning asustada linn eitedega, kes endistel aegadel krikuleibu kutsusid — need pidid Puškini sõnade järgi kõige ilusamat Moskva murrakut rääkima.

Lobisemine lakkas alles Makatis. Orkaan tõuseb valgete keeltena. Dossorist veega tulnud kaamelid lähevad tungis läbi tolmuloori. Vec vedamine Makatiga iga aasta maksma viissada tuhat rubla.

Madalast järvest kerkis mustade puurtornide mets. Hall kuumus tungis kontideni. Sagavpumbad tasid puuraukudest välja vahutavat naftat. Sunnitud naftajõgi või naftameri, mille allikad oli avastanud Prokofjev.

Makatist sõitsime Dossori, sealt aga pöördusime Gurjevisse kitsarööpmelise rongi mootorvagonis.

Kõrbe kohal hõljus roosakas vine. Teivasjalgad

olid ümber vaikus. Vaid harva oli kuulda mõnda vilistamist.

Kõrbe allu äkki ja kattis kõrbe tohutu tähemüt-

te võllas suitsja elektrivalguse jõgi. Laiadest loovus sisse öö värskust ja koirohu lõhna. Kuperile:

«... lida omaparast. Mis saab olla omaparast mootorvagonist õises kõrbes!»

«... mõeldud teid,» lausus Kuper, paljutahendavalt. «... haigus mis Davõdovilgi. Seda nime- kõrbe tõveks.»

«... veendusin ma lõplikult, et Kuper on meie ühiline «suvitaja»

«... tee ehitati?»

«... üheksasaja kahekümne seitsmenda aastal. ... Davõdov.»

«... Gurjevist, jäid mu vaimusilma ette ... lühid. Üks neist oli Davõdov, kõrbe hall

«... pami soolakutes kiirgama esimesed sotsia- ... lahised, teipe aga — «suvitaja» Kuper.

Roosast kriidist mäed

«... oli Prokofjevi marsruudis viimasel kohal. ... spiraalikuulisele lukumisele ümber ... Kara-Bogaziga lahutamatu seotud ... lõpulejõudmist.

«... seda, kui ma olin Mangõšlakki külasta- ... Prokofjevi sõnade järgi õigus sõita Kara-

«... poolsaarele sõitmist võiks nimetada tee- ... hõlde maale.

«... fordis (endises Aleksandrõvski fordis) tutv- parteilase Vassiljeviga. Samuti nagu Davõdov ... ta kõrbe kohta liikuvate halastamatute legen- puistet röövima ja kõrbe sotsialistliku tööstuse ... muutama. Ta uuris mitme ekspeditsiooni (And- ... ja Bajarunase) materjale ning koostas ... lüpsid plaane nende geoloogide avastatud ... sialgseks kasutamiseks. Ta mõtles uutest

teedest, mis vilksid Kara-Tau mägedesse, kus kuumad koetud õhk ümbritseb antratsiidi, nafta, fosfori vase ja mangaani leiukohti laia kaitsevööndina.

Vabal ajal armastas ta lugeda ajakirja «Mirov nije». Selles avaldati iga kuu andmeid ilmaruumis ja salt pulbitsevast, ent meile markamatuks jäävast informeeriti uute tähtede ilmumisest ja meteorilangemisest, toodi ära hüpoteese uute päikesesüsteemide kohta ja kirjeldati, kuidas edeneb kosmiliste uurimine.

Minu arvates oli Vassiljevi selle harrastuse tekkimises süüdi Mangõslaki taevast. Mitte kusagil pole näinud nii majesteetlikku tähesadu ja nii silmipinavat planeetide sira. See oli nii ere, et öösiti näis, kuidas lendaksid planeedid meile vastu ääretust kaugelt nagu lendaksid nad maakera ühte punkti — elu Mangõslaki poolsaarele.

Planeedid olid endiselt kauged, kuid sellest tunduvalt nagu oleksin ma Mangõslakis näinud kiiresti alla kerkivat taevalaotust, ei ole ma seniajani lahti saanud.

Ringsõit mööda seda poolsaart ei kestnud kuigi kaua. Sellele kulus kõigest kuus päeva. Sõitsin koos Vassiljeviga. Me nägime liivameresid, mille kallastel silmapiiril püstloodis kerkivad roosad ja valged mäed. Need kerkisid üles astanguna. Mägede tipud olid sama lamedad kui kõrb nende jalamil.

Me nägime kivisöelademeid, mis asusid paris maal. Aastal 1914. aastani kaevandas seda sütt aurulaevad «Kavkaz i Merkuri», kuid jättis siis järele: see ei mine läks liiga kulukaks. Selles söeleukohas oli tavaliselt mageda vee allikaid. Tjubežnikis aga ei leidunud liiva, milles oli kivistunud naftat. Seetõttu lõhnas gudroonist nagu uued Moskva sillutised.

Ma jutustasin Vassiljevile Prokofjevi teooriast. Minu arvates oli nafta leidumine Mangõslakis hiilga tõendiks selle teooria õigsuse kohta.

Vassiljev ei vastanud musta ega valget.

Volgalasena Tšornõi Jarist, sõnaahtra ja väga inimenesena vältis ta kiireid järeldusi ja enneaegset otsustamist.

«Väga võimalik,» lausus ta. «Kuid praegu huvitab mind fosforiidid rohkem.»

Elanikud asusid roosast kriidist mägede nõlvakavatest orgudest lõhestatud mäed sarnaselt inimese peaaajuga. Ma kuulsin ühelt elanikult, et kui need kurrud sirgeks tõmmata, suurendaksid mägede pindala kakssada korda.

Need roosade kuplitenäolised mäed tundusid olevat üksteisega koosneksid nad hiiglaslikest urbsest. Need mäed jalamil lebasid luval kivist näsad, ja Vassiljev tõukas uht kuklit jalaga.

Ma kuulsin, et kuulide läbimõõt oli üle meetri, me peitsime varju päikese eest.

See oli labi, kõige raskem aeg, mil kuumus nagu siirup. Me otsustasime põgeneda ja pöörasime paignevasse orgu Vassiljevi jutu järgi.

Ma kujutades ette viletsat kaevu, kus on tavaliselt, ja ohakapöösaid selle ümber. Mis see on, selle tappevkuuma taeva all!

Ma mööda fosforiidivälju, labisime mäekuru, kus ma ja akki avanes sügaval meie all org, kus tavaliselt raske hirss. Vaekeste põldude ääri tavaliselt haljendavad plataanid ja jäärad tavaliselt labipaistvad veejoad. Plataanide varjundid tavaliselt samaanist maja.

Ma jalgas mind silmanurgast. Aimates ette tavaliselt lähedust, hobused hirnatasid — nad said tavaliselt juke peale, kes sugugi ei kiirustanud. Ma tavaliselt Seal oli kõrb, mis varitses seda lopsakalt tavaliselt maatükki. Siit vaadatuna meenutas tavaliselt suurt lõpnud kaameli nahka. Tšipõõsad tavaliselt sellel villatortidena, mis polnud jõudnud tavaliselt maa kohal helkis nagu glütseriin.

Ma tavaliselt tavaliselt sattusime jälle ulatuslikele fosforiididele.

Ma tavaliselt saab toorainet Kara-Bogazi jaoks.» Vassiljev tavaliselt ühe kuuli lähedal, mis oli purunenud tavaliselt ühesuguseks tükiks. Sisepinnal oli näha tavaliselt paiknesid kuuli keskpaigast äärtele suunatud tavaliselt kiirtena. «Kara-Bogazi kombinat hakab tavaliselt vaävelhapet. Kui selle happega töödelda tavaliselt saame suurepärase superfosfaadi. Me ehitame

mere äärde tee, hakkame fosforiiti välja vedama saatma teda Kara-Bogazi. Meil Kesk-Aasias kasutatakse puuvilla väetamiseks superfosfaadi ja puuvilla-õli segu. Seda kutsutakse pahtanuriks.»

Vassiljev jutustas mulle Taur-Kõri mägede võimsast kevadisest veetulvast Karõn-Jarõki orust. Taur-Kõri mäed asuvad Kara-Bogazi idakalda lähedal Kulan-Gurlani neemest lõuna pool. Nendes mägedes käinud ainult üks inimene — geoloog Lupov. Ta avastab seal kivisöölademeid, mille pindala on tuhat kuni viiskilomeetrit, fosforiidivälju ja palju väikesi meele allikaid.

Geoloog Bajarunas üritas läheneda Taur-Kõrile poolt, Mangõšlakist, ent töölisel keeldusid minema minema temaga nendesse tundmatutesse mägedesse.

Taur-Kõri kivisöölademed asuvad kõige lähemal Kara-Bogazi mirabiliiditööstusele, ent neid pole veel ajani kuigi põhjalikult uuritud.

Karõn-Jarõk kujutab endast hüglaslikku nõgu, ulatub Kara-Tau mägedest Kara-Bogazini. Moosid ja nõgu peaksid voolama lahte kõik kevadised veed. Kara-Tau mägedest, kuid osa vett jääb peatuma ja moodustab läbipaasmatud soolased sood, osa aga kaob allikatest lehtritest maa sisse.

Kevadiste vete voog on seal erakordselt võimas. Otsustades jälgede järgi, mida ta jatab, on ta sadakümme meetrit lai ja kaks meetrit sügav. Tõus on rohke maa imeb selle tormitseva joa endasse, moodustades soolaseks või annab talle lahtistava toime ja paiskab kusagil väikeste allikatena maapinnale.

Me sõitsime samaanist maja juurde ja tervet noort kasahhi abikaasat — energilist kuivetunust, kes kandis säärivate peal hõbedaga tikitud nahktuht — ja tema isa. Vanamehel oli hõre habe, mis allus alla lõua külgedelt.

«Habar bar?» küsis vanamees.

Me jõime janu täis külma maitsvat vett, täitsime lahste kohuse — jutustasime linnauudiseid — ja kasahhi poole ööbima.

Kogu öö ei lasknud kõrb mul magada. Tähtedest mustas taevast jääkildudena. Sulanud vesi puudus.

Habar bar? — Mis uudist? (Kasahhi k.)

«... ja muutus ähmaseks valguseks. Linnatuled joed suubusid Karõn-Jarõki õisesse liiva- ja liivast lõunas Kara-Bogazini välja.

... uniselt. Kirpude käes piinlev Vassiljev ütles mulle, et vahemaa Päikese juurest meile on viiskümme päikeseni — Alfani Centauri — on kakssada viiskümme tuhat korda kaugemal Maa kaugus Päikesest.

... selle üle ja tukkusin. Vahetevahel ma hakkasin üles. Nägin unes, et see ei olnud midagi muud mis vaikselt sulises, vaid triljoneid triljoneid kanduv tähtede valgus. Nägin unes, et see oli kukkunud taevast Kaspia merre.

... sortis aurik «Tšitšerin» ja laeva läbi-... unaldas näha tuhandeid kalu ja meduuse, ... põhja nagu vihm. Prokofjev jutustas, et seal sadestuvad tihedate kihtidena ja saavad ... pärast naftaks.

... koidikul. Idast voogas sina. Tähtedest nagu väikesed viljad, mis päikese kiirte kokku kuivavad. Laksin majast välja ja kuulsin tubli sõõmu õhku, nii nagu juuakse ...

... vauatasid minu poole ja hirnatasid tasakesi. ... teretasid nad mind ja palusid, et ärasõlt ...

... laus meie ees silmipimestav Udjuki kriidimere ... valget tahket merd. Sõitsime kiiresti kriidimerre ja võtsime välja mustad ... Neis paigus oli päike karmiks kat-

Materjale lahe ajaloo jaoks

... Zerebtsov tegi oma uurimisretke ümber Kara-Bogazi lahe 1847. aastal.

... Venemaa aga ei tundnud huvi oma rikkaduse vastu. Alles 1897. aastal jõudis kaubanduse ja ministeerium nii kaugele, et saatis Kara-Bogazi ekspeditsiooni, mida juhtis hüdroloog Spindler. Ekspeditsioon tegi kindlaks, et see laht on maailma suurim soola leiukoht.

Sellest sai alguse lahe kirev ajalugu, mis pole ka ules kirjutatud. Seda tuleb taastada geoloogide andmetest, merekarude ja turkmeeni paadimeeste jutustustest, ekspeditsioonijuhtide ettekannete, unustusehõlma ja projektide, logiraamatute ja teiste nappide ning rääkivate allikate põhjal.

Kara-Bogazi ümber lõi lõkkele lausa kullapalav.

XIX sajandi lõpul kutsuti Peterburis kokku ühtlasi ilmne geoloogide kongress. Seal kuulsid geoloogid kordselt Kara-Bogazi rikkustest.

Kogu Euroopa ja Ameerika kasutasid tollal nagu pugu kunstlikku sulfaati (nii nimetatakse mirabiliiti enam vett ei sisalda). Sulfaadi tootmiseks ehitati handeid tehaseid. Seetõttu rabisid andmed Kara-Bogazi kohta sulfaaditööstureid nagu raske brisantmürsk. Kohe koostati projekt ülemaailmse keemiakombinaadi ehitamiseks Tšelekeni saarel. Kombinaat pidi hakata kasutama Kara-Bogazi sulfaati. Kombinaadi juhtid haarasid enda kätte prantsuse, inglise ja belgia talistid.

Kuid tsaarivalitsus keeldus andmast kontseptsiooni Kara-Bogazi ja Tšelekeni kasutamiseks.

Kolm aastat kestis kauplemine, kuid kokkulepped jõutud.

1909. aastal saatis kaupmeheemand Knjazeva Kara-Bogazi oma ekspeditsiooni. Mangõšlaki piiramatult litseja Zahhari Dubski rikkused ei andnud selleski dale naiselc rahu.

Iseenesestki mõista leidis «lahkeid» inimeste nõustusid korraliku tasu eest «ühendama» Kara-Bogazi Knjazeva valdustega ja pidid tema nimel asetama tähised lahe kogu lääne- ja edelakaldale.

Kuid Knjazeva jäi hiljaks. Parima osa Kara-Bogazi rannikust, kuhu murdained heitsid kõige tõenäoliselt mirabiliiti, olid tükkhaaval enda kätte haaranud vabrikant Katõk ja aktsiaselts «Aivaz». Nad võtsid kaadest välja solidsed summad lahe loodusvarade kasutamise ettekäandel. Need rahad laksid börsimarksi sioonideks. Silmapetteks ammutatud mõned tuhanded puuda mirabiliiti aga vedelesid kaldal ja tuisid.

Kaupmeheemand Knjazeva ekspeditsioonist jättis

lahe alla mattunud ja soolast rikutud ro-
püü

itumise jaoks oli selle ekspeditsiooni lahele saatis väikese suvisega laevu. Selliseid oli kolm. Omanikuks oli kahtlane laevakompanii, mille omanik aga kuulus niisama tumedatele venedadele Ašurovitele. «Mandžuuria» laevastik lasid Knjazevat põhjalikult koorida ja laevastikust fantastilist renti. Lahte tuli minna pimedel. Lootsiks võeti keegi kogenud mees, kes oli tüütu.

Ekspeditsiooni liikmed — üliõpilased — peotlõuaga mitmes suunas üle lahe. Nad kahlasid lahtede, kus vesi ulatus vaevalt luupek-
kide lämbumas väävelvesinikust mürgistatud kuld mirabiliiti ei leidnud kuigi palju: suvi kuum ja kogu mirabiliit oli soojas vees ära

lahe Knjazeva rahadega korraldatud ekspedit-
kord välja selgitada, et mirabiliit sadestub in-
terlake, mil iga ese lahe vees kattub mirabi-
ilidega. Ekspeditsioon tegi ettepaneku võtta
ammutamiseks lahe põhjast tarvitusele tema
lahe lauslikuma meetodi — ammutada seda
lahtedega —, lõi maasse Knjazeva valdusi pii-
ratud ja sõitis minema

Ekspeditsiooni päevikus märgiti esmakordselt,
lahtest viiekümne kilomeetri kaugusel, Taur-
gajalamil, asuvad kivisoelademed. Ekspeditsi-
onist tahtsid neid uurida, kuid suvel polnud
lahteläinikul tahtmist nendega koos mägedesse

lahtes. Esimene maailmasõda ja Kara-Bogazi
laht üksikud rändkarjakasvatajad ilmusid tal-
lahtemise tinakarva veevälja äärde. Ent nemadki
lahtel kallastel peatuma, vaid läksid edasi,
lahtes poole.

lahtes üksinduses. Turkmeenide talilaagrites
lahtes, et venelastel polevat õnnestunud tema
lahtest midagi kasulikku saada ja nad jätnud ta
lahtes

lahtes tõstatas Vladimir Iljitš Lenin Kara-Bo-

gazi loodusvarade kasutuselevõtmise küsimuse. Ekspeditsiooni tarbeks assigneeriti nelikümmend tuhat rubla. See ekspeditsioon pidi välja selgitama, kas saab mirabiliiti toota, ja seejärel viivitamatult tootma alustama.

Ekspeditsiooni hakkas juhtima geoloog Podkopajev. See uurimisreis andis teadusele väga palju, praktiliselt küljest aga polnud temast peaaegu mingit kasu. Heste kogemustega insenerina värbas Podkopajev rahalis enamasti suure perekonnaga töölisi ja tootjaid Kara-Bogazi kõrbesse. Toidutagavarad olid vanad. Need said otsa, enne kui jõuti tootmist alustada. Töölised jooksid laiali.

Podkopajevi ekspeditsiooni teadlased töötasid kolm aastat. Nad saabusid lahte aurikul «Nižni Novorod» kahe väikese sõjalaeva «Šaumjani» ja «Pereboina» saatel.

Podkopajev tegi kindlaks, et igal aastal setub lahes väga palju mirabiliiti. Selle varud tunnistati maailma suurimaiks.

Mirabiliit hakkas lahes kristalliseeruma pooleks sajandivembrist, poolest märtsist aga kristalliseerumine algas ja algas vastupidine protsess — mirabiliidi lahustumine vees. Seetõttu hakati mirabiliiti kutsuma «pooleks sajandiliseks mineraaliks».

Peale mirabiliidi leiti Kara-Bogazist suurel hulgal magneesiumkloriidi ja naatriumkloriidi (tavalist duusoola).

Kara-Bogazi lahte pääseda oli Podkopajevil väga raske. Segas tujukas leetseljakk, mis tõkestas teekonda kogu ulatuses. Tormide ajal kerkisid sellel leitel mured lained, vaikselt ilmaga aga oli selgesti näha, kuidas üle liivase madaliku tõtates lahte voolab. Leetel muutus vee värvus järsult: meresinine asendus kollaseks halliga.

«Pereboina» hulljulge meeskond võttis kava läbida lahte ja tugevasti küljele kallutatud laev suutis siiski leetseljaku roomata ning tegi sõidu piki lahte järele kallast.

Ekspeditsiooni lahes viibimise ajal algas neptuunide liikumised kuuldused, et Bakuus ostetakse soodat laevade sadade tonnide viisi. Lahte ilmus ootamatult laev,

mis nägi nagu lutikas. Ta vanadusest ja katlad ei pidanud auru.

See hea sõjakas meeskond ajas trümmid sulfaadi marulise tule metshanede pihta ja kadus. Nad võttes kursi Bakuusse. Seal müüdi sulfaadi maha. Ettevõtlikud meremehed anti neile tundmatul laeval jäi see reis esimeseks.

See laev Kurguzulli neeme juurde — see oli kahe keele «Ühesilmaline tutarlaps». See laev juhtis katkise tužurkaga üliõpilase.

See laev saatnud klaasivabrik «Dagestanskije» sulfaadi seisma sulfaadi puudumise tõttu ja see laev naabruses, Kara-Bogazis, tohtunud.

See laev Bek-Taši neeme juurde sadama ja kivi- ja metalli veeti sulfaat kaamelitega ja turkmenide sadamasse ja laaditi laevadele.

See laev võime lugeda Kara-Bogazi loodusvarade kasutamise algaastaks. Katkise tužurkaga üliõpilane klama aude majja Bek-Taši neemel ja Kara-Bogazi, kus ta on tänapäevani.

See laev glaubrisool, ta on nu valge, et suvel, see laev ei saa teda naljalt vaadata — võib öelda. Mirabiliit on samuti glaubrisool, see laev palju vett. Mirabiliidis on kümme korda rohkem glaubrisoola. Tööstus vajab sulfaati, see laev pole mingit mõtet. See oleks sama laev, mis vett.

See laev mirabiliiti kuivatatakse ehk, nagu keemikud ütlevad, kuivatatakse Kara-Bogazi palav kliima ja alade tuuled soodustavad tublisti seda kuivamist. See laev kuivatatakse laiali madalatesse lamedatesse ja kahe päeva pärast tekib nende peale hea sulfaadi kiht. Sulfaat kühveldatakse ja see laev, kuna sulfaadi ja mirabiliidi vahele tekib hea sulfaat pole karta, et mirabiliit kühveldamisel sulfaadi satub. Seejärel koorik murendatakse ja see laev hakkab jälle kuivama, moodustades uue sulfaadi kihi.

See laev kuivatamine venib pikale ja sõltub täielikult

Kara-Bogazi kapriisidest. Tarvitseb vaid tuulel pe-
hakata ja sulfaadipilved lendavad kõrbesse, kalle
ümbruskonna sätendava kibeda puudriga.

Sel ajal kui üliõpilane tegeles sulfaadi vedamisega
Derbenti, ilmus Kara-Bogazi uus peremees — «Kirkuulisoli».

See asutus tegeles keedusoola varumisega tohutult
lajärvel Kuulil, mis asus Kara-Bogazi ja mere vahel
peale selle ka Kara-Bogazi sulfaadi tootmisega.

«Kirkuulisoli» töötajad, kes olid pagan teab kui kaua
vatud, olid kogu rannikul tuntud hakkajate, ent
kuigi ausate meestena. Nad varusid soola Pärsia laevade
portumise jaoks. Turkmeeni karjakasvatajate teadete
silmadele ei jäänud märkamatuks õositi soola laevade
pärsia felukid, akki soolatoostustesse ilmuvad ka
sama äkki sealt kaduvad kahtlased inimesed, kes
dast eemale hoiduva laeva suits silmapiiril ja paljude
imelikke asju. Nende tundemärkide järgi said peagi
setes paikades elavad turkmeenid kohe aru, et tootmisel
on suure soolavargusega.

Peagi püüti avamerel kinni laev «Armeenla», mis
dis õösel soola oma trümmidest pärsia felukide
«Kirkuulisoli» töötajad tegelesid salakaubavedamisega
tastilises ulatuses. Salakaubavedajad tabati.

Nii lõppes «Kirkuulisoli» kuulsusetu tegevus
asemele tuli «Karabusol», mille eesotsas oli julge mees
Bolonkin. Niisamuti nagu tema eelkäijagi, tegeles
see uus «sol» tegelda keedusoola tootmisega Alajärvest
egä soovitud jännata sulfaadiga.

1926. aasta sügisel sõitis lõpuks Kara-Bogazi valitsus
komisjon ja pani piiri siin valitsevale kaosole. Komisjon
avastas lahe kaldal üle saja viiekümne tonni sulfaati,
mille olid varunud kõik need lahe ümbruses elavad
tuslikud peremehed, kes olid nii kiiresti olematuks
dunud.

Uuele koondisele — «Turkmensolile» — tehti uudeks
alustada viivitamatult sulfaadi reeglipärase tootmisega
mist lahe lõunakaldal, Umtšalli neeme lähedal. Tootmisega
tehti algust ja see püsis mõõdukalt jätkuma 1929. aastani,
millal loodi trust lahe rikkuste eksploatatsiooniks —
«Karabugazsulfat». Esimene periood elus jäi seljataha.

«Karabugazsulfat» asus tegutsema kui täievolgne
peremees. Ta lülitas Kara-Bogazi idapoolsete
«sol» industrialiseerimise üldisse plaani — kõrvaldamise
julgesse plaani.

Vana vaelevorst Bekmet

Närbusid sa, Horezm,
aga nüüd oled õites!

Kaasaegne turkmeeni laul

oli meeletu. Niikaua kui «Karabugazsulfati»
ettevõttes vana Bekmet ringi liikus, ei
juttugi olla mingist tööst turkmeeni mullatöö-
Tema oli vanamees jälle tema usuvastase vest-
mehe ajunud.

olul hapu tolmu kaetud turkmeenid kogune-
laskade lähedale. Pölesid lökked. Tuul puhus sise-
lül. Pöleva koirohu valge suits laotus vee kohal
pilvena.

olul sirasid piimjad hagused tahed. Rasked
olul kleepuva vahu väljaheitmisest vasinud
olul liivasel kaldal.

olul tootmise ainuke koer, jooksis mööda kallast
olul aega, nii et ta haäl juba kähisema hak-
olul minas. Seal helendas tuhm ning süge tu-
olul kuu kuma Hakim vihkas kaht asja — kuud
olul olul, mis sõitis lahe kaldal asuva trusti
olul põhjapoolsete ettevõtete vahet. Hakim hei-
olul maha ja urises kaatri poole, kui see laine-
olul pani vappuma puust sadamasilla.

olul val tulid kokku kõik, isegi Murad, endine kir-
olul Hassan-Kulist.

olul podes reumatismi — kõrbes väga haruldast
olul tegi ta kuulsaks ja teda ümbritses erakord-
olul aposte, nii nagu ikka inimesi, kes põevad mõis-
olul haigust. Reumatism oli turkmeenidele nii-
olul vaheline kui eurooplastele pendinka või rešta.
olul kord jälgisin ma Krasnovodski tolmu-
olul tund aega, kuidas ühel mürakal turkmeenil
olul — restat, peent kui hobusejõhv — jalast välja

võeti. Minu kõrval seisis Kortšagin ja imestas kodukandis Kostromas ei teadnud ta aimatagi, olemas siisuguseid haigusi.

Uss keriti ettevaatlikult tiku peale. Kui kerimine kas minema visalt, köitis tohter ussiga tiku haig külge, laksas mehele vastu punakat tolmust selga, kis ta päevaks minema. Ravimine seisis ainult selles, et ussi pea kinnitati tiku külge ja seejärel aega keriti teda väga ettevaatlikult naha alt välja. Uss juhtus katkema, jooksis kogu ravimine tühja.

Umbes samasuguse mulje jättis turkmeenidele radi haigus. Nad kükitasid tema ümber maha ja süüdasid teda põlve kõverdama ja sirgeks ajama. Kui pöörded kedra alt kostis kõva raksatus, roomasid lähemal olemas eemale, tagumistele otsa, ning matsutasid hõõtsuud. Bekmet andis Muradile nõu lasta keele alt välja täis verd, ja kui vihane Baril poleks vahele astunud, oleks Bekmet endisel postiljonil oma täkilise haiguse noaga verd lasknud.

Muradi haiguse lugu köitis nii tugevasti Barili, et ta isegi kirjutas sellest «Turkmenskajale». Ta nõudis, et otsekohe võetaks tarvitusele abinõud, et edaspidi siisuguseid asju ei korduks.

Horobrõhh, kes oli pärast tee ehitamist Krasnojarski Kara-Bogazi trusti põhiapoonsete ettevõtete juhatajaks määratud, ütles pärast selle sõnumi läbilasku Barilile:

«Et Hassan-Kuli kirjakandiatele tulevikus pessimism kallale ei kipuks, peab tuleva aasta plaanide süvendamistööd Hassan-Kulis, mis lähevad miljonite poolteist miljonit rubla. Vaat mulle niisugune ajalehesõnum!»

«Oh neid insenere küll!» hüüdis Baril. «Oh neid insenere küll, kes peavad kõiki peale eneste viimasteks!»

Muradi haiguse eellugu oli väga lihtne. Ta oli Hassan-Kulis kirjakandjana. Laev peatus Hassan-Kulis kahesteistkümmne kilomeetri kaugusel kaldast. Murad vee tõttu polnud võimalik lähemale minna. Laev jõudmiseks oli tarvis sõita arbaaga poolteist kilomeetrit mööda merd, seejärel ümber istuda madalapõhise paati — kulazi — ning sõuda laeva juurde.

Laeva laeval vastas neli korda kuus. Keegi ei võinudki teada, millal laev saabub ja kui kiiresti juab. Murad jäi reidil ankrusse, võttis endale toidu ja laskis sellel hea maitsta.

Kõik õhtu, saabus öö, aga laeva polnud ikka näha. Murad heitis kulazi põhja magama, seniks kui —

— läbilõikav laevavile ta äratas.

Murad hüppas kätte ja sõudis rannale lähemale, kuid laeva oli alati minema sõitnud, laeva saabumata. Murad heitis nahast postikotid õlale ja jooksis kilomeetrit, põlvist saadik vees, kal-

dega postiga mööda öist merd kakskümne kilomeetrit, nii suvel kui talvel, mil jääne vesi kiskus murda.

Murad ta postikoti vette ja osa kirju sai märjaks. Tal oli usuvastasele vestlusele tulnud ka noor mees Prokofjevi teekaaslane, ja vana siidiussi — Puzast, kelle nime keegi ei teadnud. See oli varemalt tegelnud siidiusside kasvatamisega. Murad juhtus, et tal ei jätkunud mooruspuulehti, et loorainet tema vaeva ja nokitsemist nõudva

— suri elatanud abikaasa, ja ussi — Murad andama mooda Turkmeeniat, kandes kaasa oma kehvikutarkust.

Murades istus muidugi Bekmet. Ta noogutas Bekmetile, vadistas lakkamatult, seadis end muudkui tühjaks ja tõukas naabreid. Üle tema näo levis rõõm. Ta ootas kannatamatult, mida ütleb Bekmet. «Täna on hea päev,» mõtles Baril ja hakkas rääkima.

Murad abistas Guzar, kes oskas hästi vene keelt. Inimene ei osata läheneda. Baril ei hakanud rääkima, et Allahit pole olemas, vaid ta seletas lihtsalt ja otsekohe igasuguste imede — pikse, välgu, auto ja laeva ilmumist. Turkmeenid kuulasid, suu ammulis, mõttes naeratades, et see on pigem lasteaed kui tõeliste koosolek. Tööpoolest, need päikesest põlevad mehed, kes teadsid kõrbes iga jälge ja iga kivi, naersid vaimustusest valjusti ja tagusid ükskõikse vardu mütsi, nii et tolmupilved õhku kerkisid.

Murad pööras oma peeni pruune käsi, mis võisid püs-

sist ilmeksimatult poole kilomeetri kaugusele
katkiste halattide käistesse.

Baril polnud veel lõpetanud, kui Bekmet ütles
kiirustades vahele:

«Tõsi, auto, selle vanakuradi arbaa, mõtles kula
mene välja, au ja kiitus talle, kuid inimene ei mõelnud
välja lõbusaks tegevat puud, mille nimi on «ka
Niisuguse puu võis luua ainult Allah»

Kuulajad vaatasid Bekmeti poole ning nende sil-
mades särada. Ja Bekmet hakkas jutustama üht oma

«See juhtus Varun-Kala auulis,» rääkis ta ega
nud väljagi sellest, et Barilile vahelesegamine ei
dinud. «Sina kuula ka. See on tõestisündinud
nägin seda oma silmaga. Peatusin selles auulis
Mekasse. Ma läksin Mekasse sellepärast, et ma pole-
vem derviishidest, kelle pühadus on koos tolmuga
tud prohveti kirstult. Tollal sõitsid mööda auulis
tsaariametnikud, Hiivas aga istus šahh Seid-Asfen

Raha kogusid vene ametnikud. Annad neile iga
viis rubla ja kahekümne aasta pärast viiakse sind
eest laevaga Mediinasse, sealt aga võid koos õige-
kega minna Mekasse. Laev jääb sind ootama ega
enne välja, kui inimesi on koos nii palju nagu laev
kitsas koplis. Ma hakkasin maksma iga aasta viis
sest tahtsin saada pühaks — hadžiks — ja kanda
rumala pea otsas rohelist turbanit.

Nii sain ma siis paberi ja laevapileti ning teel A-
badi jäin ööbima Varun-Kala auuli, punase peaga
juurde, kelle nimi oli Hušet. Jutustasin talle kogu
Mekast ja Jeemenist, kus õitseb kohv ja mägedes
sevad kõrgete palmide lehed. Õigeuskliku süda ei
niisugustele ahvatlustele vastu seista. Hušet sai
peale kadedaks ja see vaevas teda kogu öhtu. Siis
saabus ööbima veel üks külaline, kellel oli hea hobi
ja uus arbaa.

Magama minnes ütles Hušet: «Ma mõtlen veel
olla ma sõidan ka koos sinuga Mekasse, et naha
tähte otse prohveti musta kivi kohal.» — «Sa
vaga hästi,» vastasin ma ja uinusin.

Õosel ärkasin ma üles ja kuulsin, et keegi käib
aseme kõrval

«Kes seal on?» küsisin unisest peast.

«Ma otsin tuld, et kaljaani

«Tul oli ta rõõmus ja ütles, et sõidab ka Me-
podvat mulle Krasnovodskis järele. Ja ta jõu-
ab mulle Krasnovodskis järele. Ja me võt-
me selle suure rännaku, palvetasime ega söönud

«Me nagime linnu, kus oli nii palju
barhaanis, nagime Istambuli ja sõit-
medel. Mekas me ööbisime karavanse-
dantega Belutšistanist, Indiast ja Tri-
naud ükski oö, vaid kuulasin rahva-
votajate laulmist ja sadade kaamelite

«Mul oli õnn suudelda prohveti musta kivi.
Tollal tuli meie karavanserais üs mees
tollal olid kotis kuivad oksad väikeste kip-

«Ma lubusaks tegevat puud — kas-
pavandurite hing tunneks rõõmu Allahi

«Ma vilju ja igaüks neelas alla neli tera.
«Lõbusaks, justkui oleksime joonud vene
«Ma naerda, tantsisime ja jutustasime
«Ma seelugusid. Alles hommiku
«Ma magama ja üks hulkur — langegu
«Ma rapase suguvõsa peale! — vinnas
«Ma ning koti leiva ja oliividega Hušeti

«Ma tulema. Tagasiteel ma õnnistasin
«Ma polnud kahju kulutada oma viimast raha
prohveti hauale

«Ma me Varun-Kala auuli jõudsime, ilmu-
«Ma areteerisid Hušeti ja viisid ta Ašha-
«Ma vaga, sest mul polnud aimugi, miks
«Ma ja väärilt inimesega, kes kandis
«Ma oma kunagised patud lunastanud paas-
«Ma vettamisega.

«Ma kuulsin veel samal päeval? Kuu aega
«Ma oli Hušeti naine, vaikne ja tagasi-
«Ma oelnud võimudele, et Hušet oli öösel
«Ma kes hea hobusega oli tema poole tulnud,

ära tapnud, tema laiba auuli taha matnud, hõl-
arbaa Ašhabadis maha müünud ja selle raha eest
ette oma palverännaku prohveti hauale. Näete, see
võib viia inimese vagadus ja usk!...

Bekmet lõpetas, ja oli võimatu aru saada,
räägib tõsiselt või heidab nalja. Baril vaatas tal
helepanelikult otsa. Vanamees polnudki nii lihtne,
nagu ta talle varem oli tundunud.

Baril tõusis lõkke aarest üles ja laks kitsa
majja, kus Horobrõhh oli eraldanud talle nurg-
dast lõuendist vaheseina taga. Guzar tuli temaga
ja naeris: küll ikka räägib vanamees veidraid!

«Lõbus vanamees, vaga lõbus vanamees!» ku-
kogu aeg. «Temast võid suurt abi saada.»

«Hea abi küll!» mõtles Baril kibedusega
võtaks teda koos selle abiga!»

Horobrõhn ja tema asetäitja Kazanski, valg-
tehnika, kes on nii tugevasti päikest saanud, et tema
selahk sarnanes verise armiga, eelistasid mageda
vürtske õhu käes. Majas leidus pikkjalgu ja skot-
Kaldal oli neid vähem: see ramps ei talunud sulfa-
diidihunnikutele ja magasid seal rahulikult, ka-
ainult ei aratanud torm, mis hakkas rannikut tühj-
suurtükkipaukudega ründama ning ajas liikvele
samuume. Kaamelid pöörasid tagumiku tuule poole
karjusid. Horobrõhh ja Kazanski kargasid pusti-
sid ja peitsid end majja, silmad kibedast tolma-
sed.

Ka Baril magas sulfaadil. Öösel sulfaat helke-
oleksid sänvatanud sinakad leegid. Sulfaadist
tendas nagu kristallsäng lapsepõlves loetud muu-
jutus, mis on ammugi meelest läinud.

Horobrõhh suitsetas ning rääkis bassihaäl-
le.

«Tuleks kätte võtta ja sundida Muradi, et ta
kümme korda lahes supleks — siis ei jääks tem-
mast rohkem järele kui rändlaagrites liikuvad
jutud. Seltsimees Baril, te peaksite selle enda-
võtma, muudu tehakse temast turkmeeni puhul
oleks upris ebameeldiv.»

«Need alalised naljad on mind ara tüüdanud.
Baril leplikult «Ravin ta kahtlemata terveks»

et talle naidata. Olen seda juba ammu otsus-

et talle et tulnud kaua aega und. Homme oli tar-
t kuumamisega pihta hakata. Töölisi oli vähe-
leitud kangiga vastu merglit lüüa.

ntumeen, keda Horobrõhh kutsus «kuningas-
te», levitas kuuldusi, nagu asuks merglis paha-
telt kättele kätte igauhel, kes mae suda-

et talle et saata Guzari varahommikul ratsa

et talle et murde, et ta sealt inimesi toole kutsuks

et talle et lubas ta maksta kümme rubla.

et talle et teotet otsustas trust alustada sul-

et talle et omidest, nagu tehti Mahhatškalas

et talle et vana kuivanud järv ja nimetati ta «Järv

et talle et lauskraadidel on inseneridel ühesu-
lune kirk kõike nummerdada).

et talle et järele tuli kaevata kanal, seejärel ra-

et talle et mäe saja kolmekümne meetri pikkune

et talle et sugisel pumbata seda kanalit mööda

et talle et paksuse kihi Kara-Bogazi vett.

et talle et sügavusest veest pidi sadestuma viie-

et talle et meetri paksune kiht puhast mirabiliiti ruut-

et talle et pindalal. Palavad tuuled ja päike

et talle et maulma mirabiliiti pealmise kihi sul-

et talle et talle labimõõt on kolm sentimeetrit

et talle et talle järves ühetasaselt, tema pind oleks

et talle et talle saaks teda koguda masinatega Trust

et talle et kogumiseks masinad ja hakkas Horob-

et talle et laima, et kanali ehitamine rutemini lõ-

et talle et

et talle et talle valmis ennetähtaegselt, kuigi Kazanski nagi

et talle et talle vaeva, õpetades eilsetele rändkarjakasva-

et talle et talle käsitlemist.

et talle et talle kogu aeg teda käes hoida valepidi — ta-

et talle et talle ees — ja päris hale oli vaadata, kuidas

et talle et talle õppides sellest saatanlikust riistapuust

et talle et talle hiljem hakkas asi minema

et talle et talle mäeni. Hommikul tuli «kuningas Me-

et talle et talle Horobrõhhi juurde ja ütles pudistades, et õige-

et talle et talle teelduvad töölisel mäe purustamast, sest

et talle et talle korral katab Allah kogu stepi musta koorikuga

ja mägede vaimud heidavad vette ning uputavad
kad koos inimeste ning nende kaamelite ja
koliga.

«Kuule, vanamees,» ütles Horobrôhh kutsel
«kutsu auvaarsemad inimesed oma kibitkasse koki
tulen kõnelen teile maevaimudest. Raagitakse ja
teadvat sõnu leepa vastu, mina aga oskan näha
mis peletavad maevaimud eemale. Allah annab
midagi: sisalikule saba, eeshile kõrvad, aga targalt
mis päästab ta õnnetusest.»

«Menelaos» läks minema. Baril arvas, et Horob
niisugused «nöksud» ei anna mingeid tulemu
zanski tegi ettepaneku läbi ajada ilma töölist
lõhata mäge dünamiidiga. Horobrõhh pahvatas

«Juba esimese plahvatuse järel pannakse kõik
kad kokku, rahvas põgeneb kõrbesse ja hiljem
väga raske neid siia tagasi meelitada, isegi
toote siia pargase narsaaniga. Tuleb osata inim
läheneda. Olen põline Kesk-Aasia elanik, nii et
mind uskuma jääda.»

Horobrõhn käskis viia «Menelaose» kibitkasti koktsaiga. Ilma selle apteegilõhnalise hapu joo-
saanud ajada ühtki keerukat asja. See tee tegi
geks ja hajutas liigse hirmu.

Päeval leidis aset sündmus, mis oleks peaaegu ära rikkunud. Murad võttis kuulda Banihi juures suples lahes. Praegu lamas ta kibitkas ning karju leheitlikult. Kara-Bogazi soobiv vesi kõrvetas putukatest puretud keha kohutavalt

Turkmeenid muutusid rahutuks. Bekmet ennast juba surijal täkilise habemenoaga (hugid) verd välja laskma, kuid sel hetkel saabus 11. Baril.

«Kasi minema!» karjatas ta nii käskivalt, et ta pillas käest habemenoa ja tema silmad hakkasid hõõvilama. «Kasi minema, logard! Mis mood see on veristada elavaid inimesi!»

Baril tõstis ules Muradi jala — sitsist puksihallid
sesid lillad pojengid roosal taustal — ja painut
mitu korda põlvest. Turkmeenid tõmbusid hing
pidades haigest eemale. Nad ootasid kõrvuluk
raksatust, ent ei kostnud midagi. Vaikus oli nii sü

1. Kõige sammu kaugusel lamava kaa-

lühike organismi järel.

«Tõnne Baril, kerge pidulikkus hääles. «Tooge
 nat magedat vett, las peseb enda puhtaks»
 «Naine levis üle turkmeenide nägude. Naine, kes
 muut lüelikku klaasist riistapuud, kummutas
 «Tõnne, mille kohaselt võis pesta ainult nägu,

tuli ta esimesest pesemisest värskena ning
kibukast välja ja astus pidulikult Barili
ja knod vastu rinda ning kummardas tema
peale tundis end noorukina, kes on esma-
kõne pruudi.

... ja noorukina, kes on esma-
 mündi pruudi.
 ... Baril naerdes insenerile, kes val-
 ... vanemate nõukogule, «tana algas meil
 ... Oskobrirevolutsioon. Kõige tähtsam on
 ... lugutada, parast aga läheb kõik hoo-

...da teile alati öelnud,» vastas Horobrõhh.
...oma mälu ei pingutanud, ei suutnud
...tuletada, et insener oleks midagi tao-

...mõnukogu kestis kaks tundi. Algul joodi teed
...viltsast rohust Adajevi stepis ja sellest,
...vavad vanad karavaniteed on täiesti liiva
...nd

... ja raakinud vahele, ent kuulas rahutult.
... kummalised helid. Tundus, nagu pa-
... kinnend kibitkasid kokku

...ustas Horobrõhh tunnelitest ja võrdles
...utumate kaevudega mägedes. Ta viitas
...metlusvaarsele vaprusele ning jutustas
...andas sulfaadist hakatakse tegema oiva-
...at kivi — klaasi — ja jahu puuvillapõl-
...amiseks

1. Louis püsti turkmeen Taibazar:

«Mina lähen Anna mulle raudkepp.»
 Teisena tõusis püsti kasahh Nõjazov.
 «Aga manamine?» hüüatas Bekmet pettunult.
 Et teda rahustada, luges Horobróhh paar rida
 sena pähe turgatanud luuletusest:

«Eks, onu, kergesti ju minna
 me kaest ei lasknud kallist linna,
 kui Prantsus Moskvast käis...»

Ätid silusid habet ja noogutasid lambanahkseid
 sidega.

Horobróhh väljus ja vandus tükk aega. Baril
 langes Horobróhh äärmusse ja toimis nagu hullum.
 Horobróhh kehitas õlgu:

«Tápe! Miks te kaitsete vanu lolle suütute
 eest?»

Selline aasialik tegutsemisviis pahandas Baril
 peagi muutis ta meelt: mäejalamilt kostsid tun-
 kangihoobid.

«Me lõmastame kõrbe nagu pikkjala,» sõnas Horobróhh
 ja hakkas astuma mäe suunas.

Saabus august. See lõomas talumatu tulekahju
 Palavus langes alla laiade soolvalgete jõgedena
 ummistas nahapoorid. Inimesed ei saanud higist
 seetõttu tekitas lämmatav palavus ränki peapõl-
 veri tihenes ja Horobróhh hakkas tajuma tema
 Tundus, nagu hanguks veenides tislerriliim.

Turkmeenid raiusid mäe Náis, nagu oleks ta
 nende meeled ägedamaks kütnud. Kangilöögi
 halastamatud. Keegi ei mõelnud enam maevast
 Tagaselja pilgati «kuningas Menelaost» ja nimetas
 argpuksiks.

Ätid roomasid tunneli juurde ja istusid tema
 jälgides, kuidas kees töö, millist polnud veel
 nähtud. Nad rääkisid, et pärast tunneli lõpetamist
 leks kibitkad viia Bek-Taši juurde, sest «puukal-
 mees» (nad kutsusid Horobróhhi nõnda, sest tal oli
 piip hambus) tahab ehitada raudteed põhjapool-
 võtete juurest Bek-Tašini. Räägiti, et venelased
 siia kokkupandavad majad, kuhu kunagi ei sisse
 nagu kibitkadesse, et Moskva olevat käskinud
 turkmeeni lastele kirjatarkust õpetada ja et va-

...tutama tehaseid ja linna, mis tuleb
 ...

...andrahvas oli paigast liigutatud.

...fantaasia muutis legendideks kõik.

...Bogazi kaldail.

«Menelaos» kurtis ning hädaldas: räägi-
 ...

...antakümne pärast õitsevad kõrbes aiad

...millerdab puuvillaistandikes.

...oli imelik klaasist riistapuu ninal, jutus-
 ...

...on juba õppinud vihma tegema ja kõrbe

...sadama paduvihmad. Allah eksis, et

«Menelaosel», nü vara ilmale tulla. Ta

...nagu kodupaika õitsvana nagu õnneliku

...oli noorpõlves käinud Parsia rannikul,

...parast seda kogu elu aina jutustanud

...vivatest pomerantsisiludest ja pähkli-

...pidid rippuma nagu kallid vaibad,

...pidid rippuma nagu kallid vaibad,

...hüüatas ta ning nuttis jõuetult, püü-
 ...

...kujutada oma kodupaika, Suili kaevu-

...õitsevad plataanisalud ja sahisev rohi.

...põlvaga üha arusaamatumaks ja andis

...augustele mõtetele ja fantaasiale

...sakas masin. Ta hakkas põhja kaevama

...masin, mis pidi lahe põhjast kõrtja

...ja pumpama selle kanali kaudu järve

...kaks päeva uute masinate peale ja laks

...Guzar pidi ta maha laskma.

...välja baigaa. Sellele hiilgavale mõt-

...ühel unetul ööl

...sin kõrbes võistlust,» teatas ta hommi-

...dapaselt naeratades.

...alle kahtlustavalt otsa: ju on sellel inse-

...plaanis mõni müstifikatsioon. Mis võistlu-

...olla, kui kraadiklaas näitab kuusküm-

...pudalat!

...oli Barilil palju tööd naistega. Tal õn-

...mikaugele, et katepesemine sai neil har-

...nad ei toppinud enam imikutele suhu

...kõvu koorikuid. Idee harjutada neid kasi

...toda painama ühel öhtul, kui ta nagi,

kuidas turkmeenlannast köögitüdruk laudmaja kele-toitu valmistades karaskitainast sõtkus.

«Mis te arvate, mitu naela mustust ta ka lisas?» küsis Baril Kazanskilt.

«Niikuinii paneme kõik nahka,» vastas Kazanski jameelselt.

See mees oli veendunud, et kõrbes elada on kogu mõnus, kuna siin pole mingit «jama». «Jama» all les Kazanski paberlikku asjaajamist ja telefonopro

Natukese ajaga olid kõik karaskid söödud, kuid ei puudutanud ühtegi. Ta võttis käsile turkmeenlase Peaagu kõik nad põdesid hooletussejätud h kolmekümneaastaselt nägid turkmeeni naised vanaeided, jäid sigimatuteks ja katsid oma halv kavat suud rätiga.

Tunnelis hakkas töö lõpule jõudma.

Kaks salka liikusid edasi mõlemalt poolt ja oli oodata nende kohtumist. Siis kuulutaski Horob

Baigaaks nimetatakse parimate ratsutajate sõitu. Ühele ratsutajale pannakse sadulasse oina jaoks tuleb see, kellel õnnestub täie kihutam oinas enda valdusse saada ja tuua ta vihaste v eest kõrvale põigeldes kohtunike telgi juurde.

Horobrõhh arvas, et võistluse mõiste saab tun nidele selgeks ainult tabava võrdluse kaudu. Ta lööktööle nimeks baigaa. Parima töölise, esim raiduri nime hakkab kandma see, kes purustab merglikihi ja ulatab esimesena käe teisele salga

Mõlemalt poolt anti üles kuus vabatahtlikku läks lahti. Ätid läksid ettevaatlikult tunnelisse sõna oli ju määrav.

Tööd saatsid vile, hüüded ja naerulagin. Iga merglikamakas, mis kaljuseinast välja raiuti, aj led kihevile.

Mägi kõmises ja vappus.

Baril ajas lapsi eemale tunneli sissekaigu juu inimesed karjusid nii pooraselt, nagu kakeldak ja surma peale. Baril naeris, tiris lapsi eema jooksis üle tema väsinud näo; lõpuks viis ohtrati higgi tema pensnee ninalt minema. See kukkus purunes kildudeks. Lapsed jooksid laiali. Sel h

delline moirgamine, et Baril võpatas ja jät tunde otsimise sinnapaika.

Esimesena löi augu labi Guzar

valmis.

lagasi erutatuna. Baigaa tunnelis tu nende noorusaega ja ratsutamisvõistlusi ilmaal. Kogu öhtu oli kibitkadest Kook imestasid, et esimesena löi augu aga Nojazov, keda peeti kõige tuge k

olmi ning naeratas kohmetult. Kogu udu ja selles udus ekslesid kadunud horobrõhhi piibu hõõguv tuluke, valgat akas sulfaat. Lühinägelikkus muutis lobusa näidendi dekoratsiooniks.

imene diplom tööstuse ajaloos. Sel on et ta on kogu ranniku parim lööktöö- k

lavravidur paberi põue ja läks ättidega koktšaid oli suur au, mille osaliseks said vaid

pidanud vastu ja kirjutas tolsamal õh andrahvale. Ta tahtis saata selle naaber- et värvata sealt töölisi kitsarööpmelise t

monest otsustati rajada Kaspia mere äärde, tanskije Ogni» võimutsemise aastail oli last sadam, kolmekümne kilomeetri pik- nani veeti sulfaati mere äärde turkmeeni luss väga kalliks maksma. Paadid scisid rivate paevade kaupa leetseljaku lähedal, tülil vaikseks jaab. Tormiga oli leede väga tannik lahe naabruses mustas purune- ja kuunarite riismetest.

kirjutas Horobrõhh. «Nõukogude võim anda teie maa õitsvateks aedadeks ja põldu- lulasime tootma Kara-Bogazis imepärast tehakse klaasi ja sellest saab väetist viina- vlla- ja džugaaripõldudele.

Võtke kibitkad ja tulge Ala-Tepe järve talle antakse vett ja toitu. Jätke hulkumine tutut kõrbet ja tulge meile tööle, sest nüüd on

uued ajad. Kõike tabab ükskord surm, ka vana sureb. Ärge uskuge ättide pikki keeli — õnne on need õelaks teinud.»

Hommikul kihutas Guzar jälle ühe kibitka teise juurde, järgmisel öhtul aga astusid esimese toimetelised kaamelid viltvaibakuhjadega, mille kooldunud ritvade küljes rippusid lapsed, pidul moöda viljatuid kaldaid Ala-Tepe suunas.

Guzari autasustamise puhul kutsus Baril kokku liste koosoleku. Sellele koosolekule tulid esmako ka arglikud naised. Nad istusid tagapool ega jut isegi sosistada.

Baril otsis kaua oma kohvrast tagavaraprille, lei leidnud: ta laks tujust ära ja hilines koosolekule «Menelaose» kibitkale lähenes, ei liigatanudki tu nide mustav ring. Vana Bekmet jutustas midagi, p pidi olema väga huvitav, sest isegi Guzar ei silmi lahti tema pudistavalt suult.

Baril astus lähemale ja jäi kuulatama. Et ta oli jäänud, kuulis ta jutustust alles keskpaigast.

Baril ei armastanud legende. Kes on Idas kannud tub kurikuulsatesse idamaa legendidesse suurim vaatlikkusega. Jutuvestjad, kel ajast puudus pole vad kõigi Kesk-Aasia järvede, linnade ja jõgede legendidega.

Kuid Bekmeti legend oli eriline. Ta jutustas sed nast kõigutades:

«... Ta ütles Fairedдинile: «Näe, inimesed on et neil on vägev nisu ja magusad viinamarjad, p pärased nahad ja pehme vill, kõrge mets ja kalad. Aga mille poolest sinu kodupaik rikas on? reddin oli vait. Lenin ütles jälle: «Näe, igalt poolt inimesed Moskvasse kongressile ja igaüks jutustad elust, ainult sina vaigid. Ütle ka sina oma sõna ära karda. Mis elu te oma kodukandis elate, mis ajalt ootate?»

Fairedдин puhkes nutma: «Seltsimees, mida vana vana turkmeen Abdalla hõimust, teie kõigi ees. Mida me saame ajalt oodata, kui aeg varastab meid segi veetilga kaevudest ja matab liiva alla eilsed maed? Ma tuln siia maalt, mida nimetatakse Uzboi või Karakumiks. Me oleme rikkad viletsuse, jano

probat. Sina, joldaš, mõtled kehvikute õnnest, a meil on veest. Aga vett ei ole! Allah kuivatas a kuu küünra sügavuselt ja isegi vihm kui- rone ära, kui maa peale jõuab. Jõed voolavad kuu veel on neis kibe nagu pärsia apelsini a saadik närtsib meie maa. Mis teha, pool pole ühtki vaba maatükki, ulalpool a maatükki ja meil polegi kohta taeva a, sa oled võimas. Sa oled peaga mees, aad ja terav silm, — aga millega saad sa a, aidata? Sellepärast ma vaikingi suurel

«...» rikkas Lenin naerma ja vastas vanale a «Mida ei suutnud teha Allah ega Timur, aavad teha bolševikud, Fairedдин.»

«...» vangutas pead.

«...» küüraka kõrval,» vastas ta, «siis ära aad sirgu, et tema küür teistele silma ei aad taagid inimesega, kes on pärit Kara- a maera tema üle ega luba võimatut.»

Fairedдин ja läks pahaselt minema

«...» Sügise poole jõudis Fairedдинi ki- a et Horezmi on saabunud palju insenere, aad mad, mis sarnanevad rauast kaamelitega, aad tükse välja tsementi ja bolševikud taha- a Amu-Darja ädssesse sangi, Uzboisse, mis aad aastaid kuiv olnud.

«...» jõest ja ulatub nii kaugele veevaeses- aad navanil annab sinna minna kümme päeva.

«...» bolševikkude lapsikuse ule. Nad ei aad nune on Uzboi põhi ühes kohas on see aad hvast, teises kohas aga ahmib liiv vett en- aad tihat pühvlt, kes pole kolm päeva joonud.

«...» valada terve mere, liiv imeb selle tunni aad jattes järele vaid surnud kalad ja kibeda aad ei saa alistada, ega asjata ei ole loodud aad saksauul

«...» naeris, aga bolševikud kaevasad kanalit ja aad Need kohad, kus Uzboi põhjas oli sõre aad nad tsemendiga

«...» jõudis suur pidupäev. Selge vesi voolas Amust aad liiv ei näpanud endale ühtegi ämbritäit

Mõne aasta pärast hakkavad liival kasvama puu-
viinapuud, karagatš ja viigipuud. Vilets maa, kuhu
janu kätte lõpnud koera keel, hakkab jooma vett
inimesed joovad veini

Faireddin tappis oina, kostitas kõiki, nuttis ja
vaikestele lastele mängimiseks oma rohelise
mille ta oli ostnud Mekas, kus ta oli valanud
prohveti mustal kivil. Ja praegu töötab vana
veejaotajana uuel kanalil ja käib ringi uhke na-
kaamel.»

Kui Bekmet lõpetas, vaatasid turkmeenid
Barili poole. Nad ootasid.

«Seltsimehed!» ütles Baril ja tema kõr-
kramp. «Seltsimehed, ma ei oska teile midagi
paremini kui Bekmet.»

Selle peale tõusis Bekmet püsti. Ta tegi Barili
gava kummarduse, puudutades vaevaliselt oma
tunud sõrmedega kõva maapinda, ja ütles aupaklik-

«Ilmaasjata sa vihastasid minu peale, naine
inimesed ütlevad: «Öitsengu ajal sünnitab riik
ja kangelasi, aga languse ajal — tolmu ja p-
musi.» Teie sündisite selleks, et olla kangelased
aga olen vana rumal laulik.»

Baril pöördus majja tagasi ja nuuskas mitu korda
heseina taga nina. Horobrõhh teeskles imestust
päril temalt, kus ta võis küll nohu saada. Kusin-
pes sellega, et Baril sööstis tulivihasena vaha-
tagant välja ja karjus tema peale:

«Käige kuradile! Té kiitlete, et meisterdasite
vaatori petrooleumipaakidest. Mõelda vaid, milline
aalsus! Ja selleks oli tarvis inseneriks õppida
kõik kokku pole ühtainust vana valevorsti
väärt.»

«Seltsimees Baril,» vastas Horobrõhh, «te kisute
autoriteeti alla. Ma määrasin Bekmeti küh-
Muide, kas te teate, et ta oli rändlaulik?»

Õhtul jalutas Baril kaugele piki rannikut. Täht-
varem läbi pensneeklaaside olid nagu pisikesed
lõomasid nuud lahes ähmaste laternatena.

Baril meenutas kogu tänast päeva ja naeratas
See lebas ta ees tummalt. Niiditaolised tahepe-
sarnanesid pikkamisi lahe põhja langevate m-

te tulendavate jälgedega. Sajad koirohust lõh-
sõidid liblikad tiirlesid Barili ümber ja kõditasid

Looduse jäme viga

koostatud Kaspia mere lootsiraamatus on
•Rannikualal, mis ulatub Mangõšlakist Atre-
allikavesi, välja arvatud Balkui allikas,
kõrgendikul Krasnovodski lahe põhjaosas.
allikas annab nii tühisel hulgal vett, et teda
mainida, kui ta poleks kogu rannikul

saamatule olid lisatud kaardid. Kara-Bogazi
helendas neil valge laik.

Noukogude Entsüklopeedias märgitakse, et
Kara-Bogazi kõrbes ainult kevadel madala-
ludes. Nendest joodavad rändkarjakasva-
longud kuivavad kiiresti ära ja karjused
karja põhja poole, kus Temiri lähedal
stepid.

lähedalt leitud kaevude vee kohta kirju-
dud väga viisakalt: «vesi on võrdlemisi
«moolusevõitu», «ebameeldiva maitsega» ning
juba kindlamal toonil: «roiskunud» ja «joogiks

Idamaadeuurijad kirjutavad, et nendes paika-
otavad oasid. Nende jutustused on legen-
dised nagu kogu Idamaade ajalugu, kuid
pertuma ka tõetera

Samjonov Tjan-Šanski räägib Taga-Kaspia
maa-alast, kust vesi on kadunud.

olimas. Sellest annavad tunnistust lahe kal-
asuvad arvukad fühjad kaevud. Nende
pole midagi peale pragunenud savi.

tal leidis insener Ronkin Umtšalli neeme
uhket kaevu, milles polnud tilkagi vett
olid laotud korralikult tahutud kividest

lähedal vedelesid kivist jootmiskünad. Osa
lounarannikul oli täis aetud jomuudide ja
aja ajal.

Kui trust «Karabugazsulfat» lahe kaldale tuli ei olnud. Ainult Põhjaneemel leiti kaevusid, millest natuke head vett, Mage vesi püsis seal õhukese pinnal. Sellistest kaevudest tuli võtta teda väga vaatlikult; kui teda loksutati, muutus ta silmapäraseks. Sellised kaevud Bek-Taši neeme läheduses ööpäevas kaks-kümmend viis tuhat ambritant.

Nu trustile, mis tootis juba 1931. aastal viissada tonni sulfaati ja enitas lahe naabrusesse esimese asula (kus oli isegi asfaltkõnnitee), kui ka tulekombinaadile laks tarvis vett. Oli vaja loodust viga, mis seisiks selles, et ta oli maailma rikkalik «perioodilise mineraali» lademeilt vee ära võtnud valdada.

Algasid vee otsingud. Algul näis asi olevat täiesti tusetu. Isegi nende paikade kaartidelt hoovab veevust ja nad tekitavad janu.

Nomaadid teavad, et kollases liivas leidub alati. Probleem seisab vaid selles, et teda liiva alt katta. Janusse surev nomaad peab jõuda lähima kollase kuni, kus peaaegu alati on võimalik vett saada. Kõik mis maapinna lähedalt. Kuid savikõrb on hõlv. Temas ei ole vett mitte kunagi.

Umfšalli neemel laiusid suured kollase liiva. Seal leiti juba seitsmekümne meetri sügavusest magedat liiva.

Lahest kuuskümmend kilomeetrit kagu pool avas Bolšije Balhanõ mägedes avastati oivalise vee allikad, mis annavad ööpäevas kaks-kümmend tuhat kantmeetrit. Kombinaadile aga läheb vaja tarvis kaheksakümmend viis tuhat kantmeetrit. Bolhanõ mägesid aga polegi veel õieti uuritud, peaks leiduma vett märksa rohkem. Pealegi on mägedes väga kerge väikeste tammidega kinni peavest vihmavett ja sellega suurendada vee peaaegu kolm korda.

Vanades ürikutes, mis on kirja pandud karavanide jutu järgi, öeldakse, et lahe kirdenurga läheduses Karõn-Jarõki orgudes leidub latteid, millest joota sada kaks-kümmend kaamelit. Kõik arvavad sellele, et neis orgudes leitakse suured vee allikad.

on lähedasti seotud tulevikuga. Kungradist tulevad karavanide juhid parandasid oma ametivendadele — karavanbaširitele lihtsameelselt, et karavanid liiguvad lihtsalt. Praegu neid ülestähendusi dešifreerivad spetsialistide instituutide töötajad selgitavad naeruga, et üks kaamel juua ja milline on järelelõpete deebet. Tegeldes Kara-Bogazi mirasid veetustamisega, tegid meie keemikud arvamusjärgina võib saada nii palju head vett, et see märgatavalt leevendab nii kombinatsioonis rajatava esimese linna vecnälga. Kvartal on juba valmis, tema nimi on pool.

on kogu vahe. Kungi teda jätkub tulevase aja jaoks, ei piisa sellest kombinatsiooni kavatsetakse ehitada võimsad maanteed kõige kindlam tee.

on Leningradis katsetama, kas ei saaks teha teks kasutada vähese soolasusega mereveest. Kui nad lõpevad edukalt, ei ole tarviski. Siis läheb Kaspia vesi tehnikateks, head joogivett aga jääb veel ülegi — on ulalmainitud allikad. Vee pärast algas vahel sõda. Vahemusse jäänud krimpsu on ainult Kara-Bogazi nime kuuldes. Kõikide arvates tuleb Kara-Bogazi jätta teiste tootmine, selle ümbertootamine aga üle võtta. Kombinaadi ehitamist Kara-Bogazi peetakse erimiseks. Vee, lähedaste kütuseressurside puudumine ning metsik kuumus — on nende silmis ületamatuks takistuseks. On loodud spetsialiste vahe.

on enamiku arvamus, mille kohaselt kombinatsiooni just Kara-Bogazi. Kõikupidi, ütlevad spetsialistid, kes on loobunud ametialasest umbusklikkusest, just tohutute tootmine ning vajadus kõrbelt vesi, süsi, torundid kätte võidelda räägivadki selle kombinatsiooni tuleb ehitada Kara-Bogazi. Kombinatsioonis surmahoobi. Vee ja nafta ammutamise kaevandamine loovad soodsad tingimused

oaaside tekkimiseks kombinaadi umber. Nende
dest algab plaanikindel pealetung kõrbele. Oa-
kavad kasvama, liiv taanduma ja maa, mis oli
jäänud veeta, võtab selle kõrbelt tagasi. Aga kui
võib selle paikesest üleujutatud maa viia enne-
õitsengule.

Seni kui hüdograafid otsivad vett Umtšali
Bolšije Balhanõ mägedest, Karõn-Jarõki orgudest
Taši purkonnast ja igivanadest dokumentidest, ve-
vett laevatrummides Bakuust.

Trust kohandas Kaspia Laevanduse kahe korra
laeva trümmid veeveoks. Kuid laevandus kartis ka-
nagu skorpion tuld ning saatis need laevad väl-
marsruutidel, vett aga vedasid «Frunze» ja «Dzer-
petrooleumi järgi haisvais trümmides. Laevand-
rahuliku südamega jätta kogu Kara-Bogazi m-
On ette tulnud juhtumeid, mil laevanduse süü-
trusti töötajate päevast veenormi kärpida kahel-
rilt veerandile ämbrile.

«Frunze» ja «Dzeržinski» on imetusvaarsed
nad ei tea isegi, millal ja kuhu nad sõidavad.

Ootasin Krasnovodskis kümme päeva «Frun-
ta viiks mind Kara-Bogazi. Ta hulkus sel ajal li-
Kuli lähedal ringi ja mitte keegi terves maail-
võinud öelda, millal see «lendav hollandlane» K-
vodski vetesse ilmub.

Sadamakapten tundis mulle mornilt kaasa. I-
hakati sadamavalitsuses minusse nagu oma
suhtuma.

Ma kahtlustan koguni, et sadamavalitsuse
tundsid minust niisama suurt puudust kui turk-
valvurist, kes juba kümme aastat valitsuse u-
istus. Minuga harjuti. Mind hüüti ees- ja isan-
Ma olin kursis kõigi sadamauudistega ja lugesi
tahvlit, millel ilutses ähvardav silt: «Hoiatused
soitjatele». Sinna riputati üles ilmateateid.

Ma veendusin kaljukindlalt — seda kinnita-
ka praktika —, et Kaspia merel esineb aasta kohta
kolm tuulevaikset päeva.

Lõpuks ühel ööl aratati mind rõõmsalt: «Frun-
saabunud.

Tormasin sadamasse, kuid vahimadrus, igav-

mulle vastuseks, et polegi veel teada, kas
Kara lahevad. Võib-olla tuleb minna
ladud puhastama. Hommikul selgus, et
sõidab lõepoolest Bakuusse.

«Illegi sadamavalitsuse vahet käima, ainult
minel ootasin ma nüüd «Poltoratskit», mis
tollesama mõistatusliku Hassan-Kuli
lähedal. Sadamakapten ohkas ning hoiatas mind
«Poltoratsk» võib samuti kurssi muuta, ja see-
ka kõige parem, kui ma sõidaksin Bakuusse ja
sõidaksin seal, sest Bakuus on lõbusam oodata.

«Illegi hoolsalt tormihoiatusi lugema ja raä-
tõnga valve asemel, kui see välja oli läinud.
«Tõnust valutas mu käsi kaks nädalat. Teda
nagu leierkasti, kord parema, kord vasaku
mõnol kui parem ära väsis —, ja alles poole
lõpuks vihane telefonineiu torusse:

«Helistate, nagu oleks tuli lahti? Riputage toru

teemendas laevandus Kara-Bogazi. 1930. aastal
lahte aurik «Jani», millest pidi saama süven-
«Jani» jäi madalikule kinni ja teda lahti päästa ei
sõid. Ta seisis madalikul seitse kuud, vesi sõi
lõngu sõelapõhja. Augud pardas valati tsementi
võrd vesi sõi nad otsekohe uuesti läbi. Rooste tuli
tõlgest lahti lausa kamakatena.

It alumiiniumile ei mõjunud Kara-Bogazi vesi.
laevad pääsesid ainult tänu lakkamatule liiku-
Peatus, olgu see siis lühem või pikem, pani otse-
mure laevakere hävimisele.

andus saatis kaptenite komisjoni uurima kuulsat
lõkut — Kara-Bogazi nuhtlust. 1931. aasta suvel
Kara madalaks, et isegi mootorpaadid ei saanud
tõlgest üle. Kaptenid tegid ettepaneku ta läbi kae-
keemikud hakkasid selle vastu protesteerima
vates oli leetseljaku looduslikuks tõkkeks, mis
Kaspia vee juurdevoolu lahte. Keemikud
et leetseljaku süvendamine muudab parata-
juurdevoolava vee hulka ja sellega rikutakse
Kara režiimi, see aga omakorda võib ebasoodsalt
mõjuda sadestumisele. Seejärel tegid mere-

mehed ettepaneku ehitada kanal ja lüüsid, et laev
ei tuleks ületada leetseljaku.

Leetseljaku küsimuse lahendamiseks loodi Teadus-
Akadeemia juurde erikomisjon. See otsustas, et
seljaku süvendamine ei kutsu esile muudatusi ka
Bogazi vee koostises, sest tema omadused ei sõltu
üksnes merevee juurdevoolust, vaid siin avaldab
mõju ka pinnasevesi, lahte ümbritsev pinnas, viimane
toimuvad keemilised protsessid, õhutemperatuur ja muu-
med teised tegurid.

1931. aasta varakevadel tuli Moskvast kokku kon-
ferents Kara-Bogazi küsimuses.

Moskva kohal lasus tihe udu. Läbi udu tibutas
vihma. Sel hallil ja sajusel päeval astusid kogu
Karakumi päikesest pruunistunud inimesed ja laevad
sid ebatavalisest lahest, mis möllab ja suitseb. Udu-
karmidel sarmaadi ladejarkudel. Laudadel olid
sajad fotod. Näis, nagu oleksid fotoaparaadid
päikesepiste — niisuguse kriitja helgiga leegitsesid
taevas, sool ja laht.

See konverents oli läbi ja läbi teaduslik ning arut-
praktilist laadi küsimusi, ent kõrvaltvaatajale meenu-
ta staabi istungit, mis valmistab ette sõjakäiku ko-
vastu ja on kuulutanud looduse jämedatele, talum-
tele vigadele halastamatu sõja.

Sellel konverentsil tehtud märkmeid vedasin ma kogu-
jal endaga kaasa. Nad kattusid Emba pruuni tolm-
Kara-Bogazi soolaga, läksid roosteseks, kiri kustuti
ja nüüd vana laeva ühiskajutis puüdsin ma neid
seada, et neid saaks ümber kirjutada. Laev liikub
nõksakutega, justkui oleks keegi teda tagant puna-
kõveraks painutatud roolist sikutanud. Kirjutada
raske. Kelner kõõritas minu poole ja ütles korra-
sosal:

«Kalkulaator!»

«Kara-Bogazi industrialiseerimine ja uue võimsa
tuskeskuse loomine Kaspia idakaldal,» kirjutas
«avaldatakse suurt mõju Turkmeenia kogu majandus-
kogu elule. Üheksa kumnendikku tema territoorium
on maetud Karakumi liiva alla. Me viime praktika-
partei loosungit, milles kõneldakse ääremaade indus-
rialiseerimise vajadusest.»

«Bogazi laht kujutab endast valge kulla merd.»
minu märkmete kordaseadmine lõppeski. Kel-
ner andmetäiega lampe kustutama ja raskeid
pöökudes sulgema. Mul tuli oma märkmed
ajada ja ära minna.

Vedasin Kara-Bogazi magedat Šollari¹ vett
liibunud selle vee värskest lõhnast. Oli sel-
geid ei sõidakski me merel, vaid läbipaist-
vat ja tähtedel.

Kõrbes vinetas tavaline silmipimestav öö.
Mõnikult puhus triiphoonelikku tuult — nagu
pöök aken ööseks lahti jäetud. Ta tõi endaga
mõnede vahel katkihõõrutud päiklipuulehtede
lehestiku ja niiske liiva hõngu.

Mahtjalg ahtri taga kohises tumedalt ning
pimedusse. Seal loojusid jahtuvate
huglasuured tähed. Idas olid nad
kõrbes. Kõrbe kuivuse tõttu oli seal nende
pingsalt terav. Läänes aga vilkusid tähed
õhus ning kütlesid nagu kiiskav
klaasnumais.

Kõrbes sõitsid Prokofjev, Moskvast pärinev
keemik ja insener, hallipäine, väsinud
kes sarnanes pigem arstiga.

Kõrbes kondis rahutult mööda laevalage. Meretuul
ja musta kleiti ja pani ahtris lehviva lipu
laperdama.

Kõrbes heitis vette ähmaseid valgustriipe. Seal
linnudega, valati keeva vett, naersid lap-
pides häirimatu kuivamaa-õhkkond. Seal
inimesed end nagu rongis. Nemad ei kuulata-
Euroopa randa, läände viiva tuulevaikuse
häälest.

Kõrbes ei olnud, kuid meri hingas, rasket laevakeret
poole tõstes, kord vaevumärgatavalt vajuda

Kõrbes teinud tiiru ümber selle paiga,» ütles
Prokofjev. «Nägime kõrbe, viljatut maad, jõime
vett ja saime teada, mida kujutab endast Kara-

Šollari vesi — Bakuud varustatakse veega magedes
Šollari allikaist. (Autori märkus.)

Bogaz. Kuid see pole päriselt nii. Kas meil piisab taasiast, et selle paiga tulevikku silme ette ma Huvitav oleks seda kontrollida. Küsime, mida sellest meie teekaaslased.»

Tütarlaps vastas ilma mõtlemata.

«Siin on siis palav, lärmikas ja lõbus nagu pidupaeval. Mulle meeldivad väga Kaspia laevad on värvitud ilusaks kollaseks. Palju kollaseid suukorstnatega laevu seisab siis kahes uues sadama neid hakatakse ehitama — Bek-Tašis ja Kara-Bogaz. Tulevikus korraldataval põllumajandusmaas saab Horobrõhh esimese preemia maailma kõige maatsema ja mahlakama kara-bogazi meloni eest. Lemootorid hakkavad pumpama lahest paksu sellega basseine täitma. Akadeemik Joffe ehitab sed päikesemasinad, meie aga hakkame õhtuti sadakäima ning joome akaatsiate all maitsvat vett apelsinisiirupiga. Kaasani vaksalist sõidavad valjagid sildiga «Moskva—Kara-Bogaz, Taškendi ja Kirovski kaudu». Lahe ääres avatakse kuurortid. Nõukogude Liidus pole paremat suplemiskohta sellestki.»

Naisinsener aga mõtles millelegi muule.

«Teate,» lausus ta, «ma kasvasin üles Idas. Ma Kara-Bogazi, kui trusti ülema kibitkast kostis kirjutusmasina toksimist. Sellest ajast on mooda aastat, aga juba praegu on raske lahte ära tunda arvan, et niisugused asjad nagu tulevane kombinatsioonid põrutavad vanaaegse Ida, islami ja kogu selle tatarliku elu pihta nagu pikselöök. Kombinaat õpetab tarkust, paneb aru pähe, toob päevavalgele ja rõõmu rändeluviisi õudused. Rändrahvastel oli laul, kuuldud: «Nomaad elab oma elu nagu tolmu kübe. Nad pole huvitatud tema nimest, keegi ei tea, kui pahal on muresid.» Ja just sellele tuleb lõpp.»

Prokofjev vaikis.

«Aga kas teie siis ei oskagi midagi välja mõelda küsis temalt tütarlaps.

«Ei,» kostis Prokofjev. «Välja mõelda pole teisest tegelikkusest ületab kõik mu väljamõeldised ja hakkab sellepärast häbi. Mul ei ole fantaasiat. Ma mallele ma mõtlen? Olete kindlasti kuulnud, et on

koht, kus on kohutav entroopia seadus. See ütleb, et energia maakeral, välja arvatud soojusenergia, ei saa olla energia muundub lõpuks soojusenergiaks ja muutub vahetpidamata soojusenergiaks — see maailmaruumi. Inglise füüsik Thomson, avastades, lõpetab oma raamatu, kus ta ütleb, et süngete sõnadega. Ta ütleb, et energia on kaotatud ja teatud aja pärast — tõsi, see on väga palju aega — saabub maakeral energia muutub igaveseks kalmistuks.

Prokofjev ja kõik need neetud kõrbed annavad entroopia seadusele. Maa pillab tarbetult energia maailmaruumi,» Prokofjev osutas, kus uduvines leegitses universumi tähe- ja planeetide andeks on muuta kõrbed — Karakum, kas see on reservuaarideks, mis püüavad energia, just seda energiat, mida me saame kaotada. Me teeme kaotuse tasa. See on jultunud kosmilistele seadustele — eriti asjasse inimeste inimeste arvates. Siin me hakkame päikeseenergia, kondenseerima, muutma elektriks, kas see on energia või ükskõik missuguseks teiseks — ja see maakoht loob õitsele, nagu pole meil veel kõige uhkemadki aiad.

«Kuidas saada on raske, eriti siis, kui inimene ei saa oma kuupalga pärast. On tarvis, et teie töö kõrbes on auasi, uute, ülla inimeste südameasi — ja tegelikult see kõik teie raskused on kadunud nagu hige meres. Siit tehkem järeldus: ärge laske kaugel eesmarke. Pidage meeles, hahinagelikud. Andke oma fantaasiale voli harukordne. Harjutage endas oskust tunnetada ja tunnetada tulevikku. Nende kahe vaaranduse valdamine on juba kohutavalt

hõlpsame magama kajutisse, mis oli laeni täis tuult viiskust.

«Nad viirastusid mulle vikerkaarevärvides säten- ja linnad. Nad tõusid merest ja helkisid pööraselt lahtedes kristalli ja soojade liikutulede virvarrina. Nende kohal lõi lökkele

suvine koit. Koidik lõhnas sõrmede vahel hõõr-
pähklipuulehtede, tiheda lehestiku, Šollari vee ja
gõšlaki koirohu järele.

Ma ärkasin üles, Prokofjev vaidles naisin-
Kara-Bogazi sulfaadist valmistatud klaasi omadust-
Läksin tekile. Sõitsime parajasti ümber Ap-
majaka. Bakuu kohal lasus värske öövaikus, aga
Kara-Bogazi kohal, avanes kiiruga tähti minema
des taeva kõrge meresina — Horezmi kõrbete
algas üks arvututest kaunitest päevadest.

1932

PÕHJAMAA JUTUSTUS

Esimene osa

... oli kaaneni jaas. Kõrged männid pauku-
... Lakkamatu tuul puhus jäält kuiva lund.
... laht süngelt nagu must klaas ja peegel-

... polgu ohvitserid, kes soojendasid end
... minatule ääres, meenutasid Jevgeni Bara-
... sellest, kuidas «karm pakane pani jäässe
... Paljud tuletasid meelde Baratõnskit.
... jutustasid nad vaiksloomulisest poeedist,
... omamaa laulikust», kellele oli rängaks
... mine Kummeli kindluse jalaväepolgus,
... tema kuulsust.

... polk asus sel ajal Ahvenamaa saartel,
... linna linnas.

... saari on ammust ajast peetud purjela-
... meaks, siin, eemal rahutuist pealinnadest,
... tarestiku üksinduses, elasid kuulsad lae-
... Nad hoidsid au sees oma kunsti ja pāran-
... edasi oma vanematele poegadele Piip ham-
... nad ükskõikselt esimeste aurulaevade
... maaris mere puhast silmapiiri: «Aur ei saa
... kunigiial võitu.»

... pöördusid saartele tagasi kohendamist
... kõrged prikid ja kliprid, parklaevad ja kuuna-
... tulid Kariibi merest, Levantist ja Sotimaalt,
... maailma kaartest. Neid töid rootsi kiprid, sõna-
... ausad mehed.

... kulmusid laevad jäässe, neid kattis lumi. Kui

Kamtšatka polgu ohvitserid joomingute ajal end viina- ja tubakalehast tuulutamas käisid, näppenda ees laevade tumedaid keresid, kollaseid latid külmast aheldatud taglases ja kuulasid tuule määjämehates raades

Laevadega harjuti kiiresti, niisama nagu harjumaajadega, puudega tänaval, triibuliste vahimajade. Neid ei märgatudki enam. Ainult neil harvadel päevadel, mil jäise lahe kohale kerkis hele päike, dasid härmatanud laevad nõnda, et ohvitserid, ja Maarianhamina elanikud ei saanud muidu, kuutasid silmi ja panid imeks selle vaatepildi ilu.

Näis, nagu oleks sagine talv endale laevade aseme teinud. Lumekamakaid kukkus robinal alla ja purunes vastu laevatekki. Jaapurikad saaja kilisesid. Haprad jäaroosid puhkesid öitsema ja naatoritel. Kambuüsidest kerkivad suitsuöödised sid raade ja mastide vahel terve päeva, kuni paalojanguni, mil nad otsekui oise lahingu suitsu punaseks värvusid ja aegapidi mustaks uduvinktusid.

Aeg oli segane ja rahutu. Lõppes 1826. aasta jaanuar. Asja olid Peterburist saabunud teated dekabristide ülestõusust ja lahingust Senati väljakul.

Kamtšatka polgu komandör Kisseljov, endine melderist husaar, kes oli duelli ja ebaausa kaardimise pärast jalaväkke üle toodud, käskis saartele välja panna. Saarane abinõu nais ohvitseridele. Nad irvitasid selle üle, aga keegi ei julgenud komandörile vastu rääkida.

Kisseljov oli iseteadev inimene ega kannatanud valitsemist. Ta oli osa võtnud sõdadest Napoleoni aga polnud ainsatki korda ei haavata ega isegi mõõgaga krumustada saanud «Minu jaoks pole kuuli valatud,» raakis ta hooplevalt

Kõneldi, et pärast Pariisi vallutamist istunud ta uhes Pariisi kõrtsis. Sisse astunud viis prantslast te nud viis tühja klaasi ja uhe pudeli šampanjat. Kisseljov käskinud sedamaid tuua endale tühja klaasi ja pudelit šampanjat, joonud kõik pudelid põhjani ja nud kindlal sammul ning joobnud kulastajate kalgina saatel kõrtsist välja.

Polgu ohvitserid tegid Kisseljovist epi-

toht lundrid jänespüksile on ohutud,

teaduslikult paremaks peab kuulsusest ja aust,

teaduslikult lauas vaenlast põrmuks kõigest jõust,

teaduslikult järjest tohutud

ajutandiks oli Merck, kokutaja sakslane, tähe- muusikaarmastaja, mees, kelle elus valitsesid

löögid. Ta hakkis kärelda pakase ajal polguorkestril mitu tundi valjakul mängida. Pillimeestel jooksis veri jooksnud, külma vase suus hoidmisest kõrveta-

le. Ta pasunate külge. Hall pakasesuits rippus

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

laaboonide kohal. Ta pärast polgumarsi mängimist vaikis, tuli

kinni ainult äärtest ja siis ei saanud saartele ei laeva ega hobustega.

Kamtsatka polku saadeti milleski süüdi olevaid ohvitseri. Nende hulgas oli lipnik Bestužev, kes alles hiljuti oli soldatist ohvitseriks ülendatud.

Bestužev oli Peterburi tänaval suurvürst Mihhail Pavlovitši silma alla sattunud, ohvitserikiivri asemel talvemüts peas. Oli tuuline, külm õhtu. Pärast Borodino lahingus meelekohta saadud haava kannatas Bestužev tugeva migreeni all ja nii ta oligi mütsi pähe pannud, et pead mitte külmetada. Suurvürst haaras Bestuževil mütsi peast ja tahtis selle maha visata. Bestužev rebis mütsi varsti käest, surus selle pähe ja laks oma teed, ilma et oleks ähvardavate käskude peale seisma jäänud.

Ülekuulamisel lausus Bestužev:

«Oma au pean vandest kõrgemaks.»

Sellest kanti ette imperaator Aleksandrile. Otsemaid järgnes käsk alandada lipnik Bestužev soldatiks ja saata Kamtsatka sunnitööpolku.

Soldat Semjon Tihhonov seisis vahipostil Örasgrundi majaka lähedal. Madal kivimajakas oli ehitatud väiksele saarele vastu Maarianhaminat. Postile tuli minna üle kitsa kinnikülmunud väina.

Majakas elas ainult vaht — vana kurt rootslane, endine kipper. Kogu päeva pomises ta tagedalt midagi habemesse, maigutas kuivi kollaseid huuli ja põrnitses altkulmu üleni härmas soldatit paslikuga, kes oli tulnud vahimajakesse punaseid suuri käsi soojendama.

«Ära torise, ätt,» hõikas Tihhonov kulmast käre häälega. «Või ma siin omal tahtel tammun, toon külma sisse. Tsaariteenistus, att, pole elu, vaid sunnitöö. Mõistad?»

Vanamees vaikis. Tihhonov laskus kükakile ahju äärde. Tema külmunud sinel kopsas vastu põrandat nagu puutükk.

«Oh häda, häda!» ütles Tihhonov murelikult ja hõorus saabastega laiali loigud, mis sinelist puhtale kivi-põrandale tilkusid.

Rootslane noogutas pead.

«Nii et saad aru?» küsis Tihhonov. «Muudugi saad aru,

«Eks ole ju meid, lihtinimesi, juba vaiksest saadik arutatud tood tegema. Sina valvad ja mina valvan. Amult et mida ma valvan, seda teab issand ise ja tema lausaussus polkovnik Kisseljov.»

«Ohoo!» sõnas rootslane

«See'p see asi ongi, et ohoo,» vastas Tihhonov pahalt. «Paris mõrtsukas on see meie komandör Kisseljov. Ainuke väärt mees polgus on lipnik Bestužev, minu poolroodu komandör, sinu üüriline.»

Bestužev oli tüüritud toa Maarianhaminas majakavahi juures. Vanamees veetis terved päevad tuletornis. Maarianhaminas käis ta ainult pühapäeviti. Bestuževit ümmardasid vanamehe naine, hallipäine eideke, ja tütar Anna, tumedajuukseline häbelik neiu, kes kihutas suuskudel nagu poiss.

Anna oli hiljuti Stokholmis kooli lõpetanud, praegu aga elas vanemate juures, aitas ema ja õhtuti aina luges.

«Bestužev...» pomises vanamees, naeratas ja patsutas Tihhonovi sinelit, mis oli selja peal punnis nagu küür. «Ohoo, Bestužev!»

«Eks ole tõsi, ätt,» ütles Tihhonov ja pühkis, silmis hameel, kareda peoga üle näo. «Pole midagi öelda, meie poolroodu komandör on tore mees!»

Tihhonov suitsetas piibutäie kanget tubakat lõpuni ja laskus siis püssi ning mõõgaga kolistades vahimajakesest välja. Ta lõi musta tammise ukse paukudes kinni, pilutas torkiva lume käes silmi ja lõi risti ette.

«Sihuke pilkane pimedus, issand hoidku!»

Rõhuv jaanuariöö surus raskelt vahimajakese tuhmalt valgustatud akende ümber. Tuletorn ei vilkunud, talvel polnud teda tarvis.

Tihhonov kõndis mööda kallast, püss õlal, seisatas lihti ja tukkus seistes.

Aeg-ajalt lõhkes lahes jää pakase käes. Nukker kõmin veeres kaua üle kallaste. Tihhonov raputas pead, et und minema peletada, kirus ja hõikas kähiseva häälega: «Kuu-uu-le!»

Ta oli harjunud sedaviisi hõikama. Läheduses polnud vahisõdureid ja keegi ei vastanud tema hüüdele. Amult vana rootslane vahimajakeses tõusis pärast seda hüüet iga kord üles, kohendas puid ahjus, tuli laua

juurde tagasi ja asus uuesti paksu kollast publiku lugema.

«Kuu-uu-le!» hõikas Tihhonov venitades.

Tuul vaikis ja kuulatas. Jää raksus, lumi krabises vastu vahimajakese kiviseina ja rigises soldati saabaste all. Soldat kõhis ja sülitas. Need hääled olid tuule ammu tüüdanud, ja oodanud veidi, hakkas ta uuesti lund jää pealt kaldale ajama ning pikkadesse hangedesse kuhjama.

Tihhonov tüdines hõikamast. Ta jäi vait. Ka tuul vaikis. Saabunud vaikusel kuulis soldat kuskil kaugel jääal tumedat aeglast mudinat. Ta kohendas mõõka ja jäi kuulatama.

Müdin ligines. Soldat heitis ettevaatlikult kivide taha pikali. Müdin oli juba selgesti kuulda — nagu oleks mõõda jääd astunud inimene raskete raudsaabastega.

Soldat lõi kähku risti ette, pani püssi kivile ja sihtis pimedusse, kust kostsid sammud. Jaäle ilmus must laik. Ta liikus aeglaselt kalda suunas.

«Seis! Kes seal tuleb?» hõikas Tihhonov vaikselt.

Kuid keegi ei vastanud. Tihhonov jäi teraselt silmitsema ja nägi kaht meest. Nad tulid vaikides, peatumata, nagu kurdid.

«Seis!» hüüdis Tihhonov uuesti ja tahtis juba lasta aga ees sammuv inimene komistas vastu kaldakive ja kukkus.

Kaaslane püüdis kukkunyt õlgadest tõsta ja istuma panna, aga mees langes uuesti, raskelt nagu surnu, jää peale.

Tihhonov võttis püssi kätte ja astus ettevaatlikult lamaja juurde.

«Kes te niisugused olete?» küsis ta rangelt. «Ütle otse välja.»

«Oot, oot, soldat,» lausus väsinud hääl pimedusest. «Aita teda majja viia; inimene on meelemõistusetu.»

Tihhonov võttis lamajal õlgadest ja tõmbas kae tagasi — mantli all puudutas ta käsi kõva ohvitseripagunit.

«Ohvitser?» küsis ta sosinal.

«Ohvitser.»

«Aga kes sina oled?»

«Olen madrus.»

«On käsk,» sõnas Tihhonov poolvaljusti, «kinni pidada

meest, olgu aukraad missugune tahes, ja esitada tema kõrgeaususele, polkovnik Kisseljovile. Kust te tulete ja mis asjas?»

«Inimene külmub ju ära!» lausus madrus meeleheitel. «Aita ometi majja sisse viia, issanda nimel. Jõuad veel elada.»

Tihhonov vaikis. Koos madrusega tõstis ta ohvitseri üles ja nad kandsid mehe vahimajakesse.

Vana rootslane tõusis püsti, lõi piibli kinni ja vaatas, kuidas ohvitser ahju juurde põrandale pikali pandi. Siis tõstis ta aeglaselt seinakapist viinapudeli, valas viina klaasi, kergitas tigidalt pomisedes ohvitseri üles ja kallaski talle viina suhu. Viin voolas märdunud mehele.

Ohvitser tõmbas hinge, avas silmad, nägi Tihhonovi ja ühtis tormakalt istukile.

«Soldat?» küsis ta ja haaras käega rinnust. «Kuhu me oleme välja jõudnud, soldat?»

«Ahvenamaa saartele, teie kõrgeausus,» vastas Tihhonov. «Lubage küsida, kust te tulete ja mis asjas?»

Ohvitser muigas.

«Tuleme,» vastas ta aeglaselt, «otse Peterburist. Meie Rootsi. Aga meie eesmärk, vennas, on päris tõeline — tahame pääseda tsaari võllast. Mõistad?»

«Just nii, mõistan, teie kõrgeausus.»

«Mida sa mõtled teha?»

Tihhonov vaikis. Ta pühkis sineli niiske käisega nina ja pilgutas kaua tuulest põletikulisi silmi.

«Noh?» küsis ohvitser.

«Teie kõrgeausus,» lausus Tihhonov anuvalt, «siin on kõik viimseni teada, vahipostid on kõigil saartel väljas. Nagunii ei pääse te läbi.»

«Mis on teile teada?»

«Vandenõu. Lipnik Bestužev seletas meile.»

Tihhonov vaikis, kõhkles veidi ja küsis:

«Lubage küsida, teie kõrgeausus, kas asjasse oli segatud ihukaardiväe Moskva polk?»

«Oli. Mässajate poolel. Teda tulistati kartetšiga.»

Tihhonov laskus kükakile ahju äärde ja jäi mõttesse.

«Oh õnnetust, õnnetust!» ohkas ta, ahjus puid liigutades. «Minu noorem vend teenis ju selles polgus. Vannaks tapeti temagi maha.»

«Täitsa võimalik,» vastas madrus. «Neid moskvalasi uputati Neevasse kui palju. Ei jõua lugedagi.»

«Kuule, soldat...» ütles ohvitser.

Tihhonov istus ikka endises asendis, üksisilmi tulle vahtides.

«Meie tõusime üles õige asja eest. Rahva vabaduse eest, soldati õnneliku põlve eest. Tsaar Nikolai on türann. Ta uputab Venemaa pisaraisse; laseb surnuks peksta. Meie oleme kaotanud, aga seemned on mulda heidetud ja need hakkavad idanema. Kui mitte sina, sinu lapselapsed saavad näha õnnepõlve ja on meile selle eest tänulikud. Mõistad?»

«Mõistan, teie kõrgeausus,» vastas Tihhonov kõlatult. «Tee mis tahad, aga õigust raudu ei pane.»

Ohvitser tõusis püsti, lõi mantlihõlmad kinni ja pani pähe tavalise talupoja-läkiläki. Vaatamata vahimajakeses valitsevale kuumusele polnud ohvitseri näos verepiiskagi. Ta hakkas väriseva käega kõvasti lauast kinni ja ütles madrusele:

«Noh, Pahhomõts, lähme. Öö on veel pikk, valgema jõuame saartest juba viie püssilasu kaugusele. Siin on ohtlikud paigad.»

«Teil oleks vaja pisut keha kinnitada, Nikolai Ivanõtš,» ütles madrus. «Pole enam õiget nägu peas.»

Ohvitser lõi käega ja astus ebakindlalt ukse juurde. Madrus läks tema järel.

Tihhonov kargas püsti.

«Seis, teie kõrgeausus!» hüüatas Tihhonov meeleheitlikult ja tormas ohvitseri juurde.

Too pöördus hoobilt ümber.

Madrus haaras Tihhonovil käest.

«Lase lahti!» karjus Tihhonov ja rabeles lahti: pisarad voolasid mööda tema tuulest parkunud nõutut nägu.

Värisevi käsi hakkas Tihhonov harutama oma soldati pauna, rebis rihmad katki ja tõmbas välja kantsaku, musta leiba ja tüki pekki, mis oli puhta lapi sisse mäsitud.

«Võtke, teie kõrgeausus,» ütles ta lõõtsutades ja püstitis leiva ning peki ohvitserile pihku. «Võtke puhtast soldatisüdamest. Ärge olge pahane.»

Tihhonov langes põlvili ohvitseri jalgade ette.

«Mis sa nüüd!» sõnas ohvitser segaduses ja hakkas

Tihhonovi üles tõstma. «Kes siis niiviisi võib? Tõuse püsti.»

Tihhonov tõusis raskelt. Ohvitser tõmbas ta enda ligi ja nad suudlesid. Madrus patsutas Tihhonovile õlale:

Noh, jää jumalaga, soldat!... Pea meeles!»

Nad väljusid. Tihhonov seisis ukseel. Tema püss vedeti põrandal ahju juures. Vana rootslane muljus käega lihtsasti habemes põske.

Tihhonov pöördus tema poole, surus korpunud sõrmede vahele ja ähvardas suure rusikaga. Rootslane noogutas rõõmsalt — nähtavasti sai ta aru.

Kõmisev ja lähedane lask lajatas pimeduses. See polnud teine, kolmas — ja kätte hääle karjus päris ligidalt: «Tunnimees!»

Tihhonov tundis ära polgukomandöri hääle. Kord nad olid nadalal kontrollis Kisseljov öösiti vahiposte. Tihhonov oli liikunud paigast, ainult kohendas ruttu sinelit.

Uks paiskus pärani. Pead kallutades astus Kisseljov üles kõrge läve. Tema kannul tuli Merck. Eeskojas hoidis kaks soldatit talupoja-läkiläkiga ohvitseri ja madrust kätest.

«Sisse tuua!» käratas ohvitser soldatitele.

Soldatid tõid arreteeritud kohmitsedes sisse.

«Kes te niisugune olete?» küsis Kisseljov ohvitserilt. Ohvitser vaikis.

Kisseljov kiskus tema mantlihõlmad lahti. Ohvitser üllatust, ajas enese sirgu ja tõukas Kisseljovi vasaku käega eemale. Tema parem käsi oli sidemes. Sidemetele oli mustade plekkidena hüübinud veri.

«Kes te niisugune olete?» kordas Kisseljov.

«Olen oma õnnetu isamaa poeg,» sõnas ohvitser.

«Palun mind säästa edasistest küsimustest.»

«Te olete mässaja, armuline härra,» lausus Merck ülevõlva armulikkusega. «Te murdsite vandetootust ja arvatsesite tõsta kae imperaatori püha isiku vastu.»

«Olgu nii,» vastas ohvitser ja muigas.

Siis astus Kisseljov aeglaselt Tihhonovi juurde ja vaatas talle silma.

«Sigal!» ütles ta ja lõi soldatit rusikaga vastu märga nälgu.

Tihhonov pilgutas silmi.

«Silmi pole sul peas, tobu, riikliku kurjategija maga-

sid maha. Anda kolmsada kepihoopi! Ajada läbi kada lipu! Surnuks peksta nagu peni!»

Kui vahialused ja Tihhonov ära viidi, kustutas van rootslane küünla, väljus vahimajakesest, tegi ettevaatlikult hästi suure ringi ja läks üle jää Maarianhaminasse. Kogu tee ta ägises ja vandus.

Bestužev sai lipniku aukraadi suvel. Samas andis ta sisse erruminekupalve. Algul ootas ta erruminekulub Peterburist väga kannatamatult, hiljem aga hakkas sellele mõeldes tundma isegi hirmu ja südamevärinat. Ta oli harjunud Maarianhaminaga, lagedate saartega, kus selges õhus kaua kumas ehapuna, sõnaahtra heasoovliku rahvaga, oma raamatutega, puhta toaga, kus oli maas mererohust põrandariided, vanakesest perenaisega ja ujeda hapra Annaga. Praegu, mõeldes sõidus Venemaale, kordas ta endamisi üha sagedamini iseennast pähetikkuvaid värsse:

Veel lkka ihalevi meeli
kõnd meenub paraku,
kus vaikne õnn kord vaenukeeli
mus riivas varakult

Anna suusatas tihtipeale naabersaarele sõbrata juurde. Hommikuti ärgates kuulis Bestužev külmunud akende all suuskade sahinat ja Anna rinnahäälel hüütud lahkumissõnu emale.

Bestužev tõusis, nihutas kardinat eemale ja nägi tuttavat ning armast pilti. Kohevate kihtidena lasus lumekatustel justkui kuuseokstel. Kogu tuba valgustas päikese ja vuhinal põleva kaminatule oranžikas helk. Anna üleni lumine puuokstelt langenud lumest, liugles suuskadel üle välja männimetsa poole.

Ükskord avaldas Bestužev soovi suusatada Annaga koos naabersaarele. Anna puhkes naerma ja nõustus.

Nad asusid teele hommikul. Metsas oli hämar. Kuivi männiokkaid langes aeglaselt nende jalge ette. Tihedalt padrikus surus Anna suusakepid lumme ja peatus.

«Vaadake,» ütles ta, «oma kodumaal ei näe te vist midagi niisugust.»

Vaatepilt, mis nende silmadele avanes, oli erakord

alt kaunis. Padrikus valitses vaikus, polnud vähimatki tuulehõngu. Üleval puulatvade kohal aga puhus tasane tuul. Ta heitis okstelt lund maha. Sadu lumehelbeid langes ülevalt, helkides hõbedana päikese viltustes kiirguses. Mis heitsid talvisesse tihnikusse salapäraselt valgust. Lumehelbed langesid, jäid okstesse kinni, pudenedes lakkadeks, aeglaselt laskuvaiks valge tolmu vöötideks, valisesid ümberringi nagu kuiv vihm.

Bestužev heitis Annale pilgu. Neiul oli kaetud lumemuga. Läbi selle tolmu sätendasid tema huuled, niisipärase ripsmed ja rohekad silmad, mis enam ei naernud.

«Anna, kas te suudaksite kogu südamest armastada venelast?»

Anna pöördus kähku tema poole, riivas suusakeppidega kogemata kuusetüve ja terved joad pehmet lund langesid tema ja Bestuževi peale.

«Jah,» ütles ta ja sulges silmad. «Aga isa ei luba mul venelasele mehele minna.»

«Miks?»

«Isa ei armasta teid.»

Bestužev võttis neiul roheline kootud kinda käest ja tundles tema jahedaid sõrmi. Anna võttis sõnagi lausumata Bestuževil lõuast kinni ja vaatas talle kaua ning raskelt näkku. Siis andis ta keppidega hoogu ja libutas läbi padriku, lumepilved kannul. Bestužev jõudis talle vaevalt järele.

Naabersaarel läksid nad majja, mis Bestuževi meelest oli ehitatud vanast merevaigust — nii kollased olid tema palkseinad. Inetu linalakk tütarlaps, Anna sõbratar, pakkus neile sooja piima.

Anna lobises palju ja tema näer oli liiga helisev ning rahutu. Inetu tütarlaps silmitses Bestuževit ja Annat kavalalt naeratusega — nõnda naeratavad inimesed võõraste õnne vaadates.

Tagasi sõitsid nad aeglaselt, vaikides. Esimesed tähed nuttisid lahe kohal. Üks neist, kõige eredam, mis sätenud pimestavheleda sinise tulena, oli väga kaugel, lõuataeva rohekas osas, otse suure laeva ülemise raa kohal.

Pärast seda sõitu nuttis Anna kogu öö. Järgmisel hommikul tuli isa. Ta rääkis tütreaga midagi vihaselt ja jursult. Siis jäi majas kõik vaikseks. Päeval nägi Bes-

tužev, kuidas Anna tuli välja trepile, seisis seal kaua liikumatult ja vaatas kulmu kortsutades lahele. Bestužev tahtis teda hüüda, aga ei julgenud.

Ta otsustas, et ei sõida pärast erruminekut kuhugi, vaid jääb saarele, ei hooli ei polgukaaslaste pilgetest ega isa keelust ja abiellub Annaga.

Ohvitseride pidu kestis sügava ööni.

Kamin põles. Tema purpurpunases helgis näis öö akna taga eriti sinine. Aeg-ajalt kleepus tilluke lumehelbe väljastpoolt aknaklaasi külge ning lähemalt silmitsedes võis näha imepeente jaakristallide paigutust temas.

Joodi loiult, ehkki ei Kisseljovi ega Mercki polnud kohal. Mõlemad olid lainud öiseid vahiposte kontrollima. Joomine jäi soiku juba ammu — sellest ajast saadik, kui oli tulnud esimene teade mässust Peterburis.

Kaardilaudadelt tõusis kriitpeent tolmu, mis pani kurgu kipitama. Kaardimängijad tegid panuseid vaikides ja imesid kustunud piipe. Künlad põlesid palavalt.

Südaööl astus sisse käskjalg. Püüdes jalgadega mitte kolistada, tuli ta Bestuževi juurde ning teatas, et teda ootab kojas võõras neiu. Käskjala nägu oli nagu kivist. Ohvitserid vahetasid pilke ja üks ning teine muigas vaevumärgatavalt vurrude varjus. Endisel ajal oleks säärase juhtum esile kutsunud ohtrasti nalju ja kelmikaid oletusi, praegu aga ei tulnud kellelegi pähe naljatada.

Bestužev tõusis sedamaid püsti ja väljus. Eestaootas teda Anna. Ta vaatas neiu kahvatut nägu otsmiku külge kleepunud margade juustega ja küsis kiiresti sosinal:

«Anna, mis on juhtunud?»

Anna hingeldas.

«Pavel,» ütles ta, nimetades esmakordselt Bestuževi eesnimepidi, «isa tuli just praegu majakast. Seal võeti vene ohvitser kinni. Ta oli teel üle lahe Rootsi. Ta on mässaja. Mis teha, Pavel?»

«Rahune, Anna,» sõnas Bestužev ja tundis äkitselt südames külma hoogu, mis alati oli kuulutanud kiireid ja meeletuid otsuseid. Niisamasugust külma hoogu oli

ta tundnud lahingus Borodino all ja Peterburis, kui oli tulnud mütsi suurvürsti käest. «Lähme, me peame ümavahel kokku leppima, mida teha.»

Ta võttis Annal käest kinni ja viis ta saali. Märgates meletud silmadega neitut, tõusid ohvitserid püsti. Ainult kaardimängijad ei pannud Anna tulekut tähele ja kriitatusid endiselt kriidiga ning heitsid üksteisele kaarte ette.

«Härrased,» sõnas Bestužev, «tund aega tagasi leidis meie saarel aset erakordne sündmus, mis nõuab meilt ühist arupidamist.»

Noor ning tuline leitnant Lobov sööstis Bestuževi juurde.

Noh, räagi kiiremini, ilma sissejuhatusega!»

«Maabaste kolm ja kannuste kolm ei andnud Bestuževile mahti jätkata. Uks avaneks. Astus sisse üleni lumine leitnant. Ta viskas märja mantli toolile ja mõõtis ohvitseride rõõmsa ning kavala pilguga. See pilk näis olevat. «Nuud alles saate naha, mis üllatuse ma teile valmistasin.»

Kisseljovi järel tuli sisse Merck. Ta jäi veidikeseks kotsuppa ja kloppis ratsasaabastelt lund. Heites vilkumisi pilgu Annale, kes seisis Bestuževi kõrval, lausus ta põlastava aupaklikkusega:

«Lipnik Bestužev, teile peaks teada olema, et ohvitseride koosviibimistel võivad viibida ainult härrade ohvitseride naised, lähedased perekonnaliikmed või mõrsjad.»

Bestužev süttis.

«See on minu mõrsja,» sõnas ta kõlatult.

Anna seisis surnukahvatuna ja rahulikuna.

Merck kummardas ja kõlistas kannuseid. Keegi ei tulnud tähelepanu tema väljakutsuvale käitumisele, aga pilgud olid suunatud elevil polgukomandörile.

«Härrad ohvitserid!» tõstis Kisseljov teatraalselt käe. «Tund aega tagasi pidasime koos kapten Merckiga vahipostide kontrollimisel Örasgrundi majaka juures kinni mässaja, kes oli Peterburist põgenenud ja üritas üle lahe jää Rootsimaaale minna.»

Saabus niisugune vaikus, et oli kuulda, kuidas kellegi jalge all naksusid vahatatud põrandalauad.

«Mundri järgi otsustades on ta ihukaardiväe grena-

deride polgu ohvitser. 'Temaga koos on kinni võetud teine mässaja — madrus, imperaatori vastu mässu tõstnud kaardiväe-ekipaazist.' Kisseljov laskis pilgul üle ohvitseride käia. Teda huvitas erakordne mulje, mida tema sõnad pidid avaldama.

Ohvitserid vaikisid süngelt.

«See tsaaritapja keeldus oma nime nimetamast. Kuna teie hulgas võib leiduda inimesi, kes teda kui endist teenistuskaaslast või vana tuttavat teavad, pean vajalikuks esitleda teile mässajat äratundmise eesmärgil.»

Kisseljov koputas mõõgaga vastu põrandat. Uks avanes ja soldatid tõid sisse katmata peaga noore ohvitseri. Tema otsmikul sinetas verevalum. Ta tõmbas käega üle niiskete sassis juuste ja silmitses ohvitseri tähelepanevalt. Tema pilk, nukker ja rahulik, inimese pilk, kes on valmis surma minema, sööbis paljudele mällu aastateks. Ohvitser seisatas laua juures ja pani sellele kõhna väikese käe.

«Nõuan veel kord,» sõnas Kisseljov võimukalt, «et te nimetaksite oma nime. Kes te siisugune olete ja miks on teie nimi?»

«Võin vaid korrata seda, mida juba kord ütlesin,» vastas ohvitser. «Olen oma õnnetu isamaa poeg ja annan tema õnne eest oma viimse veretilga.»

Ohvitser hakkas tuikuma ja haaras sõrmedega kramplikult lauast kinni. Tema kõhn käsi libises laualt maha. Bestužev tormas vahistatu juurde ja nihutas talle tooli.

Ohvitser istus, toetus küünarnukile ja laskis pea kätele langeda. Oli näha, et ta on nõrkemiseni vaevatud. Tema mantel vajus lahti ja ohvitserid nägid ta paremat kätt korpunud, veristes sidemetes. Viilukas musta leiba kukkus mantli alt välja ja veeres põrandale. Lobov tõstis selle kiiresti üles ja pani vahialuse kõrvale lauale.

Kisseljov heitis uuesti pilgu oma ohvitseridele ja kortsutas kulmu. Ta nägi kahvatanud, keskendunud nägusid, nägi silmi, tulvil erutust ja kaastunnet, ning otsustas kiiremini lõpetada ebaõnnestunud näitemängu.

«Ta on haavatud,» lausus Lobov valjusti. «Missugune südametuse.»

«Kes teist, härrad ohvitserid, tunneb mässaja ära?» küsis Kisseljov, nagu poleks ta kuulnud Lobovi sõnu.

Ohvitserid ei vastanud.

«Härradel ohvitseridel,» lausus Merck sapiselt, «on nii kuritarvitamine kaunistest mälu kahjustanud.»

«Ta on haavatud!» hüüdis Lobov. «Kas te ei näe midagi?»

Bestužev astus sammu ettepoole, ja vaadates Kisseljovi näevust värvituks silmadesse, lausus rahulikult:

«On olemas lihtsad seadused, mis lahutavad meid teistest. Üks neist seadustest on inimväärne suhtumine vangilangenutesse. See ohvitser on haavatud ja vajab abi. Tal on sõrmed külmavõetud. Mis õigus on teil teda ees kõige alatumat janti etendada ja inimese üle rõõmutada? Asjata otsite meie kaastunnet — seda ei saa olla.»

Ohvitserid nihkusid Bestuževile ligemale ja vaikisid. Vahialuse selg hakkas vabisema ja ta kukkus peaga lauale. Anna sööstis tema juurde, haaras tal õlgadest ja hakkas teda karmesti rahustama, rääkides rootsi ja vene keelt läbisegi.

«Kes see on?» küsis Kisseljov ja tõukas neiu vahialuse juurest eemale. «Silmapilk see plika minema koristada!»

«Minge, palun,» ütles vahialune vaikselt Annale. «Minu pärast saavad teile osaks solvamised.»

Anna tõusis aeglaselt püsti ja väljus. Tema palgeil lüts sügav puna.

Bestužev astus Kisseljovi juurde ja lõi talle vastu rinnat.

Kisseljov haaras mõõga. Ohvitserid sööstsid tema juurde ja kahmasid tal kätest kinni.

«Ma nõuan...» karjus Kisseljov, aga üldises kätkest tõusnud teda kuulda.

«Ma olen kahevõitluseks valmis, millal teile vaid lubate,» sõnas Bestužev ja väljus.

Kisseljov unustas, et tema kui polgukomandör ei tohiks unustada oma alluvatega kahevõitlust pidada.

Trepil ootas Bestuževit nuttev Anna. Merck kutsus vahivõitluse ja käskis neil vahialune ära viia. Ohvitserid hakkasid sedamaid laiali ja unustasid küünlad kustutada. Need põlesid kuni hommikuni, täites toa vinguga.

Kui Anna ja Bestužev trepist alla astusid, undas jalgus Maarianhamina kohal rajuks puhkev lõunapoolne. Raadele seisma jäänud lumi langes prantsatades

laevade tekkidele. Laternad vilkused kustudes. Kaupkahurimürinana kostis lähelt jää raksumist — teda murdis tuul.

Tuul oli soe ja tugev. Ta kippus hinge matma ja to endaga kaasa ootamatu sula hõngu.

Bestužev ei lausunud Annale sõnagi sellest, mis juhtus pärast tema äraminekut. Neiu sirutas talle käe. Ta surus seda randmest ja tundis isegi läbi tuule ulgumise ning raevuka tormimürina, kuidas neiu soojas kaenkaasid vastu kiired südamelöögid.

«Anna,» ütles Bestužev, «te lohutasite õnnetut, kes oli kaotanud lootuse elule. Minu armastus teie vastu on nii suur, et mul puuduvad sõnad selle väljendamiseks.»

Anna langetas pea madalale ega vastanud midagi.

Tuul möllas asula kohal säärase jõuga, nagu tahaks ta selle rusuva, talumatu öö koos kogu tema pilkase pimeduse, pisarate, küünalde vingu, inimeste julmuse ja armastusega maast lahti kiskuda ja ara põhja poole kanda. Tuul rebis Anna ripsmeilt harvu pisaraid. Ajuti muutusid tuulehood nii raevukaiks, et näis, nagu puhuks tuul nüüdsama öö hoopis minema ja pimeduse asemel avaneks korraga sätendav, kergete pilvedega kaetud koidutaev.

Anna kodus põles valgus, trepp oli porijälgi tais talatud. Eestoisas lõhnas tubaka järele.

«Kui hilised külalised teil on,» ütles Bestužev Annale.

«Isa juures on vanamehed koos.»

Bestužev läks oma tuppa, aga vaevalt sai ta mantli seljast ning mõõga vöölt võtta, kui Anna hüüdis teda ukse tagant. Bestužev tuli välja.

«Isa palub teid enda juurde väga tähtsas asjas,» ütles ta. «Ta võiks ka teie juurde tulla, aga meil on julgem: aknad on aia poole.»

Bestužev järgnes erutatult Annale. Vanamees ootas teda köögis. Ta tõusis püsti ning astus Bestuževile raske sammul vastu. Koos temaga tõusis laua tagant mitu halli habemega rootslast. Bestužev tundis nad ära — need olid Maarianhaminas talvitavate kaubalaevade kapid. Ainult üks kipritest erines tunduvalt teistest. Ta oli tõmmu, lühikest kasvu ja tema silmad naeratasid kelmikalt. See oli Prantsuse priki kipper Jacques

Pinaire, kes oli oma laevaga Botnia lähel talve kätte jäänud ja ootas kannatamatult kevadet.

«Millega võin teile kasulik olla, härrad?» küsis Bestužev segaduses.

«Aga meie, tõtt öelda,» vastas Pinaire prantsuse keele tahtsime selle küsimuse esitada teile. Kas me ei ole teile kasulikud olla, armuline härra?»

Bestužev hakkas ähmaselt aimama, milleks kiprid tema olid kutsunud.

«Me usume teid,» sõnas Anna isa, «ja oleme rõõmsad, kui me ei eksi. Tuul purustab jää.»

Vanamees vaikis ja ligutas kuivi huuli.

«Veel kaks päeva säärast tuult ja meri on kuni Stockholm laevadele lahti.»

«Ja kindralid,» ütles Bestuževile kipper, kel olid kollased, mustade läikivate servadega saapad, «siis suure vea: nad ei saanud Maarianhaminasse minna Vene sõjalaeva.»

Sõjalaev sõitis ammu Turust välja, aga ta jai jäässe ja vastas tiheda musta habemega kipper. Kiprid olid rootsi keelt. Bestužev sai neist vaevaliselt aru. «Vastab kusivalt Annale otsa ja neiu hakkas poolhääle tõlkima nende rahulikku kõnet:

«Minu «Valküürile,» ütles kollaste saabastega kipper, «siis jõuaks järele isegi kõige nobedam sõjalaev. Aga me ei ole seda pole.»

«Härrad,» ütles Bestužev, «ärgem viitkem aega. Kes on meesena valmis merele minema?»

«Me oleme valmis,» lausus Pinaire piipu tühjaks muutades, «aga mul on seda kõige kergem teha. Mind aitaks vähem: minu laeva ahtris lehvib Prantsuse kuningriigi lipp.»

«Ja tema võtab, me loovutame selle au prantslastele,» ütles kõige vanem kipper ja kõik vaikisid. «Aga me ei ole vene ohvitser arvaku, et me heameelega loovutame.»

«Ei. Igaüks meist tahaks teie kaasmaalast võllast saada.»

«Igaüks meist mõistab, et kus inimene ka ei ole, seal vabaduse eest, seal võitleb ta ühtlasi meie vabaduse eest. Meie oleme rootslased, soomlased, prantslased.»

«Ja tema on venelane. Me austame teda. Igaüks meist austab teda. Aga mis puutub hirmusse...» vanamees vaikida.

«Mis puutub hirmusse, siis sellest räägime teine teine.»

kord õllekannu taga. Kui palju kordi igal meresõidul on vikatimees meid varitsenud ja meile hambaid näidanud — kes seda jõuab üles lugeda.»

«Kõige raskem ülesanne langeb teile,» ütles Pinaire pöördudes Bestuževi poole. «Teil tuleb ohvitser madrus vahi alt vabastada ja märkamatuks minu laeval toimetada. Kui tuul ei vaiki, hiivan hiljemalt ülehomm öösel ankru.»

«Hüva,» vastas Bestužev. «Olen teile tänulik usalduse eest.»

Vanamehed tõusid ja hakkasid piipu popsima. Bestužev surus neil tugevasti katt ja kiprid, tõmmates nank mantlid selga ja püüdes raskete saabastega mitte kollutada, väljusid majast aeda viiva ukse kaudu.

Bestužev rääkis pisut aega Pinaire'iga. Oli tarvis et näha võimalikke põgenemisel tekkivaid takistusi, et neid õnnelikult vältida. Lahkudes pilgutas Pinaire silma ja patsutas Bestuževile käsele:

«Laev on suur, seal leidub ruumi kõigile. Võtan rohmuga pardale veel ühe ohvitseri, ja kui mu kiprisel mind ei peta, siis ka veetleva neiu, tema mõrsja. Kui ole nii? Ma usaldan armastajaid: nad on suuremeelsed. Ärge võtke seda naljana. Minu elu on olnud täis ootamatusi ja reetmisi. Sellepärast soandan teile nõu anda põgenege siit.»

«Praegu pole mõtet sellest rääkida. Pean selle üles aru pidama.»

Prantslane jättis hüvasti ja väljus.

Bestužev tuli oma tuppa, süütas küünla ja istus lauaäärde. Ta surus pea käte vahele ja jäi mõtlema: mida teha duelliga?

Kui ta homme duellil tapetakse, läheb põgenemine luhta, arreteeritud ohvitser ja madrus saadetakse samase tapiga Peterburisse ja puuakse seal üles. Seda tohi lasta sündida.

Kui ta aga loobub duellist, arvatakse ta argade kilt Kisseljov annab ta polgukomandöri raske solvamise eest sõjakohtu kätte; põgenemine nurjub, häbi langeb talle osaks ja mürgitab tema viimaseid päevi.

Jai ainult üks väljapääs: venitada duelliga kuni põgenemiseni, jääda Maarianhaminasse ja lasta end maha. Ent see tähendaks kõige selle purunemist, millest

elamisi oli unistanud — põgenemisest koos Annaga, kellel täis rõõme ja rännakuid.

Ennast jutuaajamist Pinaire'iga nägi ta end juba koos kogu priki tekil, silme ees lõunamaa lopsakad rannad. Kaldaäärsetes orgudes ning kõrgendikel, mida ümbritsevad pomerantsisalsud, on laiade pillatud asulad ja linnad.

Anna pahiseb laeva ahtris. Madrused naeratavad noortele naisele pilku heites ja annavad talle teed. Naine ei ole tekil ettevaatlikult ohvitseri, kelle parem käsi on sõjades ja kes on nende mõlema pingutuste hinnaga võidetud. Iidsed linnad kerkivad meresugavusest ja rõõmustavad südant. Majade katused saravad talle käes. Läbi hommikuudu kostab kalurite laulu. Bestužev otsustas duelli edasi lükata, kuni ohvitser madrus on päästetud. Mõte kahest inimesest, keda päästab, jääb elama tema ja Anna südamesse ning nad õnnelikuks.

Bestužev vajus mõttesse. Ta ei kuulnud vanamehe ja Anna hääli seina taga, samuti mitte Anna samme, kui ta astunud ukse juurde.

Anna tuli koputamata sisse. Bestužev pöördus ümber. Anna seisis uksele, nõjatudes vastu piita.

«Hüv,» sõnas ta, «isa kutsus mind just praegu enda juurde ja ütles, et me oleksime õnnelikud. Ta ütles, et me oleksid vääriline mees.»

Bestužev tõusis püsti.

«Sellele vangile võlgname tänu oma õnne eest,» lausub Anna. «Me päästame ta iga hinna eest. Eks ole, hüv?»

«Vannun!» vastas Bestužev.

Puhte salapärase rohekas valgus tungis tuppa ja Anna näis selles valguses väga kahvatu. Ta naeratas. Bestužev astus talle sammu ligemale, aga äkitselt kostis talle tagant trummide mürtsumist. Trummid põrisesid rutakalt ning kiiresti, aga ei suutnud siiski summutada kaugelt kostvat inimkarjet. Bestužev seisatas.

«Mis see on?» hüüatas Anna ja ruttas Bestuževi juurde.

Neiu vaatas hirmunult aknast välja. Tuul rebis korstlastest musta suitsu ja sinakas õhus tagusid trummid ja valjemini ja jonnakamalt.

«Aetakse läbi kadalipu,» vastas Bestužev, naost kaame

Anna langes aeglaselt põrandale. Ta kaotas teadvu-

Semjon Tihhonov äratati koidikul. Allohvitser ei vahitua ukse lahti jätnud. Niiske tuul puhus üle põrand ja sahistas õlgi. Halvasti maganud soldatid tunglesid trepil, kõmistasid püssipäradega ja haigutasid valjusti.

Tihhonov kargas püsti ja hakkas tõtlikult saapani jalga tõmbama.

Ta riietus kähku ja võttis valveseisangu. Allohvitser keeras teda nagu hampelmanni, takseeris igast kandest ja ütles:

«Noh, mehike, võta ikka püss ka kätte.»

Tihhonov ei taibanud, milleks on püssi vaja, kui teda hakatakse läbi kadalipu ajama, aga võttis selle siiski.

Ta toodi välja. Lumi sahisas ja vajus katustel. Vahesed kraaksusid, otsekui oleks vihma oodata. Korstnast suits kiskus maa poole.

«Kas tõesti on kevad?» mõtles Tihhonov ja hakkas sammuma mööda sinkjashalli lobjakat. Majades oli veel pime.

«Sada hoopit antakse, vaevalt vähem,» mõtles Tihhonov. «Polkovnik on sõnades äge. Kus seda enne nähtud et antaks kolmsada hoopit! Sus juba parem kivi kaela ja soidrasse.»

Jõuti väljakule. Soldatid olid kahte ritta üles rivi tatud, näod vastakuti ja pussivardad käes. Tiibadel seisisid trummilööjad. Nende ligidal käis piipu suitsetades ringi Merck. Aeg-ajalt lõi ta saapaninaga kergelt kuuu uhe, küll teise trummimehe jalga, tasandades rivi.

Tihhonov viidi Mercki juurde.

«Võta munder seljast, vennas,» ütles Merck. Ta jalgis tähelepanelikult, kuidas Tihhonov kohmetute sõrmedega vasknööpe lahti tegi ja mundryt seljast kiskus. «Aga sa, vennas, oled päevavaras! Särk on sul puru. No vaata, et sa vapper oled.»

«Püüan, teie kõrgeausus,» hüüdis Tihhonov püssi häälega ja võttis katkise särki seljast.

«Rood, valvel!», hõikas Merck ja pöördus kandade ringi.

Soldatid ajasid end ebaloosulikul sirgu ja jäid lu-

matuks. Trummilööjad tõstsid trummipulgad halli trumminaha kohale. Üksnes iga trummi keskpaigas paistis tumedana löökidest tekkinud laik.

Allohvitser ja punavurruline soldat sidusid Tihhonovi käed tema püssipära külge, võtsid püssitorust lüüsi ja viisid ta rivi algusse. Tihhonov astus aeglaselt, sest ei taipaks ta midagi.

«Rood, valvel!», hüüdis Merck teistkordselt. «Polgutanandõri kasul! Ajada reamees Tihhonov läbi kadalipu. Anda kolmsada hoopit. Alustada!»

«Teie kõrgeausus!», karjatas Tihhonov ja langes põlvili lumme.

Alustada! andis Merck kindaga märku.

Trummid hakkasid mürtsuma, vahetevahel segi min-

Allohvitser ja punavurruline soldat tõmbasid Tihhonovi püssitoruga edasi. Tihhonov kukkus, roomas mõne sammu mööda lund, tõusis püsti ja astus vaarude soldatitevahelisse kitsasse käiku. Vihises esimene pussivarras.

«Üks!», kisendas allohvitser kahedalt.

Uuesti vihises pussivarras.

Kaks!», hõikas punavurruline soldat rõõmsalt. Siis puutas Tihhonov Mercki poole verd täisvalgunud näo ja kätt katkeva häälega:

«August raudu ei pane! Ei pane, vennad! Tuleb lõpp teile koletistele, vereimejatele!»

Ta karjus midagi seosetut ja toetas jalad vastu. Mõnda selga jooksid verenired. Trummid põrisesid ja andasid. Soldatitel värisesid huuled.

Vuukümnendal löögil Tihhonov kukkus. Ta tõsteti üles. Selja külge kleepusid lumised verekamakad.

Mõne löögi järel kukkus ta uuesti. Teda lohistati mööda lund, ta korises. Soldatid laskisid ilma käskimata pussivarrastel vajuda. Trummid vaikisid.

«Maaslamajat ei lööda,» ütles Merck kogeldes ja astus Tihhonovi juurde.

Allohvitser ja punavurruline soldat keerasid Tihhonovi näoga ülespoole. Merck kummardus. Tihhonov avas silmad ja vaatas tuhmi, elutu pilguga taevasse. Siis pööras ta silmad Mercki poole, ajas end vaevaga kukile ja tema lõualuud hakkasid liikuma, nagu mäluks kuiva leiba.

«Minge kaugemale, teie kõrgeausus,» sõnas allohvitser, «muidu võib äkki pahasti minna.»

Merck ajas enda sedamaid sirgu. Tihhonov tahtis talle näkku sülitada, aga verine sülg jooksis tal mööda lõuga alla ja takerdus ajamata habemesse.

«Ära koristada!» ütles Merck, pöördus ümber ja läks aeglaselt minema.

Soldatid tõstsid Tihhonovi kiiresti üles, asetasiid ta nagu alaspidi, sinelile ja viisid polgulaatsaretti.

Hommikul sõitsid Kisseljovi sekundandid Bestuževi poole. Nad leidsid Bestuževi eest, parem käsi sidemes.

«Palun teie nõusolekut,» sõnas Bestužev, «lükata duell kaks päeva edasi. Eile öösel koju tulles kukkusin ja vigastasin parema käe. Uskuge, see viivitus on mulle äärmiselt ebameeldiv, aga põhjus on küllalt mõjuv. Ma ei saa tulistada. Võtan tarvitusele kõik abinõud, et mu käsi ravitaks terveks võimalikult lühema ajaga.»

«Me astume ühendusse härra Kisseljoviga,» vastas üks sekundantidest, rootsi eruleitnant, kes elas mõisa Maarianhamina lähedal, «ja teatame tema otsusest teie sekundantidele. Lubage teada saada nende nimed.»

Bestužev nimetas Lobovit ja polguarst Traubet. Hommikul oli ta juba jõudnud neile sõna saata.

«Võib-olla soovitaksin teile oma majaarsti?» pakkus rootslane hüvasti jättes lahkelt.

Bestužev punastas.

«Täna teid,» sõnas ta järsult. «Ma püsin jalul ja võin ise vajaduse korral laatsaretti minna.»

Sekundandid jatsid jumalaga ja lahkusid.

Tunni aja pärast saabus vaikese saaniga, mille ette oli rakendatud vana setukas, kes muidu ainult vett vedas, polguarst Traube — lühinägelik mees, roosades udemetes põskedega, huglasuured prillid ees.

Ta pigistas sõbralikult Bestuževi vasemat kätt oma lihavates pihkudes ja ütles, et Kisseljov kui tuntud loomamees ja duellant nõuab, et duell leiaks aset mitte hiljem kui hommikul, kusjuures mõlemad vastased peavad tulistama vasema käega.

Bestuževil jäi süda seisma. Ta nõustus. Traube tahtis Bestuževi paremat kätt vaadata, kuid too ei lasknud.

Traube võttis prillid eest, pühkis neid kaua punase

lablaga ja pilgutas heledaid ripsmeid, mis vaevalt kattisid tema pungis silmi. Tohtri nägu tõmbus kipra ja suunurgad vabisesid.

Pavel Alekseitš,» lausus ta noruspäi, «mis see tähendab? Nüüd on siis tõepoolest, nagu vanad inimesed räägivad, mustad päevad käes.»

«Jah, ajad on rasked.»

«Kui palju kurbi sündmusi! Öösel toodi minu juurde laatsaretti kaks vahistatud mässajat.»

«Miks laatsaretti?»

«Ohvitseril, nagu te võib-olla märkasite, on hoole-
tusse jäetud haav paremal käel. Ta vajab ravi, ta on kurnatud. Aga madrusel on jalad külmavõetud.»

Doktor,» ütles Bestužev, «milleks te neid ravite? Et nad oleks võimalik üles puua?»

Tohter pillas punase rätiku põrandale.

Kas te tõesti arvate,» küsis ta hirmunult, «et ma saaksin keelduma neid ravimast.»

«See oleks inimlikum. Milleks sailitada inimestele terve elu, kui neid nagunii ootab hukkamine?»

«Võib-olla annab imperaator armu?»

«Mitte ialgi!»

«Ma ravin neld,» ütles arst, «sest loodan, et elu antakse neile tagasi.»

«Kelle poolt?»

Arst võttis uuesti prillid eest ja hakkas neid kramp-
like liigutustega puhastama.

Kelle poolt?» kordas Bestužev. «Kas nad saaksid põ-
randa ilma kõrvalise abita?»

Milline meeletu mõte!» hüüatas arst. «Iga akna ja
ukse juures seisavad ju tunnimehed.»

Siis kummardus Bestužev arstile ligemale ja ütles vaik-
selt:

«Kui teil on raasukenegi südant ja autunnet, kui sü-
lmetunnistus ei luba teid saada hukkamise kaasosali-
ks, kes te praegu olete, siis kuulake...»

Arst heitis ettevaatliku pilgu akendele ja nihkus Bes-
tuževile lähemale. Nad rääkisid kaua. Püsti tõustes lau-
tus Bestužev:

«Olen täna õhtul teie juures laatsaretis. Pean tutvuma
teie paigutusega ja ühtlasi külastama oma roodu sol-
datit Tihhonovi. Teda peksti täna.»

«Siis kiirustage,» ütles arst. «Tal pole enam kaua elada jäänud. Ta kaotas palju verd.»

Arst jättis hüvasti ja väljus. Veevedaja-setukas si- kutas tema saani aeglaselt laatsareti poole.

Bestužev astus akna juurde ja surus otsmiku vastu kulma aknaklaasi.

«Veri...» lausus ta ahastuses. «Süda tarretub verest.»

Videviku ajal väljusid Anna ja Bestužev kodunt. Anna tundis kogu päeva rahutust. Ta nägi, kuidas Bes- tuževi juurde sõitsid ohvitserid, nägi arsti, aga ei küsi- nud mitte midagi. Ta arvas, et kõik see on seotud põ- genemise ettevalmistamisega.

Hommikust saadik kuni varase videvikuni istus Anna, rätik ümber, põleva kamina ees, ei söönud lõunat ega joonud tassi kohvigi. Vähimigi müra pani ta võpatama kogu aja viirastus talle trummide pöörin.

Päeva jooksul langes ta näost ära, tema närviliste kaarjate kulmude vahele tekkis kurd ja silmades, kui ta Bestuževile otsa vaatas, oli nukrat, emalikku hellust.

Bestužev ei talunud tema silmavaadet ja pööras pilgu kõrvale. Ta oli sügavasti häiritud sellest, et pidi duellist vaikima.

Bestužev mõtles Annale. Ta tundis ränka muret selle pärast, et nende armastus algas nii hilja ja õnnetult, nii rasketel ja rahututel päevadel. Ometi oleks see alles hiljuti võinud nii kütkestavalt õitsele puhkeda — keset värsket, pehmet talve, mis tulise südame valjusti peks- lema pani, kui ahjud rõõmsalt praksusid ja majas kõla- sid lahkete vanade lapselik naer ning esiisade seinakella helisevad löögid.

Anna ja Bestužev läksid linna servale merekaldale. Jalad vajusid lumme.

Kaldal puudutas Anna Bestuževit käest ja näitas me- rele. Sealpool paksu murduva jää kitsast riba mähise- sid vahused tumedad lained ja tuul kandis näkku vee- tolmu.

Üsna ligidal paistsid laevad. Nad kiikusid lainete lööke vastu võttes. Ankruketid kõrd vajusid musta vette, kord kerkisid raske kõlinaga, ja neilt voolas vahutavaid jugasid.

Puhus lõunatuul. Aeg-ajalt hakkas sadama rasket

marga lund. Ta sulas näol ja mattis merekaugused kur- jakuulutavasse udusse.

Laevadel pandi juba laterhaid põlema ja nende ähma- rel valgusel näis õhtu ebasõbralik ning tarbetu.

Anna ja Bestužev läksid aeglaselt tagasi linna. Laats- areti juures läksid nad lahku: Bestužev tahtis laatsa- retti sisse astuda.

«Miks sa nii kurb oled, Pavel?» küsis Anna, kui nad jumalaga jätsid, ega lasknud kaua Bestuževi kätt lahti.

«Laatsaretis on suremas minu sõber,» vastas Bestužev punklevalt. «Sa ju tead.»

«Ja millegi muu pärast ei ole sa mures, kallis?»

«Ei, Anna.»

Bestužev kartis pilku tõsta. Anna ohkas:

«Hea küll. Tule kiiremini tagasi, ma ootan sind kogu aja. Ilma sinuta on mul õudne ja ikka jälle selline tunne, nagu poleks saarel ainsatki hinge. Tule ruttu.»

Bestužev noogutas pead, keeras ümber ja läks kii- resti laatsaretti. Anna vaatas talle järele.

Bestužev astus külma palatisse. Tihhonov lamas raud- voodis, nagu alaspidi. Märganud Bestuževit, hakkas ta «sistama ja liigutas end. Tema kinnimähitud selg pol- nud halli tekiga kaetud: teki raskus tegi Tihhonovile «murt valu.

Soldat — laatsareti teenija, kel oli seljas lühike määr- dunud kittel — hakkas saabastega kolistama ja väljus.

Bestužev astus Tihhonovi juurde ja laskus põlvili te- ma aseme ette, et näha soldati nägu. Aga nägu ta ei se- letanud. Ta nägi vaid musta paistetatud põske ja üht tumedat väsinud silma.

«Tõuske üles, teie kõrgeausus, põrand on must,» so- sistas Tihhonov. «Ma keeran enda ümber.»

«Lama, lama, kulla sõber,» ütles Bestužev vaikselt ja pani käe Tihhonovi karedatele juustele.

«Teie kõrgeausus,» ütles Tihhonov ja hakkas nutma.

«Mille eest nad mind sedasi?»

«Ära nuts, Tihhonov.» Bestuževi nägu tõmbus pilve; ta pöördus kõrvale ja vaatas pimedast aknast välja. «Kui jumal annab, jääme sinuga mõlemad ellu, lõpetame sol- datiteenistuse, pääseme vabadusse.»

«Mis vabadus see on!» sosistas Tihhonov vaevukuul-

davalt. «Kellele vabadus, kellele vaev. Naine suri ära. Jäid järele memm ja poeg. Petruška on nimi. Teie kõrgeausus, olge nii lahke ja kirjutage memmele minu surmast. Kirjutage nõnda: et heitis hinge teie kallis poeg Semjon Tihhonov rinnapõletiku järel ja soovis teile pikka iga.»

«Kuhu kirjutada?»

«Novgorodi kubermangu, Belozero valda Megrõ külla Kovža jõe ääres, Avdotja Tihhonovale,» sosistas Tihhonov ja jäi kauaks vait.

Oli kuulda, kuidas naaberakna all kõndisid vahisõdurid ja kuidas keegi raskesti hingas seina taga.

«Noh, hüvasti, Tihhonov,» ütles Bestužev.

Soldat tõmbas teki alt aeglaselt välja jaheda, vahakarva käe, surus sellega Bestuževi kätt ning vaikis uuesti. Tundus, et ta jai magama. Bestužev ootas.

«Jumalaga, sõber!» ütles viimaks Tihhonov vaevu kuuldavalt.

Bestužev läks ettevaatlikult välja.

Koju jõudis Bestužev hilja öösel. Vaevatud Anna polnud jõudnud teda ära oodata ja oli magama jäänud. Bestužev seisatas tema toa avatud ukse juures.

«Mis on, Pavel?» küsis Anna läbi une rahutult ja jäi vait.

Bestužev ootas veidi, kuulas tema hingamist ja läks, tundes südames külma ahastust, oma tuppa.

Ta süütas küünla, istus laua äärde ja vaatas kella — kell oli kaks öösel. Duell pidi aset leidma kell kuus männipalus, lahe kaldal.

«On jäänud ainult kolm tundi,» ütles Bestužev, vafus mõttesse ja teritas tükk aega hanesulge.

Ta võttis laualaekast kollase paksu paberilehe ja hakkas sellele hüplevate, laiavalguvate kaldtähtedega nobedasti kirjutama.

«Anna,» kirjutas ta, «olen suurte pattu teinud, et pole öelnud sulle sõnagi eelseisvast duellist. Meie armastus on ilma selletagi talunud kullalt katsumusi. Vaevalt saime hakata mõistma, et armastame teineteist, kui raske, vapustavad sündmused tungisid meie ellu. Need täitsid meie südamed meelepaha ja rahutusega, sundisid sind pisaraid valama, neelasid kogu minu olemuse,

kogu mu mõistuse, mis on praegu haaratud ainult ühest mõttest — päästa õilsad inimesed, kes on määratud hukkamisele.

Amukeseks lohutuseks meile on see, et me polnud nii muremetud, kui armastajad tavaliselt, vaid suutsime vähemast südamest anduda võõrastele hädadele. Meie ei leidnud võimalikuks elada ainult oma armastusele, sellesse meie rahvas kannatab ebaõiglust ja punu.

Ma kasutasin neid sõnu täie õigusega, sest Tihhonovi ja Peterburi ülestõusust osavõtjate vahistamine on ainult kübe üldrahvalikus kannatuses. Seda on hõlpsasti ja teenimatult osaks saanud minu kodumaale.

Meie unistused põgenemisest on purunenud duelli vastu. Äsja külastasin Pinaire'i tema laeval. Ta hiivab koju ööl vastu ülehomset. Praegu välja sõita ta ei saa, sest purjed pole korras. Kogu meeskond parandab purjet, millest ma jareldan, et mehised madrused teavad üht-teist meie plaanidest.

Põgenemine leiab aset alles ööpäeva pärast, duellini on aga aega ainult kolm tundi. Kui ma ellu jään, siis saab õnnetute vahialuste saatuse ka meie saatuseks, ja me peame nad vabastama ning nendega koos põgenema. Kui ma saan surma või raskesti haavata, siis asendad mind sina, Anna.

Õöl vastu ülehomset on laatsaretis vahtkonna ülemaks Lobov. Tal on polgukomandöri valekäskkiri vahialuste üleviimise kohta pooleliolevasse Segby kindlusse. Doktor on meie poolel. Soldatid on üles ässitatud ja valmis esimese sõna peale pöörama relvad eilsete komandöride vastu. Polgus valitsevad mässumeeleolud.

Kui Lobovil õnnestub (hoides taskus valekäskkirja ohtumise puhuks Merckiga või kellegi teise komandöri ustava ohvitseriga) vahialused välja viia, ootab andepaat laevalt neid esimese metsaga kaetud neeme taga Segbyssse viiva tee ääres. Lobov läheb pakku koos põgenikega.

Ma usaldan Pinaire'i ja tema meremeheoskusi, aga polun sind siiski minna juba õhtul laevale ja näidata Pinaire'ile kallast, kuhu tuleb saata paat põgenike jaoks. Sa tunned neid paiku nagu oma kodu. Pinaire kardab, et pimeduses võivad madrused eksida ja ta ei leia ka ise täpselt kohta kindlaks määrata, kuna ta ei

tunne siinset randa. Vastuseks minu kinnitusele, et sinu viibid laeval, ütles ta, et Annast paremat lootsi polegi tal tarvis.

Soldatid võivad põgeneda, aga vaevalt nad sellest nõustuvad. Nende saatuse pole ohus, sest nad tegutsevad ülema otsese käsu kohaselt.

Ma kardan, et minu üksikasjalised seletused võivad sinu tekitada arvamust, nagu oleksin ma sinu vastu ükskõikne. Kas ütled sa tõepoolest: kuidas ta võis kuul kirjutada nii rahulikult ja asjalikult, teades, et ta mind enam ei näe?!

Anna, minu armastus sinu vastu on mõõtnatu. Ma kardan mõelda sinust neil silmapilkudel. Ma kihutan endast eemale mälestused ja kardan kuulda sinu haalt. Kui sa praegu sisse astuksid, ei peaks ma vastu, ma unustaksin kõik ja anuksin sinult põlvili ainult üht — et me põgenemisega end päästaksime. Ma unustaksin oma au ja õnnetute saatuse. Sellepärast tulin hilja öösel, et leida sind juba magamas.

Ma tean — ja sinagi pead seda teadma ühes minu nuga —, et saabub suure kättemaksu aeg. Meie kannatused ja hukkumine lõikavad südamesse paljudele. Hoolimatust rahva õnne vastu hakatakse pidama kõige alatumaks kuriteoks. Kõik madal tallatakse põrmu ja inimene õnn saab rahvatribuunide, riigi- ja väejuhtide kõige kõrgemaks eesmärgiks.

Ma mõtlen neist aegadest ja kadestan neid kauneid naisi ning vapraid mehi, kelle armastus puhkeb õitsenud rõõmsa ja vaba maa taevä all. Ma kadestan neid ja mu hing kisendab, nii nagu kisendavad vangid kivikongides. Ärge unustage meid, õnnelapsed!

Jumalaga! Anna mulle andeks mu oskamatu armastuse ja paratamatud kannatused. Kiri Avdotja Tihhonova nimele saada Novgorodi kubermangu Belozero valda Megrõ külla.»

Bestužev ei hakanud kirja üle lugema, kleepis ümber riku kinni ja kirjutas peale: «Annale.»

Siis kirjutas ta teise kirja, Tihhonovi emale, ja jättis selle lauale.

Ta istus üürrike aega, sulges silmad käega ja jäi otseselt kui kuulatama öö voogamist. See heljus üle maa, meri

ja metsaga kaetud saarte, vaikiv ja nukker. Vaevalt märgatav kahvatu valgus tungis juba läbi klaasi.

Bestužev tõusis püsti, sidus parema käe ümber mustast riidest sideme, tõmbas mantli selga ja läks ettevaatlikult koridori. Anna magas. Tubade õdusas vaikuses oli kuulda tema rahulikku hingamist.

Bestužev väljus, sulges enda järel ukse ja astus hiilides trepist alla. Kaugel laulsid kuked. Kaskede tüved juba valendasid pimeduses: ligines kasin jahe koidik.

Bestužev läks aeglaselt männipalusse linna taha.

Lobov ja Traube jõudsid oma veevedaja-setukaga hommestena päralt. Setuka nahk oli kärnane ja värises kogu aeg. Vaevalt said sekundandid saanist maha ronida, kui hobune jäi magama.

Juba hahetas ja sombuses õhus säras jäatunud mets nagu klaas.

Lobov haigutas. Arst vaatas talle hämmastunult otsa.

«Äh,» ütles Lobov, «annaksin palju selle eest, kui saaksin välja magada! Niisugusel hommikul oleks kena hommik lesida ja kuulata, kuidas söed ahjus praksuvad, justkui kilgid laulaksid.»

«Teie teete ühtelugu olukorraga sobimatut nalja.»

«Äh, Karl, kulla mehike!» vastas Lobov tõsiselt. «Mis mõtet on nutta? Mis elu see on? «Ela, kuni hing on vaba, las koolnud kõduneda hauas.»»

Kostis tumedat müdinat. Veevedaja-setukas ärkas ja astus kõrvale. Lakitud saanikasti vastu lund paisates kihutasid kohale Kisseljovi kõrvid.

Kisseljov hüppas kergelt saanist välja, heitis jaheda pilgu Bestuževi sekundantidele ja tervitas. Tema järel tõus saanist välja pikakasvuline igava näoga rootslane — tuse, lodeva olemisega staabikapten Kurotškin — pilgu luiskam ja naljahammas. Kurotškin võttis saanist kassi püstolitega.

Bestužev tuli jala. Ta astus aeglaselt, vajudes kohe- lise lumme ja valides teed keset langenud puid.

Sekundandid tallasid lumme teeraja ja panid vastased kätte otstele seisma. Leppida ei soovitatud — nähtavasti unustati see ära. Rootslane seisis kõrval ja hõõrus külmust kangeid käsi. Askeldas ainult Kurotškin. Süngenaoga vaatas Lobov püstolid üle.

Bestužev nõjatus noore kase tüve vastu ja võttis püs-

toli. Harjumatuses tulistada vasaku käega tundus kätse otsekui puust olevat ja küünarliiges valutas.

Bestužev sihtis. Kisseljov kergitas vasaku käega hooletult püstolit. Ta oli mantli lumele visanud ja vidutas tugevasti silmi.

Varesed tõusid meeleheitliku kisaga kase otsast lenda ja puistasid Bestuževi lumega üle. Bestužev vaatas üles ja selsamal silmapilgul kõlas lask. Bestužev nägi pikka suitsujuga, tundis püssirohu lõhna — sellest läks süda pahaks —, viskas püstoli käest ja kukkus, nägu ees, tallatud teerajale.

Lobov jooksis komistades tema juurde ja kergitas teda õlgadest. Verd tilkus lumele ja lumesse sulas sellest mitu roosat urbset augukest.

Traube astus kärmesti ligi. Ta kummardus Bestuževi kohale, vangutas pead ja ajas enese aeglaselt sirgu.

«Noh, kuidas on, mis?»

«Lask südamesse.»

Traube hakkas värisevi käsi punast suurt rätikut taskust välja kiskuma. Pisarad voolasid arsti prillide alt üle tema pehme põskede.

«Siduge teda,» käskis Kisseljov.

«Mis?» karjatas Traube kimeda häälega ja tema põsed hakkasid vabisema. «Võib-olla kuulsin valesti?» Ta keeras Kisseljovi poole oma ümariku kahvatu näo. «Teil pole õigust mind käskida. Teil pole õigust üldse midagi rääkida. Te olete tapja ja teil võetakse selle eest pagunid maha.»

Kisseljov pöördus kõrvale ja läks hobuste juurde.

«Jajah,» karjus Traube talle järele. «Ma lähen erru! Ma pole ei vangivalvur ega lihunik!»

Kisseljov tegi, nagu ei kuuleks ta arsti sõnu, istus Kurotškiniga kiiresti saani ja sõitis minema.

Lobov, Traube ja rootslane tõstsid surnud Bestuževi üles ja kandsid ta saani. Veevedaja-setukas vaatas taha, raputas pead ja hakkas vastu tahtmist mööda lund astuma. Sekundandid sammusid kõrval.

Setukas seisatas tihti ja teda tuli taga sundida.

Bestužev viidi laatsaretti ja pandi surnukambrisse Semjon Tihhonovi kõrvale. Tunni aja pärast jooksis laatsaretti Anna.

«Ta pole surnud, see pole tõsi,» kinnitas Anna arstile ja vaatas tühja pilguga temast mööda. «Ta tuleb varsti meele märkusele.»

«Ah, mu jumal, mu jumal!» sosistas arst, läks kõrvaltuppa ja tammus kaua klaasist arstiriistadekapi ees. «Mida teha?»

Arst kallasklaasi piibelehetilku ja lahjendas neid koodetud veega. Ta tegi seda kaua, loksutas vett üle laua ja kuulatas. Ta kartis Annaga kahekesi jääda.

Anna vaikis. Hiljem ta karjatas. Traube läks, klaas luus, surnukambrisse. Anna raputas Bestuževit õlgadest, tõstis tema pead, surus vastu rinda ja tunnistas arsti kuivade aukuvajunud silmadega.

«Minge ära,» lausus ta kähedalt. «Minge kõik, kõik minema, mul pole midagi tarvis.»

Traube ulatas talle rohuklaasi. Anna võttis selle ja viskas toanurka.

«Anna...» ütles Traube ja tema pea hakkas värisema. «Anna, sellest on juba mitu tundi möödas, kui te siin nutate. Öhtu on juba käes. Ma palun teid, ma annan teid, minge mõneks tunniks koju. Ma istun seni tema juures.»

Anna laskis Bestuževi pea padjale, mis oli kõvu õlgi tuis topitud, ja tõusis püsti.

«Kas on juba öhtu?» küsis ta imestunult. «Jah, väljus on pime. Aga kogu päev oli ju pime. Mis kell on?»

«Üheksa.»

Anna pani kasukahõlmad kinni, kohendas rätikut peas ja astus tagasi vaatamata ukse juurde.

«Ma tulen tagasi,» ütles ta Traubele. «Ärge kuhugi minna.» Ta väljus tänavale ja läks kiiresti mere äärde.

Kollase samblaga kattunud kaljurahnude juures kiikus ja peksis vastu kaldakive must sõudepaat. Madrus ulatas Annale kae ja aitas ta paati. Siis pühkis ta käed vanade sametpükste külge puhtaks ja haaras aerud.

Hallid lained kerkisid ja kadusid pimeduses. Aeglaselt pritsisid nad paati. Madrus sõudis vaikides tumeda laeva suunas. Anna istus liikumatult ahtris ja vaatas miniti laeva poole, mis raskelt kõikus rahutus vahuga kaetud vees.

Laevalt heideti köisredel alla. Anna püüdis selle kinni ja ronis tekile. Ei lausunud sõnagi.

Pinaire vilistas korraks vaikselt ja samas hakkas vaikiv madruste salk käilas peli keerama. Roostetanud ankrukett kerkis aeglaselt veest. Tumedalt kobisesid lahtirulluvad purjed. Tekil ei olnud tulesid, keegi ei suitsetanud.

Anna seisis koos Pinaire'iga kaptenisillal. Laev naksus vaikselt, Lained löid vastu ahtrit ja veeresid tinaiselt helkides pahinaga laiali. Prikk vappus tugevasti, kaldus paremale küljele ja linna harvad tuled hakkasid kohta vahetama ja kustuma, jäädes kaljude varju.

«Lahme,» ütles Pinaire ja lõi katoliiklase kombet laialt risti ette.

Anna vaatas kulmu kortsutades linna tulesid ahtrita ja sirutas aeg-ajalt käe välja, et näidata Pinaire'ile, kuhu juhtida laeva.

Naabruses asuvail Rootsi purjekail oli pime ja vaikne, neil kustutati nimme tuled. Ainult ühel neist märkas Pinaire mingit tumedat kogu mütsiga lehvitamas. Ent samas sulas see ühte öise pimedusega.

Laev liikus edasi täielikus tardumuses. Inimesed vaikisid. Ainult tuul undas raskelt purjedes ja oli kuulda, kuidas nähtamatud murdained vastu kallast peksavad. Vahetevahel löid jäätükid vastu priki puust parrast, aga laev heitis need kergelt kõrvale ja nad käändusid rohmakalt ümber ning kadusid visinal vee alla, et ahtrita uuesti pinnale kerkida.

«Hoidke kaldale ligemale,» ütles Anna Pinaire'ile. «See on siinsamas.»

Pinaire vilistas pikalt. Purjed plagisesid: laev jäi triivima. Ahtrist lasksid madrused ettevaatlikult alla suure raske paadi.

Keskööl tuli Lobov, reisiriided seljas, laatsaretti. Ta kutsus välja Traube, võttis tema juuresolekul vahisõdurid postilt, luges neile ette polgukomandöri käskkirja arreteeritute üleviimiseks Segby kindlusse ja andis korralduse, et ükski soldat ei tohi laatsaretist lahkuda enne tema tagasitulekut. Soldatid kuulasid käsku vaikides.

Lobov viis vahialused välja ja juhtis nad kiiresti tagaõuede kaudu metsa poole. Siis ütles üks soldat poolvaljusti:

«Lasksid jalga, vaesekesed, kadusid nagu tina tuhka.»

«Aga sina ole vait, kavalier,» katkestas lüheldast kasvut vana soldat teda jämedalt. «Meie teenime kroonut. Sinu asi on käsku täita, küllap ohvitserid juba teavad, mis ja kuidas.»

Jutt katkes.

Lobov ja vahialused sammusid vaikides. Mets ümbritses neid vaikuse ja pimedusega. Siis hakkas tema nuskest sügavusest kostma mere raskeid lööke ja okses puhuma soolane meretuul.

Lobov pöördus teelt kõrvale ja suundus otse kaldale. Kaldalt kandus sulava sõmerja jää lõhna. Pilkases pimeduses seletas silm ähmaselt laeva määratud halli lukumatut kogu. Kaldal ootasid põgenejaid Anna ja madrused.

«Kiiremini!» hõikas Anna Lobovile. «Vool kannab laeva kaljudele. Kiirustage!»

«Aga teie?» küsis Lobov hämmastunult. «Te peate pogenema koos meiega.»

«Ei,» raputas Anna pead, «ma ei saa ära sõita.»

«Miks?»

«Kas ma tõesti pean seda teile selgitama?» sõnas Anna harase meelekibedusega, et Lobov punastas pimeduses.

Ta surus tugevasti Anna kätt ega vastanud sõnagi. Anna pöördus vahialuse poole. Ohvitser astus sammu talle lähemale.

«Meie ei unusta teie abi iialgi,» ütles ta. «Olge vaprad! Olen mõttes kõikjal teiega. Võib-olla me veel näeme kunagi ja ma võin teile pakkuda kas või pisutki lohutust.»

Ta tahtis Anna kätt suudelda, aga neiu tõmbas tema pea enda ligi ja suudles teda külmale otsmikule. Ta kahed olid põgeniku õlgadel. Tema süda peksles valust. Põgeniku päästmiseks oli antud kõik: õnn, armastus, oli antud elu. Põgenik oli talle praegu ainuke lähedane inimene.

Tuul plagistas laevapurjedes. Madrused ruttasid. Põgenikud ja Lobov astusid paati. Esimene laine tõukas paadi kaldast eemale ja peitis ta pimedusse.

Anna seisis kaldal ja ootas. Aeg-ajalt kuulis ta aeruhankude tumedaid lööke. Tuul puhus Anna kleidist läbi, lootsus näo jääkülmaks. Ta vaatas kaugusse, seni kui laeva määratu kogu, ähmane nagu nägemus, aeglaselt

pimedusse kadus. Siis oigas Anna, haaras männi niiskest tüvest kinni ja surus pea selle vastu. Iial ei arvanud ta, et elus võib tunda saada säärast täielikku ja lootusetut üksindust, säärast ahastust.

Pikkamisi, kord komistades, kord puutüvedest kinni haarates, komberdas Anna linna. Öine meri mühises tema selja taga ükskõikselt ja süngelt. Anna teadis, et mitte miski maailmas ei too talle enam lohutust, et mitte keegi ei mõista tema pisaraid, et praegu katkesid viimased niidid, mis sidusid teda eluga.

Bestužev ja Tihhonov maeti järgmise päeva õhtu-poolikul.

Merck ei lubanud orkestril matustel mängida. Ainult trummimehed astusid noruspäi sammuvate soldatite ees ja põristasid nukralt trummi. Soldatid kandsid õlgadel kaht halvasti hõõveldatud laudadest kirstu. Ees vantsis vana kurt vaimulik. Ta ei kuulnud iseennast ja nõnda juhtus, et kord pobises ta palvesõnu vaevalt kuuldavalt, teine kord aga karjus neid täiest kõrist.

Soldatite hulgas sammusid mõned ohvitserid. Nute-tud näoga Traube oli Anna kõrval ja toetas teda aeg-ajalt küünarnukist. Anna võpatas iga kord ja vaatas ringi. Talle näis, nagu seisaks matuserong paigal. Ta nägi ikka ühte ja sedasama: ähmast taevast, maad, mida kattis valge lumi, sõdurite halle pügatud päid, nende halle sineleid ja külmast punaseid käsi, mis hoidsid musti madrusemütse.

Koor laulis kaeblikult arusaamatuid kirikuviise. Puusärgid õõtsusid. Bestuževi kirstu kaanel lebas tema mõök ja Tihhonovi kirstul vana soldatimüts.

Anna langetas pilgu ja nägi ees sammuvate soldatite punakaid saapaid. Tema pilk peatus soldatitel, nende selgadel, nende külmetavatel kätel, mis ettevaatlikult kirstu hoidsid, ja ta mõtles, et need käed peaaegu puudutavad Bestuževi keha, tema valget mõtlikku nägu. Siis hakkas Anna nutma. Traube toetas teda küünarnukist ja soldatid tagapool nuuskasid ja pühkisid sineli-varrukaga nina ning sosistasid isekeskis.

Nende sosin jõudis Anna kõrvu ja ta kuulis selles saamatuid ning abituid lohutussõnu.

«Kuuli eest ei pääse kuhugi,» rääkisid soldatid. «Tal

oli kerge surm, ei piinelnud sugugi. Mure on nagu tulvavesi, ujutab esiotsa kõik üle, aga pärast kaob ise-nesest.»

Surnuaial avati kirstude kaaned ja kurt preester laus-
us viirukipanniga vehkides valjusti hirmsad sõnad:

«Astuge ligi, viimast korda suud'andma.»

Anna astus puusärgi juurde, laskus põlvili, vaatas nõutult ringi ja suudles Bestuževit külmadele kitsastele huultele. Bestužev vaatas talle langetatud ripsmete alt vastu nukralt ja mõtlikult. Anna pani oma väikesed kõhnad käed Bestuževi õlgadele ja tunnistas kaua tema õlgu.

Kõik ootasid. Preester suitsetas vihaselt viirukit ja kõhis. Traube tõstis Anna üles.

Soldatid astusid üksteise järel puusärgi juurde. Nad kohendasid nahkvöösid, tõmbasid sinelid sirgu, löid risti ette, suudlesid Bestuževit ja Tihhonovi laubale ning astusid eemale. Mõned heitsid põlvili ja kummardasid maani lahkunute ees.

Kõik see toimus täielikus vaikuses. Ainult värsket mulda ja kruusa, mida oli kuhjatud ümber haua, varises maha ja see krabises saabaste all.

Kirstud pandi kinni ja preester hakkas segaselt ning rutakalt pomisema palvet «sestsinasest tapetud jumala-orjast bojaar Pavelist ja taas issanda palge ette ilmu-nud jumalaorjast Semjonist». Koor laulis «Igavest mälestust», soldatite hallid read langesid raskelt põlvili, kuuldus nuuksatusi.

«Lustilik hädapöli see soldatipöli!» lausus kähisev hääl Anna selja taga.

Anna vaatas ringi. Kümned imepeenikesed küünlad leegitsesid ja suitsesid halli taeva all. Keegi ulatas ka Annale küünla. Selle leek võbises tugevasti, otsekui tahaks ta tahi küljest valla pääseda, ja Anna kattis ta ehmunult käega.

«Lähme,» võttis Traube Annal käest. «Enam pole teil sin midagi teha.»

Puusärgide juurde tulid soldatid nooride ja labida-
tega.

Anna läks kuulekalt ära. Ta kandis ettevaatlikult põlevat küünalt ja naeratas valuliselt. Traube silmitses teda ärevusega ja mõtles, et isegi kõige rahulikum

mõistus ei suudaks ühtejärke taluda sääraseid vapustusi

«Mis te naeratate?» küsis ta Annalt.

«Tasem,» vastas Anna ja vaatas Traubele rahuliku pilguga otsa.

Hakkas sadama laia lund. Lumehelbed langesid vaikselt maa peale. Anna vaatas neid kaua.

«Naete, isegi nemad püüavad mitte kära teha.»

Kui helbed kuumale tahile langesid, praksus see tugevasti. Anna kustutas ettevaatlikult küünla, pöördus ümber ja läks tagasi surnuaiale.

Traube vaatas talle järele, äigas käega, tõmbas selja kühmu — jäädes nõnda äkitselt vanaks — ja hakkas kõmpima laatsaretti.

Teine osa

1916. aasta lõpul, ilmasõja ajal, saadeti tüürimees Aleksander Štšedrin, kes oli äsja merekooli lõpetanud, Ahvenamaa saartele miiniristlejate laevastikku.

Talv oli soe. Tallinna taga oli meri jääst vaba. Kaua vaatas Štšedrin veolaeva tekilt udusse mattunud kaldaid. Sinna, Tallinna, jäi ema. Ta oli sõitnud Peterburist poega saatma ja peatus odavas võorastemajas.

Štšedrini isa — mereväearst — oli ammu surnud. Ema elas pensionist. Ta aitas oma õdesid, Štšedrini tädisid, ja pensionist ei piisanud ilmaski. Üksnes Petrogradis oli tal kolm tädit. Peale selle oli tarvis raha saata ühele tädile Vladivostokki ja teisele Kiievisse.

Kõik tädid olid kas vanatüdrukud või lesed, kari lapsi kaelas. Perekond sai omavahel hästi läbi, Petrogradi tädid andsid muusika ja prantsuse keele tunde. Neil oli ühtelugu rutt taga, ikka olid nad kärsitud, jooksid mööda loenguid ja raamatukogusid, kuulasid hardunult kontserte, tundsid alalõpmata kellelegi kaasa ja aitasid kedagi.

Peaaegu kõik tädikesed olid heasüdamlikud ja inetud. See asjaolu, nagu Štšedrini ema ütles, «purustas nende isikliku elu». Üks tädit laulis suurepäraselt, tal oli ooperilauljataril hää, aga lavale ei võetud teda lühinäge-

likkuse pärast. Ilma pensneeta jäi ta hoopis pimedaks ja oli abitu nagu laps — kus niisugust enam lavale.

Ent inetusele vaatamata olid kõigil tädikestel nooruse olnud vapustavad romaanid. Nende romaanide kannulused olid ammu paljaspead ja naisemehed, juhtisid departemange ja käsutasid polke, aga kui tädikesed nendega juhuslikult tänaval kohtusid, punastasid nad nagu kogenematud neiud, pärast aga jooksid Štšedrini ema juurde, lukustasid end tema tuppa ja nutsid kaua.

«Mille eest küll issand mind säärase tobedega on annistanud?» hüüdis ema ukse taga südametäiega.

Aga Štšedrin teadis, et ta teeskleb.

Oed ei suutnud elada üksteiseta. Štšedrini ema pidasid nad kõik üldiseks lohutajaks. Ta oli lahke ning arukas ja nimetas end revolutsionääriks.

Ent tädide mure ei kestnud kaua. Tund aega pärast plaraid avaldasid nad juba lõunalauas pahameelt rahvahariduse ministri, nüripea Kasso üle.

Nii nagu igas perekonnas, oli ka Štšedrinidel oma perekonnalegend. Kui Aleksander juba suur poiss oli, jutustas ema talle, et tema vanaisa Nikolai Štšedrin võttis oma dekabristide ülestõusust, sai käest haavata ja põgenes pärast ülestõusu välismaale. Koos ülestõusnud kaardiväe ekipaazi madrusega oli ta pääsenud Turusse ja lükanud sealt üle külmunud Botnia lahe Rootsi minema. Ahvenamaa saartel ta vahistati, aga tal õnnestus põgeneda Stokholmi Prantsuse purjelaeval.

Siis võttis ema kummutilaekast noore sõjaväelase väikese akvarellportree ja näitas seda Štšedrinile. Kahvatu ohvitser seisis mõõgale nõjatudes tühja saali uksele. Ohvitseril oli seljas must munder. Tagapool, ukseklaamide taga, rippusid taevast valged pilved ja paistsid aiad, mida kattis hall uduvine. Portreest jäi millegipärast üksilduse mulje.

Štšedrin ei uskunud eriti perekonnalegende. Oma kihapealistesse tädikesesse suhtus ta leebe üleolekuga ja vahel isegi pilkavalt.

Tädikesed kutsusid Štšedrini mühakaks ja pahandasid selle üle, et poiss on ülearu kiindunud teaduslikesse raamatutesse ja joonestab öösiti geograafilisi kaarte, selle asemel et ikka ja jälle lugeda Turgenevit ja deklameerida Feti värse.

Kui Štšedrin oli ametisse määratud Ahvenamaa saar-tele ja sõitis emaga Peterburist Tallinna, tulid kõik tädikesed teda Balti vaksalisse saatma.

Mereväehvitserid, kes sõitsid Štšedriniga ühes vagu-nis, heitsid aeg-ajalt iroonilisi pilke sädistavatele eide-kestele, kes ümbritsesid Štšedrini. Tädikesed tegid ris-timärke, andsid ohtrasti nõu, pillasid erutusest näpits-prille ja käekotte. Štšedrin punastas ja ootas kolmandat kella.

Aga kui rong liikuma hakkas, vihastas ta iseenda peale, et oli tädikeste pärast ohvitseride ees piinlikkust tundnud, ja vaikis kogu tee.

... Tallinnas, võõrastemaja ahtakeses numbritoas, kus õhk vanade vaipade ja sametportjääride rohkuse tõttu tundus tihed, lausus Štšedrini ema diivanil istudes pojale:

«Saša, kallid, sa otsi õige Ahvenamaal mingisuguseid jälgi vanaisa Nikolaist. See oleks siiski huvitav.»

«Hästi, ema.»

Ema oli just enne seda nutnud ja Štšedrinil oli hea meel, et ta nüüd lakkas mõtlemast sõjale ja meenutas vanaisa.

Tallinnas oli sõjaajal keelatud majades tuld põlema panna, kui akendel polnud katteid ees. Nad istusid pimedas ja iidne linn akende taga oli sünge ning vaikne. Rohekad tähed sirasid tema kohal ja tänavailt kostis tasast rataste mürinat.

«Iialgi poleks ma arvanud,» sõnas ema, «et istun ku-nagi sinuga, noore meremehega, kuskil Tallinna võõras-temajas ja saadan sind sõtta. Millega see kõik lõpeb, Saša?»

Ema ohkas nukralt.

Uksele koputati. Sisse astus portjee, kiilaspäine, nuhi moega. Ta laskis pilgul kärmesti üle toa libiseda ja teatas, et vana traditsiooni järgi korraldab võõras-temaja peremees külalistele, kes on kodupaigast eemale kistud, jõulupuu. Võõrastemaja omanik palub kõiki tulla saali, kus jõulupuu juba põleb ja härrased elanikud võivad saada kingitusi.

Štšedrin läks koos emaga trepist alla saali. Mitme-

värviliste küünalde kuldne sära täitis ruumi. Aknad olid kaetud.

Kuusk oli nii ohtrasti klaashelmeste, paberkettide, lilltasriikide lipukeste ja kuldpähklitega ehitatud, et tema tumedaid oksid polnud peaaegu näha. Kuusk oli muu-tunud hinnalise, roosadesse pitsidesse riidetatud nuku mu-naseks. Vaikesed ümmargused lauad seisid tema ümber. Nende ääres istusid mereväehvitserid ja balli-klottides naised.

Štšedrini ema musta värvi vanavõitu kleit torkas ke-met seda siidisära ja sooja valgust silma nagu paik ker-june rõival. Emal oli piinlik. Nad võtsid istet nurgas viimase laua ääres ja ootasid kaua, kuni kelner nende juurde tuli ja pika toitute nimestiku lauale torkas.

«Ma valin ise, Saša,» ütles ema aralt ja võttis toidu-kauardi. Raha oli vähe ja ta kartis, et poeg ema rõõmus-tamiseks tellib midagi liiga kallist.

Kelner ei hakanud ootama, vaid läks kõrvallauda. Seal istus tüse musta habemega esimese järgu kapten. Tal olid tumedad punnis silmad. Ta laskis pilgul ringi kanna ja silmitses ühesuguse põlastava ilmega nii kelne-rit, Štšedrini kui ka oma daami — uhket, paksult puu-derdatud blondiini lilla kleidiga.

Ema tellis tee koogiga. Kelner ei toonud seda kaua. Tühja laua taga oodata oli ebameeldiv ja kuidagi piin-lik, nagu süüpingis.

Nooruke mitšman istus klaveri ette, lõi käed klahvi-dele ja hakkas r-i pöristades laulma:

Laps, kevadel on vara roosi noppida,
ta õis ka suvel sulle rõõmu teeb...

Mitšman surus paberossi suunurka, tõmbas hooletult nöö krimpsu ja laskis kõlada mahedal, järjest vaipse-maks muutuval passaažil. Siis lausus kaugema laua tagant üsna ootamatult kellegi jäme hääl:

«Mina paluksin kõigi ohvitseride nimel enne hümn-i mängida, siis aga tulgu teie roosid.»

Mitšman naeratas armulikult, katkestas laulu, tõusis pusti, kummardus kergelt klaviatuuri kohale ja hakkas lahtsalt hümn-i mängima. Kõik tõusid. Kelnerid sei- sid nagu kujud keset saali, kandikud käes.

Štšedrini ema tõusis püsti kiirustades, tema ridikul avanen ja sellest kukkus põrandale kägardatud taskurätt. See oli veel pisaraist niiske.

Kui kõik olid istunud, võtsid naised käekottidest elegantseid peeglikesed ja puudritoosid ning hakkasid naerdes ja endiselt vadistades end puuderdama ning huulvärvima, otsekui oleks hümn nende naiselikku võlu meeste silmis rikkunud.

Pungis silmadega kapten kutsus kelneri, näitas valkese sõrmega Štšedrini laua poole ja ütles:

«Koristage see minema!»

Kelner ei taibanud ja vaatas lipitseval ilmel kapteni põlglikku näkku.

«Mida te käsitate?» küsis ta kummardades.

«Teil vedelevad nartsud laua all!» ütles kapten ärritatult ja punastas.

Lilla kleidiga naine hakkas kiiresti silmi pilgutama. Kelner astus laua juurde, tõstis üles kägardatud taskurätti ja pani selle viisakalt Štšedrini ema ette lauale.

«Pillasite maha,» ütles ta vaikselt ja taandus.

Štšedrin vaatas kaptenile otsa, ta käed läksid külmaks ja nägu tumenes vihast.

«Saša,» ütles ema. «Rahune... Jumala pärast, rahune!»

Kapten sõi ahnelt ega pööranud Štšedrinile vähimatki tähelepanu. Ta mõlus täie suuga ja tema must habe liikus edasi-tagasi sinakal krabiseval salvrätikul, mis oli kitsa tärgetatud krae vahele topitud.

«Lähme siit minema,» ütles Štšedrin emale. «Meil pole siin midagi teha, keset neid...»

Emal hakkas pea varisema: säärast hirmu tundis ta poja pärast.

Štšedrin vaikis. Nad väljusid. Alles trepil lõpetas Štšedrin alustatud lause:

«Meil pole midagi teha nende elajate keskel. Balti sakslaste sinine veri! Vahe veel uputati neid Kroonlinnas viiendal aastal!»

Ema hakkas ta peale kätega vehkima.

Miinilaevade baas asus Maarianhamina linnas, ühel Ahvenamaa saartest.

Štšedrin oli määratud miiniristlejale «Smelõi». «Sme-

lõi» pidas valveteenistust ranna ligidal, otsides Saksa allveelaevu, ja saabus Maarianhaminasse harva.

Lauade viisi kestsid sõidud mööda halli ja lagedat halli merd. Päevad ja ööd pahises kulm vesi vastu pardaid, undasid turbiinid, vaatlejad uurisid terasest silmapiiri, kuni silmade ees võttis kirjuks, et mitte lasta suitsu või allveelaeva periskoopt. Ohvitserid mängisid ühiskajutis kaarte. Raske oli uskuda, et seal käib sõda ja tinakarva vesi ümberringi on ohtu- ja surm. Meremehed kurtisid, et kõige igavam teenistus mereväes on muidugi vahilaevadel.

«Sõelume ja sõelume,» rääkisid madrused isekeskis, «me kirpu heintest.»

Kuunlaku viimastel päevadel jõudis «Smelõi» Rootsi rannale. Hommikul sadas lund, mis vaheldus rahe ja tormiga. Ahtris puhus vinge tuul. Ta muutis iga silmapilgu suunda ja peksis kord vastu selga, kord vastu kätt, kord paremalt, kord vasemalt.

Rasked, tumedast veest pungil pilved sõudsid madalal mere kohal. Lainete järsud harjad näisid aeg-ajalt nendele ulatuvat. Kõige kohal lasus sünge paine, nagu oleks merd katnud tohutu kurjakuulutatav vari, päike aga lahunud igaveseks teistele õnnelikkudele maadele, kust tulnud Balti merele oma kustuvat valgust saadab.

Pole ei päev ega öö — toht sellest aru saab!» kurtisid vahimadrused. «On alles koeraamet.»

Vabal ajal luges Štšedrin palju. Esiotsa kaisid ohvitserid vahel tema kajutis ja palusid midagi lugeda, aga pärast loobusid sellest. Raamatute valik oli nende arvestes igav. Štšedrinil oli kõige rohkem teaduslikke raamatuid, ohvitserid aga küsisid ajaviiteromaane.

Peale ohvitseride võttis Štšedrini kaest mõnikord raamatuid tüürimees Martšenko — endine kaubalaevastiku sõdur, mustamerelane, kohmakas, vimmas mees viduril silmadega. Kõigi elusündmuste puhul säilitas ta külma verd, oma suhtumist ümbritsevasse tavatses, aga väljendada paari-kolme lemmiksõnaga. Tema kõige armsam sõna oli «kabaree».

«See on ju kabaree!» ütles ta, kui nagi midagi kentsaka või arusaamatut. «Selge kabaree, issand olgu mulle muuline!»

Ühel säärasel süngel päeval lamas Štšedrin pärast

vahikorda oma kajutis ja luges raamatut mandrite lühikumisest. Selles käsitletav teooria oli tollal vähe tuntud ja üllatas oma lihtsusega. Eriti hämmastas Štšedrin teooria näitlik tõestus. Štšedrin võttis väikese maakera kaardi, lõikas sellest kääridega välja Ameerika, Euroopa ja Aafrika, nihutas Ameerika Euroopa juurde ning mandrite kontuurid sobisid kokku nagu ühe ja sama katkirebitud paberilehe servad.

Kirgliku teaduseharrastamise pärast kutsus noor röömsailmeline mitšman Akerman Štšedrini «Charles Darwiniks», miinilaeva nimetati aga «Vapraks Bearle'iks».

Vana meretava järgi olid kõigil miinilaevadel hüüdnimed, nii nagu enamikul ohvitseridelgi.

Laevastiku karvast komandöri kutsuti «Teki Lõvi». «Smelõi» vanemohvitseri Viktor Popovi hüüti tema väikese kasvu pärast «Pool-Vitjaks». Kui Pool-Vitja komandosillal seisis, paistis reelingute vahelt ainult tema pea õliriidest tormikapuutsis. Miinilaeva «Stremitelnoi», mis sõitis koos «Smelõiga», nimetati «Auruloksuks», sest et ta alatasa maha jäi.

Akerman oli palju lugenud ja imetlusväärse mäluga ta armastas naljatada ning väljenduda seiklusromaanide ülevas stiilis.

Štšedrin lamas, raamat käes, ja haaras siis äkki koikust kinni. Miinilaev vappus tugevasti. Ta tegi järsu pöörde, muutes kurssi. Raamat kukkus põrandale.

Štšedrin tõusis asemel istukile ja võpatas: lahingu häirekellade kõrvulukustav kõlin kajas üle miinilaeva. Pea kohal jooksid inimesed, trampides saabastega vastu raudplaate.

Štšedrin jooksis välja tekile, tõmmates käigu peal sinelit selga ja takerdudes varrukates. Trepil põrkas ta kokku Akermaniga.

«Mis lahti on?» küsis Štšedrin.

«Meie vaike vapper laev,» vastas Akerman, «sööstata ründama vaenlase ristlejat.»

«Jutt või asi,» lõi Štšedrin käega ja jooksis edasi.

«Meeskond seisab nagu üks mees kahurite juures, valmis kas võitma või surema!» hüüdis talle Akerman selja tagant. «Kas kuulete?»

«Hullumeelne!» jõudis karjuda Štšedrin.

Akerman näitas Štšedrinile rusikat, laskudes laevast alla oma kahuri juurde.

Oh juhtunud järgmine lugu

laotati ranna ligidal märgati kaptenisillalt Saksa laevajät. Ta sõitis kagu suunas ja vedas puksiiris väikest laeva. Videviku tõttu peeti laeva algul miiniristlejaks, aga pärast saadi aru, et see on allveelaev.

Kui Štšedrin tekile jõudis, liikus «Smelõi» täie hooga laevast lõunasse, lahenedes ristlejale.

Kahe peksis vastu nägu. Idalaevast oli laanetaevast tühedam. Selles oli «Smelõi» eelis. Ristlejalt miinilaeva laevu ei nähtud — ta näis suitsu- ja udutombuna, mis tõhustas murdlainete vahus. Ristleja hiiglakere, korstlad ja kahuritornid mustendasid aga vastu sombust taevast.

Nüüd on seal ristlejal selge kabaree, ütles Marko Štšedrini kõrval seistes. «Sihukese viguriga sabas meil neil lahingust asja. Nüüd kohe lasevad sakslased puksiiritsa lahti ja jätavad oma allveelaeva maha. Siis saab lõomaks!»

Ristleja muutus üha tumedamaks ja jõudis ligemale. Ta ei lisanud kiirust, ta vaikis ahvardavalt ja selles vaikususes ning vaikimises tundis Štšedrin äkki hävitava loogi lähenemist.

Miinilaeva tekk võppus. Ta kõikus lainetel järjest kõrgemini. Inimesed sillal ja kahurite juures olid tõusnud reelingute külge.

Ristlejal sahvatasid neli laia purpurpunast leeki ja see mürin kandus mere hämaratesse kaugustesse. Laskud langesid «Smelõi» ahtri taha.

«Smelõi» pööras külje ette ja saatis muni välja. Plahvatus polnud. Ristleja vabastas pukseerimistrossi, jättes allveelaeva maha ja hakkas oma kahurite kõmina tõttel kuresti lõuna poole liikuma. Mürsk tabas «Smelõi» parempoolset parrast ahtri lähedal. Veetasmas laskus tekile. Štšedrin sai läbimärjaks. Ahtrist kostis kurjeid. Komandör saatis sinna Štšedrini.

Mitšman Akerman on haavatud, ütles ta. «Asendage teda.»

Štšedrin läks ahtrisse. Mitu madrust tõstsid Akermani üles. Tal oli jalg puruks lastud. Ta jõudis Štšedrinile rüüda:

«Parras sai natuke pihta, aga sest pole midagi. Eks käsutage.» Ta muigas ja lisas: «Verest tühjaks joostes jagas ta madrustele käske...»

Akerman tahtis veel midagi naljakat öelda, aga kahtlendas ja hakkas oigama. Põlvi nõtkutades ja reelingus kinni haarates kandsid madrused ta alla ühiskajutisse.

«Smelõi» avas tule allveepaadi pihta.

Mehed kahurite juures tegutsesid kärmesti ja vaikides. Allveelaev kiikus lainetel raskelt nagu surnud hüljes ega vastanud. Teda oli vaevalt näha tihenenud videvikus.

Rahe trummeldas vastu tekki, raheterad hüplesid reelingutel. Hägune meri mürises ja kihutas ida poole miinilaevast mööda.

Üks mürsk lõhkes allveelaeva komandosilla ligikal, kuid laev vaikis ikka. Tema vaikimine näis kurjakutlutav ja hädaohtlik.

«Ta on ju tühi,» ütles Martšenko Štšedrinile. «Kulutame ilmaaegu mürske. Taome surnud punkti.»

Štšedrin ei uskunud madrust — polnud võimalik, et sakslased oleksid pukseerinud allveelaeva ilma ühegi meeskonnaliikmeta pardal!

Tuli rajuhoo. «Smelõi» komandör Rosen käskis tuleandmise lõpetada. Lund kleepus vastu nägu, tuiskasilmad täis, tuul keerutas teda hallide pööristena miinilaeva laiade korstnate ümber.

Laevatekk oli nagu musta tušiga üle valatud. Oo oli mere ja miinilaeva oma hõlma haaranud; isegi kajutites, kus illuminaatorite teraskatted olid kõvasti kinni kruvitud, põlesid lambid vaid ähmaselt.

«Smelõi» avas prožektori ja tiirutas pikkamööda allveepaadi ümber.

Štšedrin läks trepist alla ühiskajutisse Akermani juurde. Seal oli jahe, lõhnas ravimitest. Miinilaev kõikus tugevasti, ja iga õõtse juures oigas Akerman aina valjemini.

«Miks me paigal tammume ega sõida Maarianhaminasse?» küsis ta Štšedrinilt, silmi avamata.

«Komandör otsustas allveelaevast mitte eemalduda. Laev vaikib, Tont teab, mis seal on! Hommikul läheme tema juurde.»

Suis võetakse mul jalg maha,» ütles Akerman. «Ta kuumab juba üleni. Mingisuguse raudse, väljalaskegaasidest haiseva imeeluka pärast. Milline mõttetus! Volsker ei mõista tuhkagi.»

Akerman andis Štšedrinile käega märku, et ta lahkuks.

Štšedrin läks Roseni juurde. Ka Štšedrin tundis külmavärinaid ja tugevat valu abaluude all, nii et raske oli hingata.

Rosen seisis koos Pool-Vitjaga kaptenisillal. Rosen oli kohetu ja sõnakehv baltlane. Ta kandis põskhabet, mis praegu lumest märjana kummalgi pool mütsi õieli seis, mis nagu väikese kavala kiskja pisikesed kõrvad.

«Karl Ignatjevitsš,» lausus Štšedrin hästi valjusti, püüdes kõrvus undavast tuulemühinast üle karjuda, «mitšman Akermanil on väga halb. Jalas on tekkinud põletik.»

«Ehee...» ohkas Pool-Vitja heasüdamlikult. «Ta peab kannatama.»

«Kas ei saaks allveelaeva praegu puksiiri võtta ja viia Maarianhaminasse?» küsis Štšedrin.

Rosen pöördus Pool-Vitja poole ja kehtas õlgu.

«Olge lahked,» ütles ta. «Kui palju kordi olen ma, Viktor Petrovitš, neid lollpäid staabis palunud mitte määrata miinilaevale noormehi, kes teadusi harrastavad.» Ta pöördus Štšedrini poole, pistis käed sinelitas-kusse ja tähendas rõmeda häälega: «See on sõjalaev, aga mitte üliõpilaste kokkutulek. Palun mulle mitte küsike jagada!»

Štšedrin lõi käega ja astus kaptenisillalt alla.

Oo venis väga aeglaselt. Näis, et hommik ei suuda üal läbi murda paksudest pilvedest, röskest pimedusest ja lumest.

Koiduajal hakkas «Smelõi» aegamööda allveelaevale liiginema ja andis tema pihta hoiatuslasu. Laev vaikis.

Allveelaevale saadetute hulgas olid Štšedrin ja Martšenko.

See, mida Štšedrin nägi, tundus talle jälgi unenäona. Laevaluuk oli avatud. Komandotornis istus põrandal sakslasest madrus. Ta magas ning teda polnud kuidagi võimalik äratada. Tema kõrval lamas ohvitseri surnukeha, arvatavasti laevakomandöri oma.

Luugist tuli kerget laibalehka ja kloorilõhna. Pool-Vitja, Štšedrin, Martšenko ja kaks madrust laskusid alla laeva sisemusse. Seal oli pime, tuli taskulampidega valgust näidata.

Kogu meeskond oli surnud. Mehed lamasid kõikudel. Nägude ilme oli väsinud ja rahulik. Kaks surnud madrust istusid kägaras hapnikuaparaatide juures.

Paat õõtsus ja ühes temaga õõtsusid kõikudelt alla rippuvad inimeste käed ja pead.

«Jah,» ütles Martšenko, «vaat mäherduse pöörde sõda on võtnud. Ilma vereta.»

Tema sõnad kajasid peas vastu tuima valuga.

«Nad on unes lämbunud,» ütles vanemohvitser. «Nähtavasti sukeldus laev ööseks põhja, et meeskonnale puhkust anda. Kaks madrust pandi hapnikuaparaatide juurde, et üks kord öö jooksul veidi hapnikku välja lasta. Madrused avasid aparaadid, kuid ei jõudnud neid sulgeda: nad uinusid korrapealt, hapnik uimastas nad. Te ei kujuta ette, kui raske uni võib inimestel olla allveelaevadel.»

Štšedrin ja madrused kuulasid vaikides.

«Kujutan ette,» ütles vanemohvitser, «milliseid imelisi unenägusid nad enne surma nägid. Esiteks taitis hapnik laeva, aga pärast hakkas — nui sama kiiresti nagu hapnik enne — kogunema süsihappegaas. See nad lämbataski.»

«Aga kuidas, Viktor Petrovitš,» küsis Štšedrin ja neelas sülge — suus oli vase kõrvalmaik —, «kuidas nad said veepinnale tõusta ja radiogrammi saata? Seda ma ei taipa.»

«Mina ei tea samuti midagi, kullake,» vastas vanemohvitser ja valgustas taskulambiga surnud madruseid. Nähtavasti kaks-kolm toibusid. Jõudsid suruõhu tsisterni lasta, pinnale tõusta ja radiogrammi saata. Aga see oli, kuidas teile öelda justkui nende surmaheitlus... Noh, lähme üles!»

«Said endale raudpuusärgi,» pomises Martšenko mööda laevatreppi üles astudes.

Allveelaeva tekil kastis laine Štšedrini uuesti märjaks ja ta hakkas nii tugevasti vabisema, et suutis vaevu vastata vanemohvitseri küsimustele. Pool-Vitja silmitses Štšedrini tähelepanelikult.

«Minge miinilaevale tagasi,» ütles ta. «Siin aitab ka kolmest madrusest.»

«Oh ei, pole mul midagi viga,» vastas Štšedrin ja püüdis naeratada, aga naeratusest ei tulnud midagi välja. «Sain ainult märjaks.»

Pool-Vitja ohkas korraks ja pöördus kõrvale. Saks-lasest madrus võeti kätele ja tõsteti sõudepaati. Ta matustas unes huuli, aga ei ärganud.

Paat sõitis «Smelõi» poole. Miinilaev aias suitsu ja õõtsus lainetel, otsekuu vangutades etteheitvalt pead.

Štšedrin istus süngena paadis ja katkendlikud mõtted keerlesid tema peas. Kui praegu ema seda teaks! Ent emale oleks isegi raske jutustada kõike, mida ta oli näinud. Sellest ei saanud üldse kellelegi rääkida.

«Ise pistavad pea tulle,» ütles ta valjusti.

Aga keegi ei pööranud tema sõnadele tähelepanu. Madrused sõudsid, Pool-Vitja aga istus, sinelikrae üles tõetud, ja tema ilme polnud põrmugi sõiamehelik pillukest kasvu, väikese ruske ja märja habemega ning tundunud näoga — sellisena meenutas ta maa-arsti.

«Aga sa ise pistad ju samuti,» mõtles Štšedrin ja hakkas meelde tuleama, kuidas tema oli sõtta sattunud. Muidugi polnud ta ise läinud vaid teda võeti. Tähtsündub, kellelegi on võim tema elu üle, tema ema armastuse, tema saatuse üle.

Aga kellel siis, kellel? küsis Štšedrin. «Tsaaril?» Tsaari üle oli tema perekonnas alati muiatud, nimetatud teda puupeaks ja mundris lakkekrantsiks.

Maarianhaminas jõuan selgusele,» mõtles Štšedrin. Praegu polnud tahtmist mõelda. Praegu oleks tahtnud endast lahti võtta, asemele heita, end üleni teki sisse mässida ja und näha — neid unenägusid, mis alatastid, läikevad nagu imepeenad härmalõngad.

Kuid siiski, miks näiteks Pool-Vitiale, tagasihoidlikule mehele, kel lastekari kodus, änti kätte terasest aparaadid, mis on loodud selleks, et nendega elavat inimest tükki rebida, raiuda, lõigata.

Meie teadvuses on tekkinud mingi viga,» mõtles Štšedrin. Ta meenutas oma repetiitorit, üliõpilast Rai-Petrovitšit. See näljane ja pilkehimuline noormees tegi ainult üks kord juttu sõjast, siis kui Štšedrin astus merekooli.

«Mina tunnistan,» ütles ta, «ainult üht sõda. See on paratamatu ja isegi soovitatav. Ma räägin sõjast, mis on sihitud kõikide sõdade vastu maailmas, sõjast mitte rahvaste vahel, vaid sõjast, kus ühel pool on need, kes tahavad elada rahu, ja teisel pool need, kes elavad sõjast.»

Paat lähenes «Smelõile». Ahtrist lasti alla kõisredel. Štšedrin ronis vaevaga üles. Tema ees ronis Pool-Vitja ja selle sineli märjad hõlmad löid Štšedrinile vastu nägu.

Štšedrin märkas, et pärast lahingut olid madrused ja mõningad ohvitserid kaotanud oma endise «sõjamehe»liku ilme. Nad olid rusutud, käisid kühmus ja peaaegu igauhe silmis oli seesama rahutus mis Štšedrinilgi, rahutus lahingus sündinud ning lõpuni mõtlemata mõtete pärast.

«Smelõi» sõitis pikkamisi, sageli käiku aeglustades et mitte katki rebida püksirkõit, Maarianhamina poole.

Ilm muutus. Tuul vaikis. Keskpäeval murdis paat kesse arglik valgus läbi pilvede. «Smelõi» lipp oli lastud poolde vardasse.

Štšedrin lamas oma kajutis, oigas valudest liigestes tõmbas nägu kipra ja kõhis. Ta suigatas tihti. Teda äratas laevavelsker. Velsker tõi Štšedrinile teed ja kibedaid pille. Štšedrin neelas need nurisemata alla ja uinus uuesti.

Ta nägi unes, nagu kukuks ta öösel külma vette. Vist sedes pörkas vesi tema kutumavast kehast eemale ja läbi lumekübemete nägi ta, kuidas «Smelõi» ahtrituli peaaegu taevani lendas ja seejärel veekuristikku langes, lendas üles, langes ja kustus, loojudes nagu täht pilkavöö silmapiiril.

Štšedrin hüüdis unes ema. Ta vähkres, heitis teki pealt ja tema palavikus õhetav nägu, mida piirasid niisked sassis juuksed, sarnanes haige poisikese näoga.

Štšedrin oli tol ajal ainult kahekümneaastane.

Maarianhaminas viidi Akerman ja Štšedrin laatsaretti. Štšedrinil algas kopsupõletik.

Laatsaret oli vanaaegne, ehitatud 19. sajandi algul. Peaaegu oma sada aastat, kuni ilmasõjani, oli laatsaret tühi seisnud. Ahvenamaa elanikud olid terved, puna põsksed, haigestusid harva.

Kivipõrandate tõttu oli laatsaretis külm ja kõik kõmises vastu — arsti sammud kajasisid juba kaugelt. Štšedrin ja Akerman kuulasid läbi poolune, kuidas tuli kuhhelahjudes praksus. Kahhelkividel olid sinakad purtelavad, rohmakad ja künasarnased. Laevad lasksid ahuritorudest välja ümarikke suitsukerasid.

Sel talvel oli laatsaretis eriti tühi ja kõle. Lähenes veebruari lõpp. Venemaal algas revolutsioon. Laevastik mässas ja laatsaretiga polnud kellelgi tegemist. Akerman ja Štšedrin unustati nagu hoopis.

Ainuke sõnumitooja, kes tuli siia kaugest maailmast, kuu akende taga undasid laevasireenid ja helises kevadine sula, oli arst — venestunud rootslane, kes oli kogu elu elanud Ahvenamaal.

Tema hallid juuksed oli sassis ja turris, kitlihõlmad ei jäänud kinni. Alalõpmata lagistas ta kabinetis omaette ema ja tema naer kajas laatsareti kõige kaugemasse nurkadesse.

Štšedrinile meeldisid arsti külastused. Temaga koos kuus palatisse tubaka ja piirituse eluküllast lõhna. Doktor surus kõrva vastu Štšedrini rinda: doktori juuksed olid alati niisked, küllap sulast ning udust.

Mida ligemale tuli kevad, seda sagedamini oli saar ümber kaetud. Udu kisendasid kajakad, kilkasid lapid, ühel õhtul aga äratas Akerman Štšedrini ja nad kuulasid kaua, kuidas akende taga, tihedas udus, müripidulikult ja võidukalt «Marseljees».

Kodanikud, relvade juurde! hüüdsid hõbepasunad. Neid summutas kõmisev ja ähvardav «hurraa».

Need on ju meie madruste hääled,» ütles Akerman. Kehvasti läheb nüüd vereimejatel, oi kui kehvasti! Ühaleaetud rahvas on tunginud turannide lossidesse!»

Akermani jalg paranes ja mees hakkas jälle nalja hõlma.

Ükskord tuli Martšenko.

Ta rääkis, et teda valiti «Smelõi» laevakomitee esimeheks, ja tõi Štšedrinile ja Akermanile meeskonnalt kingitusi — paberosse, kaks kuivanud apelsini ja paki vanaste päevade ajalehti.

«Kuule, Martšenko, me oleme ju ikkagi ohvitserid,» ütles Akerman. «Aadlisugu, siniveri ja nii edasi.»

Martšenko muigas.

«Olete niisama hästi kui meie mehed. Mis ohvitserid te, vabandage, olete! Ohvitserid on koerad, teie aga olete üliõpilased. Teil on arusaamine teine.»

«Mis siis ikka,» lausus Akerman, «ehkki me pole teeninud, aga seda suurem tänu. Niisiis vihume revolutsiooni teha lõpuni.»

«Mõistagi lõpuni.»

Martšenko tõusis püsti. Tal oli kiire madruste mitingule.

«Kus meeskonnad miitinguid peavad?» küsis Akerman. «Laevadel?»

«Miks laevadel! Laevadel on kitsas. Koguneme suruaiale.»

«Sobiv koht!» muigas Akerman.

«Kõige sobivam,» kinnitas Martšenko tõsiselt. «Suruaial on üks kalm, madrustele on see meelepärane saanud. Selle kalmu juurde kogunetaksegi, kõneleb, seisab otse kivi peal, rahnu otsas, ja nii peetakse oma madrusekõnesid.»

«Kelle haud see on?»

«Näikse,» sõnas Martšenko kahetsusega, «et peate sellest jutustama, muidu olete nagu kuivamaa rahvas kunagi, kes tuhkagi ei tea. Selle kivi all puhkavad soldat Semjon Tihhonov ja lipnik Bestužev. Nad olid sinna koos maetud juba Nikolai I ajal. Muidugi mõistate, kui madrused seda hauda nägid, oli neil huvitav teada, miks ohvitser ja soldat on sinna üheskoos maetud ja ühe suure kivi alla. Madrustel oli huvitav seda teada saada ja nad uurisid kohalikest elanikest kõik välja. Teate ise, et ega olegi säärast asja maailmas, mida tuli madrus välja ei uuriks. Muidu ei oleks ta madruste Nõnda siis tuhnisid madrused välja, et sada aastat tagasi olid siinkandis käredate talved ja laht külmus seest vast servani kinni. Nüüd seda enam pole. Nüüd, naadise, on talv siin vesine: lumi ja udu ja vihm, puhelorts... Sada aastat tagasi oli Peterburis ülestõus. Ühest neist, kes sellesse ülestõusu segatud oli, põgenes, laski jalga tsaari võlla eest. Tuli mööda jääd sellesama sõjareni, tahtis Rootsi pääseda ja langes lõksu: mine teie kas sandarmid või ohvitserid nabisid ta kinni. Ja oled sidki tema elupäevad loetud olnud, kui mitte toosama soldat Tihhonov ja lipnik Bestužev poleks aidanud ta

põgeneda. Aitasid mehe hädast välja, aga ise said hukka.»

«Kuidas nad siis hukka said?»

«Sellest räägitakse mitut moodi. Kes räägib, et nad lasti kasarmute ees maha; kes räägib, et aeti läbi kadaliipu ja maeti kõrvuti ühte hauda.»

«Ohvitseri ei võidud läbi kadaliipu ajada,» ütles Akerman.

«Eks siis tehti seda kuidagi teisel viisil, aga surmast ta igatahes ei pääsenud... Magage, paranege, praegu on väljas lõbus.»

Martšenko jättis hüvasti ja läks minema.

Štšedrin lamas suletud silmi. Ta meenutas ema jutustust vanaisast, tädieste vaimustatud jutte, mille üle tema oli naernud, ja see, mis talle lapsepõlvest saadik tundunud väljamõeldisena, omandas ühtäkki reaalsema väljus nende perekonna kitsast ringist, sai ootamatult tähenduse ja kõla uutes revolutsioonilistes aegades, sai tuntuks mitte ainult talle endale, emale ja tema sõpradele, tädiestele, vaid sadadele madrustele. Tõhondab, vanaisa oli tõepoolest kunagi siin olnud ja tal karmidel ning hirmsatel aegadel oli leidunud kaks meest, kes ohverdasid oma elu, et päästa teda hukkamisest. Nende inimeste kangelaestegu nais Štšedrinile märksa üllamana kui vanaisa kangelaestegu. Ja mida rohkem Štšedrin sellele mõtles, seda tugevamini ta arutust.

Kuule, Akerman,» küsis ta vaikselt, «kuidas nende nimed on?»

Kelle?»

«Nende kahe, kes on koos maetud.»

Soldati nimi on Tihhonov, lipniku oma Bestužev.»

Štšedrin oleks tahtnud Akermanile vanaisast jutustada, aga ta ohjeldas end: kõige rohkem kartis ta pilget umbusaldust. «Mis pagana dekabristi järeltulija sina, keda, ka oled!» ütleb Akerman. «Sa lähed ju Roseni eesarest välja ega oska madrustega suhelda. Sa oled niru, mis niru, aga mitte dekabristi pojapoeg.»

Pimenes. Aknavõrestiku taga lõõskas rohekas eha.

Koridorist kostsid sammud. Astus sisse lõbus sagame doktor. Tema järel talutas sanitar seljast toetades tassakat, musta habemega meest. Uus haige pandi ase-

mele. Ta jäi oma pungis silmadega iroonilisel pilg-
lakke vahtima ja vaikis.

Arst hõõrus käsi.

«Olge lahked, noormehed,» ütles ta, «saate endal
veel ühe kaaskannataja. Kolmekesi on lõbusam.»

Štšedrin lamas silmi avamata. Ta oli üsna väsinud
jutuaajamisest Martšenkoga ja vanaisale mõtlemisest.
Ta tahtis magada.

«Ma nõuan, doktor,» lausus uus haige teravalt (Štšed-
rin avas silmad ja tõstis kähku pisut pead), «et te mind
esimesel võimalusel Helsingisse saadaksite, sinne rahu
ei rahulda mind.»

«Härra kapten,» ütles Štšedrin, «Helsingist te ei
ei saa.»

«Kuidas nii?» küsis uus haige jultunult. «Mis te sel-
tate, poisike!»

«Ma pole poisike, vaid revolutsioonilise laevastiku
ohvitseri ja kõigele lisaks köögitüdruku poeg,» vastas
Štšedrin. «Me oleme teiega kohtunud Tallinnas jõulu-
puul. Kas olete unustanud?»

«Kujutlege, ei mäleta,» vastas kapten tagedalt. «Ma
mäleta sellist õnnelikku juhust oma elus.»

Štšedrin tõusis istukile ja pöördus kohkunud doktor-
poole.

«Koristage meie juurest see kaabakas!»

«Nonoh!» hüüatas kapten ennast kergitades. «Teil
on tegemist flotilli komanđoriga.»

«Aga teil tuleb tegemist flotilli madrustega,» vastas
Štšedrin kahvatades. «Doktor, see ohvitser solvas minu
juuresolekul naist ainult sellepärast, et see naine oli
vaene ja halvasti riides. Nüüd kavatseb ta laevastikust
Helsingisse deserteerida Nagunii, kui mitte siin, siis
Helsingis õiendavad madrused temaga arveid.»

«Ishias on küllalt mugav haigus,» pomises Akerman.
«Valutab ja midagi pole näha. Aga teinekord
on ka vastupidi: ei valufagi, aga ikka pole midagi
näha.»

Kapten istus. Ta vaatas mitšmaneid raevuste silma-
dega, tema habe võbises ja meelekohtadel paisusid
jämedad veresooned.

«Vait!» kisendas ta järsku vinguva häälega.

«Jumal hoidku!» ütles Akerman ja pigistas kõrva

kuul. «Kui te veel kord niiviisi röögatate, ei jää meist
midagi järele. Halastage meie peale, härra kapten!»

Kapten kargas püsti ja astus veidi lääbates palatist
välja. Tema hommikumantel lohises mööda põrandat.
Doktor ja sanitar laksid talle järele. Doktor vangutas
kõrvalt pead.

Kapten pandi kaugemasse palatisse, aga kahe päeva
pärast tulid öösel madrused, vahistasid ta ja saatsid
nõuuga Helsingisse, Balti mere laevastiku keskkom-
mandosse.

Aprillis lasti Štšedrin haiglast välja. Arst keelas tal
ei vaele tagasi minna. Kaks-kolm nädalat pärast haigust
oli Štšedrin kosuma ja puhkama.

Doktori nõuandel üüris Štšedrin toa kalur Peter
Jakobseni juures.

Vaike vana maja seisis otse vee ääres. Maja oli mitme-
korruline: seinad sinised, luitunud, akna pealisliistud
värsked oranžid, aga sees oli igal toal oma värv, mis
kunagi oli ere olnud.

Štšedrini tuba oli kollaseks varvitud ja selle seintel
riippusid Jakobseni esivanemate pildid.

Hommikuti puusängis lamades silmitses Štšedrin neid
pildid kohal rippuvaid esiisaid, kitsaste karmide huul-
ga mehi — kipreid ja lootse, kes olid kunagi elanud
nendes majas.

Siinsamas rippusid ka nende tütarde — heledasilm-
te, lahke näoilmega neidude — ja kaasade — kuive-
te eidekese pildid. Eidekesed istusid piltidel sirgelt
aga väejuhid, soonilised käed kõvasti põlvedele suru-
tud.

Fotode keskel oli ainult üks pastellportree. See kuju-
tas noort naist kõrgele kaarduvate närviliste kulmu-
ga, mornilt säravate silmadega ja väikese puhtajoo-
lise otsmikuga. Vaadates seda portreed mõtles Štšed-
rin alati, mida küll tegi see naine siin armetus kalurite
majas, kus sada aastat tagasi oli ainult kolmsada
elanikku.

Jakobseni maja oli puhas ja vaikne; ainult vahete-
vahel laulis Jakobsen köögis kurvameelseid laule ja lõi
lõõgaga takti, pusides vanade võrkude kallal.

Jakobsenil oli kolmeaastane tütar, aga ta ei elanud
vanemate, vaid doktori juures. Doktoril ja tema naisel

polnud lapsi ja nõnda kasvatasid nad tüdrukut nagu kavatsesid anda talle hea hariduse. Tütarlapse nimi Marie.

Jakobseni naine Marta oli väga hajameelne. Iga päev kees tal piim üle või näppas kass praetud kala lahti jäetud kapist. Jakobsen naeris naise üle heatahtlikult.

Kogu see elu jättis Štšedriline säärase mulje, nagu oleks ta korraga kandunud oma kümme aastat tagasi, mingile patriarhaalsele maale, kus liiguvad veel postitõllad ja tubades peetakse väikestes puurikestes kilke, kes toovad õnne.

Imelik oli neis vanaaegsetes tubades istudes lugeda ajalehti, mis hõõgusid revolutsioonipäevade innust. Ajalehed olid tulvil üleskutseid, meelepaha, jahmatamist, panevaid uudiseid, teateid Lenini saabumisest Venemaale.

Lenini nimi kõlas juba madruste mütinguil. Ta oli kõikjal. Nobedad miinilaevad kandsid teda laiali moonakarmi Balti merd. Raadio andis teda ragisedes ja sädeleis pildudes edasi liinilaevadele, rannapatareidele, kaldakindlustele, allveelaevadele. Signalistid panti ta ümber lippude kirevasse keelde.

See nimi kandus üha kaugemale, ta kasvas, tema sai Balti laevastiku meremeeste lipp ja lootus. Selles nimesse oli kätketud madruste rahulolematust, nende tahe, nende ohjeldamatu revolutsiooniline ind.

«Ülemaailmse sotsialistliku revolutsiooni koit on juba tõusnud,» ütles Lenin, «kui teda võeti vastu Soome valimis.

Need sõnad levisid üle kogu laevastiku. Näis, nagu oleks merigi võidukalt kohisenud ja korranud need sõnu, kandes randa võimsaid sädelevaid veemägesid.

Štšedrin oli elevil. Ükskord käis ta miinilaeval müütingul ja pidas isegi, pisut sõnadesse takerdudes, tulu kõne.

Madrused aplodeerisid talle kaua või, õigemini oeldes, tagusid kokku kivikõvu, rakkus pihke ja kandis siis Štšedrini kätel miinilaevalt kaldale — küllap veel kaastundest, sest Štšedrin seisis erutušest vaevalt jalul.

Akerman käis karkudel. Tema suhtus revolutsiooni asjalikult; istus laevakomitees ja vaidles kangekaelselt juhtkonnaga tatrapudru, puhkuste, lisa-ihupesuse ja mad-

ruste muude eluliste vajaduste üle. Nüüd heitis ta tühjem nalja ja üksnes haruharva, Štšedrini juurde sisse tuleks, lausus endisi lemmikfraase:

«Aarivalitsuse madu on helootide paljaste jalgadega pormuks tallatud. Ülestõusu punalipp lehvib tohutu maan kohal.»

Štšedrin ärkas väga vara. Aias vidistasid linnud. Mere kohal lasus tuulevaikuse silmipimestav vine. Lühedalt helkides sillerdas meri sadade miilide takka, viigast vastu graniitkaldaid ja puhus nagu laps vallatult naku sooja tuuleõhku.

Štšedrin läks surnuaiale. Võimatu oli säärasel pidulikul hommikul toas istuda. Pealegi oli Štšedrin ammu otsustanud ära käia Tihhonovi ja Bestuževi kalmul.

Kaljupragudes tärkasid haprad valged lilled. Štšedrin noppis mitu õievart.

Kalmistul sattus Štšedrin «Smelõi» poolt kinnipüütud huksa allveelaeva meremeeste hauale ning luges kaua nende nimesid.

Ühe samblaga kaetud rändrahn juures nägi Štšedrin Martat. Ta istus, nagu alati, pisut hirmunud ilmega ja vaatas Štšedrinile naeratades otsa. Tal olid käes tumedad kuuseoksad. Nahtavasti oli ta need kaasa toonud, et panna omaste hauale. Štšedrin teadis, et aasta tagasi oli Martal surnud nelja-aastane poeg.

Štšedrin läks Marta juurde ja teretas. Marta rääkis vene keelt halvasti. Aga nad mõistsid siiski teineteist.

Štšedrin luges kirja hauakivil ja imestas. Hauakivi oli rootsikeelne, aga Štšedrin sai sellegipärast aru, et see on maetud keegi kahekümne nelja aastane naine, Anna Kristine Jakobsen, kes suri 1827. aastal.

«Kas ta on teie sugulane?» küsis Štšedrin.

Marta vaatas talle naeratades otsa, kuid ei saanud aru.

«Kes see on?» kordas Štšedrin ja puudutas käega hauakirja.

«Anna,» sõnas Marta, «Peteri vanaema. Tema pilt on toas. Niisugune armas. Ta suri sel päeval.»

Štšedrin noogutas pead. Ta taipas, et see on tolle kummalise naise kalm, kelle portreed ta oma toas laua kohal nii sagedasti oli silmitsenud.

«Aga mina otsin,» ütles Štšedrin, «Pavel Bestužev hauda.»

Marta tõusis püsti ja viis Štšedrini suure kivi juurde. See oli maa sisse kasvanud ja madruste saabastest lahkima hõõrutud. Tema ümber rohetas sammal. Štšedrin asetaski lilled kivile. Kunagi oli ta naernud oma tädi keste sentimentaalsuse üle, nüüd aga tundis ise mingit selamatut erutust nende inimeste kalmu ees, kes olid päästnud tema vanaisa.

«Siin puhkavad head inimesed,» ütles ta Martale. «Nad päästsid surmast minu vanaisa.»

Marta noogutas rõõmsalt pead.

«Te ütlesite — «minu vanaisa»?»

«Jah.»

Marta hakkas midagi rääkima rootsi- ja venekeelseid sõnu segamini ajades. Ta kahmas Štšedrinil käisest ja vaatas talle otsa. Ta naeris ja isegi tema põsed läksid roosaks.

«Ma ei saa aru,» ütles Štšedrin.

Marta kortsutas kulmu, otsides venekeelseid sõnu, aga neist tuli puudu ja Štšedrin ei saanud jälle midagi aru.

Marta hammustas pahaselt huult ja talle tulid pisarad silma. Ta lõi käega ja seadis kärmesti sammud linna poole. Štšedrin vaatas talle nõutult järele. Tuul ajas lehvima naise laia seeliku. Marta astus tagasi vaatamata.

«Millega ma teda ometi solvasin?» mõtles Štšedrin segaduses. Istus kalmu juurde ja süütas suitsu. Kahvatu, alles nüüdsama ilmale tulnud liblikad lendasid ümberringi, soojendades end päikesepaistel.

Štšedrin jõudis koju. Martat ega Petrit polnud. Ainult kõuts hulkus toast tuppa ja käänas ennast edevalt uksepiitade ümber.

«Jälle näppasid kala, mis?» küsis Štšedrin.

Kass näugatas kahedalt.

Štšedrin võttis seinalt Anna Jakobseni portree ja silmitses seda kaua. Štšedrin polnud veel kedagi armastanud. Tõsi, üksvahe Peterburis käis ta liuväljal, et eemalt vaadata sihvakat neitut, gümnaasiumiõpilast, kes seal iga päev uisutas. Kui neiu kukkus ja jalamaid üles

hüppas, lund sõrmkinnastelt raputas ning ripsmeid pilgutatas, et vabaneda nende külge jäänud lumehelvestest, hakkas Štšedrinil süda peksma. Ent varsti kadus neiu liuväljalt ja Štšedrin unustas ta.

Štšedrin vaatas portreed, Anna valulisi, õrnu huuli ja mõtles, et seda naist võiks ta armastada piiritu andumusega. Mingi nukker salapära peitus selles naos.

Štšedrin võpatas ja riputas portree oma kohale: majja tuli keegi.

Uksele koputati. Štšedrin hõikas:

«Astuge sisse!»

Uks paiskus lahti ja lävel seisis doktor. Tema valged juuksed olid veel rohkem sagrais kui tavaliselt, silmad hõrudesid ja näol säras pidulik naeratus. Doktoril selja taga seisis Peter ja häbelik Marta.

«Tere, mu sõber!» kõmistas doktor ja pigistas Štšedrini kätt. «Tulin teile tõlgiks... Astuge sisse!» hüüdis ta Jakobsenidele. «Istuge neile toolidele ja rääkigem siis.»

«Aga mis on siis õieti juhtunud?» küsis Štšedrin hämmeldunult.

«Silmapilk saate teada!» hüüdis doktor ja puhkes naerma. «Silmapilk saate kõik teada, aga ennekõike suudelge seda naist ja seda tohmanit, Peter Jakobseni. Noh!»

Doktor kõmistas nõnda valjusti «noh», et klaasid vanades raamides kilisesid ja kõuts lendas, händ jalge vahel, toast välja.

«Tubli,» sõnas Štšedrin naeratades. «Olen alati valmis suudlema neid inimesi,» aga ütelge ometi, jumala nimel, mida see tähendab?»

«Suudelge!» hüüdis doktor ja pörutas jalaga.

Marta astus arglikult Štšedrini juurde, pühkis puhta polleservaga huuli ja nad suudlesid. Peter andis kaluri kombel kolm korda suud ja torkis Štšedrini põske oma kurvase lõuaga.

«Nüüd saate siis teada,» sõnas doktor pidulikult, «et isegi kahekümnendal sajandil võib juhtuda imesid. Olen tüdinud neid ainult raamatuist leidmast. Tihtipeale ütlen naisele: «Asjata tunned sa Ahvenamaal igavust. Siin jutustab iga päev oma huvitavaid lugusid. Päevad

mööduvad meist nagu head tuttavad ja sul hakkab utle-
mata kahju meie saartest, kui sa siit ära sõidad.» Ek-
otsustage ise. Kus te olete hinganud säärast õhku nagu
meil? Kus olete näinud nii selget ja puhast merd? Mitte
kuski! Millal olete elanud nii heade ja ausate inimeste
keskel? Mitte ialgi!»

«Kõik see on nõnda,» nõustus Štšedrin, «aga ma ei
saa millestki aru. Mis ime siis nüüd on juhtunud?»

«Asume asja juurde,» ütles doktor. Ta istus ja sisse
oma juukseid. «Kui siin mingit arusaamatust pole, siis
olete teie selle dekabristi järeltulija, kelle päästsid siin.
Ahvenamaal, kaks venelast, sõdur ja ohvitser.»

«Jah,» ütles Štšedrin, «see paistab olevat tööpoolest
niiviisi. Aga kust te seda teada saite?»

«Martalt,» ütles doktor, «te ise rääkisite talle sellest.
Siinsete meremeeste hulgas on palju sugulusastmeid.
Meile tunduvad need kummalised. Meie tunnustame
ainult veresugulust, aga need lihtsameelsed tunnista-
vad veel päästetute ja päästjate sugulust. Kui ühest
perekonnast keegi päästab teise pere inimese, siis saa-
vad pered sugulasteks. Hea komme. Elu merel on oht-
lik, päästmist tuleb tihti ette ja see on lõppude lõpuks
viinud selleni, et peaaegu kõik saare elanikud on saa-
nud sugulasteks. Ning saare seaduste järgi on Peter
Jakobsen, Marta ja nende tütar Marie, keda mina kas-
vatan, mõningal määral teie sugulased.»

«Aga minu vanaisa päästsid ju vististi venelased!»

«Te ei tea nähtavasti mitte midagi. Teie vanaisa
päästsid lipnik Bestužev ning tema naine. Tema port-
reed näete praegu enda ees. See ta on.»

Doktor osutas Anna portreele. Või see siis oligi see
erakordselt veetleva näoga naine!

«Jakobsenide perekonnas,» jätkas doktor, «elab
mälestus kõigist sündmustest; mis on seotud teie vana-
isa päästmisega. See on mõistetav. Kujutlege lihtsat
perekonda, kus sadade aastate kestel midagi ei juhtu-
nud. Mehed teenisid madrustena, aga vanas põlves hak-
kasid kalureiks. Naised elasid üksnes kodule ja lastele.
Kõneldakse, et Jakobsenid olid varem jõukad ning
neil olnud isegi oma purjelaevad, aga kõik see oli väga
ammu. Viimane kipper, Anna isa, laostus ja oli vanas
eas ainult majakavaht Örasgrundis. Aga ta jõudis oma

tüttele Stokholmis hariduse anda. See oli haruldane
neiu. Niisiis kujutlege, et see hea ja igav perekond
sattus järsku erakordsete ning kurbade sündmuste kee-
rusesse. Nende majja asus elama noor vene ohvitser
Bestužev. Ta võeti korterisse vastu tahtmist. Vanamees
kurtis ega sallinud venelasi. Ohvitser armus Annasse.
Kui Anna hakkas ohvitseri armastama; ta oli sügavate
hinnetega ning tujukas neiu. Vanamees ei tahtnud kuul-
dagi abiellumisest venelasega.» Doktor vaikis, et süü-
data paberossi. «Ja siis vahistatigi saarel dekabrist. Ta
tahtis üle külmunud lahe jää Rootsi pääseda, sattus
vahisõdurite kätte ja nabiti kinni. Siinsed kalurid ja
kiprid sattusid ärevusse. Tekkis mõte päästa vahialune,
vabastada ta ja viia laevaga Rootsi. Pavel Bestužev
arvas salanõu etteotsa. Siis läks Anna isa süda pehmeks,
ta hakkas uskuma venelase üllameelsust ja lubas tütrele
Bestuževile mehele minna. Kuid saatus tahtis teisiti:
Bestužev tapeti mõne päeva pärast duellil. Vahialune
pogenes Anna ja meremeeste abiga.»

«Mis oli duelli põhjus?» küsis Štšedrin.

Doktor arutas Peteri ja Martaga veidi aega rootsi
keeles ning vastas:

«Bestužev lõi ohvitserile näkku selle eest, et too
dekabristiga jämedalt käitus. Ohvitser tappis ta.
Kaheksa kuud pärast Bestuževi surma sündis Annal
temast poeg. Peteri isa. Anna suri peatselt. Ta oli kaua
haige ja teda peeti isegi pisut nõdrameelseks.»

«Küsige neilt,» lausus Štšedrin, «kes on see sõdur,
kes on maetud koos Bestuževiga?»

Doktor rääkis jälle Jakobsenidega veidi rootsi keeles
ning kehtas õlgu:

«Nad ei tea. Räägitakse, et sõdur suri pärast kada-
lippu. Mille eest teda läbi kadalipu aeti, pole neile keegi
kõnelnud. Arvatakse, et dekabristi aitamise pärast.»

Štšedrin vaatas Peterile otsa. Peter patsutas talle
olale ja hakkas naerma. Ta pöördus Marta poole ja ütles
naisele midagi, nähtavasti tähtsat. Marta läks kärmesti
välja ja tuli tagasi väikese vana nahkköites raamatuga.
Ta ulatas selle Štšedrinile.

«See on Bestuževi raamat,» ütles doktor. «Ainuke
reliikvia. See leiti Anna juurest.»

Štšedrin võttis ettevaatlikult raamatu, avas tiitellehe

ja luges: «Jevgeni Baratõnski. Eda. Soomemaa jutustus.»

Marta lausus kartlikult midagi doktorile. Too tõlkis

«Raamatu vahel on kiri. See jäi samuti Annast järele. Ta ei lahkunud sellest iialgi.»

Štšedrin lehitses raamatut ja võttis selle vahelt mõned hanesulega täiskirjutatud kõvad koltunud paberilehed. Kirjutaja oli ilmselt rutanud. Lehel oli palju tindipritsemeid.

«Anna,» luges Štšedrin, «olen suurt pattu teinud, ei pole öelnud sulle sõnagi eelseisvast duellist.»

Kiri lõhnas kuivatatud lavendli järele.

Štšedrin luges kirja, tõmbus morniks ja tema käed hakkasid nii tugevasti värisema, et ta pidi kirja lauale panema, sest ei tahtnud reeta oma erutust.

Doktor ja Jakobsenid püüdsid Štšedrinile mitte vaadata. Doktor koputas sõrmedega vastu lauda ja ümises omaette laulda. Ta tegi seda ainult tugeva hingelise rahutuse silmapilkudel.

... Peaaegu terve öö Štšedrin ei maganud. Ta luges mitu korda Pavel Bestuževi kirja, luges läbi Baratõnski «Eda» ja jäi pliiatsikriipsuga äramärgitud kohtade juures mõtlema. Eriti sööbisid Štšedrinile meelde kaks rida:

Tuusk, millal, millal pühid sootuks
maa palgelt minu kerged jäljed?

Valge öö kumas akende taga. Vesi helkis nagu õhuke hõbekile. Põhjamaa videvikus hõõgus loojangupuna Rohu ja niiskete kivide lõhna tungis tuppa ühes lindude häältega.

Säärastel öödel näib kõik kaunis, isegi kõige tavalisemad inimnäod. Seda kaunim näis Anna nägu.

«Meie kannatused ja hukkumine,» luges Štšedrin rek kirjast, «lõikavad südamesse paljudele.»

«Mis teha, et taide saata seda ettekuulutust?» mõtles Štšedrin. Kui ta oleks poeet või rahvatribuun, leiaks ta sõnu, et jutustada tuhandetele inimestele Pavel Bestuževi ja Anna saatusest ning äratada kaastunde võimsat jõudu. Kuid isegi kirjas emale ei leidnud ta selleks sõnu.

«Aga kas on seda üldse tarviski?» mõtles Štšedrin

Nii vanaisa kui ka Bestužev uskusid tasumistundi. Ja tasumistund tuli. Eks need madrused, sõdurid, töölised, miljonid talupojad, kes läksid revolutsiooniga kaasa, nagu lähevad tuulega kaasa puurist pääsenud linnud, nagu kätte vanaisa, Bestuževi, Tihhonovi eest, eks nemad võitlegi vaba maa eest, millest esiisad unistasid sada aastat tagasi?

Bestuževi kiri oli Štšedrinile nagu testament, nagu nõukutse, nagu kauge karje raske ning verise sajandi algavusest: «Ärge unustage meid, õnnelapsed!»

Mõne päeva pärast sai «Smelõi» käsu sõita Helsingisse. Štšedrin kolis üle miinilaevale.

Jakobsenid suhtusid temasse viimastel päevadel nagu lähedasesse sugulasesse. Marta askeldas kogu päeva koogis ja kostitas teda lihtsate maitsvate toitudega. Ta valmistas neid nii hästi, kui iganes oskas. Peter vestles Štšedriniga ühtepuhku revolutsioonist, endistest aegadest, sõjast, viis teda randa ning näitas talle oma vana panti ja võrke.

Koos Marta ja Peteriga läks Štšedrin ükskord doktorile külla. Jakobsenid tahtsid talle näidata oma tütart. Nad kutsusid teda juba Štšedrinile sugulaseks ja olid uhked selle suguluse üle.

Doktori kodus säras kõik seda laadi imelisest puhtusest, mida võib harilikult näha ainult põhjamaalaste kodudes. Põrandad, seinad, aknad, toidunõud ja isegi laud lausa hiilgasid.

Štšedrin ei saanud lastest põrmugi aru. Kui tema juuresolekul kõneldi, et laps on ilus, oli ta nõus, ehkki polnud ise iial märganud ilusaid ega inetuid lapsi. Talle tundus, et kõik lapsed, välja arvatud harvad erandid, on üksteise sarnased. Ja praegugi oli ta meelsasti nõus sellega, et tüdrukuke on hästi kena.

Štšedrin pandi diivanile istuma. Tüdruk istus tema kõrvale. Ta silmitses tükk aega kuldpaelu Štšedrinil käsil ja katsus neid ettevaatlikult sõrmega.

Štšedrin hakkas doktoriga vaidlema selle üle, kas ikundinaaviamaades tuleb revolutsioon. Vaidluse katkestas doktori tüseda kaasa hüüatus.

Seni kui Štšedrin vaidles, oli tüdruk jõudnud ühe puula tema käiselt lahti harutada. Ta oli harutanud üpris ettevaatlikult, pisikeste kääridega.

«Nad armastavad kulda nagu harakad,» hakkas doktor naerma.

Tüdruk kohkus ära ja peitis pea Marta sülle.

Doktori kaasa pani ette sarvraamidega prillid, otsustades välja kastikese niitide-nõeltega ja õmbles paela külge. Mitmevärvilised niidikerad lebasid karbis nagu siilid, nad olid üleni nõelu täis.

Enne ärasõitu tuli Peter Štšedrin juurde ja ütles, et nad nemad Martaga paluvad teda võtta mälestuseks kuu ja raamatu ning lisaks veel Anna portree. Štšedrin oli liigutatud. Nad kinkisid talle selle, mida nende perekonnas kui kalleimat aaret oli põlvest põlve edasi pärandatud.

Helsingis kutsuti miinilaeva komandör Rosen ära Peterburisse. Pool-Vitja lahkus laevalt haiguse tõttu ja «Smelõi» komandöriks määrati Štšedrin.

Päevad, nädalad, kuud möödusid lakkamatus pinevuses: miitinguil, vaidlustes, kus hääled kähedaks karjutasid. Ajutise Valitsuse vastu puhkeva vältimatu ülestõus ootuses.

Sündmused arenesid tormiliselt. Juulidemonstratsioon Petrogradis, Lenini minek põranda alla, Balti laeva tiku meremeeste täitevkomitee laialisaatmine Ajutise Valitsuse poolt, üldstreik Helsingis. Augusti algul murdisid sakslased rindest läbi, vallutasid Riia ja Kornilovi polgud alustasid pealetungi Petrogradile.

Osa «Smelõi» madruseid Martšenko juhtimisel laskisid rindele võitlema Korniloviga. Miinilaev jäi tühjaks.

Suvi oli tuuletu. Ta näis Štšedrinile ebatavaliselt soe ja vaikne; võib-olla sellepärast, et laevastikus ja linnas möllas kõikjal äike.

Emalt kirju ei olnud.

Štšedrin käis tihtipeale all masinaruumis ja määratles ning hõõrus koos mehhaanikutega jahedaid metalle. Masinad, niisama nagu inimesedki, olid otsekui mööda pääsmatute sündmuste ootel.

Saabus sügis, niiske ja soe. Kollased lehed olid uudest viimseni läbi imbunud ja vallandusid nüüd jahedast rõskusest rasketena okstelt ja langesid rohule ning graniitsillutisele.

Vahel käis Štšedrin linnas Akermani pool. Akerman oli saanud haige jala tõttu enam miinilaeval teenida ja määrati kui sidespetsialist telegraafi komissariks. Laua taga, mis oli telegraafiplanke täis kuhjatud, luges Akerman pikkadelt paberiribadelt viimaseid, alati vapustavaid uudiseid.

Nad jalutasid koos tänaval ja Akerman vedas Štšedrini väikesesse kohvikusse, mis oli alati tühi nagu saar keset möllavat ookeani.

Akerman murdis laual seisva fuksia kahvatuid õisi ja arutas mõtlukult:

«Millega seda seletada, Saša? Niisugustel päevadel hakkad eriti hindama pisiastju. Tütarlaps heidab sulle vund korra pilgu ja sina naeratad pärast terve päeva nagu idioot. Õhk tundub justkui hoopis teine. Ja kõik on teine — meri ja puud ja isegi miinilaev.»

«Mille poolest siis miinilaev teistsugune on?»

««Smelõi» on nagu mahajäetud suvila. Kõik on ära koristatud, kinni naelutatud ja pererahvas on minema läinud. Järel on ainult valvur. Ta elab üksinduses, kütab ahjusid, kuulab, kuidas kell tiksub, ja ootab, mil-lal saabuvad uued peremehed.»

«Sa oled ju poeet, Akerman,» ütles Štšedrin. «Uued peremehed saabuvad varsti, ära muretse.»

«Ma ei muretsegi, tobu. Ega mulle see muret ei tee. Aga kas meie sinuga elame selle tõelise ajani — see on huvitav. Kui paljust vanast tuleb enne jagu saada nii teendast kui teistes!»

Štšedrin jäi vaikides musta kohvi. Magusast aurust kippusid silmad kinni vajuma.

«Sina elad, seda ma tean,» ütles Akerman. «Aga mina mitte.»

«Kuidas su jalg on ja on sul üldse kõik korras?»

«Mis sest jalast! Kurat temaga, jalaga. Isegi põnev, lonkad nagu Byron. Asi on selles, et närvid põlevad liiga kiiresti läbi. Iga päev on nagu aasta. Eks katsust saad!»

«Sa oled väsinud. Sõida Piterisse.»

«Selle väsimuse eest olen nõus andma oma endise hobusetervise,» vastas Akerman. «Imeväärne aeg! Ma ju ei kurda. See on niisama — lüüriline keskustelu varisevate fuksiade juures.»

Nad väljusid. Udu ning hämarus segunesid linna kohal sinakaks pimeduseks. Öhus oli tunda vedurisuitsu kohvi ja nelkide lõhna. Nelkidest lõhnasid lillekauplused: neil päevil osteti ainult nelke — need olid revolutsiooni sümboliks.

Nädal hiljem ühel öhtul hakkasid Štšedrinini pea kohal tekil müdisema rutakad sammud. Sammude kaja järgi otsustades inimene lonkas. Štšedrin taipas, et see on Akerman, ja läks talle vastu.

«Saša!» hõikas Akerman, komberdades mööda laevatreppi. «See on alles prahmakas. Ajutine Valitsus on kukutatud. Võim on üle läinud bolševikele.»

Ta tõmbas taskust välja kortsunud telegrammi ja hakkas lugema uue valitsuse üleskutset kogu töörahvale.

Petrogradi jõudis Štšedrin tagasi alles talvel, pärast Balti laevastiku kuulsat jääretke Helsingist Kroonlinna. Laevastik murdis endale teed läbi paksu jää, et mitte sattuda sakslaste kätte, kes järk-järgult vallutasid Soomet.

«Smelõi» sõitis aeglaselt, hoidudes liinilaeva kiiluvette. Päevad ja ööd ragises ning raksus jää laeva ümber ja rohekas sõmerjas vesi kerkis ahtri taga laiade laugete kühmudena.

Päevad olid hallid nagu suits ja silmapiir ümberringi sombune. Silm otsis kas või ainsatki valgusesähvatust kaugetelt kodurandadelt, äga tulesid polnud. Turbiinid undasid, laiades korstnates vilistas tuul, jää surus vastu pardaid ja tema laul kostis tumeda raudse kõmmina läbi öö.

Meeskond külmetas. Küte töötas halvasti. Hiljukesi hiilis härmatis mööda lagesid ja seinu.

Eriti rasked olid ööd. Need olid nii kottpimedad, et päevavalgus ei saanud neist enam võitu ja taandus. Päev kustus, olles vaevalt alanud.

Vahetevahel lendlesid laeva kohal vareseparved. Tiirelnud veidi aega tekkide kohal, lendasid nad edasi, otsekui tahtes tiibade vehkimisega peletada jäätunud laevade hirmuäratavat vaatepilti.

Kroonlinnast läks Štšedrin jala mööda jääd Peterhofi. «Smelõile» jäid ainult kümme madrust; kõik üle-

jäänud astusid vabatahtlikult maaväkke, et valgetega võidelda.

Peterhofini läks Štšedrin koos madrustega. Peterhofi merekaldal heitsid madrused pilgu Kroonlinnale ja üks neist sõnas meeleheitliku uljusega:

«Jumalaga, Balti meri!»

Mindi läbi tühja, üleni lumise pargi. Juba hämardus. Lossi võrestiku ees kõndis punaväelane, elatanud tööline, vintpüss käes. Madrused peatusid, et suitsetada.

«Punakaart,» laususid nad lugupidavalt ja takseeritud töölist küll eest, küll tagant, küll külje pealt. «Näe, vabad mehedki on juba valmis sõdima, nii et meil pole enam pääsu. Kui ellu jääme, läheme oma laevukestele tagasi.»

«Mis te jõllitate, poisid!» ütles vana tööline torisedes. «Siin on keelatud seista.»

Madrused müristasid naerda ja liikusid edasi. Štšedrin jäi maha. Ta tegi töölisega juttu.

«Ma olen Peterhofist,» rääkis tööline. «Mööbelsepp, värispuu spetsialist. Aga praegu olen valvesalgas. Kolmekesi valvame. Seni pole keegi midagi puutunud, ainult jänessed sirkavad öösiti ümberringi. Vaadake, terve nölvak puha jälgi täis... Astume vahiputkasse, noojendage end pisut, küllap saite üle jää tulles kõvasti külma.»

Nad läksid vahiputkasse. Seal oli palav, veepiisku tilkus seintelt alla.

Pandi suitsud põlema. Štšedrin ütles:

«See on hea, et te losse kaitsete.»

«Kuidas muidu!» vastas tööline ahju ääres kükitades. «Eks see ole ju Rastrelli enese töö. Kui palju ilu on rahvus endale kätte võitnud.»

Štšedrin tõmbas suitsu lõpuni, jättis hüvasti ja läks vaksalisse. Räägiti, et vahel harva käivad Peterhofist rongid Petrogradi.

Ta astus parki ja vaatas ringi: loss oli nagu kergest lumest voolitud.

Rongiga, mis oli madruseid ja punakaartlasi täis kiilunud, jõudis Štšedrin kell kaks öösel Petrogradi.

Petrograd oli sünge ja tühi. Štšedrin läks läbi terve linna Apteekrisaarele, kus elas tema ema. Majamüra-kate kohal mühises kaeblikult tuul. Lõgisesid katkised

vihmaveetorud. Peastaabi võlvkaarte all suitsetasid vahisõdurid. Nad nõudsid dokumente ja uurisid neid kaua raudteelaterna valgel.

Štšedrin läks üle Neeva. Tuhmilt helkis must ja Bõrsi ümbrus oli tühi, lund täistuisanud trammivagun lamas seal külili. Idas helendas elektritulede kahvatu kuma — seal oli Smolnõi.

Štšedrinil tuli tükk aega minna mööda Kronverksi prospekti. Tohtu linn oli mattunud lumme ja ööpimedusse. Ta oli karm ja vaikiv. «Selle linna saatus,» mõtles Štšedrin, «kujuneb imeliseks, ebatavaliseks. Ja mina elan veel selleni.»

Ema korteri aknal põles küünal. Õu oli lund täis tuisanud. Vanadel kaskedel uinusid hakid. Nad ärkasid ja rabistasid tiibu, kui Štšedrin ukse juures peatus ja hakkas saabastelt kloppima nende külge külmunud lund.

Štšedrinil jäi ärevusest süda seisma. Ta koputas.

Kuuldusid aeglased vanainimese sammud. Ema avas ukse, hüüatas keti tagant «Saša!» ja pillas küünla maha. Tõtates tuli tädi Julia, päästis keti lahti ja silmapilgu möödudes surus Štšedrin nutva ema vabisevat hallipead oma niiske musta sineli vastu.

«Mis sa nüüd ometi, mis sa nüüd!» ütles Štšedrin. «Näed ju, ma olen elus! Rahune!»

Tädikesed, kes olid ema juurde elama asunud, riitustid kärmesti sirmide taga, esitasid Štšedrinile segaseid küsimusi ja nutsid rõõmust.

Köögis vubises juba vana mõlkis samovar. Ema pühkis vahetpidamata silmi, askeldas laua juures, kippus aina üht-teist unustama, silmitses aina Štšedrini rõõmsalt ja umbusklikult: ega ta viimati peta, ega ta ometi pea homme juba mingisugusele uuele rindele sõitma.

Õo jooksul oli tuul «Smelõi» teki leedripuu õisi täis puistanud. Štšedrin läks välja, vaatas tekile ja tallemeenus lumi, talvine sõit Balti merel ja jääretk.

«Smelõi» seisis Kovža jõe järsu kalda all. Piki kallast laius umbekasvanud taluaed katkise taraga. Kõrgete nõgoste rägastikud oõtsusid vahetpidamata ja neist vaatasid välja heledapäised lapsed.

«Kuss!» pahandas nendega nagu varblastega eestlasest madrus Wiener.

Lapsed turtsusid naerda, kükitasid nõgestesse ja jäid vunt. Natukese aja pärast kuuldus nuttu. See tähendas, et keegi lastest oli end kõrvetanud.

«Laske nad tekile, Wiener,» ütles Štšedrin, «las vaatavad... Noh, lapsed!» hõikas ta. «Laske käia!»

Lapsed ronisid nõgestest välja ja kogunesid maabumissilla juurde, kuid kaugemale ei julgenud tulla ning seisid seal, uudistades vaikides miinilaeva.

«Smelõi» sõitis Petrogradist Volgale, Koltšaki vastu kodima. Kõige raskem teeosa — Mariinskaja kanalite müsteem — oli seljataha jäänud. Vintsutused lüüsisid olid lõppenud. Ees ootasid Valgjärv, Šeksna, Volga.

Lapsed nohisesid kaldal ega pööranud silmi miinilaevale. Esimest korda oli nende jõe puhkivate rāpaste püksiride asemel ilmunud pikk hirmuäratav mereelukas. «Smelõi» paistis jõel palju kõrgem kui merel — laevale olid ajutiselt kahurid ja ballast maha võetud.

«Lapsed,» küsis Štšedrin, «kus on siin Megrõ küla?»

Lapsed vahetasid pilke ja tegid katset minema putkata.

«Seis!» ütles Štšedrin. «Kes on julgem, vastaku!»

Lapsed tõukasid ette kandadeni ulatuva särgiga tüdrukukese.

«Künka taga,» sõnas tüdruk ja lõi silmad maha; paistis, et ta purskab iga silmapilk nutma.

«Kus künka taga?»

«Sääl.»

«Eks viige mind sinna!» ütles Štšedrin ja astus kaldale.

Lapsed pistsid ees punuma, nii et paljad kannad valkusid. Küla taga algas sarapuudesse kasvanud mets.

Lapsed jooksid, vaatasid Štšedrini poole tagasi ja komistasid. Mõned said haiget ja hakkasid nutma, kuid lippasid edasi, kartes üle kõige, et nad maha jäävad ega näegi huvitavat vaatepilti.

Megrõ küla asus metsaga kaetud künka taga, väikese järve kaldal. Lapsed avasid külavärava, laskisid Štšedrini sisse, kuid ise külasse ei läinud. Küla oli võõras ja ukendest vaatasid välja võõrad tigidad eided.

«Kus siin elavad Tihhonovid?» küsis Štšedrin karvaselt vanamehelt, kes, kõvera otsaga sau käes, end kaevu juures päikesepaistel soojendas

«Tihhonove on siin, kulla mees, tervelt neli peret Misuke si sul tarvis on?»

Štšedrin pidi vanamehele seletama, et tal on tarvis neid Tihhonove, kelle peres kunagi ammu, oma kaheksakümme aastat tagasi, elas vanaema Avdotja.

«Etskae, kuhu sihib,» rõõmustas vanamees. «Sinu õnn, et mina sulle vastu juhtusin. Mul on endal kaheksakümme turjal. Ega mina, vana känd, sulle muidu juttu puhu. Sinu Avdotja, kulla mees, heitis hinge, kui mind siin ilmas veel polnudki. Suri vanas eas.»

«Aga kes nonde Tihhonovide perest siin praegu elavad?» küsis Štšedrin.

«Ju vist peale Nastja ei ela kedagi. Ainult Nastja tütreaga. Mees tapeti tal saksa sõjas eroplaani pealt. Näe, loputabki seal järve ääres pesu. Mine sinna, kulla mees.»

Štšedrin läks Nastja juurde. Too tagus kurikaga heledasti paugutades halli pesu ja hüüdis väikesele viieaastasele tüdrukule:

«Lippa koju, pühi nina puhtaks!»

«Kas teie olete Nastja Tihhonova?» küsis Štšedrin.

Naine pöördus kähku ümber ja vaatas hirmunud pilgul Štšedrinile otsa, pühkides käsi seelikusaba külge.

«Meremees,» sõnas ta rahunenult. «Mis vaja?»

«Rääkida on vaja,» vastas Štšedrin. «Siin on nagu ebamugav.»

«Teie minge tarre,» ütles Nastja. «Teen siin sedamaid korda ja tulen... Katka!» hõikas ta tüdrukule. «Vii onu tarre. Uu-uu, üleannetu!»

«Üleannetu» Katka, ise nohisedes ja ümmargust kõhtu ette ajades, viis Štšedrini tähtsalt tarre. Tares istus ja sügas end vana karvane peni. Ta vaatas mõistmatult Štšedrinile otsa, turtsatas, ajas üles paksu tolmu ja hakkas end uuesti agarasti kratsima.

«Kaštan,» lausus Katka kähedalt. «Ega ta suuri ei puuduta. Vagane teine.»

Sisse astus Nastja. Štšedrin seisis. Nastja pühkis hõlmaga pingi puhtaks ja palus istuda.

«Eks raagime siis. Aga mina ikka mõtlen, et kes te niisugune olete. Kas õige sõjaväljalt või?»

«Ei,» vastas Štšedrin, «ma ei ole sõjaväljalt. Kas teie

peres elas kunagi vanaema Avdotja ja oli tal poeg Semjon Tihhonov?»

«Oli,» vastas Nastja. «Vanaisa jutustas mulle. Peksti surnuks, kui oli soldatiks kuskil vööril maal.»

«Ma käisin tema haua,» ütles Štšedrin. «See on kauget Soomes, saartel.»

«Heldeke, kui hirmus!» ohkas Nastja ja vangutas pead. «Etskae, kuhu surema saadeti. Aga minu oma, väeseke, tapeti sõjaväljal pommiga, otse eroplaani pealt, nonda. Aga mis huvi teil sellest soldatist?»

«Ta päästis minu vanaisa surmast,» ütles Štšedrin ja punastas kergelt.

«Oh heldeke!» vangutas Nastja pead. «Tähendab, oli hea inimene.»

Štšedrin rääkis, et ta sattunud siiakanti juhtumisi, miinilaevalt, mis on teel Volgale, et ühe ohvitseri kirjust — ohvitser suri Semjoniga samal aastal — saanud teada, kust Tihhonov pärit on, ja tulnud vaatama. Nagunii polevat miinilaeval midagi teha, peab istuma ja ootama puksiiri.

«Teil on ainult tütar?» küsis Štšedrin ja heitis pilgu Katkale.

Tüdruk seisis ahju ääres, kratsis ühe jalaga teist ja vaatas Štšedrini.

«Poiss on mul ka veel, aga tema on Peterhofis. Õpib puusepaametit ühe meie küla mehe juures. Kaheteist-aastane poiss. Loomu poolest tasane, isasse, aga hästi nupukas... Ehk satud kunagi Peterhofi?» küsis Nastja, «sinale» üle minnes — see tähendas, et Štšedrin oli juba oma inimeseks tunnistatud.

«Kui maha ei tapeta, küllap satun.»

«Ehk leiad siis mu pojukesegi? Otsi üles, mine vaatama, ole nõnda lahke. Ütle sulle aadressi: Aleksei Tihhonov, Lossi põiktänav, puusepp Nikanor Nikitini juures.»

Štšedrin seadis end juba minekule, aga Nastja ei lasknud teda teed joomata ära.

«Porganditee ta küll on, aga sa joo ikka, ole hea inimene,» sõnas naine lahkesti.

Nastja andis Katkale kõlava laksu ja tüdruk lendas ära, naabrite poole suhkrut tooma.

Läbi madala aknakese nägi Štšedrin, kuidas Nastja

pani õues väikese rohelise samovari hakkama ja puhus selle undrukuhõlmaga hõõgvele. Siis läks ta vahesema taha: sealt kostis veesulinat ja ohkeid.

Nastja tuli välja, pestud-kammitud, uus sitskleit seljas. Ta häbenes, punastas ja krabistas lauda kattes ta geldatud roosa seelikuga Štšedrini ümber.

Teed joodi kaua nagu külas ikka, rüübati pikkamisi alustassidelt kollast kuuma vett. Nastja hammustas tugevate hammastega krõbistades suhkrut ja Štšedrin pidi teda tahtmatult imetlema.

Tal polnud tahtmist ära minna. Nastja saatis teda külaväravani, kartmata kadedaid ja uudishimulikke külanaisi, kes vahtisid akendest.

Värava juures jätsid nad hüvasti. Naine ulatas talle kareda käe, langetas ripsmed ja sõnas ootamatult, tasahäälega:

«Ehk näeme veel. Kui kirjutaksite mulle kirja.»

Štšedrin lubas kirjutada ja läks väravast välja. Metas juurest vaatas ta tagasi. Nastja seisis, lõug ratikuga kaetud, ja vaatas talle järele. Štšedrin lehvitas talle kätt. Naine ei lehvitanud vastu — seisis ikka ühtvint liikumatult, kivistunult.

Metsas ootasid Štšedrini lapsed. Kiirustades ja käesega nina pühkides jooksid nad uuesti ette, nii et liivpaljaste kandade alt lendas. Nad saatsid Štšedrini maabumissillani, ja jäid seisma.

Tunni aja pärast tuli puksiir ja hakkas aeg-ajalt vilelastes miinilaeva ettevaatlikult laevateele vedama.

Õhtu eel sõitis «Smelõi» juba Valgjärvel. Järv oli tõesti valge, vilgukivina hele ja hahkjas. Tema madalal kaldail seisis külakirikute kellatornid nagu majaka. Kellatornide taga laskus metsadesse määratu suur hele päike.

Järsku kandus kallastelt närtsivate põllulillede lõhn. Seal niideti juba heina ja naised laulsid kiledate ning kaeblikke häältega.

Miinilaev sõitis mööda Šeksnad lõunasse, aga samal ajal valitses Peterhofis mööbelsepp Njkanor Nikitini kodus kaunike ärevus.

Nikitini sõber — vana ja pika mõtlemisega mööbelsepp Prohhor — oli haigestunud ja saatnud sõna, et

Nikitin läheks tema asemel lõpetama raamaturiideid Petrogradi Kronverkski prospektile.

Asi ise oli harilik. Nikitin töötas tihtipeale tellijate juures kodus, aga seekord oli tellija ebaharilik. Isegi Nikitini taibutu naine — Matrjona — teadis teda. Tema nimi oli tuntud kogu Venemaal, Euroopas, võib-olla kogu maailmas — see oli üks inimkonna suuremaid kirjanikke.

Nikitin tõusis kell viis hommikul, äratas kõik üles, ajas kaua habet, tülitses Matrjonaga ja ütles lõpuks pahaselt:

«Aljoška sõidab minuga kaasa. Käealusena. Küllap juba lastakse majja sisse. Las vaatab korraks tõelist nimest.»

Aljoša Tihhonov kahvatas ja tõmbas pleekinud sits-särgi sirgu.

Matrjona hüüatas:

«Eks sa näe, mis tema, va pärgel, välja mõtles! Vaata, ei sa ise ukse taha ei jää. Või veel oma käealustega!»

Vait! ütles Nikitin. «Minu sõna jääb peale.»

Matrjona sülitas ja lausus seintele:

«Tal pole õiget riidet selga panna.»

«Tuleb sellega, mis seljas.»

Siiski kiskus Matrjona vana lõhkikuivanud kummuti tahtlist ühe ropsuga välja uue sitssärgi Aljoša jaoks ja triikis selle aknalaua sirgeks. Aljoša tõmbas selle ümber selga. Särg oli veel kuum ja kõrvetas nahka.

«Kuhu sul rutt on!» hõikas Matrjona. «Pese enne kael puhtaks, käid nagu loru ringi. Kurat teid mõlemaid votaks.»

Teed juures rääkis Matrjona Nikitinile otsa vaatamata Aljošale:

«Sa pea tal silma peal. Tead ise, mihuke ta on. Ega temal keel hammaste taga püsi. Pole palju tarviski, kui kukub lobisema ja lobiseb maad ja ilmad kokku. Ega ta muud mõistagi.»

«Ole vait!» ütles Nikitin. «Pea oma tarkused endale, kuni jutuaeg tuleb...»

Kui Nikitin ja Aljoša olid ära sõitnud, lippas Matrjona, ise uhke ja näost õhetav, naabrinaiste juurde ja ütles, et tema peletist kutsutud ühes Aljošaga kuulsa mehe juurde tööle. Naabrinaised ohkasid kadedalt.

«Mis sa, kullake, räägid!» ütlesid nad laulval hääle.
«Oh hullu! Kas ikka toesti sõitis poisipõnniga? Ega teil hooli küll millestki, on ikka sul üks pöörane mees rahvas.»

Sellal sammus too pöörane meesterahvas mööda rakitukasvanud pakksillutist, mööda inimtühje Petrogradi prospekte, ja kaotas erutusest sedavõrd hääle, et ta oli raske raakida isegi Aljošaga.

«Hääl on kuidagi kähisema hakanud, kas sa ei kuule?» küsis ta Aljošalt ärritatult.

«Kähiseb jah kõvasti, Nikanor Iljitš,» vastas Aljoš.

Et häält puhastada, astus Nikitin õllepoodi ja jõi kruusi haput õlut, mis maitstes nagu kali.

Aljoša Tihhonov oli Peterhofi toodud poolteist aastat tagasi. Talle meeldis Peterhofis väga. Ta oli pelgalt poiss, silmitses kõike kaua ja tähelepanelikult: haamerd, losse, madruseid, kes kõndisid kloššpükste lakkades mööda Peterhofi tühje tänavaid. Vahetevahel kookuskilt laskmist. Ükskord murisesid isegi kahurid. Aljoša küsis Nikitini käest arglikult, mida see tähendab. Nikitin tiris teda ninast ja vastas:

«Eks sihukeste jaoks nagu sina näeme vaeva, saaramsipsikute jaoks.»

Seletus oli udune, aga Aljoša taipas peamist: kes on bolševikud, mida tahab Judenitš, kes on proletariaat ja kes kodanlus.

Nikitin õpetas poisile tiseritööd, ja kuna tal polnud jutukaaslast, siis rääkis talle pikalt-laialt vanast moest: liist, puu mitmesugustest omadustest, polituurist, kuulsatest meistritest, kes — igavene mälestus neile! — puhkasid juba ammu mullas. Nikitin meenutas kuldseid, pronksitöö meistreid, voolijaid, parketipanijaid ja tundis paljude käsitööde saladust ja püüdis Aljošale neisse pühendada.

Aljoša kuulas teraselt. Nikitin andis talle raamatu — küll Puškinit, küll Gogolit, küll vähe tuntud Križtovskit —, sundis lugema, pärast aga nõudis kiusakalt et Aljoša talle loetu sisu jutustaks. Aga Aljoša eelistas joonistada. Peale värvipliiatsite polnud tal midagi, ku nende pliiatsitega joonistas poiss pilte, mis viisid Nikitini vaimustusse.

«Sinust võiks Repin saada!» ütles Nikitin. «Sinu k

oonistab iseenesest, ilma igasuguse vaimse pingutusega. Sind, tobu, tuleb õpetada.»

Kronverkski prospektil seisis Nikitin ja Aljoša tükk aega kõrge halli maja ees. Nikanor Iljitš heitis pilgu selle kõrgetele akendele ja kõhatas. Seejärel kogus ta endust, astus väravaalusest sisse ja küsis kelleltki kohelt, kes õue pühkis, kus elab kuulus kirjanik.

«Vasemal, esimene uks,» ütles mees ega pöördunud tagasi ümber.

«Iläbematu, harimata inimene,» lausus Nikitin, kui nad trepist üles läksid.

Nad helistasid uksekella. Nikitin ja Aljoša ei mäle tanud kuigi hästi, kes neile avas, kes viis neid suurde ruuppa, kus polnud mitte kedagi ja seinte ääres seisis sadid raamatutega. Sadu raamatuid, tuhandeid, võib-olla kümneid tuhandeid seisis riiuleil, lebas laudadel, kohidel, aknalaudadel ja lausa põrandal. Aljoša oleks võinud siiasamasse maha kükitada ja vaadata neid raamatuid hommikust õhtuni, kas või terve aasta otsa.

Nikitin vaatas ringi ja puudutas kergelt riiulit, mida kohhor oli alustanud. See oli punasest puust. Seda oli veel vaid poleerida.

Nikitin asus tööle. Algul ta käed värisesid ja iga kra- diin kõrvaltoas pani südame seisatama, kuid pikkamööda muutis rahunes tuttava ja südamelähedase töö juures. Kui Aljoša ühtepuhku päris: «Tea, kas ise tuleb ka Aljoša?» vastas Nikitin:

«Kust mina tean! Ega ma jumal ole.»

Akitselt avanes uks ja sisse astus, end pisut kühmu- lades ning raskelt sammudes, pikakasvuline, hallise- mate juustega mees lihtlabase nösunina ning heasüdam-liku näoga — tõeline onu Vassili, Nikitinile ja Aljošale tuttav veepumpaja Šeksna lodjalt. Kühmus mees kan- ti halli peenest riidest ülikonda, mis istus tal seljas abalt ja pehmelt.

Ta surus hiiglakämbлага Nikitini kätt, mis oli poli- miga koos, silitas Aljoša pead kuklast otsaesise poole, et et juuksed otsekohe turri tõusid, heitis pilgu poli- murele ja sõnas kõhatades:

«Väga hästi töötate! Väga hästi!»

Aljoša vaatas kohkunult seda hiiglasuurt meest: see oli oligi kuulus kirjanik!

Kirjanik võttis taskust karbi pikki paberosse, avas selle ja ulatas Nikitinile. Aljoša vahtis, silmad pärast. Nikanor Iljitš võttis viisakalt, kolme sõrmega, paberossi ja pani põlema, ehkki ta mitte kunagi elus polnud suitsetanud — piinlik oli niisugusele inimesele aida öelda.

«Kuidas sinu nimi on, jõmpsikas?» küsis kirjanik Aljošalt.

«Aleksel,» ühmas Aljoša pahaselt.

«Aleksel on vaga mees, kes elab roguski sees,» ütles kirjanik tõsiselt, aga tema hallid silmad naeratasid hõõsüdamliselt, vanamehelikult, «naelaga ta löödi sinna et ei kannaks vimma. Kuid töötage edasi. Ma ei sepa teid.»

Kirjanik läks ära. Kõrvaltoas kõmises tükk aega tema sügav bass. Ta selgitas midagi kellelegi ja rääkis:

«Mina ei hakka teile häbi tegema, mina mitte. Kirjanik peab tundma kõiki õunasorte, kui ta neist kirjutab. Võtame näiteks pirnõuna või aniisi. Mille poolest nad erinevad? Mul oli Okaa ääres aednikust sõber, haruldaselt südamlik inimene...»

Ent samas hakkasid rääkima mitmed hääled ja kirjaniku sõnadest ei saanud enam aru.

Aljoša vaatas jahmunult, kuidas Nikitin töötab. Mõnetegimise tegi imet. Veel kordagi polnud Aljoša näinud, et puu kattub nii imepeene poleeriga. Loojuva päikese viitused kiired langesid tuppa ja puu pruunis sügavusest hõõgusid kuldsed kiud. Näis, nagu oleks puu kastetud tumedasse, kuid läbipaistvasse vette, ja läbi selle võis oli näha tema toim — vaba, lainjas ja keerukas.

Kirjanik tuli uuesti sisse. Ta päris Nikitinilt ka mitmesuguseid mööblitöö peensusi. Aljoša märkas hõõmuga, et Nikanor Iljitš räägib kirjanikuga üha julgemini, ja mine tea, viimaks lähevadki tal keelepaelad hoopis lahti ja hakkabki teine, nagu ütles Matrjona: «maad ja ilma kokku rääkima».

«Teie olete õpetatud mees,» ütles Nikanor Iljitš. «Selgitage mulle rumalale mispoolest on see puu halvem vääriskivist? Sätendab ja särab, nii et paremat ahtahagi, värv on toredam kui granaatõunal. Ometi paistab see puu täielikult mõjule ainult küünlavalgel. Elektrivalgus ei tule talle kasuks.»

Kirjanik kuulas, kortsutas kulmu, naeratas.

«Kui teil oleksid küünlad ja toas oleks pimedam, näitaksin ma teile selle puu tõelist nägu,» sõnas Nikanor Iljitš kiitlevalt.

«Väga tore, võib näidata!» vastas kirjanik, astus akende juurde ja tõmbas eesriided ette.

Läks peaaegu pimedaks. Kirjanik väljus ja tuli tagasi küünlaga.

«Noh, tehke valgust!» ütles ta ja Aljoša märkas tema silmis niisamasugust lõbusat uudishimu, nagu ta oli näinud oma koolipoistest sõprade silmis. «Mis nüüd tuleb?»

«Nüüd tuleb,» ütles Nikanor Iljitš, «täielik muundamine.»

Ta pani küünla põlema ja asetas selle riivile. Puu muutus sedamaid. Ta näis nüüd põhjatu ning must. Küünlaleek heljus tema sügavuses nagu tilluke ähmane plake. Teda ümbritses oreool ja ta süütas kiud enda ümber. Need särasid purpurpunase veinivärvi tulena.

Mozart ja Salieri,» ütles Nikanor Iljitš ootamatult Aljoša hakkas hirmust värisema: Matrjona ennustas talle täide. «Olen seda näidendit kakskümmend korda näinud, aga ikka ei saa isu täis. Poleerin sedasama puud ise muudkui tuletan meelde. Kangesti pealetikkuvad sõnad: «Ja lapsena, kui kõlas vägev orel me muistse puhakojaga kõrgel kooril, ma võisin tunde kuulatella, nuttes seal magusaid ja kuumi pisaraid.»»

Kirjanik müheles vurrudesse ja kutsus kõrvaltoast mingisugused inimesed. Ta näitas neile puud küünlavalgel, imetles seda ja lausus sügava bassiga katkendlikke sõnu tõelise kunsti võlust — olgu see siis kirjaniku või mööbli poleerimine.

Aljoša kuulas nagu poolunes. Millegipärast läks jutt üle arhitektuurile ja Nikanor Iljitš kinnitas valjusti ning iseteadvalt, et Voronihhin on Rastrelli kõrval ühepoo ja kollanokk. Kõigi seast kais kahin läbi, kirjanik aga hoidis Nikanor Iljitšil käest ja sõnas pahaselt:

«Sün te, kulla sõber, ei tabanud märki. Aga Mäeakadeemia — ons see halb? Või Kaasani kirik?»

«Raskust on palju. Ehitis peab kergelt ja tapselt maapinnal seisma,» vastas Nikanor Iljitš.

Kirjanik pahvatas naerma, võttis Nikanor Iljitsil ol-
gadest kinni ja raputas teda tugevasti.

Järsku tuli juttu Aljošast ja poiss ei teadnud, kuhu
peitu pugeda. Nikanor Iljits hakkas kõigile «lobisema»
tema joonistustest ning kordas oma lemmiksõnu:

«Käsi joonistab tal iseenesest, ilma igasuguse vaimse
pingutusest.»

«Saategi endale õpilase,» ütles kirjanik, pöördudes
kõhna, harva habeme ja tigedate silmadega mehe poole.
«Kõik te istute oma töökodades luku taga, õpilasi teid
ei ole. Venemaal on revolutsioon, aga teie olete nagu
mutid. Aga kuidas oli lugu vanade meistritega? Mis
sugune tore õpilastepere nende ümber üles kasvas!
Oivaline traditsioon oli see. Viljakas ja suur. See tuleb
meie ajale tagasi anda. Teie, ihnuskoid, meenutate mulle
minu vanavanaema. Tema mattis raha maha, et teised
seda ei saaks. Raha läks puha kõdunema, värv tuli pealt
ära. Eit kuivatas küll pärast raha ahju peal, aga mis
sest kasu oli: nagunii keegi vastu ei võtnud.»

Kõhn mees silmitses Aljošat rangelt.

«Proovin,» ütles ta. «Võtan ta enda juurde akadee-
miasse.»

«Oleks ammu aeg,» lausus kirjanik nii vihaselt, nagu
oleks ta sellele kunstnikule Aljošast juba terve aasta
rääkinud. «Jätate suurepäraseid võimalused kasuta-
mata.»

Aljoša ei mäletanudki enam, kuidas nad Nikanor
Iljitsiga kirjaniku juurest ära läksid. Petrogradi inim-
tuhjade tänavate kohal lasus valge öö, mitmevärvil-
sed veed välgatlesid tuhmilt ja põhjas, saarte musta-
vate puude taga, helendas koit.

«Sinust saab inimene,» Aleksei,» ütles Nikanor Iljits.
«Saab! Minu sõna selle peale!»

Kolmas osa

Botaanikaaias Apteekrisaärel oli fotoaparaat õunapu-
raagus oksale võttevalmis seatud. Oli märts, oksal pa-
susid vaevumärgatavalt esimesed pungad.

Iga kolme tunni tagant klõpsus aparaat ja tegi üles-
võtte. Sedaviisi klõpsus ta terve märtsi-, aprilli- ja
maikuu, kuni oks oli ära õitsenud.

Aleksei Tihhonov käis tihti Botaanikaaias. Puutüve-
des, lehtede kujus, topsakalt kasvavate okste korratuses
leidis ta vormide ja värvide mitmekesisust, mis aitas tal
töötada oma maalide kallal.

Ta sõbrunes väikese musta, lehtedesse peidetud foto-
aparaadiga nagu inimesega. Aparaat elas taimedega üht
elu. Ta veetis koos nendega päevi ja öid, mil kasvuhoo-
nes oli nii vaikne, et võis kuulda mulla sahinat, mis
imes endasse lehtedelt langevaid piisku. Kui aparaat
ära võeti, tundis Tihhonov kahetsust, nagu oleks kasvu-
hoonest ära viidud pisike loom, kes elas rohus ega tei-
nud kellelegi kurja.

Botaanikaaija töötajad näitasid Tihhonovile aparaa-
diga võetud filmi. Viie minuti jooksul lasksid nad selle
läbi projektsiooniaparaadi. Tihhonov vaatas väikesele
valgele ekraanile ja nägi, kuidas pung silmanähtavalt
kasvas, paisus, kleepuva mahlaga kattus, lõhkes ja te-
mast otsekui pärast und ringutades ja muljutud kroon-
lehti sirutades puhkes valge õis ning hakkas järsku
ülени värisema tema peale langenud päikesevalgus-
est.

Kui Tihhonov mõtles neile paljudele aastatele, mis
olid möödunud tema kodumaa ja tema enese elus, siis
meenutas ta seda nagu ootamatult, kuid tegelikult ometi
aeglaselt puhkenud õit.

Tihhonov teadis, et aastad möödusid seaduspärase-
ammu väliaarvestatud aeglusega, et maa muutus iga
kuuga, ja iga kuuga astus inimeste teadvusse uusi mõt-
teid, soove ja sihte, mis kujundasid teistsuguse inimese
palge.

Ent samal ajal tunnetas ta läbielatud aastaid nõnda,
nagu oleks ikka veel seesama hommik ja keskpäev
oleks veel kaugel. Aeg näis ühtsena, ta ei killustunud
aastate igavateks lõikudeks. Kestis monoliitne ja ülev
revolutsioonaaasta.

Kuid vahepeal oli Tihhonovi meelekohtadele juba
ilmunud varajast halli, aga raugastunud Nikanor Ilji-
tsil värisemise käed. Üha sagedamini jättis ta töö pooleli
ja istus liikumatult, kaevates südame üle.

Kuid tööst loobuda ta ei tahtnud.

«Oleks aeg juba surra,» rääkis ta, «aga mina, näe,
töötan. Ajan sõrad vastu. Miks? Väga lihtne: ma arvan,

et pean uue elu eest oma tööga tasuma, jätma noortele kasulikud ja kallid kingitused.»

Ja tema, rauk, jättiski neid kingitusi. Jättis imepeenelt töödeldud puu, esemed, mis ei jäänud maha üheks sateistkümnenda sajandi parimate mööblimeistrite töödest.

«Mina olen iseõppija,» rääkis ta. «Kui mina head eeskujudele järele jõudsin, oli seegi saavutus. Aga teilt noortelt, nõuab rahvas rohkem kui meilt.»

Kuulus kirjanik oli ammu surnud. Surnud oli ka Tihhonovi õpetaja — tagedate silmadega kunstnik. Surnud oli ka Tihhonovi ema, Nastasja.

Tihhonov sõitis Megrösse, kui oli saanud emalt kirjalvega «tulla vanakest matma».

Nastasja lamas tares, kahvatu ja vaikne, ta naeratas ja tema hambad särasid niisamuti nagu nooruses. Ta jutustas Tihhonovile, et peaaegu kakskümmend aastat tagasi käis Megrös keegi mereväelane, päris vanais, Semioni järele, kes surnuks oli pekstud, ja lubas Aljošat Peterhofis külastada.

«Kas ta käis sinu juures?» küsis ema ärevalt. «Ütle kas käis?»

«Ei, ema, ei käinud.»

«Kuidas nii?» päris Nastasja nõutult. «Sihuke pikl ja lahke. Palju aastaid on ta mul meeles olnud, aina kurvastasin tema pärast. Kas ta tõesti sõjaväljal ta peti?»

Ema puhkes nutma.

Matustele sõitis ka Katja Tšerepovetsist — sihvaka tõmmu neiu. Ta töötas õpetajana, aga tahtis vahetada elukutset ja hakata spordiinstruktoriks. Ta võitis auhindu sõudevõistlustel. Katja armastas kirglikult vett ja paate.

Tihhonov võttis ta Leningradi kaasa ja juba kuu aja pärast töötas ta sõudejaamas Krestovski saarel.

Tihhonov elas ikka sealsamas Peterhofis Nikitini majas. Leningrad säras uute majade puhtusest. Marmoril ja klaasilt peegeldus vastu majesteetlik linn, mis oli endalt heitnud endise sünguse, Tihhonov aga armastas yanakesi, ei tahtnud neid solvata ja elas endist viisi nende ärklikorrusel.

Ja kus ta ka iganes käis — Sevastoõpolis või Bakuus.

Vladivostokis või Volgal —, alati teadis ta, et pöördub tagasi sellesse majja, mis oli seinast seinani täis lõuendideid, lõuendiraame ja väärispuu tükke, mis lõhnas värvidest, piirituslakist ja geraaniumidest — Matrjona kasvatas neid ikka endise hoolega.

Balti vaksali puuplatvormid olid kastest tumedad. Oli valge öö. Elektrirongid sõitsid Peterhofi ilma tuledeta. Vagunid värisesid kergelt põkukohtadel, nagu kartes rikkuda suvitusasulate rahu, häirida tuulevaikust, mis ammu lasus ranna kohal.

Tihhonov ruttas Peterhofi. Ajalehes oli avaldatud teadaanne suurest kunstipeost Leningradis, mis oli määratud 24. juunile. Tihhonov tahtis selle teatega rõõmustada vana Nikitinit.

Akna ääres istudes katsus Tihhonov kümnendat korda lugeda seda teadet ajalehest, aga valgus oli väga nõrk. Võis lugeda vaid suure kiriaga trükitut. Tihhonov pani ajalehe kõrvale ja vaatas aknast välja. Seal laius sume sügav öö. Üksainus täht oli võitu saanud pimedusest ja vilkus aeglaselt aedade kõrgete puhmastike kohal.

«Vist Jupiter,» mõtles Tihhonov. Ta nägi vaimusilmas ööd Soome lahe kohal, kui läbi uduvine paistavad ainult kolm tuld: Kroonlinna maiaka hele tuli, Jupiteri tuhkiat helk ja puhtevalguses helendava Iisaku kiriku kupli nõrk kuldne sära. Koit hõõgus juba siinsamas silmapiiri taga. Hommik oligi käes ja Leningradi majade ülemiste korruste elanikud nägid teda kogu öö oma akendest.

... Vana Nikitin ei maganud. Ta hõikas Tihhonovi avatud aknast. Vanamees töötas: poleeris vana klaveri kaant.

«Kas ajalehe töid, Aljoša?» küsis Nikitin. «Räägitakse, et seal olevat meie peost juba kirjutatud.»

Tihhonov armastas vanameest eriti sellepärast, et kõike, mis puutus arhitektuuri, skulptuuri ja hoonete kaunistamise, pidas vanamees oma südameasiaks. Väljapaistev arhitekt Zahharov, Admiraliteedi ehitaja, või skulptor Andrejev olid temale niisamasugused oma mehed ning mõistetavad inimesed nagu tuttavad pronksijad või puusepad.

Vana Nikitinit sidus nende meestega asjatundmine,

täpne silm, armastus materjali vastu — olgu see su-
peenetoimeline puu, peenestatud värv või tükk kaunist
helisevat pronksi.

«Küllap selles peitubki kultuuri päritavus,» otsustas
Tihhonov, «selles tuhandeid aastaid kestnud meistrite
koostöös, ükskõik kes nad ka iganes poleks olnud —
lukksepad, puusepad, arhitektid või poeedid.»

Nikanor Iljitš palus Tihhonovi lugeda teadet pidus-
tuste kohta. Aknalaua istudes luges Tihhonov seda vaid
justi ja selle lihtsad sõnad tundusid talle olevat loo-
dud selleks, et neid kivisse raiuda:

«Sotsialistlik kultuur, mis on kätte võidetud vere hin-
naga ja loodud Nõukogude Liidu töötajate kangela-
liku tööga, sammub kindlalt edasi lakkamatu õitsengu-
teed. Sotsialistlik ajastu nõuab monumentaalsete ma-
lestusmärkide ja kunstiteoste loomist, mis suudaksid
meie järelpõlvele jäädvustada meie aja suuruse ning
kangelaslikkuse. Niisuguste kunstimälestusmärkide loo-
mine annab võimaluse ennast avaldada kõige mitmeke-
sisematele talentidele, kellest on nii rikkad Liidus ela-
vad rahvad.

Meie linn — Lenini linn — pole mitte üksnes revo-
lutsiooni hääl ja eesrindliku tööstuse keskus, vaid samuti
kuulsate kunstimeistrite linn. Kultuuripärandi ühis-
konnale kuuluvuse seadusel on meie linnas eriline tä-
hendus. Tarvitseb nimetada kas või ainult arhitekte —
linna ehitajaid — Baženovit, Rastrellit, Voronihhinit,
Zahharovit ja teisi, et mõista, et just siin, Lenini linnas,
võib noor sotsialistlik riik õppida mineviku suurepärase
meistrite loomingust.

Seoses sellega, et Leningradis avatakse akadeemiad,
mis hakkavad ette valmistama arhitekte, skulptoreid,
maalijaid ja gravööre, kivi, puu, metalli ja portselani
kunstilise töötlemise meistreid, otsustas Leningradi Nõu-
kogu korraldada 24. juunil suure rahvapeo. Pidupäeva
peamine mõte, mida tahame rõhutada, seisnagu selles,
et sotsialistlik linn, erinevalt kapitalistlike maade lin-
nadest, pole mitte ainult inimeste elupaik, koht, kuhu on
koondatud riiklikud asutused, ühiskondlikud organi-
satsioonid ja tehased, vaid samuti iseseisev kunstiteos —
võimas tegur inimeste kunstilises kasvatamises.»

«Millest selles teadaandes juttu on, kuidas mina seda

mõistan?» lausus Nikanor Iljitš. «Inimhinge õilsusest.
Olen ammu märganud, et inimesed on mitmesugused,
olenevalt sellest, mida nad enda ümber näevad.»

«Kus su õilsus on,» ütles Matrjona nurgast, «kui tel-
lija juba telegrammi saatis, muretseb, et kaas pole val-
mis.»

«Ei juhtu temaga midagi, selle tellijaga. Tellija an-
nab mulle selle kaane eest kõik andeks. Ta on mul
meremees, isevärki taat. Rääkida temaga, ütlen lausa
valja, on raske. Mina kõnelen temale mustast puust,
aga tema mulle kliimast. Mina temale tumedast lakist,
aga tema mulle kliimast. Lausa ära piinanud mind
selle kliimaga!»

«Aga mis on siis kliimaga?» küsis Tihhonov.

«Kliimaga on keeruline asi. Kui see tal korda läheb,
oleme kõige õnnelikum rahvas maailmas. Tal seisab ka-
binetis tammeliistak; see tamm on nelisada aastat vana,
kui mitte veelgi vanem. Mõistagi on tammel aasta-
ringid. Meie keeles nimetatakse seda «puu silmaks».
Ühed ringid on jämedad, teised peenemad, on ka päris
peenikesi, mitte jämedamaid kui niit. Eks tema küsi:
«Mida sa enese ees näed, Nikitin, tark mees, kõiketeadja
moöblimeister?» — «Kihid nagu kihid ikka,» ütlen
mina. «Tammekiht võib samuti ilus välja näha, kui te-
da osata poleerida.» Aga tema hakkab vaidlema: «Asi
pole poleerimises, vaid täpsetes arvestustes. Mina,»
ütles ta, «olen pisut meteoroloog ja botaanik. Igal aastal
sõltub kihi pealekasvamine niiskusest. Vihmasel su-
vel kasvab kiht rohkem, kuival suvel vähem, ja selle
tümme järgi võib öelda, mis oli viissada aastat tagasi,
missugune kliima teda ümbritses.» — «Aga milleks te
peate seda teadma?» küsin mina. «On sellest inimesele
raasukenegi kasu?» — «On,» ütles tema, «ainult see on
pikk jutt. Esiotsa ütlen sulle vaid üht: need liistakud ja
mitmesugused teised märgid kõnelevad meile imetore-
dast asjast; see seisab selles, et kunagi olid ajad, kus
meil oli soe ja kena kliima nagu Tseiloni saarel. Mag-
nooliametsad kasvasid kõikjal Soome lahe kallastel. Ja
meie,» ütles ta, «katsume selle kliima tagasi tuua.»
Ütleb, et seda on võimalik teha ja selles polegi mingit
imet.»

«Ei lasta enam rahulikult surragi!» ühmas Matrjona.

«Geraaniumidest neile, vanadele tohmanitele, muudkui olgu neil magnooliad.»

«Geraanium on magnoolia kõrval rämps,» ütles nor Iljitš pahaseks. «Geraaniumi lehed on tüütud ja vased. Sa ära minuga vaidle, eit!»

Vanad hakkasid vaidlema. Tihhonov jättis hüljeks oma ärklikorrusele. Akendest paistis laht liigutas end niisketes okstes ja häälitsetas tasakaale, oleks ta kedagi kutsunud. Seinakell all susistas enne kui lõi viimaks kaks vaskset kõmisevat pössi.

Tihhonov seisis veidi aega mõttes akna juures, siis ettevaatlikult trepist alla ja läks lossiparki.

Und ei olnud. Valge öö hajuvas säras ei saanud geda, niisamuti nagu ei saanud tuld põlemis. Elektrivalgus tundus karjuv. See oleks nagu pöördöö vaikselt voogamise, hävitanud saladused, nagu nähtamatud, koheva kasukaga loomad toomadesse kerra tõmbunud, see oleks teinud asjad ebarealistlikult reaalsemaks, reaalsemaiks, kui nad tegelikult olid.

Alleedel püsis liikumatu rohekas hämarus. Jätku kullatud raidkujud. Purskkaevud vaikisid öösel, nend kuulda nende kärmet sabinat. Langes ainult kuid veepiisku ja nende sulpsatused kostsid vana gele.

Kivitrepp lossi juures valgustas koit; seinalt akendelt vastu peegelduv kollakas kuma langes pinnale.

Loss valendas läbi puude ähmase pimeduse, nagu varasügisel helendab üksik kuldne leht allikes ja tumedas lehestikus.

Tihhonov läks piki kanalit lahe äärde. Kanal helistesse vetikatesse kasvanud kivide vahel, väikesed kalad.

Laht oli puhas ja rahulik. Tema kohal lasus vesi. Meri polnud veel ärganud. Ainult vee roosakas ennustas päikese peatset tõusu.

Ookeaniaurik sõitis Leningradi poole. Koit hüljeks juba tema alluminaatoritel ja kerge suitsujuga ahtri taga.

Aurik andis vilet, tervitades suurt põhjamaa loomade raske merereisi lõppu. Kaugel Leningradis, kus

ta kullana hiilgas Admiraliteedi terav tornitipp, talle pika veniva huikega teine aurik.

Neisid sõudepaadid. Neis magasid noored madalalt peale tõmmatud. Tihhonov nägi nende ootavaid nägusid, kuulis vahetevahel kerget müra. Merel tõusis koidueelne tuul ja liigutas kogu kohal.

Tihhonov läks kaldale. Seal polnud ainsatki hinge, vaid lõpus istus pingil keegi naine.

«Mida teeb siin säärasel tunnil?» mõtles Tihhonov. Punetatud kass kõndis ettevaatlikult mööda niisket

lauda ja raputas iga sammu järel põlglikult käppa. Tihhonov peatus käsipuu juures ja heitis pilgu vette.

Pilgus samuti vette ja tema silmad muutusid, korraldumeks: vaiade juures liigutas sabasid terve loomadasi pikki kalu.

Tihhonov tõusis püsti ja tuli Tihhonovi poole. Ta vaatas, ja mida lähemale naine astus, seda selgemini, ja läbi udu, kostsid kerged sammud, ning juba

oli tema kohmetut naeratust. Väike kübar heitis tema laubale ja seetõttu näisid ta silmad väga

tema. Mereveevärvi siidkleit helkis ja kahises Tihhonov mõtles, et naisel on kindlasti külm, —

«Ole tuul, olgu ta kui soe tahes, toob endaga nasa lume hõngu.

Tihhonov vaatas tema juurde. Tihhonov vaatas talle näkku ja ütles, et ta on välismaalane.

«...» lausus naine pikkamööda ja kerge kurd tema kulmude vahele. «Õelge, kas varsti läheb Leningradi?»

Tihhonov oli tal raske leida sobivaid sõnu ning ta ütles, et ta on välismaalane.

«...» lausus naine pikkamööda ja kerge kurd tema kulmude vahele. «Õelge, kas varsti läheb Leningradi?»

Tihhonov oli tal raske leida sobivaid sõnu ning ta ütles, et ta on välismaalane.

«...» lausus naine pikkamööda ja kerge kurd tema kulmude vahele. «Õelge, kas varsti läheb Leningradi?»

Tihhonov oli tal raske leida sobivaid sõnu ning ta ütles, et ta on välismaalane.

«...» lausus naine pikkamööda ja kerge kurd tema kulmude vahele. «Õelge, kas varsti läheb Leningradi?»

Tihhonov oli tal raske leida sobivaid sõnu ning ta ütles, et ta on välismaalane.

«...» lausus naine pikkamööda ja kerge kurd tema kulmude vahele. «Õelge, kas varsti läheb Leningradi?»

Naine tõstis pea. Tema näo ranges ovaalis ja ses lõuas oli midagi niihästi prantslasele kui ka maalasele omast.

«Oh ei,» ütles ta aeglaselt. «Olen rootslanna räägin prantsuse keelt.»

Tihhonov silmitses teda, aga mõtles iseendast, kuidas end vaadata kõrvalseisja pilguga.

Vaatamata oma neljakümnele eluaastale tundis end poisikesena ja piinles täiskasvanute seltsis. Tema eakaaslased olid juba auväärased mehed ja tundusid muselt kui hingelaadilt. Ent Tihhonov uskus veel oma andesse ja armastas kõike, mida armastavad noorukesed: ronge, vaksaleid, suuski, aurikuid ja raieid.

Täiskasvanute ees muutus ta tihtipeale kohmetundis end kuidagi kammitsas olevat, teadis, et ta hoopiski mitte säärane, nagu kujutlesid teda teised. Kui ta luges endast ajalehes või kuulis oma kummitseisimehi rääkimas, kui andekas ta on, jäi ta üheks, just nagu polekski jutt temast, vaid hoopis tema nimekaimust või kaksikvennast.

Ta teadis, et oma parimat pilti pole ta veel maalinud ning oli seetõttu siiralt hämmastunud elevusest, mis järjest sagedamini tekkis tema ümber.

Praegu mõtles ta iseenesele sellepärast, et tundis end jälle poisikesena. Ta kohmetus võõra naise ees, kes temast ligi kümme aastat noorem olla.

Naine sattus samuti segadusse, ta kummardus, et peita, ja silitas pulstunud kassi. Kass vaatas taltsalt otsa ja näugus.

Päike tõusis. Aiad otsekui puhkesid, heites endale koidueelse uduliniku. Värelev valgus libises mööda põigiti üle naise näo, läigatas tema silmades, valgustas ripsmeid ja närvilist kätt, mis surus kasipuu.

Laht kattus valguse ja uduvöötidega. Kaugelt kandu üle vee Oranienbaumile ligineva auriku kõmpas. Aurik sõitis Leningradi.

Kõhetu lonkav sadamavaht läks, õnged kaes, ta sillale. Ta teretas Tihhonovi ja küsis:

«Kas nii vara juba Leningradi, Aleksei Nikolajev?»
«Ei, ma saadan.»

Sadamavaht keris õnged lahti, istus, lastes jalad

ja hakkas õngitsema. Vahetevahel vaatas ta Tihhonovi võõrast naist ning ohkas omaette:

«Kui noortatud noorusest rõhus tema kurnatud sü-

da võttis, mees vandus ja tõmbas välja väikese kala.

Ta aurik. Tihhonov saatis naise laevatreppini.

Ta talle käe ning vaatas hajameelselt otsa.

«Ütles ta ja pöördus kõrvale. «Täna teid»

«...nd reisijad,» ütles kapten sillalt, «on aeg!»

Ta mooda laevatreppi üles. Aurik vilistas

naldus pikkamisi ja keeras nina mere poole.

Ta õnged tundrid läikisid merepinnal.

Ta naga naist tekil. Tuul tõmbas kleidi pingule

ja jalgade ümber ja plagistas ahtrilippu.

Ta üks kaldale. Sadamavahti juurest vaatas ta

«Naine seisis ikka veel tekil.

«...süvi!» ütles sadamavaht. «Mul on varsti

...onud turjal, aga ma pole veel ilalgi näinud

...aates niisugust suve. Päevad otsa päike.»

Tihhonov nõustus temaga ja lahkus aeglaselt sada-

...oli pargipuude varju jõudnud, läks kii-

...janna

...rong Leningradi väljus kell kuus. Tihhonov

...erutatult ning lootis rumalasti, et rong väl-

...võttis

...võttis ta takso ja käskis end viia Peter-

...se Linn kirendas hommikuse valguse ning

...otalest. Valvurid kastsid valjakuil lilli. Pre-

...otest sadas aeglast vihma, mis tuule käes

...alt pudenes. Sildadel puhus auto akendesse Neeva

...d

...seisis tuttav aurik. Ta oli tühi. Paljasjalgne

...post põrandaharjaga tekki.

...tuhte Peterhofist?» küsis Tihhonov.

...minutit tagasi.»

...laks kaldapealsele. Nüüdsama oli ta siin,

...minuti eest. Ta teadis seda vee sätendusest,

...test, mis helkisid vastu graniitkallastelt, saa-

...sõbralikest silmadest — too oli oma harjade

...nollesse jäänud —, pilvede kergest lennust tae-

... Štšedrin elas uues väikeses majas, mis ootud Krestovski saarele sõudejaama ligidale.

Kõik toad selles majas asusid erineval tasemel. Toast tuppa viisid kaks-kolm astet ja see tegi navigavaks nagu laeva, seda enam, et teisele korral vaskkäsipuudega trepp, mis sarnanes laevatriibumargused aknad koridoris meenutasid illuureid.

Štšedrini pea oli üsna halliks läinud ja kulitas, pani ta prillid ette. Ta õpetas Mereväeakadeemeteoroloogiat ja astronoomiat.

Tema kabinetis oli rohkesti vaskaparaate ja rippusid sinise ja punase pliiatsiga joonestatud. Aparaadid hõõgusid selgete ilmadega nagu kuu.

Majas valitses puhtus nagu laevas. Tube koristati iga päev. Lahingus Jelabuga all oli ta kaotanud kõige paremad sellest ajast saadik enam tegelda oma armastusega.

Štšedrin oli kirjavahetuses Jakobsenidega ja rüüga Maarianhaminast. Juuni algul sõitis Stockholmisse kaheks kuuks külla Marie Jakobsen. Štšedrin ja kutsusid teda Marie'ks.

Noore rõõmsaloomulise naisolevuse juuresolek tubade ilmet, milles seni oli valitsenud astronoomi aparaatide rahu ning täpsus. Neisse sugeneti meeldiv korratus. Daamikindad lebasid sekretäri lilledel pudenes kirjutuslauale, arvutuste käsikiri Marie toast teisel korrusel tungis kõikjale lõhnade peente kangaste lõhna. Šokolaaditahvli hõbepadade les diivanil kõrvuti alustatud, veel lõpuni lahutamata raamatuga. Marie luges ahnelt, et paremini vene keelt.

Anna Jakobseni, Pavel Bestuževi ja Štšedrini toad olid ette väikesele lauale pani Marie alati kimbale lehti, pärnaoksi, heliotroobiõisi. Varem oli majas olnud laevaga, nüüd aga oli see muutunud kavalite sarnaseks.

Marie oli järelemõtlematu ja tegi sellega Štšedrini muret. Ta oli jäänud ikka samasuguseks nagu Maarianhaminas, kus ta Štšedrini varrukalt kuldpaela oli harutanud.

Marie tundis rõõmu vabadusest, oli vaimustatud

linna linnas uidata, teda rõõmustas kõik, mida Leningradis: lossid ja teatrid, elu, milles puuduvad reeglid ja igavad õpetussõnad, loomultlemine meeste ja naiste, tööliste ja teadlaste ning lõpuks see, et talle kõikjal naeratati. Ja ta naeratas vastu, ehkki püüdis säilitada naoli ja paat pettunud naise ilmet.

Et rahutust tundis Štšedrin Marie jalutuskäikude ta oli juba kaks korda eksinud. Ükskord tõi teda kenuke pioneer, helistas, andis üle ja lausus ilusalt:

«Hei ja ärge laske teda üksi tänavale. Toon Smolnõist.»

Marie, pioneer, viis ta tubadesse, naitas «Smetan» instrumente, kaarte, pilte, mis kujutasid tunda vaikust merel. Poisile pakuti teed ja ta läks ära, õnnelik ning segane.

Marie oli sootuks halvem. Marie sõitis Peterhovi viimasele aurikule ja istus, ainult kerge tühjuse, terve öö Peterhovi sadamas.

Marie hakkas kell kaks öösel kõikidesse miilitsade helistama, ajas jalule kümneid inimesi, Marie koju ilmus, pidi ta vabandama ja ära tühjapidajate naljatavaid märkusi.

Marie ütles Marie hommikul teelauas. Tema Marie, ehkki ta tahtis hullupööra magada. Marie ei karda ma midagi. Läksin öösel päris julge meisterahva juurde sadamas ja me ajasime

Marie vastas Marie. «Agä pärast tuli keegi longete kala püüdma ja kummardas mulle nagu vabanduseks.»

Marie vastas Akerman! hüüatas Štšedrin. «Pagana Marie püüab ikka veel kala?»

Marie vastas Marie. «Koos musta kassiga. Nagu tavaliselt.»

Marie magas öhtuni. Aknad olid avatud. Tuul lehit-
malt, mis oli aknale unustatud. Ta keeras lehe-
lehti ette-, küll tahapoole, otsides lemmikridu,
toid viimaks ja vaikus: «Tuisu, jää ja lume ku-
nnel saabub puhas karge mai.»

«Tühine asi! On vajalik väike revolutsioon!»

peetlikud hooned, mis ümbritsesid Marie'd, näil-
levat nõrga värviga joonistatud. Kerkisid esile
mumbad ja võimsad attikad, millele langes hajuv
a. Polnud võimalik mõista, kust see alguse sai. Kas
öö peegeldus kanalites või hõõgus õhtutaevas
nen loojangu viir, või oli see hämarusega segune-

nud laternahelk, mis tekitas säärase imelise loo-
kuid see valgus kutsus esile keskendatuse, ärat-
tisklused ja kerge nukruse.

Marie möödus Ermitaažist. Ta oli seal juba
ja püüdis endale nüüd kujutleda tema õiseli
Neeva tuhmi helki akende taga, maalide saja
vaikimist.

Marie jõudis Talvepalee juurde valjakule, se-
surus kaed rusikasse. Ta ei teadnud, kelle geeni-
peen käsi, kelle silm olid loonud selle maailma
kaunima sammastike, hoonete, võlvkaarte ja in-
restike terviku, selle avaruse, mida täitis roheline
jahedus ja ülev arhitektuuriline mõte.

Tagasi sõitis Marie viimase jõelaevaga. Ühes
sine tuhi laev kandis teda öötsudes piki musta
mööda Peeter-Pauli kindlusest, raveliinidest, linn-
müüridest, vaiadest, sildadest ja parkidest. Kui
gas tukkus militsionäär.

Vabaduse silla taga kerkis suitsedes ja tuhm-
vasse helgiheitja lai kiir. Ta langes alla ja va-
kaldal valget kivihoonet, lihtsat ja suursugust.
Militsionäär avas silmad.

«Algab ettevalmistus,» ütles ta Marie'le. «Val-
takse kõige kaunimaid hooneid.»

«Mis ettevalmistus?» küsis Marie.

Tal oli kulm. Ta oli jõeniiskusest kahvatu.

«Pidustusteks,» ütles militsionäär. «Meie linna
Pole maailmas ilusamat linna kui meie Lennin-
elan siin lapsest saadik, aga iga päev vaatan
ara vaadata. Seisad öösel postil ega tea teine
näed und või on see ilmsi. Lähed maja juurde, vaata
põleb latern numbriga. Siis jääd rahule: ei na-
und.»

Marie naeratas ujedalt.

«Õpin sõudekoolis,» ütles militsionäär. «Kaua
geriga merel. Sõidan õhtul välja — linna pole na-
on udus. Ainult laternad helgivad vee peal. El
enam kaldale tullagi.»

«Aga kus te linnas seisate?» küsis Marie.

«Te pole vist venelane: kõne on teistmoodi.»

«Olen rootslane.»

«Aa-aa...» sõnas militsionäär. «Nii et teiegi mu-
...

... Talvekanali juures, sealsamas, kus Liisa
... ..

... Krestovka jõel läks Marie maha. Militsio-
... temaga kaasa ja saatis ta koju.

«... kurda, milleks!» ütles Marie hämmastunult.
... .. Olete väsinud.»

«... muretsege,» kinnitas militsionäär. «Ma ei lahe
... paadisadamasse, ööbin seal. Hommikul pean
... pidustusteks treenima. On võistlused. Siit otse
... .. Kes kauem vastu peab.»

... .. varavas jättis Marie militsionääriga hü-
... .. onäär surus tal viisakalt kätt ja lahkus.

... .. veidi aias ja puhkes siis naerma. Ta mõtles:
... .. ütleksid tema sõbratarid Stokholmis, kui ta
... .. til olevale politseinikule kätt annaks.

... .. doppevaks oli linn jagatud rajoonidesse. Igas rajoo-
... .. oli hoonete ja tänavate kaunistamine usaldatud
... .. tükule ja arhitektile.

... .. Tihhonovi hooleks jäi Peterhof. Pidustused Peterhofis
... .. puhendatud meremeestele. Siia pidid Kroonlinnast
... .. sõjalaevade meeskonnad, lossis aga otsustati
... .. ablada vanade ja noorte meremeeste ball — kahe
... .. kokkuminek.

... .. juhtumit sadamas avastas Tihhonov endas
... .. elust. Ta hakkas märkama asju, millest varem
... .. ta ei olnud märganud. Maailm näis olevat tulvil
... .. värve, valgust, helisid. Ta polnud kunstinikuna
... .. saarast värvide mitmekesisust märganud.
... .. jättis kõikjale, aga kõige rohkem sillerdas neid

... .. elus ei olnud enam midagi ebaolulist. Tihhonov
... .. tundis elu kõigi selle avalduste mitmekesisuses kui
... .. midagi terviklikku, võimsat, mis on loodud õnne jaoks.

... .. Ta võime eest elu nii täisverelisena tunnetada võlg-
... .. ta tihnu oma ajale. Kohtumine noore naisega koidu-
... .. oli ainult süvendanud seda temas.

... .. milles kohtumises oli midagi, mida polnud võimalik
... .. kirjeldada ega seletada. See midagi oli armastus.
... .. Tihhonov ei tunnistanud veel seda endale. Tema
... .. deuses sulas kõik üheks sädelevaks viiruks: ookeani-
... .. tiku kauge vile, linna kuldne sädelus hommiku-

ses uduvines, vee vaikus, naise sammud, loomade sadamavaht ja tema sõnad erakordsest Balti suvest.

Niisuguses hingeseisundis asus Tihhonov Peterhofi kaunistama. Töötades mõtles ta oma ajast, oma elust ja temast.

Talle meenusid kuulsa kirjaniku sõnad sama kirjanik, kes oli kunagi tema juukseid sellepärast teda «jumpsikaks» kutsunud. Tihhonov oli labinõu kõik tema raamatud ja artiklid. Ühes artiklis ühiskirjanik oma noorele kaasaegsele:

«Kui hakkate kirjutama — mõelge temast, keda teia võib-olla polegi, ja toredatest inimestest, kellest — samuti väga tore inimene — siiralt ja lihtsalt, aga väga südamlikult jutustate sellest, mida teate teistele, ent mida peavad tingimata teada saama need, kui kõik teised, — kas mõistate?»

Tema oli olemas. Ja Tihhonov mõtles temast, meenutades et tema kõnnib siin, näeb selle paiga võrratut ilu, ja tema, Tihhonov, on kaunistanud, ja tunneb, nagu nagu Tihhonov ise, kui vabalt ja rõõmsalt hingab, kuigi kuhu ta on kulla sõitnud.

Nikanor Iljitš erutus hirmsasti, kui sai teada, et Tihhonovile tehti ülesandeks kaunistada Peterhofi püüa päeva närvitses ta üksipäini, sest polnud kellegagi ka kida. Matrjonast polnud talle jutukaaslast, Tihhonov aga oli liiga palju tegemist. Seepärast olid vanade rõõmupisarad silmis, kui Peterhofi saabus Katja, oli vennale kulla sõitnud, et nõu pidada, kuidas pidusteks oma paate ja jahte ehtida.

Tihhonovi juurest läks Katja alla vanakeste poole. Nikanor Iljitš tegi temaga otsekohe juttu.

«Ma armastan pidupäevi,» ütles Nikanor Iljitš, «van, et pidupäev on inimesele mõnikord vajalikum kui igapäevane leib.»

«Oh issand!» ohkas Matrjona. «Jõudu pole! Vahetame ometi sina, Katjuša, seda paganama vanameest!»

«Vait!» ütles Nikanor Iljitš ähvardavalt ja kohkunult. «Ise hakkad maja puhadeks pesema ja puhastama, vanu kaltsu ei tule sul ka mõttesse selga panna. Näe see nii on? Vasta.»

Katjuša lepitaski kuidagi vanakesed ära ja läks.

...tul jäi Nikanor Iljitš haigeks. Ta kaebas ja kutsus Tihhonovi enda juurde.

«Mõelge ta ja hakkas järsku nutma.

Matrjona nuuskas nina oma nurgas.

«Läks nõrgaks. Kas tõesti viskan sussid pusti

«...lagi? Aga mina, loll tahaksin elada, aina

«...hõimu torgib mind takka. Tahtsin ikka kan-

«...juurde üles kobida, vaadata eskiise — mida

«...pidustusteks välja mõelnud —, aga kartsin tü-

«...lõi vanamehele eskiisid. Nikanor Iljitš

«...tõuk aega ja patsutas siis Tihhonovile

«...sinu juures, Aljoša, viimistletud tööd,»

«...Sa oled ehtne kunstnik. See on minu viimane

«...pattes palus ta, et Tihhonov Leningradis tel-

«...de sisse astuks ja edasi ütleks, et klaverikaas

«...ning selle võib ara viia.

«...el päeval otsis Tihhonov Nikanor Iljitši poolt

«...adressi järgi üles vaikese maja Krestovski saa-

«...vihma, maa lõhnas vihmast kinnilöödud

«...ja järele.

«...Tihhonovile avas ühe käega valgetverd vanamees —

«...Tihhonov küsis kodanik Štšedrini. Wiener viis

«...ppa, kus aknad olid pärani lahti.

«...nägi Tihhonov kaht väga head portreed. Üks

«...kujutas musta mundryga ohvitseri, teine — noort

«...kõrgele kaarduvate, närviliste kulmudega. Naises

«...algelt tajuda sarnasust tundmatuga, keda ta sa-

«...oli kohanud.

«...Tihhonov tõmbas käega üle otsaesise, nagu tahaks ta

«...hakkavat mõtet minema kihutada, aga naine vaatas

«...juba tuttavate silmadega otsa ja tahtmatult astus

«...Tihhonov pildile ikka lähemale ning silmitses teda aina

«...melikumalt.

«...astus sisse, aga Tihhonov ei pööranud jalamaid

«...ta pidi jõupingutuse tegema, et silmi pildilt

«...ilma saada.

«...Tihhonovi selja taga seisis pikk hallijuukseline me-

«...ning silmitses teda tähelepanelikult.

«...Atind saatis teie juurde Nikanor Iljitš,» ütles Tihho-

nov. «Ta on haige. Ta palus edasi öelda, et kloo on valmis. Sellele võib järele sõita.»

«Istuge,» ütles meremees ja osutas tugitoolile.

Kui Tihhonov oleks tugitooli istunud, oleks ta seljaga portree poole. Tihhonov astus sammu suunas, aga mõtles ümber ja istus teisele toolile, portree oli näha.

Meremees tunnistas Tihhonovi endise tähelekkusega.

«Täna teid,» ütles ta. «Aga mis juhtus teie eljitsiga?»

«Süda,» vastas Tihhonov lühidalt.

«Te olete tema poeg?»

«Ei, olen tema endine õpilane.»

«Te olete vististi kunstnik?»

«Jah.»

«Seda ma arvasin, kui nägin, kuidas te seda portree vaatate.»

«Meistritöö! Kes see on?»

«See on väga tähelepanuväärne naine, ühe vanema tütar Ahvenamaalt.»

«Kas ta on rootslane?» küsis Tihhonov ruttu.

«Jah. Tema nimi on Anna Jakobsen. Tema elu on olnud väga traagiliste asjaoludega. Ta on Pavel Bestuževi naine, kes tapeti Ahvenamaal duellil möödunud sajandi algul. Ta jäi nõdrameelseks.»

«Minu vaarisa,» ütles Tihhonov, «tapeti ka Bestužev ainult mitte duellil. Ta asti läbi kadalipu. Ta oli sõdur.»

«Lubage,» küsis meremees, «millal see oli?»

«Ma arvan, et samuti möödunud sajandi algul.»

Meremees tõusis püsti ja läks akna juurde. Ta näitas vihma, mis puistas tolmpeni piisku lompjalgradadel, pöördus siis ümber ja küsis:

«Ega te pole pärit Megrõ külast Kovža jõe ääres?»

«Jah,» lausus Tihhonov imestunult. «Kust te teate?»

Meremees ei vastanud.

«Teie vaarisa,» ütles ta, «on maetud ühte hauda Bestuževiga. Mõlemad tapeti samal päeval. Nende ühine saatus. Teie nimi on Tihhonov?»

«Jah.»

«Teie onnetil!» Meremees naeratas avalalt ja surus mõlema käega Tihhonovi kätt. «Minu onnetil Štedrin. Otsisin teid kaua, kuid lõpuks jätsin teid unustada. Sõja ajal teenisin Ahvenamaa saartel. Ma teadsin üksikasjadeni teada Pavel Bestuževi hukkamist. Ta oli vabamõtleja. Ta päästis hukkamisest teie ja tapeti duellil kokkupõrke pärast polguvõitlusega. Käisin tema haual ja imestasin, et ta pole veel mitte üksinda, vaid koos sõdur Tihhonoviga. Ma teadsin saada, mil viisil olid seotud need kaks meest. Tihhonov ja Pavel Bestužev —, aga keegi ei tahtnud mulle seda selgitada. Kohalikud elanikud ei tahtnud midagi, arhiivides tuhnida ma ei saanud. Arhiivide dokumente antud ja pealegi polnud olnud selleks põrmugi mahti: algas revolutsioon. Kõik sattus Bestuževi surmaeelne kiri. Sellest kirjast palve teatada sõdur Tihhonovi surmast tema vanemale Megrõ külla Kovža jõe ääres. Kodusõja päevil sattusid teie vanemad Megrõsse, otsisin üles sõdur Tihhonovi, teie vanemad ja nägin teie ema.»

«Teie vanemad minult teie üle,» katkestas teda Tihhonov. «Kas ta on surnud?» küsis meremees.

«Jah,» vastas meremees. «Ma teadsin teie ema, aga ta ei teadnud sellest kõigest.»

«Ma andis mulle teie aadressi ja palus teid üles leida. Teie aadress läks kaduma lahingus Koltšaki laevastiku Jelabuga all. Mälu on mul halb ja ma ei suutnud teid kuidagi meelde tuletada... Aga siiski saime teid leida. Štedrin pahvatas naerma. «Ja nüüd ma teid ei lase. Andke kaabu siia.»»

«Ma võttis Tihhonovi kaabu, tõi pudeli veini, küpsiseid ja teie kaabu.»

«Teie vanemad sel puhul,» ütles ta, «see on hea lahja vein. Teie vanemad eriti meeldiv juua säärase sünge ilmaga.»

Tihhonov jõi ja tundis kerget peapööritust. Kõik viimaste päevade sündmused näisid talle uskumatuna ja tundne Štedriniga suurendas seda tunnet veelgi.

«Teie vanemad,» ütles ta Štedrinile, «olen ma sattunud teie vanemate kohtumiste keerisesse.»

«Teie vanemad,» ütles ta, «on maetud ühte hauda Bestuževiga. Mõlemad tapeti samal päeval. Nende ühine saatus. Teie nimi on Marie. Ta jutustas mulle täpsemalt teie

vaarisa saatusest. Tema kasuisa — vana veidrik — on nõuks võtnud kirjutada Ahvenamaa saaga lugu. Ta on arhiivid läbi tuhninud ja leidnud sõdur Tihhonov aeti läbi kadalipu selle eest, et Pavel Bestuževiga aitas dekabristidel põgeneda ja esisade mälestuseks!»

Vein maitses Tihhonovile nagu külmas vees lund sügislehed.

Tihhonov kuulas Štšedrini hajameelselt.

«See on tema!» ütles ta iseendale ja tema valusalt.

Ta igatses kuulda tubades naisesamme, aga ei nud mitte midagi peale seinakella tiksumise ja kostva autode tuututamise.

«Kus ta ometi on? Pean ta ära ootama, et vala sellest hirmsast teadmatuses. Võib-olla on see keegi teine? Võib-olla astub tuppa linalakk neli dega ja kriiskava häälega? ... Olen loll,» mõtles Tihhonov. «Mul on ammu aeg ära minna. On aeg. Peab tõusma.»

Tihhonov oli juba valmis tõusma ja Štšedrini vasti jätma, aga teda peatas mõte portreele. See oli liiga rabav. Ta heitis uuesti pilgu portreele ja neidsamu närvilisi, kõrgele kaarduvaid kulme ja vöökruki, mis kukkusid alla, kui ta nägi, et ta ei ole kunagi nukuks kurdu suunurgas.

«Mis teiega on?» küsis Štšedrin, märgates Tihhonov hajameelsust. «Teil on väsinud ilme.»

«Ma töotan palju. Mulle tehti ülesandeks kaunistada Peterhofi. See on väga raske ja isegi kohutav. Iga kaunistada Rastrellit!»

Kauemaks jääda polnud võimalik. Tihhonov läks püsti. Štšedrin võttis temalt lubaduse, et ta tuleb vabal õhtul sõidab Krestovski saarele, lubas isegi talle tulla haiget Nikanor Iljitši ja nad jätsid hüvasti.

Tihhonov astus läbi aia, ja kuni ta selle lõuna maa läbi käis, kihutasid sajad mõtted tema peast läbi.

Esmakordselt tajus Tihhonov sidet minevikuga, mis kus tema isa, vanaisa, vaarisa olid sadakond aastat külmalt savi kündnud, kus ema lapsepõlves tema kutsuti deele ja haavadele ahjust tuhka peale riputas, kus ema mesed surid songa ja tüüfusse, surid sünnitades lapsed.

ammu minevikku läinud. Kui seda meenutatakse, ei tule mitte kuigi meelsasti.

Aljoša aga kõneles minevik teist keelt. Temas, Aljoša mees, voolas nende inimeste ja vaarisa — Nikolai — veri, kes tapeti vapruse, mässumeele, dekabristide võitluse pärast.

Aljoša teadvusse kerkis mõte, et tema peab olema lihtne talupoja, kasarmudrilliga äravaevatud ja kogu sõjategevuse kandnud mehe vääriline järglane.

Aljoša üles. Pilved kuhjusid pikkamisi lõunasse ja ta läks pool avara taeva.

Aljoša juures pörkas Tihhonov kokku kellegi naisega.

Aljoša astus kõrvale ja tõstis pea. See oli tema, Peterhofi tüdruk.

Aljoša hoidis raudvõrestikust kinni ja vaatas Tihhonovile.

Tihhonov võttis kaabu peast.

Aljoša ütles ta, «et teid uuesti kohtasin! Linn on suur ja ega teie ole vist ainuke rootslanna Lenin-...»

Aljoša vaakis. Ta laskis võre aeglaselt lahti ja kindlasti külastest hall plekk. Ta nõjatus talle vastu ja ütles:

«... Raakige.»

Aljoša küsis Tihhonov. «Mida ma oskan praegu?»

Aljoša küllap teate kõike juba ise.»

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

Aljoša ütles Marie ja naeratas.

oli Štšedrinilt teada saanud: Anna Jakobsen ja Bestuževist ja oma vaarisast.

«Tähendab Anna pärandas teid mulle,» lausub prantsuse keeles.

Hilisööni kõndisid nad linnas. Linn oli sel õhtul kaunis. Ta laskis nende ette kerkida oma hooneid, satel sammastikel, inimtühjade sildade kõrgustel, pronksist mälestussammastel ja saja-aastaste nade rohelusel.

Neeva peegeldas tulesid sügavas vees. Admiralitorni tipp sätendas jõe kohal, millest on laulnud did.

Nad peatusid malmvõrestiku juures, vaata selle aedade hämarusse ja Tihhonov rääkis kuulhitektide täitunud unistustest, jutustas ehitustest, kes olid rajanud siia põhjamaa soodesse ja desse hiilgava linna. See oli suurte mälestustega sama suure tuleviku linn.

Nad kõndisid mööda Neeva kaldapealset. Põuadid graniitrinnatisel ja püüdsid kalu. Kalda juuresgi aia lähedal, seisis ankrus terastrossidega kaetud vana sõjalaev. Pärnade oksad laskusid tema teki hurite kohale, mis oli presendiga kaetud.

«See on «Aurora»,» ütles Tihhonov. «Kas teate?»

«Tean,» vastas Marie.

Nad läksid üle väljaku, kus Vaskratsanik põlvkappas, ja tulid tagasi Moikale.

Moika kohal, keset vaitu, kõrgeid hooneid ja dusest rohetavaid graniitkaldaid, lasus suvise õõnad. Nad toetusid käsipõsakile vastu rinnatist ja vette. Selles väreles sinine täht.

«Marie,» ütles Tihhonov, «vaadake selja taha, majas suri Puškin.»

Marie pöördus ümber. Ta vaatas aknaid, maju ulatuvat osa, mis peaaegu vee kohal rippus, sajandite hõõrdunud kivist jalgteeposte, võililli, mis kasvab kitsa kõnnitee kiviplaaside vahel.

«Kas Puškin toodi siia, kui ta oli haavatud?»

«Jah. Ta viidi sisse sellest samast uksest.»

«Võib-olla siiasamasse tilkus tema verd,» ütles Marie ja vaatas Tihhonovile otsa süüdlasliku naeratusega.

«Need olid aastad,» lausus Tihhonov, «mil tapeti

v ja minu vaarisa ja Anna suri südamevalusse.

«Nad on selle aja kohta öelnud Puškin ise.»

«Mida ta ütles?»

«Nad ütlesid: «Ja see süngel aasta, mil hukkus nii palju häid ja suurepäraseid elusid, jääb vaevalt meelde lihtsas karjaselaulus — nukras ning meel- ole hästi öeldud?»

Nad läksid Tihhonovil end saata. Nad lahkusid juures. Marie sirutas Tihhonovile mõlemad kätt need siis järsu liigutusega lahti ja jooksis kiiresti kiiresti sadamasse.

Kummend helgiheitjat saatsid oma valguse linnale kohal ja nende kiired segunesid tähtsades õne pidustus.

Nad, pardad ja mastid tuledevanikutes, pekkahuks ja jäid pärast järsku pööret seisma sadama ligidale.

Nad tekilt avanes meremeestele ennenägematu loss leegitses kristalse tulekahjuna. Keset õhtu ja pronksi voolasid kosed.

Nad punalaevastiklased ja vanad komandörid läksid loitsid klaaskarikates heledad puhtad

Nad, kaevud kohisesid, kadudes pimeduses varju. Siin, pargis, võis iga meelega tunda tunde raskust ning lõhna, selle ebatavalise suve

Nad olid pärani.

Nad, sinistes ja valgêtes saalides seisis meremehe ja peegeldusid peegleist vastu. Peeglid kordasid narratusi, nende päevitunud ja lõbusaid nägusid. Nendel linnud söötsid läbi selle sära, jäid pimedusele end vastu purskkaevude jugasid ja lendasid õhust tiibade vuhinal öösse, lahe äärde. Seal olid vees harilik taevast, mille inimesed selleks olid unustanud.

Nad hakkasid kõnelema ka laht. Nägematud saadused heitsid müra tulejugasid taevasse: nad saluteerisid saja ühe kogupauguga suurele lin-

Nad kahurimürina polnud kuulda lennukite unda-

mist, mis lendasid igasse ilmakaarde laiali ja jätsid järele valgusrajad.

Seejärel oleks nagu tähistaevas hakanud maha langema: lennukid heitsid alla sadu tulekeri ja voolud kiigutasid neid maa kohal ja kuhjasid. Kord tõukasid nad kerad suure hooga lahe ja terve laht näis otse põhjani leegitsevat nendest —, kord surusid neid kokku valguspilvede sätasid vapustatud kallaste kohal.

Leningrad sätendas Neeva kaldal nagu vääriial varem polnud tema perspektiivide ülevuse tajutav olnud.

Marie, Štšedrin ja Wiener sõitsid Peterhofi suunal.

Lossi terrassil peatas Štšedrini Nikanor Iljitš jona, must siidkleit seljas, hirmul ja näost valge. Ta lutas teda käest — vanamees oli tuledest punane ja liikus vaevaliselt.

«Kui palju ilu on rahvas endale kätte võitnud,» ütles rauk Štšedrinile ja pühkis silmast veerenud pisara. «Palju ilu!»

Štšedrinile meenus talveöö, mil ta madrustega ajas jääd Kroonlinnast Peterhofi oli tulnud ja nad olid armeelase vahimajakeses soojendanud.

«Nikanor Iljitš,» küsis ta, «nii et see olite siis teie kaheksateistkümnendal aastal lossi valvas?»

«Mina, kulla sõber, mina. Ja ka minu käed olid olnud osakese sellesse meistritöösse.»

Marie silmad särasid, aga nagu oli range muusik. Nikanor Iljitš vaatas teda. Marie naeratas valt.

Ta võttis raugal käe alt kinni ja viis ta lossi.

Trepil seisis Akerman, raseeritud ja kõhn, meelase paraadmunder seljas. Tema silmad naersid talalt. Ta teretas kõiki ja ütles Štšedrinile:

«Saša, mäletan, et sa kunagi naersid muinasjutu üle. Ons sul häbi, mis?»

«Ole vait, tobu!» ütles Štšedrin. «Sina olid saanud uskunud, et näed paremaid aegu.»

«Karguga klobistades,» ütles Akerman, «astub rahva juubeldushüüete.»

Nad jõudsid lossi. Meremehed andsid teed. Štšedrin

putukomin käis läbi nende ridade. Marie talutas allikult vana töömeest. Taga tuli Matrjona ja tema sõbrad Štšedrin, Wiener ja Akerman.

Marie hulgast käis sosin läbi ja vaibus, siis sosistati talle noore naise taga nägid meremehed legendi kaptenit Aleksander Štšedrini, kes oli kuulsaks saanud oma võitudega valgete laevastiku üle ja tuntud kui autor, mille järgi muutseeni kliimat on võimalik muuta tagasi tuua.

Marie ootas Tihhonov. Ta nägi Marie'd ning ütles, et ta ei suuda taluda neiu lähenemise silma. Ta mõtles, et ükski kunst maailmas ei suuda võita armastava ning õnneliku noore naise ilu.

Meremehed kogunesid suurde kullatud saali. Lühtrid olid ja küünlad, mis olid peo puhuks süüdatud, olid tina.

Marie jäi koos Tihhonoviga akna juurde seisma. Marie ütles ette ja pöördus meremeeste poole. Tema nägu valendas tumeda maali foonil, mis rippus tema taga. Maal kujutas vana merelahingut. Saali sügavuses orkester.

Marie tõstis käe. Orkester vaikis. Meremeeste kaks kolmas oli juba padasid hinge kinni.

Marie alustas Štšedrin. «Vanad ja noored meremehed,» ütles ta, «on tarvis rääkida sellest, mida igaüks meist võib teha, — rääkida uhkusest oma ajastu, oma aja üle! Me oleme kutsutud kaitsma oma maad, oma kodumaa inimkonna õnne. Me võitlesime tema kodusõja ajal ja nüüd, üsna hiljuti, kui vana meie võitis ette meeleheitliku rünnaku, et meid maa pealt hävitada. Me võitsime minevikus, võitsime ja võidame ka tulevikus alati. Igaüks meist annab oma, oma jõu, kogu oma vapruse selleks, et me saaksime rahulikult töötada, et õitseks meie maa ja kultuur.»

Marie ütles mitte meie üksi pole seda loonud. Meie, meie ühine, ei tohi olla tänamatud. Me säilitame oma südames mälestuse töölistest ja talupoegadest, laevast ja kirjanikest, õpetlastest ja kunstnikest, sõduritest ja madrustest, kes hukkusid meie eest kaugel aegadel, mida meist lahutavad sajad ja sajad aastad.

Lubatagu mul peokõne asemel jutustada teile lugu, mis juhtus enam kui sada aastat tagasi.

Meremeeste hulgast käis kahin läbi ja siis vaikseks. Štšedrin jutustas lühidalt soldat Semjonovi, Pavel Bestuževi ja Anna Jakobseni loest.

Aeg-ajalt ta vaikis ja tõmbas käega üle juuades mitte reeta oma erutust.

«Pavel Bestužev jättis enne surma järele loen sellest mõned read.»

Štšedrin võttis kirja välja. Lühtrite valgus sellega oli raske lugeda. Noor madrus võttis kandelaabri, seisis Štšedrini kõrvale, ja mida kui Štšedrin luges, seda rohkem kaldu vajus kanni ja seda sagedamini langes vahapiisku parketil.

«Ma tean,» luges Štšedrin, «ja sina pead tead minuga, et saabub suure kättemaksu aeg. Meie tused ja hukkumine,» luges Štšedrin, ja kui kõmin läbis meremeeste ridu, otsekui oleksid järele kirja sõnu poolvaljusti vandetöötusena kuulnud «meie kannatused ja hukkumine löikavad sõjapaljudele. Hoolimatust rahva õnne vastu hõlmida pidama kõige alatumaks kuriteoks. Kõik meid takse põrmuks...»

Marie võpatas. Saal ohkas kuuldavalt, kõik mehed tõusid püsti.

«...tallatakse põrmuks,» luges Štšedrin häälelendades, «ja inimese õnn, saab rahvatribuunide ja väejuhtide kõige kõrgemaks eesmärgiks. Ma neist aegadest ja kadestan neid kauneid naisi naised mehi, kelle armastus puhkeb õitsele rõõm maa taeva all...»

Meremehed kuulasid seistes.

«Ma kadestan neid,» Štšedrini hääle valjenes tused ähvardavaks hüüuks, «ja mu hing kisendab unustage meid, õnnelapsed!»

Marie vaatas, silmad pisarais, aknast välja. Saalis vaikiti.

«Sõbrad,» ütles Štšedrin, «veel mõned sõnad. Semjon Tihhonovi järeltulija on üks meie parim kunstnikke. Täna pidupäeva toreduse eest võtan tänu temale. Ja südamevalusse surnud Anna Jak

ova on teie keskel. Ta sõitis meie maale külla. Leidnud siin uue kodumaa ja õnne. Sellest ei saa midagi öelda.

«Ta vaikis. Siis tõusis saali sügavuses püsti Aker-
a händis»

«Järeltulijad dekabristi järeltulija oled sina!»

«Võttis tervitushüüete tormist.

«Lõik loe sarama akendes. Meremehed vaatasid Leningradi kohal tõusis taevasse sadu valgus-
»

«Štšedrin ei vaadanud Leningradi tulesid. Ta Marie'd, sest maailmas pole midagi kaunimat, armastava ja õnneliku naise nägu.

MEŠTŠORA KANT

Tavaline maanurk

Meštšoramaal pole muud erilist ilu ega muid metsad, niidud ja läbipaistev õhk. Ometi on siin nurgal tohutu külgetõmbejõud. Ta on vana ja tugev nagu Levitani maalidki. Aga ometi on sellel hõlmsamuti nagu neis maalides, varjul vene loodusliku võlu ja esimesel pilgul märkamatuks jääv müstilisus.

Mida võib näha Meštšoramaal? Öitsvaid võivad näha detud niitusid, männipalusid, luha- ja metsajäälid on musta vesioblikat täis kasvanud, heinakülvad lõhnavad kuiva ja sooja heina järele. Hein ei sulg peab sooja kogu talve.

Mul on olnud juhust heinakuhjas ööbida öö, kui rohi koidu ajal kattub hallaga nagu sool. Tegin endale heintesse sügava pesa, ronisin sinna ja magasin terve öö. Kuhjas justkui lukustatud. Niitude kohal aga sadas külma vihma ja tuuled tõusid üle väljade.

Meštšoramaal võib näha männipalusid, kui pidulikult vaikne, et krapp eksinud lehmad ei kuule kaugele, peaaegu kilomeetri taha kuulda. See on vaikne, peaaegu kilomeetri taha kuulda. See on vaikne, peaaegu kilomeetri taha kuulda. See on vaikne, peaaegu kilomeetri taha kuulda.

Meštšoramaal võib näha tumeda veega metsajäälid põhjatuud soid, kus kasvavad lepad ja haavad. See on vanadusest mustunud metsavahihütte, liivikund, kaid, kanarbikku, kureparvi ja kõigi laiusekandjate tuttavaid tähti.

võib Meštšoramaal kuulda peale männimetsade Vuttide ja kanakullide huikeid, vihmakassi vihmade kärsitust, toksimist, huntide ulumist, kullade ruskeis okastes, õhtuti lõõtspilli itkemist ja aga kukkede mitmehäälset laulu ja küla kokkulauda.

Siin vihe näete-kuulete ainult esimestel päevadel. Siin muutub see maakoht aina rikkamaks, mitmekesisemaks ja südamele kallimaks. Ja lõpuks saabub meil iga paju vaikseks jäänud jõe kohal näib, et läbi tuttav, millal temast võib jutustada lugusid.

Siin geograafide tava. Peaaegu kõik geograafid algavad ühe ja sellesama lausega: «See on niisugusel idalaiuse ja põhjapoolusel ja teda piirab lõunast see ja põhjast see. Ma ei nimeta Meštšoramaa pikkus- ja laius-kooridest sellest, kui ütlen, et ta asub Vladimiri vahel, mitte kaugel Moskvast, ja on üks kivistatud metsasaari, «suure okasmetsade piirkonda». Kunagi laius see Polesjest Uraa-koorid kuuluvad Tšernigovi, Brjanski, Kaluuga, Mordva ja Kerženi metsad. Neis metsades Vana-Venemaa end tatarlaste rünnakute eest.

Esimene tutvus

Esimest korda sattusin Meštšora kanti põhjast, Vladimiri. See oli 1930. aastal.

Siin s-Ilrustalnõid, vaikeses Tuma jaamas istusin raudteelise raudtee rongile. Vedur, mis liigub muuvariga, vilistas lapseliku falsetiga. Vedur liigub muuvariga, vilistas lapseliku falsetiga. Vedur liigub muuvariga, vilistas lapseliku falsetiga. Vedur liigub muuvariga, vilistas lapseliku falsetiga.

Siin reisijad istusid platvormidel — pakid ja mahtunud. Vahel hakkasid sõidu ajal platvormidele sadama kotid, korvid, puusepa- ja muude järele kargas aga maha nende omanikki,

tihtipeale päris tudipea eit. Kogenematud ehmusid, aga kogenud sõitjad keerasid pläru, ja seletasid, et see on kõige mugavam mood küla lähedal rongilt maha minna.

Kitsarööpmeline raudtee Meštšora metsades küll kõige aeglasem raudtee Nõukogude Liidus.

Jaamad on täis kuhjatud vaiguseid palke ja lühivärske raie ning metsalillede järele.

Pilevo jaamas kobis vagunisse karune taat, risti ette nurga poole, kus põrises ümmargune ahi, ohkas ja hakkas ilmarahvale kurtma:

«Kui aga midagi lahti on, siis kohe minul hakkinni, et muudkui sõida linna. Aga seda neil pole ühti, et see nende asi ehk kopiklatki vana. Saadavad mind museumi, kus korjatakse kaarte, nakirjasid ja muud kraami. Saadavad avaldusega

«Mis sa lobad?»

«Säh vaata!»

Taat tõmbas välja kortsunud paberilche, pulmuselt mahorka maha ja näitas naabruses istuvale

«Manka, loe,» ütles eit tudrukutirtsule, keel nina vastu akent.

Manka kohendas kleidi katkiste põlvenukkide kotsirgeks, tõmbas jalad pingi alla ja hakkas käheda häälega:

«Antakse teada, et järves elutsevad tundmata hiiglasuurt kasvu, vöödilised, ühtekokku kolm teada, kust lendasid, — tarvis oleks võtta elavalt seumi, sellepärast saatke püüdjad.»

«Näed sa,» lausus taat murelikult, «mis aeg praegu vanainimese seljas sõidavad. Aga kõik Ljoška, kumnoore töö. Kangesti terava keelega Ptüil!»

Eit pühkis rätikuotsaga suud ja ohkas. Vedas ehmunult, metsad mähisesid paremal ja vasemõllates nagu järved. Puhys vali läänetuul. Rongidis end vaevaga läbi tema niiskete voogude ja lootusetult, tõmmates hinge tühjades pooljaanide

«Näh seda meie elukest!», ütles taat. «Mulda museumi ja sel aastal jälle.»

«Mis nad mullu leidsid?» küsis eit.

«Luukere!»

«Luukere?»

«Mullasaja kondid. Soos vedelesid. Nagu põder.

«Nagu see vagun. Küll oli hirmus! Kaevasid teist

«Mulle teda vaja oli?»

«Jest luukavad tema järgi õpetama.»

Need lood teatati «Oblasti muuseumi uurimustes tegevates» järgmist:

«Tõltsus sügaval mädasoo, kus kaevajatel polnud tuge. Tuli riidest lahti võtta ja sohu minna, oli hirmiselt raske allikavee temperatuuri tõttu.

«Sarnad sarved, samuti kolp olid terveks jäänud, liigumise tagajärjel äärmiselt pehmeks muutunud kondid murdusid otse käte vahel, aga teatava kuulaga tagajärjel kontide tugevus taastus.»

«Tõltsus liiri hiidpõdra skelett, mille sarvede laius oli kaks ja poole meetrit.»

«Lõutumisest karuse taadiga algas minu tutvus. Pärast kuulsin palju lugusid mammuti ja peidetud varandustest ja inimpeasuu-dest. Aga see esimene lugu rongis jäi mulle kõige rohkem meelde.»

Vanaaegne kaart

«Vaevaga sain Meštšoramaa kaardi. Sellel oli

«Kaart on koostatud vanade kaardistuste järgi, on tehtud enne 1870. aastat.» Pidin seda kaarti ise

«Muutunud olid jõesängid. Seal, kus kaar-

«Kohises juba noor männimets; mõnede jär-ve ääres olid nüüd mädasood.»

«Kõik oli kindlam kasutada seda kaarti kui küsit-likke elanikke. Mitte keegi ei vassi teed juha-ni palju kui kohalik elanik; eriti kui ta on jutukas

«Mulle, kulla mees,» hõikab kohalik elanik, «ära teisi-ke! Nemad jahvatavad sulle sihukesed maad ja ilmad, ku-eti võtab eluisu ära! Sa kuula ainult mind, mina-teen neid paiku risti-põiki. Mine küla servani, seal-ki kurakätt taret, selle tare juurest keera hüvakätt-ke. Tõrjuda üle liivalagendiku, siis jõuad Prorvani;

Prorvast viruta, kulla mees, mööda, viruta juha
ära kõhkle midagi — kuni põlenud pajuni. Seda
õige raasike metsa poole, Muzgast mööda, aga
Muzgat põruta otse mäeni välja, aga mäe taga
teada — üle samblasoo otse järve äärde.»

«Mitu kilomeetrit sinna saab?»

«Aga kes seda teab? Võib-olla kümme, aga
ka oma paarkümmend. Siin, kulla mees, pole
kilomeetreid mõõtnud.»

Pariselanikud juhatasid alati teed iseäraliku
kaasaelamisega. Algul löbustas see mind, aga
oli mul endal juhus poeet Simonovile Segdeni
teed juhatada, ja ma tabasin end sellelt et jutu
talle selle keerulise tee märkidest samasuguse
nagu pariselanikud. Iga kord, kui teed juhata
selle nagu uuesti läbi, astud uuesti neis õdusa
des, metsateedel, kus kasvab rohkesti õlgilli, ja
jalle, et süda on kerge. Seda kergust tunneme
kui tee on pikk ja hingel pole muresid.

Mõni sõna loodusemärkidest

Et metsades mitte eksida, peab tundma met
Leida märke või neid ise valmis vaadata on va
luv tegevus. Nende märkide maailm on ääretult
mekesine. On väga rõõmustav, kui üks ja seesam
säilib metsas mitu aastat järjest, — igal sügisel
jälle sedasama tulipunast pihlakapuhmast Lari
taga või ikka sedasama, sinu enda löigatud täket
tüves. Iga suvega valgub see täke üha rohkem
kuldset vaiku täis.

Margid teedel — need pole mitte peamised lo
märgid. Tõelised loodusemärgid on need, mil
määratakse ilma ja aega.

Loodusemärgid on seotud kõigega: taeva varv
ja udu, lindude hääletsuste ja tähevalguse hel
Nendes loodusemärkides peitub palju taps
misi ja luulet. On olemas lihtsaid ja keerukaid
panekuid loodusest. Kõige lihtsam märk on le
Kord tõuseb ta sambana taeva poole, kerkib rahuld

iga kõrgematest pajudest kõrgemale; kord lao
du udu rohule laiali, kord keerleb tule ümber
du liandub öise lõkke võlule; kibekale suitsu
okate praginale, tule loitmisele, kohevale val
tohule veel homse päeva ilmaennustus.

Ennustades võib täpselt öelda, kas homme on
ja tuult või tõuseb paike nagu tänagi sügavas
labi sinaka jaheda uduline. Tuuletust ja soo
ennustada ka õhtuse kaste järgi. Mõnikord on
ohtrasti, et ta lausa helgib öösel, peegeldades
valgust. Ja mida rohkem on kastet, seda kuu
tuleb homme päev.

Need on lihtsad tähelepanekud. Aga on ka kee
and ja täpsemaid. Mõnikord paistab taevas järsku
silmapiir aga tõmbub koomale, näib nii
et temani tundub olevat vaevalt kilomeeter
on saabuva selge ilma tundemärk.

Ilmal pilvitul päeval äkitselt kala enam ei võta. Jõed
muutuvad surmvaikseks, nagu oleks neist
lahkunud. See on selge tundemärk, et
pavad kauakestvad vihmad. Päeva-paari
paie paie läbi purpurpunase pahaendelise
keskpäevaks puudutavad tinased pilved pea
maad, tõuseb röske tuul ja hakkavad valama tüü
tegevad vihmad.

Pöördume tagasi kaardi juurde

Arutasin loodusemärke ja kaldusin kõrvale Me
dist.

Maakoha tundmaõppimine algab alati kaardist.
See on niisama huvitav kui loodusemärkide
mööda kaarti võib rannata samuti nagu
maad, aga hiljem, kui satud sellesse maakohta
on kaardi tundmisest otsekohe kasu — sa ei
enam pimesi ega kuluta aega tühjale-tähjale.

Kaardi alumises osas, kõige kaugemas nur
mises, on näha suure, veerohke jõe käänak. See
Oka. Okaast põhja pool laiub metsane ja soine
alik, lõuna pool asuvad juba ammust ajast asusta

tud Rjazani maad. Okaa voolab kahe täiesti teineteisega väga vähe sarnase maa-ala piiril.

Rjazani maad on viljarikkad, rukkiväljadest õunapuuaedadest kähharad. Rjazanimaa külad sulavad sageli ühte, külad on tihedalt koos ja niisugust paika, kust poleks silmapiiril näha isegi kaht-kolme veel säilinud kellatorni. Metad mel kohisevad orgude nõlvadel kasesalud.

Rjazanimaa on viljapõldude maa. Rjazanimaa pool algavad juba stepid.

Aga tarvitseb vaid praamiga üle Okaa ja Okaa-äärsete luhtade laia riba taga kõrguvaid tumeda müürina Meštšora männimetsad. Nad nii põhjas kui idas ja neis sinendavad ümber järved. Need metsad varjavad oma sügavuses turbasoid.

Meštšoramaa lääneosas, nõndanimetatud kändis, asuvad keset männimetsi kaheksa meetri Nende juurde ei vii teid ega radu, nende ligi metsa pääseda vaid kaardi ja kompassi abiga.

Neil järvedel on üks väga kummaline omadus: väiksem järv, seda sügavam ta on. Suur Meštšora järv on ainult neli meetrit sügav, aga väike Meštšora — seitseteist meetrit.

Samblasood

Nendest järvedest ida pool asuvad tohutud Meštšora sood — «samblasood». Need on tuhandete aastate kinnikasvanud järved. Nad hõivavad kolmesaja hektarilise maa-ala. Kui seista keset säärast sood silmapiiril selgesti näha endise järve kõrget kall «mannert» —, mida katab tihe männimets, sood soodel näed liivakünkaid, millel kasvavad männid ja sõnajalad, — endisi saari. Kohalikud elanikud kutsuvad neid künkaid senimaani «saarteks». Sood sood õobivad põdrad.

Ükskord septembri lõpul läksime mööda sood Meštšora järve äärde. Järv oli salapärane. Naised rääkisid tema kallastel kasvavad pähklisuurused jõhvliks paganaseenteks kutsutud mürgiseened, mis on

«võetud suuremad». Nende seente järgi oligi järv ümber saanud. Paganajärve ääres kartsid naised selle ligidal olid mingid pealt rohtukasvanud

«võetud jalaga astud», jutustasid naised, «mürtsatab all, hakkab tūmisena, õõtsub nagu kätki, lepad d kookuma ja vesi purskab viiskude alt, pritsib kumala eest! Nii jube lugu, et ei saa kohe mitte Aga järv ise on ilma põhjata, must. Kui mõni kottahvas sellesse vaatab — minestab paugu-

Millest ta siis minestab?»

Ühelt. Hirmujudinad võtab selga. Kui Paganajärve satume, paneme tulistjalu tulema, jookseme kumala eest, seal alles tõmbame hinge.»

«Nad andsid meile hoogu ja me otsustasime kottahvas Paganajärvel ära käia. Tee peal veetsime öö Kogu öö rabistas vihm vastu telki. Vesi kiskuselt puujuurte all. Vihmas ja pilkases pime- ulatusid hundid.

«Me järv oli kallasteni vett täis. Näis, et niipea kui hakkab hakkab tugevamini sadama, ujutab vesi meid uhes sellega ka meie telgi üle ja me ei pääse väljalt välja neilt madalalt, süngelt kõnnumaa-

«Võetud õhkus soost niiske sambla, puukoore ja vetikate lõhna. Hommikuks jäi vihm üle. Hall pilv rippus madalal pea kohal. Sellest et pilved ei puudutasid kaskede latvu, oli maa peal vaikne öö. Pilvede kiht oli väga õhuke — päike paistis halli.

«Kõikisime telgi kokku, võtsime seljakotid selga ja läksime teele. Minna oli raske. Möödunud suvel oli sood põlenud. Kaskede ja leppade juured olid alt põlenud, puud maha langenud ja me pidime silmapilk ronima üle kõrgete rāgahunnikute. Me läksime mööda mättaid, aga mätaste vahel, seal, kus on pruunikaspunane vesi, ulatusid kaskede juured üksteisest välja.

«Me olime turbasammalt, palukaid, sinikaid ja käolina kasvanud. Jalad vajusid põlvini rohelistesse ja halli

Kahe tunni jooksul liikusime edasi ainult kahe meetrit. Ees paistis «saar». Viimast jõudu kokkuvõttes ronisime üle oksteräga, jõudsimme, käed-jalad lohustatud ja verised, metsaga kaetud künkale ja seime soojale maapinnale maikellukeste puhangu. Maikellukesed olid juba ära õitsenud — laiade vahel rippusid kõvad oranžid marjad. Läbi maikelluste paistis kahvatu taevas.

Meiega oli kaasas kirjanik Gaidar. Ta käis lihtsalt «saare». «Saar» oli väike, igast küljest piiratud sood, ainult kaugel silmapiiril oli näha veel kaks «saart».

Gaidar hõikas eemalt, hakkas vilistama. Me vastumeelselt, läksime tema juurde, ja ta näitas märjal maal, seal, kus «saar» läks üle sooka, pihilglasuuri värsked jälgi. Pöder oli nähtavasti loomade suurte hüpetega.

«See on tema tee joogikohta,» ütles Gaidar.

Me astusime mööda põdra jälgi. Meil polnud tahtsime juua. Saja sammu kaugusel «saarest» jälgid meid väikese «lauka» juurde, kus oli puhast vesi. Vesi lõhnas joodist. Me kustutasime janu ja tagasi.

Gaidar läks otsima Paganajärve. Järv pidi olema kuskil läheduses, aga teda oli, nagu enamikku soojasid, väga raske leida. Järvi ümbritsesid nii tihedad põõsad ja kõrge rohi, et neist võis mõnekümne sammu kaugelt mööda minna ja vett mitte märgata.

Gaidar ei võtnud kompassi, ütles, et leiab tähtsa päikese järgi, ja läks. Meie pikutasime samblal, kuni sime, kuidas okstelt langes vanu männikäbisid. Mõnede looma kume hüüd kõlas kaugel metsades.

Möödus tund. Gaidari ei tulnud. Aga päike oli kõrge ja me ei muretsenud — polnud võimalik, et Gaidar poleks tagasiteed leidnud.

Möödus teine tund, kolmas. Taevas soo kohal muutus varvituks: seejärel hakka id poolt pikkamööda kuma hall sein, otsekui suits. Madalad pilved kaetud taeva. Mõne silmapilgu pärast kadus päike. Ainult pilvine laotus üle rabade.

Ilma kompassita ei saa säärases udus teed leida. Meenutasime lugusid sellest, kuidas inimesed polnud

leidnud mitu ööpäeva järjest ühe koha peal ringi

minud kõrge männi otsa ja hakkasin karjuma. Ma ei vastanud. Hiljem kostis väga kaugelt kellegi hää. Ma kuulatasin ja ebameeldiv külmajudin käis minu rihas, just sealpool, kuhu oli läinud Gaidar, et kühlikult hundid.

Ma kuulsin samas suunas, kuhu oli läinud Gaidar, võtnud süüdata lõkke, suits oleks kiskunud raba peale. Gaidar võinuks suitsulõhna peale «saarele» minna. Aga seda ei saanud teha. Me polnud selles suunas kokku leppinud. Soodes on tihti tulekahjusid. Ma võinuks võinud pidada suitsu tulekahju lähenemise asemel et meie juurde tulla, oleks hoopis võinud meist kaugemale minema, põgenedes tule eest. Tulekahjud kuivanud soodes — see on kõige hirmutav, milles neis paikades võib üle elada. Nende eest ei saa põgeneda — tuli läheb väga kiiresti edasi. Ja kuhu minna? Minna ongi, kui kuni silmapiirini laiuvad soodad, milles sammal on kuiv nagu püssirohi, ning ei saa end, ja sedagi mitte päris kindlasti, ainult silma — tuli läheb metsaga kaetud «saartest» mööda.

Me otsustasime kõik korraga, aga meile vastasid ainult hundid. Siis läks üks meist kompassiga sohu — kuhu oli kadunud Gaidar.

Ma ei videvik. Varesed lendasid «saare» kohal ja meid ohmunult ning kurjakuulutavalt.

Me otsustasime meeleheitlikult, siis aga süütasime lõkke, sest läks ruttu pimedaks, ja nüüd võis Gaidar tule peale välja tulla.

Meie hüüetele ei vastanud ainuski inimhää, ja ma ei teadnud, kui juba sügav videvik oli maad võtnud, hakkasid teise «saare» kandi pardi kombel prääksu- tades autosignaali. See rõõmus totalt ja võikalt — meid auto sohu, kus inimene suure vaevaga edasi

läks. Ta andis visalt signaali ja poole tunni kuulsime padrikus raginat, auto prääksu- tades pariliselt ligidalt ja soost ronis välja muhelev Gaidar, tema taga aga meie kaaslane — see, kes oli läinud

Selgus, et Gaidar oli kuulnud meie hüüdeld ja aja vastanud, aga tuul puhus tema suunas ja hääl. Siis oli Gaidar tüdinenud hüüdmast ja pardihäält tegema — autosignaali matkimist.

Paganajärveni Gaidar ei läinud. Talle peal ette üksik mänd, ta ronis selle otsa ja eemalt. Gaidar vaatas seda, vandus, ronis tagasi.

«Mispärast?» küsisime meie.

«Väga hirmus järv,» vastas tema. «Ja kurat ta»

Ta jutustas, et isegi eemalt oli näha, kui Paganajärve vesi, nagu tõrv. Kallastel kasvaskid kidurad, vee kohal lookas männid, mis olid vabamereses tuulepuhangus murduma. Mõned männid juba vette kukkunud. Järve ümber paistis olevat pääsmatu mädasoo.

Pimedaks läks kiiresti, nagu sügisel ikka. Me olime nüüd «saarele» ööbima, vaid läksime mööda «mandri», soo metsaga kaetud kalda suuna. Me pimedas läbi okste ja puude räga oli hirmus raske kümne minuti tagant kontrollisime suunda loote fosforosutite järgi ja alles keskööks pääsesime kõvale maale, metsa; sattusime kõrvalisele teele ja sime seda mööda hilisööl Segdeni järve äärde, kus meie ühine sõber Kuzma Zotov, tasane, haige kalur ja kolhoosnik.

Jutustasin kogu selle loo, milles pole midagi ainult selleks, et anda pisutki ettekujutust vabameresamblasoodest.

Mõnedes rabades (Krasnoje ja Pilnoje rabas) alanud turbatootmine. Turvas on siin vana, seda piisab sadadeks aastateks.

Jah, aga ka lugu Paganajärvest vajab lõpetamist. Järgmisel suvel jõudsimme siiski selle järveni. Temad olid ujuvad — mitte tavalised kõvad kaldad, tihedasti kokkupõimunud võhad, sookailud, juured ja samblad. Kaldad põtsusid jalge all nagu võrk. Paksu rohuvaiba all oli põhjatu vesi. Teinud kergesti läbi nõtkuva kalda ja vajus mädasooli sammul purskasid jalge alt soojad veejoad. Jääda polnud võimalik: jalad kiskus sisse ja jalad tusid veega.

juures oli must. Põhjast kerkis mullikestena

«põlvad» sel järvel ahvenaid. Sidusime pikad sookailupuhmaste või noorte leppade külge, ja latusime mahalangenud mändidel ja suitsetamisel kui sookailupuhmas hakkas liikuma ja kahil viike leppapuu painduma ja raksuma. Siis tõusime püsti, sikutasime õngenööri välja ja tiri- tultule rasvaseid musti ahvenaid. Et kalad ei paadime nad oma jälgedesse, sügavatesse aukude- mda olid vett täis, ja ahvenad löid sabaga sulpsu- «põlvad, aga ei pääsenud kuhugi.

Kõrvaks kogunesid järve kohale äikesepilved. Kõrvaksid silmanähtavalt. Väike piksepilv muutus tume kurjakuulutavaks pilveks, mis sarnanes ala- ta meisis paigal ega tahtnud kaduda.

Me pildus sohu otse meie silme ees ja meil hakkas

loom me Paganajärvel ei käinud, aga ikkagi saime juures kuulsaks meeletute meestena, kes

«Kõll on alles pöörased, nii pöörased, et kohe ei

Metsajõed ja kanalid

Mein jälle kaardist kõrvale. Et temaga lõpule, peab rääkima võimsatest metsamassiividest (nad kogud kogu kaardi kahvatuohelise värviga), mõista- valgetest laikudest metsade sügavuses ja juust — Solotšast ja Prast, mis voolavad lõu- läbi metsade, soode ja põlendikkude. Lõu on looklev madal jõgi. Haudades tema kal- all on parvede viisi kuldseid säinaid. Solotša vesi «kare- Niisugust vett nimetavad talupojad «kare- Alnult ühes paigas jõuab jõeni teadmata kuhu tro, mille ääres seisab üksik postijaam. Lõu voolab Põhja-Meštšora järvedest Okaasse. Küla- all kallastel väga vähe. Endisel ajal asusid Pra- «põlistesse laantesse vanausulised.

Spas-Klepiki linnas, Pra ülemjooksul, töötav vativabrik. Ta laseb jõkke puuvillakraasmeid põhil Spas-Klepiki all on kaetud seiskunud muu paksu kihiga. See on küllap vist ainuke vatist jõgi Nõukogude Liidus.

Peale jõgede on Meštšoramaal palju kanaleid

Juba Aleksander II ajal otsustas kindral Žilinski vatada Meštšora sood, et saada Moskva alla suurt tamiskõlblikke maa-alasid. Meštšorasse saadeti eksioon. Ta töötas kakskümmend aastat ja kuivatades teist tuhat hektarit maad, mille peale aga keegi tahtnud elama asuda, — see osutus üpris viletsaks.

Žilinski rajas Meštšoras suure hulga kanaleid, on need kanalid rohtunud ja sooheinaga ummernud. Neis pesitsevad pardid, elutsevad laisad linnud ja väledad vingerjad.

Need kanalid on väga maalilised. Nad ulatuvad sadade sügavusse. Puhmastikud kaarduvad üle voolu rate võlvidena. Näib, nagu viiks iga kanal sadade tesse paikadesse. Mööda kanaleid võib, eriti kerge paadiga edasi pääseda kümneid kilomeetreid.

Vesirooside magusavõitu lõhn seguneb vaigulõhn. Mõnikord piiravad pikad kõrkjad kanaleid loomade kaitsevallidena. Kallastel kasvavad võhad. Nende sarnanevad veidi maikellukeste lehtedega, kuid lehel on lai valge vööt, ja eemalt näib, et õitsevad lasuured lumelilled. Sõnajalad, kitsemurakad, sammal ripuvad kallastelt alla. Kui juhtud kaeruga samblatutte riivama, lendab neist välja tihed smaragdroheline tolmupilv — käolina seemned. Põdrakanep õitseb madalate puhmastena. Rohelised vesimardikad sukelduvad vette ja ründavad maimude parvi. Mõnikord pead paati lohistama merevees. Siis hammustavad vesimardikad jalad veriseks.

Vaikust häirib ainult sääskede pirin ja kalade sulöömine.

Sõit mööda kanalit viib alati tundmata eesmärgile metsajärvele või metsajõe, milles üle kruusaga voolab puhas vesi.

Nende jõgede kallastel elutsevad sügavais uigu vesirodid. Seal on rotte, kes on vanadusest täiesti loid.

Uugu vaikselt jälgida, võib näha, kuidas rott ah kala. Ta ronib urust välja, sukeldub hästi sügavale ujub välja hirmsa käraga. Laiadel veeringidel on otsuma kollased vesikupud. Rott hoiab hõbedast kuu ja ujub kaldale. Kui kala on rotist suurem, on voolus kaua ja rott ronib kaldale väsinuna, silmadest punased.

Uugu kergem ujuda, naksavad vesirodid lemle pika kuu ja ujuvad, hoides seda hammaste vahel. on tuis õhumullikesi. Ta hoiab imehästi vee peal karmemat raskust kui rott.

Uugu üritas kuivatada Meštšora soid. Sellest kavatsusest tulnud midagi välja. Meštšora pinnas on turvas, ja liiv. Liivamaal kasvab aga hästi ainult Meštšora rikkus pole mullapinnas, vaid metsa- ja luhahainamaades Okaa vasemal kaldal. linnud annavad toredat heina.

Metsad

Meštšora on metsaookeani jäänus. Meštšora metsad on ajateetlikud nagu katedraalid. Isegi vana professor polnud vähimatki kalduvust luuleks, kirjutas Meštšoramaad käsitlevas uurimuses järgmised sõnad: „Meštšora võimsates männipaludes on nii valge, et kogu ammude kaugusele metsasügavusse võib jälgida lendavat lindu.“

Meštšora kuivi männipalusi astud nagu pehmel kallil linn — kilomeetrite viisi on maa kaetud kuiva pehme blaga. Mändidevahelistele valendikele langeb vööti-paikesevalgus. Lindude parved lendavad vidinaga kerge vuhinaga eemale.

Meštšora kohisevad metsad. Kohin liigub nagu laine- ja puulatvade. Üksik lennuk, mis lendab peadpööv kõrghuses, näib miiniristlejana, mida vaadeldakse põhjast.

Meštšora silmaga on näha võimsaid õhuvoole. Nad kerkivad taevasse. Pilved hajuvad paigal seistes. Meštšora meelub, et metsade kuiv hingus ja kadakate lõhn võib meeltonigi kanduda.

Meštšora männimetsade — masti- ja laevametsade —

leidub siin kuuse- ning kasemetsi ja harvade laialehiseid pärni, jalakaid ja tammesid

Tammesaludes pole teid. Nad on läbipääsmatult ohtlikud sipelgate tõttu. Kuuma ilmaga on võimatu läbi tammepadriku minna: silmapilk kogu keha — jalataldadest kuni pealaeni — punased, tugevate lõugadega sipelgad. Tammepadriku keskel luusivad ringi kahjutud karud, kes hävitavad sipelgad. Nad kangutavad lahti vanu kände ja lakuvad sipelgamunadest puhtaks.

Meštšora metsad on inimtühjad. Pole paremat kusta ega suuremat naudingut, kui sammuda tervet metsi mööda, mööda tundmata teid mõne järve äärde.

Tee metsades — see on kilomeetrite viisi voolav tuuletust. See on seenelõhn ja lindude tasane lend. See on männiokastega kaetud kleepuvad kaskad, karm rohi, jahedad kivipuravikud, maasikad, kurekellad metsalagendikel, haavalehtede hablik, liik valgus ja lõpuks on see metsahämarik, mil suud õhkub niiskust ja rohus sätendavad jaaniussid.

Loojang lõõgub raskelt männilavades, voolab liidse kullatisega. All mändide jalamil on juba pöörsunge. Hääletult lendavad nahkhiired ja justkui voolavad sulle otsa. Metsades kajab mingi mõistmatu heli, see on õhtu, kustunud päeva helin.

Õhtul aga hakkab viimaks helkima järve nägu viltune peegel. Oo lasub juba tema kohal ja vaatab tumedasse vette — öö, tulvil tähti. Öhtutaevas veel eha ja kuslapuupuhmastes karjub hüü, aga kudrutavad ning askeldavad kured, keda lõks on rahutuks teinud.

Terve öö läbi löke kord kustub, kord loidab. Kaskede lehed ripuvad liikumatult. Kaste voolab maa valgeid tüvesid maha. Ja on kuulda, kuidas ilmakuil kaugel — otsekui maa serva taga — kireb vahel talus vana rämeda häälega kukk.

Ebatavalises, senikuulmatus vaikusel sünnib hommikutaevas rohetab. Helesinise kristallina koidikul Veenus. See on ööpäeva kõige kaunim. Kõik uinub veel. Uinub vesi, uinuvad vesiroosid, uinuvad kalad, nina vastu vettinud puunotti, uinuvad

annult öökullid lendavad umber lõkke aeglaselt, nagu valged udusuletombud.

Õhtu poriseb-podiseb tulel. Me räägime millegipärast kardame ehmatada koitu. Kileda vilinaga vool mööda lohmakad pardid. Udu vee kohal hakkab keelema. Me veeretame tulle terved kuhlad ja vaatame, kuidas tõuseb suur hele päike — tuuvisse päeva päike.

Õhtu elame metsajärvede ääres telgis üsna mitu. Meie käed lõhnavad suitsust ja palukatest — lõhn ei kao nädalaid.

Õhtu magame kaks tundi ööpäevas ega tunne peaaegu unust.

Õhtu ööbisime Mustjärvel, kõrges tihnikus suure loomuniku läheduses.

Õhtu oli kaasas täispuhutav kummipaadi ja koidikul kalad teispoole kaldäärseid vesiroose kala Järve põhjas lebasid paksu kihina kõdunenud ja vee peal ujusid vettinud puunotid.

Õhtu ilmus otse paadi serva juures veepinnale kala tohutu kumer selg, uim terav nagu köögi-kala sukeldus ja kadus kummipaadi alla. Paadi kukkuma. Kala ujus uuesti pinnale. Nähtavasti purakas havi. Ta võis paati seljauimega riivata ja nagu habemenõuga lõhki löigata.

Õhtu lõhn aeruga vastu vett. Kala virutas vastuseks kalabaga ja kadus uuesti paadi alla. Me jätsime kala järele ja hakkasime sõudma kaldale, oma poole. Kala ujus paadi kõrval.

Õhtu kaldaäärsele vesirooside padrikusse ja valtsime randuma, kuid samal ajal kostis kaldalt kühvimist ja haledat ulgumist, mis lausa kinni hakkas. Seal, kus me paadi olime vette, kühkis kaldal mahasõtkutud rohul kolme hundi-ema hundi, händ jalge vahel, ja ulus, koon poole tõstetud. Ta ulus kaua ja tüütult; hundi-õhtu kiunusid ja peitsid end ema taha. Must kala uuesti otse paadiserva juurde ja riivas uimega

Õhtu viskas emahunti raske õngetinatükiga. Ta karjorvale ja sörkis, händ seljas, kaldalt minema. Ja

me nägime, kuidas ta puged risuhunnikusse (ammu) urgu otse meie telgi kõrval.

Me ronisime paadist välja, tõstisime kära, kilbasime emahundi risuhunnikust välja ja viisime laagri uude paika. Kuid seniajani ei suuda ma mõista, kuidas saime veeta terve öö hundiuru kõrval, ilma et oleksime meie peale kordagi urisenud oleks.

Mustjärve nimetatakse nõnda vee värvi tõttu. Vesi on must ja läbipaistev.

Peaaegu kõigi Meštšora järvede vesi on must. Kõige rohkem järvi on musta veega. Mõnede (näiteks Tšernenkoje) vesi meenutab musta musta tušši. Raske on oma silmaga nägemata kujutada, kuidas küllastatud, sügavat värvi. Kuid samal ajal on selles järves, niisama nagu Mustjärveski, täiesti läbipaistev.

See värv on eriti kaunis sügisel, kui mustad lehed langevad kaskede ja haabade kollased ning kollakad lehed. Nad katavad vee nii tihedasti, et paadist lehtedes ja jätab enda järel helkiva musta tee.

Aga see värv on kaunis ka suvel, kui valged veepinnad lebavad vee peal nagu eriskummalisel klaasil. Vesi peegeldab väga hästi, nii et on raske vahet teha tõeliste kallaste ja tõeliste padrikute ning nende peegelduste vahel.

Urženskoje järves on vesi violetne, Segdenis ja Velikojes tinakarva, aga järvedes Pra taga pimedas. Luhajärvedes on vesi suvel läbipaistev, sügisel omandab merevee roheka värvuse ja isegi kollaka lõhna.

Kuid enamik järvi on mustad. Vanade inimeste arvust, musta mööda olevat must värv tingitud sellest, et järvede põhi on kaetud langenud lehtede paksu kihiga. Mustjaspruunid lehed andvatki tumeda vee, loomulikult pole päris tõi. Must värvus seletub sellega, et järve põhi on turbast, — mida vanem on turvas, seda tumedam vesi.

Mainisin Meštšoras kasutatavaid paate. Nad on puutükist välja raiutud ja ainult hinas ning suurte sepanaeltega needitud.

Sihuke lootsik on väga kitsas, kerge, liikuv, võib läbida kõige kitsamaid kanaleid.

Luhad

Okaa ja Okaa vahel laiuvad avarad luhad, loodus sarnanevad luhad merega. Päike loojub ja tõuhtu nagu merre ja signaaltuled Okaa kaldal valguvad majakatena. Niisama nagu merel puhuvad looduse värsked tuuled ja nende üle kummub kahvatu sinine kõrge taevaskõrgus.

Okaa luhade kulgeb Okaa kilomeetritepikkune vana luhade nimetatakse Prorvaks.

Okaa järskude kallastega metsistunud, sügav, aeg-ajalt jõgi. Kaldad on täis kasvanud kõrgeid vanu puudeid, millel annab kolme mehega ümbert kinni kinni aastasi pajusid, kibuvitsapõõsaid, heinputki ja muud murakaid.

Okaa selle jõe ääres nimetasime me «Fantastilise luhaks», sest keegi meist polnud mitte kuskil näinud nii määratu suuri, kahe inimese kõrgusel, nii kõrget kopsurohtu ja hapuoblikat ja säära-õhku murumune nagu sel kaldal.

Okaa pool Prorva ääres oli hein nii tihe, et paadist ei võinud kaldale tulla — hein seisis läbipääsuks seinana. Ta tõukas inimese tagasi. Heina vahel olid salalikeks silmusteks ja sadadeks ohtlike tõrkavaiks püünisteks keerdunud kitsamurakad.

Okaa kohal lasub tihe kerge udulinik. Selle värv muutub olenevalt päevaajast. Hommikul on see hele, päeval valkjas vine ja alles videvikus muutub Prorva kohal läbipaistvaks nagu lättevesi. Põlste lehed, loojangupunast roosad, vabisevad ja hauakohtades löövad havid laksutades sulpsu. Kõik, kui rohus ei saa kümme sammugi astuda, et kaste sind läbimärjaks ei teeks, lõhnab õhk ja kohal kibeka pajukoore, rohu värskuse, lõik-õhku. Ta on tihe, jahe ja kosutav.

Okaa pool veedan Prorva kallastel telgis mitu päeva. Et saada ligikaudsematki kujutlust sellest, mis on Prorva, pean kirjeldama kas või ühe päeva. Prorvale sõidan lootsikuga. Mul on lootsik, kirves, latern, seljakott toiduainetega, tubakas, mõned toidunõud, tubakas, tikud ja

kalapiugitarbed: õnged, krundad, põhjaõnged ja mis kõige tähtsam, purk ussidega. Neid on vanast aiaist kōdunenud lehtede alt.

Prorval on mul juba oma lemmikpaigad, kus mahajaetumad kohad. Üks neist on järsk püü, kus jõgi moodustab väikese jarve, mille kōrvalt lastel kasvab tihedalt pajusid.

Seal löön telgi üles. Aga ennekoike näppan meel Jah, pean tunnistama, et näppan heina kõige kuhjast, aga näppan nii osavasti, et isegi kolme vilunud silm ei märka kuhjal mingit viga. Heina telgi presentpõranda alla. Hiljem, kui ära sadu heina kuhja tagasi.

Telk tuleb nii pingule tõmmata, et ta põranda trumm. Siis tuleb talle vagu ümber kaevata. Vihma ajal mööda telgi külgi sellesse vaku paika ega teeks põrandat märjaks.

Telk on üles pandud. Sees on soe ja kuiv. Tõltern ripub konksu otsas. Öhtul panen selle pöksi isegi loen telgis, kuid loen tavaliselt üsna lühikesi. — Prorval on liiga palju segajaid: kord hakkab ta asuva põõsa taga kisendama rukkirääk kord ta sabaga puudane kala, nagu kõmistataks kahur. Ta praksatab kõrvulukustavalt pajuoks lõkkes ja pöksi sädemeid, kord süttib padrikute kohal purpur ja sünge kuu kerkib öhtuse maa avaruste kolme sadamaid vaikivad rukkiräägud ning soodes, kus karjumast hüüab — kuu tõuseb sügavas vaikuses ilmub kui nende tumedate vete, saja-aastaste salapärase pikkade ööde valitseja.

Mustade pajude oksad ripuvad varjuna pöksi. Neid silmitsedes hakkad mõistma vanade sõnad: "Küllap sihukesti varjuna rippuvaid oksa tõi tigi endistel aegadel peavarjuks. Peavari pajude. Ja millegipärast nimetad Orioni tähtkuju. — öödel Koodiks ja Rehaks ning sõna «südaöö», mis kõlab nagu mingi kirjanduslik mõiste, omandab tõelise tähenduse. Just see pimedus pajude all, kus likuu tähtede sära ja kibekas õhk ja kauge loidus, kus poisijõmpsikad on hobustega õitsinud, see ongi südaöö. Kuskil kaugel loob öövaht kulla tornis kella. Ta loob kaua ning ühetasaselt.

...abub jalle videv vaikus. Ainult aeg-ajalt kuul unise haälega püksiraurik.

...aeglaselt: naib, et tal ei tulegi lõppu. Uni on sügisool sügav, kosutav, vaatamata sellele, et ta kahe tunni tagant ja lähed vaatama taevast. Sirius ei tõuse, kas hommikutaevast pole liiviru.

...muutub õõ jahedamaks. Koiduajal näpistab õhk kergelt nagu. Telgiriie, mis on kaetud halla paksu kihiga, vajub õige pisut nõkku tõmbub halliks esimesest öökülmast.

...tõusta. Idetaevasse valgub juba nõrka koidu. Juba on taevast naha hiiglasuurte pajude piirid kustuvad tahed. Ma laskun alla jõe äärde, jõe paadist. Vesi on soe, ta tundub olevat isegi pandatud.

...pauke. Hall kaob. Kaldaäärseid liivikud tõmbuvad test tumedaks.

...edan kanget teed tahmunud plekk-teekannus. ...sarnaneb emailiga. Teekannus ujuvad lõkkesed, tõmbunud pajulehed.

...hommiku puian kala. Kontrollin paadist põhja. ...on juba öhtust saadik põiki üle jõe vette. ...tulevad tühjad konksud — nende otsast ...kogu sööda hävitanud. Aga siis tõmbub nõõr ...kub vett ja sügavuses loob vesi hõbedaselt ... — konksu otsas tiirutab lame latikas. Tema ...rasvane ja tõrges ahven, seejärel kollaste ...silmadega havipoeg. Valjatõmmatud kala ...asena.

Väike kõrvalekaldumine teemast

...on seotud rohkesti kalamehelugusid. Ühe ...põlvkond.

...Solotša kalurid, keda elas õige rohkesti selles. Prorva ligidal, olid erutatud. Solotšasse oli ...pikku kasvu vanamees hõbehannas- ...ma püüdis kala.

...puüdis spinninguga: see oli õng, mille otsa ...laikiv niklist kunstkalake.

Meie põlgasime spinningut. Jälgisime vanamehe juröömsalt, kui ta kannatlikult mööda niidurid kaldaid uitas ja spinninguga nagu nuudiga ühtepuhku veest vaid palja landi välja lohista.

Sealsamas kõrval aga tõmbas Ljonka, kingsepa kala välja, kuigi tal polnud mitte õng, mis maks rubla, vaid tavaline nõör. Vanamees ohkas ja kurtis.

«Julm saatuse ülekohus.»

Ta raakis isegi poisijõmpsikatega hirmus «teie» ja kasutas kõnes vanamoodsaid, ammu unustatud sõnu. Vanamehel ei vedanud. Meie teadsime ammu, et kõiki kalamehi jagatakse hädavajaduse tõttu õnneseenteks. Õnneseentel hakkab kala isegi kassu ussi otsa. Peale selle on olemas kalamehed-kadunud ja -kavalpead. Kavalpead arvavad, et nad kavalusega mistahes kala kätte saada, aga muna veel eluilmast näinud, et säärane kalamees oleks kalusega kinni püüdnud isegi mõne hoopis rumala särjest rääkimata.

Kadekopsuga ei maksa parem kalale minnagi ei võta kala nagunii. Viimaks jääb ta kadedusest jaks ja hakkab oma õnge teie oma juurde heitma, et tükiga mööda vett ladistama ja peletab kõik minema.

Vanamehel ei vedanud. Ühe päevaga jai tal puutide taha kinni mitte vähem kui kumme kallist kalakest, ta käis kogu päeva ringi verisena ja sildest puretuna, aga alla ei vandunud.

Ükskord võtsime ta endaga Segdeni järvele kaasa.

Kogu öö tukkus vanamees püstijalu lõkke ääres hobune: kartis niiskele maale istuda. Koiduajal peadis ma muna pekiga. Unine vanamees tahtis üle joastuda, et kotist leiba võtta, aga komistas ja astus hiigeljalaga munaroale peale.

Ta tõmbas munakollasega määrdunud jala püüraputas seda õhus ja lõi vastu piimakannu. Kannu purunes ja purunes väikesteks kildudeks. Ja imelikult ahjupüü imbus meie silme all tasase sorinaga muna maa sisse!

«Vabandust!» ütles vanamees kannule.

Siis läks ta järve äärde, kastis jala kulma vette ja kõlgutas seda tükk aega, et saapalt muna maha pühuda.

«Õnnapilgu kestel ei saanud me sõnagi suust, et õng lagistasime kuni keskpäevani põõsastes kala.»

«On teada, et kui kalamehel ei vea, siis varem ta juhtub tal säärane kena apardus, et sellest õng kulas vähemalt kümme aastat. Viimaks sellest juhtus juhtuski.»

«Mina vanamehega Prorvale. Heina polnud veel õnges pesasuured karikakrad löid vastu jalgu.»

«Õnges sammus rohus komistades ja kordas aina: «Õnges room, kodanikud! Milline uimastav aroom!» Põõsa kohal oli tuulevaikus. Isegi pajulehed ei liigunud ega näidanud oma hõbedast tagakülge, nagu see alati on kerge tuulega. Päikesesoojas rohus põõsastel kimulased.

«Jätusin katkisel pesusillal, suitsetasin ja jälgisin õnges. Ootasin kannatlikult, millal õngekork värak- ja jõe rohelistesse sügavusse kaob. Vanamees käis õnges mööda liivast kallast. Kuulsin põõsaste õnges ohkeid ja hüutusi: «Õnges imepärane, võluv hommik!»

«Õnges kuulsin põõsaste tagant rögisemist, õnges hohinat ning haält, mis vaga meenutasid kindra õnges koonuga lehma ammumist. Midagi rasket õnges vette ja vanamees kisendas peenikese hää-»

«Mu jumal, kui ilus!»

«Õnges appasin pesusillalt jõkke, kahlasin, võõni vees, õnges ja jooksin vanamehe juurde. Ta seisis põõsaste õnges vee ääres ja tema ees liival lõõtsutas vana õnges õnges pilgul näis ta vähemalt puudasena.

«Õnges ta veest kaugemale!» hõikasin mina.

Kuid vanamees sisistas mulle midagi ja võttis värise- õnges kättega taskust näpitsprillid. Ta pani need ninale, õnges õnges havi kohale ja hakkas teda säärase väi- õnges õnges silmitsema, nagu asjatundjad muuseumis õnges õnges maali imetlevad. Haug ei pööranud vaname- õnges õnges õnges silmi.

«Kõigesti krokodilli moodi!» ütles Ljonka.

«Õnges õnges Ljonka poole ja poiss kargas eemale. õnges õnges haug kahistanud. «No oota sa loll, õnges õnges õnges sul kõrvad peast!»

«Kallike!» hüüatas vanamees ja kummarile madalamale kala kohale.

Siis juhtuski see äpardus, millest tänini küll ei taks.

Haug passis peale, pilgutas silma ja virutas hele täie hooga sabaga vastu põske. Uinuva lajatas kõrvakiil. Näpitsprillid lendasid jõkke. Viskas end püsti ja partsatas raskelt vette.

«Ah!» hüüatas vanamees, aga oli juba hilja.

Eemal keksis Ljonka ja kisendas jultunult:

«Ahah! Saite nüüd! Ärge püüdke, ärge püüdke ei oska!»

Samal päeval keris vanamees on spinningud kolm sõitis Moskvasse. Ja mitte keegi pole enam hõrkanud kanalite ning jõgede vaikust ega kiskunud loomade puruks jahedaid vesiroose ega avaldanud haakide vaimustust seal, kus kõige õigem oluks vaimu sõnatult.

Niitudest

Niitudel on väga palju järvi. Nende nimetused on kummalised ja eripärased: Vaikne järv, Sõnnijärv, Hotets, Lombijärv, Kraavijärv, Soodijärv, Muzpajärv, Kulajärv ja lõpuks Langobardi järv.

Hotetsi järve põhjas lamavad vanadusest on tammed. Vaikse järve ääres on alati vaikne. Lõuna kaldad varjavad järve tuulte eest. Koprjärvessid kunagi koprad, nüüd aga ajavad tõugjad kalurid taga. Lombijärv on sügav järv säärase kapriitsuse kalaga, et seda võib püüda ainult väga heade närviinimene. Sõnnijärv on salalik ja kauge, ulatudes pool kilomeetrite kaugusele. Selles järves vahelduvad meelikud hauakohtadega, kallastel aga on vähe vana paiku ja sellepärast valdime teda. Kraavijärves elavad imepärased kullakarva linaskid; iga sihuke luu näksib õnge otsas pool tundi. Sügisel kattuvad Kraavijärve kaldad punaste laikudega, aga see ei ole neis sügislehtedest, vaid hästi jämedate kibuvitsamarjadest küllusest.

Soodijärve kallastel laiuvad liivaluited, mida kut

ti ja ruskmed. Luidetel kasvab rohi, mida nimetatakse kapsaks. Need on kõvad hallikasrohelised lehed, mis sarnanevad tugevasti kinnitõmbunud sõrmega. Kui sa sellise kerakese liiva seest lahti kisud, lehed ta, juured ülespidi, hakkab ta aeglaselt väänma seljale keeratud mardikas, sirutab ühelt otsast teisele välja ja keerab end jälle juurtega maa poole.

Soodijärve sügavus on ligikaudu kakskümmend meetrit. Kallastel puhkavad sügisese lennu ajal kurgede lehed. Kulajärv on üleni musta vesioblikat täis kasvavatel pesitsevad sajad pardid.

Kulajärve küll nimed külge jäävad! Soodijärve ligidal on väike nimetu järv. Meie nimetasime selle järveks habemiku valvuri — «langobardi» — ja elas järve kaldal osmik ja valvas kapsa- ja masta pärast oligi — meie imestuseks — nime- tu järv jäänud, aga kolhoosnikud tegid selle oma- nimeliseks ja hakkasid järve kutsuma Ambari jär- ve.

Niitude mitmekesisus niitudel on ennekuulmatu. Rohumaad lõhnavad nii tugevasti, et harju- tud silm kipub silme ees uduseks minema ja pea läheb kiiresti. Kilomeetrite viisi laiuvad kõrged tihedad kari- tused, alguri, ristikeha, metstilli, nelgi, paiselehtede, tihede, emajuurte, teelehtede, kellukate, tulikate ja teiste teiste õitsvate rohtude puhmad. Rohus küp- sevatena muulukas.

Taadid

Niitudel — muld- ja lehtonnides — elavad jutukad loomad. Need on kolhoosi juurviljaaedade valvurid, kurged ja korvipunujad. Korvipunujad teevad lehtonnid kaldaaarsete pajupadrikute ligidale.

Sügisel nende taatidega algab tavaliselt äikese või vihma ajad, kui pead istuma lehtonnis, seni kui äike ei taha vajub ja metsade ning niitude kohale kerkib

Need sõlmub alati kindlaskujunenud tava koha- paneks paneme suitsud põlema, sellele järgneb

viisakas ja kaval jutuaajamine, mille eesmärgiks
välja uurida, mis mehed me oleme, pärast seda
takse mõned ebamäärased sõnad ilmast («nuud on
seadnud» või, vastupidi, «viimaks ometi kastab»
aga muudu on aina pöud ja pöud»). Ja alles
vestlus vabalt üle minna igale teisele teemale.

Kõige enam armastavad taadid kõnelda ebaloo-
asjadest: uuest Moskva merest, «vee-eroplannidest»
seritest) Okaal, prantslaste toidust («konnade»
takse uhhaad ja lõmpsitakse seda hõbelusi-
mäkrade võiduajamistest ja Pronski kolhoosnõu-
nagu räägitakse, olevat välja teeninud nii palju
päevi, et ostnud endale muusikaga automobiili.

Taat oli kõhetu, peenikeste koibadega. Ta mõminal, habe tikkus³ suhu; tuul sasis taadi nägu.

Ükskord juhtus, et ööbäsin Stepani lehtomistulin hilja.

Oli hāmune soe videvik, sadas hootist viha-
rabistas põõsastes, vaikis, siis hakkas uuesti rää-
justkui mängiks meiega peitust.

«See vihm hullab nagu laps,» sõnas Stepan
nagu laps — kord hullab siin, kord seal, aga hõlm
hoopis peitu, kuulab meie juttu.»

Lõkke juures istus käheteistkümnendaastane tüdruk heledate silmadega, vagane, hirmunud. Ta rääkis sosinal

«Näh, eksis ära rumaluke Zaborjest!» ütles rüüralikult. «Otsis ja otsis õhvakest mööda niitu ja otsis pimedani. Jooksis tule peale taadi juurde ja temaga peale hakkad?»

Stepan tõmbas taskust välja kollase kurgi ja tüdrukule:

«Söö, ära häbene!»

Tüdruk võttis kurgi, noogutas pead, aga süda
hakanud

Taat pani katla tulele, hakkas leent keetmu.

«Näete, küllakesed,» sõnas taat suitsu süüdates, gute siis nagu palgatud mööda niitusid ja järvi

„Iga teie teps mitte, et kõik need niidud ja järved
 need olid kunagi kloostri omad. Okaast saadik kuni
 tuleb oma sada versta — oli kõik kloostri mets.
 Need on rahva oma, see mets on tööinimeste jagu.»
 «Kuidas teist neile need metsad anti, vanaisa?» küsis

„Süü teab, mis eest! Rumalad eided rääkisid, et
 kuu eest. Et palunud teised jumalaema ees meie
 elu andeks. Aga mis patud meil olid? Polnud meil
 midagi. Oh seda meelepimedust!»

«Aga mina kirikus, tegin seda pattu,» pomises
bühmetudes. «Aga tolku ei ühti! Viiske sai muidu
alati

et vaukis, poetas leeme sisse musta leiba.

«...li meie elujärg,» kurtis ta murelikult. «Pol-
...talumeestel ega naistel. Talumees veel siia-
...põukis või viinamärjukestki, aga talunaine oli
...hing. Lapsed olid tal söömata-joomata. Terve
...tulus teine, potihargid käes, ahju ees, kuni sil-
...id siginesid. Ära naera midagi! See on täitsa
...ma usside kohta ütlesin. Tulest siginesid need
...dele silma.»

«...on hirmus!» ohkas tüdruk vaikselt

«Karda ühti,» ütles taat. «Sinu silmadesse usse
läheb. Nüüd on ka meie tüdrukud õnne leidnud.
Kõik need inimesed, et õnn, see elab kuskil sooja-
lõulal, rannetes meredes, aga järele uurides tuli välja,
et need elavad siinsamas peanupus,» taat koputas konksus
võrku otsaesist. «Võtame kas või Manka Mal-
javi tüdrukul oli alles tore hääl! Endisel ajal
sai ta oma hääle ühe ropsuga ära nutnud, aga
nüüd sai! Olgu mis päev tahes — aga Malja-
vi ei olge pidu: härmoonika mängib ja küpsetatakse
õlut. Mispärast siis? Sellepärast, kullakesed, et
Manka peaks Vaska Maljavin lõbusasti elama, kui
ta talle iga kuu kakssada rubla saadab. Kena

Kool? küsis tüdruk.

hokkust. Ta laulab teatris. Kes on kuulnud, räägi-
 et on taevalik laul. Inimesed nutavad lausa suure
 lugu. Näih, misuke on nüüd naise saatus. Kais sun

see Manka mullu suvel. Või teda enam ära. Peenike neiu, tõi mulle külakosti. Laulis lugema. Mina olen igapidi lihtnimene, aga ütlen ot mulle hakkas kohe südamesse kinni, aga mispärast ei saa isegi aru. Kust on küll inimesele sünnin antud? Ja kuidas see meil talurahval ennist mood rumaluse pärast sadu aastaid kaduma laski. Need tallad selsinasel maamunal, kuulad siin ja vaadake ja surra oleks ikka nagu vara — mitte kuulda lake, ei leia surma jaoks õiget aega»

Taat võttis leeme tulelt ja ronis lehtmajja järele.

«Elada, elada tahaks veel, Jegorõtš,» lausus ta majast. «Sündisime pisut liiga vara. Ei teadnud...»

Tüdruk vaatas tulle heledate säravate silmadega, mõtles mingisuguseid oma mõtteid

Talentide kodumaa

Meštšora metsade servas, Rjazani ligidal, asub... küla. Solotša on kuulus oma kliima, hiivaluidete, ja männipaludega. Solotšas on elekter.

Talupoegade hobused, kes on ööseks niidule... aetud, vaatavad pelglikult elektrilaternate... tahti, mis ripuvad kaugel metsas, ja norsata... must

Esimesel aastal elasin ma Solotšas tasase... vanatüdruku ja külaõmbleja Marja Mihhailovna... res. Teda kutsuti vanapiigaks, sest kogu eluaja... mööda saatnud üksi, ilma mehe ja lasteta.

Tema puhtas tillukeses tares tiksus mitu seina... ja rippusid kaks vanaaegset, tundmatu itaalia... maali. Ma hõõrusin neid toore sibulaga ja itaalia... mik, tulvil päikest ja veepeegeldust, täitis vaika... Pildi oli Marja Mihhailovna isale toaüüri asemel ja... tundmatu välismaalasest kunstnik. Ta oli Solot... sõitnud sealsete ikoonimeistrite kunsti uurima. Ta... peaaegu kerjus ja eriskummaline inimene. Ära... võttis kunstnik sõna, et pilt saadetakse talle Mo... vahetuseks raha vastu. Raha kunstnik ei saatnud... oli Moskvast äkitselt surnud.

...teema taga sahisest öösiti võõras aed. Aias oli... maja, mida ümbritses tihe plankaed. Sattu... majja tuba otsides. Minuga rääkis kauni... hallipäine vana naine. Ta silmitses mind ran... silmadega ja keeldus tuba andmast. Tema... taga nägin selgesti pilte taisriputatud seinu.

«Mille maja see on?» küsisin ma vanapiigalt.

«Ma tean, te ei tea! Akadeemik Požalostini, tuntud... oma. Ta suri enne revolutsiooni, aga pere... tema tütar. Neid elab seal kaks eidekest. Üks... tüdrike, üsna küürus juba.»

...mõelduks. Graveerija Požalostin on üks parimaid... graveerijaid, tema töid leidub kõikjal: meil, Prant... maal, Inglismaal, ja äkki — Solotša! Aga peagi sain... teadmusest, kui kuulsin, kuidas kolhoosnikud... noppides arutasid, kas kunstnik Arhipov sõi... Solotšasse või ei

...tin oli endine karjane. Kunstnikud Arhipov ja... kulptor Golubkina — kõik nad on pärit siin... paikadest. Solotšas peaaegu ei leidugi... poleks maale. Küsid: kes maalib? Vastatakse:... või vend. Solotšalased olid kunagi kuul... koonimaalijad.

...lostini nime lausutakse siamaani lugupidamisega... solotšalasi joonistama. Nad käisid tema juu... taja, töid talle puhta nartsu sisse mässitud lõuen... hindamiseks — kiitmiseks või mahategemiseks.

...ei suutnud ma harjuda mõttega, et siinsamas... taga, vana maja hämarates tubades, on var... toige haruldased kunstialased raamatud ja gra... tud vaskplaadid. Hilja öösel läksin kaevule vett... Kaevurakkeid kattis härmatis, pang kõrvetas... d, jaised tähed vilkusid vaikselt pimedas maanurga... ja ainult Požalostini maja aknas helendas tuhm... ma, tema tütar luges koiduni. Aeg-ajalt kergitas ta... esisele ja kuulatas — ta valvas maja.

...el aastal asusin elama Požalostinite juurde... vanakestelt vana sauna aias. Aed oli umbe kas... ni, ileni täis sireleid, metsistunud kibuvitsapõõsaid, ... ja vahtraid, mida kattis puusammal.

...tini maja seintel rippusid suurepärased gra... endisaegsete inimeste portreed. Ma ei suutnud

kuidagi vabaneda nende pilkudest. Kui ma parandasin või kirjutasin, vaatas mind seintelt tähelepanuga hulk naisi ja tihedasti kinnisaterkuubedes mehi, terve hulk seitsmekümne aastate inimesi. Ma tõstsin pea, kohtasin Turgeni kindral Jermolovi pilku ja mul hakkas mullu ebamugav.

Solotša kant on andekate inimeste maa. Solotšal sündis Jessenin.

Ükskord tuli minu juurde sauna omakootud eideke — pakkus koort müüa.

«Kui sul veel koort tarvis on,» sõnas ta lahkesti tule minu juurde, mul on. Küsid kiriku juures, kui Tatjana Jessenina. Igaüks juhatab sulle.»

«Sergei Jessenin on sinu sugulane?»

«Luuletaja või?» küsis eit.

«Jah, luuletaja.»

«Minu vennapoeg,» õhkas eit ja pühkis rätiku silma suud. «Oli hea luuletaja, ainult kangesti velde. Kui koort on tarvis, tule minu juurde, kullake.»

Ühe metsajärve ääres Solotša ligidal elab Zotov. Enne revolutsiooni oli Kuzma vaesemate sem mees. Vaesusest oli tal säilinud komme kõnelda valjusti, märkamatu — parem üldse mitte rääkida, vaid koguni hoopis vait olla. Aga sellest samast vaesusest, «koeraelust» oli temas säilinud ka kangelt soov teha oma lastest iga hinna eest «tõelised inimesed».

Zotovite tarre oli viimastel aastatel ilmunud palju — raadio, ajalehed, raamatud. Endisest ajast oli jäänud vaid igerik peni — see ei tahtnud mitte kuidagi muuta.

«Kuidas sa teda ka ei sööda, nagunii kuivab ka kalle,» ütleb Kuzma. «Sihukesed kehviku kombel tulevad aeg küljes. Kes puhtamalt riides, seda pelgab, peab alla peitu. Mõtleb, et härrased!»

Kuzmal on kolm komnoorest poega. Neljas poeg on veel päris põngerjas.

Üks poegadest, Miša, on ihtüoloogiajaama juhataja Suurjärve ääres, Spas-Klepiki linna lähedal.

Ükskord suvel tõi Miša koju vana, ilma keele viiuli — oli selle kellegi vanaeide käest ostanud. Vedeles vanaeide tares kirstus — oli mõisnikest batovitest järele jäänud. Viiul oli Itaaliast pärit ja M

talvel, kui katsejaamas vähem tööd on, Moskva ja seda asjatundjaile näidata. Viiulil mänginud.

«On hinnaline,» ütles ta mulle, «kingin mõnele suuremale viiuldajale.»

Poeg Vanja on botaanika ja zooloogia õpetaja metsakülas, saja kilomeetri kaugusel kodujärve ääres. Ajal aitab ta ema majapidamises, vabal ajal hulgub mööda metsi või sumab vööni vees, kogub haruldasi vetikaid. Neid on ta lubanud oma terastele ja uudishimulikele õpilastele.

«Ja on uje noormees. Isalt on ta pärinud leebe loomade hoidmise, kalduvuse südamlikeks jutuajamisteks.»

«Ja õpib veel koolis. Järve ääres kooli pole — seal on ainult neli taret — ja Vasjal tuleb läbi metsa seitsme tundi taga koolis käia.»

«Ja tunneb hästi oma kodupaika. Ta tunneb iga rada ja iga mägraurgu, iga linna sulestikku. Tema vidurid on haruldased terased.»

Kunniat tagasi sõitis järve äärde kunstnik Moskva. Ta võttis Vasja endale abimeheks. Vasja vedas laevakuga järve teisele kaldale, vahetas talle värvi vett (kunstnik kasutas akvarellvärve), ulatas talle tuubikesi.

Kunniat jäid kunstnik ja Vasja järvekaldal äikese alla. Ma mäletan seda. See polnud mitte äike, vaid torm ja salakaval raju. Välkude helgist roosa tolm tõusis üle maa. Metsad mühisesid nõnda, nagu oleksid need üle kallaste pääsenud ja ujutaksid Meštšora Märglamine pani maa vappuma.

Kunstnik ja Vasja jõudsid hädavaevu koju. Tares oli kunstnik, et plekk-karp akvarellvärvidega oli kadunud. Värvivid olid kadunud, suurepärased prantsuse värvid. Kunstnik otsis neid mitu päeva, aga ei leidnud neid enam Moskvasse.

Kunniat pärast sai kunstnik Moskvas kirja, mis oli talle suurte konarlike tähtedega.

Kirjutas Vasja. «Kirjutage, mida teha teie värvid ja kuidas need teile ära saata. Kui te olite ära, otsisin neid kaks nädalat, tuhnisin kõik kohad, kus neid oleks, ainult sain kõvasti külmetada, aga ei leidnud neid. Juba vihmane, jäin haigeks ega saanud teile

varem kirjutada. Pidin peaaegu ära surema, olen jalul, ehkki veel väga nõrk. Nii et ärge pal. Taat rääkis, et mul oli kopsupõletik. Saatke mulle teil on kuidagi võimalik, raamat igasugustest pun varvipliiatseid — tahaksin kangesti joonistada sadas juba lund, ainult sulas ära, aga metsas lo — etskae — istub jännes! Teile truu Vasja Zolot

Minu maja

Väike maja, milles ma Meštšoras elasin, vaadates damist. See on endine saun, hallide laudadega kaetud palktare. Maja asub tihedas aias, aga on aia legipärast kõrge pistandtaraga eraldatud. See on lõksuks küla kassidele, kes himustavad kogu kui ma kalalt tulen, piiravad iga võimalikku värvid — rusked, mustad, hallid ja valgekirjud — ümber. Nad saalivad edasi-tagasi, istuvad taradatel, vanadel õunapuudel, kräunuvad üksteise poole ootavad õhtut. Kõik nad puurivad silmadega kalu — see on vana õunapuu oksa külge riputatud arvestusega, et teda kätte saada on peaaegu võimatu.

Õhtul poevad kassid ettevaatlikult läbi tara ja neevad märsi alla. Nad tõusevad tagumistele käppadele esimestega aga teevad nõhedaid ja osavaid liigutusi sudes märsist kinni hakata. Eemalt paistab, nagu giksid kassid võrkpalli. Seejärel kargab mõni pöör kõuts üles, kahmab märsist metsiku haardega kogu tema külge rippuma, kiigub ja püüab kala välja. Teised kassid virutavad pahameelest üksteise pikkade vurrudega koonusid. Lugu lõpeb selle minna tulen saunast, latern käes. Ootamatult tabatud kassid tormavad püstaia juurde, aga ei jõua üle ronida, katsuvad teivaste vahelt läbi pugeda ja jäävad. Siis suruvad nad kõrvad pea ligi, sulevad silmad ja hakkavad meeleheitlikult kisendama, paludes abi.

Sügisel on kogu maja lehtedega üle puistatud ja tillukeses toas laheb niisama valgeks nagu ka paljas aias.

Ahjudes praksub tuli, tunned õunte ja puhtak

lõhnade lõhna. Tihased istuvad puuokstel, kõris- ja kurgus klaaskuulikesi, sädistavad ja vaatavad lauale, millel lebab käär musta leiba.

Ma harva Enamiku oid veedan järvedel, kui ma jaan, siis magan vanas lehtlas keset aeda, kus metsviinapuu okstesse mattunud. Hommikupäike paneb temasse läbi purpursete, lillade, rohke- ja punivärvi lehtede ja mulle näib alati, et ma istun põlevat jõulupuud. Varblased piiluvad imeselt lehtlase, Neid huvitab hullupööra kell. See tiksumine on kaevatud ümmargusel laual. Varblased kumuvad kella juurde, kuulavad tiksumist kord ühe, kord kahe korraga ja nokivad numbrilauda.

Õhku on lehtlas vaiksetel sügisöödel, kui aias tihedalt sahisab rahulik, püstloodis langev vihm.

Õhku võib tunda vaevalt küünlatulukest. Viinapuu- ja õunapuu lehed varjuvate värelevad lehtla laes. Õõlib- ja õunapuu lehed halli toorsiidikerakesega, istub avatud laual ja jätab leheküljele sädelevat tolmu.

Õhku võib tunda vihma järele — tunned mahedat ja samal ajal ka raskuse ning niiskete aiateede lõhna.

Õhku võib tunda ärkan. Udu sahisab aias. Udu langevad õhku. Tõmban kaevust ämbritäie vett. Ämbrist kargab õhku. Valan end kaevuveega üle ja jään kuulama kurgusesarve — see hüüab veel kaugel, üsna küla

Õhku võib tunda tühja sauna, keedan teed. Ahju peal hakkab õhku. Ta laulab üpris valjusti ega tee välja ei tunda ega tasside kilinast.

Õhku võib tunda Ma võtan aerud ja lähen jõe. Ketikoer Divnõi on varava juures. Ta lööb sabaga vastu maad, õhku tõsta. Divnõi on ammu harjunud minu ära-õhku koidikul. Ta ainult haigutab mulle järele õhku valjusti hinge.

Õhku võib tunda välja udus. Hommikutaevas punetab. Enam õhku tunda ahjude suitsu lõhna. Jääb ainult vee, tihni-õhku poliste pajude vaikus.

Õhku võib tunda üksildane septembripäev. Ees seisab unustus õhku lehtede, rohtude, sügisese narbumise, õhku, pilvede, madala taeva ääretus maailmas. Õhku tunda unustust tajun alati nagu õnne.

Omakasupüüdmatas

Võiks veel palju kirjutada Meštšora kandi kirjutada, et see maa on erakordselt rikas metaturbast, heinast ja kartulist, piimast ja marjadest. Meie ei kirjuta ma sellest. Kas tõesti peame oma armastama ainult sellepärast, et ta on rikas, et ta ohtraid saake ja et tema loodusjõude võib loota meie hüvanguks!

Ega me ainult sellepärast ei armasta kodupaika armastame neid veel sellepärast, et isegi kehvade nad meile kaunid. Ma armastan Meštšoramaad sellepärast, et ta on kaunis, ehkki kogu tema vana avane korraga, vaid väga pikkamööda, aegamööda.

Esimesel pilgul on see vaikne ja silmapaistmatu kahvatu taeva all. Ent mida rohkem teda tundma, seda tugevamini — peaaegu valutundeni südametunnus hakkab armastama seda tavalist maanurka. Ja kui oma maad kaitsta, siis kuskil südamesopis tean, et olen ka seda maalapikest, mis on õpetanud mind armastama ja mõistma ilu, kui tahes ilmetu ta algul ka tundus, — ja neid mõttessevajunud metsi. Armastus vastu ei lakka, niisama nagu ial ei unune armastus.

1937

AUSTRALLANE PILEVO JAAMAST

Vanja Zubovi isa vaevab igal kevadel soopalavik. Isa polutilt, kõhis ja laskas kibeda suitsu käes: see tehti puukõdu suitsu, et peletada tarest sääski.

Uut vanaäht, hüüdnimega Nohinina, käis isa ravitsema. At, posija ja kisakõri, oli kardetud kogu ümbruskonnas, kõigis metsanurga külades.

Õnnetatud vähke uhmril peeneks tampides kriiskas vahitides seejuures Vanjale tigidate kilavate silmade

«Miks see mõni maa?! Leetmuld! Isegi kartulas ei saadud õitsema, ei lepi ta kuradiga. Tont teda võtaks, leetmulda! On aga tsaar meid töö eest õnnistama, minna pole rahval kuhugi!»

«Kuhugi, see on õige,» ohkas isa.

«Miks sa pobised?!» kärkis Nohinina. «Toksib nagu et kuhugi ja ei kuhugi! Küllap ikka on, kuhu. Ilap neid ikka kaob Sibirisse, Amuuri jõe taha, tead seal viljamaid.»

«Miks, et kaob,» oigas isa polutilt.

«Miks pole sul teada!» kisas ät edasi. «Midagi ei ilahvas on nagu lambakaril, muudkui kubinal koppel see koppel ka surmast sandim. Ahjul istuma mehed, aga et lähaks õnne otsima, selleks teist pole.»

«Ilahvas on meil tõepoolest oimetu... Pole kangust,» ütles arvavaevatud isa.

«Noh!» käratas ät. «Õienda sa mul, kus ikka vahva! Kangust teil jätkub, aga vanatühi üks teab, mis teil sellest on! Pane teid vodkat kaanima, vana-

kestel hinge seest välja võtma, sellesama pärast ilmast ilma kohut käima, siis olete kangas.

Isa vaikis. Ätigi ei saanud vaielda.

«Näe, poiss vedeleb sul niisama!» ätigi tonksas oksliku kepi ja Vanja ehmus. «Kihuta ta maad otsima. Kuusteist teisel täis, aga tolknud teevett tahab, aga tööd saad temalt samapalju silt võid. Kirjaoskaja ta on, tiri ta kõrvupidi tagant välja ja mingi.»

«Mis sa, vanaätt, nüüd nii kangesti kisendad?» isa paluvalt. «Kuhu ma ta saadan, kui piletit üksi maksab oma kolmkümmend rubla, vaata kümme?»

«Ah, sind puupead!» pahandas ätigi. «Sõitku ilma piletita, mis talle ikka tehakse? Kord pingi all, kord vagunis või katusel — küll päralt saab. Mis arvasid? Et peente härraste seas, teekannuga, asemel?»

Ätigi itsitas kurjalt.

«Million!» rõõgatas ta äkki ja virutas nõnda rinuiaga, et isa hakkas ägama. «Oma millioni sõelub igal aastal raudteel ilma piletita sinna-tammi kutsutakse jänesteks. Sõitku jänese, jänese saab häda tunda ja otsib õnne! Jänese!»

Ätigi vehkis kepi, pistis kiledalt naerma nagu eit ja lõi risti ette: arstirohi oli valmis.

Samal suvel suri isa vanaäti rohtude kätte. Ema tühm ja ihne eit, käis Vanjale peale, et see läks Siberisse sõidaks: ehk äga antakse seal tööpooli tele inimestele viljarikast maad. Öösiti ema ei muretegi aina plaane, kuidas nad Siberis elama hakkaksid.

«Palgid saame maksuta, lööme uhke tare püsti, ses ta ja Vanjale tundus, nagu loeks eit palveid jõe kaldale! Oh, püha jumalaema! Jõgi on käre luga, tuleb suurtest laantest, läbi kullaliivade. Kõik tatart, paneme tarud üles, hakkame mesilasi pidama.»

«Mumm, jääge parem magama,» ütles Vanja.

Ent ema aina pomises ja pomises. Ema pomises sügisvihma pladinaga sulas üheks nukraks öö ja selle pladina saatel Vanja uinuskis. Siberis ees oli tal hirm. Ta teadis, et palju inimesi sõidab risse, polnud aga ainustki näinud sealt tagasi tul

tuinunud, et Siberis upub rahvast nagu rabamül-

le. Ema ja Vanjale teemoonaks leiba, sibulat, kantsu, kollase soolakorraga kaetud pekki ja viis ta kaitseööpmelisse jaama.

Ätigi tuutut oktoobrivihma. See peksis kaskedelt hõljuv lehti ja põristas vastu vagunite raud- ja vaatas aknast välja, tahtis emale hüüda, et tahab tagasi tarre, kus on ahi sooja, et tahab tagasi. Ema aga nahtavasti aimas ta andas teda kuivetu kipras rusikaga ja pühkis silmi.

Ätigi ja ema Vanjale kogu eluks meelde: vana ätigi, sinised sinised jalad poriga koos ja silmis kinnatud eidepisarad.

Ätigi jõudis Vanja alles talve lõpus. Teel sai ta peksta. Peksid jaamasandarmid, konduktör hulkureist laadijad: mangudes endale pead, rasket tööd, näppas Vanja neilt leiva-

Vanja külm musta maana, kus vili peid- igevatesse taredesse puudaste tabalukkude, et vaesed seda kätte ei saaks, ja kus ei kasva, et peale lõputute hallitanud, põlvini lumes metsade. Ätigi tokis sai Vanja kütja koha hiina pesumajas. Ätigi puudega kütta nelja suurt katelt, kust tõusis natavut halli pesuauru. Hallipäine hiinlane kükitas, suitsetas ja vahtis Vanjat kollaste raugasil-

«Sina oled noor, mina vana,» rääkis hiinlane ja «Sina oled venelane, mina hiinlane,» rääkis venelane. «Sina oled venelane, mina hiinlane,» rääkis hiinlane. Sõda saame vähe, da palju.»

«Paha jah, vanataat,» nõustus Vanja. «Pole lõppu meie elul.»

«Sina oled noor, mina vana,» pomises hiinlane. «Soõda, toota palju.»

Hiinlane oli nii lahja, et laiad sinised püksid vajusid ühtelugu niudeile, paljastades pruuni kõhna kõhu. Hiinlane triikis meestesärke. See üksluine tegevus tundus Vanjale hullem kui sunnitöö, sel polnud lõppu. Iga kuu busid pesumajja ühed ja samad sargid, hiin-

lane triikis nad uuesti üle, et neid nädala päeva triikida.

Kevadel suri vana hiinlane. Vajus rinnuli talle lauale, mida kattis niiske lina, ja rauast triikimiseks tal kolksatades käest.

Hiinlane maeti linna taha jäätmaale, kus kasvab hall rohi.

Kevad oli sompus, röske, kuid matuste ajal, kui lapsed istusid varske kalmu juures ja ümisesid palveid, tuli päike välja. Valgus laotus üle laeva ning ranniku ja ookeanile tulvas niisugune sügav ning kirkus, et Vanja samas otsustas pesumaja korda ja laevale kütjaks minna.

Mõned aastad oli ta kütjaks kaubaaurikul, kes mis sõitis Hiina lipu all. Algu kurseeris «Lansu» divostoki ja Šanghai vahel; kui algas sõda, läks Austraaliasse ja vedas sealt lambaid ning kuld- ja liha Bataaviasse ning Singapuri.

Laeva meeskond oli kirju. Kõige rohkem oli seal rälasi, veidraid valgete silmadega ja sõnakehvi Kapten Xidi, väike lihav kuldhammastega kreeklane alati purjus ja käis ringi, kuub tubakapuru ja tšai täis.

Laev oli sama räpane kui tema kapten. Vanja oli nüüd kutsuti teda Johniks — tundus, et juba omavahel misega troopilistele randadele mürgitab «Lansu» allikate, rohu ning ronililled aroomidest kullastatud õhu. Aurikust levis lambasõnniku ja kõrvetatud loomavänet lehka. Kohvi joodi hommikust õhtuni, mitu päevas valas kokk rohelist ookeanivette loomaprüni kohvipaksu.

Laevaeluga harjus Vanja kiiresti. See oli südamlik vaene: ikka üks ja seesama reis, seesama tüme ja needsamad metsased saared, mis olid nagu vette võetud, üksnes rohelsed tipud üle veepinna. Kubriku sees samad lutikad ja madrustejutud näppajast kokastatud sadamajoominguist.

Kolmandal aastal sõitis «Lansu» Suurel Korallrahul Austraalia ranniku lähedal karile. Kaetuna õhul veekihist ulatus korallrahu silmapiirini nagu tolmakas. Veealused kaljud kerkisid põhjast otse püstloodi. Paadipõhi kraapis kord kaljusid, kord hõljus põhja.

Siin kohal: oli täbar pääseda kaldale. See paistis alati kilt, valges päikesepaistes helendava ribana.

Kalda juures vaatas Vanja vette ja nägi seal rohelist suitsukerade taolisi vetikaid. Aeg-ajalt hõljusid need soojas vees.

Kalda läheduses olid Mannipalu järved, kus ta oli suviti käinud. Seal kasvasid samasugused vetikad. Neis vetikate vahel olid kalamaimude parvekesed. Seal ronis Vanja vette, kahmas vetikaid oma sargi sisse ja tootis maimudega kaldale. Vetikad olid nii peenikesed, et sargile jäi neist üksnes amblikuvõrk. See võrk muutis ära ja pudenes rohelisteks tolmuks. Vanja oli Austraalia kaldal randunud, riietus Vanja vetikad vette. Ta kahmas oma madrusesargi vetika ja tõmbas selle tulisele valgele liivale. Seal, Mannipalu järvedes, lõhnas vetikas vee järele.

Vanja lootas sargi lahti selles lebas hall hambuline kala ja klõbistas teravaid hambaid. Vanja haaras kala, tahtis vette visata, kuid tundus looka ja lõi hambad talle peopesa.

Vanja viskas kala lahti ja paiskas liivale. Käsi jooksis liivale piiksus ja kähises. Malai madrus ütles Vanjale: «Kala on murgine ja et ookeanis on üldse mürgist kala. Vanja käsi võivad karbuda. Vanjale ei ole kurku, kuid ta talitses end ja ainult vandus, et ei sure.»

Vanja ütles: «Ma olen teil isevärki,» ütles ta malailasele, «isegi ei sure, sest nad surevad nagu koerad. See üksi juba võtab elu ära.»

Malailane naeratas andekspaluvalt.

Vanja ei lahkunud Vanjast tusameel. See kasvas Kõik ümberringi oli seda täis, nagu kehviku leib vette. Tusk oli selle maa tolmuses, kõrges, võõras ja harvade tähtedega öötaevas, kuivas õhus, koores, inglise keele klugisevas kõlas, kõige rohkem aga kurnavas ja üksluises töös.

Malailasega laks Vanja tööle suhkrurooistandusest hilisõõni sammusid töölisel ridamisi kummargil mööda suhkruroopõldu ja raiusid püüdes maha paksude kõverate nugadega, mis olid turbalõikamisnuge. Õhk roopõldude kohal

oli lämbe, pani pea valutama. Vanja maitses la-
ruroo säsi, see oli läage, kleepuv ja apteegilol.

Töölisi valvas pikk kõhetu lõmmilöödud nina-
keda hüüti «bossiks». Ta ei karkinud ega voh-
kunagi. Sonatult ja kiirustamata tuli ta süüdlase-
virutas talle rusikaga nakku ja laks jälle lonkab.
Teda kardeti. Raagiti, et ta olnud omal ajal uk-
Vaikse ookeani kuulus valemängija.

Õõbiti barakkides. Omavahel peaaegu ei o-
Rahvas oli mitmekeelne, palgatud ainult ühele
seks. Õhtul joodi kohvi ja vajuti samas koida-
magada koiduni. Boss käis vaikides barakid läbi
valguse, mõnikord paiskas koikult jalahoobi
«värvilise» töölise — malailase või neegri
asemealust: otsis viina.

Ükskord lõi boss näkku ühele hiinlannale. Naine
kes vingudes nutma ja viskas bossi noaga. Naine
lapiti maha, tõstes tolmu. Boss poordus loult
astus hiinlanna poole. Naine värises kogu keha-
hakkas pikalt, läbilõikavalt kisendama.

Töölised ajasid seljad sirgu. Kohutav kuiv pa-
vetas nende paid. Läbi punaka udu silmade ees
nad kohe, mis on juhtunud.

Boss astus hiinlannale rinnutsi ligi samas
ras teda õlast keegi ameeriklane, hüudnimega
kott» — ainus lõbus mees istanduses. Ta oli
tanud kullakaevandustes ja teadis jutustada, et
otsijad kannavad kullaliiva nahkkotikestes
hakati teda «Kullakotiks» hüudma.

«Boss, sa haisukoer,» lausus «Kullakott», «selle
lise eest tahan ma sinuga valge mehe kombel
õiendada.»

Ta osutas hiinlannale.

«Telli enne surmatõend ära,» vastas boss
kaiseid käärima.

«Kullakott» võttis õlgkaabu peast, surus rusika
korda kiiresti kokku ja virutas jersku hirmsa hoo-
jõuga bossile vastu ninajuurt. Boss kukkus ega tõu-
enam: heitis hinge ainsast hoobist.

«Kullakott» põgenes. Õhtul saabusid laiaaard-
kaabudega politseinikud. Hiinlanna arreteeriti, ta
töölised vallandati.

malailane läksid jalgsi Brisbane'i sadama-
otsima.

Palju kordi oli Vanjale viimaste aastate
Nohinina hüüe: «Las näeb häda ja
Õnn oli jäänud kodumaale.

Enne «Lansu» avariid, oli kapten Xidi
Vanja oma kajutisse ja küsinud:

«Sa tead, mis toimub sinu kartulikodumaal?»

Vastas Vanja.

«Lausus kapten. «Sõda on läbi. Ajas kogu maa-
täis ja kustus. Sinu maal on revolutsioon.
ministriteks. Võib-olla istub sinu austa-
telefonidega kabinetis ja ruupab kalamarja
«Lassi.»

«On surnud,» vastas Vanja tasa. «Ärge mu isa
paudutage.»

«Lutja, ütled mulle habematusi,» sõnas kapten
«Ja rõhatas (ta oli purjus nagu ikka) «Saad
kaks vahikorda. Ja kes tikuvad revolutsi-
«ema? Kes?» rõõkis ta. «Astrahani matsid,
kellel pole ajalugu! Kreeklastelt oleks pidanud
Meie oskasime võidelda vabaduse eest nagu

«ate, kuid hakkama ei saanud,» vastas Vanja.
«on sidrunitega hangeldada.»

«Vahja, bandiit!» sõnas Xidi kurvalt. «Mille eest
punal mind nuhelnud haisva meeskonnaga sel-
liina künal?»

«Pea vajus lauale, ta hakkas nuuksuma. Vanja
«Nõnda kuulis ta esmakordselt revolutsi-
«Ta hakkas hoolega ajalehti lugema. Õiti mõtles ta
«Noonist. Kas tõesti täitusid ema unistused ja seal,
«juba antakse vaestele inimestele viljarikast

«mõtles revolutsioonist ja kodumaast umbses
«abikus, vänges higilehas, mõtles, et õnn jäi
«Vendamaale, et tema läks selle juurest minema ja
«lale pagemisele õnne eest on ta kulutanud pikki
«inga töö ning alanduse aastaid.

«Bane'is veetsid Vanja ja malailane mitu ööd
«kuski aias. Tööd polnud.

«Tallias oli talv. Ookean mõirgas korallrahudel.

Vahest harva näsis Vanja küpsetatud maisitüki andis talle saapapuhastaja-eit.

Lõõtsusid tuuled, siis algasid vihmasajud. Ookeanil olid Vanja ja malailane talveks suletud suvekott. Tuul peksis näkku raskeid piisku ja kõhklehti. Ookeanil märatses tuul ja paiskas sõrmedena muulile. Vesi piitsutas maad ja kattis lompidega. Soolane vesi lirtsus katkistes laevade ja sõi verelehõõrutud jalgu.

Viiendal ööl hakkas Vanjal palav; ookeanil taevaga ja kihutas pea kohal musta vee, tähtede suitsu voogudena. Vanja istus kojast, kõigutas laulis:

Torm mürises ja kõmas kõu,
Ja valgud sähvatasid öös!

Malailane kohkus ja purskas nutma. Siis joos lähema politseiniku juurde ja hommikul viidi haiglasse. Kaks kuud lamaskas ta tüüfusega maha, piinas ikka üks ja seesama palaviku-uni. Haiglas Nohinina. Ät tampis uhmris hambulist halli kihistas naerda.

«Jänesenal!» karjus ta. «Sõida jänesena mööda ilma, otsi õnne!»

«Miks sa isa hauda ajasid?» nõudis Vanja.

«Pole mina teda hauda ajanud,» karjus ät, «leed ajas! Kehval maal polnud talumeestel kohta end keerata. Sellest kitsikusest kärvas rahvast nagu katku.»

«Mine parem minema, ät,» palus Vanja.

«Kuhu mul minna,» karjus ät. «Mul pole minna kuhugi. Kõik posijad on hävitatud, raiuti otse maha, nüüd siis tolkneme võõral Austraalias, palume Kristuseta inglase Kristuse nimel andi.»

Ät kiskus Vanja suu vägisi lahti ja puistas mürgikalast jahvatatud torkivat pulbrit.

Vanja kisendas, rabeles ja lõi haigetalitajal veeki käest maha.

Haiglast sai Vanja välja kevade algul. Päike soojendas juba, ookeanilt tuli kergeid ning sooje tuulepulgaid, mis kandsid sadamatänavail sõmerjat aur suitsu.

Haigla arst pani Vanja oma suures ja juurviljapeenraid kaevama.

Nägi kaevas pikkamisi ja istus sagedasti, oodates peenituse möödumist. Väike poiss, arsti poeg, tõi juba elnet ja odavaid paberosse. Poissi rõõmustas, et oma usaldas teda viima töömehele säärast tulla nagu paberossid. Paberosse ei andnud poiss korruga kätte. Salapäraselt ning viivitades tõmbas need taskust välja ja ulatas naerdes Vanjale.

Lajal kui Vanja peenraid kaevas, seisis poiss tema juures, vaatatas tähelepanelikult Vanja kummargil selgades, püües Venemaa kohta. Kõik, mida Vanja jutustas poisile toreda põnevusjutuna.

«Hommikul luges poisi ema — kõhn ja ilus naine — loe paksu raamatut. Vanja kaevas terrassi läheduses peenraid ja kuulas.

Peenitust jutustati kurba lugu madrusest, kes hulkus maailma, otsides oma kadunud tubakakotti. Peenit vaheldusid ürgmetsadega, metsad kuimade korgedega, kõrbed metsikute mäeharjadega, mäed rüüatute ja lõbusate linnadega.

Peenit kohtas paljusid inimesi, küll sõnaohtraid ja sõnamulisi, küll arglikke ja abivalmeid, küll tüli- ja äkilisi, kuid kellestki polnud abi kalli tubakakotil leidmisel. Selle kulunud tubakakotita aga madrusele ei suutnud. Üksnes väike tedretäheline kooli- ja madrusele nõu koju tagasi minna ja vaadata, kas ta tubakakotti unustanud süngi kõrvale pinaku ta magama heites asetaski oma koredate rõivad. Peenit laski koju tagasi ja leidis tubakakoti. Selles tubakat just parasjagu üheks piibutäieks. Tema juures oli kasvanud kõrgesse rohtu. Rohi õõtsus ja madrusele, rõõmustades, et see kangekaelne oli lõpuks koju tagasi jõudnud. Ja madrus astus rahulikult läbi rohu, et seda mitte ära tallata.

Peenit lõppes sõnadega:

«Mata oma ilule, rõõmustavad meid võõras taevad ja võõrad maad üksnes lühikest aega. Lõppude lõpuks aeg, kus üksik karikakar isamajja viiva teed tundub armsam tähistäevast Vaikse ookeani ja kukelaul naabripereest kõlab nagu kodumaa

hää, mis kutsub meid tagasi oma uduvines vili metsadesse.»

Vanja istus peenrale ja kraapis pilpaga etteval labidale kleepunud mulda. Ta kuulatas, kuidas terrassil vaikis.

Sipelgad ronisid üksteise järel mööda halli po ja Vanjale meenusid sipelgarajad Männipalu ja kanarbiku ning sajakoorse puhmad, kurged, õrnade õhtupilvedega kodutaevas.

Vanja puudis ühe sipelga pilpale. Sipelgas oli sinine ja tohutu suur. Ta ajas end otsekohe tagasi dele ja tahtis Vanjal käest kinni naksata.

Vanja viskas pilpa minema ja puhkes nutma. Suutnud pisaraid talitseda, need voolasid üle ta habetanud põskede, langesid käele, labidale, tüüsinistele sipelgatele. Vanja nuttis ja mõtles, et võiks ta nutta terve öö ja päeva, terve nädala, nõu raskust oli kogunenud hinge. Kunagi polnud ta kellelegi rääkinud, ega polnud inimest, kellele võinud rääkida.

Kui poiss tuli Vanjale einet tooma, leidis ta ükka veel nutmas. Poisikese huuled hakkasid väriseda, kuid ta hoidis end vaos ja ütles karmi häälega:

«Ma tean kõik. Punapea plika tegi teile haiget.»

Vanja raputas pead ja pühkis salamahti pisarad.

«Ei,» vastas ta tumedalt. «See on niisama.»

«Niisama ei ole midagi,» kordas poiss rangelt, mida tuhandeid kordi oli kuulnud täiskasvanult.

«Noh, nii...» lausus Vanja, «igasugu asju tuli minu kodumaa. Ta on siit väga kaugel.»

Poiss asetaski supikastruli ettevaatlikult maha ja läks majja. Ta jäi kauaks ära. Vanja asus suppi. Aeg-ajalt veeres veel pisaraid üle põskede, kuid oli kergem.

Poiss, ärevusest punane, tuli joostes ja pistis Vanja pihku papitüki. See oli vana, ammu ärakasutatud lennupilet.

«See on ehtne,» ütles poiss salapäraselt. «Emm sellega Londonisse. Ta kinkis selle mulle ja ütles, kui suureks saan, sõidan ka mina selle piletiga Londoni. Peitsin ta ahju taha. Võtke.»

«Mis mina sellega teen?» küsis Vanja.

kordas poiss ja ta huuled hakkasid jälle väriseda.

«Sõitke koju. Täiskasvanud inimene ei tohi sõita. Aurik läheb homme. Vaatasin ajalehest.»

Vanja tõusis püsti, tahtis poisile midagi öelda, kuid muutus. Ta ainult sasis hellalt poisikese sooje juukseid ja labida hoolikalt mulda ja väljus aiast. Jalga ei saanud kinni. Vanja kuulatas. Kõik oli vaikne.

Vanja kui kuu aega elas Vanja veel Brisbane'is, kuid ei saanud krosse pileti ostmiseks naabersadamasse, sest ta ei saanud ainult ära saada ja poissi mitte enam. Poiss oli kindel, et Vanja sõitis kodumaale, kuid mitte kontrolori poolt läbilöödud piletiga, sest ta ei tohtinud purustada. Nagu hulgas politseist eest hoidis Vanja end poisikese eest redus.

Kuu hiljem sõitis ta Bataaviasse, sealt edasi kord kord, kord tekireisijana, kord madrusena, kes küübitas käimlaid, — Londonisse. Londonis võeti ta sõjaväelase aurikule ja viidi Leningradi.

Vanja saabus Vanja sügisel. Sel aastal juhtus tal kuiv ja selge. Maa puhkas rikkast ja raskest talve, ta nagu suikus helesinistes ududes, vaiksete sõdade kohinas. Maa hingus oli karge, see leevendas tal hingehaavu.

Vanja hakkas Vanja tööle kitsarööpmelisel raudteel. Ta rääkis palju inimestega, vaatas kogu maailma, mis ümberringi toimus, tajus igas pisiasjas, tundis meeläbi elu oma tuttavalt, ent ühtlasi uuel maailmal, leidis hulgaliselt märke õnnest, mis õilmitses maailmas kehvel nurmedel, kunagistes viletsates taludes.

Vanja puhapäeval võtsid Vanja ja masinist Kuzma sõitu — väike masinaõlist läikiv vanamees — ette sõita Männipalu järvedele. Poisikesena oli Vanja juba sinna lipanud, kuid kodus oli Darja siis juba jäänud talle ohjadega ja kriisanud:

«Kui niisugune härrapoeg küll võetud on, va kõver-
Hobune jootmata-söötmata, tema aga jälgub
maas!»

Darja oli nüüd ammu surnud. Surnud oli ka ät-
hüüja. Vana kalmistu, kuhu nad maeti, oli üles kün-
ja ristiku all. Ristikus sumisesid mesilased. Nad len-
nabid heina seest otsejoones üles ja pörkasid potsatades

vastu kiriku kinniloõdud aknaid. Kirikus elasid lahjad ämblikud. Nad olid kõigile akendele võlunud ja istusid kangestunult tundide viis kõlkuvate surnud kärbeste juures.

Järvede juurde oli pikk tee. Päev püsis udumüürides, kaselehed katsid maad. Tihased vidistasid kruugutasid männiladvus. Vanja tundis äärmiselt kohad: unarusse jäänud metsateed, mis viisid haavadesse, kanarbikused metsasihid käokuldade heinaga ja sipelgarajad ruugel liivasõmeral.

Metsade kohal lasus kirgas vaikus, sügisvalkuisegi üle niidu lendavad härmaniidid nagu helisev.

Teelt keerati sisse külla, kus asus Vanja isa.

Majas elasid ammugi võõrad inimesed, metsnik.

Vanjale tuli vastu sinises pihtseelikus tütarlaps heitis üle öla kaks pikka tumedat patsi ja näppu kogu aeg kohmetuna.

«Kodus pole kedagi,» ütles ta ja tõstis Vanja rahulikkude heledate silmade pilgu. «Isa on metsasõitis linna kolhoosilaadale. Astuge sisse.»

Vanja läks sisse ja peatus lävel. Aknalaudadele le, koguni polutile, kus isa suri, oli asetatud lill. Päikesevalgus langes koredale linale ja avatud tule laual. Lõhnas kuiva vilja ja õunte järele.

Vanja võttis raamatu — see oli botaanikaõpik.

«Õpik,» naeratas tütarlaps. «Elan siin ainult talvel käin linnas koolis.»

Metsateel oli Vanja korjanud pisut lilli. Nop püüdis meelde tuletada nende nimesid. Nüüd näis lilli tütarlapsele ja kurtis, et, näe, on unustanud keele, ei mäleta enam lillenimesid. Neiu laotas lauale, hakkas neid pikkamööda sõrmitsema ja ütles: kopsurohi, pajulill, kummel, emajuur, kurn.

Vanja silmitses tütarlast ja mõtles, et kas pole tütarlaps naabri Zinka. Vanja ärasõidul oli tüdruk olnud kooli aastane, ta roomas põrandal, üleni kanasõnnikuga ning karpas, ja ema ajas teda kõvade laksudega seasöögi küna juurest.

«Kas te ei mäleta mind?» küsis Vanja.

Neiu vaatas talle ujedalt otsa ja raputas pead.

«Ei, ei mäleta. Kas te olete siis siit pärit?»

Vanja ei vastanud. Ta jättis lilled tütarlapsele ja

Kujanurgas vedeles vanadusest must lõhkine, milles ätt Nohinina oli isa jaoks pulbreid tampi. Veel kaua jälitas Vanjat mõte, et kogu tema elu, samuti tema isa ja ema elu sarnanesid kuidagi ühele puust õonestatud uhmriga, kus aastate viisi elanud, mürgist pulbrit.

Männipalu järvedele kulges algul mööda metsi. Algasid kõrgrabad madala kase- ning lepavõseri, pohlade ja käolinaga. Samblaälved olid sügiskuld-karedale kuivanud rohule langes kollaseid lehti. Siin kohal lendles punaseid kiile, sammastena surus kühulaseparvi, pilved kerkisid pikkamisi kõrgele taevasse ja sulasid sinna — kõik kuulutas kuivi ning päevi.

Alustatu keskel kerkis männitukkade saari. Männid olid liivaküngastel. Maa neis metsades — see hall hahuline leetmuld, mille pärast olid kord alanud kõik need õnnetused, — oli kaetud sõnajalgade ja ruuge-tjalbe piibelehega.

Siin metsasaarel näitas Kuzma Petrovitš Vanjale kogu pödrajälgi. Hüpete jäljed viisid järve poole, see oli vist tõtanud joogikohta. Loojangul, kui tolmur suur malbe päike laskus sügislaante ookeani, näis Vanja ja Kuzma Petrovitš soosaarele, kus asusid Männipalu järve. Veest õhkus õist jahedust. Kõik hele täht säras metsade kohal ja peegeldus järve-vees.

Vanja peatus järveäärsel kingul ja nagu kunagi Briseida arsti aias tungisid pisarad talle kurku. Talle meenus poisike, tema enda jutud kodumaast ja ta tundis, et kodumaa on sada korda kaunim, kui ta oli kuuldud seal kaugel.

Vanja oli öö läbi ärkvel, istus lõkke ääres ja kuula-

Ta tundis ära öökulli huiked, nahkhiirte vilina, kogu unised sulpsatused järvehaudades. Mida sügavama muutus öö, seda heledamalt sätendas taevast. Koidu tõi Siirius ja saatis oma rohelist kiirgust üle niiste tihnikute, kus kurvalt, otsekui kedagi kutsudes andas mingi metsloom.

Kuzma Petrovitš ärkas, kuulatas ja lausus:

«Lõppõder nutab.»

Vanja astus Vanja veel kord oma vanasse tarre.

Seal leidis ta ees käbeda, naksis eidekese, pisike...
sud jalas. See oli tädi Vassilissa. Vanja oli täie...
tanud Vassilissa olemasolu, eideke aga maletas Vanja...
hästi.

«Vanjatka!» hüüatas ta, suudles Vanjat ja hakkas...
umber askeldama «Kui mitmes aasta juba rahva...
ajab oma joru, et oled seal maailma aäres otsa...
kadunud soojamaa meredesse. Ikka tuleb mulle...
su isa, Ignat. Oli see vast tasane inimene, ei ju...
kõvasti kõhidagi, kartis teisi segada! Oli nõnda, et...
hakkab surema. Lähen ta juurde, küsin: «Kui õl...
setaksin sulle, Ignatike, rukkijahust piruka või...
tee juurde pohli, ehk annab pisut järele?» Tema...
vastab: «Pole mõtet, Vassilissa, elu oleks pidanud...
tama endale hea ja valge nagu uue tare, kuid mina...
ei teinud seda: meie, talumeeste käed on sõnniku...
ged...» Ignat räägib: «Vassilissa, on olemas n...
maa, kus veed on vaiksed, heledad ja nisu nurm...
kooldub maani — nii rasked on ta pead. Rahva...
seal lõbusaid laule, muretuid nagu nende elu...
näe, suren seda maad nägemata. Mu Vanja-poi...
seda näha saama, ja kui näeb, kindlasti tuletab...
meelde.» Nõnda suri Ignat, ei jõudnud teistsug...
ära oodata. Darja aga suri äkitselt, see oli ju...
lutsiooni eel. Sai külma. Talvel aina käis Pile...
ootas sinult kirja, sina aga ei kirjutanud. Kaeb...
nuttes: «Hirmus kaugel on sõitnud mu Vanja...
isegi post ei jõua sinna. Miks ma, tobu, ta Siberia...
ajasin?»»

Vanja tõusis. Tal oli raske kuulata Vassilissa h...
minevikust. Tuppa tuli tütarlaps sinises pihtsele...

«Minu tütar,» sõnas eit uhkelt. «Ega sina teda...
mäleta, minu Zinakest? Sinu ajal oli ta alles...
patajal, nüüd aga õpib päris Moskvast kohe.»

«Mis sa nüüd, ema!» lausus neiu piinlikult ja pun...
veel rohkem. Ta vaatas Vanjale ujedalt otsa ja...
veeklaasile, milles seisid Vanja kingitud mets...
«Näete, lilled hakkasid teie äraolekul närtsima,»...
ta nukralt. «Kaks korda olen vett vahetanud, aga...
kui närtsivad.»

«Ehk igatsevad ka lilled inimese järele?» küsis...
ja puhkes naerma.

...hiljem saatis Vanja Pilevost teele imeliku...
kirja: «Austraalia, Brisbane'i linn.»

...veeretas kirja hulk aega kaes, kompas...
krabises midagi. Ta vaatas kirja vastu val...
sees punase vahtralehe piirjooni. Posti...
taibanud midagi, kuid templi lõi peale eriti...
nad Austraalias, et maailmas on ole...
Pilevo jaam vene metsade rüpes.

...sügis

«Aitäh, Bob, pileti eest. See oli täiesti õige pilet...
anti erikajut, kuum vesi sees ja lilled, muusika...
kogu tee, süüa anti õunapudingit ja mina tule...
meelde. Vaata, et sa mind ei unusta niikaua...
kaavad, sest kui oled sirgunud ja suureks saanud...
mulle külla ja ma näitan sulle maad, kus kõik...
selleks, et inimestel oleks tulevikus vähem mu...
ja rohkem õnne.

...sulle puulehe meie metsadest. Meie metsad...
punased, saäraseid pole sa kunagi näinud. Hil...
ma metsas sügavate järvede juures ja nägin...
— põdra jälgi. Põder on hiiglasuure hobuse...
sarved peas. Kirjuta mulle ja ka mina...
sulle. Tervita oma ema, ütle, et Johni poolt...
just seesama madrus, kes otsis oma tubaka...
kogu maailma. Ütle emale, et ka mina leid...
tubakakoti kodus.

...hüvasti, õpi ja ole lõbus ja terve!

Sinu John Zubov.»

TUKKSUHKI

Põhjale suvel sõitsin ma Oneega järve äärde V... senje linnakesse.

Aurik jõudis päralt keskööl. Hõbedane kuu... madalal järve kohal. Ta oli ulearune siin, põhja... ammu olid käes valged ööd oma tuhmi hülgu... Pikad päevad ei erinenud peaaegu millegi... üürikestest öödest, päevi ja öid mähkis videv... kidurametsalist maad.

Põhjamaa suvi tekitab ikka arevust. Ta on... ebakindel. Ta napp soojus võib lõppeda akits... tõttu hakkad sa põhjamaal hindama iga vaevutaj... sooja õhuhoovust, hindama kasinat päikest, mis... järved vaikset helkivaiks veepeegleiks. Põhjale... ei sara, vaid kumab otsekui läbi paksu klaasi. T... nagu poleks talv lahkunud, vaid on peidus laante... põhjas ja hõngab sealt ikka veel lumelõhna.

Aiakased olid ära õitsemas. Sadama laudsillal... linalakalised paljasjalgsed poisikesed ja õngitse... kalu. Peale suurte mustade õngekorkide paistis k... gena. Poisikesed ei pooranud korkidelt oma k... ja küsisid üksteiselt sosinal suitsu.

Poistega koos õngitses käharpäine tedretaheline... sionäär.

«Nonoh, katsuge te mul sadamas suitsetada! Äp... kuge korda!» käratas ta poistele aeg-ajalt ja sed... langes mitu mahorkapläru valgesse vette, sis... kust.

Läksin linna õomaja otsima. Mulle haakis end... keegi tuim ja paks harjasjuustega mees.

Tal oli ajada mingeid metsaasju Kovža jõel. Ta kan... kulunud portfelli arvete ja aruannetega. Keel... tal tõlp nagu mannetul majandusmehel: «limiteerida... läbi viia kaardistamine», «organiseerida... ületada normid palgiparvetuse liinis»... mehe juuresolekust jätkus, et panna taevast... kahvatama.

ammutime mööda laudkõnniteid, kargeis õistes aeda... toomingad, avatud akendest kumas tuhme...

Ta ja värati ees istus vaikne heledasilmnene tüd... otas kaltsunukku. Küsisin talt, kas nende juu... võiks õomaja saada. Tüdruk noogutas sõnatult pead... kagisevast järsust trepist üles puhtasse elu... Harjasjuustega mees järgnes mulle visalt.

Ta ääres kudus eideke, raudprillid ninal, ja sei... istudes istus suletud silmi kõhn tolmune vana...

«ma,» ütles plikake ja osutas nukuga minule, ... palub õomaja.»

Eideke tõusis ja tegi sügava kummarduse.

«Ja, kullake,» ütles ta laulvalt, «ööbi, ole kalliks... Kuud meil on kitsas, ära pane pahaks, magada... põrandal.»

Madal tasemel, tahendab, on teie elu organiseeri... kodanik,» lausus harjasjuustega mees norivalt. ... avas vanamees silmad — need olid tal pea... nagu pimedal — ja vastas pikkamisi:

«Kuidas kui sina ei tee rikkamaks ei uni ega aru. ... küll harjud.»

«Mulle, kellega sa raagid, kodanik,» ütles harjas... «küll pole vist istunud!»

Vanamees vaikus.

«Eideke,» hädaldas eideke, «arge pange rändajale... Ta on kodutu, hulkur-vanamees, mis temalt...

Harjaspea läks kihevile. Ta pilk muutus puurivaks... naseks. Portfell potsatas raskelt lauale.

«Kõndlasti vaenulik element,» sõnas ta võidukalt. ... teada, keda majja lasete. Võib-olla on ta laag... enenud või põrandaalune munk? Kohe selgi... alja tema isiku. Kuidas on su nimi? Kust pärit?»

Vanamees muigas. Tüdruk pillas nuku, ta hakkasid värisema.

«Pärit olen ma igalt poolt,» vastas vanamees kult. «Mitte kunagi ega kuskil pole ma võõrsil. Igaüks takse mind Aleksandriks.»

«Mis amet?»

«Olen külvaja ja koguja,» vastas vanamees rahuga. «Noorest peast külvasin vilja ja kogusin. Nüüd külvan head sõna ja kogun mõnesuguseid sõnu. Kuna aga olen kirjaoskamatu, tuleb mul kuulmise järgi meelde jätta ja mällu talletada.»

Harjaspea oli kimbatuses.

«Dokumendid on?»

«Küllap ikka on, kuid pole nad sinu jaoks kutsutud kulla mees. Dokumendid on mul kallid.»

«Olgu,» lausus harjaspea, «küll leiame, kelle juures kirjutatud on.»

Ja ta lahkus ust kinni paugutades

«Tooreks jäänud inimene, küpsemata,» sõnas vanamees mõne aja pärast. «Säärastega on elus üks sekeldusi.»

Eideke pani samovari üles. Lõõlutades kurtis ta, et pole suhkrutükkigi majas, unustanud ostmata suhkrut varumises talle kaeblikult kaasa. Tüdruke lausub lauale puhta koreda lina. Lina lõhnas rukkileiva järele.

Avatud aknast sirendas täht. Täht oli ähmane, väike, suur ja kuidagi kummaline oma üksinduses, tõeliselt rohetaival taevaalaotusel.

Õine teejoomine ei üllatanud mind — olen juba märganud, et põhjamaal magavad inimesed suvitavad. Ka praegu võis aknast näha naabermaja värvilist tütarlast kaelastikku seismas ja sumedale jarvelõhnas. Nagu ikka valgel ööl, tundusid tütarlaste meeleliigutusest kahvatute, nukrate ja kaunitena.

«Need on Leningradi komnoored,» ütles vanamees «kaptenitütred. Suveks sõidavad nad alati siia.»

Vanamees istus suletud silmil ja vaikis nagu mõtles kuulatades. Siis avas ta silmad ja ohkas:

«Toob!» ütles ta nukralt. «Anna, vanaema, mulle lülile andeks, et sulle tüli teen.»

Trepp kägises. Kostasid rasked sammud. Koputamast astus sisse harjasjuustega mees. Tema kannul

harjaspea murelik militatsioonäär, toosama, kes oli sadade aastate eest ära käinud.

«Harjaspea noogutas peaga vanamehe poole.

«Hoh, vanataat,» sõnas militatsioonäär rangelt, «teeme teile kõik kindlaks! Lao dokumendid välja!»

«Kas on mul lihtne,» vastas vanamees, «ainult juttu teha, Istu, kuula.»

«Tee kiiremini!» ütles militatsioonäär. «Pole mul aega tulla, vaja sind jaoskonda toimetada.»

«Jaoskonda, kullake, jõuame igal ajal minna, jaoskonda on jutt lühike, pole kellelegi südant puistata.

«Kummend aastat on mul turjal, suren täna-homme hommikul. Nii et pead mind ära kuulama.»

«Kas tulla,» nõustus militatsioonäär. «Aga ära kee-

da mul keerutada! Minu elu on puhas, seda vassida

«Mene, Feodossjevid, olime kõik juba iidsetest

«Tule peale postipoisid ja laulumehed. Minu vana-

«Tõelhaar oli suur laulumees, tema lauluhääl kõlas

«Tõelhaar postimaanteel Pihkvast Novgorodini. Häält

«Tõelhaar, haäl pole inimesele niisama antud. Ja minu

«Tõelhaar hoidiski. Ei jõudnud aga hoida, ära rikkus. Sa

«Tõelhaar võid ei tea, et elas meil Pihkva kubermangus

«Tõelhaar kutsu maalane Aleksander Sergejevitš, luuletaja Puškin.»

Militatsioonäär muheles:

«Küllap ikka teame!»

«Kas pärast vanaisa oma hääle kaotaski. Nad said

«Tõelhaar, Svjatogorski kloostri juures. Vanaisa

«Tõelhaar kuulas. Pärast laksid joogikohta ja istusid

«Tõelhaar. Mis maad-ilmad nad seal kokku rääkisid, ei

«Tõelhaar, kuid vanaisa tuli koju lõbusas tujus, otse-

«Tõelhaar, kuigi viina peaaegu ei maitnud. Pärast rää-

«Tõelhaar male: «Tema sõnadest ja naerust jain vinti,

«Tõelhaar, saarane ilu on ta sõnades — need on etemad

«Tõelhaar mu laul.» Vanaisal oli üks laul, mida Puškin

«Tõelhaar lauldas.»

Vanamees vaikis ja hakkas äkki kõlava valusa häälega laulma:

Eh, väljul neil lagedail langeb
meie pisaraid otsekui lund!

Tütarlapsed tulid akna alla ja jäid temeteis kinni hoides kuulama. Militsionäär istus tasakäigile.

«Jah,» ohkas vanamees, «palju aastaid on napp Vanaisa suri saja-aastase raugana ja käskis seda laulda oma poegadel ning pojapoegadel. Kuid läksin jutust kõrvale. Kord talvel äratati keset ööd, klopiti aknale, kästi hobused rakendama kroonu küüdi jaoks. Astub taat välja ja näeb, et kühad kubisevad sandarmeist, käivad ja kõlistavad. Taat mõtleb, et nüüd tuleb jälle sunnitoolest. Kuid vahialuseid pole, reel seisab must, kõitega kirst. Kes see on, mõtleb ta, et teda, vaest kannatust isegi hauda kantakse ahelates, et tsaar teda isegi must peast kardab? Taat astus kirstu juurde, ähvardada lume mustalt kirstukaanelt ja küsis sandarmilt: «Keda veame?» — «Puškinit,» vastab sandarm. «Tapeti Peterburis.» Taat taganes sammu, kiskus peast ja kummardas kirstule maani. «Midas sulle oled temaga tuttav või?» küsib sandarm. «Laula teda laule.» — «Noh, nüüd juba ei laula!» Öö oli raskelt pakane, hingeõhk rinnus külmas ära. Taat sidus kätt kinni, et need ei heliseks, istus pukki ja nutas teele. Ümberringi oli vaikne, üksnes reejalased lüüsesid ja oli kuulda, kuidas mõõgad kumedit kõllesid ning kolksusid vastu kirstu. Taadi süda kipitas põletasid lauge ja kogu häält kokku võttes halli laulma:

Eh, väljul neil' lagedail langeb...

Sandarm taob talle mõõgatupega selga, aga taat kuule, laulab. Tuli koju tagasi, heitis asemele, vabanduse pakane võttis hääle ära. Sestpeale kuni surmani ei ta kähinal, ainult sosistades.

«Tähendab, südamest laulis,» pomises militsionäär masendatult.

«Kõike, sõbrake, tuleb teha südamega,» lausus vanamees. «Aga sina kimbutad mind, et kes ja mis. Ma tean lan laulusid. See on mu amet. Käin inimeste seas ja laulan. Kus mõne uue laulu kuulen, pean meeles. Näiteks lausud sõna — see on üks asi, kui aga laulda tuleb hoopis teine välia, mu kullake, ja see värisel südames. Laulu jõudu peab kalliks pidama. Rahvas

... laulda, pole midagi väärt, pole tal elust midagi saamist. Aga dokumendi pärast ära muretse, muuneti ma näitan sulle.»

«Hobusevate kätega tõmbas vanamees põuest halli kotikoti ja võttis sealt välja paberi.

«Noh, loel!»

«Ala ma tast loen!» solvus militsionäär, «pole mul aega enam vaja lugeda. Ma näen sind niigi. Istu, taat, ära. Aga teie, kodanik,» pöördus militsionäär harjaka poole, «minge ööbige parem kolhoosnikute juurde, seal on teile sobivam. Lähme, ma juhatan teid.»

Taat lahkusid. Võtsin paberi ja lugesin:

«See tõend on antud Aleksander Feodossjevile selle kohta, et tema on rahvalaulude ja muinasjuttude autor ja saab selle eest Karjala-Soome vabariigilt pensioni. Kõlgil kohalikkudel võimudel palutakse osutada talle igakülgset abi.»

«Oh haada!» ütles vanamees. «Pole hullemat kui kuiva leiva inimene. Säärase käes närtsib elu nagu rohi talvel.»

«Noh, teed. Teineteisel ümbert kinni hoides sammutütarlapsed järve poole ja kerges ööhämaruses valendas nende lihtsad sitskleidid. Ihmjas kuu laskus vette ja kaseladvas huigatas kaeblikult öine lind.

«Haledasilmne tüdrukuke laks välja ja istus uuesti kivi ette kaltsunukku äiutama. Nägin teda aknast. Tüdruku juurde tuli käharpäine militsionäär ja pistis talle pihku suhkrukotikese ning rõngassaiu.

«Noh, vii vanataadile,» ütles militsionäär ja punastas nahti. «Ütle, et külakostiks. Mul endal pole aega, ma postile minema.»

«Militsionäär sammus kiiresti minema. Plika tõi tuppa kotti, milles oli tükksuhkrut ja rõngassaiad. Vanapuhkes naerma.

«Heameelega elaksin kaua veel,» ütles ta märgi silmi märkides. «Kahju on lahkuda inimeste headusest, oi, kui hea! Kui vaatan metsi, heledat vett, lapsi ja rohtu, ei pole lihtsalt jaksu surra.»

«Aga sina, hea inimene, elagi,» lausus vanaeit. «Sinu elu on kerge, lihtne, sihuke mees just peabki elama.»

«Ma ei söitsin Voznessenjest ära Võtegrasse. Väike

aurik «Švir» sõitis mööda kanalit, riivates p...
kaldal kasvavaid põdralilli.

Linnake kadus päikesepaistelisse uduvinesse,
kusse ja suvepäeva kaugusse, juba piirasid metsa-
kud meid tumeda ringina. Kõikjal valitses põhjalik
— mahe, uje nagu siinsed heledasilmsed lapsed

1938

VANA MAJA ELANIKUD

Pöördumused algasid hilissuvel, kui vanasse talumajja
... koverjalgne taks Funtik. Funtik toodi Moskvast.
... istus must kass Stepan trepil nagu alati
... laselt nagu. Ta lakkus oma väljasirutatud
... käppa ja kratsis siis süljese käpaga kõigest
... korvatagust, ise silmi kissitades. Äkki tundis Ste-
... keegi teda üksisilmi vahib. Ta vaatas ümber ja
... käpp kõrva taga. Tema silmad hakkasid tige-
... kama. Üsna lähedal seisis väike rebasekarva
... Üks kõrv oli tal pahupidi. Uudishimust võbisedes
... koer oma niisket nina Stepani poole: ta tahtis
... alupärast looma nuusutada.

«Ah nonda!»

Stepan võttis hoogu ja äigas Funtiku pahupidise
... pihta
... oli kuulutatud ja sestpeale polnud Stepani elul
... mingit maiku. Ei tulnud kõne allagi, et ta oleks
... pead laisalt vastu pragulisi uksepiitu nühkida
... juures päikese käes peesitada. Tuli ettevaat-
... lukuda, hiilides, hoolega ringi vahtida ja alati
... vaadata mõni puu või aed, et saaks Funtiku eest
... ajal plehku panna.

Stepanil olid kindlad harjumused nagu kõigil kassi-
... Hõlmikuti armastas ta vereurmarohtu kasvanud
... käia, varblasi vanade õunapuude otsast lendu
... nutada, kollaseid kapsaliblikaid püüda ja pehkinud
... küljes küüsi teritada. Nüüd aga ei saanud aias
... enam maad mööda, vaid pidi minema piki kõrget
... ku, mille peale teadmata põhjustel oli tõmmatud

roostetanud okastraat ja mis oli liiati nii kitsas, pan aeg-ajalt kaua mõtles, kuhu käppa panna.

Stepani elus oli olnud igasuguseid pahandusi, varastas ta särje ja sõi selle ära koos lõpustesse dunud õngekonksuga — ja kõik läks hästi, Step jäanud isegi haigeks. Ent veel kunagi polnud ta nud end kõverjalgse, rotiga sarnaneva koera alandama. Stepani vurrud värisid pahameelest.

Ainult üks kord terve suve jooksul muigas ta katusel istudes.

Õues käharate hanijalgade sees seisis puukatus veega — sinna visati kanadele leivakoorukesi, läks kausi juurde ja tiris veest ettevaatlikult välja pehmeks ligunenud koorukese.

Riiakas pikakoivaline kukk hüüdnimega Kõ sihtis Funtikut ühe silmaga. Siis keeras ta pea ümber sihtis teise silmaga. Kukk ei suutnud kuidagi ühe lausa tema nina all paise paeva ajal rõõvitakse.

Kukk mõtles natuke, tõstis ühe jala, ta silmad gusid verd täis, tema sisemuses hakkas miski kinni nagu oleks kuke sees kõmisenud kauge aike. Kukk teadis, mida see tähendab: kukk oli vihane.

Hirmsa hooga, pahklike jalgadega kraapsides lõi kukk Funtiku kallale ja lõi talle nokaga selga. Lühike ja tugev klaps. Funtik laskis leiva suust, tõrkõrvad ligi pead ja lidus meeleheitlikult kiunudes alla.

Kukk laksutas võidukalt tiibu, paksu tolmu üles rutades, lõi noka ligunenud koorukesse ja lennutas tülgaustega eemale; arvatavasti oli koorukesel lõhn küljes.

Funtik kükitas mitu tundi maja all, ronis alla eel välja ja hiilis vargsi, kukest ringiga mööda mööda tuppa. Ta koon oli tolmuise ämblikuvõrguga koos juurde küljes rippusid kuivanud ämblikud.

Aga kukest palju kohutavam oli kõhn must Kaela ümber oli tal kirjustest sulgedest sall ja ta väga sarnane mustlannast kaardimooriga. Ima osteti see kana. Ega külaeided asjatult rääkinud kanad kurjusest mustaks lähevad.

See kana lendas nagu vares, armastas kakelda ja mitu tundi järjest katusel seista ning vahetpidamata

utuda. Teda katuselt maha ajada ei olnud isegi kuskil abil võimalik. Kui me niidult või metsast koju läksime, oli see kana juba kaugelt näha: ta seisis korstna all ja nais olevat plekist.

Me meenusid keskaja trahterid — neist olime me kuulnud Walter Scotti romaanidest. Nende trahterite ümber seisis ridva otsas plekist kuked või kanad, mis tõmbasid silti.

Konnad nagu keskaegses trahteriski ootasid meid kollase samblaga tihitud mustunud palkseinad, loomavad halud ja köömlõhn. Millegipärast meenutab vana maja köömnete ja kõdupuu järele.

Walter Scotti romaane lugesinde me sajastel päevadel, loome vihm rahulikult sahis katustel ja aias. Väikeste õunapõõskade tibamisest võppusid puude märjad lehed, õunveetorst niris peenike ja läbipaistev veejuga, õun otsa all lombis aga istus väike roheline konn. Vesi tõusis talle otse pähe, kuid konn ei liigutanudki end pilgutades ainult silmi.

Konn ei sadanud, istus konn loigus kätepesunõu all. Üks kord minutis kukkus talle sealt külm veetilk pähe. Meenustades Walter Scotti romaanidest oli meil teada, kuskjal oli kõige hirmsamaks piinamisviisiks just aeglane külma vee pähetilgutamine, ja me meenutame konna teguviisi väga imeks.

Konn tuli konn vahel majja. Ta hüppas üle läve ja tõusis tunde kaupa istuda ning lambitulle vahtida.

Konn oli mõista, miks see tuli konna ligi meelitab. Kõik hüljem jäime uskuma, et konn tuli heledat tuld otsima niisamuti, nagu lapsed pärast teejoomist koguvad tulla ümber, et enne magamaheitmist kuulata õnnekuu muinasjuttu. Leek vubises, kui rohelised konnad tulle lendasid. Võib-olla pidas konn seda tuld kaitseks, mille igas tahus võib, kui tükk aega istuda naha terveid mandreid kuldsete koskede ja punase värvi tähtedega.

Konn oli sellest muinasjutust nii võlutud, et teda tuli kinnitada tonksata, et ta virguks ja läheks koju, pehki- d tressi alla, mille astmetel võililled olid kavalal moel õnnel kasvama hakata.

Konn ajal jooksis katus mõnest kohast läbi. Me meenutame põrandale vaskkausid. Õosel tilkus vesi neisse

eriti rütmilise helinaga ja tihti sulas see heli see ja valju tiksumisega ühte

Seinakell oli väga lõbus: tema numbrilaua olid sakad roosiõied ja ristikulehed. Funtik urises talle iga kord, kui ta kellast möödus, arvatavasti sellepärast, et ta teaks, et majas on koer, oleks valvas ega ülekäte: ei käiks päevas kolme tundi ette ega vähimagi põhjusest seisma.

Majas oli palju vanu asju. Kunagi ammu olid asjad majarahvale vajalikud, ent praegu tolmu- ja kuivasid nad põõningul ja nendes sabistasid hiired.

Vahel harva korraldasime põõningul väljakäik ja leidsime katkiste aknaraamide ning paksust linast võrgust kardinat vahelt kord õlivärvikarbi, mida k kirjutasid kõvaks kuivanud värvitilgad, kord katkise mutterlehviku, kord vasest kohviveski Sevastopoli kaitsmise ajast, kord hiiglasuure raske raamatu aja ajalugu kujutatavate gravüüridega ja lõpuks äratõmbepilte.

Me hõõrusime nad paberile. Märja kile alt tulid tavaliselt eredad ja kleepuvad Vesuui vaated, roosid, kutega ehitatud väikesed itaalia eeslid, rõngamängu annavad tütarlapsed siniste atlasslintidega õlgkübarad kohevate püssirohusuitsu tupsudega ümbritsetud gatid.

Ükskord leidsime põõningult musta puust Vasest tähtedega seisis tema kaanel ingliskeelne «Edinburgh. Šotimaa. Meister Galvestoni töö.»

Laegas toodi tuppa, pühiti ettevaatlikult tolm puhtaks ja avati. Sees olid vasksilindrid, mille külgedel olid peenikesed terastihvtid. Iga silindri juures olid pronksist pidemel vaskne rohutirts, liblikas või sõlt.

See oli mängutoos. Me keerasime ta üles, aga ta ei mänginud. Ilmaaegu vajutasime sitikate, kärbesrohutirtsude seljale: toos oli rikkis.

Õhtul teed juues rääkisime salapärasest meister Galvestonist. Kõik jäid nõusse, et ta oli rõõmsameelne ja armastanud šotlane; ruudukse vesti ja nahkpõllega. Töö oli lihvitavaid vasksilindreid pihvide vahel hoides, vältides ta tõenäoliselt laulukest postipoisist, kelle sarv udu orgudes kajab, ja tütarlapsest, kes mägedes hagu jatab. Nagu kõik osavad meistrid, kõneles ta asjade

et ta valmistas, ja rääkis neile nende tulevikust. Ent midagi ei osanud ta iial aimata, et see must mängutoos satub Šotimaa kahvatu taeva alt Okaa-tagustesse tühjadesse, külla, kus ainult kuked kirevad samuti nagu tühjades, miski muu aga ei sarnane selle kauge põhjamaa vahimalgi määral.

Õhtupeale muutus meister Galveston otsekui üheks oma maja nähtamatuks elanikuks. Aeg-ajalt näis meile, et kuuleme tema kuiva koha, kui ta kogemata tühjadesse kurku tõmbab. Kui me aga midagi kokku võtame, kas lauda aiamajasse või uut kuldnokapuuri, vaadlesime selle üle, kuidas hõõvliit hoida või kaht tükki kokku passitada, viitasime sageli meister Galvestonile, nagu seisaks ta siinsamas, hallid silmad tühjadesse pilukil, ja jälgiks meie askeldamist. Ja me ei laulsime Galvestoni viimast lemmiklaulu:

La jumalaga, armas isamaja,
jää jumalaga, merele läeb laev...

Õhtu pandi lauale õitsva pelargooniumi kõrvale ja tühjadesse unustati.

Aga ükskord sügisel, hilisel sügisel, kõlas vanas kaime majas klaasselge tilin, nagu oleks keegi väikeste tühjadesse löönud kellukeste pihta, ja sellest imelisest tühjadesse kasvas voogav lauluviis:

Nüüd jälle näed
sa armast magestikku...

Õhtu oli aastatepikkusest unest ootamatult virgunud. Tühjadesse ma hakanud mängutoos. Esimesel hetkel koh- ja isegi Funtik hüppas üles ning jäi kuulama, tühjadesse kikitades kord üht, kord teist kõrva. Ilm- oli toosis mingi vedru lahti karanud.

Õhtu mängis kaua, jäi vahel peatuma, siis täitis maja tühjadesse salapärase tilinaga, ja isegi seinakell tiksus hämmelduse pärast tasemini.

Õhtu mängis maha kõik oma lood, jäi siis vait, ja ütles meile ka vaeva ei näinud, meil ei õnnestunud teda tühjadesse mängima panna.

Õhtu, hilissügisel, kui ma elan Moskvast, seisab mängutoos üks seal tühjades kütmata tubades ja võib-olla arkab ta mõnel vaikselt kottpimedal ööl uuesti ning

hakkab mängima, aga teda ei kuule enam keegi argade hiirte.

Pärastpoole vilistasime kaua laulu armsatest hülj magedest, kuni selle meile ükskord ette laulid kuldnokk, kelle pesakast oli värava juures. Selle oli ta laulnud imelikke kahedaid laule, ent me sime neid vaimustusega. Me olime kindlad, et need laulud õppinud talvel Aafrikas, mängivaid lapsi jälgides. Ja millegipärast rõõmustas meid, et nokk tuleval talvel kuskil hirmus kaugel, ürgmel Niigeri kaldal, laulab Aafrika taeva all laulu Euro vanadest hüljatud magedest.

Igal hommikul raputasime aias lauale toidurau ja tangu. Kümned vilkad tihased lendasid lauale ja kisid neid. Tihastel olid ümarad valged põsed, ja nad kõik korraga nokkisid, siis tundus, nagu kop kärmesti lauale kümned väikesed valged haamid.

Tihased tülitsevad, tiuksusid, ja see tiuksumine kõlas, nagu oleks küünega rutakalt klaasi krill sulas lõbusaks meloodiaks. Paistis, et aias vanal mängib elus sädistav mängutoos.

Vana maja elanike hulgas olid peale Funtiku, Stepani, kuke, seinakella, mängutoosi, meister Geroni ja kuldnoka veel taltsas metspart, siil, kes unduse all kannatas, aisakell pealkirjaga «Valdai kind baromeeter, mis kogu aeg näitas «väga kuiva». Nend tuleb jutustada teine kord — praegu on juba hilja.

Aga kui teile pärast selle väikese jutu lugemist kõrvu kostab mängutoosi öine lõbus tilin, vaskkukkuvate vihmapiiskade sulpsumine, seinakell pahandava Funtiku urin ja heasüdamliku Galv köha — siis ei ole ma loodetavasti seda kõike teile tult jutustanud.

1937—1939

LUMI

Vana Potapov suri kuu aega pärast seda, kui Tatjana Petrovna tema majja oli kolinud. Tatjana Petrovna jäi Varja ja vana hoidjaga üksi.

Vana maja — ainult kolm tuba — seisis põhjamaa metsa ääres, linna kõige kaugemas servas. Maja taga, vana maja taga valendas kasesalu. Hommikust õhtuni laskus seal paljaste latvade kohal parves lendlevad linnud, kuulutasid halba ilma.

Moskvast tulnud Tatjana Petrovna ei suutnud kaua juba tüimühja väikelinnaga, tema tillukeste majade, krukuvate väravatega, vaiksete õhtutega, mil kuulda lambitule suhinat.

«Ma olen loll!» mõtles Tatjana Petrovna. «Miks Moskvas ära sõitsin, teatrist ja sõpradest lahkusin! Ma pidanud Varja Puškinosse hoidja juurde viima — tulnud üldse õhurünnakuid —, ise aga Moskvasse jääksin, küll ma olen loll!»

Moskvasse tagasi minna ei olnud enam võimalik. Tatjana Petrovna otsustas laatsarettides esinema hakata, seal oli linnas mitu — ja rahunes. Linnake hakkas meeldima, eriti siis, kui talv tuli ja kõik muutis. Püsisid pehmed-pilves ilmad. Jõgi seisis lühki; tema rohetav vesi auras

Tatjana Petrovna harjus nii linnaga kui võõra majaga. Tema häälest ära klaveriga ja seintel rippuvate koltu-fotodega, mis kujutasid rannakaitse kohmakaid sõdureid. Vana Potapov oli varem olnud laevamehik. Tema luitunud rohelise kaleviga kaetud kirjunud seisis ristleja «Gromoboi» mudel; sellel laeval

oli ta sõitnud. Varjal ei lubatud seda mudelit jätta. Ja ülepea ei lubatud tal midagi puudutada.

Tatjana Petrovna teadis, et Potapovil oli meremehest poeg ja et see praegu teenib Musta mere laadaku. Laual ristleja mudeli kõrval seisis tema pilt. Tevahel võttis Tatjana Petrovna selle, silmitses ja kitsaid kulme kibrutades mõttesse. Talle tundis aeg, et ta on meremeest kuskil kohanud, aga ammu, veel enne oma äpardunud abielu. Aga kus kunas?

Meremees vaatas talle rahulike, veidi iroonilise madega vastu, nagu küsiks: «Kuidas siis nii? Tõesti ei mäleta, kus me oleme kohtunud?»

«Ei, ei mäleta,» vastas Tatjana Petrovna talle.

«Ema, kellega sa räägid?» hüüdis Varja talle toast.

«Klaveriga,» naeris Tatjana Petrovna vastuseks.

Südatalvel hakkas Potapovi nimele tulema sama käega kirjutatud kirju Tatjana Petrovna ja need kirjutuslauale. Kord ärkas ta öösel. Lumi akna all valendas tuhmilt. Diivanil norises Potapovilt poest seks jäänud hall kass Arhip.

Tatjana Petrovna võttis hommikumantli umbes Potapovi kabinetti ja jäi akna alla seisma. Hõõgav vupsas puu otsast lendu lind, oksalt varises lüüa aega hõljus see õhus nagu valge tolmu ja pudenes akna klaasidele.

Tatjana Petrovna süütas laual küünla, istus toos ja vaatas hulk aega leeki — see ei vubisenud üldi. Ta võttis ta ettevaatlikult ühe kirja, avas selle, vaadates raks ringi ja hakkas lugema.

«Mu kallid vanataat,» luges Tatjana Petrovna. «Saab mul juba kuu aega hospitalis lesitud. Haav on eriti raske. Ja hakkab juba paranema. Taevn, ära ole mures ja ära vahetpidamata suitsu kisu. Sind!

Ma meenutan sageli nii Sind, isa,» luges Tatjana Petrovna edasi, «kui ka meie maja ja linna. See kogu hirmus kaugel, just nagu maailma lõpus. Kui mu sõbrad sulen, siis näen, et teen värava lahti ja astun nädal talv, lumi on maas, aga teerada, mis viib järsakule, lehtla juurde, on lahti aetud ja sirelipõõsad on

Pubades praksuvad ahjud. Lõhnab kasepuu. Klaver on lõpuks häälestatud ja Sa oled koolitöölisesse pannud kollased keeruga küünlad — ja ma Leningradist toin. Ja klaveril lebavad edaspidi noodid: «Padaemanda» avamäng ja romanss kodumaa kallastele. Kas uksekell kõliseb? Ma ei joudnudki teda parandada. Kas ma tõesti saan ta kätte jälle näha? Kas ma jälle pesen teetolmu kaudu kodukaevu veega? Kas mäletad? Oh, kuidas, kuidas see kõik mulle siin kaugel armastatud! Ära imesta, et ma kinnitan Sulle täiesti meenutasin seda kõige kohutavamatel lahingutudel. Ma teadsin, et ma ei kaitse mitte üksnes kodumaad, vaid ka seda väikest ja mulle kõige kallimat aega: Sind ja meie aeda ja meie kahu- ja potapõngerjaid ja kasesalusid üle jõe ja isegi lüppi. Palun, ära naera ja ära vanguta pead.

Ma ei lastakse mind parast hospitalist väljakirjutada kodusse ajaks koju. Ei tea. Aga parem ära mõelda potama.»

Tatjana Petrovna istus kaua laua taga, vaatas pärani akna välja sügavsiniseks muutuvasse koidutaevas, mõeldes, et ükskõik mis päeval võib siia jõuda. Ta meenutas, kellel on valus eest leida võõraid sõpru näha, et kõik on hoopis teisiti, kui tema oleks jäänud.

Arhip ütles Tatjana Varjale, et see võtaks lumesõjaks lahti järsakule lehtla juurde viiva teetolmu. Oli õige lagunenud. Tema puust postid olid juba ammaldunud. Tatjana Petrovna ise aga parandussekkella. Sellesse oli valatud naljakas pealkiri: «Kui ma — rõõmsasti kõlistan!». Tatjana Petrovna puudutas kella. See hakkas heledasti tilisema. Arhip liigutas rahulolematult kõrva ja lahkus kiirelt esikust: ilmselt tundus lõbus kellahelin talle kordusena.

Arhipi õhetav, valjuhäälnel, erutusest tumenenud nägu. Tatjana Petrovna linnast kohale vana klaveri. Klaveri venestunud tšehhi, kes parandas priimurid, trooleumiahje, nukke ja löötspile ning häälestas. Tal oli väga naljakas perekonnanimi: Nevi-klaveri haälde seadnud, ütles tšehhi, et klaver on

vana, aga väga hea. Tatjana Petrovna teadis seda tagi.

Kui tšehh ära läks, uuris Tatjana Petrovna ette-likult kõik kirjutuslaua sahtlid läbi ja leidis pakid, mis olid keeruga küünlaid. Ta pani need klaverile ja jalgadesse. Öhtul süütas ta küünlad, istus klaveri juures ja maja täitus helidega.

Kui Tatjana Petrovna mängimast lakkas ja kukustutas, levis tubades magus lõhn nagu näärde õli.

Varja ei kannatanud välja.

«Miks sa võõraid asju kisud?» heitis ta Tatjana Petrovna ette. «Minul ei luba, aga ise kisud! Uksel on küünlaid ja klaverit — kõike kisud. Ja võõrad on panid klaverile.»

«Mina olen täiskasvanu,» vastas Tatjana Petrovna.

Mossitav Varja vaatas teda umbusklikult. Pärast olnud Tatjana Petrovna põrmugi täiskasvanu moodi, näis üleni helendavat ja sarnanes pigem selle kuldse selise tütarlapsena, kes lossis oma kristallkinga. Sellest tütarlapsest oli Tatjana Petrovna ise Varja jutustanud.

Juba rongis rehkendas leitnant Nikolai Potapov, et isa juures ei saa ta olla kauem kui ööpäeva. Ta oli väga lühike ja sõit võttis kogu aja.

Rong jõudis kohale päeval. Sealsamas jaamis leitnant tuttava jaamaülema käest teada, et tema suri kuu aega tagasi ja et nende majas elab noor Mossitav lauljatar koos tütrega.

«Evakueeritud,» ütles jaamaülem.

Potapov vaikis, vaatas aknast välja — perroomnikud, sid vatikuubede ja viltidega reisijad, teekannud. Tal käis pea ringi.

«Jah,» ütles jaamaülem, «hea inimene oli. Nõnda ta ei saanudki poega enam näha.»

«Kunas rong tagasi sõidab?» küsis Potapov.

«Öösel, kell viis,» vastas jaamaülem, vaikis plaaniliselt: «Tulge minu poole. Mu naine keedab teile ja annab süüa. Mis te sinna koju lähete.»

«Aitah,» vastas Potapov ja väljus.

Jaamaülem vaatas talle pead vangutades järele.

Potapov läks linnast läbi jõe äärde. Selle kohal

hulil laevas. Taevast liugles alla harva lund. Mõnel teel kõndisid hakid. Pimenes. Tuul puhus hõõkalt, metsast, tõi pisarad silmi.

«Miks ikka!» ütles Potapov endamisi. «Hiljaks jäin. Muidugi puistab kõik mulle võõras — nii see linn kui ja maja.»

Potapov pöördus ja vaatas järsakule linna taga. Seal seisis aed, mustendas maja. Tema korstnast tõusis tuul kandis suitsu kasesalusse.

Potapov läks aeglaselt maja poole. Ta otsustas mitte minna, ainult mööda minna, võib-olla aeda pöörata ja vanas lehtlas seisatada. Mõte, et isamajas elavad inimesed, oli talumatu. Parem on mitte midagi näha, mitte endale südamevalu teha, ära ja möödunu unustada!

«Miks ikka,» mõtles Potapov, «iga päevaga saad tunda ja võtad kõike järjest kainemalt.»

Potapov jõudis maja juurde videvikus. Ta avas ette-likult värava, aga see kriuksus ikkagi. Aed tundus olevat. Okstelt varises sahinal lund. Potapov vaatas ümber. Lehtla juurde viis puhtaks aetud teerada. Potapov läks lehtlasse, pani käed vanale rinnatisele. Seal metsa kohal oli taevast tuhmroosa: tõenäoliselt aedvilje taga kuu. Potapov võttis mütsi peast, tõusis kõrgemale juuste. Oli väga vaikne, ainult mäe all kuuldi tühjad panged: naised läksid jääaugule vett.

Potapov toetus rinnatisele ja lausus vaikselt:

«Kas see võimalik on?»

Potapov puudutas ettevaatlikult Potapovi õlga. Ta pöördus. Tema selja taga seisis noor, tõsise kahvatu naine, soe rät peas. Vaikides vaatas ta tumedate lipanelike silmadega Potapovi otsa. Lumi, mis oli uksest pudenenud, sulas ta ripsmetel ja põskedel. «Müts pahe,» ütles naine tasa, «muidu külme- ja lahme sisse. Pole vaja siin seista.»

Potapov vaikis. Naine võttis tal varrukast ja juhtis teda mööda lumme aetud teerada. Trepil juures seisatas Potapov, Kramp nõoris ta kõri, ta ei saanud hingata. «Miks endist viisi tasa?»

«Miks pole midagi. Ja palun ärge mind häbenege. Läheb kohe mööda.»

Ta kopsis jalgu, et botikuud lumest puhtaks. Kohe helises kell esikus vastu Potapov ohkas ja tõmbas sügavasti hinge.

Kohmetult midagi pomisedes astus ta sisse, võttis kus sineli seljast, tundis nõrka kasepuusuitsu lõhna, nägi Arhippi. Arhip istus diivanil ja haigutas. Tema kõrval seisis patsikestega plika ja vahtis Potapov rõõmsal pilgul vastu, aga ei vaadanud tema nägu kuldpaelu varrukal.

«Lähme!» ütles Tatjana Petrovna ja viis Potapovi kööki.

Seal seisis kruus külma kaevuveega ja rippus tollinane tammelehetikandiga käterätik.

Tatjana Petrovna läks ära. Tütarlaps tõi Potapovi seebi ja vaatas, kuidas ta kuue seljast võttis pesi. Potapov oli ikka veel kohmetu.

«Kes su ema on?» küsis ta tütarlapse käest ja potapov vastas.

Ta esitas küsimuse ainult selleks, et midagi kuulda.

«Ta arvab, et ta on täiskasvanu,» sosistas tütarlaps saladuslikult vastuseks. «Aga ta ei ole üldsegi täiskasvanu. Ta on veel lapsem kui mina.»

«Miks?» küsis Potapov.

Aga tütarlaps ei vastanud, puhkes naerma ja jättis köögist minema.

Kogu õhtu jooksul ei saanud Potapov lahti kummalisest tundest, et ta näeb und, mis peaks kohe lõppema, aga ei lõpe ometi. Majas oli kõik nõnda, nagu ta oodanud näha. Samad hoodid lebasid klaveril, samad keeruga küünlad põlesid, vahetevahel praksusid, valgustasid isa väikest kabinetti. Isegi tema kirjad pidalist seisis laual sama vana kompassi all, mille isa alati kirjad pani.

Pärast teejoomist viis Tatjana Petrovna Potapovi hauale, kasesalu taha. Tuhm kuu oli juba kõrgele tõusnud, nõrgas valguses helendavad kased heitsid lumele aburaid varje.

Parast aga, hilisõhtul, pöördus klaveri taga istunud sõrmi hiljakesi üle klahvide libistav Tatjana Petrovna Potapovi poole sõnadega:

«Mulle tundub kogu aeg, et olen teid juba näinud kohanud.»

«Kas on-olla,» vastas Potapov.

Tatjana Petrovna otsa. Küljelt langev valgus valgustas naise profiili. Potapov tõusis, tõusis üle toa ja jäi seisma.

«Kas sulle meelde,» ütles ta kõlatul häälel.

Tatjana Petrovna pööras pead, vaatas Potapovile otsa, aga ei öelnud midagi.

Potapov tehti ase kabinetti diivanile, aga talle ei meeldinud. Iga hetk selles majas tundus talle väga kalduvat tahtnud ühtegi kaotada.

Ta lebas kuulas Arhipi vargasamme, kella tilinat ja Tatjana Petrovna sosinat, kes suletud ukse taga hoidis midagi rääkis. Siis jäid hääled wait, hoidja läks, aga valgusetriip ukse all ei kustunud. Potapov kuusimustulehede pööramise krabinat; Tatjana Petrovna luges nähtavasti. Potapov taipas: naine ei heidagi mahu, et teda rongile minekuks äratada. Ta oleks tahtnud Tatjana Petrovnale öelda, et ka tema ei maga, ta oodanud teda hõigata.

Tatjana Petrovna paotas Tatjana Petrovna vaikselt ukse ja Potapovit. See liigutas end.

«Kas aeg tõusta,» ütles Tatjana Petrovna. «Mul on kahju teid äratada.»

Potapov läbis öise linna jaama. Pärast teist kätt nad hüvasti. Tatjana Petrovna sirutas Potapovile mõlemad käed ja ütles:

Potapov. Me oleme nüüd niisama hästi kui sugulased, õigus?»

Potapov ei vastanud midagi, ainult noogutas.

Potapov hiljem sai Tatjana Petrovna Potapovi käest saadud kirja.

«Mulle meenus muidugi, kus me kohtunud oleme,» ütles Potapov, «aga ma ei tahtnud Teile sellest seal rääkida. Kas mäletate Krimmi kahekümne seitsmendal aastal? Sügis. Vanad plataanid Livadia pargis. Kõrgel taivas, kahvatu meri. Ma läksin mööda jalgsi teed. Tee ääres pingil istus tütarlaps. Ta oli nii kuueteistaastane. Ta nägi mind, tõusis ja läks minu poole. Kui me kohakuti jõudsime, vaatasin teda. Ta möödus minust kiirel ja kergel sammul, ta ei taamat käes. Ma jäin seisma ja vaatasin talle järele. See tütarlaps olite Teie. Ma ei saa eksida.»

Ma vaatasin Teile järele ja tundsin siis, et minu elu
 dus naine, kes oleks võinud kogu mu elu puuduse
 või anda mulle mõõtmatu õnne. Ma mõistsin, et
 sellesse naisesse ennastunustavalt armuda. See tundus
 ma juba, et pean Teid maksku mis maksab üles leida.
 Nii mõtlesin ma tookord, aga ometi ei liikunud panin.
 Ma ei tea, miks. Sellest peale armastan Krimmi ja
 teerada, kus ma Teid ainult hetkeks nägin ja igav
 kaotasin. Ent elu oli minu vastu armulik, ma koh
 Teid. Ja kui kõik õnnelikult lõpeb ja Te peaksite v
 minu elu, siis on ta loomulikult Teie päralt. Jal
 leidsin isa laualt oma kirja — avatuna. Ma sain k
 aru ja võin üksnes Teid kaugelt tänada.»

Tatjana Petrovna pani kirja käest vaatas ü
 tõmbunud silmadega aknast välja lumisesse
 ütles:

«Issake, ma ei ole kunagi Krimmis käinud! Ma
 kunagi! Aga kas sellel on nüüd vähimatki tähts
 kas maksab ümber veenda teda — ja ennast!»

Ta hakkas naerma ja pani käe silmade ette. Akna
 taga hõõgus ega tahtnud kuidagi kustuda tuhm loo
 kuma.

1943

VIHMANE KOIDIK

... jõudis Navolokisse öösel. Major Kuzmin laks
 ... libutas vihma. Sadam oli tühi, põles üksainuke

... «Kas linn on?» mõtles Kuzmin. «Pime ja sajab —
 ... maailm!»

... tõmbus kühmu ja nõõpis sineli kinni. Jõel puhus
 ... tuul.

... Kuzmin otsis kapteniabi üles ja küsis, kui kaua laev
 Navolokis peatub.

«Lundil kolm,» vastas abi. «Oleneb lastimisest. Aga
 ... seda küsite? Te sõidate ju edasi.»

«Peaan ühe kirja ära viima. Hospidaliikaaslaselt. Tema
 ... Naine elab siin, Navolokis.»

«On aga ülesanne!» ohkas abi. «Sõrmegi ei näe suhu
 ... Pange vilet tähele, muidu jääte maha.»

Kuzmin läks sadamasse, ronis libedast trepist üles
 ... kaldale. Oli kuulda, kuidas vihm põõsastes
 ... Kuzmin seisatas, et silmad pimedusega har-
 ... ja nägi norutavat hobust kühmaka voorimehe-
 ... ees. Vankri kumm oli üles tõstetud. Selle alt
 ... norskamist.

«Hei, sõber!» hõikas Kuzmin valjusti, «taevariigi
 ... maha!»

Voorimees liigutas end, ronis välja, nuuskas nina,
 ... kuuehõlmaga ninaalust ja küsis alles siis:

«Hoidame või?»

«Hoidame,» oli Kuzmin nõus.

«Kuhu?»

Kuzmin ütles tänava.

«Kaugel,» porises voorimees. «Mäe otsas Ühe raha vähemalt teeb ära.»

Ta songutas ohje ja matsutas suuga. Hobune vastumeelselt paigast.

«Kas sa oled Navoloki ainuke voorimees?» küsis Kuzmin.

«Kaks meid vanamehi on. Teised on sõjas. Kuhu juurde te lähete?»

«Bašilova juurde.»

«Tean küll,» vaatas voorimees erksalt üle öla «Ühe Andrejevna, doktor Andrei Petrovitši tutar. Tuli meil talvel Moskvast, kolis isamajja. Andrei Petrovitš ise suri kaks aastat tagasi, aga nende maja...»

Vanker kaldus küljele ja ronis sugavast rattatöö käiginal välja.

«Sa pea teed silmas,» andis Kuzmin nõu. «Ära ei tagasi.»

«Tee või asi...» pomises voorimees. «Päeval muld ei julgeks siin sõita. Aga öösel pole vigagi. Öösel ei näe.»

Voorimees jäi vait. Kuzmin tegi vankris tahapoole nõjatudes suitsu. Vankrikummil trummeldas vihm. Kaugel haukusid koerad. Tundus tilli, vettinud plõksude ja jõevee lõhna.

«Kell on vähemalt üks,» mõtles Kuzmin.

Sedamaid lõi kuskil tornis mõrased häälega kell poolest ühe löögi.

«Kui jääks siia kogu puhkuse ajaks,» mõtles Kuzmin. «Juba see õhk üksi parandab kõik haavatasamised ja nud hädad. Võtaks toa mõnes väikeses majas, aknad on aeda. Niisugusel ööl nagu täna teeks aknad lahti, poeks teki alla ja kuulaks, kuidas vihm takistab krabiseb.»

«Olete tema mees või?» küsis voorimees.

Kuzmin ei vastanud. Voorimees arvas, et sõjaväelane küsimust ei kuulnud, kuid ei sõandanud midagi pärida. «Klaar, et mees,» mõtles ta. «Aga rahvas ei ghib, et ta mehe juurest juba enne sõda ära läks. Vahetavad, mis muud.»

«Nõõ, kurat!» huüdis ta ja aigas hobusekronule ohjidega. «Timbub nagu kukk takus!»

«Halb, et laev hilines ja öösel kohale jõudis,» mõtles

Miks palus Bašilov, tema palatikaaslane, kui ta teada sai, et Kuzmin Navolokist läbi sõidab, naisele teada anda isiklikult kätte viia? Tuleb inimesed teada anda, jumal teab, mis nad veel mõelda võivad!»

Bašilov oli kõrget kasvu irooniline ohvitser. Ta rääkis palju ja palju. Mõnda teravust öelda kavatsedes ta kaua hääletult. Enne sõjaväkke minekut oli ta olnud kinorežissööri abi. Ohtuti jutustas ta sõjaväelastele üksikasjalikult filmidest. Haavatutele rääkis ta Bašilovi jutustused, nad ootasid neid ja imetlesid tema mälu. Inimeste, sündmuste ja raamatute kohta oli Bašilov järsk, väga kangekaelne ja pilkas sõjaväelaste vihjete ning naljade abil —, pilgatu aga tahtis harilikult alles paar tundi hiljem asjast aru saada. Ta teadis, et Bašilov oli talle liiga teinud ja haudus sõjaväelaste vastust. Ent muidugi oli siis juba hilja vastata.

Enne Kuzmini ärasõitu andis Bašilov talle oma teinud kirja ja esmakordselt märkas Kuzmin sõjaväelase kohmetut naeratust. Hiljem, öösel, aga kuulis ta, et Bašilov oma koikus vähkreb ja nina nuusutas. «Võib olla polegi ta nii tuim inimene,» mõtles Kuzmin. «Nutab ju vist. Tähendab, et armastab. Ja armastab tõsiselt.»

Enne sõjaväe päeva hoidus Bašilov Kuzmini läheduses ja pilguga, kinkis talle oma välipudeli, teadis, et enne ärasõitu aga jõid nad kahekesi ära Bašilovil teinud olnud veini.

«Te mind niiviisi vaatate?» küsis Kuzmin.

«Te olete hea inimene,» vastas Bašilov. «Te võiksite teinud olla, kallid major.»

«Te olen topograaf,» vastas Kuzmin, «ja topograafid on loomu poolest samuti kunstnikud.»

«Miks nii?»

«Miks nii,» vastas Kuzmin umbmääraselt.

«Te olete pagendatud, hulkurid, poeedid,» deklameeris Kuzmin irooniliselt, «keegi olla ihkasid, kuid millekski ei saanud.»

«Kelle see on?»

«Võib-olla. Aga asi ei seisa selles. Ma vaatan teid alati kahtlusega, et olen kade. Muud ei midagi.»

«Miks te kade olete?»

Bašilov veeretab klaasi käes, nõjatus toolilemb muigas. Nad istusid hospitali koridori otsas punase laua ääres. Akna taga painutas tuul noori puid, kerkis lehti, keerutas tolmu. Jõe tagant tõusis linna kohal vihmapiiv.

«Miks ma kade olen?» kordas Bašilov ja pani punase käe Kuzmini käele. «Kõige pärast. Isegi teie pärast. Ja mitte vasaku, vaid just parema pärast.»

«Ma ei saa midagi aru,» ütles Kuzmin ja tõmbas käe ettevaatlikult ära. Bašilovi külma käe puudutus talle vastumeelt. Aga et Bašilov seda ei märkaks, Kuzmin pudeli ja valas veini.

«Ärge siis saage!» vastas Bašilov vihaselt.

Ta vaikis natuke ja ütles, silmad maas:

«Kui me saaksime oma kohad vahetada! Aga see on tühi jamps! Kahe päeva pärast jõuate te Navolot. Naete Olga Andrejevnat. Ta surub teie kätt. Ja ma olengi kade. Kas nüüd saate aru?»

«Mis te nüüd!» lausus Kuzmin kohmetult. «Teie teiegi oma naist näha.»

«Ta pole mulle naine!» vastas Bašilov järsult. «Ta veel, et te «abikaasa» ei ütelnud.»

«Palun vabandust,» pomises Kuzmin.

«Ta pole mulle naine!» kordas Bašilov niisama ja:

«Ta on kõik! Noh, jätame selle jutu!»

Ta tõusis ja sirutas Kuzminile käe:

«Hüvasti. Ärge minu peale pahane olge. Ma pole teist halvem.»

Vanker veeres tammile. Pimedus tihenes. Uimustas sabises vihm vanade hõbepajude lehtedes. Hobuse laudjad tümpsusid sillakattel.

«Kaugel ikka küll!» ohkas Kuzmin mõttes ja üllatavalt voorimehele:

«Oota maja juures. Viid mu sadamasse tagasi...»

«Võib kah,» nõustus voorimees sedamaid ja mõtles:

«Ega vist ole mees. Eks mees oleks paariks päevaks jäänud. Ju vist võõras.»

Algas munakivisillutis. Vanker rappus, rauast laud lauad põrisesid. Voorimees pööras teeservale. Vahel sahinaga veeresid rattad niiskes liivas. Kuzmin mõtles uuesti mõttesse.

«On öö, tühjades aedades sahiseb vihm, võõras linn,»

ennust tõuseb udu — ja nii lähebki kogu elu ta,» mõtles Kuzmin millegipärast.

«Tõesti tekkis tal tahtmine siia jääda. Ta armastas neid kaks Vene linnu, kus majatrepilt on näha heinamaad ja jõge, laiad teed kaldanõlval, parved heinakoor-»

«See armastus pani teda ennastki imestama. Ta ei tundnud lounas, meremehe perekonnas. Isalt oli ta kuulnud uurimistööst, maakaartide ja rändurielu kohta. Ta oli saigi temast topograaf. Ometi pidas ta end elukutset juhuslikult valituks ja arvas, et ta ei oleks sundinud teisel ajal, oleks temast saanud kindel, mendeavastaja. Talle meeldis enesest seda mõelda,»

«Tema ei olnud midagi sellistele inimestele. Kuzmin oli habelik ja jareleandlik. Hal-»
«pauksed reetsid ta vanust. Kuid kõrvalt vaadates oli keegi seda kõhnavõitu, väikesekasvulist mehe-»
«ta püüdnud vanemaks kui kolmekümneaastaseks.»

«Ta joudis vanker pimedasse linna. Ainult ühes»
«ta avatavasti apteegis, põles klaasukse taga sinine»
«lambike. Tänav viis märke. Voorimees ronis pukist, et»
«ta tagem oleks. Ka Kuzmin tuli vankrist välja.»

«Ta joudis vankri taga ja tajus äkki, kui imelik on kogu»
«ta.» «Kus ma olen?» mõtles ta. «Mingisuguses»

«ta, parapõrgus, hobusekapjade alt lendab säde-»
«ta kuskil elab võõras naine. Talle peab öösel»
«ta oma tahtsa ja tõenäoliselt kurva kirja. Kaks»
«ta aga olin rindel, Poolas, laia vaikse Visla»
«ta. Kui imelik! Ja hea.»

«Ta joudis Voorimees keeras kõrvaltänavasse. Siin-»
«ta vahel vilkus tumedas taevast mõni täht, hel-»
«ta voolotukudes vastu ja kadus.»

«Ta peatus ärklitoaga maja ees.»

«Ta joudis kohal!» ütles voorimees. «Keil on paremat»
«ta varava juures.»

«Ta joudis leidis Kuzmin puust käepideme ja tõmbas,»
«ta kuulnud kella, ainult roostetanud traat tinises.»

«Tommake kõvemini!» soovitas voorimees.

«Ta joudis sikutas uuesti käepidemest. Kuskil majas»
«ta kella paukuma. Kuid kõik jäi endist viisi vaik-»
«ta avatavasti ei ärganud keegi.»

«Ta joudis!» haigutas voorimees. «Vihmase ilmaga tuleb»
«ta parem uni.»

Kuzmin ootas veidi ja helistas valjemini. Trepp kostsid sammud. Keegi tuli ukse juurde, peatus, lootas ja küsis pahaselt:

«Kes seal on? Mis teil tarvis on?»

Kuzmin tahtis vastata, aga voorimees jõudis ette.

«Tee lahti, Marfa,» ütles ta. «Olga Andrejevna külaline. Rindelt.»

«Kes tuli rindelt?» küsis häälik ukse tagant pahaselt. «Meil pole sealt kedagi tulemas.»

«Pole tulemas, aga tuli!»

Ketis ust paotati. Kuzmin seletas pimedusse, kuhu ta on ja miks ta siia sõitis.

«Issake!» ütles naine teispool ust kohkunult. «Miks kest tuli te endale tegite! Kohe teen lahti. Olga Andrejevna magab. Tulge sisse, ma ajan ta üles.»

Uks avanes ja Kuzmin astus pimedasse kotta.

«Siin on trepp,» hoiatas naine juba muutunud, häälega. «Nii hirmus ilm ja teie sõitsite siia! Olen natuke, muidu võite komistada. Ma panen kohe põlema — öösel meil elektrit ei ole.»

Ta läks ära, Kuzmin aga jäi trepikotta. Toast tuli aroomi ja veel mingit nõrka meeldivat lõhna. Kuzmin lipsas kass, hõõrus end vastu Kuzmini jalgu, lõi nina ja läks tagasi õistesse tubadesse, nagu kutsuks Kuzmin endale järgnema.

Praakil ukse taga vubises nõrk valgus.

«Olge heaks,» ütles naine.

Kuzmin läks sisse. Naine tegi talle kummarduse, oli pikk, tõmmu näoga vanaeit. Kuzmin võttis sinilõelast ja mütsi peast ning riputas need ukse kõrvale varna, püüdes mitte müra teha.

«Ärge kartke, niikuinii tuleb Olga Andrejevna äratada,» naeratas vanaeit.

«Kas laeva vilet on siia kuulda?» küsis Kuzmin hääli.

«Miks ei ole, kullake! Hästi on kuulda! Laeva väljalas alles tulite ja kohe jälle tagasi! Istuge siia diivanile.»

Vanaeit läks välja. Kuzmin istus puust seljatoe diivanile, kõhkles natuke ja pani suitsu ette. Ta oli väsinud ja see arusaamatu ärevus tegi talle tuskas. Teda valdas see tunne, mis alati tekib, kui öösel satud võõr-
maale, keset võõrast elu, täis saladusi ja mõistatusi. See tunne on nagu lauale unustatud raamat, avatud kuskilt kuskallu viiendalt leheküljelt. Vaatad seda lehekülge ja püüad mõistatada: millest raamat on kirjutatud ja muidu ta eneses varjab? Kas Turgenevi romaani «Päikese varinaga» ja raagus parnade tagant mõnede päikesega? Või kibedat jutustust Katjuša Maslova?

Kuzmin lebas tõepoolest lahtine raamat. Kuzmin tõusis kummardus selle kohale, libistas ukse tagant kostet tülulist sosinat ja rõivaste kahinat kuulates silmad kuskallu unustatud sõnade:

Saab võimatutki korda saata,
On kerge kauge rännukaar,
Kui räti varjust vastu vaatab
Üks põgus pilk, üks silmapaar...

Kuzmin tõstis pead ja vaatas ringi. Madal soe tuba valendas temast uuesti soovi siia linna jääda.

On omalaadset lihtsakoelist hubasust tubades nagu kuskallu söögilaua kohal ripub valge mattklaasist varjupaik ja põdrasarvede all seinal on pilt, mis kujutab haige tütarlapse voodi ees. Säärased toad on täis naeratajaid: kõik on nii vanamoeline ja unustatud.

Kõik tema ümber, isegi roosast merekarbist tuhatoos, on tunnistust põlisest kindlaskujunenud elukorrast. On olla, et selle kindlaskujunenud elukorra tajumiseks — Kuzmini elu polnud ialgi selline olnud — ta peaks tal soov jääda siia ja elada niisamuti, nagu elavad vana maja elanikud: lasta tasapisi vahelduda tööl puhkuse, talvedel ja kevaditel, vihmastel ja päikesestel päevadel. Soov sukelduda kirkasse, seesmis-
t vastuoludest vabasse ellu, kus isegi vanadus ei kahusta ega tekita hingepiinu, nagu ei tekita neid suvel, mis aegamisi kustub ööhämarusse.

Kuid vanade asjade hulgas oli teistsuguseidki. Laual olid kollulillede kimp — karikakrad, kopsurohud, rein-
d. Kimp oli ilmselt hiljuti nopitud.

Ja selle kõrval — Bloki avatud kogu. «On kerge kauge rännukaar.» Ja väike must naisekübar klaveril sinises

pluuškõites fotoalbumi peal. Mitte põrmugi va
line, vaid väga tänapäevane kübar. Ja hooletult
visatud käekell metallrihmaga. Kell käis hästi
näitas pool kaks. Ja lõhnaõli lõhn, mis alati
veidi nukker, eriti nii hilisel öötunnil.

Üks aknapool oli lahti. Üle aknalaua seisvate
mapottide paistis tuhmis valguses läikiv märg
pöösas. Pimedusest kostis vihma nõrka sosinat.
katuserennis rabisid jämedad piisad.

Kuzmin kuulas piiskade rabinat. Inimesi a
piinanud mõte, et ükski hetk ei pöördu tagasi, tu
pähe just nüüd, oosel võõras majas, kust ta mõne
pärast lahkub ja kuhu ta enam kunagi ei tule.

«Kas see on vanadusest või?» mõtles Kuzmin ja
dus ringi.

Lävel seisis noor musta kleidiga naine. Ilmselt
tal Kuzmini juurde rutates mahti olnud juukseid
seada. Üks pats vajus tal õlale ja naine, kogu
Kuzmini otsa vaadates ning kohmetult näeratada
tis selle ja kinnitas nõelaga kuklasse. Kuzmin kum
das.

«Vabandage,» ütles naine ja sirutas Kuzmini
«Ma lasksin teid oodata.»

«Kas teie olete Olga Andrejevna Bašilova?»

«Jah.»

Kuzmin vaatas naise otsa. Teda üllatas naise no
ja silmade sügav, voodi looritatud sära.

Kuzmin vabandas tülitamise pärast, võttis
taskust Bašilovi kirja ja andis naisele. See võttis
täna ja pani lugemata klaverile.

«Mis me seisame!» ütles ta. «Istuge! Tulge laua
Siin on valgem.»

Kuzmin istus laua äärde ja küsis, kas tohib
tada.

«Muidugi,» vastas naine. «Minagi teeksin suitsu.

Kuzmin pakkus talle paberossi ja tõmbas tikust
Kui naine suitsu süütas, valgustas tikutuli ta nägu
see keskendunud, puhta laubaga nagu tundus Kuzmin
tuttav.

Olga Andrejevna võttis istet Kuzmini vastas. Ku
ootas küsimusi, aga naine vaikus ja vaatas aknast
kus vihm ikka niisama ühetooniliselt krabises.

«... kullake,» ütles Olga Andrejevna ukse
la voodates, «pane samovar üles.»

«Mulle te nüüd!» kohkus Kuzmin. «Mul on kiire
... ootab väljas. Ma pidin ainult kirja teile kätte
... ja ... pisut teie mehest rääkima.»

«Mulle rääkida!» vastas Olga Andrejevna, võttis
... kaitakra ja hakkas armutult kitkuma õielehti
... on olus ja see rõõmustab mind.»

Kuzmin vaikus.

«Aga minge,» ütles Olga Andrejevna lihtsalt nagu
... sobrale. «Vile on siia kuulda. Laev ei lähe kind
... enne koitu.»

«Meil on siin Navolokist allavett jões suur madalik,
... ütles Marfa kõrvaltoast. «Õõsel on sealt
... sõita. Eks kaptenid siis ootagi valgeni.»

«Jah on tõsi,» kinnitas Olga Andrejevna. «Jalgsi on
... ainult veerandtunni tee, kui minna läbi
... Ma saadan teid. Voorimees aga laske ära. Kes
... toid teid? Kas Vassili?»

«Teda ma küll ei tea,» naeratas Kuzmin.

«Ilmselt tõi,» teatas Marfa ukse tagant. Oli kuulda,
... amovatoru kolksus. «Jooge vähemalt teedki.
... is olgu — alles tulite ja kohe jälle vihma

Kuzmin nõustus, läks välja ja maksis voorimehele
... ei sõitnud kohe ära, kohmitses kaua hobuse
... kohendas leisid.

Kui Kuzmin uuesti tuppa tuli, oli laud juba kaetud.
... vanad sinised kuldäärega tassid, kruus ahju-
... luga, mesi, poolik veinipudel. Marfa tõi samovari.

Olga Andrejevna vabandas kehva kostitamise pärast,
... et kavatseb tagasi Moskvasse sõita, praegu aga
... Navolokis linnaraamatukogus. Kuzmin ootas
... teg, et ta lõpuks küsib Bašilovi järele, aga ta ei
...anud. See viis Kuzmini järjest suuremasse segadusse.
... oli juba hospitalis paistnud, et Bašilovi abieluga
... midagi korrast ära. Ent praegu, pärast seda, kui
... oli kirja lugemata pannud klaverile, oli ta selles
... kindel, ja juba tundus talle, et ta pole täitnud
... ülesannet ja on Bašilovi ees suur süüdlane. «Ilmselt
... ta kirja hiljem,» mõtles Kuzmin. Üks asi oli selge:

kiri, mida Bašilov nii tähtsaks pidas ja mille pärast Kuzmin nii kohatult ajal sellesse majja ilmus, oli samal ajal ülearune ja ebahuvitav. Lõppude lõpuks polnud Kuzmin Bašilovit aidanud ja oli vaid enese piinlikku seisundit asetanud. Olga Andrejevna oleks nagu tema meelt aimanud. Ta ütles:

«Ärge olge pahane. Post ja telegraaf töötavad, nii saab aru, miks tal oli tarvis teid tülitada.»

«Mis tuli see on!» kiirustas Kuzmin vastama ja tehti pärast pausi: «Vastupidi, see on väga hea.»

«Mis on hea?»

Kuzmin punastas.

«Mis on hea?» kordas Olga Andrejevna valjemini tõstis pilgu Kuzminile. Ta vaatas tema otsa, kuid ei püüaks Kuzmini mõtteid mõistatada — nõudlikult, võitluse ootel ettepoole kummardudes. Aga Kuzmin vastas:

«Aga siiski, mis on hea?» küsis Olga Andrejevna uuesti.

«Kuidas teile öelda,» vastas Kuzmin köhklemisega, «on hoopis isejuht. Elus tuleb seda, mis meie südant ei jendab, harva ette. Ma ei tea, kuidas teistega on, aga ma otsustan enda järgi. Saate te aru?»

«Mitte just päris hästi,» vastas Olga Andrejevna kurtlikult kortsus.

«Kuidas teile seletada,» ütles enda peale pahunud Kuzmin. «Ka teiega on seda arvatavasti juhtunud. Vaguniaknast näete te äkki kaasikus väikest lagendit. Näete, kuidas härmalõngad päikese käes läigivad ja tahaksite rongist sõidu pealt välja hüpata, et selles lagendikule jääda. Rong aga sõidab mööda. Te peate pea aknast välja ja vaatate tagasi, sinna, kuhu kaugelt kõik need metsatukad, heinamaad ja külavaheteed, need kuulete ebamäärast helinat. Ei saa aru, mis helin. Võib-olla mets või õhk. Või undavad telefonitruudid. Võib-olla aga kumisevad rööpad, kui rong üle sõidab. Kõik vilksatab ainult hetkeks, aga jääb eluajaks meelde.»

Kuzmin jäi vaik. Olga Andrejevna nihutas võitlusklaasi talle ligemale.

«Jooge. See on risling.»

«Ma olen alati,» ütles Kuzmin ja punastas, nagu iga kord punastas, kui sattus enesest rääkima, «igat

kiht just selliste ootamatute ja lihtsate asjade juhtumiseks. Ja kui need juhtuvad, siis olen õnnelik. Lühikest aega, aga olen.»

«Ja pragu ka?» küsis Olga Andrejevna.

«Jah.»

Olga Andrejevna vaatas maha.

«Ma sain Visla ääres haavata, lamasin hospitalis. Kõik teevad, ainult mina mitte. Mul lihtsalt ei olnud neid võimalusi saada. Lamasin ja muidugi kujutlesin, nagu oleks teevad, missugune on mu elu pärast sõda. Kindlasti ebaharilik. Siis paranesin ja mind saadeti puhkusele. Teatate, kuhu?»

«Kuhu?» küsis Olga Andrejevna.

Kuzmin ütles linna nime. Olga Andrejevna ei vastanud midagi.

«Kui ma laevale,» rääkis Kuzmin edasi. «Kaldal on need inimesed. Siis tuleb Navoloki. Ma kartsin teda väga magada. Läksin öösel tekile ja mõtlesin: «Küll on õnnelik, et selles ääretus, kogu Venemaad varjavas vihmase taeva all magavad rahulikult ja hõlmed inimesed.» Pärast sõitsin voorimehega siia ja püüsin kogu aeg ära arvata, keda ma näen.»

«Aga mis teid siis õnnelikuks teeb?» küsis Olga Andrejevna.

«Jah,» venitas Kuzmin. «Lihtsalt on hea.»

«Jah,» ütles ta.

Olga Andrejevna tõusis, läks akna juurde ja tõmbas kardinad eest. Sadas endiselt.

«Jah,» ütles ta ja pöördus ringi.

«Kui pimeduses akna taga, kuskil mäe all, vilistas

Ja ongi vile,» ütles Olga Andrejevna otsekui kergetest tundes.

Kuzmin tõusis. Olga Andrejevna ei liikunud paigast.

«Hoiake!» ütles ta rahulikult. «Istume enne teele minekut. Nagu vanasti.»

Kuzmin istus uuesti. Ka Olga Andrejevna võttis istet ja vajus mõttesse, pööras isegi näo teisale. Tema sirgelt õlgu, kuklas sõlme keeratud raskeid juukseid ja mõneti kaela vaadates mõtles Kuzmin, et kui poleks Bašilovit, ei sõidaks ta sellest linnast kuhugi, vaid oleks puhkuse lõpuni siia ja oleks elevil teadmisesest,

et siinsamas elab see armas ja praegu väga...
naine.

Olga Andrejevna tõusis. Väikeses esikus aitas Ku...
talle vihmamantli selga. Naine pani rätiku pähe.

Nad väljusid ja läksid vaikides mööda pimedat t...
vat.

«Varsti koidab,» ütles Olga Andrejevna.

Jõe pool hahetas vihmapiilvedes taevast. Kuzmin...
Olga Andrejevna võpatavat.

«Teil on külm?» tundis ta muret. «Ilmaaegu...
mind saatma. Ma oleksin üksigi osanud minna.»

«Ei tulnud ilmaaegu,» vastas Olga Andrejevna...
dalt.

Vihm oli üle jäänud, aga katused tilkusid veel ja...
sad rabisesid laudkõnniteele.

Tänaval lõpus oli park. Värav oli lahti. Kohe...
tagant algasid paksu padrikusse kasvanud teed. P...
hoovas oojahedust ja niiske liiva lõhna. See oli...
park, kõrgete pärnade all oli pime. Pärnad olid...
ära õitsenud ja lõhnasid nõrgalt. Ainult korra...
tuuleil läbi pargi ja see hakkas kohisema, nagu...
temast üle käinud lühike äge vihmahoog.

Park lõppes kaldapealsel järsakul, järsaku taga...
oli koidueelne vihmane taevavand, poide tuhmid...
all jõel, udu, kogu sajuse suveilma kurbus.

«Kuidas me alla saame?» küsis Kuzmin.

«Tulge siia!»

Olga Andrejevna läks mööda rada järsaku serva...
jõudis alla pimedusse viivale puutrepile.

«Andke käsi!» ütles Olga Andrejevna. «Siin on...
katkisi astmeid.»

Kuzmin andis talle käe ja nad hakkasid ettevaatlikult...
trepist alla minema. Astmete vahel kasvas vihmast...
rohi.

Alumisel astmel jäid nad seisma. Sadam ja lae...
rohelistes ning punases tules olid juba näha. Aur...
ses. Kuzmini südant ängistas teadmine, et ta kohe...
kub sellest võõrast ja endale nii lähedast naisest...
ütles talle midagi, mitte midagi! Isegi ei täna selle...
ta teel vastu juhtus, sirutas väikese tugeva käe...
kes kindas, Kuzmini pehkinud trepist ettevaatlikult...
viis ja iga kord, kui käsipuude kohal kõikus märg...

«Ma oleksin võinud näkku lüüa, vaikselt hoiatas: «Kum...
«Kuzmin langetas kuulekalt pea.

«Tulge siin hüvasti,» ütles Olga Andrejevna. «Kau...
«Ma ei tule.»

Kuzmin vaatas talle otsa. Rätti varjust vaatasid tema...
«Ma olen rahutud, kärmid silmad. Kas tõesti saab kõik...
«Ma olen, selsamal hetkel minevikuks ja muutub ainult...
«Ma olen, rahutuks mälestuseks nii selle naise kui tema...
«Ma olen elus?»

Olga Andrejevna sirutas Kuzminile käe. Kuzmin...
«Ma olen seda ja tundis sama nõrka lõhnaõlilõhna, mida...
«Ma olen, sest korda oli tajunud pimedas toas, sahiseva...
«Ma olen ajal.»

Kui ta pea tõstis, ütles Olga Andrejevna midagi...
«Ma olen tase, et Kuzmin ei kuulnud. Talle näis, et naine...
«Ma olen ühe sõna: «Ilmaaegu...» Võib-olla ütles...
«Ma olen veel midagi, aga jõel hakkas laev vahaselt üürgama...
«Ma olen koidiku ja oma vihmades ning ududes mööduva...
«Ma olen ühele üle kaevates.

Kuzmin jooksis tagasi vaatamata kaldale, läks läbi...
«Ma olen ja tõkatilõhnalise sadama, jõudis laeva ja läks...
«Ma olen tühjale tekile. Laev juba eemaldus kaldast...
«Ma olen pöörlesid aeglaselt. Kuzmin läks ahtrisse, vaatas...
«Ma olen järsakule, trepile — Olga Andrejevna oli veel seal...
«Ma olen koitis ja teda polnud hästi näha. Kuzmin viipas...
«Ma olen Olga Andrejevna ei vastanud.

Laev sõitis ikka edasi,ained veeresid tema järel lii...
«Ma olen kaldale, poid õõtsusid ja veeäärne pajuvõsa vas...
«Ma olen laevarataste mütsumisele tõtliku kahinaga.

OJAD, KUS MÄNGLEB FORELL

Ühe Napoleoni marssali — jätame ta nime nimeta, et mitte ärritada ajaloolasi ja pedante — on seda väärt, et jutustada sellest teile, kes te kuulite inimsustunnete keisruse üle.

See marssal oli veel noor. Pisut härmatist juustest ja haavaarm põsel andsid mehise ilme ta näole, mis sõjaretkede katsumustes tumedaks parkunud.

Sõdurid armastasid marssalit: ta jagas nendega raskusi. Tihti magas ta mantlisse mähituna väljas linnas ääres ja ärkas kähedast sarvehuikest. Ta jõi sõdurite ühest plaskust ja kandis tolmust ning kulunud mune rit.

Elus polnud ta näinud ega tunda saanud muud kui väsitavaid rännakuid ning lahinguid. Kunagi polnud talle pähe tulnud kummarduda sadulast alla ja küütu talupojalt rohu nime, mida tallas ta hobune, või huvituda, mille poolest on tähtsad need linnad, mida ta vallutas oma sõjameestega Prantsusmaa auks-kuuliseks. Lakkamatu sõda oli harjutanud ta vaikima ja unustama omaenese elu.

Kord talvel, viibides oma ratsakorpusega Lombardis, sai marssal käsu viivitamatult Saksamaale tungida ja ühineda «Suure armeega».

Kaheteistkümnendal päeval jäi korpus öölaagris väikesse Saksa linnakesse. Öös valendasid lumega kaetud mäed. Ümberringi laiusid pöökpuumetsad ja üksikud tähed sirendasid taevas keset rahu ja vaikust.

Marssal peatus võõrastemajas. Pärast kasinat öhtu sööki istus ta väikeses saalis kamina ette ja saatis allu

... Ta oli väsinud, tahtis üksi olla. Üleni lumme kaetud linnakese vaikus meenutas talle lapsepõlve loojutust unenägu, mida võib-olla polnudki. Marssal meenutas, et neil päevil annab keiser otsustava lahingu, et saada ennast sellega, et ebatavaline vaikuseiha on tal, marssalile, praegu vajalik kui viimane puhkus enne linnaku tormihoogu.

Marssal oli tekitab inimeses tardumuse. Marssal, kes vaatas loojutustega pilguga kaminas põlevaid halgusid, ei kuulnud, kuidas keegi astus vanaldane, kõhna linnunäoga mees. Ta kandis sinist paigatud frakki. Ta astus kamina ette ja hakkas soojendama oma külmast kangestunud keha. Marssal tõstis pea ja küsis tuseselt: Kuidas te olete, härra? Kuidas saite siia nii kuulma-

... Ühe muusikant Baumweis,» vastas tundmatu. «Tulin linnast ettevaatlikult, et saärasel talveööl tekib ainult soov liikuda ilma kärata.»

Marssal naگی ja hääli äratasid sümpaatiat, ja pisut hiljem, lausus marssal:

«Tule juurde, härra. Peab ütlema, et minu elus on harva ette seesuguseid vaikseid öhtuid, ja ma olen teiega meelsasti.»

«Tahate teid,» vastas muusikant, «aga kui lubate, tunnen parem klaveri taha ja mängin midagi. Juba kaks tundi jätab mind üks muusikaline teema. Pean ta läbi mängima, üleval minu toas pole aga klaverit.»

«Miks,» vastas marssal, «kuigi selle öö vaikus on tõeliselt kõige jumalikumaist helidest.»

Baumweis istus klaveri äärde ja hakkas vaevukuulda mängima. Marssalile näis, et helisevad kohevad vahendid ümber linna, et laulab talv, laulavad kerged rasked pöögioksad, et isegi tuli kaminas heliseb. Marssal kortsutas kulmu, vaatas halgudele ja märkas, et helise mitte tuli, vaid tema saapakannus.

«Mulle viirastub juba igasugust jampsi,» ütles marssal. «Nähtavasti olete suurepärase muusik.»

Marssal vastas Baumweis ja katkestas mängu, «ma olen väikevürstide ning mõisnike pulmades ja tantsides kuuldus saanijalaste kriginat. Hobused hir-

«Nondaks,» Baumweis tousis, «mulle tule Lubage hüvasti jätta.»

«Kuhu te lahete?» küsis marssal.

«Süü kahe miili kaugusel, magedes, elab meil vastas Baumweis. Tema juures vubib praegu meie voluv lauljanna Maria Cerni. Ta on sinu laulimise kimbutuste eest. Tana saab Maria Cerni kolme aastaseks ja ta korraldab vaikese peo. Aga pidu saab olla ilma vana klaverimangija ja muusikata?!»

Marssal tõusis tugitoolist.

«Härra,» ütles ta, «minu korpus lahkub siit homme hommikul. Kas oleks minu poolt ebaviisakas, kui ma sinu teiega kaasa ja veedaksin selle öö meil majas?»

«Kuidas soovite,» vastas Baumweis ja kummardus kergelt, paistis aga, et marssali sõnad ullatasid teda.

«Kuid mitte sõnakest kellelegi! Väljun täna kaudu ja istun saani kaevu juures.»

«Kuidas soovite,» kordas Baumweis, kummutades uuesti ja väljus.

Marssal puhkes naerma. Veini polnud ta sel aastal joonud, kuid teda valdas ebaharilik muretu joobatus tunne.

«Talvessel!» lausus ta endale. «Kuradile! Meie tesse magedesse! See on tore!»

Ta heitis mantli õlgadele ja valgus aia kaudu kamatult võorastemajast. Saan seisis kaevu juures. Baumweis juba ootas marssalit. Korsates marssali hobused lünapuril tunnimehest. Harjumuspäraselt, hilinemisega surus tunnimees püssi olale ja andis marssalile au. Kaua kuulas ta kaugenevat kuljustetillinat ja vangutas pead:

«Maherdune öö! Eh, kui saaks nüüd kuuma veini või ühe lonksu!»

Hobused kihutasid mööda maad, mis oli nagu hõlmasepis. Lumi sulas nende kuumadel koonudel. Marssal magasid pakasenõiduses. Must luuderohi liibus ta põõgitüvedele, otsekui end nende elumahladest sööda püüdes.

Jarsku peatusid hobused oja ääres. Oja oli lühike ja vahutas tormakalt ja kohises üle kivide, voolate

poole, põlislaanest, mis oli täis tuulemurdu ja tabulatuud puulehti.

Marssal jõid ojast. Nagu sätendav juga sööstis ta nende kapjade alla. Hobused kohkusid ja marssal lühatnelja mööda kitsast teed edasi.

Marssal ütles kutsar. «Lõbus kala!»

Marssal naeratas. Joobumustunne püsis. See ei haihtunud, kui hobused vedasid saani mägiaasale. Kutsar katuses maja ette.

Aknad olid valged. Kutsar hüppas maha ja vallandas

Marssal

Marssal laus parani ja mantlit seljast heites astus ta Baumweisi käekõrval madalasse küünlatuledes peatus laval. Toas viibis hulk peorõivais naisi ja mehi.

Marssal tõusis. Marssal vaatas talle otsa ja mõis- oli Maria Cerni.

«Tere mulle,» sõnas marssal ja punastas veidi, «mulle mu kutsumata sissetung. Kuid meil,»

«Ei, pole ei perekonda ega pidusid ega rahukoost,» Lubage mul end pisut soojendada teie tule

Marssal metsaülem kummardas marssalile, Maria Cerni karmelt ligi, vaatas marssalile silma ja ulatas käe.

Marssal suudles kätt ja see tundus talle külmana nagu okk. Kõik vaikisid.

Marssal Cerni puudutas ettevaatlikult marssali põske, «Kas meiega üle sügava armi ja küsis:

«Kas see oli väga valus?»

Marssal vastas marssal segaduses, «see oli kõva mõõdukas»

Marssal lauljanna tal käe alt kinni ja viis ta küla- poole. Ta tutvustas marssalit, ise kohmetu ja rõõm esitleks neile oma peigmeest. Külaliste hulgas kuulis arusaamatusekahin.

Marssal, kas on tarvis kirjeldada teile, lugejad, meil välimust? Kui teie ja mina oleksime olnud

Marssal aegsed, oleksime arvatavasti kuulnud selle lühikest ilust, tema kergest kõnnakust, tujukast,

Marssal loomusest. Polnud meest, kes oleks julgenud Maria Cerni armastist. Võib-olla vaid

niisugused inimesed nagu Schiller oleksid ehk nud tema armastust.

Mis sai edasi? Marssal veetis metsaülesma maja päeva. Ärgem rääkigem armastusest, sest siin ei tea me, mis see on. Võib-olla on see paks lumi langeb öö läbi, või on see talvised ojad, kus lumi forell. Või naer ja laul ja vana vaigu lõhn koida kui küünlad on kustumas ja tähed suruvad end aknaruutused, et sädelda Maria Cerni silmade teab? Võib-olla on see paljas käsivars karedal ottil, külmi juukseid silitavad sõrmed. Baumweisi tud frakk. Mehepisarad selle pärast, mis südamele matult osaks sai: õrnuse, kallistuse, seosetu pärast öiste metsade keskel. Võib-olla on see lapse tagasitulek. Kes teab? Ja võib-olla on see lahko eelne meeleheide, kus süda kisub kokku ja Maria silitab krampliku käega tapeete, lauda, ukseho toas, mis oli tema armastuse tunnistajaks. Ehk lõpuks naisekarjatus ning teadvusekaotus, kui al taga, suitsevad tõrvikud käes, kargavad kimedate gete saatel sadulast Napoleoni sandarmid ja tol majja, et arreterida marssal keisri isiklikul kaard

On lugusid, mis vilksatavad ja kaovad nagu lo kuid püsivad igavesti meeles inimestel, kes olid tahtmatuiks tunnistajaiks

Ümberringi jai kõik endiseks. Endist viisi koid metsad tuule käes ja oja väikestes karestikkudes les tumedaid puulehti. Endiselt kaikusid mäed kive hoopidest ja linnakeses lobisesid naised kaevu puu

Kuid miks sundisid need metsad ja vaikselt la lumi ja forelli valgatus ojas Baumweisi tõmbama fraki tagataskust vana, ent siiski lumivalge suruma selle silmle ja sosistama kurbi sõnu Maria Cerni tüürikesest armastusloost ja sellest, et mõni on elu nagu muusika.

Ent vaatamata sudamevalule — sosistas Baumwe on ta rõõmus, et oli kaasosaline ses loos ja sai hingeliigutust, mis harva langeb osaks vanale vana klaverimängijale.

1939

VANA KOKK

Uuel 1786. aasta talveõhtul oli Viini äärelinnas väike puumajas suuremas pime vanamees — krahvinna kokk. Tõtt öelda polnudki see päris maja, vaid vananenud vahimaja, mis seisis aia tagasopis. Aed oli tuule murtud, kõdunevaid oksa. Igal sammul olid oksad jala all ja siis hakkas ketikoer oma vaikselt urisema. Ka tema oli vanadusest suuresti la peremees ega jaksanud enam haukuda. Iga aastad tagasi jai kokk ahjukuumusest pime krahvinna valitseja paigutas ta seejärel vahimajja uude talle aeg-ajalt mõned florinid.

Kuulus elas tema tütar Maria, umbes kaheksa-ümneaastane neiu. Kogu maja sisustus koosnes kolmest lombakatest pinkidest, rohmakast lauast, praadimise lajanssnõudest ja lõpuks klavessiinist — Maria nimisest varandusest.

Krahvinna oli nii vana, et tema keeled kaua ja vaikselt kumisesid kõigile ümberkaudu kostvatele. Naerdes nimetas kokk klavessiini oma «kojamehe». Keegi ei saanud majja astuda nii, et klavessiin ei teada variseva raugahäälega tervitanud.

Ühel Maria surijat pesi ja talle puhta jaheda särki. Maria tõmbas, ütles vanake:

«Ma pole preestreid ega munki kunagi sallinud. Ma ei pühisa kutsuda, kuid mul on enne surma tarvis midagi südant kergendada.»

«Mis siis teha?» küsis Maria kohkunult.

«Mine välja,» ütles vanake, «ja palu esimest vastustajat meile tulla, et surijat pihile võtta. Keegi ei ütle

«Meie tanaval käib nü vahe rahvast. . .
Maria, võttis rätiku õlgadele ja väljus.

Ta jooksis aiast läbi, lükkas roostetanud varavõrki, vaevaga lahti ja jäi seisma. Tanav oli tuhi. Tund rutas seal lehti, tumedast taevast aga tibas lühike vihma.

Maria ootas ja kuulatas kaua. Vumaks naisel piki alääart tuleb keegi ja ümised laulda. Neiu läks paar sammu vastu, pörkas temaga kokku ja küsis: Mees peatus ja küsis:

«Kes siin on?»

Maria haaras tal käest kinni ja andis variseval hääle edasi oma isa palve.

«Hästi,» ütles mees rahulikult. «Ma pole kullagi ter, aga see on ükspuha. Lähme.»

Nad astusid majja. Küünlavalgel nägi Maria vanat kõhna meest. See heitis märja mantli toolile. Ta liigutses gantselt ja lihtsalt rüdes: küünlatuli helkis temast tal kuuel, kristallnõupidel ja pitsšabool.

See tundmatu oli veel väga noor. Üsna poisike, kes ei bel raputas ta pead, kohendas puuderdatud pöördet, nihutas kärmesti voodi ette tabureti, istus ja jättis margil olles lõbusalt vaatama surija nakku.

«Rääkige!» ütles ta. «Võib-olla, et võim, muu mulle antud jumalast, vaid saadud kunstit, muu teenin, laseb mul kergendada teie viimaseid hädasid võtta koorma teie hingelt.»

«Ma olen eluaeg tood teinud, kuni lõpuks pean jääma,» sosistas vanake ja tõmbas tundmatut kätt ligemale. «Aga toonimesel ei ole aega pattu teha. Ma mu naine — tema nimi oli Marta — tuisikusse ja tohter talle igasuguseid kalleid rohtusid kirjutas, käskis teda koore ja viigimarjadega sööta ja kuni punase veiniga joota, varastasin ma krahvinna Thoma viisist väikese kuldaldriku, lõin selle puruks ja ma tükid maha. Ja nüüd on mul valus seda meelde tuletada ja tütre eest varjata: ma olen talle õpetanud, et võid lauvalt ei tohi raasukestki võtta.»

«Aga kas mõni krahvinna teenritest sai sellele kannatada?» küsis tundmatu.

«Härä, vannun et mitte ükski,» vastas vanake ja jättis

Kui ma oleksin teadnud, et kuld mu Martast, ma sus oleksin varastanud!»

«Kas nimi on?» küsis tundmatu.

«Meier, härä.»

«Johann Meier,» ütles tundmatu ja pani oma käed pimedatele silmadele, «inimeste ees ei ole midagi. See, mida te tegite, ei ole patt ja seda ei ole vaja varguseks, vaid, vastupidi, armastuse ja kangelasteoks.»

«Kas sosistas vanake.»

«Kordas tundmatu. «Nüüd aga avaldage mulle vumne tahe.»

«Tahaksin, et keegi Maria eest hoolitseks.»

«Kas te ei taha? Ja mida te veel tahaksite?»

«Tahaksin surija ootamatult ja lausus kõvasti.

«Tahaksin veel kord näha Martat sellisena nagu ma teda kohtasin. Tahaksin näha päikest ja tunda seda vana aed kevadel õitsema hakkab. Tahaksin võimatu härä. Ärge mu rumalat juttu võtta. Haigusega olen ma nähtavasti paris halb.»

«Kas te ütlesid tundmatu ja tõusis. «Hästi,» kordas ta, «tule mulle juurde ja istus taburetile selle ees.»

«Kas te ütlesid ta valjul häälel kolmandat korda ja ütlesid vahimajas karme triller, nagu oleksid teid paistatud sadu kristallkuuhikesi.»

«Kas te ütlesid tundmatu. «Kuulake ja vaadake.»

«Kas te ütlesid mängima. Hiljem meenutas Maria, mil-

«Kas te ütlesid tundmatu nagu, kui esimene klavir tema käe all»

«Kas te ütlesid, et Tema laup oli ebaharilikult kahvatu,»

«Kas te ütlesid, et silmades aga virvendas küünlatuli.»

«Kas te ütlesid, et paljude aastate jooksul laulis klavessiinil?»

«Kas te ütlesid, et Tema heled ei täitnud mitte üksnes vahikogu aia. Vana koer ronis luudist välja,»

«Kas te ütlesid, et pea viltu, ja liputas kõrvu kikitades tasakaalu?»

«Kas te ütlesid, et Ilakkas sadama sulalund, aga koer üksnes»

«Kas te ütlesid, et koer?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

«Kas te ütlesid, et?»

Tundmatu mängis, pilk mustendaval aknal.

«Aga kas te nüüd näete midagi?» küsis ta.

Vanake kuulas vaikides.

«Kas te tõesti ei näe,» seletas tundmatu edasi gides ruttu, «et pime öö läks heledamaks ja siis valgeks, et kuskilt ülevalt juba hoovab sooja valgust teie puude vanadel okstel puhkevad valged õied. M arvates on need õunapuudõied, kuigi nad siit toast vaates sarnanevad suurte tulpidega. Kas näete: esimene kesekiir langes kivimüürile, soojendas seda ja sealt kib auru. Arvatavasti kuivab lumevett täismöö sammal. Taevas aga muutub järjest kõrgemaks, ja maks ja ilusamaks ja meie vana Viini kohal lend juba linnuparved põhja poole.»

«Ma näen seda kõike!» hüüatas vanake.

Tasa krigises pedaali ja klavessiini helises pidulit nagu ei laulaks tema, vaid hõiskaksid sajad inimesed.

«Ei, härra,» ütles Maria tundmatule, «need õied ole põrmugi tulpide moodi. Nee on õunapuud, mis ju kesid õitsele üheainsa õoga.»

«Jah,» vastas tundmatu, «need on õunapuud, aga on väga lopsakad õied.»

«Ava aken, Maria,» palus vanake.

Maria avas akna. Külma õhk tungis tuppa. Tundm mängis väga vaikselt ja aeglaselt.

Vanake langes patjadele, ahmis õhku ja kobas kabi mööda vaipa. Maria soostis tema juurde. Tundmatu l kas mängimast. Ta istus liikumatult klavessini ees, n oleks ta omaenese muusikast lummatud.

Maria karjatas. Tundmatu tõusis ja laks voodi juur Vanake sosistas hingeldades:

«Mä nägin kõike niisama selgesti nagu aastate e Aga ma ei taha surra nii, et mulle teie nimi... Tund mata jääb. Nimi!»

«Minu nimi on Wolfgang Amadeus Mozart,» vastas tundmatu.

Maria eemaldus voodist ja tegi kuulsa muusiku sügava reveransi, põlvega peaaegu põrandat puudutab.

Kui ta end sirgu ajas, oli vanake juba surnud. Ta helendas akna taga ja tema kiirtes seisis aed, ülem m gades lumeõites.

1940

ÜINE POSTITÖLD

Vannus ja räpases Veneetsia võõrastemajas polnud kui-
gi võimalik tinti saada. Ja milleks pidigi seal tinti
võtta? Et esitada külalistele üleskrüvitud arveid?

See küsimus, kui Christian Andersen sellesse võõraste-
majas asus, siis oli tinast tindipotis veel veidike
võtta. Ta hakkas sellega muinasjuttu kirjutama. Kuid
muinasjuttu muutus muinasjutt silmanähtavalt kahvatu-
maks. Andersen lisas mitu korda tindile vett juurde.
Kuid õnnestunudki tal muinasjuttu lõpetada — selle
lohu lopp jäi tindipoti põhja.

Andersen muigas ja otsustas, et oma järgmisele mui-
naskirjutusele panebki pealkirjaks «Lugu, mis jäi kuiva
tindipoti põhja».

Ta hakkas Veneetsiat armastama ja nimetas teda
«kuivaks lootoslilleks».

Ta kohal lailasid madalad sügispilved. Kanalites
võis näha vesi. Külma tuul lõõtsus tanavanurkadel. Ent
ta ei saanud välja tulla, siis ilmus seina katva seenetuse alt
roosa marmor ja linn kerkis akna taha otse-
m Veneetsia vanameistri Canaletto maal.

Ta ei olnud kaunis, kuigi veidi kurvavõitu linn. Ent
ta ei saanud siit lahkuda — teiste linnade parast.

Ta ei tundnud Andersen erilist kahetsust, kui
ta võõrastemaja teenri õhtul Veronasse sõitvale
võõrastele piletit ostma.

Ta ei polnud võõrastemajast sugugi parem — laisk,
võõrastemajast, pikanäpumees, kuid avala, lihtsameelse
muinasjutt. Ta ei koristanud kordagi Anderseni tuba, ei
puhkinud isegi kivipõrandat.

Punaste sameteesriiete kohal lendlesid kullak... vedena koiliblikad. Pesta tuli end pragunenud... pesunõus, millel oli kujutatud lopsakate... naisi suplemas. Õlilamp oli katki. Selle asemel laual raske hõbekandelaaber rasvakuunla juppi... delaabrit polnud arvatavasti Tiziani aegade... enam puhastatud.

Hoone alumine kord, kus asus odav trahter, lehvitas praetud lambaliha ja küüslaugu järele. Paev läbi na... sid ja tülitsevad seal kõrvulukustavalt noored n... kandsid kulunud sametpihikut, mis oli kuidagivõrr... kiste paeltega kokku tõmmatud.

Vahel need naised kaklesid, kiskusid üksteist... test. Kui Andersen juhtus kaklevaist naistest mööda... peatus ta ja vaatas vaimustusega nende sas... patse, vihast punetavaid nägusid ja kattemakand... leegitsevaid silmi.

Kuid kõige kutkestavamaks vaatepildiks olid no... dugi vihapisarad, mis nende silmist purskusid ja no... palgeid alla veeresid otsekui tillukesed teemandip... sad.

Anderseni nähes jäid naised vait. Neid pani kolin... tama see kõhn ja elegantne kitsa ninaga härra... pidasid teda randavaks taskukunstnikuks, kuigi nim... sid teda aupaklikult «sinjoor poeet». Nende arusa... järgi oli ta kummaline poeet. Temas ei pulbitsenud... Ta ei laulnud kitarri saatel südantlõhestavaid balla... roole ega armunud järgemööda igasse naisesse. An... korra võttis ta nõopaugust punase roosi ja kinkis... kõige inetumale nõudepesijatüdrukule. Peale kõige... paterdas tüdruk nagu part.

Kui teener pileti järele laks, astus Andersen al... juurde, lükkas raske eesriide kõrvale ja nägi, kui... teener vilistades piki kanalit sammus ja moodam... punasenäolist merivahkide määjannat rinnast nap... Selle eest sai ta vageva kõrvakiilu.

Siis sülitas teener küürakalt sillalt kaua ja süvene... nult kanalis, puudes tuhja poolikut munakoort... See ujus vaiade umber.

Lõpuks tabas ta seda ja munakoort uppus. Nüüd... teener näruse kubaraga poisikese juurde. Poisike õ... ses. Teener istus tema kõrvale ja hakkas mõttetult...

...vahtima, ootades, kuni mõni hulkuv kala

...jumal!» huudis Andersen meeleheitel. «Kas... lohmami pärast täna tõesti sõitmata jääb?»

...akna pärani. Klaasid klirisesid nii val... teener ara kuulis ja üles vaatas. Siis tõstis... laed taeva poole ja raputas raevukalt rusi-

...haaras poisikese peast kübara, lehvitas sellega... Andersenile, vajutas selle uuesti poisike... huppas pusti ja kadus nurga taha.

...hakkas naerma. Ta polnud sugugi pahane. ...miskirg kasvas päevast päeva isegi saaraste... pisiasjade tõttu.

...tootasid alati ootamatusi. Sa ei tea ju kunagi, ...loob nipsmete all särama kelmikas naisepilk, mil... kaugel nähtavale tundmatu linna tornid ja... silmapiiril kõikuma raskete laevade mastid, ...varsid lipsavad pähe Alpide kohal märatsevat... ja kelle hääl laulab sulle otsekui aisakel... laulu süttimata jäänud armastusest.

...tõi postitõlla pileti, kuid raha ülejääki tagasi... Andersen võttis tal kraest kinni ja toimetas... ukse taha. Seal andis ta teenrile naljatades... turja ja mees tormas mööda kõikuvat treppi... astmeid vahele ja lauldes täiest kõrist.

*

...postitold Veneetsiast välja sõitis, hakkas vihma... Soisele tasandikule laskus öö.

...utles, et arvatavasti on saatan ise välja mõel... Veneetsiast postitõldu Veronasse öösiti.

...ei vastanud midagi. Kutsar vaikis hetkeks, ...adametaiega ja hoiatas sõitjaid, et peale plekk... oleva jupi kuunlaid rohkem ei ole.

...teadsid, et see pole nii, kuid keegi ei tahtnud... vastu vaielda.

...oli kõigest kolm — Andersen, elatanud sünge... ja daam, kes oli end mässinud tumedasse mant-

...näis Andersenile kord noor, kord elatanud, ...kaunis, kord inetu. Kõik need olid laternas tantsiva

küünlajupi kelmustükid. Ta valgustas daami iga
ise moodi, nii nagu talle pähe tuli.

«Kui kustutaksime küünla?» küsis Andersen. «Ma
pole teda vaja. Hiljem, kui peaks tarvis minema, on
meil enam midagi süüdata.»

«See on küll möte, mis itaallasele kunagi pole
tuleks!» hüüdis preester.

«Miks?»

«Itaallased ei suuda midagi ette näha. Nad tap-
ja hakkavad hädaldama alles siis, kui enam midagi
parandada ei saa.»

«Nähtavasti ei kuulu teie pühadus selle kergemeel-
rahvuse hulka?» küsis Andersen.

«Olen austerlane!» vastas preester pahaselt.

Vestlus katkes. Andersen kustutas küünlajupi. Ta
mõningat vaikust ütles daam:

«Selles Itaalia osas on parem öösel ilma valgus-
sõita.»

«Nagunii reedab meid rataste mürin,» vastas
preester ja lisas rahulolematult juurde: «Reisivatele
midel tuleks endaga mõni sugulane kaasa võtta. See
jaks.»

«Minu saatja,» vastas daam ja puhkes kelma-
naerma, «istub mu kõrval.»

Daam mõtles Anderseni. See võttis kübara peale
täna oma kaasreisijat nende sõnade eest.

Niipea kui küünlajupp kustus, tugevnesid hääled
lõhnad, otsekui oleksid nad rõõmu tundnud vana
kadumise üle. Valjemini kostsid kapjade plagin, kro-
ragisemine rataste all, sõiduki kolin ja vihma tal-
postitõlla katusel. Ja üha rõhkem tungis akendest
niiske rohu ja soo lõhna.

«Imelik!» lausus Andersen. «Ma lootsin, et hää-
l Itaalias pomerantsisälude lõhna, kuid tunnen ära
põhjamaise kodumaa õhu.»

«Kohe muutub kõik,» ütles daam. «Me jõuame
gastele. Seal on õhk soojem.»

Hobused astusid sammu. Postitõld sõitis tööpoole
veerjale künkale.

Kuid öö ei muutunud sellest valgemaks. Vastupidiselt
kahele poole teed tekkisid vanad künnapuud. Need
kaharate okste all valitses tihe ja hääletu pimedus.

Tähted vaevalt kuuldavalt vihmapiiskadega sosis-

Andersen laskis akna alla. Künnapuu oks vaatas
tühjalt sisse. Andersen rebis selle küljest mälestus-
mööbelid lehed

Ja paljudel elava kujutlusvõimega inimestel oli
oma rännakutel igasugust tühja-tähja koguda.
Tühjal-tähjal oli üks omadus — see äratas ellu-
tunnet, taastas selle olukorra, milles tema, Ander-
sen, oli just sel hetkel, kui ta üles korjas mõne
mööbelikult, künnapuulehe või väikese eesliraua.

Andersen endamisi. Praegu oli ööpimedus
mõeldavam kui päikesevalgus. Pimedus võimaldas
tühjalt mõtteid heietada. Kui aga Ander-
sen villand sai, aitas pimedus välja mõelda
mõtteid lugusid, kus tema ise oli peategelaseks.
Lugudes kujutles Andersen end alati ilusana,
noorena, reipana. Ta pillas heldelt enda ümber neid
mõtteid sõnu, mida sentimentaalsed kriitikud nime-
tavad «pöisesia õiteks».

Õnneks oli aga Andersen väga inetu ja teadis seda
tunnet pikki ja kõhetu ning habelik. Ta käed ja
jalgad olid loiuks alla nagu hupiknukul. Selliseid
hupiknukke nimetasid lapsed tema kodumaal «hampel-
nukke».

Andersen omadustega polnud mingit lootust naiste tähe-
lepanu kohta. Kuid siiski tundis süda iga kord solvu-
sust, kui noored naised temast kui laternatulbast möö-
dasid.

Andersen jäi tukkuma

Andersen jäi tukkuma. Ta ärkas, siis nägi ta kõigepealt suurt rohelist
välja. See leegitses otse maa kohal. Nähtavasti oli väga
soe päev.

Andersen seisis. Väljast kostsid hääled. Andersen kuus
Kutsar kauples naistega, kes postitõlla teel olid
Andersen.

Andersen hääled olid niivõrd meelitavad ja kõlavad, et
Andersen meloodiline kauplemine meenutas retsitatiivi
Andersen.

Andersen ei tahtnud naisi viia selle tasu eest, mida nad
Andersen, mingisuguse nähtavasti täiesti tähtsusetu

linnakeseni. Naised raakisid läbisegi, et nad mekesi raha kokku pannud ja rohkem neil ei ole.

«Aitab!» ütles Andersen kutsarile. «Ma makseta juurde, nii et te saate selle summa, mida juba nõuate. Ja lisan veelgi, kui te sõitjatele enam ba tusi ei räägi ega loba ei aja.»

«Olgu siis, kaunitarid,» ütles kutsar naistele peale. «Tänage madonnat, et teile teele juhtus see maa prints, kes raha pillab. Ta lihtsalt ei taha teid postitõlda kinni pidada. Teie aga huvitate teda palju kui länudaastased makaronid.»

«Oh Jeesus!» lausus oiates preester.

«Istuge minu kõrvale, neiud,» ütles daam meil soojem.»

Tasakesi omavahel rääkides ja üksteisele andes ronisid neiud tõlda, teretasid sõitjaid, talaralt Anderseni, istusid kohtadele ja jäid vaik

Otsekohe hakkas lambajuustu ja mündi järele nama. Pimedusest hoolimata nägi Andersen ahel kuidas helkisid klaasitükikesed neidude odavate rõngastes.

Postitõld hakkas liikuma. Jälle ragises kruus all. Neiud hakkasid isekeskis sosistama.

«Nad tahavad teada,» ütles daam ja Andersen et ta pimeduses muigas, «kes teie olete. Kas torpaa võõramaa prints? Või tavaline reisija?»

«Olen ennustaja,» vastas pikemalt järele mõtle Andersen. «Ma oskan tulevikku ette kuulutada ja pimesuses näha. Kuid ma pole šarlatan. Ja võib-olla mõttes olengi ma vaene prints sellelt maalt, kus elas Hamlet.»

«Aga mida te suudate näha säärases pimeduses?» küsis imestades üks neidudest.

«Kas või teid,» vastas Andersen. «Ma näen teid selgesti, et mu süda täitub vaimustusest teie kaunuse üle.»

Ta ütles seda ja tundis, kuidas ta nagu külma tühjusest. Lähenes seisukord, mida ta alati oma poeemid muinasjutte välja mõeldes üle elas.

Selles seisukorras olid koos kerge ärevus, teadmisest tekkivad ja vahuna mänglevad sõnade kaskadid

ja, inimsudame üle valitsemise ootamatu

ta uhes tema lugudest paiskus kõliseses kaas klapinase laeka pealt, kus hoiti avaldamata ja tukkuvaid tundeid, kuhu olid peidetud kõik maapealsed võlud, kõik õied, värvid ja helid, lõhnad, tunded, südant hellitavad merede avarused, kohin, armastuse piinad ja lapse usaldav

Ta ei teadnud, kuidas seda seisukorda nimetada. Ta ei teadnud, kuidas seda seisukorda nimetada. Ta ei teadnud, kuidas seda seisukorda nimetada. Ta ei teadnud, kuidas seda seisukorda nimetada.

«Kas ja kuulsin ootamatult keset ööd teie tundeid,» ütles Andersen pärast hetkelist vaikust rahulolevalt. «Teie tundeid oli mulle küllalt, armsad neiud, et teid ei saanud oppida ja isegi rohkem — et teid armastama hakkasin oma korra kohatud õdesid. Ma näen teid tundeid, lehvivate heledate juustega neiud, teie tihti ja armastate niivõrd kõike elavat, et teie armastad istuvad teie õlale, kui te juurviljaaias töötate.»

«Oh, Nicolina, seda räägib ta ju sinust!» ütles üks neidudest valju sosinaga.

Nicolina, teil on kuum ja õrn süda,» jätkas Andersen rahulikult. «Kui teie armsamaga juhime, lähete teie ilma pikemalt mõtlemata tundeid lõõdele taha üle lumiste mägede ja kõrbete, et teda näha ja päästa. Kas ma räägin valesti?»

«Kui ma juba lähaksin...» pomises Nicolina kohmetult. «Kui teie niiviisi arvate.»

«Kuidas teie nimed on, neiud?» küsis Andersen. «Nicolina, Maria ja Anna,» vastas üks neist kõikide neidudest.

«Maria, Ma ei tahaks rääkida teie kaunidusest,» ütles Nicolina. «Ma ei räägin itaalia keelt halvasti. Aga juba nooruses ma ma poesia jumalale kõikjal ülistada ilu, kus ma iganes näen.»

«Kristus!» ütles preester tasa. «Tarantel on hullumustanud. Ta on hulluks läinud.»

«Oh olemas naised, kes on tõepoolest vapustavalt kaunid. Neil on peaaegu alati kinnine iseloom. Nad elavad

iseendas läbi neid põletava kire. See põletab seestpoolt nende palgeid. Teie, Maria, olete nii. Selliste naiste saatuse on sageli ebaharilik. Kurb või väga õnnelik.»

«Kas te olete kunagi niisuguseid naisi leidnud?» küsis daam.

«Mitte varem kui praegu,» vastas Andersen. «Sõnad käivad mitte ainult Maria, vaid ka teie armuline preili.»

«Ma oletan, et te ei räägi nii selleks, et pikk aeg remini mööduks?» ütles daam väriseval häälele. «Oleks liiga julm selle võluva neiu suhtes. Ja ka teie suhtes,» lisas ta vaikselt.

«Ma pole kunagi olnud tõsisem, armuline preili praegu.»

«Kuidas siis jääb?» küsis Maria. «Kas ma saan olla õnnelikuks? Või mitte?»

«Te tahate elult väga palju saada, kuigi olete taluneiu. Sellepärast ei ole teil kerge õnnelikuda. Aga te kohtate oma elus inimest, kes väärib teie armastust. Teie väljavalitu peab muidugi olema meeldiv inimene. Võib-olla on ta kunstnik, luuletaja, Itaalia vabaduse eest võitleja. Aga võib-olla on lihtne karjus või madrus, kuid sügava hingega. Lõpuks on see ükskõik.»

«Armuline härra,» ütles Maria häbelikult. «Ma ei taha teid ja sellepärast pole mul piinlik küsida. Ma olen nagu kui säärane inimene on juba vallutanud minu südame. Olen teda mitmel korral näinud, kuid ei teagi, kas ta praegu on.»

«Otsige teda!» hüüdis Andersen. «Leidke ta üheski viisil, ta hakkab teid armastama.»

«Maria!» ütles rõõmsalt Anna. «See on ju teie kunstnik Veronast...»

«Ole vait!» käratas Anna peale Maria.

«Verona pole nii suur linn, et seal ei saaks midagi leida,» ütles daam. «Pidage minu nimi meeles. Ma olen Helena Guiccioli. Elan Veronas. Iga veronlane võib teile minu maja juhatada. Teie, Maria, tulete Veronasse. Ja te elate niikaua minu juures, kuni te olete õnnelik juhtum, mida ennustas meie armastatud reisija.»

«Anna leidis pimedas Helena Guiccioli käe ja surus selle palge vastu.»

«Kasid, Andersen märkas, et roheline täht on kadunud. See oli läinud maa ääre taha. Tähendab, aeg on üle kesköö.»

«Aga miks te mulle ei ole midagi lubanud?» küsis Anna, kõige jutukam neidude hulgast.

«Teie saate palju lapsi,» vastas Andersen veendunult. «Te saate end hakerit kruusitäre piima järele. Teil on palju aega raisata, et neid kõiki igal hommikul kammida. Ses asjas aitab teid teie tulevane mees.»

«Kas mitte Pietro?» küsis Anna. «Saan väga hästi hakkama läbi, ilma selle mühaka Pietrotal!»

«Teil kulub veel palju aega selleks, et päeva jooksmise korda kõiki neid tibatillukesi poisse ja tüdrukuid nende uudishimust säravatele silmadele suunata.»

«Päevsti valdustes oleksid kõik need hullumeelsed ja moeldamatud!» ütles preester ärritatult, kuid ta ei pööranud tema sõnadele tähelepanu.

«Olen sosistasid jälle millestki omavahel. Nende sõnadest katkestas kogu aeg naer. Lõpuks küsis ta:»

«Aga nüüd, armuline härra, tahaksime teada, mis teie teie olete. Meie ei oska pimedas näha.»

«Olen rändav poeet,» vastas Andersen. «Olen noor. Olen tihedad lainelised juuksed ja tõmmu päevitus. Mu sinised silmad naeravad peaaegu kogu aeg seltsimist, et olen muretu ja seni veel kedagi ei armasta. Mu armus amet on teha inimestele väikesi kinke ja olla tulla kergemeelsete tegudega, kui need vaid rõõmuvad mu ligimesi.»

«Miks missugustega?» küsis Helena Guiccioli.

«Olen teile rääkida? Moõdunud suvel elasin ma tavaliselt tuttava metsaülema juures. Kord jalutasin metsa ja jõudsin väikesele lagendikule, kus kasvas üks seeni. Samal päeval tulin ma sellele lagendikule tagasi ja peitsin iga seene alla küll hõbepaberis kompositsiooni, küll vaikesse vahahilled kimbu, küll ühe või siidpaela. Järgmisel hommikul laksin metsaülema tütreaga samasse kohta. Metsaülema tütar

oli seitsmeaastane. Ta leidis iga seene alt neid elu-
hsi asjakesi. Ainult dattel puudus. Selle oli arvanud
vares ära viinud. Kui te oleksite näinud, mis ta
vaimustuses särasid ta silmad! Ma kinnitan, et
kõik need asjad olid pakapikkude peidetud.»

«Te petsite süütut olevust!» ütles preester pal-
lega. «See on suur patt.»

«Ei, see ei olnud pettus. Lapsele jääb see juhtuma
veks eluks meelde. Ja kinnitan teile — ta süda ei ole
nii kergesti nagu neil, kes seda muinasjuttu peale
elanud. Peale selle tähendan teile, teie puhadus, et ma
pole kombeks kuulata manitsusi, mida ma pole paku-
nud.»

Postitõld peatus. Neiud istusid lukumatult, ot-
võlutuna.

Helena Guiccioli oli langetanud pea ja vaikus.

«Hei, kaunitarid!» hüüdis kutsar. «Ärgake! Olete
kohale jõudnud!»

Neiud sosistasid jälle midagi isekeskis ja tõusid pa-
Ootamatult haarasid tugevad ja peened käed pime tu-
Anderseni kaela ümbert kinni ja kuumad huuled puu-
dutasid ta huuli. «Aitäh!» sosistasid need kuumad huuled
ja Andersen tundis häälest ära Maria. Nicolina te-
teda ja suudles ettevaatlikult ning hellalt, kaetud
juustega nägu, Anna aga valjusti ja tugevalt. Nelud
hüppasid maha. Postitõld hakkas mööda sillutatud tee-
veerema. Andersen vaatas aknast välja. Polnud mõne
näha peale puude tumedate latvade vaevalt rohket
taeval. Algas koit.

Verona üllatas Anderseni suurepärase hoone-
Pidulikud fassaadid võistlesid omavahel.

Kooskõlaline arhitektuur pidi kaasa aitama ho-
lisele tasakaalule. Kuid Anderseni südames puu-
rahu.

Õhtul helistas Andersen Guiccioli vanaaegse na-
ukse taga kitsal tänaval, mis tõusis kindluse poole.

Helena Guiccioli ise avas talle ukse. Roheline sam-
kleit liibus tihedalt tema saleda piha ümber. Samas
helk langes tema silmile ja need näisid Andersenile
täiesti rohelised nagu valkuuril ja kirjeldamatult l-
nid.

Helena Guiccioli ulatas talle mõlemad kaed, pigistas
talle sõrmedega tema laiu pihkusi ja juhtis ta väi-
selt.

«Muide järele,» ütles ta ja naeratas süüdlase-
tunde puudumine andis end juba tunda.»

«Ma kahvatas. Kogu päev oli ta Helena Guiccio-
li vaimuhäirega meenutanud. Ta teadis, et võib
südames armastada iga sõna, mis naine on lau-
dunud ta kaotatud ripsmekarva, iga tolmukubekest
talle. Ta mõistis seda. Ta arvas, et selline armas-
tus ta lubab sel lõkkele lüüa, ei mahu südamesse
«Ma tean, et see toob nii palju piinu ja rõõme, pisaraid ja
õnne ja okkaid, et tal ei jätku jõudu, et taluda
selle muudatusi ja ootamatusi.

«Ma teab, võib-olla tuhmub selle armastuse tõttu,
daga tule enam kunagi tagasi tema muinasjuttude
«Kas see? Mida on ta siis veel väärt!

«Ma teab, jääb tema armastus lõppude lõpuks vasta-
«Ma teab, palju kordi oli temaga juba nõnda juhtunud!
«Ma teab, naisi nagu Helena Guiccioli valitseb kapriis-
«Ma teab, iga päeval märkab selline naine, et ta Ander-
«Ma teab, minu. Ta oli ju iseendale vastik. Ta tundis
«Ma teab, enda selja taga iroonilisi pilke. Siis muutus ta
«Ma teab, puuseks, ta komistas ja oli valmis maa alla
«Ma teab.

«Ma teab, kujutluses,» kinnitas ta endale, «võib armas-
«Ma teab, kesta ja võib igavesti olla ümbritsetud
«Ma teab, saravast aupaistest. Naib, et ma võin märksa
«Ma teab, armastust välja mõelda kui seda tegelikkuses
«Ma teab.

«Ma teab, sellepärast tuli ta Helena Guiccioli juurde kindla otsu-
«Ma teab, teda näha ja siis lahkuda, et enam iialgi mitte koh-
«Ma teab.

«Ma teab, ta ei saanud seda Helena Guicciolile otseselt öelda.
«Ma teab, nende vahel polnud ju midagi juhtunud. Nad olid alles
«Ma teab, postitõllas tutvunud ega olnud teineteisele midagi
«Ma teab.

«Ma teab, Andersen peatus saali uksele ja vaatas ringi. Nurgas
«Ma teab, kandelaabritest valgustatud Diana marmorpea,
«Ma teab, mis oli otsekui kahvatanud omaenese ilu pärast.

«Ma teab, «Ma teab, tegi teid surematuks selles Dianas?» küsis
«Ma teab.

«Canova,» vastas Helena Guiccioli ja vaalus. Näis, et ta aimab kõike seda, mis Anderseni mõtlemisest toimub.

«Tulin jumalaga jätma,» pomises Andersen haälega. «Ma põgenen Veronast.»

«Sain teada, kes te olete,» ütles talle ainiti otse dates Helena Guiccioli. «Te olete Christian Andersen, kuuluis muinasjutuvestja ja luuletaja. Kuid selles elus end elus te kardate muinasjutte. Teil ei jalku teie enda julgust armastada.»

«See on mulle kanda antud raske rist,» tõi Andersen.

«Olgu siis, armas rändav poeet,» ütles Helena Guiccioli kurvalt ja pani kae Anderseni õlale. «Põgen! Päästke end! Naergu teie silmad alati. Arge minu peale. Ent kui te kannatate vanaduse vaevade haiguste käes, siis tarvitseb teil oelda ainult ühele ja ma tulen nagu Nicolina jala tuhandete lüüde üle lumiste mägede ja labi kuivade kõrbete, et te lohutada.»

Helena Guiccioli laskus tugitooli ja kattis kätega. Küünlad praksusid kandelaabrites.

Andersen nägi, kuidas pisar nõrgus Helena Guiccioli sõrmede vahelt, hiilgas korra, langes kleidi sisse ja veeres pikkamisi maha.

Andersen sööstis tema juurde, langes põlvile, huuled vastu sooje, tugevaid ja õrnu jalgu. Helena Guiccioli sirutas silmi avama käed, kummalgi suudles teda huultele.

Teine kuum pisar langes Anderseni näole. Ta tõi selle soolast niiskust.

«Minge!» ütles Helena Guiccioli tasa. «Ja andke luulejumal teile see andeks.»

Andersen tõusis, võttis kübara ja väljus kiiresti.

Kogu Veronas helisesid kellad ja kutsusid ohtralt jumalateenistusele.

Nad ei kohtunud enam kunagi, kuid mõtlesid loomulikult aeg teineteisele.

Võib-olla sellepärast ütles Andersen veidi enne surma ühele noorele kirjanikule:

«Ala muksin oma muinasjuttude eest kõrget, ja ütleksin, et ma ei saa seda müüa. Ma loobusin nende heaks oma elust ja lasksin mööda selle aja, kui kujutlusvõime, mis on kõigest oma jõust ja kõigest oma särast, oleks leidnud koha loovutama tõsielule.

«Ma soovin, osake valitseda kujutlusvõimet inimeste ja nende õnneks, mitte aga õnnetuseks.»

1911

KORV KUUSEKÄBIDEGA

Helilooja Edward Grieg veetis sügise Bergeni metsades.

Kõik metsad on oma seenelõhna ja lehtede heli toredad. Aga eriti toredad on mägimetsad mere kallal. Seal on kuulda murdlainete kohinat. Merelt tuleb vahetpidamata udu ja rohke niiskus paneb sambla ja pilviselt kasvama. Maani ulatuvate roheliste salkude ripuvad nad okstelt alla.

Peale selle elab mägimetsades lõbus kaja nagu lapsed rästas. Ta ei ootagi muud kui vaid seda, et saaks häälest kinni haarata ja see üle kaljude lennutada.

Ükskord nägi Grieg metsas väikest tütarlast latsipatsikesega — metsavahi tütar. See korjas kuu elusid korvi.

Oli sügis. Kui oleks saanud koguda kõik maapinnalt kulla ja vase ning sepistada sellest mustmiljonid lehte, oleks see moodustanud ainult väikese osa mägimetsa sügisest pidurüüst. Liigiti oleksid sepistatud lehed olnud krobedad võrreldes ehtsatega, eriti haavalehtedega. Kõik teavad, et isegi linnusirin paneb haavalehti värisema.

«Mis su nimi on, tütarlaps?» küsis Grieg.

«Dagni Pedersen,» vastas tütarlaps poolsosinal.

Ta ei vastanud poolsosinal mitte ehmatusest ega kohmetuse tõttu. Ehmuda ta ei võinud, sest Griegil ei olnud naersid.

«Küll on hull!» ütles Grieg. «Mul pole sulle midagi kinkida. Ma ei kanna taskus ei nukke, paelu ega sõnu jänkusid.»

«Mul on ema vana nukk,» vastas tütarlaps. «Kunagi oli ta silmi kinni. Näe nüüsi!»

Tütarlaps sulges aeglaselt silmad. Kui ta need uuesti avas, näitas Grieg, et tal on rohelised silmad, milles ilus lehestik täpikestena peegeldub.

«Aga nüüd magab ta lahtiste silmadega,» lisas Dagni. «Vanad inimesed magavad halvasti. Ka vanaisa ei saa magada.»

«Kuule, Dagni,» ütles Grieg, «mul tuli hea mõte. Ma annan sulle ühe huvitava asja. Aga mitte praegu, vaid kümne aasta pärast.»

«Kui kaua,» küsis Dagni.

«Kui pikk aeg!»

«Tul aru, ma pean ta alles valmis tegema.»

«Aga mis see on?»

«Tul saad teada.»

«Kui te tõesti kogu eluajal saate valmis ainult viis kuuks mänguasja?» küsis Dagni nõudlikult.

«Tul lähemal.»

«Ma ei, nii see pole,» vaidles ta ebakindlalt vastu.

«Ma teen ma ta paari päevaga valmis. Aga sellise kingi kingita väikestele lastele. Ma teen kingitusi lastele.»

«Ma teen teda katki,» ütles Dagni anudes ja sikutas.

«Tul aru,» ütles Grieg. «Ei riku ära. Küll te näete! Vanaisal on mängupaad. Ma pühin sellelt tolmu ega ole mängupaad.»

«Tul pisematki kildu küljest ära lõõnud.»

«Dagni on mu lausa ummikusse ajanud,» mõtles Grieg.

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Tul aru,» ütles Grieg, «mida täiskasvanud alati ütlevad laste ees piinlikku olukorda satuvad.»

«Hagerup,» vastas Dagni ja küsis laupa kort
«Kas te meile sisse ei astu? Meil on väljaõmmetud
laudlina, kollane kass ja klaaspaat. Vanaisa lubas
seda kätte võtta.»

«Aitäh. Praegu pole mul aega. Hüvasti, Dagni»
Grieg silitas tüdruku juukseid ja läks meile poole.
Mossis näoga vaatas Dagni talle järele. Korvi hõõg
viltu, käbid veeresid sealt välja.

«Ma kirjutan uhe loo,» mõtles Grieg. «Tühjalt
lasen trükkida: «Dagni Pedersenile, metsavaht Hagerupile
Pedersenile, kui ta saab kaheksateistkümnendaks
seks.»»

Bergenis oli kõik vana viisi. Kõik, mis võis
summutada — vaibad, eesriided ja pehme moobel.
oli Grieg ammu majast välja viinud. Ainult vana
oli jäänud. Sinna sai kümmekond külalist kutsu
istuma panna ja Grieg ei tihanud teda välja visata.

Sõbrad ütlesid, et helilooja maja sarnaneb puu-
duri elamuga. Tema ainsaks ehteks oli klaver. Inim-
kellel oli kujutlusvõimet, võis nende valgete
vahel kuulda imelisi asju — alates sombuse Põhja-
lainete mühinast ja tuulest, mis nende kohal oma
sikut saagat vilistab, ja lõpetades kaltsunukku
plikakese lauluga.

Klaver oskas laulda kõigest — inimhinge
püüetest ja armastusest. Valged ja mustad klahvid
lest Griegi tugevad sõrmed üle tõttasid, igatse-
naersid, kõmisesid nagu kõu, raevutsesid ja jäid
jälle vait.

Siis kõlas vaikuses veel kaua üksainus peenike
nagu oleks nutnud Tuhkatriinu, kellele õed lugu
vad.

Tagasi kallutudes kuulas Grieg seni, kui see
negi hääl vaibus köögis, kus juba ammust aega
kilk.

Nüüd võis kuulda, kuidas vesi kraanist tilgub, lugu-
des sekundeid metronoomi täpsusega. Tilgad kinnu-
sid, et aeg ei oota ja tuleb rutata, et teoks teha kõik, mis
mõttes mölgub. Grieg kirjutas muusikapala Dagni
Pedersenile üle kuu aja.

Jõudis kätte talv. Linn mähkus uttu. Roostes latid

alustid igast maailmakaarest tagasi ja tukkusid puust
balkondide ääres vaikse aurunohina saatel.

Varsti tuli lumi maha. Grieg nägi oma aknast, kuidas
need lugevad ja puulatvadesse takerduvad.

Muldugi pole võimalik muusikat sõnadega edasi anda,
kõik kui rikas meie keel ei oleks.

Grieg kirjutas õnne ja neiuea ääretust veetlusest.

Grieg kirjutas ja nägi, kuidas saravate roheliste silma-
tatarlaps talle rõõmust hingetuna vastu jookseb.
Ta võtab tal kaelast kinni ja surub oma hõõguva
hallide habemetüügastega põse vastu.
«Aitäh!» ütleb tütarlaps ega teagi ise veel, mille eest ta
tänab.

«Sa oled nagu päike,» ütleb Grieg talle. «Nagu mahe
ja varahommik. Su südames puhkes valge lill ja
ta kogu su olemuse kevadelõhnaga. Ma tunnen elu,
ta sulle temast ka ei räägitaks, usu alati, et ta on
iluväärne ja kaunis. Ma olen vana mees, aga ma
noorusel andnud oma elu, töö ja ande. Olen kõik
andnud ära andnud. Selle tõttu olen ma võib-olla
mõnikumgi kui sina, Dagni.»

«Sa oled valge öö tema salapärase valgusega. Sa oled
ka oled koidukiir. Sinu hääl paneb südame võpa-
»

«Sa oled õnnistatud kõik, mis sind ümbritseb, kõik, mis
puudutab ja mida sina puudutad, kõik, mis sulle
on teeb või sind mõtisklema paneb.»

Grieg mõtles Grieg ja mängis kõike, millest ta mõt-
les. Ta oli kahtlus, et teda salaja kuulatakse. Ta isegi
mõeldas, kes seda teevad. Need olid tihased puu otsas,
mõeldavad madrused sadamast, naabermajas elav
kilk, madalast taevast langev lumi ja paiga-
lad klakkiga Tuhkatriinu.

Grieg kuulas isemoodi
kõik, mis talaksid rahutuks. Kuidas nad ka ei sabista-
nud nende tiuksumine klaverimängu sum-
mutada.

Grieg mäletas tulnud madrused istusid trepile ja
nina luristades Pesunaine ajas end sirgu,
kaega üle punetavate silmade ja vangutas pead.
Mõnikord kahhelahju vahelt välja ja piilus Griegi läbi

Lumi lakkas sadamast ja jäi õhku seisma, et k... majast kuldsete ojadena voogavaid helisid. Tuhk... aga lõi naeratades silmad maha. Tema paljaste ja... ees seisis kristallkingad. Need kõlisesid tasakesi... seks Griegi toast kostvale muusikale.

Neid kuulajaid hindas Grieg rohkem kui palat... riides ja kombekat kontserdipublikut.

Kaheksateistkümnepäevase lõpetas Dagni koo... Sel puhul saatis isa ta Kristiaaniasse oma õele M... dale külla. Las laps (isa pidas teda veel lapseks),... Dagni oli juba sihvakas neiu raskete tumblondide... sidega) näeb ilma ja inimesi ning lahutab natuke...

Kes teab, mis Dagnit tulevikus ootab? Võib-olla... ja armastav, aga kitsivõitu ja igav mees? Või muu... amet kulapöcs? Või teenistus ühes Bergen arvu... laevakontoritest?

Magda töötas teatris õmblejana. Tema mees Nils... samas teatris juuksuriks.

Nad elasid teatrimajas väikeses pööningutoas. Alati... oli näha plagudest kirendav laht ja Ibseni mälestus... mas.

Päev otsa kostis lahtistest akendest aurikute... Onu Nils tundis neid nii hästi, et võis, nagu ta... nitas, eksimatult öelda, kas vilistab «Nordernet» Kope... haagenist, «Šoti laulik» Glasgow'st või «Jeanne d'Arc»... Bordeaux'st.

Tädi Magda toas oli rohkesti teatrikraami: bro... siidi, tulli, pitse ja paelu, vanaaegseid mustade... linnusulgedega viltkübaraid, mustlaste sulle, halle p... kaid, vaskkannustega ratsasaapaaid, mõõku, lehvi... valgeks kulunud nukkidega hobekingi. Seda k... tarvis nõeluda, lappida, puhastada ja triikida.

Seinal rippusid raamatutest ja ajakirjadest valjab... gatud pildid: Louis XIV aegade kavalierid, krinolinn... kaunitarid, rüütlid, sarafane kandvad vene naised, n... rused ja viikingid tammepärgadega peas.

Tuppa tuli ronida mööda järsku treppi. Alati oli... värvi ja pronksitinktuuri lõhn.

Dagni käis tihti teatris. See oli väga meeldiv... pärast etendust ei saanud Dagni kaua uinuda ja... kord isegi nuttis oma voodis.

...lled kokkunud tädi Magda rahustas Dagnit. Ta... et ei tohi pimesi uskuda seda, mis laval toimub... et on Nils nimetas Magdat selle eest kanaks ja ütles... et tule vastupidi, teatris peab kõike uskuma. Vastasel... et ei oleks inimestele mingit teatrit vaja. Ja Dagni...

...tuneti käis tädi Magda visalt peale, et vahelduseks... kontserdile.

...titi ei vaieldud vastu. «Muusika on hinge peegel,»... ta...

...ta kasutas meeleldi ülevat ja udust stiili. Dagni... ta ütles ta, et tütarlaps sarnaneb avamängu esimese... eduga Magdal aga oli — tema sõnade järgi — nõia... nuste üle. See pidi avalduma selles, et Magda... kostüüme. Aga kes siis ei teaks, et inimene... muutub iga kord, kui ta uue kostüümi selga... enda siis tulebki välja, et uks ja seesama näit... hja oli vile alatu mõrvar, täna moondus kirglikuks... ajaks, homme saab temast õunarr ja ülehomm... ohvrikangelane.

«Dagni!» hüüdis tädi Magda neil puhkudel, «topi kõr... t... ja ära kuula seda koledat lobisemist! Ta ei... aru, mis ta jahvatab, see pööningufilosoof!»... juunikuu. Ööd olid valged. Kontserdid toi... mapargis lageda taeva all.

Dagni läks koos Magda ja Nilsiga kontserdile. Ta... lgi panna oma ainukese valge kleidi. Kuid... et ilus tudruk peab olema riidetatud nii, et... ümbrusest erineks. Tema pika kõne mõte oli... kuvõttes see, et valgetel öödel peab tingimata musta... olma, pimedal ajal aga, vastupidi, helevalgeid riideid... lliga vaielda polnud mõtet ja Dagni pani selga... sidpehme sametkleidi. Kleidi tõi Magda kostüü... lund.

Kui Dagni selle kleidi selga pani, jäi Magda nõusse... et võib õigus olla; miski poleks Dagni tõsist kah... t... ja tema pikki tumeda kullaläikega patse nii... t... tõstnud kui see salapärase samet.

«Varda, Magda,» ütles onu Nils summutatud häälel... et on nii ilus, nagu läheks ta esimesele kohtami...

«...»
«Justament!» vastas Magda. «Aga miskipärast ei näi...

nud ma enda ees ilusat pöörast poissi, kui sina
korda tulid minuga kohtama. Sa oled mul lihtsalt
mökk.»

Ja Magda suudles onu Nilsi laubale.

Kontsert algas õhtul pärast seda, kui sadama-
tavaliselt, oli vanast kahurist tulistatud. Kahurid
märkis paikese loojumist.

Hoolimata õhtusest ajast ei süüdanud dirigent
orkestrandid lampe pultide kohal. Õhtu oli nii vahva
pärnade lehestikus põlevad laternad olid naht-
ainult selleks süüdatud, et kontserdi pidulikkust

Dagni kuulis sümfoonilist muusikat esimest korda.
See avaldas talle kummalist mõju. Kõik need voogad
ja murisevad helid kutsusid temas esile hulga unenä-
pilte.

Siis ta võpatas ja tõstis pilgu. Talle viirastus, et
frakiga mees, kes kontserdi eeskava teadustas, oli näe-
tanud tema nime.

«Kas sina, Nils, hõikasid mind?» küsis Dagni
Nilsilt, vaatas talle otsa ja kortsutas kohe kulmu.

Onu Nils vaatas Dagnit pooleldi hirmu, pooleldi
mustusega. Ja täpselt samuti vaatas teda tädil Magda
taskurätt suule surutud.

«Mis on?» küsis Dagni.

Magda haaras tal käest ja sosistas:

«Kuula!»

Siis kuulis Dagni frakiga meest lausuvat:

«Kuulajad tagumistest ridadest paluvad mul kuu-
Niisiis, praegu tuleb ettekandele Edward Griegi kuu-
teos, mis on pühendatud metsavaht Hagerup Pedersenile
tütrelle Dagnil Pedersenile tema kaheksateistkümnenda
taseks saamise puhul!»

Dagni ohkas nii sügavasti, et tal hakkas rinnus va-
Selle ohkega katsus ta kurgus kipitavaid pisaraid tagasi
hoida, aga see ei aidanud. Dagni tõmbus kõssi ja kate-
näo kätega.

Algul ei kuulnud ta midagi. Temas kohises tormi-
kuulis ta lõpuks, kuidas karjasarv varahommikul huu-
ja keelpillionkester talle sadade värelevate hääle-
vastab nagu kaja.

Meloodia päisus, tõusis, tuhis nagu marutuul, va-
gas ule puulatvade, rebis lehti, sasis rohtu, peksis küt-

oku nakku. Dagni tundis helidest tekkinud õhuvoolu
suis end rahunema.

Jah! See oli tema mets, tema kodukoht! Tema mäed,
õhuhüüded, tema mere mühin!

Tal laevad kundsid vahutavat vett. Tuul ulus
metsas. Märkamatult muutus see häällõukate
metsas, ohus kukerpallitavate lindude vidista-
liste huigeteks, lauluks tutarlapsest, kelle
hallim koidu ajal viskas pihutäie liiva. Dagni
lõulaku kodumagedes kuulnud.

Õhtu oli see tema! See pikk hallipäine mees, kes
õhtuusekabidega korvi koju viia. See oli Edward
Grieg ja suur muusik! Ja tema heitis Griegile
õhtu oska kiiresti töötada.

Õhtu oli see kingitus, mille Grieg talle kümme
õhtu oli lubanud teha

Õhtu oli see varjamatuud tanupisaraid. Selleks ajaks
õhtu maa ja taeva vahel tais muusikat. Voogav
õhtu püü palved linna kohal lainetama. Pilvede
õhtu võkusid tahed.

Õhtu ei laulnud enam. Ta kutsus. Kutsus endale
õhtu sellele maale, kus ükski häda ei suuda jahu-
õhtu mustust, kus keegi ei võta teiselt tema õnne,
õhtu sarab nagu kuldikroon hea muinasjutuhaldja
õhtu.

Õhtu tulva sekka kostis äkki tuttav hää. «Sa oled
õhtu see «Sa oled koiduviir!»

Õhtu ka vaikis. Algul viivitamisi, siis järjest hoog-
õhtu muusises aplaus.

Õhtu tõusis ja laks kärmesti pargivarava poole. Kõik
õhtu talle järele. Võib-olla turgatas mõnele kuula-
õhtu me, et see tütarlaps äkki ongi Dagni Pedersen,
õhtu Grieg oma suurematu teose pühendas.

«Ta on surnud!» mõtles Dagni. «Miks?» Kui oleks
õhtu teda naha! Kui ta suutaks! Millise tormi-
õhtu va südamega Dagni talle vastu jookseks, tema
õhtu kinni võtaks, pisarast marja põse vastu tema
õhtu muuks ja ütleks üheainsa sõna: «Aitäh!» —
«Mille eest?» küsiks Grieg. «Ma ei tea...» vastaks
õhtu, «Selle eest, et te mind ei unustanud. Teie hel-
õhtu eest. Selle eest, et te mulle avasite selle ilu, mis
õhtu ab olema inimese elu sisuks.»

Dagni kõndis mooda tuhje tanavaid. Ta ei märganud, et tema kannul, puides markamatuks jaada, tuli Magda saatel. Nils tuikus nagu joobnu ja põnn midagi nende tühises elus juhtunud imest.

Linn oli veel oohämaruse hõlmas. Aga põhjalt kuldaski juba nõrgalt aknaid.

Dagni läks kaldale. Peegelsile meri magas und.

Dagni pani käed kokku ja ohkas sügavasti talle endale veel selgusetust, aga kogu tema olemust haaranud maise ilma ilu tajumisest.

«Kuuled, elu,» ütles Dagni vaikselt, «ma armastan sind.»

Ja ta puhkes naerma, vaadates pärani silmi laevitajaid. Need õõtsusid tasakesi selges hallis vees.

Nils, kes eemal seisis, kuulis teda naervat ja laksatas joon. Nüüd oli ta Dagni pärast rahulik. Nüüd teadis ta, et Dagni elu ei jookse tühja.

1953

VENEMAA SUDAMES

...k, mil see jutustus algab, oli pilves, aga see pilv oli ootel kastnud vihm, see aga tähendas, et pilves igas öiekroonis ei sädelenud veetilk, vaid pilved ja põõsad lõhnasid tugevasti ning värskendavalt.

Ma liksin mööda luhta ühe üsna salapärase järve ääres. Mõistliku inimese arust polnud selles järves midagi salapärast ega võinudki olla. Aga mõistatuslik tundus see järv igaühele, ja kui palju ma ka vaevatsin, ei suutnud ma selle nähtuse põhjust välja selgitada.

Minu arvates seisnes salapärasus selles, et järvevesi oli selge, aga näis vedela tõkatina (nõrga roheka undliga). Lobisemishimuliste kolhoosiäätide jutu pidid selles mustendavas vees elama nii suured need «nagu samovar». Kellelgi ei olnud õnnestunud öelda kas või ühtegi sellist kokre, aga vahel harva näis sügaval järves midagi pronksikarvalist, löi laaga ja kadus.

Õnnetuslikkuse tunne tekib siis, kui ootad midagi ilmutut ja mitte päris igapäevast. Aga järve ümbritseva kõrge puhmastik ärgitas mõtlema, et seal on varjula varjul midagi seni nägematut ja pööraselt vahvat: kas punaste tiibadega kiil või sinine valgete tiibadega lepatriinu või mürgine hõbepuu, mille lihavad tülid on inimese käsivarre jämedune.

Ja koi seda leidus seal tõepoolest, kaasa arvatud ka suured mõõkjate lehtedega iirised. Need peegeldusid vees ja millegipärast seisis selle peegelduse ümber

alati kobaras hõbedased kalamaimud nagu nõõpu magneti küljes.

Luhas ei liikunud kedagi. Heinaajani oli jäänud nädalat paar. Kaugel eemal silmasin ma väikest poist kellel oli peas talle ilmselt liiga suur pleekinud keldi väelasemüts. Ta hoidis kõrbi hobust valjaist ja hõlmidagi. Hobune loopis pead ja vihtus poissi oma sabaga eemale nagu parmu.

«Onu-u!» hõikas poiss. «Onu-u, ae-e! Tule siia! See oli tungiv hädahüüd. Pöörasin oma teelt tagasi ja läksin poisi juurde.

«Onu,» ütles ta, mulle hallide paluvate silmadega, «tõsta mind ruuna selga, ma ei saaks ühata.»

«Kust sa oled?» küsisin ma

«Apteekrilt,» vastas poiss.

Ma teadsin, et meie küla apteekril Dmitri Seppelil polnud lapsi, ja imestasin poisi ebahariliku ütluse üle.

Ma tõstsin ta üles, aga otsemaid hakkas ruun poist silmapilkselt ja näis isegi suikuma jaavat. Ma tõstsin poisi talle selga, ruun aga konutas uhtemoodi ja paistis, et ta kavatseb päev otsa niiviisi seista. Ta ei norkas pisut. Siis hüppas poiss ruuna seljas kõrgelt ja andis oma paljaste kandadega tubli matsu vastu looma tolmuseid punnis külgi. Ruun kõöksatas imestusest ja hakkas laisalt õõtsuval sammul sorkima Koproja tolmaste asuvate liivaküngaste poole.

Poiss hüppas kogu aeg, liigutas ägedalt küünarnikke ja tagus ruunale kandadega vastu külgi. Siis mõistis ma, et ilmselt on ainult sihukese kauniste raske tõsta võimalik sellest ruunast midagi välja pigistada.

Sügavale järskude kallaste vahele peidetud järve ääres tuis mudakarva vari ja selles varjus hõbetas kaste peal iseenesestki hõbedasi remmelgaid.

Oksal istus väike hall, punase kõhu ja kollase küünaga

«Kõhuga lind ning laskis ilma nokka avamata kuulda tühjalt, meeldiva kõlaga plaginat. Ma muidugi imetlesin seda lindu ja tema lõbusat tegevust ning hakkasin «õõ» rühkima vee äärde.

Ast oli selles, et pärast eksameid Moskva koolis sõitis ta kulla linnatüdruk Maša, suur loodusesõber, ja ma tahtsin talle kingituseks korjata kõiksugustest ilusatest lilledest kimbu. Aga et inetuid lilli pole olemaski, siis mind kaunis raske ülesanne — mida valida. Opuks otsustasin võtta ühe õie või ühe oksa kõigilt «õõ» lilledelt, mis järve läbitungimatu, kastemärja ja lõhnaga niiskena palistasid.

Ma tahtsin ringi. Kaldal olid angervaksa õrnad kolled õiekobarad juba puhkenud. Neil oli mimoosi õied koju viia, eriti tuulise ilmaga, oli peaaegu võimatu. Ometi löikasin ma angervaksa varre ja peitsin poissi alla, et õied enneagu ei pudeneks.

Ma tahtsin seda löikasin laiu mõõgataolisi kalmuselehti. Tuli tugevat vürtsikat lõhna. Mulle meenus, et need perenaised laotavad suurteks pühadeks pöranade kalmuseid ja et nende lõhn püsib visalt majas peaaegu talveni.

Kooluslehe esimesed viljad — rohelised pehmete hõõrtega kaetud käbikesed — olid juba valmis. Ma võtsin temagi.

Vaevaga sain kuiva oksa abil kätte ja tirisin ettevaatult välja kilbuka valged, veepinnal ujuvad, punaka õhnikuga õied. Kroonlehed ei olnud siidpaberist pakitud ja närtsisid kohe. Tuli kilbukas ära visata. Siis hakkasin ma sellesama oksa abil kaldale õitseva vesiroosi juurde. Tema roosad õiepöörised seisid vaikeste õõguste tuttidena vee kohal.

Õied vesiroose ei saanud ma kuidagi kätte. Riidest võtsin ja vette ronida ma ei tahtnud: järve põhjale ulatus üle põlve. Vesirooside asemel murdsin ma taime nimega luigelill. Tema õied olid nagu tuupid poordunud vaikesed vihmavarjud.

Õied vee ääres vahtisid piparmünditihnikust välja ja suutult sinisilmaliste meespeade pesakonnad. Kaugemal, põldmuraka rippuvate oksalingude taga, näolvakul tihkete kollaste õisikutega reinvars ja punane ristik oli segi hiireherne ja madaraga

ning terve selle tiheda lilledžungli kohal kõrgus hupl
suur karuohakas. Ta seisis kindlalt vööni rohus ja
nanes raudrüüs rüütliga, kellel on raudogad küün
nukkidel ja põlvekaitsmeil.

Soojenenud õhk «viras» lillede kohal, virvendi
peaaegu igast õiekarikast ulatus valja kimalase, me
või herilase vöödiline tagumik. Nagu valged ja sidu
kollased lehekeseid lendlesid õhus liblikad.

Veel kaugemal aga kerkis kõrge viirpuude ja k
vitste müür. Nende oksad olid nii kokku põimunud
näis, nagu kasvaksid kibuvitsa leekpunased ja v
valged mandlilõhnalised õied mingi ime läbi u
sama põõsa otsas.

Suured õied valgusele vastu pööratud, seisis ud
piduruus kibuvits, üleni täis teravaid õienuppe. T
õitseaege langeb kokku kõige lühemate öodega – m
Põhja-Venemaa öodega, mil öobikud kastes hommin
laksutavad, rohekas ehakuma silmapiirilt ei kao
südaöösi on nii valge, et selgesti paistavad pilve
taevas. Nende lumistel jarsakutel võib sin-seal m
gata päikese roosat vastuhelki. Ja hõbedane reisilennu
mis suures kõrguses lendab, sätendab selle öö kolu
nagu aeglaselt langev täht, sest seal, selles kõrgu
kust tema tee viib, paistab juba päike.

Kui ma, kibuvitstest kriimustatuna, nõgesekupla
täis, koju jõudsin, kinnitas Maša parajasti varava kül
paberilehte. Sellele oli trükitähtedega maalitud:

Teel on väga palju pori,
palju tolmu, on seal ka,
jalad hästi puhtaks hari,
suis võid majja astuda.

«Ahaa!» ütlesin mina. «Sa siis käisid apteegis ja nägid
seal ukse seesugust kirja?»

«Oi, missugused lilled!» hüüatas Maša. «Kangem
kenad! Jah, ma käisin apteegis. Ja nägin seal h
toredat inimest, Tema nimi on Ivan Stepanovitš K
kin.»

«Kes ta siis on?»

«Üks poisike. Lihtsalt haruldane poiss.»

Ma ainult muigasin. Olgu mis tahes, aga külpoi

tuulsin ma läbi ja lõhki. Paljude aastate kogemused
«Tavaliselt võimaldasid mul julgesti kinnitada, et neil kär
atutud ja kärarikastel kaaskodanikel oli üks tõeliselt
omadus. Füüsik määratleks seda sõnaga
«labitus». Need poisikesed olid «lābitungivad»,
«labitungijad», ehk nagu öeldakse rahvakeeles,
«nõel jätkus kõikjale».

Need poisikesed metsatihnikusse, jarvesoppi või sooserva
«Tavaliselt pole sattunud, igal pool olen eest leidnud poisi
«Tavaliselt annukalt tegelevad äärmiselt mitmekesiste ja
«Tavaliselt samapanevate asjadega»

Ma muidugi ei räägi sellest, et olen neid septembri
«Tavaliselt» ja udusel koiduajal, nainud kulmast
«Tavaliselt» märjas lepavõsas üksildase järve kaldal,
«Tavaliselt» kakskümmend kilomeetrit eemal. Nad
«Tavaliselt» põõsastes, omatehtud õnged käes, ja ainult
«Tavaliselt» hääli, mida nimetatakse ninaluristamiseks,
«Tavaliselt» nende kohalviibimist. Mõnikord olid nad nii hästi
«Tavaliselt» et ma neid üldse ei märganud ja võpatasin,
«Tavaliselt» taga äkki sosistati kahedahäälne palve:
«Tavaliselt», anna üks uss!»

Need poisikesed neisse metsikutesse maanurkadesse, kuhu
«Tavaliselt» jalg harva astub», nagu armastavad ütelda
«Tavaliselt», kes kirjutavad seiklusjutte maalt ja merelt,
«Tavaliselt» poisikesi ohjeldamatu kujutlusvõime ja uudis-
lõhku

Ma arvan, et kui peaksin põhjanabale või, ütleme,
«Tavaliselt» poolusele sattuma, siis istuks kindlasti sealgi
«Tavaliselt» luristav poiss, kes jääaugu ääres turski õngitseb,
«Tavaliselt» poolusel aga urgitseks ta katkise noa abil maa
«Tavaliselt» välja magnetraua tükki.

«Tavaliselt» eriti silmahakkavaid omadusi ei teadnud ma
«Tavaliselt» et olevat ja küsisin seeparast Mašalt:

«Mispoollest ta siis lihtsalt haruldane on, see sinu
Ivan Stepanovitš Krõškin?»

«Tavaliselt» kaheksa-aastane,» vastas Maša, «aga otsib ja
«Tavaliselt» apteekri jaoks kõiksuguseid ravimtaimi. Näiteks
«Tavaliselt»

«Tavaliselt» sest jutust selgus, et Ivan Stepanovitš Krõškin
«Tavaliselt» meespandavalt sarnane selle poisiga, kelle ma vana
«Tavaliselt» selga tõstsin. Ja kõik kahtlused hajusid, kui sain
«Tavaliselt», et mainitud Krõškin ilmus apteegi juurde koos

kõrvi ruunaga ja et see ruun jäi kohe magama, kui ta aia kulge seoti. Ivan Stepanovitš Krõškin aga läks apteeki ja andis apteekrile kotitäie Koproja taimeid korjatud palderjani.

Selgusetuks jäi ainult üks asi: kuidas Ivan Stepanovitš Krõškin oskas ruuna seljast maha tulemata palderjani korjata. Ent kui sain teada, et Ivan Stepanovitš hobust paitserihmapidi järel vedas, siis taipasin, ratsa sõitis ta ainult palderjani kasvukohani, sealt tuli jalgsi tagasi.

Siinkohal on paras aeg viia jutt sellele, millest ma õigupoolest tahtsingi rääkida, nimelt apteeker Dmitri Sergejevitšile, ja vahest isegi mitte niipalju temale kui mind juba ammu kutkestanud teemale: inimese suhtumine oma töösse.

Dmitri Sergejevitš oli endaunustusest andunud tööle teadusele. Temaga juttu ajades veendusin ma, et ta on levinud kujutus, nagu võiks leida ebahuvitavaid elukutseid, on eksitus, mis tuleneb meie võhiklusest. Sellest ajast peale hakkas mulle maa-apteegis meeldima kõik, alustades äsja pestud põrandate värskest hõngust ja kadakalõhnast ning lõpetades kihiseva boržoni higiseks tõmbunud pudelitega ja valgete portselantükutega riulitel, millel oli must pealkiri «Venemaa mürk!»

Dmitri Sergejevitši sõnade järgi sisaldab peaaegu kõik taim kas tervistavaid või surmatoovaid mahlu. Tema ei anne seisab selles, et need taimemahlad eraldada, neid omadusi tundma õppida ja neid inimese heaks kasutada.

Palju oli muidugi juba vanasti teada, näiteks maitsetaimede või sõrmkubaralehtede mõju sudamele või muu selline nähtus, aga tuhanded taimed olid veel tundmata ja see töö tundus Dmitri Sergejevitšile kõige huvitavamana maailmas.

Sel suvel oli Dmitri Sergejevitš ametis vitamiinide hankimisega noortest mahniokastest. Ta sundis meid kõiki jooma kibedat rohelist okkaleent, ja kuigi me meeldis krimpsutasime ning kirusime, pidime ometi nõustuma, et mõju on suurepärane.

Ükskord tõi Dmitri Sergejevitš mulle lugeda palderjaraamatu — farmakopöa. Mul ei ole selle tapne pealkiri mees. See raamat oli niisama huvitav kui kõige la...

... meisterlikumalt kirjutatud romaan Temas...
... kasuguste taimede — mitte üksnes rohttaimede...
... vaid ka sammalde, samblikkude ja seente —...
... taiesti ullatavaid ja ootamatuid omadusi...
... ole ol seal üksikasjalikult seletatud, kuidas neist...
... arstimeid valmistada

... avaldas Dmitri Sergejevitš rajooniajalehes...
... lühikirjutusi ravimtaimede — mõne ulimalt...
... puusimatu teehele või tubakaseene — üle. Need...
... mida Dmitri Sergejevitš millegipärast jälje...
... nimetas, avaldati üldpealkirja all «Sõprade

... majas nägin ma knopkade ja seinale kinnitatud...
... aljalõikeid Dmitri Sergejevitši kirjutistega ja...
... jargi teada, millist haigust seal põetakse...
... oli alati poisikesi täis. Nemad olidki Dmitri...
... vitši peamised taimedega varustajad. Poisikesed...
... ennastsalgavalt ja ronisid ka sellisesse para...
... nagu näiteks Osjasohu või isegi kaugel asuva...
... nimega Kroonujõe taha, kuhu harva sattus...
... aga, kes sinna sattus, teadis kõnelda väikeste...
... järvedega kõnnumaast, kus kasvavad suured...
... lühikud

... muretsemise eest ei nõudnud poisikesed...
... peale kummiluttide. Näost punased, punni...
... neid lutte täis puhuda, sidusid paelajupiga...
... midagi õhupallitaolist, niinimetatud lenda...
... Muidugi ei lennanud need poisid, aga poisid...
... lutsid neid alati kaasas, viristasid neid vahel...
... ümber sõrme, tekitades ähvardavat vuhinat...
... lutsalt löid nendega üksteisele pähe, nautides...
... tavand plakse, mis seda tegevust saatsid.

... ebaõiglane arvata, et poisikesed enamiku päe...
... lutsalt logesid ja mangisid. Mangisid nad ainult...
... olivaheajal, ja sedagi mitte iga päev. Enamasti...
... nad taiskasvanuid: karjatasid vasikaid, tõid hagu...
... pajuviitsu, muldasid kartuleid, parandasid aedu...
... täiskasvanute äraolekul mudilaste järele...
... alvem oli muidugi see, et mudilased vaevalt kaia...
... ja et neid tuli alati kukil kaasa tassida.

... rohkem armastasid poisikesed kaht inimest —
... Dmitri Sergejevitši ja vanameest hüüdnimega Utiil

Utiil ilmus kulla harva — kord kuus, mõnikord ka veminigi. Laisalt kõmpis ta, tolmune presentmanteeljas, oma lapilise setuka kõrval, kes hoolsasti vahtis sikutas, laskis piitsanööril mööda maad järele loheda ja hõikus haleda haalega:

«Võtan vastu kaltse, vanu kalosse, sarvi ja sõrgu!»

Vankri eesotsas seisis Utiilil harilikust vineerist kokkulöödud võlukast. Kasti avatud kaane siseküljel rippsid naelte otsas kirjud mängukannid: viled, kuulika kummipaelte küljes, tselluloidist nukud, aratõmbepöidlid ja eredavärvilise puuvillase tikkimislõnga vihid.

Niipea kui Utiil kulla sisse sõitis, jooksid poisikesed ja plikatirtsud kõigist majadest tema juurde nagu karpaspojad perenaise kutset kuuldes. Suure kurruga kummitades lohistasid nad oma väiksemaid vendi ja odesid kaasa ning surusid vaba käega vastu rinda vanu kottid, lääpis viiske, murdunud lehmasarvi ja igasuguseid kaltse.

Utiil vahetas räbalad ja sarved uute, veel varuvarustatud kleepuvate mänguasjade vastu ja pidas oma vaikset kaubahankijatega iga asja puhul pikki läbirääkimisi vahel aga läks nendega isegi tülli.

Täiskasvanud ei toonud Utiilile kunagi midagi — oli laste eesõigus.

Ilmselt arendab lastega suhtlemine inimeses paljusid häid omadusi. Utiil oli pealtnäha karmi koorega, tugevpeletu, nagu öeldakse: juuksed salkus, näol hall hahameetüügas, kestendav nina päikesest ja tuulest punane. Kähisemisest hoolimata oli ta hääl vali ja kare. Ta vaatamata neile kurjakuulutavatele tundemärkidele ei öelnud Utiil lastele kunagi ära. Ainult ühel korral oli võtnud ta punase pleekinud sarafaniga tütarlaplast vastu isa saabaste täiesti pehkinud saari.

Tüdruk vajus kuidagi üleni kossi, tõmbas pea õlgade vahele ja hakkas aeglaselt koju minema, nagu oleks teda löödud. Utiil ümbritsevad lapsed jäid äkki vaikse krimpsutasid nagu, mõned hakkasid isegi nina nolutama.

Utiil keeras endale mahorkast jämeda plotski ja näis, et ta ei märganud ei nutvat tütarlast ega tema jõhkrate teost vapustatud lapsi.

Utiil vajutas ta plotskipaberi kinni, pani suitsu kasti sülitas. Lapsed vaikisid.

«Kas teil hakkas?» kuis Utiil vihaselt. «Ei saa aru. Mida täidan riiklikku ülesannet. Teie ärge mulle raskust tekitage. Olgu ainult edasiseks töötlemiseks kõlblikud med. On selge?»

Lapsed vaikisid. Utiil tõmbas ühe mahvi ja käskis laste poole vaatamata:

«Kõik talle järele! Eluga! Põrnitsevad mind nagu kassid!»

Utiil viis lastekari sööstis heidutatud varblaseparve kompositsiooni sarafaniga tüdruku kodu poole.

Utiil ja kohmetu tüdruk, silmis veel kuivamata silmad, toodi kohale ja Utiil vaatas ta saapasääred tähtselt, ränge näoga üle, viskas nad vankrisse ja andis tüdruku vastutaksu kõige toredama, kõige kirjuma ja kõige ilmale olid tulipunased pruntis põsed, pärani seisvad silmad ja paksud harali sõrmed.

Utiil võttis aralt nuku, surus ahtakese rinna vastu ja hakkas naerma. Utiil sakutas ohje, setukas lingutas ja tõmbas — ja kruusas krigisev vanker hakkas liikuma.

Utiil ikka endist viisi vali ja pealtnäha jõhker, käis tüdruku vankri kõrval, ilma et oleks tagasi vaadanud.

«Kui paarkummend maja oli selja taga, kõhis tüdruk puhtaks ja tõi kuuldavale hõike:

«Minu vastu kaltse, sarvi, sõrgu, katkisi kalosse!»

Utiil järele vaadates mõtlesin, et maailmas ju otsekui ei ole ebameeldivamat tegevust kui kaltsukorjajal, kes ei oska see mees oma ametiga kolhoosi lastetööstusele teha.

Utiil arvutav, et Utiil töötas isegi teatava inspiratsiooniga ma ütleksin, leidlikult, ja hoolitses oma lähedaste varustajate eest. Ta nõudis oma juhtkonnalt vahetamiseks küllades välja uued mänguasjad. Manustatud sortiment (majandusmeeste tahtel, kes nähtavasti tunne ega armasta oma emakeelt, on raske mõelda võõrsõna «sortiment» täiesti välja tõrjunud oma sõna «valik») oli Utiilil mitmekesine ja ahvat-

Utiilimaks sündmuseks külas oli see, kui Utiil Dmitri kutsis tellimust täites tõi linnast pronksitud õnge-

konkse, millega ta paberitukile kirjutatud erimeelset järgi tasus neile poistele, kes apteegi jaoks ravimtaimed olid korjanud. Ivan Stepanovitš Krõškin sai vastava teenetele tervelt kümme õngekonksu.

Õngekonksude jaotamine toimus hardas vaikus. Poisid võtsid oma päevi näinud sonimütsid nagu kulluse järgi peast ja hakkasid süvenenult nohisedes õngekonkse hoolega kinnitama mütsivoodri külge — kõige poisikeseaarete kindlaimasse hoiukohta.

Oleme kõik harjunud sellega, et meil Venemaal valdaval naiiliselt kõige silmapaistmatum ja tagasihoidlikum mehele mune tapsemal vaatlemisel osutada väga erakordseks ja tähelepanuväärseks. Eriti hästi mõistis seda kirjanik Leskov. Mõistis muidugi sellepärast, et ta Venemaal põhjalikult tundis ja armastas, oli ta risti ja põlvili läbi sõitnud ning oli sadade lihtsate inimeste läheduses sõber.

Dmitri Sergejevitši tagasihoidliku väliskesta all, mille kohta naljaviluks võiks öelda, et see paistis silma ainult selle poolest, et temas polnud midagi silmapaistvat. Ta peitus oma töös aina uut otsiv hing, enese ja teiste vabanduse nõudliku humanisti hing.

Utiili jõhkra koore all tuksus avar ja hea süda ja poole selle oli tal mõttelendu, mida ta oma naiiliselt armastatud töös rakendada oskas.

Ma mõtlesin sellest ja meenutasin üht naljakat lugu, mis meie kandis juhtus minu sõbra ja minuga.

Sõitsime ükskord Vanale kanalile kalastama. Nime nimetatakse siinkandis üht kitsukest, kiiresti voolava pruuni veega metsajõge. See jõgi asub inimelanikkudest kaugel metsapõues ja sinna jõuda pole niisama lihtne. Algul tuleb sõita nelikümmend kilomeetrit kitsarööpmelise raudteega, siis mõnikümmend kilomeetrit jalgkäia.

Vana kanali sügavates hauakohtades elasid suured sained ja nende pärast me sinna läksimegi.

Tagasi tulime järgmisel päeval. Vaiksest hämarast metsast jõudsime välja kitsarööpmelisele raudteele. Tundus tugevat tärpentin, säepuru ja nelgi lõhna, mis juba august, kaskedel paistis siin-seal esimesi kollaseid lehti. Kord üks, kord teine leht läigatas loojuva päikese kiirtes kuldselt.

... vaike tühjadest kaubavagunitest koosnev rongisime sellesse vagunisse, kus oli rohkem naisi. Naised vedasid pohla- ja seenemarsse. Kaks noortest riides ja habetunud jahimeest istusid vaguni avatud uksele, jalad rippu, ning tegid suitsu.

Algul rääkisid naised omi asju, aga varsti vallutas neid hämar metsa salapärase veetluse, naised ohkasid ja jäid vait.

Ilm jõudis heinamaade vahele ja vaikne öhtutaevas muutus ulatuses näha. Paik vajus rohtu, uttu ja metsa ning rongimurin ei suutnud summutada linde, loomade ja trillerdamist põõsastikus kahel pool teed.

... hakkas kõige noorem naistest loojuvat päikest laulma ja tema silmad näisid kuldsed. Ta lauldas Rjazani laulu ja mõned naised hakkasid kaasa laulma.

Kõik naised jäid vait, ütles kaltsakas, sineliriidest jalatalladega jahimees summutatud häälel oma kaaslastele.

«Laulame meie kah, Vanja? Mis sa arvad?»

«Mis siis ikka, laulame,» nõustus kaaslane.

Kaltsapuntrid hakkasid laulma. Ühel oli sügav ja tugev bassihää. See voolas vabalt ja võimsalt ning me kõik istusime sellest ebatavalisest häälest lummatult.

Nagu alati, tekitas laul kujutluspilte, igaühel ise oma. Minu silma ette tõi laulja hääle öhtu maal, tugev lõkketule suitsu, öhtueha põldude kohal.

Naised kuulasid lauljaid, vangutasid imestusest päid, ta hakkas kõige noorem naistest tasakesi nutma, aga keegi ei vaadanud tema poole, sest need ei olnud valumurepisarad, vaid tulid ülevoolavast vaimustusest.

Lauljad jäid vait. Naised kukkusid neid haruldase õnnutunni eest tänama ja neile õnne ning pikka elu soovima.

... küsisime me lauljalt, kes ta on. Ta nimetas end lihtsast arveametnikuks Okaa tagant. Me meelitasime teda Moskvasse sõitma, et mõni kuulus Moskva laulja konservatooriumi professor teda kuulaks. Me ütlesime, et on kuritegu istuda sellise häälega siin kolgas ja mitte talent maha matta. Ent jahimees ainult naeratas hehkult ja punnis visalt vastu.

«Mis te nüüd!» ütles ta. «Mis ooperist võib ma
asjaarmastajahääl puhul juttu olla! Pealegi pole
enam nii noor, et võiksin riskida ja oma elu segi lüüa.
Mul on maal aed ja naine, lapsed käivad koolis. Nii
leidsite küll — Moskvasse sõita! Ma olin kolme
aastast Moskvas, sealsest rahvamurrust käis mul pea hoo-
mikust õhtuni ringi ja valutas nii kõvasti, et ma nüüd
ei tahtnudki kui koju tagasi jõuda.»

Väike vedur vilistas heleda häälega. Me lähene-
me oma jaamale.

«Teate mis,» ütles mu sõber jahimehele otsustavalt
«meil tuleb siin maha minna. Ma annan teile oma
Moskva aadressi ja telefoni. Sõitke tingimata Moskva.
Ja võimalikult varsti. Ma viin teid vajalike inimeste
kokku.»

Ta rebis märkmikust lehe välja ja kritseldas sellele
kiiruga oma aadressi. Rong sõitis juba jaama sisse
ja jäi seisma ja puhkis raskesti, valmis jälle liikuma
kama.

Jahimees luges nõrgal ehavalgel mu sõbra sedeli lüh-
i ja küsis:

«Te olete kirjanik?»

«Jah.»

«Aga muidugi, tean küll. Olen lugenud. Väga
mustav tutvuda. Aga lubage ka minul omakorda
esitleda — olen Suure Teatri solist Pirogov. Täna
pärast, ärge selle väikese komöödia pärast minu peale
pahaseks saage. Ma võin selle põhjal ainult ühte öelda
õnnelik on maa, kus inimesed üksteisesse nii soojalt
suhtuvad.»

Ta puhkes naerma.

«Ma räägin muidugi sellest, kui innukalt te tahtate
kolhoosi arveametnikul aidata ooperilauljaks saada. Ma
olen kindel, et kui ma tööpoolest oleksin olnud arve-
ametnik, ei oleks te mu häälel kaotsi minna lasnud.
Aitäh selle eest!»

Ta raputas tugevasti meie käsi. Rong hakkas liikuma
ja me jäime üsna segastele puust perroonile. Al-
lus nüüd meenus meile Dmitri Sergejevitši jutt, et laulja
Pirogov igal suvel veedab puhkust oma kodukohas, suu-
res Okaa-taguses külas meie lähedal.

Kuid on aeg jutustus lõpetada. Ma taban end sell-

olevat nakatunud kohalike taatide lobisemishimust
entian otsekui ülevedaja Vassili. Temale tuleb
lugu tingimata teise meelde, see aga kolmanda,
kolmanda neljanda ja seetõttu ei lõpe tema jutt ilmaski
korda.

Minu ulesanne oli äärmiselt tagasihoidlik: jutustada
võimalikestki asjadest, mis annavad tunnistust vene
rahva andekusest ja südamlikkusest. Tähtsatest asja-
dest räägime mõni teine kord.

1911

METSAKORDON

«273»

See lugu on pandud kirja talumaja arklitoas. Arklitoa on lahti, küünlavalgus meelitab sisse halle ööliblindude. On nii vaikne, et alt, tühjadest tubadest kuulduki kettiksumist. Kaugel Okaal vilistab aurik. Küla magad, aknad on pimedad. Öuest tuleb värskete sindlikaa lõhna.

Seinal ripub gravüür, Garibaldi portree tema meelepleekinud allkirjaga. Kuidas sattus see siia? Esimene biograafiad on mõnikord niisama ootamatud kui meeste omad. Katsun taastada selle portree teekonda Pariisist, kus ta graveeriti, siia, Kesk-Venemaa külle.

Pildil pole graveerija allkirja, kuid gravüüri tagaküljel on kleebitud prantsuse ajaleht. Ma oletan: see on maamaja endine omanik, ammu surnud kunstnik, kes ka kaua Pariisis, kais Bougry'alis Turgenevil külas, tundis Viardot'd ja kohtus nahtavasti Garibaldiga.

Garibaldi! Itaalia taevas, sõjakäik Rooma, õlipuudest lõhnav õhk, unelmate, poeemide ja viletsuse maailm.

Garibaldi elab siin kitsas kambris koos Fjodor Toomase pronksbareljeefiga «Lahing Fère-Champenoise'is». Ohtu tulid aialt arklitoa aknale vaadates tundub tuba Garibaldi portreega nagu vaevuvalgustatud kajut, mis ei ole üldumere pilkaspimedas oos.

Mina, selle suure tühjaks jäänud maja viimane elanik, sõidan lähemal päeval Moskvasse, aga esemed jäävad: bareljeef, Garibaldi portree ja vana lamp, millele on maalitud vesiveski, ja laud ja põdrakanepi kimbuke jäävad vaikselt siia talvitama. Ja imelik on aasta pöördumisel näha neid asju jälle samas kohas, mõelda, et aasta on

meel halli juustesse ning toonud kogemusi, siin on kõik muutumatu, ainult gravüür on ehk pisut rohketunud.

Ma arvan kujutleda seda tuba ajal, kui mind siin enam ei olnud. Aeglaselt venivad päevad, pikalt piserdab vihma. Kõik on katusesele surnud, kagardunud lehti. Siis vanastab pakane rõsked liivikud, lumi tuleb maha, majad on kaetud sinihall taevas, losutab kuni kevadeni.

Põdrakanepi õied külmuvad, muutuvad pruuniks, lilled ja pudenevad põrmuks, niipea kui üks kevadel on möödas. Kõdunenud imemaailm! Aru saab sellest õieti, kui vaadata neid õisi läbi suurendusklaasi — kogu maailm on otstarbekas ja viimistletud. Kuivanud lilled, mis visatakse prügihunnikusse, on niisama apellatsioonitundlikud kui kogu maakera oma taimede ja loomade oma läbipaistva õhusfääriga.

Taimed suurendavad ajataju. Tihti elavad nad meist rohkem. Mõnikord on tahtmine elada niisama kaua kui Garibaldi portree.

Meie elu ainulaadsuse ja imetlusvääruse tunnetamine üksi juba leevendab pettumusi ning kaotusi, ebatõenäolisi õnne välgatusi. Kirjanike, luuletajate ja filosoofide ülesanne ehk ongi just ülistada elu kui kõige suuremat ja täiuslikumat, mis on olemas päikese all.

Ma arvan, et elu ilu ei seisa üksnes tuleva ootuses, vaid ka olemas, vaid osalt ka mälestustes. Mälestused on meile vajalikud väljamõeldisele, luuleloomingule. Kes ei mälestaks mälestustele andudes olnud olematuid asju? Kuidas ei jätaks mälestuste puhul läbielatust meelde põhilise?

Mälestused pole ainult koltunud kirjad, pole vanadus, kuldunud õied ja reliikviad, vaid elav, tuikav, poesia-loodav maailm.

Ma arvan, et jutt on üksnes pikale veninud sissejuhatus, et meenutada ja silme ette manama seda, mis on kummine kilomeetri kaugusel toast, kus Garibaldi portreeks on vaadata maailma pilutatud silmil.

Ma arvan, et jutt tuleb Praja jõest, mis saab alguse Suurtest jõedest.

Ma arvan, et jutt on ühisõhtul sammusime, paunad seljas, maamaja kitarööpmelise jaama poole. Liiv oli vastu ööd ja Metsaservale kerkis tuttav sinine täht.

Nagu ikka puhkes vaidlus mis taht see on, Jupp või mõni muu? Tähe virvendav valgus kandus üle tume date männilavade, kanarbikku kasvanud liivaküngade, sindlikatuste ja kuld nokapuude, üle kogu metsa. Viljudes jätkas ta oma aeglast randu tahekujude kaudu ja otsekui rõhutas öö selgust ning kargust.

Kitsaroõpmelise vagunis oli pime ning kitsas kühk, ööks tõusnud kuu ainult vilksatas mändide taga ja loovaskset kuma reisi jate nägudele.

Mu kõrval istus kaheteistkümnenda aastane tütar, roosa tärgeldatud kleidi, roosade patsipaeltega ja rätikuga juustel, mis näisid samuti roosadena. Isegi silmad läkisid kuupaistel piduliku roosa helgiga. Tütar laps sõitis tagasi kodukülla oblastilinnast, kus kaotas oma venna, tootuskooli direktorit. Peet roosa häälega jutustas ta kõikidest linnas nähtud asjadest, eriti ühest — nimi oli tal meelest läinud — «hobused pandi tõlla ette ja nad vedasid toreda tantsu, tud tädisid külaskäigule».

«Kas sa filmi helilooja Glinkast nägid?» kostis pimedusest järsku kähisev mehe hää.

«Vist nägin. Kuid nad on mul peas kõik seganum mäleta enam.»

«Aga kelle muusika on selles filmis?» küsis sama hämmangelt. «Sa ei tea? Glinka enda oma. Veel on näiteks repäraste muusikaga ooper «Hovanštšina». Selle on kirjutanud helilooja Mussorgski. Noorsugu peaks seda teadma.»

«Kus sa seda!» vastas vanaldane naine, kes kogu aeg kobas sibulakotti jalge all. «Kesse kõike jõuab teada. Ei seda jaks.»

«Tühi jutt!»

«Teie siin räägite helilooja Mussorgskist,» ütles kavalalt vanake, kes kogu aeg oli tukkunud ja jalgad virgus. «Meil Korostovis juhtus temaga üks lugu.»

«Kellega? Temaga?»

«Jah, just helilooja Mussorgskiga. Tunamullu oli ilmatu suurvesi. Okaa ujutas luhad seitsme kilomeetri laiuselt üle. Ööd muidugi pilkased. Niisugune pimeus et silmaga läbi ei puuri! Tuurman oli vist väheke vaimu. Kaldus faarvaatrist kõrvale ja ajas luhale künka otsa. Kõvasti! Kolm nädalat sikutati ja, sikutati, lahuti saadud. Laev jäigi luhale kuiva kätte. Aasta ei

... me tõu-veeni. Alles suurvesi kergitas ta

«Jumps sa, vanataat, siin ajad,» sõnas heliloojate

«Juurad vist unisest peast?»

«Näib õigust!» hõikas pimedusest noor haal.

«Näe lugu juhtus aurikuga «Helilooja Mussorgski». Ma ise nägin. Aurik seisab luhale, ümberringi kasvavad igasugu lilled. Naljalugu!»

«Kellele nali!» pomises vanamees. «Roolimees sai aga ilu loo eest kohtuliku karistuse.»

«Tule talle ära!» tähendas sibulakotiga naine. «Miski hukutas laeva. Kui need mehed kaanima pistavad,»

«Lõik trillallaa. Aurik on ometi riigi masin. Tema,»

«Lõik lorum, keerab aga ratast ühe sõrmega. Silma»

«Lõik lannata ma neid viinavasikaid!»

«Näe, ei ajal on joodikud haruldased,» sõnas näht-

«Näe, üksel lepitavalt, pläru surnuks tallates.»

«Näe, lohoosis ei leia nüüd joodikut tikutulega. Rah-

«Näe, kuskaks läinud. Ja tööd teeb agaramalt.»

«Näe, kohta ei tea öelda, aga oma tööpäevad pean»

«Näe, pistis vanem naine kähku ja kompas jälle oma»

«Näe, kust kostis kuiva sibulakoore krabinat.»

«Näe, abul? Aiamaalt?»

«Muu jah. Isiklik.»

«Näe, vist laadale? Klepikisse?»

«Laadale jah.»

«Näe, ma vaatan, et vagun mustlasi täis,» tähendas

«Näe, lojate teadja. «Voorivad Klepiki aastalaadale.»

«Näe, ma noormees nägusake!» lõõritas akna all seisev

«Näe, lanna rinnahäälega ja tõmbas suitsule tuld. «Kogu»

«Näe, voor on kõigest kuus inimest. Ja sul juba kit-

«Näe, kutuli valgustas mustlanna sinakaid juukseid.

«Näe, hulkurielu,» ohkas mustlanna. «See on nagu

«Näe, lugu — teist korda ei näe teda iial enam.»

«Näe, rahvas!» ütles heliloojate spetsi tase ja kum-

«Näe, minu poole. «Sõitsin kord Sassovosse. Kogu»

«Näe, on oli puupüsti täis ja kõik ilmatu raskete kottidega.

«Näe, kõrval aga istus noor mustlanna, väike tüdruk»

«Näe, Mustlasiludus! Pakke polnud tal mingisuguseid,

«Näe, kimpuske. Miski natuke rätiku sisse seotud. Tüd-

«Näe, hakkas, hakkas virisema. Siis see mustlanna sõlmis

kimpsu lahti. Vaatan, seal sees on leivatükk ja kogu
suurt jorjenit. Mustlanna andis lapsele jorjenioie
mingi manguasja. Tüdruk jäi vait ja hakkas õiega m
gima.»

«Neil on armastust säärase asjade vastu,» tähend
vanamees.

Mustlased läksid välja vagunikotta, kõnelesid ma
lestki ja akki hakkas madal naisehää laulma mu
justi, et summutas puhvrite ragina ja vastu vagunise
peksvate okste sahina. Mustlanna laulis uht ammu unu
tatud laulu:

«Nagu lumiste väljade sinine õis
on su ilu mu silmade ees...»

Vagunis jäi vaikseks. Moõda kandus kuuvalge
uppunud mets. Metsateede sügavuses valendas udu

See, kuidas kõik vaikides mustlanna laulu kuulustid,
näitas, et ilu ja igatsus ilu järele polnud ses vagunis
kellelegi võõras, teda tajus igaüks: saeveskitöoline, too
hoositallimees, roosa kleidiga tütarlaps, vanamees, ta
oli elus juba nii palju näinud, et ta silmades leidis
ainult leebust kõige vastu.

«Ja-ah,» lausus tallimees, kui mustlanna laulu lõp
tas, «oli mul naine, Tanja, peenike nagu pillikeel.

Tallimees takerdus ja vaikis. Ei saadudki teada m
juhtus ta naisega. Ja tallimeest Tanja kohta kus
ei sõandanud keegi, isegi mitte uudishimulik vana no
sibulakotiga. Too üksnes ohkas, laskis pea nõrga
kuivatas musta pearatiku nurgaga vaikselt silmi

Hilisööl väljusime Letniki pooljaamas. Tee viis läh
tasa kahiseva kasesalu. Soodelt õhkus külma.

Hulk aega laksime uhtlasel sammul nagu soodur
rannakul. Kahe tunni parast tungis idataevasse no
puhas sinendus. Seal kaugel metsade taga kerkis koo
Ja koiduhahetuses kiirgas täht veel heledamalt le
oõsel.

Paikkond muutus iga kilomeetriga üksildasemad
Pikkamisi jõudsime maaratu suurde laanekõrbe.

Kui juba täiesti valgeks laks, istusime teeveerde puu
kama. Pea kohal väristas noor haab oma õrnu, sidrun
kollaseid lehti. Tasa langes neid puust, jäi rippu hanni
niitidesse, kuslapuupuhmastesse.

... Nesterovi Venemaa,» ütles keegi meist pooli

... on junud ütlema: «Levitani maastikud», «Nes-
... maa». Need kunstnikud on aidanud meil
... maas hoopis erilist sügavat lüürikat. Pole mis-
... lles, et nende ojakeste ning lepikute, kahvatu
... ning metsaste mäeveerude nägemisse seguneb
... kurbust — kurbust ehk selle üle, et iga
... nende maastikkudega tähendab uhtlasi ka
... On kurb, et ei saa seda põgusat sügis-
... muuta kuiva kuldse lehesaju lõputuks sahi-
... juhedate järvede lõputuks helklemiseks, suitsker-
... pilvede lõputuks ringmänguks.

... huvakunkalt avanes vaade tundmatu jõe
... Selle taga kerkisid taeva poole okasmetsad,
... kremlid. Metsaservas paistis küla, ja nagu
... aluvines, väga kõrge, aegadest mustunud puu-
...

... luhta sinendava veena. Üksnes heinakuh-
... mustasid nagu väikesed saarekesed.

... minekuga. Kellelgi polnud tahtmist pai-
... Kula jõe taga alles magas. Katuste kohal
... ühtki suitsuvinet. Ei kostnud lehmaammu-
... luke laulu. Tundus, nagu lamaks meie ees nõiu-
... oma sügavas vaikuses. Seesugused võisid ehk
... tared meie esivanemate muinasjuttudes,
... aastate viisi istusid kedervarre taga ilusad
... ja ootasid oma armastatuid.

... kerkis puhas õlgkollane päike. Külaservas
... lamedalt huikama karjapasun. Nõiutud paik

... paunad selga ja sammusime üle kastese
... kula poole Tundus sookailu magusat hõngu.
... lähemal kostis karjapasuna luikamine.

... kohtasime külatanumas. Ta tuli lehmakar-
... l lehmäl kõlksus kaelas vasesst krapp.

«Vand, see on õige tegu!» hõikas karjane, võttis mütsi
... lumardas. «Aitäh, sõbrad, et püssi ligi võt-
... ei anna asu. Pea iga päev murravad mul-
... linnahed satuvad meie kanti harva.»

«Miks siis?»

«Kõlgas, pärapõrgu. Tabar on siia pääseda. Oleme

«Mis küla see on?»

Grīšino oli tavaline küla. Nõnda oleks tema
öeldud vist igas kirjelduses. Ent ses tavalisuses
vaikset ning kodust võlu: nikerdatud aknaliistud, la-
trepikojad, lodjapuumarjad pistandtarade kohal, va-
palgivirnad iga varava ees, riikad tulipunased ko-
naiste hallid silmad — karmid, arglikud või lehed-
kaelkookude otsas täisämbreid kandvate peten-
ettevaatlik kõnnak, käharad pelargooniumid koon-
purkides, kanepina heledaks pleekinud lastejuuk-
d

Vaatasin taret ja mu süda tõmbus kokku
ikka, kui näed seda, millest oled palju aastaid mööd
Olin mõelnud, et hea oleks elada naisuguses puhta
laanekurus asuda sinna pikaks ajaks ja vaikselt
tada. Mulle näis, et ainult nõnda saab kirjutada
asju — kiirustamata, läbimõeldult, täie jõuga

«Astuge, palun tuppa,» ütles ta sõbralikult, ilma
oleks küsinud, kes me oleme ja mis meil vaja. N
teid aknast. Vaatasin, et jahimehed tulevad, Mo
nähtavasti, lõbusad, haritud inimesed. Me Al
rõõmustame alati võõraste üle. Võõrad on meil haru
sed.»

«Aljoša tuleb kohe,» ütles naine. «Ta peseb ennast. Kaks mul neid lapsi on. Aljoša ja Katja. Aljoša on lühike nõukogu esimees, Katja töötab Klepiki lähedal vabrikus. Küllap tulite sealt mööda. Tee on seal kaetud.»

«Kuldas nii?»

... astus kojast tuppa kabe eideke triibuline
... all, jäi lävel seisma ja pühkis kiras pihuga
... suud

vee peal nagu kallis ehe, mille noor sügis hõõr-
minema visanud. Sügis oli alles päris noor, ta
alustas oma üürikest elu.

Saaks ometi aeglustada aja jooksu, et kaua su-
järve kohal see leebe valgus, see võrratu päev, et
võiks jalgida lindude varjusid veepinnal, taevast
tõusvat vaevumärgatavat sätendust!

Otsekohe sai selgeks, mis tähendab sõna «tühj-
Ja ühtlasi tekkis kerge kahjutunne. Mispärast? Pärast,
rast, et inimene ühegi pingutusega ei suuda edasi
selle päeva veetlust, nende vete, rohtude, suure
hurma, ega ka seda, mis on praegu ta hinges. Ja
oli, et näed seda üksinda, nägema peaksid ap-
sulle armsad ning kallid inimesed. Kui inimene
õnnelik, on ta helde, ta ihkab olla teejuhiks
juurde. Praegu me olime õnnelikud, kuid vabariiki
sest vaimustus ei salli hüüatusi ega väliseid
dusi.

Järve lähedal aasal seisis kasetlattidest pink
kõrval posti otsas oli silt «Koht suitsetamiseks». All
oli kirjutatud pliiatsiga: «Vaadake, et hoiate seda
Lõkke tegemine on kõvasti keelatud. Metsavaht Alek-
Želtov.»

Silmitsesime küll teraselt, kuid leidsime pingi juu-
maast ainult ühe koltunud koni — nii vahekud-
see tee. Kohas, kus nädala jooksul käib ehk kak-
inimest, oli säärase hool metsa eest seda liigut-
Kaardi järgi otsustades kadus tee viie kilomeetri
gusel Linevo järve padrikuisse.

Kordonihoonet seisis Pra vaikselt kaarus künka-
Katusele oli löödud valge laudkilp musta kirjega
Selle numbri järgi orienteerusid üle laante lendavad
lennukid.

Metsavaht Aleksei Želtov, tuulest pargitud
vanamees, peas pleekinud roheline nokkmüts valge-
määrgiga — kaks vaskset tämmelehekest — istus
ees pingil ja luges ajalehte, nagu ei märkaks ta midagi
viit meest, pikkamisi kordonile lähenemas.

See oli ilmne kavalus. Aknast oli ta meid juba
märganud ja nimme tulnud välja lugema. Kogu
olekuga tahtis Aleksei Želtov ehk onu Ljoša näidata
et võõrad pole siin haruldased ja et tema kui p-

and paljukäinud inimene ei tunne mingit huvi selle
n, kes me oleme, miks tulime ja kuhu läheme.
tatu kink onu Ljošaga oli meile juba tuttav — see oli
tuleb jutt, mis kogenematu linnainimese kimba-
paneb.

Õnneks põuast, sellest, et kuskil, arvatavasti Kriuša
mets, viljasaagist, ajaleheuudistest, Klepiki
mitte üht sõna öömajast või sellest, kes me
õmaja otsekohe küsida polnud sünnis, tuli
harane oli nende maakohtade vääramatu

te joodi männi alt allikast vett, kiideti seda,
suutsu ja alles siis siirdus jutt peamisele: kas
onu Ljoša juures mõneks päevaks ulualust ja kas
muid on nõus meile toitu valmistama?
akapealne on meil suur, heina palju, elage, kui kaua
te Külaliste üle on mul alati hea meel. Mis aga
tub toidusse, see pole minu asi. Tuleb küsida mu-
Aršaa käest. Ei ma tea, on ta nõus või mitte. Maja-
on tema käes.»

Aršaa, väheldane, kuivetu, tumeda ning karmi
hüües, vastas muidugi, et jumal hoidku — viiele
süüa teha! Ei sellest tule midagi! Äkki ei tee
parele, nagu tunamullu juhtus metsnikuga. Keetis
pappi, mees aga nurises, et hirmus rasvane.
tehl ainult narritas, aga tema pole siamaani
Perenaisele on niisugune asi haavav. Samo-
vart asi. Aga puder — jumal teab, kuidas seda
Näha, et linnainimesed, hellitatud. Tema
on lull paks, kuid lihtlabane.

Teie meie pealekaimistele vastas eideke visalt:
«Mitte ei tea, mis teha...»

Aršaa ehmus äkki:

«Te oma kotid-pussid õue jatsite? Tooge tuppa
tuba istud? Peent tubakat passid?» kätsatas ta
teele. «Aita asjad sisse tuua. Inimesed on väsi-
ma käinud. Sul pole muud, kui saaks aga juttu
põhjala. Kui jäävad meile kauemaks, siis jõuad jahva-
tall.

«Lol kas kärmesti söögilauda küürima.

«Kogu toon teile pisut piima. Missugust te soovite,
mukust või õhtust lüpsi? Panen samovari üles,

praen säinast — vanamees ennist püüdis. Eks mis edasi saab.»

Komme oli täidetud ja sest silmapilgust peale ema Ariša askeldama ning õiendama, hoolitsedes nagu oma laste eest. Ta silmis säras lahkus ning ta ja ta aina kordas:

«Issake, kolm aastat pole meil võõraid olnud! et tulite meile kordonisse. Küll mu pojad-tütred rõõmustavad! On teised inimestest hoopis võõrad! Mina ise olen istunud siin pärapõrgus eluaeg. Tah mul kenad, nāgusad! Pojad samuti. Praegu on tal metsas vahtkonnas. Isale abiks. Meil on see vaht lõputu, üks inimene ei tule kuidagi toime.»

Elasime kordonis mitu päeva, puüdsime Šuget käisime küttimas Orsa jarvel, milles oli puhast ainult mõni sentimeeter — selle all lebas paks nātske muda. Kukkusid lastud pardid vette, ei neid katte enam ühegi väega. Orsa kaldail tuli laiadel metsnikusuuskadel, et mitte õrtsu sisse vajuda.

Kõige rohkem veetsime aega Pra. Olen Venemaal näinud paljusid maalilisi ning üksildasi paiku, aga on aga teist nii ürgset ning salapärast jõge kui Pra.

Kuivad männimetsad ta kaldail vaheldusid pöökide, tammehiitega, paju-, lepa- ning haavavõsast. Tuule murtud mastimännid lebasid nagu vasesed sillad üle Pra pruuni, kuid täiesti selge vee. Neid ei didelt õngitsesime vilkaid säinaid.

Jõevetest ja tuulest kokku kantud liivaleetud paiselehe puhmiku ring lilledega. Kogu selle jõeksul ei märganud me neil valgeil liivadel inimjälge, ainult huntide, põtrade ja lindude oma.

Kanarbiku- ja pohlapuhmastik ulatus otse vee rini, segunedes penikeele, roosa konnarohu ja vesikateega.

Jõgi tegi tujukaid lookeid. Ta pimedad lõukad olid sid soojunud metsade hamarusse. Üle joejoome kaldale lendles lakkamatult siniraage ning kille taevas liugles tohutu suuri kulle.

Ümberringi oli kõik viimiseni õitsemas. Igal sammul tõkestasid teed miljonid lehed, varred, virvad ja õied ja me kaotasime pea taimestiku tulva ees, peatu tõmbasime kopsud lõhkemiseni täis saja-aastaste

hõngu. Puude all lasus paks lade kuivi lehti ja vajus neisse kederluuni.

Kõik kandus tuulepuhanguid jõe alamjooksult, ääretult lahkusest, sealt, kus sügistaevas hõõgus rahulik ja kuum päike. Süda vakatas mõttest, et seal, kuhu meil on peaaegu kakssada kilomeetrit ainult ja ei ainustki inimelamut. Siin-seal järvekaldal leidis üksnes mõni tõrvaajaja onn ja levitab laande tõrva mõrkjat lõhna.

Peaaegu sinseis paigus oli õhk. Ta puhtus ja tihedus andis kõigele, mida ta sisaldas, erilise teravuse, koguni sara Tumedate ja valgete paistis kaugele iga kuiv männioks. Ta oli tihedalt taotud. Iga harmaniit, roheline käbi ja roheline, iga rohukõrreke paistis kaugele. See andis maastikule mingi ebatavalise väge- ruse, eriti hommikuti, kui kõik oli veel niiske ja üksnes nõgusid kattis sinivalge udu.

Kõik tundis sillerdasid jõgi ja mets kuldseis, sinistes, rohelistes ja vikerkaarevärvi päikeselaikudes. Valguse- ja varjuse vahelised tuhmused, kord süttisid ja tihnikud muutusid kord kord värelevaks, hõljuvaks lehestikuriigiks. Võimalike rohelus oli puhkuseks silmale.

Kõik lootsid läbi sätendava õhu, see helises tiiva- ja kinnidega.

Kõik tuli metsalõhnu. Vahel oli neid raske mä- lada. Neis segunes kõik: kadaka, kanarbiku, vee, kadaka, kõdunenud kändude, seente, vesirooside ja kollaste koguni taeva lõhn... Taevas oli nii sügav ja et tahtmatult tekkis mõte, nagu oleks ka õhu- aal oma — osooni ja soojadelt meredelt kandu- tuulte lõhn.

Luigenev räägib vene keele võlust. Ta jätab aga ütle- ma, et keele võlujõud on sündinud sellest nõidusli- kusest ja inimese imeväärseist omadusist.

See inimene on imeväärne nii suurtes kui väikestes asjades, lihtne, selge, heatahtlik. Lihtne töös, selge oma loomuses, heatahtlik inimestega suhtlemisel. Ja mitte üht inimestega, vaid ka iga hea metsaloomaga, iga

lihtne muidu oli onu Ljoša mures, ohkas ja ootas

vihma: mets oli juba väga kõrbenud, iga tuhm
võis süüdata tulekahju.

Kolmandal päeval, kui metsa hommikust saadik
kis hall vihmavine, rõõmustas onu Ljoša ja poega.

«Läheb sajule! Ah! Sadu on hea! Mets oli juba
tuletael, vaata, et lahvab ise põlema!»

Õösiti kostis kordoni ümber põtrade kisendamist
onu Ljoša kurtis, et nad kisendavad sel aastal kind
jõuetult, et põtru on väheseks jäänud, hundid aina
ravavad neid. Ja lubas poja läkitada Klepikisse
jahimeeste palvele, et nad huntidele haarangu te

Esimese päeva õhtuks saabusid metsast valvok
onu Ljoša kaks tütar ja kaks poega. Tabasime
kui nad parajasti pesid end maja lähedal jarves
häbelikud ning ärevil.

Tüdrukud nühkisid pulbriga ägedalt oma
säravvalgeid hambaid. Kahisevate peokleitidega,
mud, kuldjuukselised, ilmusid nad õhtul tupp
jooma. Langetatud ripsmedki ei varjanud nende
sära.

Vanem poeg oli tagasihoidlik, väga viisakas,
meiega Moskvast, Šiškovi «Süngest jõest» (ta ol
äsja lugenud), oma salajasest ja juba teokssaavast
tusest: neil päevil sõitis ta õppima Vladimiris
tehnikumi. Noorem vend vaikis, naeratas ja sõr
tasakesi löötspilli.

Ja vana «Sügisvalsi» viis
löötspillil väreleb.

Tüdrukute kohmetus kadus peagi. Käsipõsakil
nad laua ääres, kuulasid ahnelt meie juttu ja se
meid teraselt rõõmust uduste silmadega. Olime
meelest vist tulnukad suurest, hirmus ahvatlevast
ilmast, kuhu nemadki varem-hiljem pääsevad.

Paar päeva hiljem selgus, et onu Ljoša ja tema
polnud metsakuru ainsad asukad.

Olime kaugel Pra alamjooksu pool kala püüd
Videviku hakul ilmusid metsast liivasele kalda
kule kaks paljasjalgset poisipõnni. Arglikult tulid
lähemale, ütlesid: «Tere!» ja istusid kähku maha
mitte kalu kohutada.

«Kas on?» kõhistas vanem sosinal. «Kas näkkab?»
«Kahub pisitasa.»

«Vanetasid pilgu, vaikisid, siis müksas vanem
«Mina, noorem müksas vastu. Istusid mõni aeg
«Mina müksasid teineteist uuesti.
«Kuid te tulete?»

«Asundusest.»

«Asundusest asundusest?»

«Moskva-kojast. See on metsas. Neli kilomeetrit onu

«Mina»

«Kuid peret teil asunduses on?»

«Mina peret.»

«Kuid te lähete?»

«Te juurde tulime.»

«Miks meie juurde?»

«Mina turtsatasid, vahetasid pilkuseid ja jälle müksa-
«Mina»

«Mina» kähistas vanem.

«Mina» Sa oled vanem. Mina olen väike.»

«Kas meie juurde?» küsisin ma uuesti.

«Mina sulle kirja.»

«Mina muutus veel salapärasemaks.

«Mina»

«Mina» mehel. Ta on samuti Moskvast. Elab meil asun-

«Mina»

«Mina» poiss tõmbas põuest kirjakese ja ulatas mulle.

«Mina» keelele oli pliiatsiga kirjutatud:

«Mina» in, et siia põlismetsa on ilmunud moskvalasi.

«Mina» rõõmus ja palun tulla täna õhtul minu juurde

«Mina» teed jooma» Allkiri oli võõras.

«Kuldas te meid siit üles leidsite?»

«Mina» mööda. Siit pole pikk tee. Kõigest kümme
«Mina» it lipata.»

«Mina» te pool tundi niisama istusite, kirja katte ei
«Mina»

«Mina» araks,» tunnistas vanem poiss julgelt

«Mina» asunud, tõusid poisid kohe püsti ja sirkasid

«Mina» Noorem vaatas joostes aina üle õla ja komistas.

«Mina» Öhtul läksime salapärasele kütile külla. Võtsime ligi

«Mina» onlaterna.

«Mina» keele jalgrajale oli juba langenud õine udu. Tihni-

«Mina» kohal kerkis külm kuu ja rändas oma igavest teed.

Öökullid lendasid madalalt. Latern valgustas
maad: puujuurikaid, rohtu, mustavaid veelomp-
hakkas eestpoolt paistma nõrk tulekuma ja me jõu-
kahe pimedusse uppunud maja juurde. Majade
põlesid lõkked.

Selgus, et asunduse elanikud teevad öö läbi tulu-
tide hirmutamiseks.

Meid võttis vastu kuivetu vanaldane kütt, 10
erak. Jõime kanget teed suitsutares, kuhu see
üks vasikas kogu aeg sisse tikkus.

Kütt oli Turbainstituudi töötaja. Aastaid ta
ta sattunud siia väikese ekspeditsiooniga, mis otseselt
turbalademeid. See koht hakkas talle nõnda meeldima
et seitsaadiik veedab ta siin igal sügisel oma puhkuse
Küti jutu järgi olime meie mitme aasta kohta siin
mused moskvalased. Kuidas siis jätta külla kutsu

Tagasi läksime öösel. Tumedalt ning kaeblikult
kas soo peal mingi lind. Kuu oli loojumas. Täht-
hõbedavalgus tungis padrikusse, kus põder kaka-
kisendas ja kedagi haledalt kutsus.

Kordonimajas põles aknalauul tuli: meid oodati
Ljoša, raudraamidega prillid ninal, luges laua
1948. aasta paksu kalendrit. Vene ahju ääres pingil
sid tüdrukud kaelastikku ja laulsid tasakesi, end
tades.

Kõvast, sa pead mu saali
lahkudes veel s.duma. .
Oh, et nõnda, sõber kallis,
ante saaksin sinuga'

Ärkasin hilisöösel lakas. Kuu oli loojas. Sindlikat
 pragudest paistsid tähed. Kaugel, nagu maailma ot
 ulusid hundid. Mõnus oli pugged sügavale soojusse
 heintesse ja kuulata ööhaält, manada silmade ette laulu
 kõrbe, pimedaid teid, karedat ning külma jõe, mil
 kaldal magavad rasket und ülevedajad ja üksnes loo
 soed hingitsevad udus.

Hommikul läksime Spaš-Klepikisse. Oli vaikne, ja päev. Kõrvenurga laaned kadusid õrna vinetusse, ja sid lahkusisuttu. Kimedalt huigates läks kõrgel kohal esimene kureparv

1948

TELEGRAMM

Oktoober oli harukordselt külm ja vihmane. Laad-
uud mustasid märjast.

kuulnud rohi aias lamas vastu maad ja õiteaeg oli
 * 111 nes väike päevalill aia ääres aina õitses ega
 midagi ära õitseda ning pudeneda.

...kus remmelgatesse sasisid pilved. Neist rabises
...tulut vihma.

1. olid labipääsmatud nii jalakaigale kui sõidu-
l. rjased ei ajanud loomi enam karjamaale.

...oli ikka raskem hommikuti tõusta ning näha aina

edlasama: tube, kus hõljus kütmata ahjude kibe-
nagu, tolmuga kattunud «Euroopa Teatajat», kol-

mbunud tasse laual, ammu puhastamata samol-
pulte seintel. Võib-olla oli tubades liiga hämar

Anna Petrovna silmad jäanud tõtsiks või olid
löödud ajapikku tuhmunud, kuid nendel oli võimatu

... see siin on tema isa portree, ja see vaike siin,

...daam pluüškasukas», jaoks.

...mille oli ehitanud tema isa, tuntud kunstnik.

...tink oli oma vanaduspäevil tulnud Peterburist
...kodukülla, elanud rahus ja tegelnud aiatööga.

...nõutud ta enam ei saanud: käsi värises ja pealegi oli
peamine jäänud viletsaks ning silmad valutasid sageli.

...oli, nagu ütles Katerina Petrovna, «memoriaal-

maja». Maja oli oblastimuuseumi hoole all. Kuidas saab sellest majast siis, kui tema, maja viimane omanik sureb, seda Katerina Petrovna ei teadnud.

Külas — kula nimi oli Zaborje — polnud aga keegi kellega oleks võinud rääkida maaildest, elust Peterburis, sellest suvest, millal Katerina Petrovna elas ja isaga Pariisis ning nägi Victor Hugo matuseid.

Polnud ju mõtet jutustada kõigest sellest Manjuška naaberkolhoosi kingsepa tutrele, sellele plikakesele, keda iga päev jooksis teda vaatama, et tuua kaevust välja pühkida puhtaks põrandad ja panna üles samovari. Katerina Petrovna kinkis Manjuškale selle eest kortsunud sõrmikud, jaanalinnusulgi ja musta lilla pärilistest kübara.

«Mis ma nendega peale hakkan?» küsis Manjuška kähiseva häälega ja luristas nina. «Ega ma mõni taba kaupmees ole.»

«Aga sina, kullake, müü maha,» vastas Katerina Petrovna sosinal. Rohkem kui aasta tagasi oli ta üsnagu tuntuks jäänud ega suutnud enam kõvasti rääkidagi. «Maha.»

«Annan utiili,» otsustas Manjuška, korjas kõik kassa ja läks ära.

Vahel harva astus sisse pritsikuuri öövaht Tihhon köhetu punapaine vanamees. Ta mäletas veel, kui Katerina Petrovna isa oli Peterburist tulnud, majas elanud ja elamise sisse seadnud.

Tihhon oli siis alles poisike, kuid lugupidamisega kunstniku vastu säilitas ta eluks ajaks Tema nime, vaadates ohkas Tihhon valjusti.

«Väga loomulikult tehtud!»

Tihhon õiendas seal tihti tarbetult, ainult kaastundes, kuid temast oli majapidamises siiski abi: ta raonis üles maha kuivanud puud, saagis ja lõhkus peeneks kord, olles minekul, jai ta uksele seisma ning pani.

«Tea, Katerina Petrovna, kas Nastja kirjutab midagi võt?»

Katerina Petrovna, kes istus diivanil, kuhmus ja vahtis vaikis ja aina soris mingeid pabereid punakas nägu ridikülis. Tihhon nuuskas pikalt nina ja tammus jätkuvalt.

«Heakene küll,» tähendas ta vastust ära ootamata. «Ma siis lähen, Katerina Petrovna.»

«Mine jah, Tiša,» sosistas Katerina Petrovna. «Mine, Tiša, juunal kaasa!»

Vanamees läks ja sulges ettevaatlikult ukse, Katerina Petrovna aga hakkas vaikselt nuuksuma. Tuul vilistas läbi aia paljastes okstes, kiskudes maha viimaseid lehti. Olulampi tuli võbises laual. Näis, nagu oleks see hooletud majas ainuke elusolend, — ilma selle nõrga hääle poleks Katerina Petrovna teadnud, kuidas ta hommikuni.

Õhul olid muutunud pikaks ja rõhuvaks nagu unehommikuvalgus viivitas üha rohkem, jäi aina tühjaks ja nõrgus vastumeelselt läbi pesemata laudade vahel vatikorra peal lebasid veel aastast pärit, kunagi sügiseselt kollased, nüüd aga pehastunud ja mustunud lehed.

Nastja, tema tütar ja ainuke lähedane inimene, elas kaugel, Leningradis. Viimast korda oli ta käinud siin mõnda aega eest.

Katerina Petrovna teadis, et Nastjal ei ole praegu aega, emaile, vanaeidele, mõteldagi Nendel, noortel, on oma elu, oma arusaamatud huvid, oma õnn. Parema on mitte segada. Sellepärast kirjutas Katerina Petrovna Nastjale väga harva, kuid mõtles temast kõik, kui istudes sissevajunud diivani äärel nii tasa, et ei märganud petetuna vaikusest, jooksis ahju tagant välja, et teha kumistele jalgadele ning nuusutas kaua ja nina otsades lappunud õhku.

Nastjal ei tulnud kirju, kuid korra kahe-kolme nädala jooksul tõi noor ja lõbus postipoiss Vassili Katerina Petrovna rahakaardi kahesajale rublale. Ta toetas ettevaatlikult Katerina Petrovna kätt, kui too alla kirjutas, et allkiri satuks sinna, kuhu vaja.

Nastja läks ära ja Katerina Petrovna jäi nõutult istuma, raha käes. Siis pani ta prillid ninale ning luges need mõned sõnad, mis olid kirjutatud rahakaardile. Need olid ikka ühed ja samad: nii palju on tegeletud, et pole aega korralikku kirjagi kirjutada, mis siis teha üldisest rääkida.

Katerina Petrovna kompas ettevaatlikult pehmeid sõnu. Oma vanaduse tõttu unustas ta, et need hoopiski needsamad rahatähed, mida olid hoid-

nud Nastja käed, ja talle näis, et nad lõhnavad lõhnaõli järele.

Kord oktoobrikuu lõpu poole koputas keegi ootamatult juba mitme aasta eest kinninaelutatud jalgvärviaia sügavuses.

Katerina Petrovna süda hakkas ärevalt tagumähhkis hoolikalt pea umber sooja rati, tõmbama vana hommikukuu ja astus sel aastal esmakordselt toast välja. Ta läks pikkamisi, kasikaudu. Külma õhu pea valutama. Unustatud tahed vaatasid terasest maa peale. Langenud lehed takerdusid jalgu.

Jalgvärava juures kuis Katerina Petrovna ta.

«Kes koputab?» Kuid aia taga ei vastanud keegi. Viirastus niisama, ütles Katerina Petrovna ja lasi lohistades tagasi.

Ta hakkas hingeldama, peatus vana puu juures. Ta ras käega kinni märjast ja külmast oksast ning tõrjäs ära: see oli vaher. Ta oli istutanud selle ammu, ta naerulõkerdava tüdrukuna, nüüd seisis puu paljalt külmetavana, — tal polnud selle halastamatu, taub eest kuskile minna.

Katerina Petrovna hakkas vahtrast kahju, ta krobelist tüve, lohistas siis end vaevaliselt tuppem kirjutas selsamal ööl Nastjale kirja.

«Kullakallis tütreke,» kirjutas Katerina Petrovna. «Seda talve ei ela ma enam üle. Sõida kas varem päevaks siia. Las ma vaatan sind, las ma hoian sind oma kätes. Ma olen vanaks jäänud ja nii nõrk, et on raske liikuda, isegi istuda ja lamada, — sinu unustanud tee minu juurde. Aed kuivab — pole hõõnam enam see —, aga ma ei naegi teda. Tänavune sügis halb. On nii raske; paistab, et kogu elu pole olnud pikk kui see sügis üksik.»

Manjuška luristas nina ja viis kirja posti, ta kaua aega kirja postkasti ja vaatas sinna sisse, mis seal sees küll on? Kuid kastis polnud midagi, mis paljas plekine tühjus.

Nastja töötas kunstnike liidus sekretärina. Tööd palju. Näituste, konkursside organiseerimine. — Ta see käis tema kaudu.

Ma Petrovna kirja sai Nastja kätte tool. Ta ei ootki seda, vaid pistis kirja käekotti, et pärast tööd võtta lugeda. Kirjad Katerina Petrovna käest kutsusid Nastjat esile kergendusohke: kui ema kirjutab, siis on ta puhtlikult elus. Kuid ühes sellega sai neist alguse ka kahutatus, otsekui oleks iga kiri vaikivaks süüdis-

... et tood pidi Nastja noore skulptori Timofejevi minema, vaatama, kuidas ta elab, et sellest teada saaks, kas ta on ette kanda. Timofejev kaebas, et ateljees külm ja et teda tõrjutakse tagaplaanile ega lasta naideid naidata.

... et pipealsel otsis Nastja kaekotist väikese peegli, et näha, kuidas ta meeldis praegu. Ta puudrit näole ja naeratas — ta meeldis praegu. Kunstnikud hüüdsid teda tema blondide juuste ja suurte jahedate silmade pärast Solveigiks.

Ukse avas talle Timofejev ise — väikesekasvuline, sõnakuuline, tige. Tal oli palitu seljas ja paks sall kaela ümber, tema jalas aga märkas Nastja naiste viltboti-

«Arge võtke riidest lahti,» mõmises Timofejev. «Siin on külm, kasukagi sees ära külmuda. Palun!»

Ta juhtis Nastja läbi pimedast koridorist, astus paari sammu üles ja avas ateljeesse viiva kitsa ukse.

... et oli täis suitsuvingu. Põrandal märja savi tünni d poles petrooleumipluit. Pukkidel seisis niiskete ... kaetud skulptuurid. Laia akna taga lendles ... lumi, see mattis udusse Neeva ja sulas tema ... vees. Tuul vingus aknaraamide vahel ning lii- ... põrandal vedelevaid vanu ajalehti.

«Väike, kui külm!» ütles Nastja ja talle nais, et ... seentele riputatud valgete marmorbareljeefide ... on ateljees veelgi külmem.

«Vaadake ja imestage!» ütles Timofejev ning ulatas Nastjale saviga määrdunud tooli. «On arusaamatu, kuidas ma selles urkas pole veel kärvanud. Aga Peršinil on ateljees kalorifeeridest soojust nagu Sahaara ...

«Kui saalli Peršinit?» küsis Nastja ettevaatlikult.

«Tühjaja!» ütles Timofejev vihaselt. «Kingsepp! Mis on tema kujudel — need on ju riidepuud palitute ... Tema naiskolhoosnik on üleskääritud sabaga

kivist vanamoor. Tema tööline sarnaneb neandertal-
mesega. Voolib puulabidaga. Aga ise on kaval, ka-
nagu kardinal!»

«Näidake mulle oma Gogolit,» küsis Nastja, et näha
kõneainet.

«Astuge sinna!» käskis skulptor mornilt. «Ei, morn!
sinna! Näete sinna, nurka. Nõnda!»

Ta võttis ühelt kujult niisked kaltsud ümbert, vaad-
seda igast küljest väga nõudlikult, kükitas petrooleumi-
ahju juurde käsi soojendama ning ütles:

«Tema ise, Nikolai Vassiljevits! Vaadake, palun!

Nastjat läbis värin. Terava ninaga, pisut küh-
mees vaatas talle pilkavalt otsa, puurides pilgu ta
musse. Nastja nägi, kuidas ta meelekohal tuksub ja
nike sklerootiline sooneke.

«Kiri on sul alles käekotis, lahti võtmata,» na-
kõnelevat Gogoli puurivad pilgud. «Ah sind, hara!»

«Noh?» küsis Timofejev. «Eks ole tõsine taat, noh?»

«Suurepärane!» suutis Nastja vaevu vastata. «See on
tõepoolest võrratu.»

Timofejev puhkes morult naerma.

«Võrratu,» kordas ta. «Kõik ütlevad võrratu. Per-
šin ütleb ja Matjaš ütleb ja igasugused asjatundjad igas-
gustest komiteedest ütlevad. Aga mis sellest kasu on?
Siin ütlevad — suurepärane, seal, kus minu kui kui-
saatust otsustatakse, teeb seesama Peršin ebamaad-
ainult hm-hm, ja ongi kõik. Aga kui Peršin teeb hui-
— siis on jutul lõpp!... Ööd läbi ei tule enam mu-
silma!» karjus Timofejev ja hakkas mööda ateljee-
sibama, tatsutades ägedalt botikutega. «Kates on reu-
- märjast savist. Kolm aastat loed iga sõna Gogoli
kohta. Seakärsad viirastuvad juba!»

Timofejev kahmas laualt raamatuvirna, tõstis üh-
raputas ja virutas kogu jõust tagasi lauale. Laua-
paiskus õhku kipsitolmu.

«Kõik need raamatud on Gogolist!» ütles ta ja raho-
nes siis äkki. «Mis on? Ma vist kohutasin teid? Vaban-
dage, kullake, kuid jumala eest, ma olen valmis kas-
kaklema.»

«Mis seal ikka, kakleme koos,» ütles Nastja ja tõusis
püsti.

Timofejev pigistas kõvasti tema kätt ja Nastja lah-
kus.

hüüa otsusega kiskuda iga hinna eest see andekas ini-
mees välja tundmatusest.

Nastja tuli tagasi liitu, läks esimehe juurde ja rääkis
kõnaga kaua, tõestades ägedalt, et on otsekohe vaja
arvanud Timofejevi tööde näitus. Esimees toksis
nõuga vastu lauda, põikles millegipärast tükk aega
«tänast, kuid lõppude lõpuks nõustus.

Võinuks jõudis Nastja koju, Moikale, oma vanamoe-
tuppa, millel oli kullatud kipsornamentidega lagi,
all seal luges ta läbi Katerina Petrovna kirja.

«Kuhu sa praegu ikka sõidad!» ütles Nastja ja tõusis
«Kas siit saab siis minema!»

Ta mõtles tungil täis rongidele, ümberistumisest kit-
topmelisele, vankri rappumisele, kuivanud aiale, ema
narmatutele pisaratele, külakoha rusuvale igavusele,
«... leevenda miski, — ja peitis kirja kirjutuslaua
lülile.»

«... nädalat jändas Nastja Timofejevi näituse kor-
raldajaga.

Mitu korda selle aja sees läks ta inimpelgliku skulp-
tuuri tulli ja leppis jalle ära. Oma tööd saatis Timo-
fejevi näitusele sellise ilmega, nagu oleksid nad määrat-
tud hävitamisele.

«Lähe kuraditki ei tule teil sellest asjast välja,»

«... kahjuröömsalt Nastjale, nagu oleks too korral-
daja mitte tema, Timofejevi näitust, vaid omaenda-
... Ausõna, ainult ilmaaegu raiskan aega.»

«... algul Nastja meeleheitele ja ta oli solvunud,
... näitus, et kõik need kapriisid ei maksa krossigi,
... on teeseldud ja et Timofejev on hinge põhjas
... tulevava näituse üle väga rõõmus.

Näitus avati õhtul. Timofejev oli tige ja rääkis, et
... valguses on võimatu skulptuuri vaadata

«... on surnud valgus!» urises ta. «Tapvalt igav!
... petrooleumivalgus on parem.»

«... ngust valgust te kull tahate, te võimatu tüüp?»
pahvitas Nastja.

«... lained! Oleks vaja kuunlaid!» huuatas Timofejev
nõutrina. «Kas siis Gogolit võib panna elektrilambi
valgusesse! Absurd!»

Avamisel olid skulptorid, kunstnikud. Asjasse puudutamatu inimene, kuulates skulptorite kõnelusi, on ta nüüd igakord taibata, kas nad kiidavad Timofejevi tööd või laidavad. Kuid Timofejev mõistis, et näitus on läinud.

Üks hallipäine, keevaline kunstnik astus Nastja juurde ja haaras tema käe:

«Palju tänu! Kuulsin, et see olite teie, kes tiris Timofejevi jumalavalguse kätte. Toimisite suurepäraselt. Meil, muide, on palju neid, kes lobisevad tähelepanu kunstniku vastu, hoolitsusest ja tähelepanust, aga asi läheb tegudeni, siis vaatavad sulle vastu tühjad mad. Veel kord palju tänu!»

Algas arutelu. Räägiti palju, jagati kiitust, mindi seks ja vana kunstniku poolt liikuma pandud noore tähelepanust inimese vastu, teenimatult unustatud noore skulptori vastu, korraldati igas sõnavõttus.

Timofejev istus süngena, silmad kinni pöörandajal, kuid heitis siiski kõõrpilke sõnavõtjate poole, mõeldes, kas võib neid uskuda või on see enneaegne.

Uksele ilmus liidu kaskjalg — heasudamlik ja matu Daša. Ta andis Nastjale märku. Nastja läks ta juurde ja Daša ulatas talle muheldes telegrammi.

Nastja tuli tagasi oma kohale, avas tahelepandamatu telegrammi, luges ega saanud millestki aru:

«Katja on suremas. Tihhon.»

«Missugune Katja?» mõtles Nastja nõutult. «Missugune Tihhon? See pole vist minule.»

Ta vaatas aadressi: ei, telegramm oli temale. Alles siis märkas ta paberiribal väikesi trükitähti: «Zaborje».

Nastja muserdas telegrammi pihku ja muutus meelgeks. Esines Peršin.

«Meie päevil,» rääkis ta keha kõigutades ja pidi kohendades, «muutub hoolitsus inimese eest selleks, mis kauniks reaalsuseks, mis aitab meil kasvada ja tootada. Mul on heameel märkida, et ka meie hulgas, skulptoride ja kunstnike hulgas on avaldunud niisugune hoolitus. Ma raagin seltsimees Timofejevi tööde näitusest. See näituse eest oleme me tänu võlgu täielikult — me ei pangu meie juhtkond öeldut pahaks — ühele liidu liigetöötajale, meie armastusväärsele Anastassia Semjonovale.»

... tegi Nastja poole kummarduse ja kõik hakkasid üles tõusma. Plaksutati kaua. Nastja kohmetus, nii et ei saanud valgusid silma.

... selja taga istuja puudutas teda kaest. See oli vana keevaline kunstnik.

«Mis see on?» küsis ta sosinal ja osutas silmadega kokkupigistatud telegrammile Nastja käes. «On midagi hallu?»

... vastas Nastja. «Niisama... Ühe tuttava».

«Aha!» pomises vanamees ja jäi jälle kuulama Peršini.

Kõik vaatasid Peršini poole, kuid Nastja tundis kogu kolleegi pilku, rasket ja läbinägevat, endal viibivat kogemust ja kartis tõsta pead. «Kes see võiks olla?» mõtles ta. «Kas ta toesti taipas keegi? Kui rumal. Jälle on närvid läinud.»

... pingutades tõstis ta oma pilgu... ja pööras ühe kõrvale: teda vaatas Gogol ja muigas. Peenike pilguline sooneke tema meelekohal oleks nagu raskust laskunud. Nastjale tundus, et Gogol ütles tasa kokkupigistatud hammaste. «Oh sind küll!»

... tõusis kähku püsti, valjus saalist, ajas all ülemise korruse selga ja jooksis välja tänavale.

... rasket lumelõrtsi. Lisaku kirikule oli laskunud hall kahu. Sünge taevastäht vajus aina madalamale linna poole, Nastja kohale, Neevale.

«Kullakallis tütreke,» meenus Nastjale hiljutine kiri. «Kullakallis!»

... istus Admiraliteedi kõrval skvääril pingile ja hakkas kibedasti nutma. Lumi sulas näol, segunedes pimedusega.

... labis külmavärin ja ta mõistis äkki, et keegi on teda nii armastanud nagu see tudisev, kõigist mahakõrvalde seel igavas Zaborjes.

... «Ema ei saa ma enam naha,» ütles ta endamisi. «... meenus, et viimase aasta jooksul libises esimest korda ta huulte see lapsepõlve armsaim sõna —

... hüppas pingilt üles ja hakkas kiiresti sammuma. «... lund, mis peksis talle näkku.

«Mis see tähendab, ema? Mis see tähendab?» mõtles

ta ega näinud midagi. «Ema! Kuidas see võis juhtuda. Mul pole ju mitte kedagi. Ei ole ega saa olema kedagi. Kui ainult jõuaks, kui ta saaks mind vaid näha, ta vaid andestaks.»

Nastja jõudis Nevski prospektile, linna raudteelaste juurde.

Ta oli hiljaks jaanud. Pileteid enam polnud.

Nastja seisis kassa kõrval, ta huuled varisesid, ta suutnud raakida, tundes, et esimese öeldud sõna juures puhkeb ta suure haalega nutma.

Kassiir, vanem naine, prillid ninna, vaatas ka aknast välja.

«Mis teiega on, kodanik?» kuis ta pahuralt.

«Ei midagi,» vastas Nastja. «Mu ema on...»

Nastja pööras selja ja läks ruttu ukse poole.

«Pidage!» hüüdis kassiir. «Kohe oleks tulnud... Oodake pisut.»

Samal öhtul sõitis Nastja ara. Kogu tee nais talle. «Punane Nool» vaevu liigub, kuigi rong kihutas kogu läbi öiste metsade, mattes neid auru sisse ja pannes ka kõikuma oma pikkade hoiatavate huigetega.

*

...Tihhon tuli postimajja, ajas postiljon Vasili sosinal mõne sõna juttu, võttis talt telegrammiblanketi, keeras seda käes ühtpidi ja teistpidi, pühkis kare vuntse ja kirjutas siis oma kõverikkude tahtedega midagi blanketile, kirjutas kaua. Murdis seejärel blanketi hoolikalt kokku, pistis mutsipõhja ja läks Katerina Petrovna juurde.

Katerina Petrovna ei saanud juba kumnendat peast maast üles. Midagi ei valutanud, kuid minestuselate dane nõrkus rõhus rinda, pead, jalgu, ja raske oli hingata.

Manjuška oli kuuendat ööpäeva pidevalt Katerina Petrovna juures. Öösiti magas ta riidest lahti võtnud sealsamas sissevajunud vedrudega diivanil. Mõnikord nais Manjuškale, et Katerina Petrovna ei hingata. Ta hakkas siis igakord hirmunult nuuksuma ja nutma.

«Vanatädi! Vanatädi? Oled sa veel elus?»

Katerina Petrovna hingutas teki all kätt ja Manjuška

tabale nurki mahkis hommikust peale novembrikuu. Kuid toad olid soojad. Manjuška küttis ahju. Tuli valgustas palkseinu, laskis Katerina Petrovna kuuldavale ettevaatliku ohke — tuba muutus kodusest hubasemaks, kodusemaks, naisuguseks, nagu oli olnud ammu, veel Nastja ajal. Katerina Petrovna sulges silmad, neist valgus välja, veeres mööda laud pöske alla ja kadus hallidesse juustesse ukse poole.

Tihhon. Ta köhatas, nuuskas nina ja oli ilmselt

«... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

«... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

Katerina Petrovna avas silmad ja hakkas arvutama. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

Katerina Petrovna tahtis end istuli upitada, kuid ei saanud ja vajus uuesti padjale.

Tihhon ütles Tihhon, võttis telegrammi ettevaatlikult ja ulatas selle Katerina Petrovnale.

Katerina Petrovna ei võtnud telegrammi, vaid ütles sama paluvalt Tihhonile otsa.

«... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult. «... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

Tihhon vaatas kohkunult umberringi, kohendas kaenla all hõredaid punakaid juukseid ning luges kõlatu, häälega: «Oodake, sõitsin välja. Teie alati... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

Tihhon ütles Katerina Petrovna tase. «Hea... Tiša?» kuis Katerina Petrovna jõuetult.

Katerina Petrovna keeras end suuri vaevu näoga ukse poole ja suikus siis nagu magama.

Tihhon istus külmas eestoas pingil, suitsetas, pead sulistas ühtesoodu ja ohkas, kuni kambrist tuli

Manjuška ja andis talle märku, et ta astuks Katerina Petrovna tuppa.

Tihhon astus kikiarvabail sisse ja äigas kämblagu. — Katerina Petrovna lamas kahvatuna, väike nagu rahulikult uinunu.

«Ei jõudnud ära oodata,» pomises Tihhon.

«Oli tal vaesekeesel aga elus muret! Aga sina, tohutu pea meeles,» ütles vanamees vihaselt Manjuškale, «ta ei tasu heaga ja ära ole närukael. Istu siin, mina aga jooksin külanõukogusse, teen teatavaks.»

Ta läks, Manjuška aga istus taburetile, keris ja seelikusaba alla, värises ja vaatas silmi poornud Katerina Petrovna poole.

Katerina Petrovna maeti järgmisel päeval Kalmistu Sadas peenikest lund. Päev valgenes ja taevast oli kirkas, kuid ikkagi hall, otsekui oleks pea kohale tõmmatud puhtaks pestud, kahkunud lõuenditükk. Silma piir jõe taga oli sinkjastume. Sealt kandus teravat lõbusat lumelõhna, esimesest külmast näpistatud poorte hõngu.

Matusele olid kogunenud eided ja lapsed. Kõik kandsid kalmistule Tihhon, Vassili ja mõlemad vennad Maljaviniid — nagu puhastesse takkudesse kasvavad vanamehed. Manjuška kandis vend Volodkaga ka kaant ja vaatas silmi pilgutamata enda ette.

Surnuaed oli küla taga, üle jõe. Surnuaial kasvavad kõrged, karpest kollased remmelgad.

Teel tuli vastu kooliõpetaja. Ta oli alles hiljalt tulnud oblastikeskusest ega tundnud Zaborjes kedagi.

«Õpetaja tuleb, õpetaja!» läks poisikeste hulgas sõnaks.

Õpetaja oli nooruke ja häbelik, hallide silmadega üsna plikake, alles. Ta märkas matuserongi, jäi aru seisma ja vaatas hirmunult kirstus lamavat väikest eidekest. Eidekese näole langesid kerged lumehelbed, need ei sulanud seal. Oblastilinna oli õpetajal jäänud emme samasugune väikene, kes oli alati ärevil ja mures tütre pärast ja kelle pea oli samuti täiesti hall.

Õpetaja seisis ja hakkas siis aeglaselt astuma kirstu poole. Eided heitsid talle üle öla pilke ja sosistasid, et tuleks, missugune vaikne tütarlaps, et eks tal ole esiklaps raske lastega — need on Zaborjes ju niisugused kangekaelsed ja üleannetud.

Võimaks kogus õpetaja julgust ja küsis ühe eide, Matrjona-tüdi käest:

«Oli vist üksik vanainimene?»

«Jahuh, kullake,» laskis Matrjona laulval häälel, «olles kui issanda üks. Ja missugune hea inimene oli, kuldse südamega inimene. Istus teine aina ja istus ka peal akna juures, ei olnud teisel kellega sõnataaakida. Küll on kahju! On teisel Leningradis ka näinud, aga see, paistab, on kõrgele lennanud. Nii surigi inimene inimesteta, ilma sugulasteta.»

Matrjonaal asetati kirst värske haua kõrvale. Eided tõid kirstu ees kummardusi, tumedad käed puudutasid kirstu. Õpetaja astus kirstu juurde, laskus kummargile ja katses Katerina Petrovna kuivetut kollast kätt. Siis tõusis ruttu püsti, pööras ringi ja läks lagunenud kiviümbruse poole.

Müüri taga laiusid kerges lumevines kodukandi põlvkonnast valusalt armsad.

Õpetaja vaatas kaua, kuulis, kuidas tema selja taga lendasid omavahel vanamehed, kuidas kirstu kaanele õiges matsudes mulda ja kaugel õuedes kiresid mitmeid küked, ennustades selgeid ilmu, kerget külma, lüüsi vaikust.

Zaborjesse jõudis Nastja järgmisel päeval pärast matust. Teda ootasid värske hauakäabas kalmistul — talle sellel oli külmunud kamakateks — ja Katerina Petrovna külm, pime tuba, millest elu näis olevat lahunud juba ammu.

Nastja nuttis selles toas kogu öö, kuni akende taga lõi hägune ja raske koit.

Nastja lahkus Nastja vargsi, ta püüdis hoiduda kellestki silme alla ega pärinud kelleltki abi. Talle näis, et mitte keegi peale Katerina Petrovna ei või võtta talt andestamatut süüd, talumatut

HAABUNUD KAJA

Kara-Dagi neeme lähedal Krimmis on väike linn Seda kutsutakse Röövlilaheks. Ilmselt oli siin vanalt salakaubavedajate varjupaik. Siia kaljulõhedesse peit-
sid nad oma kauba.

Praegu hõljutab tuul neil kaljudel kollaseid ol-
Tohutud kivimürakad, mis tuhandete aastate eest Kara-
Dagilt alla on varisenud, lamavad kaldal. Nad on mure-
vajunud, sitketesse okaspõõsastesse kasvanud ja tuulet-
vad meelde kanglaste rohmakaid hauasambaid.

Ükskord lamasin selle lahe ääres liival ja kuula-
silmad suletud, mere mühinat. See koosnes rütmiliste
vahelduvatest hääldest. Algul kostis lähenev kõmin, see-
laine jõudis kokkuhutatud kiviklibu servani, saades
lühike vaikus. Ja siis veeres laine kohinal tagasi.

Murdlainete lakkamatu mürin vaibus ainult täieliku
tuulevaikuses. Niisugust tuuletust aga on harva. Aga
tundub, et see saabub kuskilt põuasumuselt maalt. Kaldal
lõhnab soe kruus ja isegi vanad pehkinud plahvatus-
mastide tipus ei laperda.

Tuulepaast saabub sellise vaikusega, et kaldalegi ei
kuulda, kui mägedes kirvega kopsitakse. Kerge veepinnal
võpatab igast kirvehoobist. Virvevari liigub üle põhjaliiva,
nagu vilksataksid laiali ehmunud kaimad maimud.

Tuulevaikuse tardumuses suigub Ida-Krimmi, muu-
sete kimmerlaste maa rannik. Raagitakse, et sinna-
leetjast ranimullast leiti veel hiljaaegu unejumalanna
ja mahedate tuulte jumala Aiolose marmorpead.

Ma lamasin, kuulasin lainete kohinat, mõtlesin kiv-

malannadele ja tundsin end lõunamaa õnneliku osa-

liival minu lähedal istus umbes viieteistkümneaas-
ane võõras tütarlaps, ilmselt koolitüdruk, ja luges kõva-
häälega Puškini värssse. Ta oli kleenuke nagu ranna-
la poisiõnglane. Ta päevitunud põlved olid täis-
kõledalt kriime. Hajameelselt sõelus ta pihkudega

Ma nägin, kuidas ta peenikeste sõrmede vahelt pude-
ma maha konnakarbipuru ja krabisõrgade raasuke-
si, õitlukesi rohelisi klaasikilde ja Marseille'i katuse-
vate tükikesi. Neis paigus uhab meri millegipärast
õitlaid oranžikaid ja vasena kumisevaid katusekivi-
sõrmede alla.

Äkki jäi tüdruk vait ja vaatas heledaid silmi pilu-
me poole. Võib-olla lootis ta purje näha. Aga
mereselg oli tühi, tüdruk ohkas ja asus jälle rutuga
värssse lugema:

«... helleenide keele haabunud kaja ma kuulen,
võõrse lauliku lähedust hamaralt aimab mu hing

Ma kuulasin hulk aega tema pominat, siis ütlesin:

«Loe neid värssse valesti.»

Tüdruk nihutas end põlvedel mulle lähemale, toetas
pead kuumale liivale ja küsis:

«Mismoodi?»

Ta vaatas mulle suurte hallide silmadega pärivalt otsa
kordas:

«Mismoodi valesti?»

Tüdruku hääli oli ärevil. Tema kaelal tuksus kiirelt
veresoon. Tundus, et see just ärevusest nii kiirelt
võib

«Nedamoodi, et see on heksameeter,» vastasin ma,
«ma Hellase värsimõõt. Sellä löi Homeros. Luuletusi,
on kirjutatud heksameetris, ei loeta niimoodi.»

«Aga kuidas siis?»

«Laietan teile kohe,» vastasin ma ja taipasin samas,
«meetril polegi nii lihtne ara seletada. «Laske
noolen natuke.»

«Laietan vaga! Kuni teie mõtlete, käin ma vees ära
nii»

«Olge ainult ettevaatlik. Ma panin siia põhja sisse.»

«Oh!» hüüdis tüdruk. «See on siuke paljude jaoks sudega õng? Kui näkkab, laske minul välja tõnni. Ma väga palun! Äkki saame merikuradi kätte!»

«Kõik võib juhtuda,» ütlesin ma ja nagu nimme jalg sataski õngenöör samal hetkel kõvasti.

Tüdruk haaras nööri ja hakkas seda pruunide kottide kokku lapates veest välja tõmbama. Noor nõksatas ja gule ja vonkles siia-sinna. Siis valgatas ja rabeles maha kaldavahus ning tüdruk tiris kaldale raevunud kala. Kala viskus õhku, ajas suu pärani ja näksis maha kruusa.

«Ma ei teadnudki, et lest nii tige on,» ütles tüdruk nukralt. «Eks ole, me tõmbasime ta ilusti välja?»

Ma päästsin kala konksu otsast lahti, tüdruk aga tõus mere äärde. Pahkluden vette sumanud, jäi ta seisma. Viimastel päevadel oli Sevastopoli poolt külma vee lahte ajanud.

Tüdruk tõstis käed üles ja hakkas punakaid plekid nud palmikuid pea ümber kinnitama. Nüüd sain ma väikese pronksist jumalannaga.

Ma kordasin valjusti sedasama Puškini heksameetri mida tüdruk oli lugenud. Meri kohises ühetooniliselt lähelt veeres randa ummiklaine — ja esimene laine langes ootamatult ühte lainerütmiga.

Kuni ma ütlesin: «Õilsa helleenide keele häabinud kaja ma kuulen...», jõudis laine kaldale veereda, tagasi vajuda ja tagasi vajuda. Ja teine Puškini rida: «Atena lauliku lähedust hämaralt aimab mu hing» mahtus mulle sama täpselt teise laine mõõtu.

Heksameetri reeglite järgi tuleb rea keskel peatada lühike paus — tsesuur — ja alles siis lugeda rea lõpp.

Ma kordasin esimest rida. Kuni ma ütlesin: «Õilsa helleenide keele...», veeres laine kaldale. Nende sõnad järel ma peatusin, pidasin tsesuuri, ja ka kitsa ribani jõudnud laine seisatas. Ja kui ma lugesin lõpu: «... häabinud kaja ma kuulen...», sulas mu hing ühte taganeva laine sahinaga, sellest pilgu võrra jõudmata või maha jäämata.

Istusin maha, rabatuna sellest, mille olin nüüd näinud. Lainete mühinas avastanud. Seda imepärast kokkusa-

mist, nagu mulle tundus, tuli kontrollida keerulisema heksameetri abil.

Minulle meenusid Mei värsid kuldsete lokkidega Phoibosist, ja oodanud lainetõusu, alustasin:

Tõidunud Phoibos siis heitis /paus — tsesuur/
kuldkulbi mere taha...

Ilma laine taandus ja kohe tõusis teine:

...punavas ehakumas /paus — tsesuur/
...armor sarama löi.

...kordas heksameeter lainet.

Ma ei saanud veel millestki aru. Ainult üks oli selge: minust langeb kokku heksameetri reapikkusega. Ma taga pidi miski varjul olema, kuigi ma veensin end, et tegu pole muuga kui laine- ja värsirütmide ühtelangemisega.

Ma tekkis «heksameetri mõistatus». See sai alguse sõnaga ja hakkas sealsamas ka süvenema — nimelt mõelge peale, kui tüdruk veest välja tuli ja ma ütlesin, kuidas tuleb heksameetrit lugeda.

«Ma saan ma aru,» vastas ta ebalevalt. «Ainult ma ei aru, miks peab rea keskel peatuma ja pidama pausi, kuidas te nüüd ütlesite... pausi»

«Ma,» tuletasin meelde
...ütlesama tsesuuri. Miks seda vaja on? Ilma sõna ilma paremini välja. Lugege, palun, omaette. Te saate ise.»

Ma ütlesin omaette heksameetrit õilsast helleenide keelest. Tüdrukul oleks nagu õigus olnud. Aga ma ei tahtnud alla vanduda ja ütlesin:

Heksameetri rida on väga pikk. Et seda oleks kerget lugeda, tuleb teha paus. Aga vaevalt te praegu aru saate.»

Tüdruk naeratas ega vastanud. Tema naeratuses märtsin kerget üleolekut. Tüdruk oli veel selles eas, kus üleolek pakub lõbu täiskasvanuid ümmikusse ajada ja neid iga tühja-tähja üle vaielda.

Ma ei vastanud midagi, aga üleolekutunne tekkis mulle ometigi. Lõpuks pidi see kuidagi ilmsiks tulema

Kui me kuristike kohal looklevat rada mööda Kori
beli tagasi läksime, ütles ta äkki ühes täiesti ohut
kohas häälega, mis ei lubanud vähimatki vastu
mist:

«Andke mulle käsi! Ma ei saa siit ise üles.»

Juba ta hakkaski vigurdama. Kui me jumalaga
sime, lausus ta nagu muuseas samasuguse kindla
niga:

«Tulge homme Surnulahe äärde. Ma toon teile
neoli. Te pole elus sihukest näinud.»

Taipasin, et minu loomuse tõttu hakkab isegi
vaevu tuttav tüdruk mind kamandama, nagu talle
tuleb. Seepärast ei läinud ma järgmisel päeval Surnu
lahe äärde.

Mõni päev hiljem kohtasin tüdrukut teel poest Veda
šini hauale. Ettevaatlikult käe alt kinni hoides tal
ta hallipäist, musti prille kandvat naist.

Tüdruk noogutas mulle külmalt ja läks sõnagi la
mata mööda.

«Mis sul on, Lilja?» küsis mustade prillidega
«Sa läksid järsku kõvaks kui kivi.»

«Ma kardan, et te äkki komistate, tädi Olja,»
tüdruk. «Siin on väga halb tee.»

Öösiti ei tulnud mulle enam und. Algul see isegi me
dis mulle. Meeldis sellepärast, et võisin pimedas
des jälgida öö kõiki muudatusi. Aken oli lahti. Ma
sin tillemagi laine sulinat, ja kaunade pröksatust
Tavaliselt lõhkesid küpsed akaatsiakaunad päeval
maga. Ent mõnikord pakatasid nad ka oosel.

Öösiti ma ei suitsetanud. Kõik, mis häiris pime
isegi hõõguv paberossiots, segas mind kuulamast Ma
tundus, et kogu määratul maakeral olen ma ainu
ei maga, ja kui ma hinge kinni pean, võin koguni kuul
ilmaruumis liikuvate tähtede vaikset helinat. V
kreeklased uskusid sellesse häälede ja nimetasid need
sfääride muusikaks.

Igavesed tähed särasid akna taga kaunis öös. V
lamades ma nagu valvasin teiste inimeste und
või noori naisi või rauku, kes mõneks tunnik
unustanud oma aastate koorma.

Ärkvel olles kuulsin naabermajast mitmel

tuttava viieaastase poisikese haledat nuttu. Miski oli
tõbi kohutanud. Ainult ema mõistis teda ja oskas märgi
adeldes ja sassis juukseid paitades teda rahus
olu. See oli emaduse saladus ja ükski võõras polnud
sõneline seda jagama.

Põlks rahunes ja öö, pilguks peatunud, lendas edasi,
uneliiva tammikutele mägedes ja jahtunud
merele ja lambakarjadele, tolmuisele koiro
ajasest nutust märgadele lapseripsmetele.

Sellisel ööl meenus mulle pime naine mustade
— Lilja hoidis tal nii hellalt käe alt kinni —

ma olin tüdrukut solvanud ei millegi pärast.
Vot toesti sellepärast, et tal tuli korraks tuju ennast
misenä tunda? Mõtleks, kui kohutav patt!

Ma hakkasin mõttes meenutama värssse unetusest.
tulid Puškini «argipäeva tühi-tähi» ja Man
nehtum luuletus:

El tule und. Oo Homeros ja pingul purjed!

Ma laevanimedega poole peale jõudsin:

on suur see pesakond, see rodu kureparvi,

mis taeva alla tõusis kord muistses Hellases...

El tule und... Homeros... Väikvalgus lõhestas pime

ma naine. Homeros oli pime! Elu oli tema
olmas vaid paljude helide näol

Homeros lõi heksameetri.

Ma sai mulle selgeks, et mere kaldal istuv pime
lõi värssse, allutades need murdaine rutmi

nnale. Kõige kindlamaks tõendiks, et see tõesti
oh tsesuur rea keskel. Sisu pärast polnud seda

Homeros pani selle sinna, matkides täpselt pea
mida teeb veerev laine enne taganemist.

Homeros sai heksameetri merelt. Ta ülistas Trooja
ja Odüsseuse eksirännakuid selsamal piduli

l, mida laulis tema pilgu eest varjatud mõõt

uvate tõusude ja langustena kandus poeesiasse
huul — sellesama mere hää, mis sädeldes ja koihi

veeretab lustlikke laineid pimedas lauliku jalgade

Kas ma olin lahendanud heksameetri mõistatuset? Ma tahtsin kellelegi oma avastusest rääkida, käepärast polnud kedagi, keda see oleks huvitanud, oligi teistel pistmist Homeroosega!

Ma tahtsin kedagi veenda, et Homeroose heksameetri sünd on vaid üks näide tervest reast meie loomingu tunnetamatutest tekkevõimalustest, et uus mõte sünnib tihti asjade kokkupuutest, millel esimesel pilgul midagi ühist ei ole. Mida ühist oleks tulekivil rauaga, aga nende kokkupuutest sünnib tuli!

Mida ühist oleks lainemuhinal ja värssidel? nende kokkupuude andis elu üllaimale värsimõeldule.

Lõpuks oligi mul võimalik jutustada Homeroose ainult minu peale pahasele Liljale. Kohtasin teda nulahe ääres selle poisipõnniga, kes vahetevahel nuttis.

Surnulaheni jõuda oli raske. Tuli minna üle maa kohal kõrguva kalju. Kohati tuli ronida pöösastest loomades. Siis oli maapind silmadest mõne sentimeetri kaugusel ja selgesti olid näha kilgendavad vaavolilid ja raudsipelgad, nii tillukesed, et inimene oma silmade kõrguselt ei märkagi.

Kui Röövlilaht oli salakaubavedajate urgas, surnulaht oli laevaõnnetuste paik.

Liival vedeles pudelikaelu, kunagi helesiniseks värvitud paadilaudu, mõlkis saksa kiivreid, süvamerenahki, kesti ja ribilisi kummivoolikuid. Voolikutes elasid kalad.

Lilja ei imestanud põrmugi minu ilmumise üle. Vaatas mind pilukil silmadega ja ütles:

«Ah nii, see olete teie!»

Ning hakkas kohe kiiresti seletama.

«Ja mina jatsin selle karneooli koju, mis ma teile kinkida! Ma ei teadnud ju, et te siia tulete. Ma ei ära peksa jalgadega vett. Sa pritsid mu üleni määrt. Vastik põngerjas! Teate, just nädalsama huppas sügav kala veest välja. Vist meriärn. Kas te tulite kalapüüdma? Siin ei ole ühtki inimest, päris kõhe haldus. Ainult piirivalvepatrull läks ennist mööda. Miška ja nad tulistasid vette. Nii kõvasti kajas, et laevatebelini oli kuulda. Näete, mis ma leidsin — neid hobuse.»

Lilja tuhlas liivale visatud õhukeses kleidis ja võttis tagalase kuivanud merihobukese.

«Kas see on?» küsis poiss.

«On malenupp,» vastas Lilja. «Said aru? Krabid nad nendega malet. Istuvad kaljunuki all ja mängivad. Ja kes sohki teeb, sellele kopsavad sõraga vastu.»

«Kõrvaldamata lobisedes pistis Lilja merihobukese kusse tagasi, kortsutas äkki kulmu, kissitas silmi, tõmbas käe aegamööda taskust välja ja tegi peo ettepoole lahti. Peopesal lamas suitsuste soontega karneool.

«See oli hoopis siin,» ütles Lilja ja tegi suured silmad. «Mina mõtlesin, et ta jai koju. Kuidas ma teda ära leidsin! Võtke, palun. See on teile. Mul pole enam kahju ära anda. Ma leian neid nii palju, kui tahan.»

«Võtsin karneooli. Lilja jälgis mind.»

«Oli hüüdis ta akki. «Kas te ei näe, et kivi peal on karneool? Vaadake, nagu suitsulaine! Kohe läheb sellesse.»

«Lakkus karneooli üle. See tõmbus tumedaks ja muutus — kivile ilmusid laine piirjooned.»

«See on soolane,» ütles poiss. «Ma katsusin.»

«Oli helleenide keele,» ütles Lilja järsku pidulikult, «põlvas tsesuuri ja hakkas naerma, «hääbunud kaja kuulnen...»

«Kas te tahate,» küsisin ma, «et ma räägin teile heksameetri mõistatusest?»

«Ma jutustasin Liljale pimedast Homeroosest ja sellest, kuidas ta heksameetri avastas. Lilja kõhutas liival, lõugadele toetatud, ja kuulas. Poiss heitis tema kõrvale ja tõus samuti lõua kätele.»

«Ma jälgis Liljat ja jäljendas kõiki ta liigutusi. Lilja tõstis kulme — ja ka tema kergitas kulme, Lilja tõstis pead — ja ka tema raputas pead, Lilja kõlgutas jalgu — ja ka tema kõlgutas jalgu.»

Lilja andis talle laksu vastu selga:

«Juta, ära ahvi!»

«Noh?» küsisin temalt. «Oli huvitav lugu?»

«Jaa! Tädi Olja on pime. Võib-olla kuuleb tema nagu mina, kuigi midagi niisugust, mida meie ei kuule sellele.»

pärast, et oleme nägijad. Kas võib, ma räägin sulle Leningradis oma koolis, kui Puškini tund tuleb? Kirjutas ju ka heksameetris.»

«Miks ei, rääkige.»

«Kui mulle ka kaks pannakse, ma räägin ikka,» ütles Lilja ennastsalgava näoga.

Üle järskude kaljude läksime tagasi Koktebeli. Lilja hoidis poisil kõvasti käest kinni, pahandas temaga ta komistas, sirutas mulle ohtlikes kohtades sõrme kätte ja ma aitasin tema ning poisi üles.

Nädala pärast sõitsin ma ära ja Koktebel, Homer ning Lilja vajusid unustusse. Aga ometi viis aeg mind taas kokku nii Homerosse kui temaga.

See juhtus kolm aastat hiljem kui eespool kirjeldatud lugu.

Meie laev jättis vasakule Gallipoli betoonkindluse ümber kollased, kõrbenud paberi värvi majad ning jättis Dardanellidest Egeuse merele.

Sellist merd, nagu me teda tavaliselt kujutleme, ei olnud enam. Me ei sõitnud merele, vaid lillasse loomade Aurik tasandas koguni käiku, nagu ei sõandaks ta üldse rida kiirgavat merepinda. Ettevaatlikult liikus ta sinna poole, jättes ahtri taha pika kaarja vahujoa.

Vasaku parda taga laiusid ikka veel Väike-Aasia põuased kaldad, Homerosse müütilise Trooja viljatu kingud. Nagu punakates kivistunud saviastjates kobetas ja kohises lahekäärudes erksinine vesi, vahutades madalate neemekeste ümber.

Õhtu eel saabus tuulevaikus ja aeglaselt ujusid silmapiiril mööda muinasloomad saared: Imbros, Tenos, Lesbos, Milos.

Saared möödusid nagu lainemäed. Igast saarest tõusis kuhtuva taeva taustale liusk nõlv, sus hant ja jälle samasugune liusk nõlvak. See meenutas koloseumset kivist heksameetrit, mis nagu värsirida oli vajunud merre Hellase ja Väike-Aasia ranniku vahel.

Siis tulid saared lähemale. Juba seletas silm roheline halle õlipuusalusid ja külasid kitsastes lahesoppides. Nende tagant kerkisid järsud punakad ja lillakad mäed. Nagu hiiglaslike viirukipannide kohal hõljusid need tippude ümber pilved, mida valgustas loojuv päike.

Veel heitsid roosakat kuma merele, mägedele ja inimeste nägudele.

Plinkis esimese majaka tuli. Tuulehoog tõi saartelt deuntlohma ja veel mingit kirbet ja meeldivat, otsekui kütunud kummeli hõngu.

Siis läksin ma laevatekile. Aurik sõitis Saroni lahes ja lehedat tulesilma — roheline ja punane — särasid silmapiiril. Need olid Pireuse sihttuled.

Siis astusin sinnapoole, kus oli Ateena, ja mu südame tõmbus külmaks: pilkases Atika öös sädeles kaugel vanaaegse prožektorite kiirtevihus Akropolis. Igave, eelolematu ilus helkis aastatuhandete vanune marionetttempel.

Laev pöördus aeglaselt Pireuse reidile.

Õhtu pärast seda reisi sõitsin mõneks päevaks Atinasse ja sattusin filharmooniasse Mravinski kontserthoovile.

Siin naabriks oli kleenuke tüdruk ja tema kõrval istus me naine mustade prillidega.

«Lilja,» küsisin ma tüdrukult tasakesi, «kas te ei tunne Homerosse eest kahe? Või ei?»

Tüdruk pöördus kiiresti, pilutas halle silmi ja haaras mind kinni.

«Tunnen! Hoopis viie sain. Ja teate, ma olen nii õnnelik, et te siin olete.»

Siis tutvustas mulle pimedat naist, häbelikku ja vaikset Oljat, ja ütles siis, et heksameetri ja Homerosse kohta midagi sellist, mida ta ei suuda kirjeldada.

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt, kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

«Kuidas,» vastas pime. «Ma kujutlen seda väga selgelt.»

jälle Leningradi tulete, ma näitan teile Ermitaaži maali. Keegi ei vaata seda. Ilmatu vahva maal.»

Nad läksid uksest sisse. Ma seisin veidi kaldapeet. Rohekas laternavalgus langes mustadele pargastele, tukkusid puupollarite ääres. Tuul keerutas latern ümber kuivanud lehti.

Ja ma mõtlesin, et lõppude lõpuks on väsitav ja kogu aeg kohata uusi inimesi ja kaotada nad seal silmist, teadmata kui kauaks — võib-olla igaveseks.

Jalta, 1957

PULSTUNUD VARBLANE

Luusoldatisuurune rauast sepp vanal seinakella haamri. Kell klõpsatas ja sepp lõi viivitades haamri väikesele vaskalasile. Rutakas helin veeres üle toa, raamatukapi alla ja jäi vait.

Sepp lõi alasile kaheksa korda, tahtis lüüa ka üheksat korda, kuid ta käsi võpatas ja jäi õhku rippuma. Ta mõeliskas ta ülestõstetud käega terve tunni, kuni saabus lüüa alasile üheksa korda.

Sepp seisis akna juures ega vaadanud selja taha. Kui ta siis ärkab hoidja Petrovna tingimata üles ja abistama.

Petrovna tukkus diivanil, ema aga oli nagu ikka läinud teatrisse. Ta tantsis teatris, kuid ei võtnud sinna kaasa Mašat.

Uuter oli hiiglasuur, kivisammastega. Katusel ajasid hobused end tagumistele jalgadele püsti. Neid pidas kinni mees, kel oli pärg peas — nähtavasti tugev vapper mees. Tal oli õnnestunud peatada tulised hobused otse katuse serval. Hobuste kabjad rippusid tjaku kohal. Maša kujutles, missugune madin oleks tekkinud, kui mees poleks malmist hobuseid suutnud pidada: nad oleksid katuselt maha väljakule sööstnud ja oleksid kolinaga militsionäärimest mööda tormanud.

Viimased päevad oli ema närvitsenud. Ta pidi rekordiselt Tuhkatriinut tantsima ja töötas kohe esimese etendusele ka Petrovna ja Maša kaasa võtta. Ühe päeva enne etendust võttis ema laekast väikese tükimbu, mis oli tehtud õhukesest klaasist. Selle oli ta kinkinud Maša isa. Ta oli meremees ja selle lille-
... oli ta toonud kuskilt kaugelt maalt.

Siis läks Maša isa fašistide vastu sõtta, uputas millegi fašistide laeva, oli ise kahel korral uppumas, sai loota, kuid jäi ellu. Nüüd on ta aga jälle kaugel, maailma milledel on kummaline nimi Kamtšatka, ega tule tagasi niipea, vaid alles kevadel.

Ena võttis klaaslillekimbu ja ütles sellele tase sõna. See oli imelik, sest varem põlnud ena kuu asjadega rääkinud.

«Noh,» sosistas ena, «saidki, mida tahtsid.»

«Mida sa tahtsid?» küsis Maša.

«Sa oled veel väike ega saa veel millestki aru,» ütles ena. «Isa kinkis mulle selle lillekimbu ja ütles, et sa esimest korda Tuhkatriinut tantsid, siis kinnita pärast lossiballi tingimata kleidi külge. Siis ma teen sa sel ajal minu peale mõtlesid.»

«Aga ma sain ju aru,» ütles Maša pahaselt.

«Mida sa said aru?»

«Kõik!» vastas Maša ja punastas: talle ei meeldinud kui teda ei usutud.

Ena pani klaaslillekimbu oma lauale ja ütles, et Ma ei tohi seda isegi väikese sõrmega puudutada, sest lillekimp on väga habras.

Sel õhtul oli lillekimp Maša selja taga laual ja ta oli nõi nõi vaikne, et näis, nagu magaks kõik ümber tema kogu maja, nii aed akende taga kui ka kivist lõve istus all värava juures ja lumest üha valgema muutus. Ainult Maša, keskküte ja talv ei maganud. Ma vahtis aknast välja, küttetorud piiksumid tasakesi sooja laulukest, talv aga aina puistas taevast tihedat tasast lund. See lendas laternatest mööda ja langes pinnale. Ning oli arusaamatu, kuidas saab mustast lund vast maha langeda nii valget lund. Ja veel oli arusaamatu miks keset talve ja pakast öitsesid ena laulud vis suured punased õied. Kuid kõige arusaamatum oli hall vares. Ta istus akna taga, oksal ja vahtis silmi pealt gutamata Maša otsa.

Vares ootas, millal Petrovna õhuakna avab, et õhku tuba tuulutada, ja Maša pesema viib.

Niipea kui Petrovna ja Maša väljusid, lendas vares õhuaknale, poetas enda sealt tuppa, haaras esimestejuhtuva asja ja kadus. Ta kiirustas, unustas jätta vaiba peal puhtaks pühkimata ja jättis lauale määri

õli. Iga kord lõi Petrovna tuppa tagasi tulles käsi ja karjus:

«Mida teevate röövel! Jälle on ta midagi minema viinud!»

Maša lõi käsi kokku ja hakkas koos Petrovnaga otsima, mis vares seekord oli näpanud. Kõige suurem varastas vares suhkrut, küpsiseid ja vorsti. Vares elas talveks kinninaelutatud kioskis, kus suvel muudeti. Vares oli ihne ja riakas. Ta tagus nokaga ena aarded kioski pragude vahele, et varblased sinna ei varastaks.

Maša nägi ta oosel und, nagu oleksid varblased hulinud ja uuristaksid pragude vahelt külma õhku titukikesi, õunakoori ja kompvekkide hõbepaberi. Maša kraaksus ta vihaselt unes ning militsionäär lähemal vaatas ringi ja kuulatas. Ta kuulis juba ammu kioskis kraaksumist ja imestas. Mitu korda käis ta juures ja vaatas sisse, peopesi tänavalaternat valge valguse kaitseks seades. Kuid kioskis oli pime, ainult ühel valendas katkine kast.

Kuid tabas vares kioskis väikese pulstunud varblase õngu Paška.

Varblaste elu oli raskeks läinud. Kaeru oli vähe, sest linna polnud hobuseid peaaegu üldse jäetud. Endistel aegadel — neid meenutas vahel Paška ema, vana varblane, keda kutsuti Tšitškiniks — elas varblaste suguselts kõik päevad voorimeeste kukohtade ümber, kus hobuste peakottidest kaeru lühikele pudenes.

Nüüd aga olid linnas autod. Nemad ei toitnud end rooga, ei söönud seda krõmpsutades nagu heasüdamlik hobused, vaid jõid mingit terava lõhnaga mürgist vett. Varblaste suguselts hõrenes. Mõned varblased läksid maale, hobustele lähemale, mõned aga mere- ja linnadesse, kus laevadele vilja laaditakse ja elavad seal selle tõttu jõukalt ja lõbusalt elavad.

«Varem,» jutustas Tšitškin, «kogunesid varblased kordesse, kaks-kolm tuhat igaühes. Vahel juhtus, et nad lendu tõusid, järsku kõrgustesse söötsid, siis vappanud mitte ainult inimesed, vaid ka voorimeeste lapsed tahtsid lõhkuma pista ja pomisesid: «Issand

jumal, päästa meid ja ole armuline! Kas tõesti krantsidest siis jagu ei saada?»

Aga missugused olid veel varblaste kaklused teid! Sulgi lendas nagu pilvi. Nüüd ei lubata niisugust kaklusi enam ühegi hinna eest...

Vares tabas Paška just sel momendil, kui see ta kisse oli lipsanud ega polnud veel midagi jõudnud vahelt välja urgitseda. Vares koputas Paškale noka pähe. Paška kukkus maha ja pööritas silmi: ta oli surnut.

Vares viskas ta kioski valja ja kraaksatas ta järele: kirus kogu seda varganägude suguseltsi — ja lasi.

Militsionäär vaatas ringi ja tuli kioski juurde. Ta lamas lumel: ta oli suremas valu kätte, mis peas löbati ja avas vaid tasakesi nokka.

«Oh sind küll, peavarjuta vennikest!» ütles militsionäär, tõmbas labakinda käest, pistis Paška selle alla, toppis kinda koos Paškaga sineli taskusse. «Vilets su elu!»

Paška lamas taskus, pilgutas silmi ja nuttis solvusest ning näljast. Kui ometi tillukesegi raasukese alla saaks! Kuid militsionääril polnud raasukesi taskus, oli ainult kasutu tubakapuru.

Hommikul läks Petrovna Mašaga parki jalutama. Militsionäär kutsus Maša enese juurde ja küsis raamatuid.

«Kodanik, kas te vajate varblast? Kasvatamiseks?»

Maša vastas, et ta vajaß varblast ja isegi väga. Ta tõmbus militsionääri punane tuulest pargitud kortsu äkki kortsu. Ta hakkas naerma ja võttis taskust kindi Paškaga:

«Võtke! Koos kindaga. Muidu paneb plehku. Kui toote mulle pärast tagasi. Välja mind enne kahtlusest vahetata.»

Maša tõi Paška koju, silus harjaga ta sulgi, söötis ja laskis lahti. Paška istus alustassile, jõi sellelt teed, istus sepa pea peal, jäi isegi peaaegu tukkuma, kui lõpuks sepp vihastas, võttis haamriga hoogu, tõstis Paška lüüa. Paška lendas vühinal valmisepa Krõlovi pea peale. Krõlov oli pronksist, libe — Paška sinna sinna hädavaevalt istuma jääda. Vihale aetud sepp hakkas vastu alasit taguma ja tagus üksteist korda.

Paška elas Maša toas terve päeva ja nägi õhtul, kui vares õhuaknast sisse lendas ja laualt suitsuvarast. Paška peitis end punaste lillede korvi ja istus seal vaikselt. Sellest saadik tuli Paška iga päev Maša juurde, näksis raasukesi ja nuputas, kuidas Mašale oma tänulikkust näidata. Kord tõi ta Mašale kottimannud sarvilise tõugu: oli selle pargist puu otsast lõnnud. Kuid Maša ei hakanud tõuku sööma ja Petrovna tõmbas selle tõrelde aknast välja.

Maša hakkas Paška varastatud asju vana varese trottuarski kioski osavalt välja urgitsema ja neid Mašale tooma. Kord tõi ärakuivanud pastilaa, kord kivi-vaiku muutunud koogitükikese, kord punase kompoti.

Nahtavasti ei näpanud vares ainult Mašalt, vaid ka teist majadest, sest vahel Paška eksis ja tõi võõraid asju juuksehammi, mängukaardi — ristiemanda — ja teaduspäeva kuldsule.

Paška lendas nende asjadega tuppa, viskas nad põrandale, tegi toas mõned tiirud ja kadus äkki nagu väike tõmmisk akna taha.

Õhtul ei tahtnud Petrovna millegipärast kaua ootada. Mašat huvitas näha, kuidas vares õhuaknast välja poeb. Maša polnud seda veel kordagi näinud.

Maša ronis tooli peale, avas õhuakna ja peitis end kapi taga. Algul lendas õhuaknast sisse laia lund, mis tundis ära sulas, kuid siis äkki hakkas midagi krigima. Vares ronis tuppa, soputas end ja toksas nokaga põrandale. See talle ei meeldinud. Seejärel pööras ta ümber, hüppas ema lauale, vaatas peeglis, ajas end ümber, nähes seal samasugust kurja varest, siis kraakatas, haaras vargsi klaaskillekimbu ja lendas aknast välja.

Maša karjatas. Petrovna ärkas, hakkas ohkima ja siunama. Ema aga nuttis pärast teatrist tagasijõudmist nii kaua, kuni ühes temaga ka Maša nutma hakkas. Petrovna ütles siis, et ei maksa üleliia kurvastada, võib-olla leitakse klaaskillekimp üles, muidugi kui loll vares ei lumme ei pillanud.

Hommikul tuli Paška. Ta istus valmisepp Krõlovi pea peale puhkama, kuulis lugu varastatud lillekimbust, hakkas rüüa koheville ja jäi mõttesse.

Hiljem, kui ema teatrisse proovile läks, ei jäänud Paška temast maha. Ta lendas siltidelt laternapostist sealt puude otsa, kuni jõudiski teatrini. Seal istus veidi aega malmhobuse ninal, puhastas nokka, ja jalaga pisara silmast, siuksatas ja oli kadunud.

Õhtul sidus ema Mašale ette piduliku valge koollipüü. Petrovna aga heitis õlgadele pruuni atlass-salli ja koos sõitsid teatrisse. Selsamal tunnil kogus Paška Tšitškini käsul kõik läheduses elavad varblased kioskist ja nad ründasid kogu parvega varese kioskit, mis klaaslillekimp oli peidetud.

Varblased ei sõandanud otsekohe kioskit rünnata, vaid seadsid endid naabermajade katustele istuma. Örritasid umbes paar tundi varest. Nad arvasid, et ta läheb vihale ja tuleb kioskist välja. Siis võib varblane tänaval pidada, kus pole nõnda kitsas nagu kioskis, kus varesele kõik korraga saavad kallale minna. Siis vares oli tark, ta teadis varblaste kavalust ega tulinud kioskist välja.

Siis kogusid varblased lõpuks julgust ja hüppasid üksteise järel kioskisse. Seal tõusis niisugune summutamine, kära- ja tiibadega pekslemine, et kioski ümber kogunes otsekohe rahvasumm.

Kohale ruttas militsionäär. Ta piilus kioskisse ja tulinud kiiresti tagasi:

«See on alles lugu!» ütles militsionäär. «Käsitsi võtke täitsa määrustiku järgi!»

Militsionäär hakkas laudu lahti kiskuma, et avastada kioski kinnilöödud uks ja kaklusele lõpp teha.

Sellal väratasid tasa kõik keeled teatriorkestri vöötel ja tšellodel. Pikk mees tõstis kahvatu käe, viis aeglase liigutusega kõrvale ja valjenevate muusikahelide saatel nõksatas raske sameteesriie, libises kogu kahele poole ja Maša nägi suurt, ilusat, kollase päikselisusega üleujutatud tuba ja rikkaid inetuid õhkeid õelaid võõrasema ja oma ema vana halli kleidiga kõhnakest ja kaunist.

«Tuhkatriinu!» hüüatas Maša tasa ega suutnud ennast lavalt silmi pöörata.

Seal, sinise, roosa, kullakarvalise ja kuuhõbedase valguse säras hakkas paistma loss. Ja ema kaotas sellest põgenedes trepile kristallkinga,

oli väga hea, et muusika ei teinudki kogu aeg muud, kui kurvastas või rõõmustas ema üle, otsekui oleksid need need viiulid, oboed, flöödid ja tromboonid heademad elusolendid olnud. Nad püüdsid koos pikavilguse dirigendiga igati ema aidata. Dirigent oli niisugune Tuhkatriinu abistamisega ametis, et kordagi saali poole ei vaadanud.

Sest sellest oli väga kahju, sest saalis oli palju vaime, sest saravate paledega lapsi.

Vanad teatriteenrid, kes kunagi etendusi ei jalga, olid nüüd koridorides uste juures, käes terved pakid ja suured mustad binoklid, — isegi need vanad teatriteenrid tulid kuulmatult saali, sulgesid enda taga ja jälgisid Maša ema. Üks nendest aga pühkis isegi silma ja kuidas pididki ta silmad kuivaks jääma, kui tema kadunud töökaaslase, samasuguse teatri-teenri tutar, kes nõnda hästi tantsis!

Maša, kui etendus lõppes ja muusika nii valjusti ja rõõmsalt õnnest laulis, et inimesed endamisi naeratasid, ei tahtnud taibata ei suutnud, miks õnnelikul Tuhkatriinul pisarad laigivad, just sel ajal tungis saali, et ta näeb mooda teatri treppe lennanud ja ekselnud, et ta näeb tulstatunud varblane. Oli kohe näha, et ta oli tulstatunud kakkidest.

Õnnetatuna sadadest tuledest, tiirles ta lava kohal kõik panid tähele, et ta noka vahel midagi kangesti õõtsus, otsekui oleks see kristalloks.

Maša hakkas sumisema ja jäi siis vait. Dirigent tõstis käe ja orkester vaigis. Inimesed tagumistes ridades tõusid, et näha, mis laval toimub. Varblane lendas Tuhkatriinu juurde. Tuhkatriinu sirutas käed tema poole ja varblane heitis lennult Tuhkatriinu peopesale väikese klaaslillekimbu. Tuhkatriinu kinnitas värisevate õlgade selle oma kleidi külge. Dirigent vehkis taktikakäsi ja orkester hakkas mürtsuma. Teatrilambid värisid käteplaksutamise. Varblane lendas saali kupli alla, istus kroonlühtrile ja hakkas kakluses sasitud sulgi kinnitama.

Tuhkatriinu kummardas ja naeris ning Maša, kui ta poleks kindlasti teadnud, ei oleks iialgi taibanud, et see Tuhkatriinu on tema ema.

Kui pärast kodus, kui tuli kustutati ja tuppa astus

hilisöö ning käskis kõigil magada, küsis Maša labi emalt:

«Kui sa lillekimpu kinnitasid, tuli sul isa meelde»

«Jah,» vastas ema pärast vahtimist.

«Aga miks sa nutsid?»

«Sellepärast et olen rõõmus, et maailmas on inimesi, kes armastavad inimesi nagu sinu isa.»

«Pole õige!» põrnises Maša. «Rõõmust naerdakse»

«Väiksest rõõmust naerdakse,» vastas ema, «seda aga nutetakse. Nüüd maga!»

Maša uinus. Uinus ka Petrovna. Ema astus uks juurde. Akna taga oksal magas Paška. Maailm oli vaikne ja lai lumi, mis langes ja langes taevast, ja süvendas vaikust. Ja ema mõtles, et niisamuti kui lumi, nii langevad inimeste peale alla õnnelikud meenutused ja muinasjutud.

1948

TERASSÖRMUS

Vanaisa Kuzma elas oma lapselapse Varjušaga väike-Mohhovoje külas otse metsa ääres.

Talv juhtus karm olema, tugevate tuulte ja lumega. Iga talve vältel ei läinud kordagi soojaks ega hakanud loolikatustelt tilkuma kärsitud piisad. Öösiti ulusid metsast külmast lõdisevad hundid. Vanaisa Kuzma rääkis, kuidas nad uluvad kadedusest inimeste vastu: ka hunt ei haks tares elada, ahju juures ennast sügada ja lamada, vaid peab saama sassis karvadega nahka peesitada.

Keset talve lõppes vanaisal mahorka. Taat kõhis ja ütles, kurtis nõrga tervise üle ja ütles, et kui saaks talve mahvigi tõmmata — kohe oleks kergem.

Pühapäeval läks Varjuša naabruses olevasse Pereborõ küllasse, et vanaisale mahorkat muretseda. Küllast läks ta raudtee. Varjuša ostis mahorkat, puistas selle kottidesse sitsriidest kotti ja läks jaama ronge vaatama. Seal peatusid Pereborõs harva. Peaaegu alati kihutasid rongid loginal ja müriinal mööda.

Perronil istusid kaks sõdurit. Üks oli habemik, rõõmsa näo hallide silmadega. Vedur hakkas möirgama. Juba näha, kuidas ta üleni aurupilvedesse mattununa tõusis ürgsest mustavast metsast raevukalt jaama poole.

«Küürong!» ütles habemik sõdur. «Vaata ette, tüdruk, rong viib su kaasa. Lendad pilvede alla.»

Vedur tormas hirmsa hooga jaama. Lumi hakkas laskuma ja ummistas silmad. Siis tuli kuuldavale tugevate kolin, mis üksteisele järele ruttasid. Varjuša tõusis laternatulbast kinni ja sulges silmad: äkki tõu-

seb ta tõesti õhku ja kistakse rongist kaasa. Kui oli mööda tormanud, lumetolm aga veel õhus kehtis ja maha vajus, küsis habemik Varjušalt:

«Mis sul kotikeses on? Kas mahorka?»

«Mahorka,» vastas Varjuša.

«Ehk müüd mulle? Kange tahtmine on suitsu lühki»

«Vanaisa Kuzma ei luba muia,» vastas Varjuša tõselt. «See on talle kõha vastu.»

«Oh sind küll,» ütles sõdur, «sa viltidega õierad ja Tõsidus ise!»

«Võta niisama, kui palju sulle kulub,» ütles Varjuš ja ulatas sõdurile koti. «Suitseta!»

Sõdur puistas sinelitaskusse tubli peotäie mahorka ja keeras endale jameda suitsu, süütas selle, keeras Varjuša lõuga ja vaatas muheldes ta sinistesse silmadesse.

«Oh sind küll,» kordas sõdur, «patsidega kannik. Mida sulle vastu kinkida? Kas vahest seda?»

Sõdur võttis sinelitaskust väikese terassõrmiku ja puhus sellelt tubaka ja soola kubemekesed, hõõrus seda vastu sinelivarrukat ja pani Varjuša keskmise sõrme:

«Kanna ja saa õnnelikuks! See on imevärki sõrm. Vaata, kuidas ta särab!»

«Aga mispärast on ta imevärki, onu?» küsis Varjuš punastades.

«Sellepärast,» vastas sõdur, «et kui kannad teda keskmises sõrmes, annab ta tervist Nii sulle kui vanale Kuzmale. Kui aga paned sellesse sõrme, neljandas sõdur tõmbas Varjušat külmast kohmetunud, punast sõrmest, «saab sulle osaks suur rõõm. Või tahad ütleme, näha laia maailma kõigi selle imedega. Kui sõrmus nimetissõrm — näed ilmtingimata!»

«Tõega?» küsis Varjuša.

«Teda pead uskuma,» ütles teine sõdur põrseval häälel sineli ulestõmmatud krae vahelt. «Ta on nõid. Kõik oleid kuulnud niisugust sõna?»

«Olen.»

«Nii-nii!» hakkas sõdur naerma. «Ta on vana sapo. Isegi miin ei teinud talle midagi.»

«Aitäh!» ütles Varjuša ja lippas koju Mohhovoje.

Tõusis tuul, hakkas hästi tihedat lund sadama. Var-

juš nina näppis sõrmust, pööras seda ja vaatas, kuidas see lühik talvises valguses.

«Aga sõdur unustas väikese sõrme kohta öelda,» mõtles ta. «Mis siis juhtub? Pistan õige sõrmuse väikesesse sõrmu proovin.»

Varjuš pani sõrmuse väikesesse sõrme. See oli kõhnake, seal ei püsinud, kukkus sügavasse lumme jalga tõrvale ja vajus otsekohe läbi lume.

Varjuša hakkas hädaldama ja kätega lund laiali kühtlana. Kuid sõrmust ei tulnud kusagilt välja. Varjuš tormed läksid siniseks. Nad olid külmast niivõrd unetunud, et enam ei paindunud.

Varjuša puhkes nutma. Sõrmus oli kadunud! Tähen- Vanaisa Kuzma ei saa nüüd terveks ja Varjušale osaks suurt rõõmu ning ta ei näe ka laia maailma selle imedega. Varjuša torkas seal kohal, kus tal sõrmus oli maha kukkunud, vana kuuseoksa lumme ja laks koju. Ta pühkis käpikuga pisaraid, kuid nad tulid ikkagi ja külmusid ning torkisid valu- tunde ilmi.

Vanaisa Kuzma rõõmustas mahorka üle, suitsetas tared ja suitsu täis, sõrmuse kohta aga ütles:

«Aga kurvasta, lollike! Kuhu kukkus — seal vedeti Palu Sidorit. Ta otsib üles.»

Vana varblane Sidor oli ajanud enda laiaks nagu kera magas lõukal. Sidor elas kogu talve Kuzma tares ja vald nagu peremees. Oma iseloomu tõttu sundis ta Sidorit arvestama mitte ainult Varjušat, vaid ka taati ja ema. Ta nokkis putru otse kausist, leiba aga püüdis kiskuda ja kui teda eemale tõrjuti, siis solvus, hüüdes turri ja hakkas vihaselt kaklema ja siutsuma, ja et naabervarblased lendasid räästa alla kokku ja kadatasid, siis aga karatsesid kaua, mõistes Sidorit oma halva iseloomu pärast hukka. Elab soojas tares, on talle täis, aga ikka on talle veel vähe!

Ühe päeval püüdis Varjuša Sidori kinni, mähkis ta lumme ja viis metsa. Kuuseoksast paistis lume alt ainult väike jupp.

Varjuša aetas Sidori oksale ja palus.

«Sidor, tuhni väheke! Ehk leiad üles!»

Kuid Sidor kõõritas üht silma, vaatas umbusklikult lund ja piuksus:

«Kas sa näed! Kas sa näed! Kus leidis loh!»
«sa näed, kas sa näed!» kordas Sidor, rapsas oksalt
ja lendas tarre.

Nii jäigi sõrmus leidmata

Taat Kuzma köhis üha ägedamalt. Kevade eel
ta ahju peale. Ta ei tulnud sealt peaaegu üldse maha,
palus järjest sagedamini juua. Varjuša ulatas talle
plekk-topsikuga külma vett.

Tuisud keerlesid küla kohal, ajades tarede ümber
hangesid kokku. Männid uppusid lumme ja Varjuša
suutnud metsas enam üles leida seda kohta, kuhu
sõrmus kukkus. Ahju taga peidus olles nuttis ta üha
sagedamini tasakesi kaastundest vanaisa vastu ja murest
ennast.

«Lollpea!» sosistas ta. «Hakkasid vallatust tegema
lasksid sõrmusel maha kukkuda. No saad selle tagasi!
Säh!»

Ta peksis end rusikaga lagipähe, karistas ennast
taat Kuzma aga küsis:

«Kellega sa seal mürad?»

«Sidoriga,» vastas Varjuša. «On teine nõnda sõrmuse
kuulmatuks läinud! Tahab muudkui kakelda»

Korra hommikul ärkas Varjuša sellest, et Sidor hüüas
les mööda akent ja koputas nokaga vastu klaasi. Varjuša
juša avas silmad ja pigistas need uuesti kinni. Katkete
langesid üksteisest mööda tõtates pikergused veepiiridele.
Kuum valgus purskas aknast sisse. Hakid karjusid.

Varjuša vaatas välja. Soe, tuul puhus talle kottide
silmaadesse, sasis juukseid.

«Ongi kevad!» ütles Varjuša.

Tumedad oksad hiilgasid, märg lumi sahises katu-
telt maha libisedes ning varava taga mühas tähtsalt
röömsalt niiske mets. Kevad sammus väljadel nagu noor
perenaine. Tarvitses tal vaid korraks nõkku vaadata
kui seal otsekohe hakkas oja vulisema ja sillerdama.
Kevad sammus ja ojade vulin muutus iga ta sammuga
aina valjemaks.

Lumi metsas läks tumedaks. Esiteks tulid lumel naha-
tavale talve jooksul varisenud pruunid okkad. Seejärel
ilmus palju kuivi oksa — need oli torm mürdnud juul-
detsembris — nende järel hakkasid kollendama möödunud
aastal varisenud lehed, tuli esile lumest paljud

valgeid lehti ja viimaste hangede ääres hakkasid õit-
samasid lilled — paiselehed.

Varjuša leidis metsas üles vana kuuseoksa, sellesama,
kuhu lumme torganud seal, kus ta sõrmuse kaotas.
Ta otsustas ettevaatlikult vanu lehti, tühje kabisid, mis
võib maha pillanud, oksa, mädanenud sammalt
tõsta. Ühe mustaks tõmbunud lehe all välgatas
Varjuša karjatas ja istus maha. Seal ta on,
sõrmus! Ta polnud põrmugi roostetanud.

Varjuša haaras selle, pani keskmisse sõrme ja lippas

õnnemalt, alles tarele lähenedes, nägi ta vanaisa
Taat. Taat oli tarest välja tulnud, istus muldrikul
maha ka sinine suits tõusis taadi kohal sirgelt taeva,
oleks Kuzma end kevadises päikeses kuivatanud
taeva poole tõusnud.

«Tõnuud,» ütles taat, «sina, tuisupea, panid tarest
mõustasid uksegi kinni tõmmata ja värsket õhk
tõugu tarest läbi. Ja kohe põgenes minust haigus.
Ma teen veidike suitsu, võtan siis kirve, lõhun puid,
maha ahju kudema ja küpsetame rukkikaraskit.»

Varjuša puhkes naerma, silitas vanaisa sassis halle
pead ja ütles:

«Sõrmusele! Tema tegi sind terveks, vanaisa»

Varjuša kandis kogu päev sõrmust keskmises sõrmes,
mõnda haigust jäädavalt eemale peletada. Ainult
mõnema minnes võttis ta sõrmuse keskmisest sõr-
mele ja pani selle neljandasse sõrme. Pärast seda pidi
ta minema rõõm. Kuid see viivitas tulekuga ja Var-
juša ei saanud ilma seda ara ootamata.

Varjuša varakult, pani riidesse ja läks välja

Varjuša kohal punetas vaikne ja soe koit. Tähed taeva-
lõhnud veel kustunud. Varjuša läks metsa poole.
Varjuša metsaserval. Mis see heliseb metsas, nagu
loogi ettevaatlikult kelluke si ligutanud?

Varjuša laskus kummargile, kuulatas ja lõi käsi
lumikellukesed kiikusid vaevalt märgatavalt,
kuid koidule ja iga õis helises, otsekui oleks sel-
lased vaike mardikast kellamees ja löönud tillu-
põlga vastu hõbedast ämblikuvõrku. Männiladvas
Varjuša nähn viis korda.

«Kell on viis!» mõtles Varjuša. «Kui vara! Ja vaikne!»

Otsekohe hakkas kõrgel okstes kuldses koiduvalguses peoleo laulma.

Varjuša seisis, suu avali, kuulas ja naeratas. Teda soe ja hellik tuul embas teda ja miski hakkas lähedal kahisema. Sarapuu lõi kiikuma, tema uris pudenes kollast õietolmu. Keegi möödus nähtavalt Varjušast, ettevaatlikult oksi kõrvale lükates. Ja ta hakkas kägu temale kukkuma ja tervitusi saatma.

«Kes see siis möödus? Ja ma ei saanudki teda näha!» mõtles Varjuša.

Ta ei teadnud, et see oli kevad, kes temast möödus.

Varjuša puhkes valjusti naerma, nii et mets lüüsi ja lippas koju. Ning suur rõõm — selline, mida ei saa kätega haarama — hakkas tema südames helisema laulma.

Iga päevaga muutus kevad ikka kirkamaks ja rõõmsamaks. Taevast voogas niisugune valgus, et Kuzma silmad muutusid kitsaks nagu praod, kuid valgustatasid kogu aeg. Ja siis hakkasid metsades, niitudes ja nõgudes, otsekui keegi oleks sinna nõiduslikku võlu piserdanud, õitsema ja kirendama tuhanded, tuhanded lilled.

Varjuša mõtles juba sõrmust nimetissõrme panna näha laia maailma kõigi tema imedega, kuid siis siis kõigi nende lillede, kleepuvate kaselehtede, taeva ja kuuma päikese poole, kuulatas kukkede tistikust kiremist, vee helinat, lindude vidinat pöördumise kohal — ega pannud sõrmust nimetissõrme.

«Küllap jõuan,» mõtles ta. «Kusagil laias maailmas pole nii tore kui meil Mohhovojes. Siin on otse imed. Ega ilmaaegu ütle vanaisa Kuzma, et meie maa on tõeline paradiis ja et teist nii toredat maad ei leidugi kogu maailmas!»

1945

SÕIDUTUUL

Reisimärkmikust

Moskva ümbruse metsad olid üleni kullases kumas. Tuul ohtralt oli seda kahisevat lehekulda kogunenud okstesse, kuhu tuul ei pääsenud. Künkail aga rebis tihedalt viimsegi kuivanud leheraasu, keerutas õhus ja lendis kaugusse. Ja seal, kauguses, oktoobripäikese valguses saras, liugles puhuti tuule käes nii tihedalt lehti, et tundus kollakana.

Ühe päeval algas meie teekond Moskvast Moskva ümbrusse.

Me viis mööda Borodino lahinguväljast. Selle kohal oli suuri udu. Ta sarnanes lahingusuitsuga.

Ümber ringi olid lagedad Borodino nõlvad. Need paitasid meid paelunud Puškini, Lermontovi, Lev Tolstoi ja nende tuhandete vene inimeste mõtteid. «Borodinost ilmaaegu ei mõelda, uhkust täis.»

Nendel väljadel oleks Pierre Bezuhhov võinud kohata Napoleoni armee intendandi Stendhaliga. Kirjutatakse, et pärast «oleks võinud», et Tolstoi geenius tegi Bezuhhovist reaalse isiku. Võimatu on kujutleda, et Bezuhhovist saadaks kohmakat karu pole kunagi olnud. Sõidutuul tuhises «Pobeda» porilaudades. Tuulekoostisel oli hea mõelda igasugustest asjadest, kas või ka Bezuhhovi ja Stendhali võimatust kohtuda.

Millest võinuks nad rääkida? Vahest sellest, et vana aja ajaloo sõdade ning mõttetuste kõrval elab lihtne ja armastavatest südametest, et kusagil läheduses on Nataša Rostova armas süda. Ja selle südame ülesandeks on kasutada hetkegi kõhklemata tormata ükskõik mis ohtu.

Paljud mis võib pähe tulla sõidutuule tuhina. Ja siin, sellel halli betoonlindina maa ühest teisest tõmmatud Moskva—Minski automagistraalil, tuulel lahe puhuda.

Linnadest ja küladest möödub see tee kaugelt linnad lähenevad ja kaovad silmapiiril otsekui nägemata.

Niisuguse nägemusena möödus hamarduvatel teedel kangelaslik Vjazma. Ja jälle kihutasid meid kilomeetrid sugiseselt punast sooheina, kaasikundid korrapäraselt vahelduvaid metsatukki. Smolenski välgatas kitsa viiruna Dnepr. Tema kallastelt tõusis auru.

Dnepri ääres peatasime auto. Karjane ajas meid üles nas lapilist karja. Ta ei karjunud lehmadele kade meeleheitliku häälega: «Kuhu nüüd, saatana!», nagu nõudis tuhandeaastane tava. Ta oli selle loomast asendanud hoopis kaasaegsemaga: «Halloo, kaunist! Hallo!» Ja lehmad silmitsesid meid autost möödudes leebelt, vihtusid sabadega ja näis, nagu tahaksid öelda: «Nae, mis tore karjus meil on!»

Õhtuks hakkas paistma Smolensk — paljukannatav linn Dnepri kaldajärsakul.

Sõjast pole möödunud kümmet aastatki, kuid varemetses linna» mõiste on peaaegu kadunud. Varemetses linnu pole enam. Pole ka varemetses Smolenski. Varemetses kohale on kerkinud uus linn. Terveks jäänud on linn on liitunud ansambliks uute hoonetega. Ainult Smolenski esiisad — kindlusemüürid, katedraal ja lossiseinad — valvavad orja kivises vaikuses maa möödunust.

Kogu öö sabistas vihm Smolenski väikese vöötmaja akende taga. Numbritoas seisis laual vaas muusikade gladioolidega. Selles võrasteremajas ei meenutata miski odava odekolonni ja kloori lõhnast labimise kurikuulsaid «numbritube läbisõitjatele» tõmbetud nagisevate treppidega.

Oli väga puhas, vaikne, rahulik. Seinal rippus litograafia «Zaporoožlased kirjutavad kirja Türgi krahvile». Seda litograafiat kohtasime kogu teekonna loomuliku. Ja mitte ainult seda, vaid ka Šiškini «Hommikut metsas» ja Aivazovski «Üheksandat lainet» fotot tuhande kilomeetrise teel polnud peaaegu ühtegi.

... ja, sooklat või kohvikut, kus poleks rippunud litograafiaid. Kõikjal — Vitebskis ja Pihkvas, Narva launas — tervitas meid rõõmsasti hallivuntne Zaporoožlane, kes suurest naerust kõhtu kinni hoides lihtsalt jälitas meid oma rõkatava hääletu naeruga.

... lõpuks hakkas meil kõhe. Ja seepärast olime õnnelikud, kui Opotška sööklas esmakordselt meil kohaliku kunstniku suurepäraseid maasid. Meil ei õnnestunud aga kindlaks teha selle kunstniku nime.

*

... kukul rippus hall vihm ikka veel Smolenski katedraaliks linna. Muldvallide ja vanade pajude vahel tõlmilt suur tiik. Puudelt pudenesid sinkjashalvad ja langesid vette. Nende puudutused ei pannud meid isegi virvendama.

... sinine kahupäine poiss kükitas tiigi kaldal. Tundsin selle poisi vastu tahtmatult lugupidavalt tema halastamatu innu ja kannatlikkuse.

... oli sel varasel tunnil peaaegu tühi, hääletu. ... sellest, kui palju torme temast üle on käinud. ... palju andekaid vene inimesi on siin üles kasvanud.

Smolenski vanalinna müüride all, küürakatel, on kasvunud tanavatel. Otsekui nende mõtete kinnisteks kuskilt eemalt valjuhääldajast klaveritööd mehehäääl hakkas laulma:

Miks ilmaaegu kiusatusse
mind saadad õrnusega taas?

... angistavad sõnad ja Glinka muusika — see mees ... Smolenskist pärit — taitis hommikujaheduse ... poesiaga. Meenutasin teise smolenskilase — ... värsse «Kaugused kauguste taga». Luule ... agad! Siin — savistel teedel, Smolenski lähedastel metsades — on luule sünnipaik. ... päine õngitseja-poiss meenutas mulle üht toreda smolenskilast — Vassili Tihhonovitš Bobrõševi. Ta ... ja «Meie Saavutused» toimetaja. Paljud tund-

sid teda — kõhna, naervate silmade ja heleda, lüü-
tikkuva tukaga. Temas oli midagi, mis tuletas me-
muistseid vene meistrimehi, Leskovi Levšat. Nii
inimeste kohta nagu Bobrõšov öeldakse, et neil on
sed käed.

Ajakirja toimetas ta oivaliselt. Ta koondas
ümber kõik võimekad noored kirjandusinimesed ja
andekad inimesed kunagi, armastas Bobrõšov
ise teha: parandada igasuguseid aparate, kellu,
aga vanu mängutoose nende lihtsate viisidega («Sa to-
tagasi...»), kasvatada oma toas, Gonki tänaval, ja
malisi lilli ja korjata seeni Moskva ümbruse metsas.

Vabal ajal nikerdas ta puust erakordselt peen-
kesi. Kord meisterdas ta sulenoaga ühestainsast
tüki kinnise ahela.

Bobrõšov hukkus maakaitseväes kodulinna Smolens-
ki all.

Nii nagu kauguste taga avanevad üha uued kuu-
sed, nii kingib ka Smolenskimaale meile pidevalt
paistvaid puhtvene iseloomuga inimesi — Prževa
ja Glinkast Tvardovskini, kirjanikust ja jahime-
st Sokolov-Mikitovist surmkindlalt elanud Vassili
kinini, kes pealehakkamise järgi otsustades oli
smolenskilane.

Tee Vitebskisse keerab Orša juurest järsult poole
kaob liivaküngaste ning soode vahele. See tee on
tatud palkidele ja asfaldiga üle valatud. Ta nõtkub
autode raskuse all ja kõigub nagu pingul vedru-
de all.

Suured Smolenski külad kadusid. Nende asemele
väikesed Valgevene külad. Poisikesed ei pildunud
tolmunud nokkmütse autorataste alla nagu toon-
Smolenskimaal. Ka karvased penid ei lidunud
kähisemisest meeletutena neetud soiduriista järel.

Külad olid tühjad ja vaiksed — kõikjal käis kartuli
võtt.

Peatusime ühes metsakülas ja astusime tarre, et pu-
paluda. Ukselävel kükitas fohutu raudketi otsas mato-
kutsikas. Meid nahtes püüdis ta ennast päästa
hirmust kiunudes ja ketti kolistades esikusse peitu-
ma.

Tares rippusid seintel kolhoosiplakatid. Nurgas
mustaks tõmbunud vakk.

Puudutasin vokiratast. See pöördus ja kaaki-
tis.

«Hõhikult. Eideke-perenaine kurtis, et juba aastaid ei
olevat keegi kangast, vokiga aga mängivat lapsed.
«Mõnikootud linane aga olnud küll kitsas ja kare, ent
«põlvav.»

Kui palju muinasjutte ja laule on sündinud vokivu-
tu ja akna taga vihiseva lumetuisu saatel, kui palju
«rahvaluulet on sel kombel ilmale tulnud.
«Seda unustama. Unustame, et ka Puškini värsid
«mõnu mattes maa ja taeva vihiseb ja vingub tuul...»
«Mehed öhtutest voki taga.

Eideke, miks kogu aja
vaikid sa seal akna all?
Tõi ehk värtne vaikne vurin
rammestuse laugele?

Ammu, juba lapsepõlves, tahtsin miskipärast kan-
nata Vitebskisse pääseda. Teadsin, et selles linnas pea-
Napoleon ja et väikeses asulas Vitebski külje all
«kunstnik Šagal. Minu nooruspäevil oli see mees
«Euroopas kuulus oma piltidega ammu kadunud
«Täiskasvanute hulgas räägiti ja vaieldi selle
«kunstniku üle palju.

Mulle meeldis tema maal «Alevijuuksur». Maalil oli
«süsimustade juustega frakis mehega, kes oli
«vahuga koos, hinge vaakuv fiikus ja trümoos,
«nagu leopard, mis sarnanes aknaga hauatagu-
«maailma — sedavõrd oli amalgaami hävitanud
«temas kõik moonutanud.

«Tema oma elu jooksul ei kohanud ma kordagi Vitebs-
«paist inimest. Seeparast oli see linn minu silmis
«mingi saladuslooriga.

«Tema juhtub, et kujutus tegelikkusele vastab
«Vitebskis aga juhtus nii.

«Rahvusime linna videvikus. Dvinaa kohal kustus eha.
«Tema elavas kumas näis künkail asuv linn väga maa-
«kond.

«Tema jaid kuristikud otse linna südames, kivisillad
«Tema kohal, endiste katoliku ja uniooni seminaride
«Tema hooned, uute majade kolonnaadid ning
«Tema linnatuled Kusagil pole ma näinud nii sil-
«Tema estavaid elektritulesid kui Vitebskis.

Eriti kaunis oli Vitebsk oma õhtuelevil kitsuko-
hubaste tänavatega. Linnas sulasid ühte nii Ida-
Läänele omased jooned.

Vitebskis puutusime esmakordselt vahetult
autojuhtidega. Lugu algas sellest, et hommikul ei
meie vana «Pobeda» käima. Silmapilk kogunesid
ümber kõigi tänaval seisvate sõidukite juhid ja
miiting.

Igal autojuhil oli oma teooria selle kohta, miks
«Pobeda» käima ei lähe. Ühed kinnitasid, et see on
tühi, teised, et relee ütles üles, kolmandad väitsid
tegemist on lühiühendusega, neljandad tõestasid, et
buraator on ummistunud, viiendad kahtlesid suuta-
lis, kuuendad puhastasid vaikides, kuid põlgelikult muu-
tes küünlaid, seitsmendid viitasid müstilistele põh-
dele («Seisab pisut ja küll ta käima läheb. Näitab
kangust.»), kaheksandad kompasid ja keerasid
keskendunult mootoris, kuni lõpuks tuli vana halli
juht ja ütles: «Mis sa selle karburaatoriga jäändad
näeb, et juhtmed tuleb ühendada otse.»

Kuid ükski mootoris urgitsev autojuht ei unustas
kinnitamast, et ausalt öeldes pole paremat autot
«Pobeda» maailmas olemas. Ja see lohutas meid.

Parast lükkasime oma autot poisikeste vile
mööda Vitebski peatänavat. Kuid seegi ei aidanud
ta ei läinud käima. Siis pidasid autojuhid kinni me-
sõitva veoauto, too võttis meie «Pobeda» trossi ja
pani meeletult kihutama piki ühte ja sedasama koo-
lit. Siis läks me sõiduk lõpuks käima, «sülitades vab-
suitsupilvi» (nagu kirjutavad populaarteaduslike ra-
mide autorid).

Meil oli vaja edasi sõita, me kiirustasime, kuid
juhid ei lasknud meid enne minema, kui meie auto
läikima hõõrutud ja meile oli kümnete kaupa kasu-
näpunäiteid jagatud. Teekonnal oli meil veel palju
tumisid autojuhtidega ja igasuguseid pisiseiku
Praegu näib mulle juba, et eranditult kõik loode-
autojuhid võtsid osa meie auto parandamisest. Seetõ-
res ilmnis üks autojuhi elukutse paremaid jo-
armastus auto nagu elusolendi vastu. Iga autojuht
oma sõiduriista jaoks hulganisti hellitavaid ja hea-
likke sõnu. Autosid oli igasuguseid: küll «kuratli-

matlikke», küll «sõnakuulelikke», küll «kergesti sol-
vande», küll «töökaid», küll «vaesekesi» ja isegi niisu-
meid, mille kohta öeldi «mitte auto, vaid just nagu

Vitebskist põhja pool algas laialdane metsade ja soode

Ma ei teadnudki, et Kesk-Venemaal nii puutumatu-
tult paiku ja nii maalilist mitmekesisust leidub.

Arvutud lausa mustadena näivad sinijärved, kivised
lindikud, kõrged künkad, sihvakate tornidena taeva-
de sirutuvad kuuseladvad, rändrahnud põldudel, jäi-
vad vahutavad jõed, nende kohin ja laksumine, terav
ja vaigulõhnaline õhk, tihaste helisev triller-
ja jutuvada, tillukesed armsate nimedega üksil-
kalad — «Öobiku», «Kella», «Sortsi» —, koidu
kustuv kuma soode kohal, tahed kahvatus
agaveseks ajaks hääletusse vaibunud taevad —
nais meile ebatavalisena, nagu oleksime koge-
ksinud vanasse muinasjuttu.

Pool asfaltteed, mis kord märke tõusis, kord
hoogsalt kuristikku laskus, oli palju vennaskalme,
keevli all. Siin olid rängad lahingud.

Haudu katsid kuivanud okkad ja käbid. Läbi okka-
kasvanud valged kuivad nelgid. Lilled polnud
närkunud ja lõhnasid kergelt.

Matult turgatas pähe, et sõdurid, kes langesid
põldude ja metsade eest, palktarede ja jutukate
eest, lamavad siin, sõmera liiva all kõrvuti Puš-
meie uhkuse, meie rõõmu ja armastusega. Puš-
nagedeni ja Mihhailovskojeni polnud siit enam
palju maad.

Külaskas peatusime ühel künkal otse halli järve
l, mis lookleva vöödina uutu kadus. Oli vaja ben-
votta. Saime jutule kahe rahuliku, hallisilmse ja
olakulmulise naisega. Ilmselt olid nad õed. Nad imes-
il, et auto tuleb Moskvast («Nii kaugelt!»), ja halet-
meid («Sealt on pikk maa sõita ja tuleb nii kaua
istuda!»).

«Ilus on teil siin,» ütlesin naistele.

«Jah, siin on hea,» vastas vanem naine. «Ainult et

meie Pustoškat ei saa Aloliga võrreldagi. Vaat see, alles tore! Kui Alolini jõuate, tehke kindlasti peatuda,»

See kummalise nimega koht — Alol — ilmus nädal varemalt ootamatult. Auto kihutas pisut küljeli kaldal järvest kurvist otse järve kaldale ja hetkeks nähti, et tingimata ammutab endasse natuke tumedat järvevett. Järv otsekui kerkis silmapiiri poole. Ta seisis nagu külliti ja viivuks vilksatasid meile tema pinnalt purpurne leherohkus, kõrkjate kollane müür ja lajangu kustuv kuma. Kalade mänglemine pani veepinnal virvendama ja sünnitas seal põhjala sügise kõigi tumedavate värvivarjundite segadiku.

Kõik see sähvatas ja kadus, et uuesti anda maad teisele järgnevate mastimetsade süngele sammastel nende õhtuhämarusse mattuvate kaugustega.

Opotška kohal puhus tasane, hootine tuul. Madalad pilved tuiskasid tuhinal üle telliskivikatuste. Vastu rästema ja krohvipritsmes aknaruute pekslesid viirad.

Võõrastema ja hämaras eesruumis istus puudav väike kuivetu vanamees, mõlkis mütsilotu peast suutsetas omatehtud paberosse ja luges raamatut. Laipõles samuti krohvipritsmetega kaetud elektripirn.

Võõrastemajas oli hiljuti lõppenud remont. Lõpetati kriidi ja pestud põrandate järele. Kuumenedes pühkisid ahjud.

Võõrastema ja perenaine, kel oli kõlav nimi Šaljapin, jutustas mulle oma perekonnanime saamisloo. Tema mehel, tavalisel põllutöölisel, olnud võimas bass. See pärast hüütud teda Šaljapiniks. See hüüdnimi jäi talle sedavõrd külge, et passi väljakirjutamisel muutis eksinud ja kirjutanud passi õige nime asemel hääle nime, mees aga polnud hakanud viga parandama, loomata Šaljapini nimi talle rohkem meeldinud kui tema oig nime.

Mõlkis mütsiga taat pani raamatu kõrvale ja ütles:

«Ma olen Šaljapinit kuulnud. Paris mitu korda. Lõpetasin Moskva konservatooriumi kompositsiooniklassi».

Taat võttis mütsi peast ja hakkas ootamatult laulma, ent meeldiva baritoniga laulma Schuberti «Tõulikut», ilmselt Šaljapini intonatsiooni matkides.

Võõrastema ja perenaine kortsutas kulmu, kuid olles alla otsa vaadanud, muigas veidi üleolevalt — et mis korikust hehloojaga ikka peale hakata.

Taat Hjungrid on alati kuidagi liiga vaba olemisega kodukorda. Lihtsalt häda nendega! Admiinistratsioon on sunnitud sellele läbi sõrmede vaatama,» ütles perenaine.

Mu teisik kahvatanud palgel,
miks osatad mu valu veel,
mis muljus mind kuukiirte valgel
nii mõnel ööl seismal teel?

Allo helilooja, kuivetuid käsi rusikasse surudes ja enda valja sirutades.

Õnne võimutses Opotška kohal tuul. Akendest puhus, tihksumad tihksumad tõmbetuules. Maa kohal lasus tihke õhk. Isegi heledad linnatuled ei suutnud seda läbida.

Taat kuulas, kuulatasin maruilma mühinat, kujutlesin, kuid naabruses asuvate soode kohal, taajusin sügise õhku, õhku tohutut ebaõnust ja mõtlesin helilooja raske peab küll olema üksikul inimesel niisugusel ööl.

11.11.11 kuus. Keegi möödus uksest, siis kostis koridori tepesunõu vasktila kolksumist ja helilooja tuttav heli laulis vaikselt:

Las nutta ja oiata sügisemaru
ja vihaselt vahune vetevoog jões!

Ma mõistsin, et ei sügisööd ega näiline üksindus ei ole puhta sudamega inimest.

Õnne lakkasime turule ja vaatasime esmakordselt hõlkkumalt avarat ning vaikset Opotška linnakest.

Õnne tohutu suurt Aleksander I aegset hoonet seisis pool pool munakivisillutisega kaetud platsi. Kindlusest linnapark oma viimseid lehti. All kohises õhk. Vahtu pritsides vedas ta vesikasvud pinna all pillikeeled.

Õnne Velikaja viis rippsild. Teiselt kaldalt hoovas õnne kate ning männilaastude magusavõitu aroomi. Õnne lakkas. Pilved kerkisid ja hõrenesid.

Kahvatu paikesevalgus peegeldus vihmaveel.
Ja see magusavõitu jahe lõhn näis tulevat pilvisest taimikust, Opotška ümbruse metsadest ning kõnnu-

Turunaiste kirstud olid kuhjaga antoonovkaid.
Õunad olid kui valitud — suured, mähkude kohalt
lased nagu seisnud vaha. Kõrvuti õuntega lebas vii-
viisi puhast ning värsket kaupa, mis kannab nime «
tukaup»: värvimata puulusikaid, puulabidaid, puu-
reid, rehasid ning niinest punutud korvikesi. See
lõhnas samuti puukoore ja külmunud lehtede
nagu temaga kauplevad tuulest parkunud kolbe-
kudki.

Teel Pihkvasse nägime maantee ääres aeg-ajalt
jaid kollaseid majakesi — Puškini-aegseid postija-

Uhe niisuguse postijaama ees seisis alusel Pu-
rinnakuju. Millegipärast otsustasime, et just siin to-
sid need kurvad sündmused, mida Puškin kirjeldab
«Postijaama ülevaatajas».

Puškini mägedesse viiva teekäanu kohal seisis
maja juures reas suured iseliikuvad masinad
kombainid. Pihkva kandis on juba iidsetest aegadest
lina kasvatatud. Kevadel, kui lina õitseb, näib
Pihkva oblast lennukilt vaadates helesinise voolu-
valatuna.

Praegu, sügisel, oli maa aga põletatud savi
Raske udulasu silmapiiril ähvardas lumesajuga
nagu võiksid lumehelbed iga hetk hääletult üle
jaste põldude kanduda ja need kuiva looriga katta.

Mida lähemale me jõudsime Puškini mägedele,
rohkem närveerisime, just nagu oleks ees seisnud
tumine elava poeediga.

Eespool ilmusid nähtavale kaks sihvakat samm-
Tee läks nende vahelt. Sammaste külge olid kinud
puust lüürad. Siit, nende sammaste juurest, algas
seala. Ammu on vaibunud lüürade helid, isegi muu-
mides pole neid enam, kuid nad on meile armsad
pärast, et neist rääkis Puškin. «Maailma kõrvus
ka üle aegade mu luulekandle keel.» «Deržavin ja
rov kord koos kaht lüürat kõmistasid ja kandle
kõlades me vapraid ülistasid.»

Trigorskoje kungastel paistis Svjatogorski klooster.
Kloostri müüride alla on maetud Puškin.

Antasime ainiti kloostrihooneid, mis hallidena
olid lerkisid. Kas tõesti seisame juba mõne hetke
poeedi haua juures?

Meil läbitunginud päikesekiir valgustas maad. Ja
hakkas see kirendama viimaste sügispäevade seni-
matus värvitoreduses — kõrge niiduhein oli pruun,
publikas punane, takjaniidid seisnud kedruse karva
lööd.

Puškini hauale me aga ei pääsenudki. Unine ametnik
benua võorastemajas teatas, et «haud on remondi
tuletud». Kuuldes neid kroonulikke sõnu «remondi
tuletud» öelduna Puškini haua kohta, vihastasime
peaaegu ütlema unisele näitsikule hulga kibe-
tõnu, siis aga taipasime, et see oleks mõttetu.

Meilalt sõitsime Mihhailovskojesse ja seal saime
Puškini mägedes tabanud ebaõnne eest täieliku
kaitse.

Mihhailovskojes võttis meid vastu üleni hääbuvas
miske mulla lõhnaline hall, hääletu päev. Näis,
et ta alles aoeelset uinakut teinud, see puškin-
k sügispäev.

Mihhailovskoje park puistas viimseid lehti, kuid
muuseumi esistel lillepeenardel õitsesid veel ast-
ol liigutav nagu alati oli hoidja majake, mille meie
aached taastasid kohe pärast seda, kui fašistid olid
Mihhailovskojest välja kihutatud. Liigutavad nagu alati
majakese madalad laed ja puust sambakesed ukse-

Trigorskoje põliste kuuskede (suurema osa neist
d mukulased maha raiunud), tumedate tiikide, Anna
ol allée pärnade ning kahe järve — Malenetsi ning
Mihhailovskoje — tinase vee kohal lasus hõbedaselt helkiv
ge uduloor. Läbi udu oli vaevu aimatav liivaküngas,
lo tuga asus Trigorskoje.

Käisin jällegi maanunka vaatamas, kus elasin kui
endatu kord kaks vaikset aastat.»

Orki tulid mustlased. Nägime nende laagrit Puškini
ede juures.

Mustlased liginesid hoidja majakesele, rääkisid midagi
hõlts omavahel, hakkasid siis käsi kokku lööma ning

äkki löid mustlasnoorikud tantsu lahti. Kirevad ja seelikud lendlesid, nagu oleks tuul sületähte punaseid, kollaseid, violetseid, valgeid ja siniseid üles keerutanud.

Ootamatu ning kummaline oli see mustlaste tants Puškini maja juures, täiesti inimtühjas piirkonnas liiatigi niisugusel hilissügisel ajal, mil rännuaeg ammu läbi pidanud olema. Näis, nagu oleksid need neiud tantsinud Puškinile endale ja ainult temale mõelduna.

Mustlannad lõpetasid tantsu ja istusid trepikohal, kus kutega lõkendavatele nägudele tuult lehvitades. Kõrvalbunud vaikuses oli kuulda vaid kaelaehete kõlinalt ja maapinnale langevate kuusekabide potsatusi.

*

Pihkva kohal raksus hilissügisene äike. Välgud rüüstasid siksakke tumedate aedade ning valgete kate kohale. Need rangeilmelised kirikud olid alati olnud juti sõjavaremeist taastatud. Välgusähvatused peatusid kirikuseinte äärseis kriidiloikudes.

Hommiku eel, kui asusime Pihkvast teele Luga poole, tõmbus taevast uuesti pilve.

Mind võidakse küll süüdistada liiga agaras olles ning muude taevaste nähtuste kirjeldamises. Ent äike Pihkva all jääb mulle arvatavasti kauaks meelde ning ma ei saa temast sellepärast kuidagi vahele mööda minna.

See oli maruline äike kuldse sügise haripunkti niisugusel aastaajal, mil äikest peaaegu ette ei tule.

Tema jõud oli seninägematus loomavas päikeses, mis paiskus vastu juba sügisel roostes maad ja sikult tormavate pilvede vahelt.

Päikeselõõsa pahvakud ja viltused joad kihutasid mööda ning kustusid silmapilgu jooksul kusagil süngetes kaugustes. Seal aga valgusidki juba põgusad vihmagargarad hallide kodukootud kangastena metsale ja kõnnumaale.

Iga päikesevälgatus kiskus pimedusest esile kord ja kord teise otsekui selgest vasest valatud kase.

Kased süttisid, löid lõkendama, võbisid nagu tervadel süüdatud hiigeltõrvikud ning kustusid silmapilkselt teispool vihma halli seina.

Auto rebestas vihmakangaid, et aina uuesti sattuda lehtede vikerkaarvärvilisse lõõma ja tormata läbi järjekordsele kohtamisele vahutava, ladinliku vihmaga. Valgus, kuld, hõõguv puna, pimedus, purpuri ja uuesti valgusehelk! Sinkjad välgusähvatused, kuld ja eemal, tuulest murtud kaskede segadikus, leegitsevpunane rebane kõverdatud käpa ja korvadega.

Orkestratsused langesid uhte valguse vaheldumisega. Nagu oleks piksemürin orkestreerinud meile selle äike.

Andake! Kas pole tore!» hüüatas juht ja peatas auto aga juba tähendab midagi, kui autojuht unustab mingi starteri ja pühib kuivaks esiklaasi ainult selleks, et tabada väiksemaidki muutusi oktoobriäikese vaatepildis.

Äike möödus alles Luuga — hubase, ülipuhta ning arhitektuuriga linnakese lähedal.

Meilimata meie lugupidamisest Puškini vastu leidus ka miski, et ta oli Luuga suhtes ülekohtune, kui kir-

Peterburi kreisis Luuga
meelde ei jää reisil muuga
kui vaid kiivas kantidega,
hullemat ei ilmas teaks,
Novorževi kui ei peaks
hullemaks ta santidega.

Ennast Siverskajat tuli madalikult tõusnud niiskes ja nahtavale rõõmsas tuledesäras Gatšina — loss, keld, tiigid. Ja Pulkovo kõrgendikult avanesid lõppu kogu sombuse silmapiiri ulatuses lugematud Leningradi tuled.

*

Kui sageli ka Leningradi ei satuks, alati viib see led elevile nagu eelseisev kohtumine armastatud inimesega, keda kaua aastaid näinud pole.

Ütleb ta su ära? Heidab ehk ette, et oled aastatega muutunud rõõmsa meele ja inimsõbralikkuse? Tervitab end endise siirusega? Või vaikib vaevu haigutust

alla surudes, nagu alati, kui surevad vanad kummed sed?

Ent iga kord tervitab see suursugune linn sinu sõpra.

Näib koguni, et ta kurdab su pikaajalise eemaloleku üle. Ta nagu küsiks: kus olid sa valgete ööde ja kui kullatud tornitippude peegelpildid Neeva vööd värelesid? Kus olid sa krudisevas septembri ümberkaudsete aedade aroom ujutas üle kogu linna seisatas Soome lahe kaldal nagu kartes edasi, loomale põhjakaarde liikuda?

Kus olid sa talvistel päevadel, kui majesteedid, hooned, sammastikud ja võidukaared kattusid lumetisega ning näis, nagu oleks tundmatu meister nad ainsa öö jooksul üle hõbetanud.

Miks pidid sind nii kaua ootama suured kunstnikud Vene muuseumi ja Ermitaaži kaiekuvates saalides? Iidapealsetele ja prospektidele astudes kahetsed alati kibedasti taga kaotatud aega, kuid rahuned juba hetke pärast. Leningradi harmooniline ilu puhub minema kõik mured, kõik kahtlused. Ja siis ei tunne mitte mõistuse, vaid südamega, kuivõrd õigus oli loojatajal, kui ta ütles, et «muusade teenimine ei kannu saginat». Hakkad mõistma, et ilu juurde ei sobi tühjaskeldamine. Ja askeldused kaotavad tähtsuse, ja südame vabaks värsketele muljetele.

Leningradis pidime jätkama auto ajutiselt Kirjanduse Liidu maja hoovi.

Auto ümber askeldades silmitsesin kogu aeg hoonemida vana maja piiras kõigest neljast küljest. Hoov kitsas, maaliline ja sünge.

Süngeks tegid ta määrdunud majaseinad, mis kunagi ammu olid punased olnud. Aeg oli nad üle tahmannud. Punane värv paistis veel vaid reljeefkaunistuste kaudu rustel.

Mürsukildudest auklikud plekitahvlid vedelesid hoovis vinurgas. Väravad olid kaetud roostega. Mõnest kohast kust rooste oli maha pudenenud, paistis urbane maalikiht.

Lahelt puhuv tuul keerutas hoovi kohal vesiseid polverünki. Aeg-ajalt pudenes neist laia lund. See muutis otsekohe, jättes hoovisillutisele tumedad laigud.

Hoovi kõrval oli kuulda Neeva rahutut kohinat ja linna läheduses plagises katuste kohal märg lipukan-

Motlesin, et kui keegi tooks sellesse hoovi seotud eluadega inimese, siis — kui see inimene oleks tähelepanelik — võiks ta hoovist väljumata ligikaudu määrata mitte ainult linna ajaloolise mineviku ja vanuse, vaid ka tema põhilise topograafia.

Hoovi kõrval mere lähedusest, veekohin — sellest, et hoovi kõrval voolab suur jõgi, rooste — niiskest kliimast ja hoonest üle libisenud aastasadadest, katuse- ja seinahiljutisest blokaadist, seinareljeefid aga suuresti ehitusmeistritest, kes ei pidanud paljuks kulutada annet sellele, et nende arusaamad täiuslikkuseks võiks väljenduse mitte üksnes suurtes, vaid ka väikestes asjades — igas aknalingis ja nikerdatud uksepaneelis.

Sellest ajast hakkasin aeg-ajalt heitma pilku Leningradi hoovidesse ja veendusin, et linna ajalugu on säilinud neis niisama hästi kui kuulsate hoonete frontoonidel.

Enne aega enne meie Leningradi saabumist oli juhitud jargmine lugu. Nevskil asuvasse komisjonikauplust komberdas eideke ja tõi sinna kotisopis marmor-

Eideke jutustas, et oli kaua aega teeninud lapsehoidjana suures perekonnas, kuid perekond pudenes laiali ja viimased perekonnaliikmed hukkusid blokaadi ajal. Eidele jäid ainult mõned asjad, sealhulgas ka seesama marmorpea.

Marmorpea toodi lagedale ja pärast põgusat pilku eidele kutsuti otsekohe kauplusse Ermitaaži töötajad. Ilmnes, et eideke oli toonud helilooja Glücki rinnaku, suure prantsuse skulptori Houdoni töö. Praegu on Glücki rinnakuju juba Ermitaažis väljapanud.

Glücki rõugearmiline, muhklik, jõuline nägu on tulvil elu ja tühjuse ning ilmekust. Sellest näost õhkub koraalide ja otse, oreli kõuekõminat, sellele heliloojale omast teetlikku rangust.

Ermitaaž vangistab meeled kauaks, kogu eluks. Puškin kirjutas Tsarskoje Seloo aedade «pühalikust häma-

rusest». Seda määrangut — «pühalik hämarus» — täie õigusega kasutada ka Ermitaaži saalide ja Nende pidulikkude poolhämaraust täidavad oivalised vitoonid. Elu tundub olevat liiga lühike, et suuda sellesse maalirikkusse, õppida tundma kogu seda terlikkuse varasalve.

1812. aasta kangelaate hülgav galerii, Raffaelli ja Tiziani sügisesed toonid, madalmaalaste keskaegsed pekoogid torupillide tühina ja kuumade vorstipannade rinaga, pimedusest esilekerkivad näod Rembrandti ja ditel, Canaletto Veneetsia vanaaegse klaasina öhk, El Greco ähvardav jõulisus, suits, lehvivad voldid, itaalia punetavad päikesetõusud, lopsakate me sade hämarus, Leonardo madonnade tütarlapselik rus! Oleks vaja sadu lehekülgi, et kõike loetleda, hetke jooksul mälus sähvatab ning hiljem üha uue uuesti enda juurde tagasi kutsub.

Igaühel on Leningradis oma armastatud rajad Ermitaažist läksime Suveaeda. Märgadelt okstelt langes piiskadena rohekas udu. Keset seda udu tukkus lo südamlilikul ilmel pronksist valmimmeister Krölov helkisid kuulsa aiavõre värskelt ülekullatud tipud.

Suveaiast suundusime Mihhailovski aeda. Luigelis lis paistis kõdunenud okstega kaetud põhi. Külmalikult häälitsedes moõdusid autod.

Mihhailovski aia kaudu jõudsimme Vene Muuseum juurde. Ja jälle ümbritsesid meid tiheda hulgana tavad maalid. Kuid nende vanade sõprade seas ootiga kord uued avastused: Seekord oleksin nagu esimest korda näinud Samoilova nõiduslikku portreed, mis oli maalinud Karl Brüllow. Nägin ka uut Kuindžit pilöösast, rannaleitsakust hõõguvat koobaltiko Aasovi mere järsku kallast.

Teadsin ammugi, et mõningatel Leningradi kum sõpradel on oma «kodused Ermitaažid». Seekord too vedas ja ma sattusin uhe tõreda inimese, elukutselt norežissööri poole, niisugusesse «kodusesse Ermitaaži».

Too režissöör tegi suureparaseid teaduslikke ning kumentaalfilme ja peaaegu igasse oma filmi oskas paigutada maastiku- või interjööriklde, mis olid nagu pärinenud meile tuntud kunstnike maalidelt.

Selles asjaolus polnud midagi halba. Mõningate stu

dio tootajate hulgas äratas see aga siiski kahtlusi. Kahtlused tekkisid sellest, et kuidagi ei suudetud selgusele jõuda, on see hea või halb, seaduspärane või mitte, kas see saab pahe või mitte. Režissöör oli oma vastaste vastu väga pahane ja sõimas neid pisut keerulisel viisil «ühimäärasteks asesõnadeks».

Ma vaba aja kulutas ta maalide otsimisele ja ressursumisele. Ta töötas tillukeses laki ning värvide ja lohnavas sahvris. Režissöör koos naisega elas pisi toas, selle kõrval aga, avaras saalis, rippusid seinmest laeni suurepärased maalid. Nende hulgas peetis uhkus — Rubensi naiseportree ja Aleksander Ivanovi Itaalia maastik.

Enne õhtu jutustas režissöör mulle uskumatuid lugusid, mis olid seotud maalide leidmisega.

Ma aares käis tasa vanaaegne kell — ühe unustatud lühitševi meistri kätetoo —, mida keerati ules vaid maast. Kaldaäärsete laternate tuled värisesid külma Moika jäises vees.

Enne Leningradist lahkumist läksime sihitult linna mooda hulkuma.

Min paranes. Uuesti saabusid selged päevad. Neevat prospekte varjutas kerge uduvine.

Tulime Uue Hollandi juurde. See on kummaline ehitus arhitekti mõte on ühtseks ansambliks sulata kasarmu tüüpi hooned, võidukaared ja kanalid.

Tihedad pajud Moika parempoolisel kaldal olid asjata löönud. Vasakult kaldalt sirutasid pärnad vastu oma suuri lehtpuistavaid oksid.

Kollased lehed pudenesid kerge parvena Moikasse. Kõik, punasest puust kaater kihutas mööda neid lehti, jättes ahtri taha tumeda veejoone.

Kaarel seisis silmi kissitades noor pikakasvuline madrats. Tema madrusemütsi mustad lindikesed — Balti laevaku tunnus — lehvisid tüüles ja otsekui vallatlesid langevate pärnalehtedega...

Ma algas äarelinn, sõiduteede jäme munakivisillutis, raudteed, rööngassaagide undamine, laastulõhn, pehki kanalivaiad, raudrööngad umber, hooletusse jäetud hooned härrasmajad poolpudenenud vappidega, vedevate mürsujälgedega müüridel ja pitsiliste malm-

värvatega. Tumedate kuhmus sildade all hargn, kanalid. Graniitkaldad olid kadunud. Keset puu- kasvasid sin-seal põlised puuhiiglased, tüved mürsukildudest taksitud.

Lõpuks jõudsim Prjažka jõe inimtühjale kaldale, sele. Kaldanõlvu kattis närbunud rohi. Sildadel küsid vaikivad kalamehed.

Prjažka taga tossas tehas.

Majad piki Prjažka kallast olid vanad, madalad, ainult üks neist torkas teiste hulgast silma. See oli jakorruseline — tavaline üürimaja igavate rõdude mere pool küljes.

Maja seinal nägime marmortahvli raidkirjaga, elas ja suri luuletaja Aleksander Blok.

Alguses tundus kummalisena, et Blok valis elanupaiga, mis nii vähe sobis kokku ta luulega. See oli sune tehaseagul. Maja asus kaugel eemal Nevski teest ning tänavamüra. Nagu eesliinikindlus paigutati otse Neeva suudmes ja võttis esimesena vastu tormi ning üleujutuste rünnakuid.

Bloki eluaseme kummalisus tahtis selgitust. Ilm ei sis asi luuletaja soovis sulguda oma majja nagu lusse, lähendada see merele, varakult unne sukeldagule, kus öösiti seina taga kohiseb kannatlik tuul, sasisit jalakas. Seal võib raamatu kõrvale panna lollalata jahedate puulehtede sahinat ning kuuma veesumist keskkütteradiaatoris ja mõelda sellest, lomele, luuletajad, hindame elu ta mööduvates pildides».

Kes teab, võib-olla see soov oligi Blokile ajendiks ta endale elukohta valis.

Saraval jaisel hommikul sõitsime Leningradist Narva Jarsud sinised lained laksusid vastu Neeva kallast.

Eksisime teega, sõitsime alguses Pulkovo poole, jemm aga logistasime kaua mooda rändrahnudest linnalikku külavaheteed Narva maanteeeni.

Teest vasakul paistsid labi udu Duderhofi linnadikud. Siis jäi selja taha avar Krasnoje Seloo, alpeimadalakasvulised mannikud ja rusked liivaluited, kestis see kuni Kingissepani, endise Jamburgini.

mis pole kõikide teiste linnade viisil ühte keskoondatud, vaid valgub üksikute majadena piki jõest poolitatud orgu laiali.

Enne eel ilmusid vahuse Narva jõe kitsustiku kohal hõlvale Ivangorodi kindluse hiigelmüürid, teisel kaldal — keskaegne, teravatorniline Narva linn.

Küllap ta oli kunagi olnud kitsavõitu. Nüüd aga, pärast sõjapurustusi, kerkisid majad keset lagedat maad. Ta oli kaetud tsemenditõlmuga. Linn ehitas.

Narvas algas Eestimaa.

Uus maa tundub alati paeluvana. Nägemismeel näib tahtmatult vingerpasse. Tavaline rändrahn näib hoopis teistsugusena kui samasugused rahnud Leningradist Narva viiva maantee ääres.

Kivi on Baltikumi niisketest tuultest tumedaks tõmmatud. Kollased samblikud tema pinnal meenutavad röövlivappe. Ja tahtmatult kostab kõrvu heli, nagu taoks tüütust ootamisest kannatamatu rändrahnuga vastu rändrahn.

Enne laotud tuuleveski, mida ümbritsevad viirpöösad, näib paigana, kus on aset leidnud haaravadendid Walter Scotti romaanidest. Kahjuks pole aga Walter Scott kunagi Eestist kirjutanud.

«Poheda» kihutab. Esimesed muljed on niisama põlised kui auto kiire sõit. Kitsad ja käärulised asfaltteed. Uude kindlusi meenutavad tahumata kividest hooned, ränddunud katusekivid. Põlised jalakad.

Laage õhk. Palju hästiriietatud, rangeid, hallisilmseid ja tütarlapsi jalgratastel, rooli külge riputatud murgutega. Puhtad raiesmikud, seejärel niisama lühid metsatukad.

Glent — kõrge paekallas Soome lahe kohal, sile ja vanaaegseid postivankreid meenutavad puud bussid. Ootamatult möödaviiksav linn rüütlilossi, ja värviliste puumajadega Pitskardinad ning hõlli akende taga. Kindlates rõõbastes mööduva linnas. Noormehed oranžitriibuliste servadega kutsides — koolipoisid ja üliõpilased. Arbuzovi linnatenduse eestikeelsed reklaamkuulutused. Ja linnakogude vabariigi puna-helesinised lipukangad, hõlvivad põldude vaikuses.

Enne kerkivad ootamatult silmapiirile hallid koo-

nused, just samasugused nagu Donbassis Must ja
tab kaugused. See on Kohtla-Järve, kuulus paber-
rajoon. Siin toodetakse põlevkivist gaasi, mis tuleb
kaudu läheb Leningradi ja Tallinna.

*

Tohututest tsementplaatidest maantee kulgemise
soostunud metsade. Kõmisevalt laulis tsement aut-
mide all.

Mets nagu lõigati ära. Taamal, lagendiku kohal
nähtavale sihvakas Tallinna tuletorn.

Liginesime merele. Meie ees asus suur sadam, al-
gas kuidagi järsku, polnud ei lõhutavaid eest-
prahihunnikuid ega luitunud barakke, mis pol-
tult kuuluvad enamiku linnade juurde.

Kõrge väljak ja selle taga läbisegi tornid, te-
pulised tornikiivrid ja järsud kivistused ning lõpu-
lahe suitsused, sombused kaugused.

Laht sulab ühte taevaga. Reidil seisvad tumedad
laevasiluetid näivad otsekui õhus rippuvat. Sinki
ved lasuvad nii nende kohal kui ka all. Silm ei
esialgu selle vaatepildiga, raske on veel taibata, ka-
tõelised pilved, kus nende peegeldused.

Siis aga algas niisugune kitsukeste tanavate maade
ja peadpöörav segadus — need polnud isegi mitte
navad, vaid pigem põiktänavad —, et juht sattus
dusse ja peatas auto. Mismoodi sa siin sõidad, kui
igivana maja nurk sulab teeristi ja pole ruumi
keerata, et teda riivamata mööda pääseda!

Me ei sõitnud, vaid pugesime labi hämarate
pragude, üle ahtate sillakeste, möödusime hallide
keavadega tornidest ning mitmesuguseid kaupu
jaga täis vitriinidest, triivisime aeg-ajalt katusel
oksi riivates ettevaatlikult piki järskude kiviste
gute servi või ronipöösastega kaetud kindlusesse
lameid. Nendest seintest voolas vulinal vesi.

Viimaks lõppes segadus ja pilgule avanes rahutu
väljak ning selle kohal mae otsast Toompea
vööga piiratud vana linnasüda.

Ma ei tea senini, missugused puuligid neis
lehti laotasid. Kullap vist pärnad. Nende lehed
peopesast suuremad.

Tallinn kuulub kahtlemata rohkem merele kui
maailma taimede ja kahvatuks uhutud taevaga
linnale.

Laevakorstnaist kerkib suits sirgete sammastena sa-
ma kohale. Kauguses võib hoolsal silmitsemisel mär-
ta suurte piirjooni. Nad meenutavad vees laialivalgu-
ad tumedaid plekke.

Linna lähistel lõhnab kiviõesuitsu ja kala järele.
Kolkjal on meremehi, — noori madruseid sõjalaeva-
pikatoimelisi heledajuukselisi mehi, kel on lah-
madega kuued madrusesärkide peal, — eesti
Silmad on neil Balti mere värvi — rahulikud,
tallid, kerge sinise varjundiga.

Linna on meresõitjate linn. Paljude avastuste ning
ajalugu saab alguse siit, neilt kitsukestelt
linnast, mis õhtuti meenutab suurt, seest-
valgustatud nääriehet.

Tallinnas viibimise päeval tutvusime Toom-
pea asuva Toomkirikuga.

Linna on vanadusest peaaegu kahe meetri sügavusele
vajanud. Tema sisemus näis otsekui hämarusest
linna. Üksnes rüütlivappide kuld, metall ja mitme-
line email helkisid seintel.

Maandaplaatide alla olid maetud linnanõunikud,
kasitöölise tsunftide ülemad ning gildide esi-
mehed.

Maandaplaatide bareljeefide järgi võis otsustada, kes
oli maetud. Rüütlite haudade kohal olid nende
ning raudrüüdega kujutised. Kingseppade
maandaplaadile oli raiutud tohutu ratsasaa-
ri, lühunikkude tsunfti ülema hauplaadile —
Lagellburg.

Linna on eestlasest valvur, endine ajalooõpetaja,
oli kahe marmorist hauplaadi juurde. Mõlema
stappus troopikapäikesest pleekinud, tormidest re-
trease plagu. Need olid Eestist pärit admiralide
Lagellhauseni ja Wrangeli hauad.

Lagellhausen avastas koos Lazareviga teises maa-
otsas Antarktilise jäise mandri.

Linna ku mehisusega sõitis ta oma väikestel Vene pur-
ümber selle tundmatu mandri. Nende vete
«kollektiivlahkusetus» ahistas isegi niisuguse kartmatu

merehundi sõdant nagu kapten James Cook kohkus tagasi

Bellingshauseni päevik selle reisi kohta van aegu kuuluda meie kirjanduse klassikasse. Ta on sõnaaher. Ja köidab sellega, et nappide ridade vilksatavad ootamatult sõnad Antarktise sunge ning vene madruse hingesuurusest.

Siinsamas kõrval, püha Andrease lipukangas pea kohal, puhkab admiral Wrangel — Arktise Mees, kes paljude vaevumärgatavate tundemärkide ennustas suure saare olemasolu Ida-Siberi rannikule.

Saar avastati pärast vana admiral surma ning tati tema nimega.

«Näete siis,» ütles meile endine ajalooõpetaja lid teod toovad alati kuulsust. Vabandage, et pisut liiga kõrgelennuliselt, kuid olen õppinud keelt suurte vene ajaloolaste teoste järgi. Nema ei leidu ajaloos tõeliselt ülevaid motiive. Siin, Teie peal, lõhnab kõik ajaloo järele, nagu on kombeks. Teie tulite liiga hilja, otse enne talve. Tulge kiire kui Toompea on üleni õitsetes sirelites. Siis luba endale kinkida sellele armsale neiule, kes teiega on — väga armsale neiule imeilusate patsidega sireleid. Tuletaksin noorust meelde ning saaksite kama sellise galantse teoga. Neiuga ja sirelid on viisi kütkestavad. Andestage mulle need vanad näljad! Vabandage!»

Jatsime õpetajaga huvasti ning astusime Toomkeskaegsetele tanavatele.

Siin hammastas kõik. Mitte üksnes iga hoonet koguni iga aknakaunistus, kuuetahtuline tanavate paraaduks voolitud reljeefkaunistusega.

Alt kostis linnakära — sadama, tehaste ning tatud inimehääle ühetooniline müra.

«Lähme kiiresti alla,» palus meie noor kaaslane dake, kui palju rahvast! Kui tore on olla nende hul

Elu läks oma rada. Ja ma meenutasin Korobõ sõnu: «Iga põlvkond vaatab ühte ja sedasama vaad set torni uue pilguga.»

... kahtlust, et olime jõudnud põhjamaale. Pea- puhkuseks männimetsas kusagil teispool Pär- luidete taga kohises pooli hääli meri. Kaurid ad. Isegi mets meie ümber oli põhjamaine — time, tais ülikupseid pohli ja vanu seeni. Valge and männikoorel oli vettinud nagu käsn — ilmselt merelt hommikuti udu.

... oli põhjamaine — hall ja vilu. Liiv luidetel Miskipärast hakkas kahju tagasihoidlikest lil- mist, mis veel õitsesid kändude ümber, — ilmselt oli ... kumem kui lagedal.

... olla pole kohane sellest siin rääkida, kuid metsas ... vahel hakkas kahju veel vaevu hingitsevast põh- vest — otsekui oma elu võrdkujust.

... teab, kui palju on veel jäänud elupäevi? Mõtete, time, too jaoks oleks vaja aastasadu. Ent looduseadu- ... halastamatud. Nad ei anna meile ajapiken- ad

... kohal meenusid vana kirjaniku sõnad. «Kõik ini- ... vanuseastmed on omamoodi toredad,» ütles ta, ... kage parem on vist kull vanadus.»

... elatud aastad töid helduse, mõistmise. Lõppenud ... tettu tormamine kättesaamatuna näiva eesmärgi ... oleme ta märkamatu saavutanud paljudes liht- ... jades: armetus lillepungas, kauride hõigetes, nai- ... vates silmades, otsatute männimetsade vaikuses. ... vana, ammu käibelt kadunud sõna — õnnis- ... da on kergem tunda kui seletada.

... dus — see on tänu ja soojad huvastijätusõnad ... kõigele, mis jaab ka siis, kui sind ennast enam ... See on kummardumine maise ilu ees, kui sa ... s tunned, et armastad kõike: «üksildast rada, ... mooda sa kerjusena astud, ja igat kõrrekest põl- ... ning igat tähte taevateel».

... hakkas liikuma. Tee viis mere äärde. ... paistvas vees lamasid tohutud rändrahnud. Vesi ... nagu klaas. Rõtvadel kuivasid võrgud. Kaugused ... dusid, pikkamööda lähenes õhtu. Vakatanud mets ... varjuka müürina.

... Vaukeses kalurikülas süttisid tuled. Laudadega üle- ... majad katusel istus hundikoer ning uuris teraselt ... — ootas peremeest,

Naisenaer puhkes, pudenes kildudeks ning laski maale. Hetkel auto taha.

Kui saaks siia jääda! Kuid auto kihutas juba lahkuma ja sukeldus lahelt tõusvasse uttu. Udus hõõgusid vahimajakeste harvad tuled.

Keskool Riia lähistel udu hajus ja sajad tuled hõõgusid siia-sinna sebildes vassima võõra linna kaarti.

Sõitsime mööda laia tänavat linna sisse ning jätsime puude varjus. Veel kaua kohises kõrvus sõit.

Riia võõrastemajad olid täis. Pidime peatuma ka ääres, Dubulti talveks suletud puhkekodus. Ühes parki asetsev maja koristati, köeti ja anti meile tunda.

Minu teekaaslased vubisid päevade kaupa Riia linnaga ja jäin suure heameelega inimeühjale Dubultsi kinnistusest kõmisevasse valgesse majja.

Tühjaks jäänud suvituspaikadel on oma võlu. Puhkajatud suvilad asjata ole andnud ainet kirjandusele. Nutagem kas või sügisesi purskkaeve Odessa lahes Kuprini «Granaatkäevõrus».

Dubultis tunnetasin korraga kolme peaaegu ootamatavat asjaolu: rahu, keskendatust ning võimalust hetk astuda parki, kus kõik kahiseb ja samal ajal kukub õrnimasse õhuloori mähituna.

Uduloor kerkib Riia lahelt. Mõned sammud tegi seal. Laht on tühi, vaikne. Liivasel põhjal on nete jaljed nagu kalasõõrmuse virvendus.

Madalad kaldad kaovad uttu. Tuult ei ole, omad dub kusagilt hooti avamere soolakat hõngu.

Tõusulained on rannaliiva puhtaks uhtnud. Puhkamineid jälgi rahvarohkest, kärarikkast suvest. «Belomori» vettinud karp ning tükike tenor Aleksandrovitši kontserdikuulutusest vedelevad maas.

Plaaž puhkab. Südilt piiluvad tillukesed männid vaurgudest. Nad peitsid end sinna suvel hirmust, et neid ara tallatakse.

Mahajäetud suvilad kutsuvad esile mälestusi nooruse armastusest, gümnasistieas tütarlapse pisaraist, kaotatud lindist, vaikivast lahusolekust. Neis mälestustes pole kibedust. Nad ilmuvad nagu naeratus. Ja nad naeratusega.

Dubulti asub kitsal maaribal Riia lahe ja Lielupe jõe vahel. Võib minna jõe äärde. Sujuva kääruga ligineb lahele. Eemalt paistab mets, kust ilmub nähtavale rahvarohke Lielupe. Mööda jõekallast kulgeb raudteed. Pooltühjad elektrirongid kihutavad sireenide ja kindlate vaheaegade jarel mööda.

Valitseb vaikus. Siis hakkab kostma lainete mullitud sosinat — merel tõuseb tuul.

Udu on lühikesed. Valgus kustub. Ennast maadurudes liigub päike läände.

Minu lähemal lähen jaama oma kaaslastele vastu. Jaamas tühjus. Ainult parv tuvisid istub platvormil ja tahab koos minuga rongi.

Udu kaugelt paistab Dzintari metsast komeedina välkleva elektrirongi prožektor. Kõmisedes laulavad rongid. Tuvid satuvad ärevusse. Riia elektritulede kumal kumuleb silmapiiril.

Udu läbi kõnnime kaua läbi pimedada pargi ega leia alati oma eluaset. Näib, nagu ümbritseks meid igast poolt kohisev meri, ja see kohutab.

Udu aga leiame oma majakese. Keerdtrepp nagiseb, tuled tuled, kaminast hoovab soojust ja algavad juhtumised, vaidlused, naer ning vigurid.

Udu me nagu mõne Stevensoni romaani salapärases kumuleb meie noor reisikaaslane.

Stevensonil küll vist niisugust lossi ei ole. Kuid kas pole ükskõik — koolnukahvatu kuu on juba tõusnud. Park pilkase pimeduse kuristike ning valguse vahel. Te laikudega muutub muinasjutumetsaks.

Udu larkan. Meri vaikib. Vaikus on nii sügav, et selgub kuulda noore inimese hääletut hingamist teistest.

*

Udu töökaid linnu, linnu-kaupmehi, silmakirjalikke, linnu-muuseumi, linnu-kroonikandjaid. Ja lõpuks on ka linnu-avantüriste.

Udu need epiteedid kuuluvad läänemaailma linnade nimele, meil aga kaugesse minevikku. Moskva oli vana linn ja ühtlasi ka «lesk keisrinna», Peterburi — kroonikandja, Odessa — ärilinn, Novgorod —

muuseum ja ehitaja, ja Miitavi — praegune Jel
oli linn-avanturist. Raske on öelda, mis nimelt on
põhjuseks, et sellest linnakesest, endisest Liivimaa
linnast, sai kindel varjupaik kõikidele Euroopa
tööstustele, revolutsiooni eest põgenenud prantsu-
lile, troonilt tõugatud kuningatele.

Miitavis elas Cagliostro ja hiilgas hertsoginna
leja Kingston, kel oli õlale põletatud inglise sun-
lise häbimärk.

Miitavis varjasid end viimased Bourbonid ja
pillavat luksust ning täielikku jõudeelu Poola koo-
riigita kuningas Stanislaw Poniatowski.

Praegu on sellest minevikust säilinud vaid pool
purustatud loss, mida taastatakse. Sinna tuleb
majandusinstituut.

Linn on tugevasti purustatud. Seepärast näib
jumamatult avarana.

Minevikust on säilinud ka voorimehed. Kogu teek-
vältel kohtasime ainult Jelgavas voorimehi. Need
muidugi viimased, kuid siiski päris tõelised voor-
— sõnaohtrad, uudishimulikud, vöö vahele toet-
piitsadega.

Nende kaarikud tegid sõites niisugust müra, et
oleks keegi padasid ning panne vastamisi tagunud, et
nade hobusekronude silmis aga peegeldus maailma

Ma ei pannud tahele piiritulpa Lati ja Leedu
Samal ajal aga võttis ümbrus sootuks teise ilme.

Nähtavale tuli rohkesti veovankreid. Prisked
jõus hobused vedasid neid laias traavis mööda
teed. Vankritel istusid kirevate rätidega heleda-
naised ja naeratasid sõbralikult, kui neist mööda
sime.

Hakkasid paistma tared — samasugused kui meil,
nemaal. Üksiktalud asendusid küladega, nägime
tuuleveskeid, linalakalisi lapsi, vinnaga kaeve ja
meie tavalisi karjakrantse; takjad kõonul.

Lõhnas millegi koduse ja pisut nagu ennemuiste-
rele ning me mõistsime, et olemegi juba Leedus. An-
tumedad ristilöödu kujud teelahkmeil, ornamendiga

tal, tuvimajade sarnased tillukesed kabelid ja külakiri-
kute katused olid Leedus teistsugused kui meie kodu-

Uutisime kannatamatult esimest teeaärset linna. Igal
maal oodatakse ju alati seda esimest linna.

Viimaks ilmuski ta nähtavale. Selle linna nimi oli
is. Ta vallutas meid täielikult oma hubasuse ja
lihtsusega. Kitsad turulauad, sissesõiduhuov, sõidu-
lais heinaepri, väike mudane jõgi, mille ääres
muidugi mõista olid reas õngitsevad poisid, hallipäised
haalsed müüjad trakside väel, kes seisis häma-
võlvialustes asuvate kaupluste ustel, ja üleni kob-
edesse kasvanud kõrge must-valge külakirik.

Loopis teistsugune on Šiauliai. Uus, puhas, väheldaste
maike majadega, seisis ta nagu kindlus mäe

Ilvine taevast selgines. Maapinnale laskus kerge sina-
nõrg selles sinas lõi päike ebatavaliselt kuumalt säde-

sündis päris õigel ajal, sest teispool Šiauliaid said
niisugused maastikud, et me imestusest lausa
kinni hoidsime.

kulges keset kassikullas kasemetsi künkalt kün-
kale nagu kiigel.

Paeva, õhu, ojakeste ja isegi iga vihmaveeloigukese
andis lopsakale, peaaegu sulgkergele ning ääre-
tule leheookeanile pimestava sära. Iga maantee kohal
lippuv oksake oli kui kuldne vinnamarjakobar

Alguses püüdsime tõuse ja langusi kokku lugeda, hil-
em loobusime sellest — ei olnud mahti.

Iga kord kui auto kõrgele kingule kihutas, avanes me
pilgule niisugune hunnitu metsarohkus, niisugune pidu-
htes muinasmaa, avatud autoaknaisse pahvatas nii-
sugust värskust, et meil süda seisma jai. Kogu teekonna
polnud me midagi sellesarnast näinud.

Uutisime kõiki, kes neis paikades elasid: teevalvu-
tõdrukutirtsu, kes kandekotiga mööda teeperve
iga lindu, kes läbi tihniku lendas ja kullatud vette
ukelduvat näis. Lehed lendasid jamedate piiskadena
alalt, puu rikkalik rüü ei jäänud sellest aga põrmugi
viimaks.

Maikake vajus juba maadligi. Tema merevaigune kuma

tekitas koos metsade lõõmaga niisuguse tulevärkl, ajuti kadus tegelikkuse taj.

Just nüüd oleks pidanud aja peatama!

Võib-olla sündiski kunst osaliselt sellest kirglik soovist — peatada üürrike aeg ning jäädvustada see, mis nii kiiresti kaob. Vähemalt näis see meile niimoodi nendes metsades.

Õõ hakul löid paistma Kaunase tuled. Algas linnamine Neemeni orgu niisuguste taevakõrguste paigade vahel, et õõ nende all jalamaid mitu korda tumedamaks muutus. Isegi tugevad autolaternad ei suutnud oopimedust maanteeeserva taha peletada.

Varahommikul astusin võörastemaja rõdule ning nägin Kaunase kohal mäetipus tohutut punastest tellistest kirikut, mis meenutas elevaatorit. Kivist kirikuhoone tipus kõrgus suur must rist. Vaatepilt oli süge.

Mulle jutustati, et seda kirikut hakati ehitama kodanlikus Leedus, kuid ei jõutud lõpetada. Hoone on seepoolest tühi. Kaunase elanikud hüüavad seda «Puhkavaatori kirikuks».

See telliskivist pühakoda ei sobi kokku vana hubea kubermangulinna Kaunase üldilmega. Kaunas on linn tänase päevani säilitanud oma kubermangulinna ilme.

On linnu, kus kõik elanikud näivad üksteist hästi tundvat. Niisugune mulje jääb ka Kaunasest. See on heas mõttes patriarhaalne linn.

Saabumisõhtul läksime restorani õhtust sööma, kus nerid olid sõbralikud ja delikaatsed. Orkester mängis sordiini all ning polnud vaja karjuda, et üksteist kuulda. Naaberlauas istuvad noorukid, kes sarnanesid üliõpilastega, laulsid — olles naabritelt luba palunud — vana leedulaalel leedu laule.

Kaunasel on vanad kunstitraditsioonid. Parimad leedulaal rahvuslikud tikandid ning koitud esemed on pärit Kaunasest.

Kaunases elasid ja tootasid kunstnikud Čiurlionis ja Dobužinski.

Mulle jutustati, et Kaunases oli maailma parim linnakate kollektsioon kõigist maailma maadest. Ilu ja väärtuse poolest ei jäänud see kollektsioon maha korralike pildigaleriist. See kogu oli ühe Kaunasest pärit teadlase oma (tema nime olen kahjuks unustanud). Mees

läbi kogu maailma, elas eriti pikka aega Vaikse ookeani saartel ning pöördus vanas eas kodulinna tagasi. Keegi ei tea aga, kuhu see kollektsioon jäi.

Ühes Kaunase kaupluses nägin tundmatu kohaliku kunstniku maali — tütarlapse portreed. Maal üllatas lihtsuse ja rahuga, väikese tüdruku kahvatu ning ülitõsise näokesega. Kuid maali taust oli kummaline. Ta koosnes suurtest kahvatutest sõõridest. Ja ma mõtlesin: kas pole see mitte mõne Čiurlionise õpilase töö?

Čiurlionis oli suurepärane kunstnik. Paljud tema maalid on küll fantastilised nagu unenäod, ent kui need mõeldakse jätta, on Čiurlionisel imepäraseid asju.

See ei ole mitte ükski kunstnik pole nii meisterlikult kujutanud ööd ning tahistaevast kui Čiurlionis oma pilte «Zodiaagi märgid».

Mulle jäi meelde veel üks Čiurlionise maal — «Muidugi».

Võlur hoiab peopesal lihvitud kristallkuuli. Ümberkuul on öö. Kristallkuulist hoovab eredat maagilist valgust. Kuul on läbipaistev. Tema sees paistab muistne linn, mis säteb kõikides vikerkaarevärvides nagu päike.

Penaegu kõiki Čiurlionise maale hoitakse Kaunases.

*

Päeval asusime piki Nerise jõe kallast teele Kaunasest Vilnusse. Tee oli kääruline ning vaheldusrikas. Künkad, jäändrikud metsatukad, väheldased alevikud või külad. Trakai järved... Kõik see vaheldus kiiresti ja rõõmsalt.

Sellele tillukesele maalapile on nagu meelega kokku kohtunud kõik Leedu iseloomulikud jooned. Ja jällegi tahaks siin peatuda ning mõnda aega elada, et põhjalikumalt tungida leedu rahva ellu, mis paistab olevat väga lihtsakoeline, töökas ja aus.

Lõssimäelt, Gediminase tornist, paistab kogu tumedatest metsadest piiratud Vilnius.

Linn näib lebavat uduvineest ning sidrunkollaste lehtedega pähmakaist täidetud nõos. Need, mis ülalt paistavad lühilähtena, osutuvad seal all tegelikult aedadeks

Kord siin, kord seal kerkivad aedadest kirikute tornid ning majade katused.

On palju toredaid linnu, kuid ainult Vilniuses on selline arhitektuur nii tihedalt väikesele maalapile loodud ning lihtsast külamaastikust nii vahetult eristatud.

Otse Püha Stanislawi katedraali juures vuliseb kislingis Vileika jõeke. Ta kaldad on üleni hanerohtu kaetud.

Kõikjal rohelus, kõikjal saja-aastaste puude ja kirkude tüved, kõikjal viimased sügislilled.

Gediminase torni trepikäsipuudele nõjatudes vaatame kaua linna, mis viimse kui poorini, viimse kui väravaaluseni on läbi imbunud oma maa ajaloost ja kultuurist.

Ühte niisugusesse väiksesse väravaalusesse, vist Püha nardiini tänaval, sisenesime tundega, mida tänapäevaste puudumisel nimetatakse hardumuseks.

Selle väravaaluse kohale, vanale mõranenud pöörile, oli kinnitatud silt lühikese pealiskirjaga «Siin Mickiewicz».

Väravaalune viis tillukesse suletud hoovi, mida ümbrusest küljest ümbritses madalavõitu vana maja lagunenud puurõduga esimese korruse akende kohal. Rõdu ümber põimused metsviinapuu väädid. Hoovisillutise all kasvas rohi.

Värava kohal rippus vana Vilniuse vapp: püha Christophoros kannab last üle oja. Väravast sisse astudes jõudsime ühe sammuga rohkem kui saja aasta tagasi. Kõik oli siin jäänud samuti, nagu oli olnud Mickiewiczi ajal.

Ma ei tea, milles seisneb suurte inimeste mälestusega seotud paikade võlu. Kuid see on vaieldamatu.

Selles on liitunud uhkus inimese vaimujõu üle, et kui kusagilt põldude kaugusest kostev laulude teadmine, et niisugustel puhkudel kaotab aeg oma hõlvatava jõu, et unustust ei ole. Ja lõpuks — rõõm, et meid elanud suurepärase meistri üle, kes on jätnud meile päranduseks oma mõtete sära ja julguse.

«Kallis Leedu, kodumaa, nagu tervis oled sa: südameverena kalliks peab see, kes su kaotanud on».

Jah, siin ta on — tema armastatud Leedu, üleni

et tuulest värelevasse õhku sukeldunud, linnulaulust täidetud, rahulik ja kindel nagu künnimehe käsi.

Mickiewiczile oli omane harukordne improviseerimisvõime. Võimalik, et seda laadi anne on kõige vabam ning rikkam. Ta tuleb suurest sisemisest rikkusest, ülevoolavast haldusest, sellest, et inimene kergesti leiab poeesiat ka ühe kõige proosalisemates avaldustes.

Mulle näib, et jalutuskäiku Vilniuses võib õigustatult nimetada jalutuskäiguks «väikeses Roomas».

Vilniuses elab väga armastusväärne inimene, arhitekt Kumpis, kes on armunud oma linna, Leedusse, tema arhitektuuri ja loodusesse. Meil vedas: Kumpis näitas mulle Vilniust.

Tema kui arhitekt ei hoolitse mitte üksnes kogu vabariigi ehitistest, vaid ka vanade hoonete kaitse eest. Ta ei hoolitse restaureerimiseks ning hooldamiseks ei jätku. Kumpis leidis lahenduse. Ta kinnitas kõikide Vilniuse hoonete külge — aga neid on lugemata hulk — etteahvlid. See aitab kuigivõrd, ehkki mitte alati. Inimesed hakkavad suhtuma lugupidamisega majadesse, nad elavad ja võtavad nende eest hoolitsemise endale.

Vaatasime Vilniuses Gediminase torni, kirikuid, Sankta hauakambrit, ülikooli, Ostra Brama väravaid, puistteid tänavaid ning aedu.

Teda kõike on võimatu kirjeldada. Kõige hämmastav aga oli Püha Anna katedraal.

Nägin teda juba lapsepõlves, kaheksa-aastase poisina muutasin veel sellest ajast. Nüüd aga näis ta mulle olulisemalt huvitavam kui lapsepõlvemälestustes.

See on täiuslikus gooti stiilis hoone ja pärineb sellest ajast, kui gooti stiil oli veel lihtne ja selge. Ega Napoleon olelnud asjata, et ta viiks selle kiriku ettevaatlikult kaasa Pariisi.

Peale selle on veel Püha Peetruse ja Pauluse katedraal paljude marmorkujudega. Ma ei mäleta nende nimeid. Vist oli neid poolteise tuhande ringis.

Miniajani pole õnnestunud selgitada kujurite nimesid, kes loid selle kummalise kujudekogu. Võib arvata, et need olid itaallased.

Nad töötasid igaüks omaette. Võimalik, et tegemist oli lõbusate ning koguni jumalavallatute meistritega.

Nad katsid semad oivalise taimeornamendiga. Iga
toredad on pikad rohukimbud. Suurem osa pühakute
kaanonite järgi maalitud. Ilmselt olid aga kunstnikud
mõnikord sellest surmani tüdinenud. Siis löid nad
ning meela Maria Magdaleena korseti ja keskmise
rüüga või lopsakat nümfi embava fauni.

Kogu katedraal on täis marmori kerget, sooja

... Jätsime hüvasti Vilniusega, lubades tingimata
lesse armsasse linna veel tagasi tulla.

Ärasõidu hommikul langesid puudelt roosad lehed
nagu ennegi. Jälle avanesid meie ees Leedu kaunis
kerge uduloor hõljumas nende kohal.

Metsad, kingud, Smorgoni alev, kus Napoleon peatas
oma purukspekstud sõjaväe juurest, siis Valge
maa, Molodetšno, uus ja kaunis Minsk, tuttav
lenskima ja esimesest külmast kõlisev kodune Mo

Ring sai täis. Väsinud, tuline auto, kaetud
tuhande kilomeetri pikkuse teekonna tolmu, peale
Moskva maja sissekäigu ees.

Meie sõit meenutas pigem lendamist. Ta möödus
tõttas. Kuid andis meile uusi teadmisi ning tunnet
elu mitmepalgelisusest ja maa ammendamatus

Olgem selle eest tänulikud vanale kannatlikule «Pa
dale» numbrimärgiga 91-83.

1954

GEOGRAAFILISI MÄRKMEID

1954. aasta sügisel sattusin lühikeseks ajaks Rooma.
Olin olin lugenud, et eksisteerivat mingi «Rooma mee-
leolu», selle nii paljusid meeli ja südameid köitnud linna
sugune taju.

Olin muidugi nõus, et võib eksisteerida «Rooma mee-
leolu» nagu iga teise linna oma — milles see aga väl-
jendub, ei suutnud ma kujutleda. Mulle näis see eba-
mõistlik ja liiga keerukas.

Minul on mul mõnesugune — tõsi küll, õige vaikene —
võime, et olen «Rooma meeleolu» kogenud. See
on paljudest mõtetest ja muljetest, mis linn äratas,
mõnede kultuurist osasaamise astmest, meie teadmiste
alusest. Sellest mitmepalgelisusest kujuneb lõppkok-
kuvõttes ühtne sisemine seisund — «Rooma meele-
olu» —, mille olemasolu ei saa eitada.

Mahtsin kirjutada jutustuse «Rooma meeleolust», ent
see ei nõuab süžeed. Mina aga mõistsin, et kui rangelt
seda kinni pidada, pean kirjutama mitte ühe, vaid
mitme jutustusi, et seda tunnet edasi anda.

Märkisin seepärast vabalt üles peamise, mis minu
kõrge on seotud Roomaga. Märkisin üles hooletult,
ilmuste järjekorrast kinni pidamata. Õnnestus mul
märki saavutada või mitte, ei tea ma praegu isegi.

Minu on osa mu ülestähendustest.

Rooma õhk kumas kollakalt. Tuli see ehk Campagna
kõrge aurudest? Või sügisest? Oli juba septembri lõpp.
Sügis pole siin sugugi seda värvi mis meil. Pole
kollaka ega purpuri. Lehed lihtsalt kuivavad ja tõm-
uvad lillaks.

Vahetevahel meeldis mulle mõelda, et siinne ohu kollakas nende kollasevõitu marmorite vastupeetavusest, millest linn on nii rikas.

Igatahes näis see õhu värv niisama iidne kui Rooma ise.

Hooned, võiduvärvavad, sambad ja varemed on täis sellest kollasusest mingi sunge skulptuursuse ja igavest linna otsekui läbi kollase klaasi.

Peagi selgus, et hiljuti oli Roomas puhunud siin kollakas õhuvarv tuli sellest rõhuvast, tüütust tuntu. Ja tööpoolest, kuma hakkas pikkamööda hajuma, lapsed kinnitasid, et veel paar-kolm päeva — ja Rooma kohal on endiselt kirgas ning pimestav.

Linnas oli igal sammul vulisevaid ja sädelevaid purskkaeve. Nende vesi meenutas värvusest mõned Basseinides suplesid poisikesed, pruunid nagu mulla.

Vana traditsiooni kohaselt poetasin minagi hobid mündi Fontana di Trevisse. Vastutasuks puistas ta mulle veetolmuga. Pärinus lubab, et igauks, kes hõlmab mündi sellesse purskkaevu, näeb uuesti Roomat.

Itaallased seisid ümberringi ja naeratasid. Nad oma linnale uhked. Nende uhkus leiab kinnitust ka nende müntidest, mis hõbedase kruusana katavad purskkaevu põhja.

Roomale lähenedes paistavad vaguniaknaist tellistest akveduktid Campagna valjadel. Ruttamata kuvad nad kaugetest mägedest alla linna poole. A tisti on need Sabiini mäed! Linnaski astub range akvedukt kusagil Villa Borghese lähedal taie raskusega klanitud asfaldi, mis kubiseb edevatest autode eemaldub kaugusse, kitsaid elamukvartaleid jättes laiemale nihutades. Siin ta on — veevärk, mis voolab juba Rooma orjade poolt. Selles linnas on igal sammul nähtav ta tuhandeaastaste ehituste varjamatu värvus ning kaal.

Uustulnukaid teevad need ehitused araks nagu ulatusse toodud aastasajad. Võib-olla kostab neid koguni kõrvu õitsvaid maid põrmuks tallanud leopordimarsisamm.

Euroopa küll püüsis alla jäi valule, triumfirongkäigu pöördudes rooma kvadrangad end tõrksalt ajasid tagujalule...

Tsesarite kotkahäälid panid rahva värisema, kuid niisugune kuulsus siin maailmas on kaduv. Seal on kuningise kuulsuse tunnistajad: Colosseum ja Forum ning tuvidest reostatud pragunenud tahvlid raidkirjale ja mäestikuvett toovad akveduktid.

See on kõik, mis on jäänud. Kuid see elab tänapäevas. Selle vaikimine tundub ajuti pahaendelisena, kuigi Colosseumi kivide vahel kasvab kodune vene teeleht ja Panteoni on maetud üks hellemaid inimsüdameid — Raffaeli oma.

Panteon on hämar ja väga vana. Valgus langeb ülalt, kuplisse raiutud ümmargusest avausest. Aknaid ei

oma sugavusse on raiutud orv, kus asub Raffaeli koloaag. Sarkofaagi poolkustunud raidkirjal «Raffael» on lebab üksik narbunud nelk.

Panteoni seinte ääres istuvad lillemüüjad, enamikus vanad Lilli hoitakse suurtes veega täidetud ämbrites. Eide kõrval on mõned noored talunaised Rooma elusest.

Nad nähes mõtlesin, et Raffael maalis Sixtuse madonna uhe niisuguse talunaise järgi Tema madonna lihtne naine, mine tea, vahest isegi Basilicatast — Itaalia kõige viletsamast ja viljavaesemast provintist.

Otsime lillemüüjatelt mõned valged liiliad, et panna need Raffaeli hauale.

Ukasisime küll omavahel vene keelt, kuid üks vanast ilmselt taipas, milleks me lilli vajame. Ta ütles meile teistele lillemüüjatele. Naised hakkasid meile heites kiiresti ning erutatult raakima. Mõistsin nende kõnelusest ainult ühte sona: «Mosca». Nad koristasid seda imestuse ja rõõmuga.

Üks talunaine võttis ämbrist lopsaka pojengi ja lisas meile liiliatele. Mu kaaslane tahtis lille eest raha. Aga naised pistsid üksteise võidu kisama. «No! No!» Igaüks neist valis kiirustades uhe õie ja ulatas seda. Eidekesed noogutasid lahkelt, nooremad tegid naanssi nagu vaikesed tudrukud ja leelotasid: «Grazie, grazie!»

Ukasisime neid Raffaeli eest, selle eest, et mõnisada aastat tagasi tõi üks niisugune armas noorik ilmale

lõbusa poisipõngerja, kellest sai inimsoo uhkus; neid omakorda ütlesid tänusõnu selle eest, et meie, venelased, armastame Raffaeli — nende kodumaa poega.

*

Roomas viibides meenutasin sageli Venemaad, meilasi, mis seovad meid, venelasi, selle linnaga. Itaalias, said need sidemed mulle selgemaks kui enne. Leidsin kinnitust mõttele, et Rooma kaotaks meil jaoks poole oma võlust, kui venelased poleks ülistanud teda võrdselt itaallaste ning teiste rahvaste esindajate.

Gogol, Herzen, Tjuttšev, Aleksander Ivanov, Krenski, Brüllov, Muratov, Blok, Tšaikovski — igaüks neist andis osa, et süvendada Rooma võimu inimese meele üle.

Meenus kõik, mis seob Roomat Venemaaga. Mäletan oma salasoppidest lagedale kaugeimadki mälestused Rooma nagu Pariiski pole meie kunagi olnud võrdselt linn.

Olin kord imelise juhtumi tunnistajaks.

1940. a. suvel elasin tavalises Rjazani külas. Ühel hommikul tolmusel päeval kolkis vastu mu akent naaber Dunja — umbes viiekümneaastane naisterahvas — hüüas, et sakslased marssinud Pariisi. Dunja silmad uppusid pisaraisse ja ta pühkis neid valge pearäti nurgaga. Tunni aja pärast aga teadis sellest hirmsast uudisest kogu küla ja inimesed kõndisid ringi, sünged nägudega ärevil.

Suutsin küll mõista, miks puhkesid Pariisi langemisest kuuldes pisaraisse küla apteeker või kirjakauplane Manja — suur Alexandre Dumas' austaja —, muut jäid aga arusaamatuiks Dunja pisarad — Dunja, kelle terve elu oli üksainus mure laste, majapidamise ja perekondlikust mehe pärast.

Õhtu eel tuli vanataat Jelešsin, istus trepile ja küsis:

«Kuulsid? Mehed hurjutavad prantslasi, et miks nad vastu ei pannud ja Pariisi fritsudele andsid. Mina jätin ütlen neile, et olete ikka ühed tatraveskid küll! Te olete olnud selle eest väljas, et nende linna maatas ei tehtud aga teie haugutate. Räägitakse, sessinatses Pariisis on ararääkimata ilu ja ilmatumad imed. Küll ta vaadatakse. Kui ei aita prantslased, aitame meie. Meie

vanataat käis ka Pariisis ära. Sai selle eest koguni avaraha. Tema teadis rääkida, et prantslased pidada loult elama, vee asemel trimpavad veini. Aga seda ta muldugi luiskas. Vanas eas kippus teisel ikka jutulõng minema.»

Roomas pöördusin mõttes tihti tagasi kaugel viibivate inimeste ja malbete vene avaruste juurde. Tabamata kombel liitusid need mälestused Rooma muljetega ja olid tunde kahe väliselt nii erineva, kuid sisimas väga sarnase rahva vendlusest. Selle vendluse nimi on inimlikkus.

Panteonist läksime Navona väljakule. Piklikku lagedat väljakut piirasid mitmevärvilised vanaaegsed majad. Kunagi olid nad nähtavasti olnud väga kirkad, ent aeg oli teinud oma töö: roheline oli ta andnud hallika kollavitooni, punasele — tumeda telliskivi varjundi, valgele — koltunud elevandiluu tuhmuse.

Häimardus. Navona väljak uppus sooja päikesepaiskuse, sest päike loojus parajasti kusagil Tiberi taga. Püskkaev ei kobrutanud ega sulisenud nagu teistel väljakutel, vulises vaid ettevaatlikult ja kastis pronksstatuasid.

Olin näinud niisuguseid väljakuid — ei tea, kas gravüüridel vanades ajakirjades või akvarellidel antikvaaride hämarates nurkades. Nad tundusid mulle miskipärast tuttavatena kuni roosakate pilvedeni, mis ripusid nende kohal ajahambast tuhmunud taevas. Tillukesed pikkade vammustega inimesed puhusid juttu püskkaevude juures, lapsed hullasid jahikoortega ja mõni lehviku ning kõrge soenguga kaunitar sõitis mooda punaste ratastega kalessis.

Ka seda olin ma kunagi juba näinud. Aga kus? Lõpuks mulle meenus — ei kujutluses ega Perrault' muinasjuttude illustratsioonidel, vaid Grišino külas, niisuguses metsapadrikus, millest Lääne-Euroopa elanikel aimugi ei olnud.

Peatusin tillukeses puhtas tares küla õmblejanna — viiekümneaastase piiga Matrjona Tihhonovna pool. Seal seinal silmasin vanaaegset maali.

Ühel suvel oli Matrjona Tihhonovna tagakambri seinal üürinud elatanud kunstnik Moskvast. Sügisel lahkudes jättis ta seinal maali. Tasasele Matrjona Tih-

honorovnale oelnud mees, et tahab järgmisel kev
tingimata tagasi tulla. Aga et see soov täide läb
jätab ta siia oma armsa ja väga hinnalise maali. Ma
selles mõttes oma, et tema selle maalinud oleks, vaid
see pilt olevat talle armsaks saanud juba noores
ves. Maalinud oli selle keegi kuulus itaallane.

«Nimi on tagumisel küljel,» ütles mulle Matrjona
Tihhonovna «Ehk teie loete välja?»

Võtsin pildi maha ja veerisin tagaküljele kleebitud
pruunilt kartongilt vaevu kokku prantsuskeelse ka
«Navona väljak Roomas». Kunstniku allkiri oli
hõõrdunud. Alles oli vaid nimi Antonio. Elatage
kunstnik oli Matrjona Tihhonovnale jutustanud, et no
res põlves elanud ta Roomas just sellel väljakul.
Kunstnik ei tulnudki enam Grišinasse tagasi ja Matrjona
Tihhonovna ei teadnud, mis temaga juhtunud.
Õhtul petrooleumilambi valgel silmitsesin ka
Navona väljaku vaadet, ohkasin ja riputasin pildi p
seinale tagasi.

«Mis te ohkate?» päris Matrjona Tihhonovna
giksin selle pildi teile, aga ei tihka. Kui ta äkki p
surnud ja tuleb tagasi? Las ripub parem siin.»

Ohkasin lihtsalt mõttest, et näe, elu läheb mo
mina aga ei pääse kunagi ei Rooma ega Navona v
kule. Ei maksa sellest mitte unistadagi.

«Kes teab!» ütles Matrjona Tihhonovna. «Midagi p
maailmas kummalisemat kui elu. Tuleb ette niisug
mida ei oska uneski näha.»

Õösel hakkas koer haukuma. Astusin hõredasse h
kasvanud pisikesse liivasesse hoovi. Tare seisis kula
val jõe kaldal. Teispool jõge mustas männik — läbi
matu, põline, nagu siin öeldi.

Koer haukus ookulli peale, kes hääletult hoovi k
tiirles. Kellatornis lõi valvur kolm pauku. Purde
kohises jõgi. Kaugel luha pool, uttu vajunud p
taga, põles löke. Inimesi seal naha ei olnud. Ja ma m
lesin, et mis sest Navona väljakust ikka! Sinna
tuhandeid kilomeetreid läbi tuule ja öö, läbi metsade
udude, ja veel sadu karjuste lõkkeid.

See öö meenus mulle, kui istusin Navona valj
väikese taverni triibulise lõuendkatuse all.

Jõime jäist apelsinijooki. Mu nooruke kaaslane me

«da mõttesse vajunult läbi ölekörre. Alati, kui ta mõt
tusse jäi, kerkisid ta kitsad kulmud kuidagi lapselikult,
hullid silmad muutusid uduseks, ja mulle meenusid
da tahtmatult vär siread «Tahaksin laulda teist, teist,
teist unetuis värssides...».

Lugejad eksivad sageli. Nad on harjunud siduma
tutuvaid kindlaid sõnu harjumuspärase, kulunud
kujutluspiltidega. Praegugi, neid ridu lugedes, mõtle
vad paljud armastusest. Ja loomulikult eksivad.

Minu hingeline seisund selles tavernis viibides oli
mõeluks teistsugune. Võib-olla võlgnesin ma selle eest
tunu Roomale ja tema tänavate öhtusele mahedusele.

Kui võib nimetada armastuseks ehakuma, hingepuh
tust, tänutunnet, et saatus miljonitest juhustest valis
minu jaoks välja selle ainsa — viibida koos kauni, noore
ja pisut mõistatusliku olendiga ning vaadata, kuidas
voolavad läbi jäise vedeliku tillukesed õhumullid, mis
lekivad tema soojast ja lõhnavast hingusest, kuulata
kaudu ta häälekõla, nagu ma hiljuti, südaõisel tunnil
argates, ühes võõrastemajas mingi Rooma kiriku hõbe
dani kelli kuulsin, — kui seda kõike võib nimetada
armastuseks, siis oli see võib-olla armastus, ainult hoo
põlki mitte niisugune, nagu tavaliselt kujutletakse.

Pigem oli see aga teostunud ime tajumine, tohutu
vatskuse tajumine, omaenese elu tunnetamine ootama
tult reaalsuseks saanud poeesia osana.

Puha Peetri katedraal on otsene valjakutse jumalale
«Ta kirikut luues oleks inimene nagu otsustanud võis
tulla jõus ja geniaalsuses jumalusega. Ja inimene v
«Ent katoliku kiriku vaimulikud, kardinalid ja Rooma
«Kest ei aima seda. Muidu oleksid nad katedraali ammu
«surnud või lammutanud.

Puha Peetri kirik on titaanlik ehitus. Katedraali
«müüritest müüridest jaab mulje et nad aiva kerkivad,
«põlvavad taeva kõrguste poole ja varisevad kunagi
«põlvapõlvade müüri saatel. Parempoolse müüri ääres
«on hallis hõredas valguses Michelangelo «Pietá».
««Pietá» hoiab põlvedel surnud Kristuse keha. Selle
««Pietá» on suurim skulptuuriteos. Tal pole midagi
««Pietá» usuga, seeparast tunduvad küünlad ning viiruki-

suits kohatutena, just nagu oleks püha tuli süüdi. Milo Venuse või Gioconda ees.

Helisegu pealegi kellukesed arvukate pihitoolide juures, see on vaid tühine maine askeldamine. «Pietà» karm ja oma sajanditepikkuse leinaga lahutatud sellelärmaakast maailmast.

Michelangelo võimsus ei surnud jareltulevates skulptoripölvkondades. Selle pärisid Rodin ja teised kujunemende hulgas ka meie vene skulptor Matvejev.

Matvejevi skulptuure meenutasin Roomas kahel korral: Raffaeli hauakambri ja Michelangelo «Pietà» juures.

Meenutasin hauamonumenti, mille Matvejev lõi mees suurepärasele kunstnikule Borissov-Mussatovile. Borissov-Mussatov on maetud Tarussa linna serva, kõrge mäenõlvale Okaa ääres. Haua on sõmerjast punasest o vakivist plaat, sellel lamab magav poiss. Kohalikud elanikud teavad rääkida, et poiss ei olevat mitte unne suikunud, vaid uppunud.

Sügisel avanevad sellelt mäenõlvalt läbi looritatud õhu niisugused piiritud vene avarused, et süda seisatab.

Nõlvaku serval kasvavad põlised kased. Silm seletab kaugusi läbi nende kuldse, sügistuulest hõrenenud lehtpitsi. Seal, kus lehti pole pilku varjamas, paistavad roosakad pilved, mis ripuvad karjamaade ja raiesmää kohal.

Borissov-Mussatov armastas seda nõlvakut Okaa ääres. Siin maalis ta oma kuulsa maastikupildi — peene ja mõtliku, et see võiks tunduda unenäona, ta ei tajuks igal lehekehel loojuva päikese soojust.

Niisugustel sügispäevadel tahaks alati aega pikema venitada, peatada ta mingi ime läbi kas või ainult mõneks päevaks. Ja väheldane, sooja südamega kunstnik Borissov-Mussatov pani aja seisma ja kinkis meile selle oivalise sügise, mis minu kujutluses kadagi sarnaneb rangete neiusilmadega, mis töötavad muremure kui rõõmu. Aga mõtteid, mis valdavad teid Borissov-Mussatovi haua, nimetaksin ma sügismõteteks. Nii tulevad teadvuse sügavustest — rahulikud, helisevad nagu külmunud veeloigud. Mõtted selle jõu lõputavast voost, mida me nimetame iluks, sellest üllatavast vaadusest, mis sajandist sajandisse vallutab meie meelt.

Merose värssides, Raffaeli madonnades, Giorgione «Päikeses», Vladimiri jumalaema põhjatules silmades, et «Paev kustus pilvine ja pilves õogi nüüd oma üle madalale laotab oma rüüd...», Levitani kulavaheteedes ja Corot' võlulooris.

Sügismõtteid peab uskuma. Jätame skeptitsismi nendele, kes on juba surnud omaenda kainest asjalikkusest. Skeptitsism ei kaunista elu. Sellest piisab, et teda mitte tõsiselt võtta

1957

PÕGUS PARIIS

Veetsin siin kõigest kolm päeva
oma senise elu 24 000 päeva
(Kiri Pariisi)

1956. aasta sügisel oli maailm ärevil. Puhkesid ja samas katkesid ebaselged ja kõhklevad sõjad.

Ameerika ja Inglise lennukiemalaevad ning ristlejad möödusid meie mootorlaevast teel itta, Port-Saïdi ja vahetasid omavahel signaale. Kaldajaamad pärisid unduvatelt laevadelt plinkivate tuledega aru, kuhu missuguse lipu all nad sõidavad. Öösiti kostis vasakult, kord paremalt pardalt laevakruvide müra.

Nii kestis see seni, kuni jõudsime välja Atlandi ookeanile ja võtsime kursi piki Portugali rannikut poole Ookean osutus marksa lagedamaks kui Vahemere.

Hamarus mattis endasse kivise Portugali kiltmaa kerkisid hinglaslikud katedraalid, kindlused ja Nende iidsete hoonete ümber valitses tühjus. Päeva jooksul märkasime oma laeva pardalt vaid sõiduautot, mis tarade vahel tolmu üles keerutas, ühtainsat vana rannasõiduaurikut.

Ilmselt pidas see ühendust Lissaboni ja uniste mereäärsete linnakeste vahel. Aurik rullis lainetel muutuvat. Tema pikast ja kitsukesest korstnast, mis nutas telefoniposti, paiskus välja rasvane aurujug.

Õhtu eel seletas silm veel üksnes majakatub Aegamööda ja järjekindlalt tervitasid ja saatsid meid. Kui kusagil São Vicente neeme kandis kuu tuluke, ilmus üle kohiseva vetevälja mõnel teisel, kummal asuval neemel, sedamaid nähtavale uus majak silm.

Lesisin kogu öö paaditekil lamamistoolis. Nihkisin tooli võimalikult kaugemale nurka, et mind kogu

Aeg-ajalt kuulsin selja taga vahimadruse

ol andsin endale täie selgusega aru, et kolme pära pärast näen esmakordselt elus Pariisi. Lõpuks sain seda uskuma ja mu süda hakkas tugevasti

Kogu öö lebasin mingis raskes, ent meeldivas tardedes, suutmata kättki liigutada.

Amjäl sundisin end tõusma. Laevale oli langenud valing ookeani hommikukastet. Mu rõivad olid

Läksin tagasi pimedasse kajutisse. Laev hakkas pikka-ajalt ja pidevalt õõtsuma: olime jõudnud Biskaia lahe, ookeani kõige rahutumasse paika.

Õhtomine kestis terve järgmise päeva. Õhtuks aga kajakad ja kapten teatas reisijatele laevaraadio et paremalt pardalt paistavad Wessani saare. See tähendas, et Atlandi ookeani kõige ohtlikum lahe jõudnud selja taha ja lõpuks ometi võis lakata ookeanist. Närveerisid aga peaacgu kõik, olles kuulnud valjalt lugusid akilistest ja hirmuäratavatest Biskaia lahest.

Õhtomöödus haruldaselt rahulikult. Kajutite poolsule- (kajutite uksi toetasid erilised nikeldatud hooned) nad merel valitsevast tõmbetuulest kinni ei (kajutid) kostis inimeste hingamist ja ventilaatorite õhu undamist.

Õhtu koristaja istus, jalad krõnksus, hallil plüüšdii- laevatekile vuvva trepi juures, luges Ilfi ja Petrovi kuulvasikat» ning turtsatas aeg-ajalt.

Hommikul aga tõi tuul ookeaniavarustelt läbipaist- da hõrenenud uduline. Selles udus möödusime purje- laevadest tippu kinnitatud helgiheitjatega. Valgeks võõ- laev tõmbles rahulolematult ankrukettide otsas ja küljel mustas suurte tähtedega kiri: «Le Havre». Oli Le Havre'i tulelaev.

Õhtu pool paistis läbi udu midagi rohekat, mis näis olevat avara lõkkele löövat. Ilmselt paistis Le Havre'i lahe ja majadele varajane hommikupäike.

Le Havre'i sadam oli avar ja lage. Laadimispaikades olid üksikute aurikute ankruketid. Rohekas- vee kohal ei kostnud ühtki vile, inimhääli pol-

nud peaaegu kuulda. Inimeste lähedalolekust andi tühjusest vaid naabruses asuva Norra tankeri kambri kerkiv kuuma kaeratangupudru lõhn.

Selgus, et sadamatöölised streikisid. Streik oli nähtavasti tavaline asi. Üksikud streikijate «pikettide» piketid pidasid koos sadamapolitseiga mõneminutilise suitsutundi.

Sadamatöölise näoilme oli ühtaegu kindlamelne ja heasüdamlik. Nende hulgas oli palju eakaid mehi, võib-olla neidki, kes interventsiooni aastatel keeldumise laadimast sõjamoona, mis pidi saadetama melo vana lastele ning panid oma raudse keelu maksma sõnaga: «See ei lähe läbi».

Streikijad heitsid nalja õngitsejate üle. Viimased olid sid jalgu kõlgutades piki sadamakaid mitmevärviliste kalakorvide, tohutu pikkade bambusest õngestite ja oma sõprade — mitut tõugu koerte seltskonnaga — ja nad kaitsesid peremeeste seljatagust ja urisesid mehepeale. Kuid urisesid nad kuidagi prantslaste hoiatavalt, ent samal ajal viisakalt — olles juba valmis vabandust paluma ja kohevat hända lüüa.

Pariisi rong sõitis otse muulile.

Rong kandis meid sedamaid Le Havre'i kaudu tanavatelt Normandia metsatukkadest ja kivide vahele.

Kiviaedu kohtate ainult siin, Loode-Prantsusmaal. Need on inimesekõrgused kividest laotud tarad, teede ja radade ääres. Need tarad läbivad risti poole ki kogu maa, nad on võsasse ning sõnialgadesse istutatud vanud ning mõlemast küljest puudega piiratud.

Kiviaiad jaotavad kogu Normandia tuhandeks väikeseks maaliliseks lapikeseks. See annab kogu maalile kuidagi andersenliku ilme. Hakkad päris tõenäoliselt arvama, et Normandia tegid valmis piibutobi pöördvad habemikud kunstnikud. Küllap nad on maalid ja võõbanud teist juba mitu-setu aastasada.

Maju nagu polekski: nad peidavad end kivide taga. Mõnikord aitab üksnes korstnast puulatvu kühv suitsujuga leida võsastikust telliskivikatusega majad.

Viimase sõja ajal kirusid ameerika sõdurid, eriti nad kistid, neid kiviaedu kogu südamest. Ameerika

rong kaotas hoo, sest labipaase loendamatute tugevate tarade laburinti tuli rammida tankidega.

Le Havre'i—Pariisi raudteed piirab raudvõre: rongid ei saa saarast põrgulikku kiirust, et iga elavat looma juhuslikult teeale satub, ahvardab paratamatult hukkumine.

Normandias normandia lehmad seisavad reas, lõuad on kinnitatud, ja uudistavad murinal moodakihutavate rongide. Rongid käivad sunnult üle saja aasta, aga nad panevad seda ikka veel imeks ja saadavad iga rongi tähelepaneliku pilguga.

Siin vilksatas kahe tunni vahemikus põgusa loote jooksul mööda Roueni kitsas jaamahoone. Pruuni rongiga isand pööras möödakihutavatele vagunitele ja hoidis käega kinni vanamoodsat kaabut. Tahtis öelda, et see Roueni provintslane näo pööraks. Ta ei olnud näinud hallinevaid vurre, pisut punastatud silmi ja mõnusaid ümaraid põski. Vahest oli ta läinud läbi tõepoolest härra Flaubert ise siia jaama vaatama? Ehk saatis ta parajasti Pariisi oma noortest tütarlastest Caroline'i?

Flaubert käis tihti selles jaamas. Ent kahjuks nii vähe, et teadjate inimeste jutu järgi olevat isegi Normandia taevast seda aega heledamaks pleekinud ja kikkunud sinistest metsadest pea sootuks kadunud. Eks ole need aga vanade inimeste tavalised kaebused, mis-juures ei pruugi neid eriti uskuda.

Siin jõe sügavas orus kihutasid tuulekiirul mööda katedraali vihmahallid gooti tornid. Kiirust möödumata tormas rong läbi eeslinnade, mis olid nii lähed, et oleks tahtnud kas või mõneks tüürikeseks siia elama asuda, et vahelduseks pisut hulkuda, ja töötada nende prantsuse teede ja ummik-kohtade vaikuses.

«Kas on siis Flaubert'i Croisset?» parisin teekaaslastele, kuid vene paritoluga pariislaselt.

«Jah, seal!» ja ta vüpas läände, kus Atlandilt tõusnud vihmasegär otsekui must sein poole taevaalast alla löikas.

Normandia igale haritud inimesele, kel on pisutki kujutavimeet, varub elu kokkusaamise Pariisiga. Mõnikord

see kohtumine sünnib, mõnikord mitte. Kõik olema
lest, kuidas kellelgi veab. Ent kui kohtumine
toimu, kui inimene sureb Pariisi nägemata, ta
viibib ta seal kindlasti nii mõnigi kord, kas kujut
või unenägudes.

Nooruses pole meil veel piisavalt kogemusi
siatsioone, et täiel määral tunnetada Pariisi võime
südame ule. See linn puhkeb meie jaoks õde
eas, kui oleme kogunud küllaldaselt teadmisi
õppinud armastama tema tänavaid, tema taeva
elanud oma südames kaasa tema revolutsioon
muredele ja võitudele, Flaubert'i ja Maupassant'i
romaanidele

Alles kupses eas suudab inimene otsekui terav
sulatada ning tajuda niisuguste pealtnäha taeval
vate asjade ühtset ilu nagu plataanide kuivad, vööd
lillakad lehed ja Boulogne'i metsas pingikesel suu
noore naise niisked huuled, lennukad pilved Invalides'i
ja Napoleoni kalmu kohal ja Mlle V...
kelle keha näib nagu hämarhall pärl Louvre'i ümmu
ses saalis, kus inimestel ilma ühegi nähtava põhj
tõusevad silma tõrksad pisarad; bulvarite tolmu
ja puudri lõhn; nagisevad ärklitrepid (trepiastme
aastasadu kestnud tallamisest kulunud nagu
kööginoad); jaamade — Gare St. Lazare'i, Gare
Nord'i, Gare d'Orléans'i suits, lustakalt viilet
taksojuhid, vallatud ja vusakad koolilapsed ranit
oranžaad, mis paiskab pakku nõelteravate pome
piiskade pilve; Notre-Dame'i keskaegne tuulutus
hämarus; valgevasest ristilöödu kujusid muutavad
mikad nunnad; hiiglaslikud lillekorvid, kus lilled lude
vad ja kõnniteele valguvad nagu kerkima pandud
katainas; «Moulin Rouge'i» ja «Folies-Bergère'i» vilku
vate tulede saras ood.

Kummaliselt kumab taevast Père-Lachaise'i kalmistu
kohal. Minu vanaema, — jumalakartlik, mõnevõrra
romantiline katoliiklane — armastas käia surnu
võorastes linnades ja hiljem jutustada neist. Ta
kuulsin ma esmakordselt Kommunaaride müürist Père-
Lachaise'i kalmistul. Olin siis veel poisike. Nüüd
tasin kaua hardumusega saja-aastasi kuulijälgi

Kättemaksuhimuliste kogupaükude kaja tundub

...sin, Prantsusmaa suursuguses nekropolis, kus
...kuidagi eriti soe ja eriti kirkas muru. Selles
...on koguni midagi pidulikku. Ent kättemaks teos-
...jättis seinale kustumatud, selged jäljed.

Montmartre. Tema aedades õitsevad kaua tolmunud
...Nad igatsevad vihma. Ohtuti süttivad tänavav
...juures signaaltuled, mis hoiatavad ohtlike,
...aste eest neid, kes juhtuvad purjus olema.
...loomisel on siin oma soosijad ja oma poeesia: kui-
...mitte aidata inimest, kui ta mõtted kõiguvad sihi-
...kaluripaadid Gonfleuris.

...jälitab teid igal sammul tagasipöördumine
...aadik tuntud sündmuste ja armastatud nimede
...nagu Guy de Maupassant, Stendhal, Corot, Jau-
...François Villon, Herriot või Balzac, Jules Verne
...Romain Rolland.

Pariisi ümbrus — eriti Seine'i kaldad — on kunsti-
...made vanik. Jõgi hallitab oma pulbitsevates voogu-
...ddaheina. Seine'i vesi ja õhk selle kohal sädeleb
...pohmetes värvides.

...aasta eest kandsid impressionistid need värvid
...ordselt täies puhtuses lõuendile. Mõned impres-
...ade maalid tunduvad olevat maalitud inimeste
...kes on suletud klaasprismasse, mis kumbleb päi-
...ntes. Värvitoonide vikerkaar loob täiesti tõe-
...maailma. Kuid see on pidulik maailm, mida soo-
...leb prantsuse suve sära.

...pressionistid, alguses vaesed ning kõigi poolt väl-
...tud kunstnikud, osutusid tegelikult kuninglikult
...helisteks. Nad korraldasid värvide peo kõigi ja
...de jaoks, kes ainult näha oskab. Nad ei nõudnud
...eest, et nägid maailma säärasena nagu see
...— täiuslikult kaunina.

...need mõtted valdasid mind pärast Pariisist lah-
...t, kui meie mootorlaev kundis La Manche'i halle
...bunud.

...olid need mõtted küll olemas, kuid kusagil
...vuse tagamaadel. Mul polnud lihtsalt mahti neil
...tuda. Ma elasin, vaatasin, kuulasin, kõndisin nörke-
...mööda tänavaid ja parke ega maganud öösiti.
...lga tunnike põgusat und, pigem tukastust, tundus
...ille raske kaotusena. Ja nii see ka oli.

Tõusin koiduajal ja läksin Seine'i kaldale või kallasin suurt turgu, kuulsat «Pariisi kõhtu».

Tegevusetud tunnid saabusid alles hilja öösel vait. Montmartre'i võõrastemajas, kitsas numbritoas proua tud mööbliga, mis oli kaetud tumepunase kulunud tooniga.

Võõrastemaja perenaine oli vanaldane parnast, kunagine tsirkuse kunstratsutaja. Viiekümnele eluaastale vaatamata oli ta painduva pihaga, elegantne ja silmad löid aeg-ajalt nii pimestavalt sätendama, et oleks neis peegeldunud areeni tuled.

Kõiges, mis kuulus selle naise juurde: tema lõhn ja sahisevas lähenemises, madalas laulvas haalitsas, raskelt sõrmustatud käes — selle käega annas ta meile, oma vene külalistele, hellitavalt õlale patsutada — oli seda pariisitaridele omast võlu, mida võimatu kirjeldada.

Mis on õieti pariislik võlu, on kergem tunda, kui kirjeldada. See on hingeline seisund, mida meie, venekeelset, nimetame vanamoelise sõnaga «hurmay».

See on õhkõrna rüü, juuste, kinnaste hõrk ja meel lõhn, eriline, pisut kokeitne peahoiak, uudistav ülelibisev pilk, häbelik naeruvine, meelitav kummalhää.

Perenaine valis võõrastemaja personali oma vana sõprade, väljalangenud tsirkuserahva — žongloorkakrobaatide, parteriklounide, taltsutajate ja koolitajate hulgast.

Üksnes portjee — fahmide silmadega oliivikarvalaillane — oli noor. Varsti saime aga teada, et temal ei kõlba enam murtud jala tõttu areenile. Ta ühitas kooskõlas oma personali paritoluga hotell aina laulvilistas moodsaid viisikesi, naksutas sõrmi nagu kartojette, tantsis, naeris nakatavalt ja kähinal, nagu teaduskavad ainult klounid, mõnikord aga kostis korralduspõrust korruga lövi mõirgamist, papagoide kummalhääde löökese lõõritamist ja Kellahelinat. Koridoriteenindendine häätematkija Julien — lõbustas ennast, žongleerides sealjuures üürnike kübarate ja nessesäandidega.

Võõrastemaja tillukeses restoranis logisesid kõiged lapsed sedavõrd, et neile oli lihtsalt ohtlik istuda: toolid seljatugedél õpetas kelner Totó, endine akrobaat, hoid

ma neid (neid oli võõrastemajas millegipärast ohtralt) käel tiriseisu tegema.

Peale meie — olime mitmekesi — elas võõrastemajas veel ruudulise seelikuga elatanud šotlane. Jume poolst kumulas ta piimroosat Yorkshire'i seakintsu.

Šotlane ei peljanud võõrastemaja kombeid. Vastupidi, ta näoilme järgi otsustades näis kogu see tsirkuseelne talle koguni meeldivat. Kogu oma vaba aja veetis tillukeses hallis, mis oli üleni tais valgeid ja punaseid kaanikesi. Seal mängis ta kaarte poolkurdi koristajadega. Kui ta võitis, siis naeris ta nii kõvasti, et muutis ehmunud risti ette löi.

Meiega sai šotlane kõik jutud raägitud miimika, žestide ja oma kohutava prantsuse keele abil. Võis jääda kolm päeva, et šotlane sõitis oma uduselt kodumaalt Pariisi, et selleks, et koristajaga kaarte taguda ja võõrastemajade vastu huvi tunda. Hasardi ja tormilise kaasatamisega jälgis ta meie tutvumist Pariisiga, andis nõu, loots, avaldas kahetsust — nagu olnuks meie reisi tulemine ta elu eesmärgiks.

Kõige tühisemadki suveniirid, isegi Moskva kompvekke kleepuvad paberid, viisid ta täielikku ekstaasi. Ta peeti võõrastemaja tšempioniks suveniiride kogumiseks. Isegi liftipoiss hüüdnimega Petit-Pierre, klounipõlme, kes kandis toredat sinist kuldnööpidega kuube, ei olnud koguda nii palju suveniire kui šotlane, kuigi Petit-Pierre ei oelnud iial millestki ära ja rõõmustas selle üle, kaasa arvatud ka vanad metroopiletid meie meelekutaskutest.

Petit-Pierre'ilt kuulsime, et kusagil vanadel kindlusemüüridel («fortification'idel», nagu Petit-Pierre neid alati nimetas) on odav kohvik, kus vahetatakse suveniire ja määratakse kindlaks nende käibehind. Nii näidatakse ühe Arbati metroojaama pildiga tikutopsi, kolm lennujaama pildiga tikutopsi, «Tsar-Puška» pildiga postkaardi eest aga saab Pariisi vapiga märgitud.

Petit-Pierre'i peeti võõrastemajas ilmselt vaid lõbuks. Tal ei olnud mitte midagi teha. Lihvitud klaasist liftikabiini, mis meenutas teeklaasi ja oli ehitud loretsevate pronksilustustega, mahtus hädavaevu üks inimene, ja seegi pidi kõhn olema. Lifti tuli pugeda

tagurpidi, käed vastu külgi surutud, muidu polek olnud võimalik isegi ringi pöörata. Šotlane näitas saanud üldse lifti kasutada. Ta lihtsalt ei mahtu sinna sisse. See asjaolu aga ei häirinud teda.

Seetõttu seisid Petit-Pierre'i kohustused põhiliselt selles, et ülalt tuhi lift alla kutsuda ja igal juhul põhjusel naeru kihistada. Põhjusi oli aga kullada.

Naiteks hulkus üks meist juba esimesel öhtul Pariisi saabumist hilja ööni mööda linna, oli norka seni väsinud ja jäi St.-Denis' väravate juures hüpipingile magama. Kell neli ootel tõi vanaldane suut politseinik ehk «ažaan» ta võorastemajja. Muidu ol venelane võinud eksida «kogu eluks», nagu väitis Petit-Pierre. Vaat see oleks alles lugu olnud!

Sel ajal kui ažaan malailasest portjeega seda arutas, magas venelane oma toas juba sügavat und.

«Sain kohe aru, et see pole mõni bulvarihulgur, gutas ažaan silma. «Ta magas nagu beebi, see ha Moskvast. Bulvaritel magatakse harva niimoodi. Il sunnib inimesi kogu aeg end keerama ja alalõpet üles kargama. Astun hommikul läbi, vaatan, kuid end tunneb. Ega see äkki ebaviisakas ole?»

«Oo! Muidugi mitte!» hüüatas lahke portjee. «Võnik, et ta koguni kostitab teid tassikese kohvi ja tiiviga. Venelased on helde rahvas!»

«Kui neil raha on,» tähendas ažaan, portjeele pilguga otsa vaadates, nagu võiks too midagi venelase rahatasku sisust.

«Loomulikult!» nõustus portjee. «Kui neil on, taskus krabistada.»

Hommikul juhtus midagi ebatavalist: venelane ainult ei kostitanud ažaani võorastemaja restoratsioonisikese kohviga, vaid kinkis talle koguni pudeli vene vodkat.

See sündmus oli võrdne tugeva gaasiplahvatusega (Pariisis plahvatab gaas korterites kord siin, kord seal mitu korda päevas). Terve võorastemaja ja hiljem kvartal arutasid seda viinapudelilugu kuni õhtuni. Võorastemaja kogu personal kujutles küllalt selgesti erinevalt, pidulikku vodkažoomise talitust ažaani konnas. Naer ei tahtnud lõppeda. Igal juhul oli Petit-Pierre terve päeva lihtsalt naerust nõrkemas.

Idane ümmargune saal uppus rohekaske hämarusse. Külastajad vaikisid. Vaid akna tagant puiestikust laste nõudlikke hüüdeid.

Halli keskel, alusel, kerkis marmorist mõistatus — murdunud kätega alasti naine.

Enne vaatajaile oli päevselge, et pikkade aastate jooksul polnud inimene veel loonud midagi selliselt unimat. Ja kahtlane, kas üldse kunagi loobki. Nüüd rääkisid vaatajad pooli hääli.

Enne kurnatud valimusega naine toetas mõlema tugevasti küünarnukist vanadusest väetit rauka laudale temaga vaikselt häälel:

«Ajajal pole enam niisuguseid naisi! Ei ole! Temaga ei oleks olemine kõik lihtsalt vördjad, pesunaised. Kus sa sinu pidev evolutsioon täiuslikkuse poole? Oled olnud terve elu, et seda tõestada.»

Vanamees vaatas vaikides, pea kuklas, Milo Venust. «Olene nende sajandite jooksul palju halvemaks olnud,» sõnas naine karmilt. «Ilmaasjata istusid sa lauade taga ja kirjutasid raamatuid tulevikule. Mis sa neist kirjutasid? See oli enda pettamine. Lahme siit ära! Siin on liiga umbne sinu jaoks.»

«Olene mind siia istuma ja mine,» palus vanamees tasa. «Silla on mul õnne ja ma suren siin tema juures.»

«Unistad sellest juba ammu,» ütles naine ohates. «Olene siis ootamatult ja suudles õrnalt vanakese otsa. «Nagu soovid. Lähen tunnikeseks «Sama» kaubamajja Uue silla juures. Siis tulen sulle ka mu kallis.»

Liigutas vanakese ebamugava, seljatoeta diivani ääres ja lahkus.

Vanamees istus, toetas käed kepinupule ja jäi liikumatuks. Muuseumiteener vaatas talle tähelepanelikult ja pöördus kõrvale.

Vanamehe kõrvale diivani. Ta liigutas end ainult minu poole vaatamata, arvatavasti iseendale: «Vajab paikest, mitte seda tolmunud saali. Pärituult, mis juukseid sasiks.»

«Olene jäi vait. Mina aga mõtlesin jumalannale silma vaadates, et vanamees ütles välja lihtsa ja seetõttu näiva tõe. Seepärast ütlesin talle lahkudes:

«Sul on täielik õigus, monsieur. Peab uskuma inim-

loomuse arengut täiuslikkuse poole. Just nõnda mõtelda.»

«Täna teid,» vastas vanake väsinult ja isegi keegi pisut kepi najal.

Väljusin Louvre'ist septembripäikese kiirte all mavalale väljakule. Varjukas puistikus istusin Aristide ruse raidkuju juurde pingile, nõjatusin seljatoele ja gesin silmad. Sedamaid hakkasid mõtted mu silme punetavas hämaruses hüplema nagu päikeseloojang.

Kui tulikuumal päeval valitseb valguse ülekuulamine on see kehastunud selles marmornaises. Tuhanded naised ja naised on olnud temasse meeletult armunud. Keegi ei tea, missugune maine olend on olnud tema tule kujurile eeskujuks selle suurematu skulptuuri nimisel.

Minule näis, et lõunamerede peegelsiledad voodid said vaid tema jaoks liivaseid randu. Tema jaoks said õhus sulgkerged linnuparved. Tema jaoks said tõusulained järskude kaljuneemede juures, tema jaoks sündisid kaeblikud värvid, öösiti aga peatasid vaid tema jaoks oma jooksu ning löid maailma maagilistes kaugustes lumena sädelema.

Kõik tema jaoks! Suured humanistid kummardasid tema ees samuti nagu suured küünikudki. Kummardus rahutus tärkas kõigi nende südameis, kes lihtsalt silmitsesid ta tugevaid õlgu ja neitsilikke rindaid pärast, et neisse õlgadesse, peapöördesse, igasse liigutusse varbasse oli kätketud täiuslikkus.

Jõuda oma töös täiuslikkuseni, anda endast viimane see on suur õnn, kuid samal ajal on see ka vältimatu. Oht seisab selles, et tipus ei saa püsida liikumata. Iga liigutus võib aga viia vaid allapoole.

Selles on nende inimeste traagika, kes on küll täiuslikkuseni. Alla nad minna ei taha, üles ei saa.

Seda mõeldes hakkasin mõistma prantsuse kunstniku Aristide Mailloli surmaminekut. Temast liikus liigutuste susmaal'legende. Võib-olla on legend seegi, mida ma kirjutan, kuid lõpuks polegi see nii oluline.

Mailloli kujud, eriti naisepead ja büstid, paistsid silma nende jõuga. Kust küljest sa neid kujusid ka ei leitud, ikka tabas silm puhtaid jooni, mida vanal tavatseti nimetada jumalikeks.

Mailloli jõudnud üle seitsmekümne, ei suutnud Mailloli enam midagi, mis oleks ületanud ta parimad teosed. Vanake Mailloli oli jõudnud tippu. Ta ei tahtnud enam laskuda ning eelistas surra.

Mailloli hüilis Mailloli, kes elas ühes Pariisi äärelinnas, ja garaaži, istus autosse ja kihutas mere äärde. Mailloli auto oma lemmikpaika Étretat' lähedal, kus Mailloli kõrge kaljuvallina ookeani kohale kerkib.

Mailloli lähedal vajutas Mailloli gaasipedaalile, Mailloli sõitis mõnikümme meetrit läbi õhu ja langes maale. Seda nägid pealt üksnes Étretat' kalurid, kes Mailloli muredu välja panid.

Mailloli laipa ja auto riismeid otsiti väga kaua.

Vahundage, monsieur, te pillasite midagi,» kostis mu kõrval nõrk naisehää.

Mailloli avasin ja avasin silmad. Olin tukkuma jäänud ja Mailloli maha Louvre'i plaani. Saalide loetelu selle Mailloli tagaküljel viis mu kimbatusse, kui püüdsin kujutada neid lugematuid maalirikkusi, mida hoiti selles Mailloli majesteetlikus hoones.

Mailloli kõrval istus musta kulunud kleidiga eideke, kes Mailloli musti nõelutud kindaid ja tillukest pesataolist Mailloli nöödsat kübarat. Niisuguseid eidekesi nimetavad Mailloli talused hellitavalt «coccinelle'ideks», mis tõlkes tähendab lepatriinut.

Mailloli eideke kudus nobedasti lapsesukka ja saatis üle prillide oma lapselapsele, kohmakale poisipõngerjale, Mailloli mängis liivakastis.

Mailloli eidekest, võtsin plaani maast ja jäin kuulama Mailloli ema, noorte mammade ja lapsehoidjate sageli Mailloli linnuhäälitsusi. Need hüüded oleksid nagu Mailloli keldamata galopeerinud mu ümber mööda kogu Mailloli linn.

Mailloli hüüded olid täpselt samasugused kui mujal maailmas.

Mailloli keelde tõlgituna oleks neist saanud terve Mailloli rahvardusi ning keelde. «Kuhu sa läksid?» — «Silma tule tagasi!» — «Oota, küll ma räägin isale!» — «Mailloli tule sellega, et saad nahataie!» — «Ei tohi liiva

pilduda!» — «Ära määri särki!» — «Tule siia, po-
nina puhtaks. Kas sul häbi pole?!»

Minule aga paistis, et neile rahvusvahelistele
tustele lisandub siin, Pariisis, mingi eriline.
Võimalik, et see olenes pariisitaride kõne mo-
lisest laulvusest ning nende pehmest r-ist.

«Kas olete välismaalane?» päris eideke ootava
pilku näputöölt tõstmata.

«Jah. Olen venelane.»

«Kas tõesti Moskvast?»

«Jah, Moskvast.»

Eideke lükkas näputöö kõrvale, pani kinnastatud
nagu palveks kokku ja hakkas siristama.

«O-o-o!» laulis ta. «Kui meeldiv kuulda! Kui teil
on! Ah, kui õnnelik ma olen, et näen üht venelast Mos-
kvast. O-o-o! Kas tulite Prantsusmaale «Pobedaga»
muidugi! Lugesin sellest tänastes ajalehtedes. (Hä-
tore kohtumine! Minu õde elab Leningradis. Ta
ellus venelasega, kui oli kahekümneaastane. Ta
on ta kuuekümnene. Elas läbi selle, kuidas seda
õelda — *blocus* —, blokaadi. Ah, kuidas mind rõõm
kohtumine teiega! Charles!» hõikas ta äkki hoopis
ähvardava ja kaine häälega, «ära võta sellelt pra-
labidat! Egoist!»

Eideke küsis, kes ma olen ja kuidas mu nimi on.
laulis ja juubeldas seda enam, mida rohkem ta
kohta andmeid sai, kuigi polnud minust kunagi
midagi kuulnud ega võinudki kuulda. Kuid ta
näo, nagu teaks kõik.

Ta oli vapustatud, kuuldes, et veetsin Pariisis
kolm päeva («See on kohutav!») ja et ma juba
öhtul St.-Lazare'i vaksalist Le Havre'i sõidan.

Lahkusime sõpradena. Ta hõikas mulle järel
maid soove ja noogutas hüvastijätkuks.

Selleks ajaks, kui me sõiduk öhtul St.-Lazare'i
salile ligines, olin jõudnud selle kohtumise unustada.
seepärast olin lausa jahmunud, kui nägin peagi
oma eidekest uhke peleriiniga, suur pappkarp
otsas.

Eidekese ümber oli juba kogunenud salkkond
leningradlasi ja tema — õhetav, õnnest naerukate
dega — jutustas neile midagi, vististi üpris kenta-

lavaliselt jahedavõitu leningradlased olid naerul
udega, mõned koguni naersid.

Eideke silmas mind, tuli kohe lähemale ja sirutas
mulle väikese kortsulise käe. Suudlesin seda nõeltest
õhitud, niitidest karedaks hõõrdunud kätt — kehva
mul pere vanaema kätt.

«See on teile teemoonaks,» ütles eideke ja ulatas mulle
pappkarbi. «Väike kingitus. Avaga siis, kui juba ku-
lete. Olen nii õnnelik, nagu sõidaksin ise Lenini-
di öde vaatama.»

Eideke hõljatuks suudles ta meid kõiki, lehvitaskaua til-
pitsilise taskurätiga rongile järele ja surus seda
õhgedasti silmle.

Õhust kihutasid mööda pimedad viaduktid, sillad,
õh rongirataste ja pöörmete raudset raksumist, mina
õh suutnud kaua end koguda. Sellespärast ei pannud
õhaleegi, et mu kupeenaabrid juba hetk hiljem karbi
õh. Seal olid viinamarjad, pirnid, õunad, banaanid
õhmunvalged ploomid. Kõik see söödi ära nii kiiresti,
õhulsin vaevu endale ühe pirni päästa.

Õhja öösi, kui rong elektritulesid täis lükitud pime-
õh vajus, märkas, et paberrossikarp, millele olin
õhkinud eidekese nime ja aadressi, oli kaotsi läinud.
õhiline pahameeletulv iseenese üle pitsitas mu

õhusin Pariisis koiduajal ja läksin suurele turule —
õh oli ainus paik, kus juba nii varasel tunnil elu al-

õh seal kandus avatud akendest värskelt jahvatatud
õh lõhna. Kastmisest auravate bulvarite kohal rip-
õh trelikarva udumine. Lühikeste siniste peleriinidega
õhild tukkusid ajalehekioskite najal.

Mõned kvartalid enne turgu, umbes sellest ristteest
õh, kus asub kohvik «Suitsetav Peni», olid kõik tä-
õh juba pilgeni täis iga värvi veoautosid puuvilja,
õhvilja, liha, tapetud lindude, munade, kala ja brüs-
õh kopsaga — kõiksuguse kraamiga, mida toimetatakse
õh mitte üksnes kõikidest Prantsusmaa departe-
õhudest, vaid kogu maailmast.

Jalakäijad pääsesid vaevu läbi sellest seisvate hulgast. Sõiduteele tuli kederluuni kahlata, rämpsus, banaanikoortes ning pakk-kastide täitejalis.

Kaugemale autod ei pääsenud. Neil kitsuketi navatel, mis viisid turule, asus ümberlaadimisel. Siin laaditi kaup käsikärudele ja toimetati turule.

Mida ligemale jõudsin turu malmipostidele toodetele hiigelpaviljonidele, seda puhtamaks muutuvad nad ja seda tajutavamaks lõhnad. Tugevalt lõhnad lilled, apelsinid, seened, till, kuid eriti teravalt lõhnad austrid. Näis, nagu rulluks siinsamas granitist soe meri, tuues kaasa adru joodist hingust.

Austrid lebasid suurtes pajukorvides vaheldumisi peeneks raiutud jäätükkidega. Atlandi ookeani kühma muda mähkis neid roheka ämblikuvõrguna.

Kummisaabastes mehed raiusid lettidel jääkannu. Tibatillukesed jääkillud pritsisid laiali nagu puitvust ning sulasid näol silmapilkselt nagu hommid.

Homaarid liigutasid oma peenikesi hiinlaseviisi. Kalad tsinkkünades hingasid veel — neid kasteti kraanivesi.

Kalapaviljonis tungles rohkesti munki ja nunnade vahel. Siin oli lähenemas katoliiklaste paastuaeg. Nunnad ostsid kätkest kaubeldes vanemad nunnad, munked aga laadisid kalad käsikärudele, langetasid neid lustakate märkuste peale pilgu ja punastasid peenikest kiusatusest.

Lihapaviljonis lebasid reas tohutud seapead. Need olid hoolega puhtaks küüritud. Läbi pingul näha polid roosakas pekk. Näis, nagu oleks neid püganud kullakäsi, lonniga piserdanud ja müügi jaoks ehtinud parfüümiga riisi juuksurid. Seahambad läikisid nagu ehtselt hõbedast moliivi hambapastast. Hambus kumasid koidupäikese lopsakad roosid.

Ent kõige salapärasem oli muidugi lilleturg. Siin oli juba nurga tagant uimaseks raskete lõhnade tulla, mis hämmastas kõikide värvivarjunditega, mis üldiselt duses esinevad. Need värvid olid ebatavaliselt elavad ja samal ajal õrnad. Aeg-ajalt turdsin paviljonide vahel kus lilled jahedat puudutust oma kuumade kättega.

Nende lillemägede kitsikuses ja hämaruses

lõhnas elu nagu äsja kobedas aiamullas. Vaene mesilane, oli koos lilledega kogemata kombel siia sattunud, ja ta pühuralt. See oli imeline heli — mesilase südametundus, mis tulnud paljuhäälselt kõnekoorist ja Pariisi kaunimast.

Lilled kiikusid ettevaatlikult, pöörates end linna suitsetamise piikese poole. Öielehtedel sätendas elav päikeselille.

Siin oli tundmatuid, imepäraseid lilli, ent palju ka neid tuttavaid. Siin oli neid ainult seetõttu raske ära tunda, et meil nad kasvasid vabaduses, mitte uhkepeenardel.

Vandake,» hüüatas mu kaaslane rõõmsalt, «meie lilled!»

Siin lilled keskel nägin tõepoolest meie lihtsaid linna peiulilli.

«Jah, monsieur,» kostis naisehää. Pöörasin pead. Siin selja taga seisis vanaldane, kehvalt rietatud naine dekotiga. «See on tõsi — need on meie peiulilled. Nautage ainult, kuidas nad lõhnavad! Olete Venemaal?»

Naine silmitses meid ahnelt. Ta tõstis kõhna käe huul- ja see käsi värises.

Venemaalt.»

Aga kas olete kunagi käinud niisugune linn... Herra, monsieur?»

Olen, kuid ammu.»

Minu lapsed on siin sündinud,» jätkas naine ja puhkaski nutma. «Mind toodi Prantsusmaale nelikümne aastat tagasi. Mon mari on prantslane. Ta töötas siin fleur. Ta suri. Kõnnin juba ammu teie kannul ja olen emakeelseid sõnu. Vabandage, et ma nutan, fleur, kuid olen hakanud unustama... vene keelt. Minu emakeelt ei mäleta, see on kõige vaesem, kõige lihtsam inimene... orphelin, kuidas see nüüd oli? Vae-»

Siin ilmas. Minu lapsed ei räägi enam vene keelt. Siin on neile — nagu öö... comme nuit... Kui nutan Venemaal, ei võta nad kuulda. Neil on igav. Siin lapsed jooksin Hersonis Dneprile. Olin lõbus, siin. Niisugune laulja, et mind hüüti... kuidas see nüüd oli?... kanaari... kanaari linnuks. Meie, tüdrukud, panime endale peiulilled juustesse. See oli

kaunis! Väga! Kuidas ütelda... *très beau, très beaux...*»

Ta puistas rutakalt seoseta sõnu, pisarad põski tilkumas, pühkis neid sõrmega ja silmitses meel ahnel pilgul. Möödujad pöörasid päid. Meil hakkas mugav, oleks tahtnud kiiremini ära minna. Naine seda mõistvat. Ta haaras mul käest ülalpool kum nukki ja ütles:

«Ärge kartke. Lähen kohe minema. Üks mom.

Ta vaatas meid nii anuvalt, niisuguse armunud sega, et tundsin, kuidas torkiv klomp hakkas pitsitama.

Naine laskis mu käe lahti, pöördus järsult, eemal kiirel sammul, peaaegu joostes, ja kadus esimeste viljonide vahekäiku.

Tema kotist pudenesid mõned kidurad pojad, tema aga kas ei märganud seda või ei tahtnud jääda, et neid üles korjata. Ta pages meie juurest, oleks tal häda kannul olnud.

Vaatasin talle järele ja mõtlesin, et inimene ei pageda ei iseenese ega oma sünnimaa eest.

Turgenevil oli õigus, kui ta kirjutas, et Venemaa läbi ilma meieta, kuid ükski meist ei saa läbi ilma Venemaata. Häda sellele, kes seda ei mõista; ja veel häda sellele, kes tõepoolest ilma temata läbi ajab...

Meile, nõukogude inimestele, on neis Turgenevi-des varjul eriline mõte. Ammusele kujutelmale Venemaast kõigi vene südamele omaste joonte, kaunistuse, rahvatarkuse ja hingeavarusega lisanduvad need südamele kallid asjad, mis on kätte võidetud imelise aastakümnega, kõigi selle aja murede ja mude, avastuste, kanglastegude ja kordamisel. Oli vilets maa, õigusteta ja armetu, nüüd tootab Venemaa oma ääretuil avarustel, käised üles kanda inimeste õnneks ja hüvanguks. Kerkivad uued looleitakse naftat ja gaasi, avastatakse uusi kulla- ja teemantide- ja maagivarusid. Venemaa jõudis sioonini ränkade kannatuste hinnaga. Just seepärast sai temast Lenini ideede sünnimaa, maa, kust võid sid võidukad sõdurid, kes kaitsesid ja kaitsevad ja ka Prantsusmaad, ja ka sädelevat Pariisi

*

Seine'i kaldapealsel Cité saare ja Notre-Dame'i vastastikusid pikkade õngeritvadega õngitsejad. Kala ei olnud. Sellepärast luges suurem osa õngitsejaist ajalehte, mõned aga põõnasid, müts silmadele tõmmatud ohtavasti mõjus jõe hallikas helk neile uinutavalt.

Vaatasin õngemehi ülevalt kivirinnatiselt, kus varjand end päikese eest bukinistide kioskite read.

Minu kõrval seisis väike karvane vanamehekõbi, tollime barett peas ja punakaspruuniks hõõrdunud raua tanksaapad jalas. Tema silmitses mind altkulmu ja mina silmitsesin teda altkulmu, kuid ei julgenud juttu alustada.

Itaalkima hakkas vanamees.

«Hoolallaa!» hüüdis ta ja laksutas keelt. «Naen, et te olete välismaalane, *monsieur*, ja sellepärast võite ehk teada, et need originaalid seal all,» ta viipas õngitsejate poole, «võivad mõne kala kinni püüda? Ei ii-al-gi!

«Tutlen teile mina, Charles Antoine Pigault. Kui neist kord nädalas toob veest välja vaat niisuguse kalapüüdkuse sardiinipoja, siis kirjutatakse sellest raamat, täpselt niisamuti nagu härra president Coty teinud. Mõnikord trükitakse ära isegi nüsuguse eduka kalamehe pilt.»

«Nubkesin naerma, vanamees aga ütles toonil, mis ei olnud vasturääkimist:

«Oate venelane! Sain kohe aru. Kuid te pole emigrant.»

«Olnud, et olen Moskvast, sirutas vanamees mulle kareda nagu telliskivi —, patsutas siis õlale ning uppusid ta silmad sügavasse kurdudesse, mis koos aegadusega üle pergamenditaolise näo libisesid.

«Olen kiviraiuja,» ütles vanamees. «Tööd teha ma ei jaksa. Vanadus. Mind toidab poeg. Ta töötab 'mull' tehases. Kui palju ilusaid kapiitleid, balustid, kartušše ja bareljeefe Pariisi hoonete, sildade ja 'Versailles' tarvis olen välja raiunud (seal kaib kogu ammu restaureerimine), ei oska keegi oelda. Ma ei oska mitte. Ma ei märkinud oma töid üles, *monsieur*. Aga inimene peaks suski teadma, palju ta oma töö jaoks on teinud. Mis teie arvate? Teie pool vist ei ole sihuke si asju. Meil aga mitte.»

«Austame vanamehega väikesesse kohvikusse kõnni-

teel, mille terrass üleni luuderohu väätidesse maas. Alles hiljuti oli neid ohtralt kastetud ja soojad päikesed langesid pidevalt meile pähe ja kätele.

Jõime kohvikus niinimetatud «vurtsu» — imetoru — gaseeritud vett. Seda imedes tekib mõneks minutiks samasugune tunne nagu pärast jões suplemist.

Pariisi kohale kerkis kuum päev. Leitsak oli tume, silmaga nähtav ja meenutas vingu. Mulle paistis, et ta vahtis linna läbi kollase valgusfiltri.

Vanamees lahkus varsti: minia oli talle ulesandnud teinud osta pool liitrit oliivõli.

Hüvastijätul tajusin ootamatut ja tihedat korduvat võõra, pealtnäha kehavõitu elu-oluga, sinna juurde kuuluva pooleliitriise õhupudeli ning mulle tunduvat olustikuga. Oma kaugete ja sageli mõistatuslike juhtumitega ulatus see olustik Prantsusmaa minevikku.

Samal ajal näis vanamees mulle ammuse hea tuntuks. Ta ei erinenud millegi poolest ükskõik misaegse Prantsusmaa tavalisest töoinimesest.

Käisime Prantsusmaal raskel 1956. aastal. Kuid üks meist koges täiesti päevselgelt suurt tõde, mis andis, et ühegi maa lihtrahvas pole iial vaenus teise maa lihtrahvaga ning et vihavaen nagu ilge mürl, et te ei saaks vaid poliitikute, hangeldajate ja avantüristide teadvustada.

Meie, venelased, oleme alati sügavalt armastanud prantslasi ja seda armastust lihtsalt, siiralt, mõnelt koguni kohmakalt, igal sammul tunda andnud.

Prantsuse rahva solidaarsus, vendlus, lustakas meeleolu, selge ja täpne mõistus, oskus elu kalliks pidada, tahtmine teha ja hinge tõmmata, inimlikkus, gallia vaprus, pühaks searmastus, rahvuslik geenius ja au väärivad kõigile meile sügavat tänu.

Jätsin vanamehega hüvasti, pöördusin kaldapoolsele tagasi ja seisatasin esimese bukinisti kioski juures.

Mees magas, istudes madalal vaibaga kaetud pingil. Tema kõrval tukkus rammus punakas kõuts. Kõuts jälgis pilukil silmi teraselt kõike, mis ümberringi toimus, ja vidutas iga kord pahaselt kõrvu, kui Seine'i kaldal kuusid jõelaevade lõbusad hurked (neid laevu hüüti Pariisis «karbesteks»).

Bukinist magas, kuumusest oimetu. Ta ärkas äkki üles, kui ostjad ta äratasid.

Leti ümber tunglesid raamatusõbrad. Nad võtsid raamatuid, lehitsesid neid ja asetasi ettevaatlikult endile kohale tagasi. Mõned istusid kivist rinnatisele ja olivonesid nii innukalt lugemisse, et muutusid silmapilkselt pimedateks ja kurtideks. Tõsi küll, innukad ostjad olid suuremalt jaolt poisikesed.

Lahkudes lasksid poisid sigarikarpi bukinisti jalge alla mõned tinakarva mündid, kerged nagu papp. Need olid uued frangid. Räägiti, et niisuguste müntide vermine minevat riigile kallimaks maksma kui nende väärtus.

Ansast pilgust esimese bukinisti letile mõistsin, et ta seista siin terve päeva, kuid ei jõua siiski läbi vaadata kõiki väljapandud raamatuid, vanu pildiajajate, postkaarte, estampe, maakaarte, akvarelle ja graafiku kollakate hallitustäppidega servadel.

Siin oli raamatuid kõikides maailma keeltes. Oli raamatuid kõikidest aegadest.

Küllap peaks kulutama suurema osa elust, kui Pariisis elades tahaks läbi tuhnida kõik need inimmõtte kaudumad Seine'i kallastel, mis on talletatud iga liiki ja arvi paberile: kollasevõitu «veržeest» krabiseva pergamentini, luksusväljaannete kriitpaberist paberini, mis on nii õhkõrn, et raamatulehti ei saa pöörata, vaid tuleb ettevaatlikult üksteise küljest lahti puhuda.

Raamatuvirnade kohal kahisesid plataanide jahedad pinnad. Koidete lõhn (liimi, värvi ja aja hõng) segunes oimema kaldaudade jaheda mõrkja hingusega.

Mudast tõusid ridamisi pinnale mullikesed, täpselt nagu muuti nagu igal soojärvel kusagil Rjazanimaal, siit kauges Meštšora kandis.

Pariisis kujutlesin puhuti seda kanti väga selgesti. Maastasin seda oma mälus esile manada. Mind vaevas mõni igatsus ta järele, kuigi püüdsin seda isegi enda meel varjata.

Eluvusest Pariisiga sai armastus oma vene kodunurga oimema erilise veetluse. Teadsin, et pöördun tagasi rikkama kohtumisest mitte üksnes Pariisi, vaid ka teiste riikidega. Ja siis, kui olen taas kodumail, tunnen, kui äärmiselt ma armastan iga soonekest niiskel lepalehel, siis tunnetan lõpuni oma uduse, tuhandetes verstepostides oimema tulvava Venemaa kustumatut ilu.

Meie Venemaa udu pole hoopiski niisugune. Läänekaarte lõikavad udud, nagu kõrge uduloor merede kohal. Meie udu — see on sinkjas vine. Ta on niisugune, mis lausmaa piiritust vaateväljast selle jõgede, laante ja saludega. Meenutasin oma nõukogude maad Seine'i kallastel. Mõistsin kodumaa tunde hoopis teistmoodi kui varem. See tunne on mõõdukas, keerukam, kui arvame. Ta teeb hingetuks nagu süda klopimine.

Kodumaa tundega on seotud kõik, ka armastus vastu. Eks puhke see armastus meie jaoks õide just vene taeva all ning ole iga oma õnneliku ja viivuga seotud Venemaaga. Kodumaa mõiste hõlmab kõike, mis moodustab me elu sisu.

Pariisis sai mulle selgeks, et tutvus selle maailma linnaga paneb veelgi rohkem armastama Venemaa ningit liigutavat haneküla. Jelatmat või madalike linnade ümbrusevat Mga jõekesest. Otsekui oleks keegi lisanud mu kodumaa-armastuse vaekausile veel ühe tillukese, hindamatu väärtusega vihi, mis valmis Pariisis.

Kõik süvendas seda armastust — isegi Versailles. Nad sadesid oma geomeetrilises ilus ja äratasid meid seid mälestusi tagasihoidlikest provintsiadadest päevaveerul lõhnavad kastemärgade nõgeste ja püüdi mündi järele.

Alles siis, kui oled võõrsil käinud, võib tunda mõista sõna «oma». Metsmaasikate lõhn, rusked künkanõlvad, kabjaplagin hagudega täidetud metsa pasknäärde vilistamine — see kõik on «oma», «oma», mis toob rahu hinge ja täidab südame heledusega.

Seda suurema ahnusega sukeldusin Pariisi elu sisse ning üha sagedamini võpatas mu süda paratamatult ja peatse kohtumise eelaimusest kuldse lehtedega. Oka üksildastes kaugustes.

Naib, et igal bukinistil on oma kalduvused. Nad ostavad ja müüvad raamatuid vastavalt sellele. Näiteks esimene bukinist, kelle juures ma seisatasin, oli geograafia ja reiside harrastaja.

Igivanad maakaardid, mille servi ehtisid inimeste

Lõuna-Ameerika või Aafrika asulad võimsaid agaaveid kasvanud tänavatega ning maastikupildid kuulsate koskede ja taevakõrguste mägedega, olid letil kõrvuti vanade Inglismaal trükitud kaartidega. Nad olid väga selgelt ja peenelt graveeritud ning ühel kaardil — «mumuti servadel» — olid niisuguste kuulsate inglise laevade pildid nagu «Beagle» ja «Bellerophon».

Kaartide seast leidsin luitunud käsikirjalise plaani Kongo jõe keskjooksust. Selle oli koostanud tundmatu prantsuse leitnant — esimene eurooplane, kes tungis sinna puutumatusse paikadesse.

Plaanil olid punaste ristikestega tähistatud kõik kohad, kus leitnanti olid tabanud halastamatu kollase palaviku hood.

Plaan oli lõpetamata. Sinna, kus ta ühe metsiku jõekääru kohal katkes, oli joonistatud suur rist ja kohmakate tähtedega kirjutatud, et selles paigas leitnant suri ja tema põrm «sängitati maamulda».

Enti ohtralt oli mu bukinistil raamatuid Prantsuse koloniaalsetest asumadest: Madagaskarist, Uus-Hollandiast, Tahiti ja Réunioni saartest, Kongo kirikute lõhnavatest ja surmatoovatest metsadest, Prantsuse Guayanaast. Raamatute hulgas olid mõned luksusalbumid Nende kriitpaberist ja värvilistest illustratsioonidega hoovas troopikakuu. Õhus oleks nagu hõljunud tundmatute puuviljade uimastav aroom. Saareneidude polklike silmi varjutasid heitlikud taevasinised õhuvõlvad ookeanilt.

See oli puhas eksootika, kolonialismi jõledustest alles puutumatu. Oma olemuselt oli see laste kummaline maailm. Vaprad prantsuse leitnandid, kes surid kusaal Aafrika džunglites troopika mürgise hinguse kätte, hõlmanudki, et rajavad otse Musta mandri südamesse ühe vagivallale, suufilisele, viinale, hävingule ja inimkuse üle irvitamisele.

Ent veel veeretab Niiger õhtuvaikuses oma rasked vooge ja päike läks looja Sahaara laulvate liivade rüppe.

Kõrbevaikus ja lausa ebamaiselt selge õhk rõõvisid Prantsuse Vabariigilt hulganisti sõdureid. Peaaegu iga kuu väljusid kõrbe piiril paiknevaist kasarmutest ja fortidest sõdurid ja ohvitserid, et minna Sahaarasse, ja

üpris sageli ei tulnud nad enam kunagi tagasi. Nad haigestusid parandamatusse «kõrbehaigusse». See oli pühiline rabandus, šokiseisund — kõrbe vaikus meele tundlikele natuuridele narkootikumina. Inimesed lüüsi nagu lummuses üha sugavamale ja sugavamale lüüsi ning üsna pea kas kaotasid mõistuse või hukkusid.

Seejärel lehitsesin kaua raamatut purjelaevade Seal oli hulganisti pargaste, barkantiinide, fregattide, kuunarite ja kliprite fotosid. Kõiki laevu oli piklõikatud sõidul, lumena valevate pingul purjedega, ja need näisid mulle nägemustena lihtsameelsest lapsest maailmast.

Raamatud on Prantsusmaal väga kallid. Seepärast ma ainult lehitsesin laevade raamatut ja panin tagasi. Ma ei saanud seda osta.

Ei saanud ma osta ka aurikute albumit, mis oli üsna vana. Sinna olid kleebitud kollakad, lahja kohvi värvi fotod esimestest ookeanihiiglastest: «Titanicust», «Leviathanist» ja «Ile de France'ist». Hiljuti lugesin «L'Humanité'st» — kirjutan seda lugu 1959. a. märtsis —, et kuulus «Ile de France» muüdi Jaapanisse varu rauaks.

Kui ta asus oma viimsele teekonnale Nagasakis, tekkis kogu Le Havre'i rahvas sadamasse merede veteraani saatma. Kõigi laevade jumalagajätuvilede saatel valus «Ile de France» ookeanile. Kümned puksiirid ja saapapaadid saatsid teda tulelaevani. Pariisi ajakirjandus ilmusid mustaga äärestatud pealkirjad: ««Ile de France» läheb surma!» Vanad meremehed nutsid. Aastat või kymmend tagasi oli see laev Prantsusmaa uhkuseks ja ning teda peeti laevaehituse imeks.

Kartsin mürgitada oma lühiajalist Pariisis viibimist meelehärmiga selle üle, et ma raamatuid osta ei saa. Seepärast tegin otsuseks mitte peatuda bukinistide juures. Ent see käis mul üle jõu.

Silmitsesin kaua suurepäraseid reproduktsioone Delacroix' rillo, Derani, Matisse'i ja Marquet' maalidest, lehitsesin vanu raamatuid ülipeene ja keeruka pressitud kullakirjaga kaantel, pudedaks kuivanud käsikirju.

Käsikirjades tuhnisid kohutavalt viisakad akadeemilise ilmega vanaharrad lühikeseks pügatud habemega.

Ühelgi Seine'i kaldapealse bukinistil ei näinud ma

neid koketseid meestele meelitavalt silmi pilgutavaid ajakirju, mis kannavad ühist nime «nu». Pariisis ilmub ka küllaltki palju Need on «alasti naiste» ajakirjad. Need avaldavad sadu fotosid poolpaljastest või päris paljastest naistest tardunud peibutusnaeratusega näol.

Ei, bukinistid Seine'i kallastelt ilmselt ei kaubitsenud auguste ajakirjadega. Anatole France'i traditsioonid elasid siin veel. Peaaegu kõik bukinistid mäletasid pikka kasvu viisakat vanameest naervate silmadega — Anatole France'i, raamatukaupmees Thibaut' poega. Jah, see mees oskas vanadest foliantidest tõelisi aardeid välja meelitada!

Mind tegi bukinistidega tuttavaks noor prantsuse kirjanik ja luuletaja, haruldane inimene, kommunist Pierre Gamarra. Pierre Gamarra on pärit Toulouse'ist. Ta oli häbelik nagu koolipoiss, liigutavalt hell, kuid samaselt range oma kirjanduslikes töökspidamistes.

Peale bukinistide külastamist näitas ta mulle Mazarin raamatukogu hoonet. See oli nii tihedalt luuderohutu ja vanad, nagu oleks vana maja õlgadele heidetud reheline kasukas.

Sis näitas ta mulle ühel kitsukesel tänaval maja, kus elas Picasso. Maja oli väga väike ja vaene, nähtavasti elasid seal peale Picasso vaid üliõpilased.

Kui me Pariisist lahkusime, tuli Gamarra meie poole võörastemajja ja me kinkisime talle lisaks raamatutele veel suure purgi musta kalamarja, ise aga lohmetusime. Gamarra ütles, et seni olevat ta vaid kuulnud sellest oiavalisest vene kalamarjast, tema naine levas seda aga kunagi isegi näinud ning jutustanud sellest mitmel korral temale ja poistele, nende poegadele.

Ta puhkes naerma, ja vaadates teda, ta armast kõhna mees ja kulunud, ent puhast ülikonda, mõistsin, et Prantsusmaal pole kirjaniku tee tunnustuse poole raamatuga kergem kui kõikides teistes maades, meie maa muudugi välja arvatud. Meil on ta vast koguni liiga hõlpsa ja lihtne.

Ma ei kavatse hoopiski neis põgusais märkmeis edasi anda Pariisi ilmet. Viibisin seal läbisõidul. Peamine, mis mind tõin kaasa sellest imelisest linnast, on armastus

tema vastu ja soov teda üha enam ja enam tundma õppida.

Selleks kuluks aga palju aega ja ajast on alati puudus. Aega on alati vajaka just siis, kui puutume kõige imetuimade paikade, inimeste või nähtustega.

Pariisi nagu ka kogu maailma tunnetamiseks peab inimese süda olema prii, mõistus selge, ta peab suhtuma sõbralikult teistesse rahvastesse ja mõistagi ei tohi olla upsakas ega ülearu enesekindel.

Umbusk ega kartus ei tohi vaevata südant, eelarvamused ega skeptitsism tumestada mõistust. Inimesed kes otsivad põhjusi rahulolematuseks, ei õpi kunagi mõistma lihtsat tõe, et lõppkokkuvõttes on elu kaunis.

Olin Pariisis nii vähe aega, et mul pole õigust paigutada talt rohkemat, kui siin kirja on pandud. Kuid just sin sinna osakese oma südamest. Ehk õigustab see nüüd määratlus mu lühikesi ülestähendusi.

Pariis on midagi täiuslikku ja suurt. Pariis on suhtu- vines päikesevalgus, akende, vitriinide ja lehestiku helkiv sära, peadpööratavalt kõrge taevasina ja nende paikade roheline, kus alati kevadest lõhnab — looduse elavdamise aegu on see kevadhõng ehtne, hiljem — kasvahoonekannikeste, lilleputkade ja kohvikute lüüsnast.

Räägitakse, et isegi viluniisketel talvepäevadel peituvad Pariisis see lõhn tunda olema.

Sattusin Versailles'sse kuivanud lehtedest krabiseva septembripäeval. Roosakas, luitunud kullana helkiv taevalõhn varjukate puusalude kohal ja peegeldus baaride liikumatus vees.

Kuskilt selja tagant, kord paisudes, kord jälle vaibudes, kandus meieni Pariisi müra. Versailles' aedade hääled külastajatele mõjus ta uinutavalt. Nad tukkusid kergedel puupinkidel, näod uduvines päikese poole poornatud.

Versailles on üldiselt pisut unarusse jäetud ja kaitse laltki inimtühi. Kõigel siin on vanaduse vine. Ähmasid aknaklaasid, raamide mustunud kullakord, hämmastav mustriga, kuid tuhmunud parkettpõrandad, tolmukad kujudel, mööblil ja kirevatel klaasidel, seisnud õhk

lides — see õhk on ammune, kuiv, lõhnab laki järele —, basseini vesi, mida varjutaks nagu õrnim ämbliku võrk, — kõik annab tunnistust, et Prantsusmaa valitsusel pole piisavalt raha, et pidada heas korras neid majesteetlikke, ainulaadseid trooni- ja ballisaalide ansambleid, siidiseid võörastetube, peegelgaleriisid, aedu, terrasse, nägusaid kabeleid ja marmortreppe.

Isegi kuulsat lauda, millel pärast Esimest maailma sõda kirjutati alla Versailles' rahulepingule, katab tolmukord. Tolmu all võib ähmaselt aimata inkrustatsioonide suurepäraseid mustreid.

Seda lauda nähes hakkad mõistma aja reaktiivkiiret tundu viimastel aastatel.

Eri ajastutel liigub aeg eri kiirusega. Ja viimasel neljakümnel aastal on see liikumine välkkiireks muutunud. Iga viisaastak on saanud võrdseks terve sajandiga äsja- meest idüllilisest elust. Aja lend on sedavõrd peadpöörav, et meie teadvus talle järele ei jõua.

Valitsusel ei jätku raha, et Versailles'd korras hoida. Suur osa Versailles' hooldamise kuludest langeb erakultide õlgadele. On loodud Versailles' kaitse ühing. Raha on sel ühingul napilt. Suvekuudel korraldab ta kontserte ja etendusi, kasutades dekoratsiooniks Versailles' uhkeid saale ja galeriisid. Nende õhtuste etenduste aegu Versailles otsekui ärkab oma endises ilus ja lööb sätendama tuhandetes tuledes.

Kogu tulu, mis etendustest saadakse, läheb Versailles' hooldamiseks ja restaureerimiseks.

Sellesse töösse on kätke- tud paljude kunstnike, kujure, kuldajate, mööblimeistrite ja teiste meistermeeste omakasupüüdmatu hool.

Kõik need inimesed on tagasihoidlikud patrioodid. Kui poleks neid, muutuks Versailles ajapikku varemeiks.

Nende paikade vaikusel, mis nagu Versailles on tuntud kogu inimkonnale, on vastupandamatu võim meie üle. See viib eelkõige mõttele «elu kaduvusest», nagu vanasti öeldi.

Põlvkonnad vahelduvad, kuid hoonete elu kestab märksa kauem. Silma hakkab vaid treppide kulumine jalaastumisest. Nagu viirastused kõnnivad Versailles's

viibides teie kannul ajahõlma vajunud sündmused inimesed.

Hääletu vaikus nagu varjukas vesi tohutuis basseinides, hämarusehõlma peitunud puud, Pudeneb kuulunud lehti. Kuid keegi ei mõlguta enam mõtteid lehtede langemise üle, nagu tegid seda naiivsed XVIII sajandi filosoofid.

Nende aedade ainus valitseja (tõsi küll, argipäevane) on vaikus. Seda võib kuulata lõpmatuseni. Seda rõhustab Pariisi kauge kõma, mis on otsekui tohutu kõhtlane mühin.

Olin Versailles's hommikul. Öhtul aga lugesin ühe Pariisi lehest, et Versailles' parkide piirimaailt oli leitud töötut autojuhi ja tema poja, kaheksa-aastase poisikolaibad. Isa, kes oli meeleheitele viidud asjatuist puudeist leida kas või mingisuguseid elatusvahendeid, leidis meeltesegadushoos, nagu kirjutab ajaleht, kõigepealt poisi surnuks ja siis iseenda. Loo pealkirjaks oli: «Kõhutav draama Versailles's».

Aedade vaikus varjas ränka inimmutet, pisikese poe armupalveid. Ükski kaasaegseist ei kuulnud neid palveid. Suured prantsuse humanistid — Hugo, Zola, Romain Rolland — on ammugi surnud. Neist pole jäänud muud, kui kalmukünkad kuivanud lilledega.

«Niisugune on elu!» armastavad ütelda prantslased

Ent Versailles on kõigest hoolimata kaunis. Ta varjab inimmeeli ning peidab oma varjukate aedade rüütujuurte ja kasvude niisket aroomi — surematuse hõngu Pariisis seda ei tunne.

*

Kord tulid meie Montmartre'i võörastemajja kaks elegantset naist.

Nad palusid kutsuda alla tillukesse halli, kus hõõrleemendav šotlane lõpetas parajasti kaardipartiid jumalakartliku koristajaeidega, kaks nõukogude kirjanikku Granini ja minu. Meid kutsuma lendas mõttekiirul õnneläikivas liftis Petit-Pierre.

Ta saabus meie pimedasse koridori, tolmu ja lavendli järele lõhnavale neljandale korrusele kuldnööpide ja hammaste särades nagu paradiisi saadik põrgusse, nagu väike Cupido mõnelt röömsalt Guido Reni maalilt.

Heitnud meile võiduka pilgu, teatas ta muinasjutulisest õnnest, mis meile Pariisis osaks oli saanud: kaks imekaunist — nagu Gina Lollobrigida — vene daami soovivat meid näha ja ootavat all.

Mõningate Petit-Pierre'i intonatsioonide järgi taipasime, et tema arvates pole me küllalt väarikad daamidega kohtuma ning et kimbatuse põhjuseks on tõenäoliselt nõukogude pükste laius. Kuid heitnud pilgu me pükstele, sai ta meelerahu tagasi ja hakkas isegi mingit kupleed ümisema.

Tuleb tunnistada, et nõukogude pükste laiust vaagisid termiliselt ja visalt kõik Lääne ajalehed, Istanbulist Stockholmieni.

Laskusime halli mööda treppi (lift, millele ilmselt kandus üle Petit-Pierre'i erutus, jäi neljandale korrusele kinni). Petit-Pierre sammus meie ees nagu tsereemoniameister. Kolmandal korrusel pühkis ta näolt naerutuse. Teisel korrusel sai ta nagu kõrgi ilme nagu kõige auursugusemal uksehoidjal Pariisi hotellist «Ritz».

Meid nähes tõusid toolidelt kaks vene naist. Mõlemad olid sulni kohmetuse kehastused. Naised osutusid emigrantideks, nõbudeks, kes olid kolmeaastastena Tomskist kaasa viidud, neil olid ammugi Nõukogude passid ja nad töötasid Pariisi kirjastuses, mis avaldas kunstiraamatuid.

Nad olid lugenud ajalehest vene kirjanike saabumistest ja tulid meie raamatuile autogramme paluma.

Mõlemad naised, eriti vanem — Liidia Nikolajevna Delektorskaja —, kõnelesid oivalist vene keelt. Nende keel oli puhas, laulev ja see asjaolu viis meid alguses pisut segadusse. Olime niisugusest kõnest võõrdunud. Meile tundus see liiga melodiliseks. Me ei osanud enam niimoodi rääkida.

Samal päeval sai Liidia Nikolajevnast meie giidi abiline. Ta tundis oivaliselt Pariisi ja sõitis meiega kõikjale kaasa.

Meie ametlik giid — Sorbonne'i üliõpilane, vene päritoluga noormees emigrandiperekonnast, oli Liidia Nikolajevna abist otse vaimustatud.

Armas ja heasüdamlik, oli see nooruk lausa kuulmatult laisk. Ta käis ringi ilma pintsakunööpideta ja katkiste kingadega. Meie händasüdamelised naisturistid

nõelusi tal bussis sõidu ajal auke kuuekäiseis ja õm-
lesid noöpe ette. Oma erakordse laiskuse tõttu eel-
üliõpilane-giid (teda hüüti Serjožaks) vaikida ning tu-
kaile turistidele üldse mitte seletusi anda.

Temalt päriti näiteks: «Mis mälestussammas see on
näete, seal väljakul, noor naine mõõgaga?» Giid vastas
kõigutamatu rahuga: «Kust mina tean? Prantslastel on
maania kõikjal ja kõigile ausambaid püstitada.»

Kui keegi ettevaatlikult tähendas, et kõigi tundemä-
rde järgi otsustades on see Jeanne d'Arc, nõustus giid
otsekohe ja kinnitas, et see olevat täiesti tõenäoline.

Meie edasine Pariisis viibimine oli seotud Liidia Niko-
lajevnaga, tema talitsetud, ent avala naeratusega, hup-
tuste kiire elegantsiga, alalise hoolitsusega ning lihtsate
parandamatu kombega kinkida meile igasuguseid kaun-
neid piasju, mille poolest Pariis kuulus on — kirevate
test pliiatsitest oivaliste reproduktsioonideni ja tibatut-
lukestest taskuraamatutest pastellvärvideni meie lühike
tarvis.

Koos temaga käisime Versailles's ja Tuileries' ai-
kus vanade plataanide vilus lõhnab levkoide ja koltsu-
nud heina järele. Koos külastasime Père-Lachaise'i kõi-
mistut ja hämarat Panthéoni.

Koos temaga jõime tillukestes töölistkohvikutes kaffi
kohvi. Koos käisime vaatamas Triumfikaarti, kus tunda-
matu sõduri põrmu kohal tõuseb maapõuest sinu-
tuluke (mulle on alati tundunud, et see sõdur on ilmselt
Barbusse'i sõber tema raamatust «Tuli»).

Koos tajusime kerget maa-alust jahedust Hôtel de
Invalides'is Napoleoni sarkofaagi juures, mis on raiu-
tud karjala porfüürist.

Koos lahutasime kolme kaklevat poisipõngerjat pau-
teel Chapelle'i lähedal. Nende kriimudel nägudel lõkes
das hoogsa kakluse raev. Kuid nagu ehtsad prantslased
ja Ronsard'i aegsed kavalierid kinnitasid nad Liidia
Nikolajevnale valitud viisakusega: «Jah, madam!»
«Vabandage, madam», ja läksid otsekohe igaüks oma
teed, lõpetuseks suiski üksteisele rusikat näidates.

Pariisis ei jätkunud garaaž. Autod elasid tänavail.

Need tuhanded ja kümned tuhanded tänavatel magu-
vad peavarjuta autod äratasid miskipärast hinge-
tumeda rahutuse, nagu võiks otsekohe, südaõisel tunni

puhkeda sõda või õhurünnak, mille eest autod on valmis
põgenema. Põgenemine aga on kasutu. Põgeneda pole
kusagile. Aatomipomm on maakera õunasuuruseks lit-
sunud.

Koos imetlesime Rivoli tänaval hallupäist azaani —
tänavaliikluse reguleerijat. Ta seisis ristteel. Masinate
vool — lakeeritud välkude jõed — kihutasid temast
viie sentimeetri kauguselt mööda, tema aga magas püsti-
jalul rahulikult, sinise vormimütsiga väsinud pea rin-
nale langetatud.

Koos istusime Seine'i kaldapealsel ja vaatasime, kui-
das Pariis mähkus lähenevasse öhtusse.

Lärmakas puksiir vedas mööda jõge lotju, helekolla-
seid nagu öhtutaevas.

Kastanivärvi juuksetukaga tütarlaps pakkus meile
kättesoojusest poolsurnud lilli. Ostsime neid ja ulata-
sime Liidia Nikolajevnale. Ta pöördus kõrvale ja ta
lukk-kotikesele veeres tilluke pisar.

Ta vaikis. Seine'i voogudest hoovas pajulehtede
värskust nagu Okaa ääres. Ka hiljem, kui tihedas öhtu-
hümaruses mööda kaldapealset kõndisime, vaikis Liidia
Nikolajevna ja armetud lilled — kehvade Pariisi ääre-
linnade ja tagahoovide õied — värisesid ta peos.

Sel öhtul pidime Pariisist lahkuma. Keegi meist
tähendas muu hulgas, et oleme Pariisis palju näinud,
kuid ei jõudnudki vaadata, kuidas elab tavaline prants-
lane.

«Ligikaudu nõnda elan minagi, kui mitte arvestada
tötte asjaolu,» sõnas Liidia Nikolajevna pärast hetkelist
vaikimist ja kutsus meid enda poole.

Võtsime takso ja kihutasime hoogsalt piki bulvarit
mööda Madeleine'i kiriku piltide järgi tuntud sammast-
kust. Grand Opéra hoonest, mis meenutas kivistunud
kreemist kaunistustega torti, üle sildade, mis sárasid
vilkuvaist ja möödalibisevaist tuledest, piki Luxem-
bourg'i aia piirimaid, mis saatsid lämmatavalt kuuma
autosse pahvaku kahisevate lehtede jahedust, ja lõpuks
peatasime tavalise Pariisi maja ees, kus oli kitsas trepp
ja nooruke uksehoidja. Tüdruk puuris meisse sedamaid
oma läbitungivate silmade pilgu.

*

Tillukese korteri toad paiknesid eri kõrgusel. Kõik aknad olid pärani lahti, kuigi korteris polnud ainsalt hingelist peale musta kassi. Selgus, et aknaid ei suletud terve suve jooksul.

Soe tuul hulkus tubades. Liidia Nikolajevna vajutas lülile. Lamp süttis ja ma hüüatasin tahtmatult: need olid üleni täis riputatud suurepäraseid lõuendeid, need olid julgelt ja eredalt maalitud, nagu suudab vaid suured kuigi tundmatu meister.

Lõuendite hulgas olid mõned Liidia Nikolajevna portreed prantsuskeelse kirjaga «Lidia».

«Mis see on?!» küsis keegi meist. «Mis see ometi on?»

Liidia Nikolajevna asetas vaikides klaase laual tumeda veinipudeli ümber.

Tahtmatult riivatud pokaalide kergest helinast võis aimata ta erutust. Ilmselt vaikis ta, et oma ärevust mitte näidata.

Astusin maalidele ligemale ja märkasin kõikidel parempoolses nurgas musta värviga hooletult visatud allkirja: «Matisse».

«Asi on selles,» ütles Liidia Nikolajevna lõpuks pigem gutusega, «et olin üle kahekümne aasta Matisse'ile väga lähedane inimene, tema sekretär ja abiline. Ta suutis mu kätel. Need maalid kinkis ta mulle. Osa saatsin kingiks Ermitaažile. Ülejäänud saavad pärast mu surma rahva omandiks. Ma ei suuda kirjeldada, missugune inimene oli Matisse. Ei maksa mitte paludagi. Joogen parem lahkumisveini!»

Ma ei suutnud maalidelt pilku pöörata. Matisse'i portretid seintel ja minu enda viibimine nende keskel tundus mulle mingi uue, äsja alanud peona. Peo kord ja traditsioonid polnud veel teada, kuid see oli vaieldamatult uue kunstimaailma avastamise pidu.

Viimastel eluaastatel oli Matisse'il tema väikeses villas Rivieral võretatud seintega tuba, kus ta pidas hulganisti kirevaid, muinasjutuliselt ereda sullekuuega troopilisi linde.

Ta uuris hoolega lindude sulestikku, et õppida looduselt suurepäraselt värvide valimise kunsti.

Vana meistri ettevõtmises oli seda lihtsat arukust, mis koos kogemuste ja visa tööga annab inimesele geniaalsuse vaieldamatud sugemed.

Matisse oli mehine mees. Ta ei jätanud pintslit isegi tühikadel surmaeelsetel aastatel, kui oli pärast operatsioonid voodi külge aheldatud ja astma kätte lämbumas.

Oleksin tahtnud Liidia Nikolajevnat Matisse'i kohta küsitleda. Kuid ma ei julgenud seda samuti nagu mu kaaslasedki. Vaikisime.

Vaikuses kahisesid puude lehed: aknad avanesid aeda. Pikavarrelise lille vari langes Liidia Nikolajevna näole. Tema nukralt langetatud peast hoovas üksindust.

Vaatasin ringi. Peale maalide oli siin-seal rohkesti kauneid asju. Lõikelilled veetsid oma viimaseid päevi leiges tubases vees. Kõikjal lebasid suurepäraseid väljaandes raamatud.

Ja uuesti mõtlesin selle naise suurest ja paratamatust üksindusest. Matisse oli surnud. Kodumaa oli ammu kaotsi läinud.

Väljusime. Tuli jaama rutata. Port-Royali bulvar oli õhtust ja plataanilehtedest hämar.

«Sõitke Venemaale,» ütlesin Liidia Nikolajevnale. «Kuulete vähemasti männimetsa müha. Prantsusmaal siisugust metsa ju pole.»

«Ei tea,» vastas ta ja naeratas valuliselt. «Nelikümne aastat on möödunud, mina aga mäletan Venemaad alnult seetõttu, et näen teda väga sageli unes. Ainult kõik need unenäod on kuidagi laialivalguvad...»

St.-Lazare'i jaamani Liidia Nikolajevna vaikis. Aegajalt heitis ta vargsi pilgu mõnele meie hulgast. Selles pilgus viirastus mulle arusaamatu palve ja igatsemise.

Mida ta meilt lõpetuseks sõnadeta palus? Mida võis ta paluda? Halastust, seda, et tunnistaksime ta omaks, lähedaseks, vene inimeseks, vägivaldsele pagendusele vabastamata?

Jaama sagin ja perroonikella osutite kramplikud hüpped ei lasknud tal mõtteid koguda ja sõnastada midagi koige olulisemat.

Rong hakkas liikuma. Liidia Nikolajevna astus päris vaguni kõrval, vasak käsi vältja sirutatud, sõrmed tugevasti vastu vaguni tolmust seina surutud, nagu pelgaks ta end sellest lahti rebida, ega pööranud vähimatki

tähelepanu konduktori ja kellegi kuldtärniga muu
kandva mehe hõigetele, et ta rongist eemale astuks.

Siis peatus ta äkitselt ja varjas silmi ainsa eseme-
mis parajasti käes oli — tillukese lakk-kotiga.

*

Kogu öö murises rong ja tõttas raevukalt ookeani
poole, otsekui oleks tal ununenud sinna midagi väärtuslikku.

Le Havre'is sabistas ühetooniliselt katuseharjadelt
allavalguv vihmavesi. Ookeani hingusest õõtsuvas sadama-
mavees tõmbusid kokku ja valgusid jälle laiali õlilau-
gad.

Läbisime valgusesse uppuva angaari meenutava tolli-
maja ning läksime mootorlaeva tühjale märjale tekile.

Öösel astusin paaditekile. Und ei olnud. Läbi Pariisi
Manche'i tasase kohina kuulsin kellapoide helinat ja
mitmel pool puutus silma kahvatu tulekuma. Need olid
Prantsuse ranniku valvsad majakad.

Ja taas, seekord lahkumisest, lõi süda ärevalt po-
suma nagu Pariisiga kohtumise eelõhtul.

Jalta, aprill 1959

MÄRKMEID MAALIKUNSTIST

Igaüks armastab loodust omamoodi ja nii, nagu oskab.
Loodusearmastus ei tähenda ainult passiivset vaat-
lemist. Iga hetk võib ta üle minna vihaks ja protesti-
meeleks. Paljud teavad seda südame alt külmaks tõm-
bavat viha, mida võib tunda, kui näed looduse mõttetut
ruustumist. Põlispuude langemise kõmin tekitab pea-
mõõgu füüsilist valu. Me ju teame, et teinekord ei raiuta
metsa mitte elulise vajaduse pärast, vaid ükskõiksest
minnalaskmisest, harimatusest, ja mis kõige hullem,
ahnitsevast suhtumisest loodusvaradesse.

Meie ajalehtede toimetused on üle kuhjatud kõikidest
ajakadest lihtsatelt inimestelt tulevate sadade kirja-
tega, kus räägitakse arutust, aga sageli ka lausa kuri-
tegelikust suhtumisest loodusesse. Inimesed kurdavad
üle üle ja kutsuvad appi.

Süüamärgi ei saada meil veel täielikult aru aabitsa-
loest, et looduse kaitsmine, maastiku kaitsmine on riik-
liku tähtsusega asi, on patriotismi kasvatamine selle
selle õilsamas ja ehtsamas mõttes.

Oma moraalsete omaduste, andekuse ja loomingulise
meelest on meie rahvas muu kõrval tänuvõlglane ka
loodusele. Selle esteetiline mõju on nii suur, et
mõeldakse ei oleks meil olnud niisugust sädelevat Puš-
kinit, nagu ta oli. Ja mitte ainult Puškinit, vaid ka
Gonimontovi, Tšaikovskit, Tšehhovit, Gorkit, Turgene-
levi, Tolstoid, Prišvinit, ja lõpuks, ei oleks olnud
maastikumaalijate plejaadi: Vasnetsovit, Levitani, Borissov-Mussatovit, Nesterovi,
Korovin, Repinit, Krõmovit, Romadinin ja paljusid

«Näe, missugune on meie kant,» kõnelevad neil 10

luge tähelepanuväärsem sellel maalil on maastik. See on ohu, mis on puhas nagu allikavesi, paistab iga kühk, iga üksiku põllulille tagasihoidlik õiekroon, iga heinakörs ja tibatilluke kasevõsu. Kõik see tundub nii kallina. Ja nii see ongi. See nägemus haljendavast loodusest, sinisilmsetest jõgedest, mäeküngastest ja

tumedatest metsadest, mis nagu kuulataksid nende kostvat vaikset helinat, sünnitab meis niisugust sügavat kodumaa-armastust, et isegi kõige rahuliku inimene suudab silmitikkuvaid pisaraid vaevu taluma hoida.

See nesterovlik maastik tungib igaühele südamesse. Selles leiab väljenduse vene iseloomu põhiolemus. See on Puškin («On kullas, purpuris kõik metsad»), J. Le senin («Piimvalge udu voogav küla piirab, vaid pöörmängu kaja vaikuses»), Blok («Su tuulelaulud, koidu mulle kui esimesed armupisarad»), Aleksei Tolstoj («Õnnistan teid, metsad»), Bunin («Sa mu südame püha, mu sünnipaik, igipõliste palude peidus»), Leonid Prišvin, Leonov, Zabolotski — kõik, kes on meie kodumaa luulet rikastanud.

Kõik, mis eespool öeldud, käib ka Romadini maastiku kohta. Temast sai nesterovliku maastikumaali traditsioonide vääriline jätkaja. Kuid alalise rännukute ja ahne pilgu tõttu on Romadini haare palju laiem kui Nesterovil. Romadinil ei ole ainult nesterovlik loomus, vaid ka kogu ülejäänud Venemaa.

Ja ometi on ka Romadinil esikohal Kesk-Venemaa maastik. Kesk-Aasia ja Lõuna maastikes tuleb Romadinid koloriidilahendustega suurepäraselt toime, kuid ükskõik kui head need maastikud ka ei oleks, puudub neis see silmapilkselt kõitev võlu, millest Kesk-Venemaa maastikud tulvil on.

See, et maastikud erineva jõuga mõjuvad, selgitab nende vahekorra meie tundemaailmaga, nende taandamislikku ja sageli isegi lokaalse värvingu tõepärasust.

Iialgi ei vahetaks me oma lihtsat avarust ka kõige uhkema troopika või Lääne ilu vastu. Me oleme harjunud ja elanud «põhjamaa kahvatu laotuse all, muudkui sinna hall», selle laotuse ilu on kogu meie eluga ühtsustunud, see laotus on meie tegude tunnistajaks olnud ja seepärast võime ainult meie täie jõuga tema ilu tundetada ja mõista. Erandeid esineb harva.

Reisil oleme me sageli võõramaa looduse särast võlunud, kuid iialgi ei suuda ta varjutada vene loodet. Vastupidi, mida säravam on võõras, seda lähedasem on oma. Ei miski — ei Egeuse mere lilla lõõm, ei Helles

laosa marmor ega tulipunased oleandrid, ei Sitsiilia karmasjutuliselt sinine õhk, ei tuhmkuldne suitsuvine matus Pariisi kohal — miski ei suuda kustutada meid mehestusest kodumaad, vaid, vastupidi, need malestused muutuvad peaaegu haiglaselt teravaks.

Olen seda ise kogenud. Kunagi varasugisel Versailles' muhistes aedades, kus valitses geomeetriline korrapära — kivid ja lehed mustasid nagu vana tuhmunud kullatis, meenus mulle hoopis teadmata põhjusel väike Spasko-Klepiki linnake, ja mu südamest käis läbi valu.

Selles linnakeses oli nagu kiuste koos kõik, mis leiab loodet niisugustes meie vaikelinnades: praguliste korrustega majakesed, varviliste klaasidega trepid, vanad jalakad, kõmisev puusild üle puhta jõe, jahandatud hanede metalne kisa, õõnsad hallid pajud sõlla kõrval tammi, tolmune rohi selle nõlvadel, poisikesed õngeritvadega, käratsev hakiparv, kotiriidesse massitud saagidega puusepad, kaelkookudega vett kandvad uhke hoiakuga piigad, kitsarööpmelise veduri kaeblik huige, kauge kõuermüra vägevate männimetsade kohal, äikesepilved nagu lumised mäetipud.

Turuplatsil laulab raadio: «Kõu linnale ligines kuri, õhk äikese-eelselt lämb.»

Raadiot kuulavad ainult lasipuu külge seotud paigaltammuvad karvased setukad. Sellest laulust vajuvad neil silmad kinni. Raske on muidugi ära arvata, mida hobused unes näevad. Võib-olla lõhnavat ristikut, aga võib ka olla, et pruuni takust kotti külma libeda kaevaga. Jõe tagant tuleb nagu kiuste värskelt niidetud lõuna lõhna. Kuked lendavad häbematult vankriredelitele ja karjuvad meeleheitlikult tiibu lehvitades vahetpidamata, kiredes ilma vihmale.

Ma ei häbene tunnista, et sellise linnakese unise poeetika poeesia oli mulle südamelähedasem kui Versailles' aedade majesteetlik tühjus. Tuhandendat korda meenusid oma tabavuselt surematud Gribojedovi sõnad: «Ja kodu suitski on mu mälest hea ja magus...» — suitsuvine küla kohal pehme talvepäeva vaikuses või lõkkesuits, mis heljub madalal luhajärvede kohal.

Kõik meie provintsilinnade poeesia kohta oeldu (neid võib nimetada kolgasteks, aga mitte mingil juhul periferiaaks — see sõna on meie keelele võõras) on otseselt

seotud Romadini maastikega. Tasub minna millise tah-
sihukese linna servale ja kohe ootabki ees see maastik.

Mu silme ette kerkivad mõned Romadini maalid.

Alustame kevadest, mis on nagu hiirekõrvu mets — kõige mahedam aastaaeg. Romadinil on see maal talvest, kevadest, suvest ja sügisest.

Kevade algul tuleb aeg, mil voolavad kevadveed ning puhkeb õitsele hõbepaju.

Romadinil on õitsvate kohevate urbadega hõbepaju kevade kehastus. Tal on üks maal, kus jarve või jõe paisu vaikse tumeda vee kohal õitseb üksik hõbepaju. Veepinnalt helgib vastu hõbedaste «tibudega» ülepõõsstatud puu, need on õrnpehmed ja soojad nagu tillulindude pojad. Niisuguseid linde nimetas Prišvin «nupojukesteks».

Raske on vabaneda tundest, et need «tibukesed» elusolendid, — nad on nii soojad, nagu oleks nad karvakasukas kevadise päeva kogu soojuse endas imenud, olgugi et ilm on sombune ja hallil taevaalaotab päike ainult harva heleda uhutud laiguna nähtav ilmub.

Kevadisest aurust, niiskest soojusest ja sügavest rahust valdab meid mõnikord niisugustel päevadel mingisugune tardumus. Siis võib tundide kaupa istuda vee ääres just niisuguse hõbepaju all ja vaadata kogu Venemaa kohal lõunast põhja poole sõudvaid klungitavaid kureparvi.

Neil hetkedel tõuseb vaimusilma ette kogu maailm kodumaa oma alatise mõistatuslikkuse ja kutsuva sinavate avarustega. Iga niisugune hetk lisab veel ühe killukese meie armastusele selle imelise maa vastu ja kinnitab teadmist, et me oleme liha tema lihast ja vere tema verest ja et meie elu ilma temata või väljaspool teda on võimatu, mõttetu ja tühine.

Romadini õitsev paju on tegelikult puu portree. See üksainuke hõbepaju avab meile vene kevade kogu võlu.

Kuidas on see tehtud, seda on raske mõista. Niisugustel juhtudel ütles Aleksei Nikolajevitš Tolstoi sügava veendumusega ainult ühe sõna: «Nõidus.»

Kui elad külatares või metsamajakases, siis ei lähe sul kunagi meelest, et siinsamas kõrge lävepaku taga

pärast pragulist võõrust, kus siutsuvad kanapojad, algab värvikas maailm. Astud üle läve ja kohe näed elavana künnapuud ning teerada, mis sarapuupõõsaste alt läheb sugava jõe äärde, ja naist punases jakis, kes kaelkookudega toob jõelt külasse puhtaks pestud jamedakoelist pesu.

See künnapuu on vana tuttav. Olen teda sageli näinud Romadini maalil Tretjakovi galeriis. Ka see pilt on oluliste puude portreedest.

Romadini maalid kutsuvad alati esile tunde, nagu oleksid sa iga hetk minna meie looduse nii tuttavasse, et siiski alati uude maailma — tarvitseb ainult kulutada raamiliistust üle astuda.

Romadinil on harva Moskvast näha. Ta on alati rännuteel, kas Kerženetsis või Volgal või mingisugustes mujalt temale tuntud asulates või läbipääsmaatutes metsade vahel. Tapeatub kaua metsakordonites ja Volga ääres — kuskil Kostroma või Hvalõnski kandis.

Kõikidel valvsate silmadega ja ootamatult lapseliku rõõmusega napolisõnalisel mehel on haruldased ja omapärased teadmised.

Ta teab, kus võib leida kõige paksemat härmatist, mis kasvavad meie kõige võimsamad kuused, missugused varve läheb vaja jõetuule jaoks ja missuguseid meikikus sadava vihma jaoks. Kui ta kirjutaks sellest teadest, siis saaks raamatu, mis oleks kaasakiskuv ega kannaneks millelegi, mis kirjanduses seni olemas on.

Romadin töötab millisel tahes aastaaajal lageda taeva all ega hooli ilmast — isegi neil saatanlikel päevadel, mil ülessulanud soodesse sajab vihmasegust lund, saapad on täis jääkülma vett ning tormituul rebib igast kandist lõuendiraami. Aga kuidas muidu — teistsugustel päevadel ei nae kivist taeva sünguse ja ebaõdususe kõiki varve, nende kevade värve, mil halba kevadilma nimetatakse koerailmiks.

Kui mõnus on aga pärast astuda kitsasse, kuid sooja ootatarre, kus lõhnab niiskete sammaldunud katusekattide ja vene ahju kuuma tuha järele, kus laulab tikastama jäänud töökas mõlkis samovar, kus vanadest kõveravõitu kandilistest klaasidest kanget teed juues meenub juttu lähenevast kevadest ja sellest, et vana-

rahva jutu järgi olla mere tagant tulnud nepid keegi juba valla päästnud.

Mulle näib, et Romadin on üks kunstnikest, kes elada täielikus üksmeeles õnnega. Kas ei peitu õnn neisugustes metsamajakases veedetud päevades laante ja rändurielu sügavaim võlu on leidnud kinnituskordaläinud töös, uute maalide loomises.

Romadini maalid on loodusest lahutamatud. Näid tema elav osa. Neid maale vaadates võib tunda külma tunda, täie rinnaga hingata kevadise jõe jõudust, saada vihmast läbimärjaks, tunda soojade meenokaste lõhna.

Iseäranis helde on Romadin metsade ja sügise loomistamisel. Kerženetsi metsad, mis on põlvini kevad suurvees, ruuged põhjamaa männid ehapuna mada kumas, karged metsasalud hämariku tuhkjast valgus võimsad kuused, Venemaa metsad — kõik see on tema meeli olemas tema maalidel.

Ka sügis on olemas — tema kuldne ja purpurkuma, tema kaugused, mis oleksid nagu sinetava vee uhutatud, tema õhu haprus ja karjamaade vaikus, mida septembrikuu ämblikuvõrgud on õrnalt halliks varjutanud.

Põhjas kannab värvide kahvatus mõnevõrra üldiseloому. Põhjamaa tummad avarused on karmid. Iga ometi on üks aasta aeg, mil Põhi saab pehmed pilved ja värvid ning läbipaistva ja salapärase sära. Nii on see valgete ööde ajal.

Maalikunstis ei ole nüvõrd raske edasi anda hõlmust ja valge öö pehmet helendust kui just mõtlikkust ja rahu tunnet, mida selline öö meis esile kutsub. Põhjud kirjanikud, poeedid ja kunstnikud on püüdnud seda väljendada, kuid ainult Puškinil on see geniaalsuse täpsuse ja lihtsusega õnnestunud.

Su videviku mõtlik varjund,
helk läbipaistvas valgusjoas...

Nendes ridades on valged ööd kõikehõlmava väljenduse leidnud. Teistel poetidel on ainult üksikud jooned

sellest: «ohtlik» Blokil, «selgeltnägija» Fetil, kuid Polonski kirjutab: «Miks sind küll armastan, hele öö, armastan nõnda, et kannatadeski imetlen sind.» Ometi võib, et oleks olnud jõulisem, kui ta oleks kirjutanud: «Sind imetledes kannatan». Sest valgete ööde ilu on niivõrd täiuslik, et nagu iga haruldaset kauni asja puhul võib hinges tunda isegi õrna valu — kahjutunnet, et see ilu möödapääsmatult hääbuma peab.

Ka Romadinil on oma valge öö. Kuid see pole Leningradi valge öö. See öö on linnast väljas, Põhjala nukute lagendike kohal. Sellel ööl on teine värving.

Esiplaanil on laudadest terrass. Aknad terrassil on avatud pärani valgesse õhe. Toolil tühjaks jäänud voodis põleb kollaka leegiga petrooleumilamp. On näha, et tumene virgus, ei pidanud vastu valge öö mõistatuslikule jõule, tõusis üles ja läks niidule. Akendest paistvad tumedad on kõik tummalvalge taeva mõistatuslikus kumas, kaugete järvede vastuhelgis, kastest tumedas rohus.

Ja üksnes kusagil päris kaugel, üsna selle öö piiril, on kustumas karjapoiste unustatud lõke.

Vaikus. Mitte miski ei häiri selle öö pikaldast kulgu, mis on maailmas üks tuhandeist, kuid siiski ainuke ja kordumatult ilus.

Ma ütlesin juba, et Romadin on rikka ja vaba haardega kunstnik: see haare ulatub tuultest sinkjashalliks astunud Volgast kuni Karjala kidurate sooden, Kesk-Venemaa asulate kodususest kuni Rembrandti saalini Ermitaažis.

Selle maali nimetus tungiks nagu ootamatult Romadin tööde loetelusse, see seisab otsekui omaette keset tühjavaid luhti, sügispäevi, suurvett ja koite.

Romadin nägi Rembrandti saali ja maalis selle muistise omamoodi. See suurepärane kollaka valgusega, hõbekuldse tooniga maal kujutab Rembrandti saali algastpoolt, aiast nähtuna, õhtutunnil, mil aknavalgus lüüa allalastud kollakate kardinade langeb harmatanud puudele akna all. Valguse mäng lumemütsides ja jäätalustalhes piirab talviseid puid haruldaset pehme ja salapärase oreooliga.

See maal on tähelepanuväärne veel selle poolest, et ta kinnitab mingit loomingu seadust. Selle seaduse järgi

erineb tõeline kunstnik kasitöölisest oma võimega kiiresti rata lennult ja ühe silmapilguga paljude eest varjata. Jäänud, peaaegu tabamatuid asju ning anda neile kogu kuju sajandeiks.

Romadini töö ei ole ainult maalkunstniku, vaid ka tõelise patrioodi töö. Tema lõuendid on poeem Vene maast. Romadinil on palju ühist Jesseniniga ja Jesseningi võib ta täie õigusega öelda: «Ja et ma laulata olen, siis laulan kogu hingest üht kuuendikku, mille nimi lühike on Vene.»

Romadin ei ole üksi. Koos temaga laulavad ühes laulu sellele maismaa kuuendikule ka teised meie suured pärased kunstnikud. Ja nagu vanasti öeldi: au ja kogu neile selle eest, et nad näitavad meile kodumaa kogu tut völu — olgu see mõni häbelik karikakar, lehelõu metsades, kahvatu taevas, mis vaatab selgete vete suu vusse.

Riia rannas, 1957

PROOSA POESIA

Meil ei ole peaaegu üldse raamatuid kirjanike tööst. Seda imepärast inimtegevuse ala pole tegelikult keegi uurinud.

Kirjanikud ise jutustavad oma tööst vastumeelselt. Mitte ainult sellepärast, et kirjanikule iseloomulik kujunditega mõtlemine sobib halvasti kokku teoreetiliste arutlustega, et algebra abil on raske harmooniat kontrollida, vaid ka sellepärast, et kirjanikud kardavad vanast valmist tundud sajajalgse ossa sattuda. Saja-jalgne olevat hakanud kord arutama, missuguses järjekorras peaks oma jalgu liigutama, aga ei mõelnud midagi tarka välja — ainult edasi ei saanud enam.

Lahti mõtestada, analüüsida võib oma loominguprotsessi ka kirjanik ise, kuid muidugi mitte loomingulise protsessi ajal, mitte töö ajal.

Loominguline protsess sarnaneb kristalliseerumisele, kus küllastunud lahusest (see lahus on otsekui kirjaniku poolt talletatud tähelepanekute ja mõtete kogum) moodustub läbipaistev, kõigis vikerkaarevärvides sädelev ning teraskõva kristall (käesoleval juhul on kristalliks lõpetatud kunstiteos, olgu see siis proosa, poeesia või draama žanris).

Loominguline protsess on katkematu ning mitmepaoline. Nii palju kui on kirjanikke, on ka viise näha, kuulda, valida ja lõpuks on niisama palju ka töömanere.

Ometi leidub kirjanduslikus töös mõningaid iseärasusi ja jooni, mis on ühised kõigi kirjanike puhul. See on oskus leida tüüpilist, iseloomulikku, oskus üldistada,

teha mõistetavaks inimhinge kõige keerulisemaid lugu-
tusi. Oskus naha elu alati nagu uuesti, nagu esimest
korda, oskus tajuda ka kõige tuhisematena tunduvat
nahtustes uudsuse varskust ja nende tõelist tähendust.

See on terav silm, mis tabab ära kõik varvid, oskab
maalida sõnadega, et luua tajutavaid asju, et mitte ko-
jeldada, vaid näidata tõelisust, inimeste tegusid ja me-
leolusid. See on sõna tohutute võimaluste tunnetamine
oskus avada puutumatu keelerikkusi. See on oskus
tunnetada ja edasi anda poeesiat, mida nii ohtrasti lei-
dub meie ümber.

Kirjanik peab sügavalt tundma õppima iga inimese
kuid muudugi ei pea ta armastama igaüht neist.

See, mis on öeldud ülalpool, ei ole kaugeltki talle
nende omaduste ja iseärasuste loetelu, mis kuuluvad
kirjaniku elukutse või õigemini kutsumuse juurde.

Üsna ammu, juba enne sõda alustasin ma raamatute
kirjutamisest. Sõda katkestas töö ühe
poole pealt.

Seda raamatut hakkasin ma kirjutama mitte ainult
oma, vaid peamiselt just mitmete teiste kirjanike koge-
muste alusel. Ma jälgisin oma seltsimeeste tööd, otseselt
või väga mitmesuguste kirjanike ja poetide ütlusi, lugedes
nende kirju, päevikuid ja mälestusi. Nii kogunes minu
sugune hulk materjali.

Muidugi oleks võinud selle enam-vähem korda teha
nii sugusel kujul avaldada. Oleks tulnud kuivavõitu
uurimus, mis võinuks pretendeerida isegi teatava
teaduslikkusele.

Ent ma ei taotlenud seda. Ma ei tahtnud ainult sel-
tada. Kirjanike töö väärib hoopis enamat kui lihtsa
seletamine. Ta väärib seda, et leitaks ja avataks kir-
janikutöö raskesti edasiantav poeesia — tema varjatud
paatos, tema kire ja jõud, tema omapära, lõpuks tema
imelisin omadus, mis seisab selles, et, rikastades tema
rikastab kirjanikutöö võib-olla eelkõige kirjaniku
meistrit ennast.

Maailmas ei ole tööd, mis oleks nii kaasakiskuv, rask-
ke ja ilus. Võib-olla sellepärast me peaaegu ei tunneme
selle elukutse hülgamise juhtumeid. See, kes tegeleb
asunud, ei pööra sealt peaaegu kunagi kõrvale.

Oma veel lõpetamata raamatus tahaksin ma kõige

rohkem näidata kirjanikutöö seda haruldast omapära,
mis laseb heita valgust inimhinge ja inimtegevuse kõi-
kidele külgedele.

Ma üritasin võimalikult selgemini ja veenvamalt näi-
tada, et kunstniku töövaeva väärtus ei peitu ainult lõpp-
tulemuses — heas teoses —, vaid ka selles, et kirjaniku
töö inimhinge sugavustesse tungimisel ning keele,
mõttee ja kunstilise kujundi kallal avab temale ja teda
ambritsevatele inimestele suured rikkused, mis peitu-
vad sellesamas keeles ja kunstilises kujundis; et see
töö peab panema inimesed teadmiste ja tundmiste järele
tununema ning nakatama nad sügava armastusega ini-
meste ja elu vastu. Teiste sõnadega, mitte ainult kir-
jandus, vaid kirjutamine ise on üheks võimsamaks inim-
liku õnne loomise teguriks.

Ja nüüd, kus seljataga on pikk ja mitte just kerge
elu, olen ma, nagu me kõik, sügavalt tänulik kõigile
Noukogude Liidu, Venemaa ja kogu maailma tõelistele
kirjanikele, eri ajastute ja eri rahvaste kirjanikele. Olen
tänulik selle eest, et nad oma mõistuse ja talendi jõuga
natasid meile elu kogu tema mitmekülgsuses, panid
meile meid mõistma, mis asi on inimvaimu vägevus,
vabadus, õnn, vabadus, ilu, armastus; et nad andsid meile
võimaluse kuulda, kuidas naeravad lapsed ja ühetasaselt
kohiseb merelaine, lasksid meil tunda ööde tähekuma
metsade kohal ja tõde sünnitava mõtte sära, lasksid
tunda päikesesoojust peopesal ja õitsva rukki lõhna.

Ühel inimesel on võimatu näidata kirjanikutöö kogu
mitmekesisust ja selle mõjujõudu rahvale. Selleks on
 vaja varvata kõik kirjanduspõllul tegutsejad. Ainult
nõu on võimalik luua enam-vähem täiuslik kirjan-
dusliku töö suurraamat.

Oma raamatut sellest, kuidas kirjandusteosed val-
mivad, kavandasin ma jutustustena süžest, komposit-
sioonist, keelest, loodusest, dialoogist, metafooridest,
proosa sisemisest rütmist, kasikirja parandamisest,
märkmikest, proosa naabritest kunstiriigis — luulest,
maalist, muusikast, teatrast, arhitektuurist; nende
kunstialade mõjust proosale, lõpuks mõnede kirjanike,
nii klassikute kui ka meie kaasaegsete — Tšehhovi,
Hugo, Maupassant'i, Bloki, Gorki, Prišvini jt. — töö-
maneerist.

Selle veel lõpetamata raamatu pealkirjaks on «Kuldne roos». Pealkirja saamislugu on seotud teose ühe peateemaga.

Juba lapsepõlves kuulsin ma jutustust vanast prügivedajast. Iga päev koristas ta kõiki töökodasid Pärnu ühes käsitöölise kvartalis. Oma töövaeva eest ei võtnud ta kelleltki raha. Kvartali elanikud ja tookodade omanikud, kes tema tasuta tööd kasutasid, hakkasid ta lepärast seda inimest peast segaseks pidama.

Keegi ei taibanud, et prügivedaja viskas küll minema päeva jooksul kogutud prahi ja metallijäätmed, kuid juveelitöökodade tolmu jättis endale. Seda kuumutati tihkvalt. Et seal leidis natuke kuldesemete poleerimisel ja viimistlemisel tekkinud kullatolmu, siis sulatas prügivedaja peaaegu iga kuu väikese kullakangi. Pärnlastest kangikesest sepiastas ta roosi.

Igas toos tekivad jäätmed. Nad tekivad ka kirjanduslikus töös. Harilikult tarvitatakse romaani või jutustuse jaoks ära ainult osa materjali, mis autor on selle jaoks kogunud. Suur osa materjali jääb lõpliku kuju saanud raamatu kaante vahelt välja.

See ongi see juveelitöökodade kuldne tolm.

Minu arvates on see iselaadi seaduspärasus, et kirjanik peab teadma sellest, millest ta kirjutab (eriti mõneste puhul), tohutult rohkem, kui ta teoses ära kasutab.

Kõige mõjusam proosa on sisutihed proosa; sellest välja jäetud kõik üleliigne, kõik, mis võib ütlema jätta; on ainult see, mida peab tingimata ütleva.

Kuid selleks et kirjutada sisutihedalt, on vaja seda, millest kirjutada, tunda niivõrd kindlalt ja täpselt, et huvitava ja olulise väljavalimine läheks ilma vaevata ning jutustusele poleks vaja lisada liigsete üksikasjade vett. Sisutihedus saavutatakse põhjalike teadmistega.

Eriti vajalik on see kirjanikule siis, kui ta räägib mõnestest. Isegi episoodilisest tegelasest peab kirjanik teadma kõike. Alles siis võib ta paljudest omadustest valida kõige tabavama ja tema tegelane hakkab elama.

Selles, nagu mulle näib, peitubki saladus, kuidas kahe-kolme joonega luua elav, täiesti tajutav inimportree, nagu seda virtuooslikult tegi Tšehhov.

Mõnikord jäi inimesest ainult paljas nimi — mingi

ingune ülespuhutud telegrafist Jätt. Kuid üksnes sellest nimest piisas, et lugeja võis täiesti selgesti näha «eda pikeevestiga telegrafisti «Vabandage väljendust!».

Kui ma esmakordselt puutusin kokku näitlejate tööga, saanud ma aru, miks teisejärgulist isikut kehastav näitleja (laval tuleb tal öelda kaks-kolm lauset) külvab end üle küsimustega: missugusest ringkonnast on kangelane parit, kes on tema vanemad, missugune iseloom tal on, missugused on tema harjumused ja vaated, miks tal on räme hääl.

Uuna pea mõistsin, et kangelasele kasinalt osaks saanud kahe-kolme lause tõetruuks ütlemiseks peab näitleja teadma temast võimalikult kõike.

Näitlejal oli õigus. Ta läks suurima vastupanu teed, kui peaks minema ka kirjanik.

Sellesse artiklisse ei mahu kahjuks kirjanikutöö meistritekkuse suur teema algusest lõpuni. Sellest võib kõnelda tervete päevade ja nädalate kaupa. See teema on poolest ammendamatu. Kõnelust võib ainult alustada, mida ma puüangi teha.

Kirjaniku kuldaväärt varaaht — need on tema mõtted ja tähelepanekud elu kohta. Teiste sõnadega — need on tema elutee.

Ei saa olla kirjanikku ilma sündmusterohke sisemise või välimise elukäiguta.

Juba kirjanikutööga tegelemine ise sunnib inimest luua mitmekülgset, pingelist elu, tungima tegelikkuse maailmale, kohtuma paljude inimestega ja jõudma maa otsidesse murkadesse — Moskvast Tšukotkani ja Soome kaljudest kuldküppe Kolhiseni».

Ei ole võimalik ette kujutada nõukogude kirjanikku, kelle kaasaegset, kes ei tunneks oma maad ega võtaks vahetult osa oma rahva elust.

Mitte ilmaaegu ei eksisteeri väljend «kirjanikutee». Kirjanikud peavad ise looma oma elulugu.

Kui ma sellele mõtlen, tulevad mulle meelde meie õlimnaasiumi vene keele õpetaja sõnad. Ta ütles: selles et saada heaks kirjanikuks, on vaja eelkõige olla huvitav ja elukogenud inimene, muidu ei saa asja. Aga olla elukogenud ja huvitav inimene, ütles ta, on täiesti raskendatav teha.

Seda mõtet kinnitavad Puškini, Herzeni, Gorki, Cer-

vantese, Stendhali, Hugo, Byroni, Dickensi, Heine ja Tšehhovi elulood

Tšehhov ja Heine! Kaks eriilmelist kirjanikku. Sest lest hoolimata näitasid nad oma loominguga veenvat, et tõeline proosa on poeesiat tais nagu õun mahla.

Proosa — see on lõim, ja poeesia — koelõng. Kui poeesia puudub, jääb proosas kujutatud elu tooreks, tiivutuks naturalismiks, mis kuhugi ei vii.

Proosal peavad olema tiivad. Seda ei tohi unustada.

Kui juba jutt kaldus poeesiale, siis on võib-olla just siin paras koht märkida, kuivõrd suurt mõju avaldavad prosaistidele ja proosa täiustamisele poeesia, maalikunst ja kõik nõndanimetatud naaberalade kunstid.

Iga tõeline proosakirjanik peab hasti tundma poeesiat ja maalikunsti.

Eriti poeesiat. Juba ammust ajast on teada, et pildil ja valgitamisel kaotavad sõnad oma värskuse, jõu ja selle kujundlikkuse, mida nad peaksid endas katkema.

Sõnad kuluvad. Neist jääb alles üksnes kõla, heli, kest, nende mõju meie kujutlusvõimele ja teadvusele hääbub.

Mitte miski ei noorenda sõnu nii nagu poesia. Või siis saab sõna endale tagasi oma esialgse värskuse, jõu ja kõlavuse. Poeesiast puudutatuna muutuvad sõnad oma sisu vääriliseks.

Näiteid selle kohta on külluses. Võtame hasti lihtsa näite, kus tavalised sõnad «лес», «мороз» ja «поле» on asetatud teema väljendamiseks ainuvõimalikku poetilist ühendisse ja nii avaneb vene keele kogu valjus, rikkus. Sõnad laulavad ja helisevad, nii nagu heli astumisest krudisev hallakord vainul:

Роняет лес багряный свой убор,
Сребрит мороз увянувшее поле...¹

Sõnades «Сребрит мороз» peitub peenim alliteratsioon, helijalendus.

Meie poeesia on alliteratsiooni poolest rikas. Ta annab edasi igasuguseid hääli ja rutme.

¹ Mets hõreneb — ta purpurehe vaob.
Külm nurmele on külvand hõbehalla.

Kappava hobuse katkendlik kabjaplagin Lermontovi kirssides:

Я знаю, чем утешенный,
По звонкой мостовой
Вчера скакал, как бешеный
Татарин молодой.¹

Bloki mõnevõrra peenutsev, kuid täpne alliteratsioon, mis annab edasi siidi kahinat:

Зашуршали тревожно шелка...²

Proosakirjanik peab seda kõike teadma. Mitte ainult poeesias, vaid ka proosas kutsub harva ja õigel kohal kasutatav alliteratsioon lugejas esile täpse ja tundeallase elamuse, mis vastab autori taotlusele.

Maalikunst, maalikunstnike tööpõld võib kirjanikke õpetada täpselt nagemat ja meele pidamat, aga mitte lihtsalt vaatamat.

Mõned kirjanikud ei pea lugu värvidest ja valgusest. Peetõttu mõjuvad nende teosed süngelt, hallilt ja verehõltselt.

Kunstnikud õpetavad meid nagemat tegelikkusest värvidest ja valguse kogu mitmekesisuses.

Kõlmitsege kas või Levitani maale, ja te veendute, kui haruldase mitmekesisine on valgus, mis pealiskaudselt vaatlemisel näib küllaltki monotoonsena.

Sombuse ilmaga enne vihma on valgus hoopis teine kui samal päeval pärast vihma. Märj lehestik lisab selgust läbipaistvust ja sära.

Peegeldunud päikesevalgus männimetsa serval on hoopis teine kui valgus metsast kaugemal. Ta on tunduvalt soojem. Ta on täis männitüvede pronksjat helki.

Igal maastikul, eriti kaugete vaadete puhul, on mitu valgusplaani. Nende plaanide liitumine loobki rahu ja

¹ Ma tean, mis oli tatarlast
noort lohutanud nii,
kui kaikus kabjaplaginast
tee, mis meilt mööda viib.

² Tasa kahises ärevil siid...

ulevuse tunde, mis on nii omased Kesk-Venemaa maastikule. Meenutagem Levitani «Igavese rahu kohal».

Kuid muidugi ei seisa maalikunsti mõju proosa loomisele ainult selles.

Kunstnikelt võib õppida ümbruse vahetu tajumise oskust, omadust, mis on iseloomulik lastele. Laps avastab iga päev võlude maailma, mis täiskasvanutele on ammugi igavaks muutunud.

See võime näha kõike nagu esmakordselt, ilma harjumuse raske koormata, näha alati justkui uuesti laste ja kunstnike omadus —, on hädavajalik ka kirjastajale. Siis saab iga inimene, iga tema toiming, iga sõna, iga asi, olgu see siis vikerkaar või murdunud aat ratsiidiükk — uudsuse jõu, avastuse jõu.

Mulle tundub, et kirjanik peab siiralt ja kirglikult harvaste viga sukelduma igasse teemasse. Iga uus raamat on talle nagu ekspeditsioon tundmatul maal, kus ootavad terved materjalilademed, mida veel keegi pole avastanud.

Kirjanik ei või suhtuda põlastavalt ega ükskõikset ühessegi materjali, isegi mitte nõndanimetatud «elu pisisiasjadesse». Miski ei tohi tema meelest liiga tühine olla. Kogu asi seisab selles, et leida igas pisisjas peituv iseloomulik tuum.

Tõeline nõukogude kirjanik on alati teohimuline ja juurdlev inimene, kes on minetanud selle auväärsuse, soliiduse ja iseteadva «elutarga õpetaja» seisundi, mil endistel aegadel peeti kirjandusele pühendunud isikult puhul paratamatuks.

Seda tüüpi kirjanikud, kelle kohta Tšehhov kunagi mürgiselt tähendas, et nad oma tähtsusega ülempremerid meenutavad, on õnneks minevikku kadunud. Elada — nõukogude kirjanikule tähendab see oma meele ülesehitamist õlg õla kõrval koos kogu nõukogude rahuga, mitte aga didaktilist targutamist.

Kui me juba kord puudutasime detaili tähtsust proosas, siis on vaja sellel ka peatuda.

Mul tuleb lugeda palju algajate autorite käsikirju. Nad kannatavad enamasti kõik ühe puuduse all: kirjandusliku üldistuse tuhinas on neil kaduma läinud tabava ja kõikehaarava detaili leidmise oskus.

Võtame näiteks inimese ihnsuse. Seda võib pikalt

abstraktselt kirjeldada, kuid neil kirjeldustel pole mingit kaalu võrreldes suurepäraselt valitud detailidega, mis iseloomustavad näiteks Gogoli Pljuškinit.

Võib piirduda ka ühe detailiga. Kogu asi seisab selle täpsuses.

Mulle meenub vaene naine, kes kogu elu kandis tähtikut pahupidi, et päike seda ei pleegitaks. Ta ei saanud seda kordagi õigetpidi, täies ilus pähe panna.

Selle detailiga ei näidata üksnes ihnsust, vaid midagi hoopis keerulisemat — vaese inimese tragöödiat, kes on viiakesest rõõmust unistades ihnsaks muutunud just selle oma ainuma unistuse tõttu.

Idea detail seisab kõrvu tabava kujundiga.

Kujund, samuti nagu epiteet, peab olema täpne, varske ja napp.

Algajad kirjanikud patustavad tavaliselt kujundite ja epiteetide rohkusega. See annab nende proosale elutult toreda ja võltsi või praalivalt ilutseva ilme.

Tuleb ette, et ühele nimisõnale lisatakse mitu epiteeti. Epiteet peab meelde jääma. Aga et see nii oleks, peab ta olema ainuke.

Nimisõnale lisatud kolmest epiteedist on üks alati kõige täpsem, kuna ülejäänud kaks jäävad selle varju. On selge, et see üks epiteet tuleb säilitada ja ülejäänud halastamatult maha tõmmata. See, mida kirjanike keeles nimetatakse «kahvliks» — kaks võrdväärtuslikku ja vajalikku epiteeti ühe sõna juures —, on erakordselt haruldane asi.

Sageli «laenavad» kirjanikud epiteete, teiste sõnadega, lähevad nõrgema vastupanu teed ja lihtsalt kordavad neid epiteete, mis just nagu alatiseks on ühe või teise sõnaga paari pandud.

On vaja julgust, et tuua sisse värske epiteet, mis näitaks asja või nähtuse uut külge — seda, mida märkas kirjanik. Niisugused epiteedid elavad kaua.

Kui lugeda üks kordki sõnu: «noorus kustub» (Leskov), «lühilõikav kuuvalgus» (Gontšarov), «päikesekiir hääbus» (Dante), siis jäävad need epiteedid meie mälu kogu eluks.

Rääkides epiteedist ja kujundist astusime me juba «allesse kirjaniku laboratooriumisse, kus valitseb sõna.

Sõna! Keel! Sellest ei peaks kirjutama mitte lühikesi

artikleid, vaid kirglikke üleskutseid kirjanikele, ulatlikke monograafiaid, filigraanseid uurimusi.

Meie valduses on kõige rikkam, tabavam, võim-keel, tõelise võluvõimuga keel — vene keel.

Kas me tarvitame seda keelt alati nõnda, nagu seda vääraks?

Iga inimese suhtumise järgi oma keelesse võib see väga täpse ettekujutuse mitte ainult tema kultuurist, vaid ka tema kodanikuväärtusest.

Tõeline kodumaa-armastus on kujuteldamatu armastuseta oma keele vastu. Inimene, kes suhtub oma keelesse ükskõikselt, on metslane. Ta on kahjulik oma põhiloomult, sest tema ükskõiksus keele vastu tuleneb täielikust ükskõiksusest oma rahva minevikuleviku ja tuleviku vastu.

Me oleme päranduseks saanud oma klassikute sadade ja ennekuulmatult rikka keele. Vene keele vaimsad rahvalikud lätted on meile teada.

Kõigest sellest tuleb rääkida sellepärast, et vene keeles toimub praegu kahesugune protsess: uutest elu- ja kultuurilistest ja uutest arusaamadest tulenev seadusparandamine keele rikastumine ning selle kõrval tema margitamine vaesustamine või õigemini risustamine.

Meie ilusalt, kõlavalt, painduvalt keelelt võetakse värvikus, kujundlikkus, väljendusrikkus, teda lihtsustatakse bürokraatlikule kantseleikeelele või kurikult telegrafisti Jati keelele.

Missugused on siis vaesunud keele tandemargid? Pea kõige võõrsõnade üliküllus. Ükskord tuleks omel keelest välja rookida kõik need «desavueerimised», «normatiivid», «sortimendid» ja kõik muu sihuke.

Hiljaaegu kuulsin ma bussis niisugust lausemonstrumit: «Toodangu väljalaske linis meie metisitehas on teostatud kvaliteedi näitajate ja normatiivide tõstmist».

Mis kidakeelne lora see on! Seda kuulates mõtlesin ma: kas siis selleks elasid ja kirjutasid suurepärased vene keeles Puškin ja Lév Tolstoi, Gorki ja Tšehhov ja nende järelpõlv minetaks keeletunde ja lubaks endale tarvitada niisugust läilat ja surnud segaputru labiseid ja matala laenudest ja protokollikeelest — sellest tsaarimatuima ametkonna vastikust pärandist.

Seda ei või olla! Seda ei tohi olla! On vaja halastam

tult võidelda keele vaesustamisega, kõigi nende «ülestõstmistega», «ettekannete läbiviimisega», «rasvatustatud piimaga», «jaemüügipunktidega» (aga võib-olla komadega?), «kalaproduktidega» (lihtsa ja ausa kala asemel) ning lõpuks absurdse mõistete segipaiskamisega.

Seesugune «nikastanud» kõnepruuk ei häiri meid mitte ainult ametiasutustes ja siltidel, vaid ka ajalehtedes ja ilukirjandusse tungib palju moonutatud ja rikutud sõnu.

Keele loomuliku arengu ja prahist puhastamise eest peetavas võitluses peavad kirjanikud olema esirinnas.

Kirjaniku sõnavara rikkus on, nagu öeldakse, «kättevõtmise asi». Keelt me õpime ja peame pidevalt õppima kuni viimse elupäevani. Peame õppima kõikjalt, eelkõige aga rahva käest, elukogenud inimestelt, kirjanikelt, keda rikas ja ilmekas sõnavara on kuulsaks teinud (Gorki, Leskov, Prišvin, Aleksei Tolstoi ja teised). Meie kohus on igal pool otsida ja koguda terahaaval nagu kullatava vene kõnekeele rikkusi: rongis, kolhoosis, eri eluoludega inimeste hulgas, teaduslikes ettekannetes, rahvamuistendites, poliitikategelaste kõnedes. Oleme kohustatud neid väljendeid koguma, lükkima neid proovile ja püüdma kätte saada kõige raskemat — mõttekihtust ja täpsust ning väljenduse karmi lihtsust.

Kui keeruline on see töö, kui raske on lihtsust saavutada, seda teavad kõik suured kirjanikud. Peaaegu igaüks neist on läbi käinud aeganõudva tee sõnaohtruselt lihtsustatult tõelise ilu karmi talitsetuseni, sest «muusade muusamine ei salli tühja askeldust, ilu peab olema matemaatiliselt».

Ega ilmaaegu pole maneerlik Benediktov unustatud, kuid lihtne ja kristalselt selge Puškin särab läbi sajandite, jäädes kaasaegseks ja sõbraks kõigile tulevastele põlvkondadele.

Kirjanik kirjutab vabal tahtel, kirjutab sellepärast, mida ta ei või kirjutamata jätta.

Kui kirjaniku väljendusviis peab olema lihtne (aga mitte lihtsustatud) ja paistma silma talitsetuse ning lihtsustatuse poolest, siis eneseavalduses peab ta olema loe ja vaba, peab alati rääkima täiel häälel, ta ei tohi end säästa, ei tohi karta kulutada mõnele väikeselegi talitsetusele kõike, mis tal hinge taga on. Enesele armu

heita ja end säästa oleks kuritegu. «Tuleb avada lüüsid.»

Võib-olla pärast seda tuntakse end «tühjaksammunuduna». Kuid see on näilik ja möödub pea Uued ideed ja uus teema kutsuvad lühikese ajaga teadvusest ja meelestustest esile mõtete ja kunstiliste kujude uue tühjuse. Sest kujutlusvõime, nagu elu isegi, on ammendamatu.

Sageli pörkab kirjaniku vaba mõttelend kokku varu koostatud plaanide ja skeemidega. Muidugi, iga proosakirjanik koostab oma romaanide ja jutustuste plaane. Ühed tähtsustavad plaanid välja «kuni viimase punktini», teised ei kasutavad neid lühidalt, isegi ebaselgelt. «... Keset muu maailma kristalli end ilmutas kui hele viir romaani vaba vaatepiir.»

Laialdased ja täpsed plaanid elavad harilikult vabade lühikest aega — senikaua kui raamatu esimesed tükid on valmis, esimesed elavad inimesed, paberile ilmuvad. Vabalt on kirjaniku sulg inimese elama pannud, kui inimene hakkab läbimõeldud plaanile vastupanu osutama ja lõpuks lõhubki selle.

Teos hakkab elama oma sisemise loogika järgi, mis ei järgi kõige ideaalsemgi plaan ette näha ei suuda. Töö käigus tekib palju uusi mõtteid, lahendusi, leide, kõrvaldusi, mis viivad misi ja teinekord koguni päris uusi tegelasi. Nad hakkavad süžee arengut mõjutama ja nihutavad varem tähtsat vandatud kangelasid tagaplaanile.

Plaan on vajalik, aga ta ei tohi teost ahistada ja olla nagu tööjoonis, mida muuta ei saa.

Plaan ei tohi aheldada kujutlusvõimet — seda võime jõudu, mis on tõelise kunsti aluseks. Mõttelend süttib nagu tohutu pimestavalt sätendav päike esialgse kavatsuse uduliniku kohal ning avab meile äkitselt imelise ja tundmatu maailma, mis on tulvil ideesid, sündneid, saara, rõõme, muresid, tööd, inimkaraktereid, hääli, helisid, lõhnu, armastust, viha, linnulaulu ja pilvede sõnu.

Kõikide suurepäraste kunstiteoste eest oleme me tänu võlgu loovale mõttelennule. Ja nüüd oleme nende võimustuste omanikud ega suuda ette kujutada, mis me oleksime olnud, kuidas oleksime mõtleivate inimestena neil peal elada saanud, kui meil ei oleks neid olnud.

Tegelikult räägib kogu tõeline täisväärtuslik proos, mida me austame, vaid ühestainumast — inimesest. K

punkud töötavad tema heaks. Temale püüavad nad edasi anda kõik parema, mis nad on kogunud ja kasvatunud oma hinges, oma südames. Temale püüavad nad edasi anda, ütelda kõik lõpuni, ilma et nõuaksid tasu ega ootaksid tagasisaamist.

Ja nii nagu suured ideed sünnivad alati sügaval südamepõhjas, nii võidab ka kirjaniku sisemaailma heldus igaveseks inimsüdamed.

1953

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

Konstantin Paustovski nimi seostub meie mõttemaailma Venemaa looduse lüüriliste piltidega, tagasihoidlike kaskade ja väiksete jõgedega — poeetilise kujutlusega kodumaast.

Me tunneme ja armastame seda kirjanikku kui meistrit, kes oskab näha elu mitmepalgelist poeesiat, kes valitseb täiuslik vene sõna kõiki rikkusi.

Alates 1925. aastast, mil ilmus Paustovski esimene jutustuskogu, on seni avaldatud üle saja seitsmekümne tema raamatu. Kirjaniku teoseid on tõlgitud paljudesse NSV Liidu rahvakeeltesse ja neid on korduvalt välja antud raja taga — Ungaarias, Ungaris, Poolas, Tšehhoslovakkias, Inglismaal, Prantsusmaal, Hispaanias ja teistes riikides.

Paustovski on nõukogude kirjanduse romantilise suuna väljapaistvaid esindajaid. Romantiline haalestatus on ta «iseloomomadus», nagu kunstnik ise ütleb. See on õige, kui võrdluste valjendub autori erilise vastuvõtlikkuse teatud elunahtustest. Kuid selles väljenduvad ka kirjaniku maailmavaade ja tema loominguline suund.

«Romantiline haalestatus ei ole vastuuolus elava huviga «proosa» vastu ega takista seda armastamast,» kirjutab Paustovski. «Kõikides tegelikkuse ja inimese tegevuse valdkondades välja arvatud üksikud erandid, peitub romantika tõi.

Neid võib mitte märgata ja jalge alla tallata või vastupidi lasta neil kasvada, et nende õitsemise ehiks ja õitstaks maailma sisemaailma.»

Oma teostes püüab kirjanik-romantik tegelikkust «ümber kujundada», lahendada seda oma loomingulisele ideaalile.

Mis jääb siis kõlarna Paustovski teostes? Elu, mida valgustab inimlik headus, mõistus ja talent, loov unistus maailma inimese täiuslikkusest.

Uus, sotsialistlik tegelikkus mõjutas Paustovski talendi noorust. Tema kiindumus «ülevatesse» romantilistesse kaarditeritesse leidis väljapääsu nõukogude inimesele puhendavates teostes.

Kaasaegse inimese mitmekülgses, keerukas vaimses maailmas köidavad teda humaansus, püüd loova töö poole, ilu tunnetamine

looduses, kunstis ja inimeste suhetes, intellekti rikkus ja inimliku poolt loodud kultuuriväärtuste sügav ja õilistav tundmine. Niisugune on Paustovski romantilise ideaali mõte. Selle ideaali kunstiline teostamine on kirjaniku panuseks nõukogude kunsti, mille võitlusse uue inimese kasvatamise eest.

Paustovski lapsepõlv ja noorusaastad (ta sündis Moskvas 31. mail 1892. a.) möödusid Ukrainas, Kiievis. Gümnaasiumi, perekonda, lähedaste inimeste ringi on ta kirjeldanud autobiograafilise teose «Jutustused elust» («Kauged aastad») esimeses raamas.

Revolutsioonieelse tegelikkuse vastuvõetamatus viis algava kirjaniku romantilisse väljamõeldud maailma. «Igatsus ebatavalise järele on mind jälitanud palju aastaid,» meenutab ta. «Igavus Kiievi korteris, kus mu lapsepõlv möödus, mühas mu ümber pidevalt ebatavaline tuul. Ma kutsusin ta ellu omaenda poisiliku ettekujutuse jõuga.»

See tuul lõi minu juurde jugapuumetsade lõhna, Atlandi ookeanide vahtu, troopilise äikese kargatusi, tuulekandle kõlmu.»

Paustovski hakkas kirjutama «raamatuliku» romantika mõttel. Niisugused on 20-ndate aastate jutustused «Palavik», «Valgeid pilved», «Hollandi kuninganna» ja teised. Eksootiline maailm, haaravad sündmused ja kaugete maade tinglikud maastikud umbritsevad ta kangelas, kes vastandavad oma unelma maailmaga kaunist elust «proosalisele» reaalsusele.

Mõistes, et tegelikkust tundmata on «teed kirjanikutöö juurde leitud», otsustas Paustovski, nagu ta ütleb, «minna ellu, et saaks teada saada, kõike tunda ja kõike mõista». Ta oli Esimese maailmasõja aastail valilaatsareti sanitar, tootas Taganrogi ja Novotšovi tehastes, oli kaluriks, provintsi ja Moskva ajalehtede korrespondentiks.

Oktoobrirevolutsioon, mis avas uue ajajärgu ajaloos, tõi ka Konstantin Paustovski ellu.

Venemaal toimuvad muudatused veensid kirjaniku-romantikut, et tema «aruka ja kauni elu» ideaal teostatakse siin, kodumaal, reaalselt inimeste poolt. Et jõuda uue tegelikkuse ja selle kangelasel kujutamiseni, tuli kirjanikul üle saada eluvõõrusest ja leida oma koht kodumaa revolutsioonilise ümberkujundamise teos.

Kunstniku loominguline laad kujunes novaatorlikes otsingutes, mõtisklustes Venemaa saatuse ja kirjaniku osa üle rahva elus.

Juba noorpõlve jutustuses «Romantikud» (1916—1935) kõlas kirjaniku loomingus esmakordselt kodumaa teema, millest hiljem sai üks peamisi. Esimese maailmasõja päevil tuleb jutustuse kangelasel Maksimovil, kelles on üsna suurel määral autobiograafilisi sümboleid, lahendada temale uus probleem, määrata oma koht kodumaa ja rahva suhtes. Hiljem, «Rahutus nooruses» ütleb kirjanik, et tol ajal ta «tundis esmakordselt ennast viimse veretilgani venelasena».

Romaanis «Helkivad pilved» (1929) üritab K. Paustovski valjuda eksootiliste rännakute romantika raamest ja püüab näha

ning mõista Venemaa tavaliste paikade, näiteks sellesama Buzani, zanimaa ilu. See romaan oli üks varasemaid etappe kirjaniku teel sotsialistliku kodumaa teema juurde. See tee viis ta näiteks pidi «Kara-Bogazi» ja «Kolhise» kaudu selliste teoste juurde nagu «Meštšora kant», «Jutustus metsadest» ja teised, viimased aastate paremad jutustused.

Esimesed viisaastakud, maad ümberkujundava loova ja ennenägematu hoog maarasid kolmekümnendate aastate kogude kirjanduse sisu.

Maksim Gorki propageeris kirglikult operatiivset ja tõhukat žanri, olukirjeldust, mis võimaldas peegeldada sotsiaalse ülesehitustöö hoogsat tempot. Neil aastail avaldati paljudes ajakirjades ja ajakirjades ka Paustovski olukirjeldusi.

Olukirjelduste kallal tootades kujunes kirjaniku loomingumaneer. Hiljem ütles ta, et tema teoste aluseks on «fakt, mis valgustab väljamõeldise nõrk helk». Nõnda on kirjutatud kolmekümnendate aastate parimad jutustused «Kara-Bogazi» ja «Kolhis».

«Kara-Bogazi» ilmumise (1932) sai K. Paustovski nõukogude lugejale lalalt tuntuks. M. Gorki, N. Krupskaja ja R. Rolland hindasid kõrgelt K. Paustovski jutustust, mis oli revolutsioonilist romantikat.

«Kara-Bogazis» käsitles kirjanik esmakordselt looduse sotsialistliku ümberkujundamise teemat, mis osutus väga oluliseks tema hilisema loomingu seisukohalt.

See raamat ilmus pärast kirjaniku reisi Kesk-Aasiasse Kara-Bogazi lahe äärde, kus asub maailma suurim mirabilidi, koolilise tooraine leiukoht.

Lahe uurimise ajalugu ja uue keemiakombinaadi rajamine keset kõrbet on K. Paustovski raamatu süžee aluseks.

Kaasakiskuvalt ja elavalt jutustab kirjanik esimesest geograafilisest ekspeditsioonist Kara-Bogazi kallastele XIX sajandi keskel, selle paiga hilisemast ajaloost ning kodusõja ja revolutsioonist ja kangelaslikest lehekülgedest.

Nõukogude võimu aastail algas Kara-Bogazi kallastel, kunagi äratasid oma karjadega ringi rändavates turkmeenid vaid õudust, suure keemiakombinaadi ehitamine. See oli peatung kõrbele.

Muutus ka nomaadide elu. Ehitusel töötanud turkmeenid vabanesid sajanditevanustest eelarvamustest. Koos sealsel paikadesse sõitnud nõukogude ehitajatega muutsid nad kollektivi maa palet, parandasid kirjaniku sõnade järgi «looduse jämeid viga».

Jutustuse tegelased insenerid Horobrõhh ja Davõdov, geoloogid Prokofjev, naisosakonna juhataja Baril ja turkmeeni noormees Guzar kujundavad ümber «kõrbe palet», toovad uusi sotsiaalseid muutusi arusaamasid selle alles hiljuti veel mahajäänud kolka raudvaste ellu ja psühholoogiasse.

Jutustuse kogu helistikuga tõestab kirjanik, et looduses puuduvad piiramatuid võimalusi võidakse täiel määral ära kasutada.

luda ainult sotsialistlikus ühiskonnas, mis taotleb inimese hüvangu.

Paustovski kirjeldab tavaliselt väljakujunenud iseloome üksikute detailide ja vihjetega loob ta pildi kangelase mõõdu- nud elust ja tema isiksust vorminud asjaoludest.

Nõnda kirjutab ta, et insener Horobrõhhile «oli kerge sõja-kommunismi kirme külge jäänud seniajani — see väljendus kiiretes otsustes, julgetes tegudes ja mõnesuguses välises jõhk- ruses». Sellest piisab, et vaimusilmas näha, kuidas revolutsiooni- tules ja kodusõja karmidel aastatel kujunes see kaine praktiku, unistaja ja kohkumatu raskustega võitleja omapärane iseloom. See on elav näide esimese viisaastaku romantikust, kes nagu autoril unistab vikerkaarevärvides säravatest seninägematutest klaaslinnadest, õitsvatest põldudest ja aedadest äsjase kõrbe asemel.

Teistsugused värvid leiab kunstnik endise õmbleja ja nüüdse naisosakonna juhataja Barili iseloomu avamiseks. Selles väike- mes, keevalises ja kangelaelses naises, «klaasist riistapuuga» almal (nii nimetasid turkmeenid näpitsprille), on palju headust, inimlikkust ja pehmet huumorit. Võiks arvata, et ta askelduste- rohke tegevus on päris igapäevane ja lihtne: tema hoole all on selgitustöö naiste hulgas, laste tervise kaitse, islami usu ja enjanditevanuste eelarvamuste kütkest järk-järgult vabanevate nomaadide kultuuriline arendamine. Kuid neid igapäevaseid asju võtab ta nagu suure ülesande, elu sotsialistliku ümberkujunda- mise lahutamatu osa.

Tema tööd, nagu Horobrõhhi, Prokofjevi ja teiste jutustuse tegelaste töödki innustab unistus tulevikust.

Kirjanik-romantik püüab oma kangelastes avada «häid jooni», näidata inimest tema parimast küljest — kui loojat ja teolnimest, keda tiivustab humanne eesmärk muuta maailma inimeste õnne huvides.

Jutustus sisaldab hulga faktilisi, ajaloolisi ja teaduslikke and- meid. Autoril on õnnestunud seda materjali orgaaniliselt lüli- tada teose kujundisüsteemi.

Tunnetusliku materjali lüüriline rakendamine on kirjaniku üks peamisi leiude teaduslik-kunstilise jutustuse žanris.

«Kara-Bogazis» ei ole ühe või mitme kangelase saatusega seotud selget süžeed. Jutustus jaguneb peatükkideks, mida võib võtta kui lõpetatud lugusid.

Ühendavaks motiiviks kirjaniku «novelliseeritud» jutustustes on sisemise teema arendamine. Autori isiksug ja tema elutaju ühendavad emotsionaalselt teose materjali. Peale «Kara-Bogazi» on sel moel kirjutatud «Must meri», «Charles Lonceville'i saa- lus», «Põhjamaa jutustus», «Kuldne roos», «Jutustus elust» ja teised.

Maksim Gorki arvates on «Kara-Bogaz» julge ja õnnestunud katse kirjutada lastele raamat meie ehitustöö perspektiividest. See teos veenab meid selles, et lastega võib rääkida kõige tõsi- samatel teemadel lihtsalt ja kaasakiskuvalt, ilma igasuguse didaktikata.

Paustovski pole kunagi olnud ainult lastekirjanik. Temal

nagu teistelgi kirjanikel on laste jaoks kirjutatud (»Suvepäevad», »Vana maja elanikud», muinasjutud jm). Samal ajal on ta looming, ka see, millega pöördutakse taaskasvatamise lugeja poole, noorsoole lähedane ja kallis oma südamehääle emotsionaalsusega, humanismi, romantika ja »maailma avatamise» paatosega. »Lapsepõlves on päike palavam, ta kõrgem, vihm tugevam, taevad tumedam ja iga inimene põlvest huvitav,» kirjutab Paustovski. »Elu ja kõige meid ümbritseva poeetiline tajumine on meile lapsepõlvest kaasa antud mure ja rõõm and.»

Jutustuses »Kolhis» (1934) arendab kirjanik edasi loomingu ümberkujundamise teemat sotsialistlikus ühiskonnas.

Musta mere ranniku lai ala, muistne Kolhis, kuldvillaku mees, varjas inimeste eest palju sajandeid oma rikkusi. Subtroopiline kliima ja viljakas pinnas seisid kasutamata. Kolhise rannal uputas meri, seal lausid sood ja läbipääsmatud metsad, maa ümber rüütsid tõttu oli elanikkond välja suremas.

Nõukogude võimu ajal alustati ulatuslikke töid maa kultuuritamise, kliima muutmise ja kasulike subtroopiliste taimede kasvatamise alal. »Kümmekonna aasta pärast,» ütleb üks jutustuse kangelasi, »sõidavad laevad öösiti meie sadamasse mitte majade tule, vaid sidrunite lõhna järgi.»

Jutustuses satuvad vastamisi kaks ellusuhtumist, loov tarbiv, kaks inimeste liiki, oma töösse armunud entusiastid ja piiratud silmaringiga skeptikud. Jutustuse kangelaste, autor poolt botaanik Nevskaja, kapten Tšopi ning insener Gabunina teiselt poolt Lapšini vahelist valdlust tuleb võtta kui kahe erineva maailmavaate, revolutsioonilise ja konservatiivse kokkupõrget. Nende maailmavaadete vaenulikkus tuleb ilmsiks suhtumises romantikasse, elu ümber ehitada aitavasse unistusse. Romantika eitamist käsitleb autor kui inimese loova võime selle maailma ümberkujundava fantaasia eitamist, millest kirjutab V. I. Lenin oma teoses »Mis teha?».

»Kolhis» sisaldab nagu »Kara-Bogazki» palju tunnetusmaterjali, andmeid maa ajaloo, botaanikast ja geograafiast. Kunstnikul on õnnestunud rikastada seda ainevalda tunnetusega kaasakiskuva romantikaga.

Nii »Kolhises» kui ka »Kara-Bogazis» loob kirjanik eri rahvusest inimeste — turkmeenide, venelaste ja grusiinlaste karaktereid. Nende individuaalsed ja rahvuslikud jooned ilmnevad kangelaste maailmatunnetamises ja temperamendis, rahvale loomulikes elutingimustes, mis tekitavad teatud kombeid ja harjumusi.

Huvitav on võrrelda näiteks turkmeeni vanameest Bekmet »Kara-Bogazist» ja megreeli kütli Guliat »Kolhisest».

Bekmet on rahvalaulik, šaiir. Tema poeetiline aine, mõistus ja rikas kujutlusvõime avalduvad oskuses improviseerida, võimes kätkeada uus mõte idamaa rahvaste folkloorile ja kirjandusele iseloomuliku kujundilise alltekstiga poeetilises legendis.

Elutaju, toimingute, harjumuste, keele ja välimuse omajad loovad selge individuaalse ja rahvusliku tüübi.

Rahvuslikku omapära on tunda ka Kolhise džunglite viimase kütli Gulia iseloomus. Tema välimuses, käitumises ja kõneviisis rõhutab autor detaile, mis loovad pildi äkilisest, uhkest, veidi süngest ja sõltumatust inimesest. Gulia jutt on emotsionaalne ja ekspressiivne, kuid samal ajal on see kütli inimeste hulgas häbelik ja tagasihoidlik.

Tormiliselt arenev elu tungib Kolhise soistesse džunglitesse. Sina tulevad inimesed, kes mitte ainult ei tee loodust ümber, vaid muudavad tervete rahvaste saatust. Sünnib nõukogude Kolhis, subtroopilise külluse maa. Muutuvad ka inimesed. Gulia jalab hüvasti soodega, loobub oma üksildastest rännakutest ja jahist — »milleks püss töötava inimese käes?». Ta hakkab uue Kolhise ülesehitajaks.

Varem oli Gulia »lihtsa filosoofia» reegliks: »ülekohtu ülekohtu vastu ja teene teene eest». Asjaolud muudavad Gulia elutekujutusi elust, loovad uued eetikakorrad ja teised, seltsimehelikud vahekorrad inimeste vahel. »Vanad inimesed õpetavad meid õigesti elama,» ütleb Gulia. »Ja noored ka.»

Inimese psühholoogia muutub elutingimuste muutumisega. Ka rahvuslik iseloom pole tardunud mõiste. See muutub elu arenemise kaigus uute ühiskondlike tingimuste mõjul.

»Kolhisel» oli lugejate seas suur menu. Seda tõendavad jutustuse arvukad kordustrüki. Esmakordselt avaldati see almanahhis »17. aasta» (1934), mis ilmus M. Gorki toimetusel. Paustovski mainib, et Gorki luges jutustuse juba käsikirjas läbi ja kommenteeris seda.

30. aastatel kohtus Paustovski korduvalt Gorkiga, kes avaldas noorele kirjanikule märgatavat ideelis-esteetilist mõju.

Gorki almanahhis »XIX aasta» on 1936. aastal avaldatud Paustovski jutustus »Must meri». See oli autori poolt kavatsatud Musta mere »kunstilise entsüklopeedia» osa. Jutustuse süžeele on mahutatud tohutul hulgal matmekesist ja väga huvitavat materjali. Kirjanikul on siin õnnestunud leida »luule ja teaduse sulam».

Jutustus arendab kirjaniku küpses loomingus üha uuesti ülestekerkivat teemat inimliku kultuuri, ideede ja sugupõlvade järgivusest, orgaanilisest sidemest möödunu, praeguse ja tulevase vahel meie elus.

Esimeste viisaastakute jutustused »Kara-Bogaz», »Kolhis» ja »Must meri» olid omaparaseks ja eredaks leheküljeks nõukogude kirjanduse teaduslik-kunstilise žanri arengus. Neid ühendavat looduse tunnetamise ja ümberkujundamise teemat sotsialistlikus ühiskonnas jätkas kirjanik hiljem »Jutustuses meenudest» ja »Mere sünnis».

1932. aastal hakkasid meie kirjanikud M. Gorki initsiatiivil kollektiivselt kirjutama »Vabrikute ja tehaste ajalugu». Sellest tööst võttis osa ka K. Paustovski. Pärast reisi Põhja, Petrozavodskisse, valmis tal ajalooline jutustus »Charles Lonceville'i müstlus».

Kirjanik käsitleb dekabristide tekkimise ajajärku Venemaal pärast 1812. aasta Isamaasõda. Jutustuse kangelane, vangilange-

nud prantsuse ohvitser-vabariiklane Charles Lonceville saad Aleksandri tehasesse.

Lonceville seisab lähedal dekabristide ideedele, ta on nende eelkäijaist. Paustovski nätab, et selle vangilangemise prantslasest vabariiklase viivad tõeliselt revolutsiooniliste järeldustele mitte niivõrd Prantsuse kodanliku revolutsiooni sündmused, kuivõrd vahetu kokkupuutumine rõhutatud eluga. Orjus, millega ta Venemaal kokku puutub, selle koletud avaldused äratavad temas revolutsioonilist protesti. Ühe inimese keerulise ja ebatavalise saatuse kirjeldusest kasvab jutustuse raamatuks vabastusliikumise esimese etapi sünnist Venemaal.

Revolutsiooniliste ideede päritavus ja sugupõlvede seos moodustavad kirjaniku teise ajaloolise teose «Põhjamaa jutustus» (1939) süžee tuumiku.

Jutustus hõlmab sada aastat Venemaa ajaloost. Selle raamatu kolmes osas näeme tegutsemas kolme põlvkonda. Esimeses osas kujutatakse ajajärku pärast dekabristide ülestõusu mure surumist.

Dekabristide mõttekaaslane, vene ohvitser Pavel Bestužev ja ta rootsi neiu pruut Anna Jakobsen ohverdavad oma õnne ja elu dekabrist Štšedrin'i päästmiseks, kes põgeneb tsaari silmalt. Kadalipus pekstakse surnuks põgeniku abistamise eest ka sõdur Tihhonov. Kuid jutustus selle kauge ajastu traagilisest sündmusest ei jäta lootusetuse tunnet. Vene revolutsiooni näärde esimese põlvkonna ohvrid polnud asjatud. Järeltulijad jätkasid isade tööd.

Jutustuse teises osas asub päästetud dekabristi pojapoeg Aleksandr Štšedrin oma vanaisa ja Pavel Bestuževi elulood jätkates Oktoobrirevolutsiooni päevil õigluse ja rahva poole. Ta võtab osa revolutsioonist, mille eesmärgiks on eelmiste põlvkondade unistuste elluviimine.

Nõukogude võimu päevil saab sõdur Tihhonovi pojapoeg tuntud kunstnik. Ta on kauges minevikus isevalitsushiku demotismi vastu võidelnud kangelahe vääriline järeltulija. Rahva pärib ja arendab möödunud aegade revolutsioonilisi ideid, mille kultuuri parimaid saavutusi, — misugune on K. Paustovski jutustuse humanistlik mõte.

Nagu see on iseloomulik Paustovski teostele, jagunevad jutustuse tegelased selgepiirilistelt nendeks, kellele kuulab autori sümpaatia, ja nendeks, keda ta eitab, kelle inimlik olemus on talle vastuvõetamatu. Kirjaniku lemmikkangelaste iseloom on alati ühiseid püsivaid jooni vaatamata ajajärgust ja individuaalsusest tingitud valistele erinevustele. Üllus, ennastsalgavus, omakasupüüdmatlus, valmisolek õigluse kaitseks ja astuda on omased Bestuževile, Štšedrinile, Aleksei Tihhonovile ja teistele Paustovski kangelahele.

Jutustuse romantilises süžees on palju tinglikku, ebatavalist juhtumeid ja kokkusattumisi, mis on autorile vajalikud üksteisest aastakümnetega eraldatud, eri maades ja eri aegadel toimuvate sündmuste ja saatuste sidumiseks. Kirjanik tõestab, et realistliku tõepära kõrval on eluõigus ka tinglikkusel ja eluteo väljendamisel teistel vormidel.

Romantilisse süžeesse on kätketud realistlik ja ajalooliselt tõepärane idee vabastusliikumise ja humanistliku kultuuri päritavusest.

Aeg sunnib sagedasti uut viisi vaatama asjadele, mida kunagi on moonutatult või pinnaliselt mõistetud. Nõnda tuleb tänapäeval lugeda kolmekümne aastate teisel poolel kirjutatud K. Paustovski jutustusi. «Tükksuhkur» (1937), «Vaprus» (1935), «Verdi muusika» (1936) kutsusid toleaegses ja hilisemaski kriitikas esile palju etteheiteid ja näagutusi sentimentaalsuse, autori püüde pärast tegelikkust kaunistada jne. Tänapäeva lugeja aga kuuleb neis kõlmas kirjaniku usku sellesse, et õigus ja humaansus saavutavad võidu julmuse ja ükskõiksuse üle.

Need jutustused on kantud sotsialistliku humanismi ideest ja nende kangelahe väljendub autori püüdis näha oma kaasaegseid sellistena, nagu nad olema peaksid, vabadena kõigest juhuslikust, mis takistab nende parimate omaduste arengut. Kuid kirjaniku romantiline ideaal ei ole eluvõõras, sest selle aluseks on elu revolutsioonilise arengu õigestimõistmine. Niisugune on jutustus «Vaprus» (1934).

...Lendur Šebalin oli udus eksinud. Lennukis asus raskesti haige poisike ja sellest, kui ruttu lendur suudab ta linna haiglasse toimetada, olenesid vähesed väljavaated ta ellujäämiseks. Šebalini lennukile lendas vastu erilennuk, hajutades kondensatsiooniga udu.

Haiglas selgus, et haige vajab absoluutset vaikust ja rahu. Linnanõukogu pöördus üleskutsega elanikkonna poole. Linn jäi tummaks. Vabrikute ja tehaste viled vaikusid. Autod sõitsid karatult äärelinnu pidi. Insener Ernst pani haiglas üles uue seadeldise, vaikuse ekraani. Poisi elu päästeti.

Üks jutustuse tegelasi ütleb: «Luua õnne on õilis töö. Seda teeb kogu maa.» Niisugune on jutustuse mõte. «Et näidata tähelepanu inimese, tähelepanu lapse vastu, hüpertrofeerisin ma teadlikult teemat, arendasin ta paradoksini,» kirjutab Paustovski.

Kirjaniku loomingut iseloomustab uut tüüpi romantika, mis ei kaldu kõrvale elu arengu suunast, vaid jõuab sellest ette, naidates juba väljakujunenutena neid jooni, mis tänapäeval alles sünnivad.

Kunstniku-romantiku positsioon tingib soovunelmate kujutamise tegelikkusena. Seda positsiooni motiveerib asjaolu, et jutustuse tinglikul situatsioonil ja humanismi teema «hüpertrofeerimisel» on reaalsed alused nõukogude tegelikkuses. Tähelepanu iga üksiku inimese vastu on sotsialistliku humanismi lahutamatu koostisosa. Kuid see on küsimuse üks külg; teine on vajadus võidelda inimese õnne eest, uue, õiglase ja humaanse kommunistliku korra kindlustamise eest.

...Tuleb rõhutada nõukogude kirjanduse humanismi erilist loomust, selle sotsialistlikku iseloomu. Selles on iseärasusi, mis annavad nõukogude kirjandusele uusi jooni. Inimlikkus on iga eesrindliku kirjanduse põhiline omadus; nõukogude kirjanduses kerkib see teadlikult esile mitte abstraktsel või väljas-

pool klasse seisval sentimentaalsel kujul, vaid kui sotsialistlik humanism.»¹ kirjutab üks meie kriitik.

Humanismi probleemid nõukogude ühiskonna elus ja noorte seos kunstniku romantiliste ideaalidega määravad K. Paustovski loomingu paatose. See tema maailmataju iseärasus ilmneb juba kolmekümnenndatel aastatel. Isikukultuse ajal omandasid sotsialistliku humanismi probleemid kirjaniku teoses veelgi suurema teravuse.

Mõtisklused humanismist, inimese headusest, üllusest, inimeste suhetes, kohusest ja õiglusest, inimese õigusest õnne ja võitluse karmidest seadustest — see kõik ei võinud kirjaniku jaoks jääda aastatel, mis olid meie ühiskonna elus nii vabade olulised ja dramaatilised.

Pöördudes kaasaja moraalse probleemide poole ei jää kirjanik erapooletuks, vaid avab oma arusaamad humanismist ja tema rakendamise tegelikkuses.

Kolmekümnenndate aastate lõpul kirjutatud jutustuses «Täis suhkur» on kujutatud autorile vastuvõetamatut inimitüüpi «tuima ja paksu harjasjuustega meest». Paustovski näeb selle tegelases umbusu ja kahtlustuste vaimu kehastust. See on abstraktne psühholoogiline tüüp. Tema negatiivsetes omadustes kajastuvad isikukultuse ajastule iseloomulikud konkreetsed jooned.

Paustovskile omase sügava tähelepanuga elu emotsionaalse psühholoogilise külje vastu avab see teos kunstniku seisukohal, kes vastandina kahtlustajatele ja ükskõiksetele kinnitab headuse ja inimlikkuse olemasolu inimestevahelistes suhetes.

Kirjanik ei kuuluta abstraktset humanismi. Ta mõistab headuse humanistlike ideede eest tuleb võidelda. Seda tunnistab ka jutustus «Jahipenide tähekoogu» (1936), mis oli kunstniku jaoks Hispaania kodusõja sündmustele. Selle jutustuse teemalaste ja süžee kaudu ütleb Paustovski, et õigus headusele ja inimlikkusele saavutatakse võitluses. See ongi sotsialistlik humanism, meie päevade reaalne humanism.

Konstantin Paustovski kirjandusliku palge omapäraks on tema pidev huvi suurte poetide, kirjanike, kunstnike ja muusikute loominguliste biograafiate vastu. Talent ja headuse, õigluse ning ilu teenimine on tema meelest lahutamatud. Sellest mõtest on kantud biograafilised jutustused «Orest Kiprenski» (1936), «Isaak Levitan» (1937), «Tarass Ševtšenko» (1939) ja hilisemate aastate teosed «Jõgede tulvad», naidendid «Porutsik Leontov» ja «Meie kaasaegne», novellid kirjanikest ja kunstnikest «Kuldses roosis».

Paustovski raamatud tõendavad ilmekalt, et tõeline kunst on lahutamatu oma ajastu humanistlikest ideedest.

Kunsti õilistav jõud on Konstantin Paustovski kui kirjaniku tähelepanu ja esteetiliste mõtiskluste objektiks.

¹ В. Щербина, Эпоха и человек, СП, М., 1961 а., lk. 24

Tema kangelased — Andersen «Õises postitöllas», Tšaikovski «Jutustuses metsadest», Van Gogh ja Balzac «Kuldses roosis» — kasutavad kunsti võimu inimese südame üle tema parimate tunnete ja võimete arendamiseks, üleva äratamiseks inimeses. Suur Mozart, kes juhtus mooduma surija majast, taidab tema viimase, pealtnaha teostamatu soovi, äratada oma kunsti jõul tema ees ellu unustatud nooruse, esimese armastuse helguse, õitselepuhkeva elu rõõmu ja luule («Vana kokk»). Metsavahi tütar Dagni Petersen saab oma kaheksateistkümnendal sünnipäeval helilooja Edward Griegilt muinasjutuliselt kauni kingituse. Helilooja kohtas metsas Dagnit, kui see veel väike tüdruk oli, ja kirjutas talle muusikapala, rõõmsa hünni noorusele, õnnele ja elule. Grieg avab talle selle ilu, millest inimene peab elama («Korv kuusekabidega»).

Üks kõige iseloomulikum jutustus sellel teemal on «Õine postitöld». See on kirjutatud raamatu «Kuldne roos» jaoks.

Jutustuse kangelane on Hans Christian Andersen, kuulus taani muinasjutukirjanik. Andersenil poeetiline anne ja kunstniku mõttelend viivad tema reisikaaslased imedemaailma. Ta «teeb oma kattega imesid», mõjutab oma talendiga võõraste neidude hinge ja saatust, toob selguse neile enestele veel ebaselgetesse, vaevalt tärnanud tunnetesse, toob luulesära elu rahu-likku argipäeva.

Kunstile pühendatud jutustuste hulgas on kirjaniku leide ja saavutusi, kuid on ka loomingulisi «luhtaminekuid». Ent parimad neist jutustusist õpetavad armastama kunsti ja nägema ilu, nad arendavad elu rikastavat kujutlusvõimet.

Kirjaniku mõtted kunstist ja kirjandusest, tema pika elu loomingulised kogemused on leidnud üldistuse omalaadses raamatus «Kuldne roos» (1955). See on «raamat kirjaniku tööst», nagu Paustovski seda nimetab.

Raamatus on poeetilisi mõtisklusi kunstilise loomingu olemusest, poeetilise kujutlusvõime osatähtsusest, kunstilike sugulusest jne. K. Paustovski jutustab paljude kirjanike ja poetide — M. Gorki, A. Tšehhovi, A. Tolstoi, A. Gaidari, E. Bagritski, M. Prišvini ja teiste kunstnike tööviisist ja loomingulise maailma iseärasustest. Raamatus on juttu ka kirjaniku enda mõnede jutustuste ja novellide saamisloost.

Raamatu poeetiline avanovell kuldsest roosist jutustab piltlikult kirjanikutoo sisust ja eesmärgist. Kirjandus ja kunst on määratud inimestele õnne tooma, ütleb Paustovski. Elus meie ümber on poeesia ja ilu kübermed kullatolmuna laiali pillatud ja neist väärtuslikest tolmuteradest sünnibki kirjanduse elav jõgi.

Rääkides hollandi kirjanikust Eduard Deckerist ja kunstnikust Van Goghist arendab K. Paustovski mõtet kunstniku kohusest luua elujaatavaid teoseid.

«Kunstniku ülesanne on rõõmu luua,» kirjutab Paustovski. Kogu oma talendi jõuga pani Van Gogh vastu inimlike kannatustele. «Ta pöidnud võitleja,» ütleb Paustovski, «kuid ta andis oma osa selle tuleviku loomisse, millesse ta vankumatult uskus.»

«Meie vajame kõike, mis rikastab sotsialistliku ühiskonna inimese sisemaailma, kõike, mis süvendab tema tundeelu.»

Kirjanik on veendunud selles, et sotsialistliku ühiskonna inimesed, inimesed, kes elavad kommunistlikus tulevikus, peavad saama mõõduvaid ajastute kultuuri suursaatuste väärilisteks parijateks. Selleks on tarvis sügavaid ja mitmekülgseid teadmisi, eriti kunsti valdkonnas.

Üks «Kuldse roosi» tahtsamaid ideesid, mis väljendab uue esteetika olemust, milleni kirjanik jõudis kolmekümne aastatel, on kätketud Diderot' sõnadesse: «Kunst seisab sellel, et leida ebatavalist tavalises ja tavalist ebatavalises.»

Juba kolmekümne aastail õppis kirjanik maailma nägema uut moodi, õppis leidma «poeesia rohu sees» ja romantilise ideaali ülevaid jooni tavalises inimeses. Loova isiksuse, talendi mõiste seostub tema teostes üha orgaanilisemalt loova töö ideega ja veendumusega rahva andekuses.

Kirjanik räägib sellest, et tõelise kunsti aluseks on rahva elu, kodumaa looduse poeesia. Niisuguse raamatu võis kirjutada ainult küps kunstnik, kes sügavasti armastab oma rahva ja oma maad.

Igal kunstnikul, kel on seljataga pikk ja keeruline tee, on teoseid, mis avavad uue lehekülje, margivad tähtsat poorel tema loomingus.

Meenutades nooruses labielatud huvi eksootika vastu, kirjutab Paustovski, et veel kaua sattusid ta jutustustesse ja novellidesse «eksinud kuldniidid». Oskus näha ebatavalist tavalises annab tema stiilile omapärase värvingu. Kirjanik näeb konkreetse reaalsuses ülevat romantikat, lihtsates sündmustes suurt ja maalilist aja ja inimsaatuste seaduspärasusi.

«Aastate möödudes ütlesin ma lahti eksootikast, selle pidu likkusest, võrdsusest, ülespuhutusest ja ükskõiksusest tavalise ja tähelepandamatu inimese vastu,» kirjutab Paustovski. Selle ühe tunnistuse taga on aastaid pikka ja visa oma tee otsimist kunstitis, sisseelamist kaasaega, süvenemist karmi revolutsioonijärgse romantilise olemusse.

Hüvastijätt eksootikaga kõlab eriti tugevasti ühes kolmekümne aastate jutustuses «Austraallane Pilevo jaamast».

Kaugele rännakute eksootika muutub selles kibedaks tööalalusest hulkumisest leivatuki otsinguil, teravaks igatsuseks kodumaa, inimliku elu, oma keele ja rahva järele.

Kulmatõppe surnud kehvi poeg Vanja Zubov läheb kuue teistkümnenda aastase kodunt ära õnne otsima.

Nii algavad ta rännakud. Vladivostokis asub ta kütjana kaubalaevale ja jõuab lõpuks Austraaliasse. Ta jääb töota, nälgib ja satub Brisbane'i sadamalinnas haiglasse.

Mõttes pöördub ta ikka sagedamini tagasi kaotatud kodumaale. Õnn on jäänud sinna, koju. Juba merel kuulis ta revolutsioonist ja hakkas ahnelt ajalehti lugema. «Kas tõesti täitusid ema unistused ja seal, kodumaal, juba antakse vaestele inimestele viljarikast maad?» Suure vaevaga jõuab Vanja Londoni. Siin pääseb ta Nõukogude aurikule.

Kirjanik võtab oma kunstiliste otsingute ulatusliku perioodi kokku sõnadega: «Vaatan oma ilule, rõõmustavad meid vöö-

ras taevast ja vöörad maad üksnes lühikest aega. Lõppude lõpuks saabub aeg, kus üksik karikakar isamajja vilva tee ääres tundub armsam tähistäevast Vaikse ookeani kohal ja kukelaul naabriperele kõlab nagu kodumaa hääl, mis kutsub meid tagasi oma uduvines väljadele ja metsadesse.»

Sellest ajast peale muutub kirjaniku hääl iga aastaga üha selgemini kunstniku-patrioodi hääleks.

Kesk-Venemaa teema avastamine saab otsekui kirjaniku uuestisünniks. Tema talent avaldub siin uuel, tugeval ja haaraval kujul. «See võitis mu kohe ja jaadavalt,» kirjutab Paustovski. «Tunnetasin seda kui oma tõelist ammust kodumaad ja tundsin ennast venelasena viimse veretilgani.

Sellest ajast peale tunduvad mulle kõige lähedasematena meie lihtsad vene inimesed ja kõige kaunimana meie maa.»

Iga kirjaniku looming, milles naeme talendi ja maailmatunnetuse küpsust ja mis kuulub tõelise kunsti valdkonda, kannab alati oma aja ja oma rahva ning kunstniku sotsiaalsete ja rahvuslike kogemuste pitserit.

Teose rahvuslik omapära on keeruline mõiste. Ega siis ilmaaegu käi meie ajal tulised vaidlused selle üle, mida nimeilt tuleb mõista kunsti rahvusliku spetsiifika all. Rahvuslik omapära on kirjandusteose kui kunstilise terviku lahutamatu osa. See on teose kangeline ja teda ümbritsev keskkond, autor ja lugeja, kelle poole ta oma teosega pöördub. See on ühiskondlik elu, kaasaja sotsiaalsed konfliktid, elu-olu, keel, looduslik keskkond, kus kangelased tegutsevad, ja palju muud, mis moodustab kunstilise terviku.

Paustovski «veneainelised» jutustused ja novellid on kantud armastusest vene inimese ja vene looduse vastu, kuid neis puudub rahvuslik piiratus. Need on nõukogude kunstniku teosed tema orgaanilise internatsionalismitundega ja armastusega oma sotsialistliku kodumaa vastu.

Kodumaa tunne on lahutamatu seotud rahvustundega, esimeste lapsepõlveaastate mälestustega. Maailm, mis esmakordselt avaneb lapsesilmale, selle keele esimesed helid, mis saab ta emakeeleks, — see kõik säilib inimese teadvuses ja moodustab kodumaa mõiste. Oma rahva sajanditevanune kultuur tungib mitmeid teid pidi teadvusse. Seda protsessi mõjutavad emakeel, rahvalaulud, muinasjutud ja ka kirjandus, mis säilitab ja arendab parimaid rahvuslikke traditsioone.

Kodumaa-armastus on esimene tunne, mis viib inimese välja kitsalt egoistliku olemasolu raamidest, laseb tal osa saada rahva kollektiivsetest huvidest ja kollektiivsest mõistusest ning tunda ennast seelabi rikkamana ja tugevamana.

Paustovski on sügavalt rahvuslik kirjanik. Kodumaa ja selle loodus ning lähedus rahva elule on kunstilise küpsuse aastail tema poeetilise loomingu allikaiks. Eredaks näiteks selle kohta on jutustus «Meštšora kant» (1939).

Meštšora on üsna harilik maakoht Vladimiri ja Rjazani vahel. Vaiksed järved, põlismetsad, lõputud rabad, samblasood — niisugused on sealsed tavalised maastikud. Nende üllatavat,

alati kõitvat ilu näevad ainult armastavad ja tähelepanelikud silmad. Niisuguste silmadega vaatabki seda maad Paustovski.

Loodus on nii kirjaniku kui ka ta kangelaste vaimse maailma orgaaniline osa. Looduse tajumine on neile niisama vajalik ja loomulik nagu hingamine või töö.

Kesk-Venemaa maastikkude kirjeldamisel on kirjanik imetamapanevalt täpne. Loodus on talle avatud raamat; ta näeb seal palju ootamatuid ja hämmastavaid asju. «Ei saa olla kirjanik ja mitte teada, missugused taimed kasvavad lagendikel, mille kohale tõuseb Siirius...» kirjutab Paustovski. «Mida rohkem inimene teab, seda erksam on ta tajuma, seda lähemal on tal luule ja seda õnnelikum ta on.»

K. Paustovski näeb loodust kunstniku, mitte naturalisti silmadega. Tema maastik on eelkõige luüriline. See ei väljendu ainult meeleolu, vaid avab sügavalt ka kirjaniku sisemaailma.

«Loodus mõjutab mind kogu oma jõuga ainult siis, kui me kanname temasse üle osakese oma inimlikust olemusest, kui meie hingeline seisund, meie armastus ja meie rõõm või kurbus temaga täielikku kooskõlla satuvad ja kui enam pole võimalik lahutada teineteisest hommiku värskust ja armastatud silmade sära, metsa ühetasast müha ja mõtisklusi labielatu üle,» kirjutab K. Paustovski.

«Meštšora kant» on maastikujutustus. Selle igas peatükis avaneb Meštšora loodus uuest küljest. Ja sedamööda, kuidas me tutvume selle tavalise maakohaga, süveneb tema võlu.

Jutustagu kirjanik kaardist, soodest, turbarabadest, jõgedest ja kanalitest või Meštšora metsadest, «metsaookeani jõenustest», musta peeglina läikiva veepinnaga põhjatuist järvedest või Okaa-äärsetest õitsvatest niitudest, — ikka räägib ta ka inimestest. Kohalikkudest elanikkudest, kes juhatavad teed «innuga ja suure kaasaelamisega». Gaidarist, kes oli sageli autori saatjaks ta rännakuil mööda Meštšoramaad. Uudishimulikest külalisedest, asjalikest parvemeestest, valvuritest, kogu suve niitudeil või vaiksete jõgede kaldail elutsevatest korvipunujatest, kalameestest ja kulalastest.

Oskus näha väikeses suurt, peegeldada maailma kastetilgas on kirjaniku talendi küpsuse tunnus.

Jutustuses Meštšoramaast väljendub sügav armastus oma maa ja rahva vastu. Sellepärast ongi lugejale nii mõistetavad jutustuse viimased sõnad: «Esimesel pilgul on see vaikne ja silmapaistmatu maa kahvatu taeva all. Ent mida rõhkem teda tundma õpid, seda tugevamini — peaaegu valutundeni südames — hakkad armastama seda tavalist maanurka. Ja kui tuleb oma maad kaitsta, siis kuskil südamesopis tean, et kaitsen ka seda maalapikest, mis on õpetanud mind nägema ja mõistma ilu, ilusat, kui tahes ilmetu ta algul ka ei paistaks, — ja neid mõttessevajanud metsi. Armastus nende vastu ei lakka, niisamuti nagu fial ei unune esimene armastus.»

«Meštšora kandil» on ühiseid jooni laste jaoks kirjutatud jutustuste sarjaga «Suvised päevad» ja rea teiste teostega, mis on rajatud Meštšora muljetele.

Noorele lugejale on määratud jutustused «Kass-varganägu»,

«Mägra nina», «Viimane kurat», «Kummipaak», «Kuldne linask» ja teised. Nende sisu moodustavad külaelu suvised sündmused, juhtumid kalameeste elust, lõbusad pildikesed, kus tegelasteks on lastele nii armsad loomad. Need on punane kodutu kass, hüüdnimega «varganägu», väike mäger, sõnakuulmatu kutsikas Murzik, loomaaiast põgenenud pelikan, keda vanaisa pidas kuradiks, ja lõpuks kalameeste muinasjutuline saak — kuldne linask.

Nende jutustuste kangelaste seas on isegi meister Galveston Šotimaalt. Kunagi ammusel ajal tegi ta mängutoosi. Autor ja ta sõbrad leidsid selle Meštšora külas poõningult. Ja meister Galveston sai nende kujutluses üheks «vana maja elanikest».

Kogu see hea, selge ja harmooniline maailm särab päikesest, lõhnab õitsvate luhtade järele ja erutab südant vene looduse karge iluga. Meštšora luürilistes maastikkudes peitubki nende jutustuste võlu. Õitsev ja heide suvi, lühike ja ilus sügis, mis on kui «akna taga vilksatanud kuldne lind», varajane talv, mis täidab õise toa esimese lume «heleda ja ühtlase valgusega», mil järvedel tekib kalda äärde jääriba ja metsas valgete puude vahel lõõmavad punased pihlakakobarad ning koheva lume all võib veel leida värskaid metsahilli, — niisugused on loodusepildid, mida maalib autor. Heige elujaatav meeleolu ja sõbralik huumor teevad need jutustused lastele meelepäraseks. Neis pole ei lihtsustamist ega võltsi «lapselikkust». Jutustuste poeetilisus aratab võrdselt tundeid nii noores kui ka täiskasvanud lugejas.

Elutõde ja kujutluse jõud, looduse seadused ja poeetiline väljamõeldis elavad neis kõrvuti. See lähedus seletab kunstniku loomingulise laadi iseärasusi ja avab muinasjutulähte ta loomingus.

Kirjaniku muinasjuttudes on väga vähe fantastikat. Neis on ainult niisuguseid imesid, mida inimene «teeb oma kätega». Need imed sünnivad seetõttu, et kirjanik oskab näha poeesiat meid ümbritsevas elus, seetõttu, et ta armastab maailma ja inimesi. Sellised on tema muinasjutud «Pulstunud varblane», «Soe leib», «Lehekonn» ja teised. Selles mõttes on Paustovskile võib-olla kõige iseloomulik muinasjutt «Terassõrmus». Sõdur kingib väikesele Varjale imesõrmuse. See võib anda inimesele nii tervist kui ka suurt rõõmu ja naidata kogu maailma kõikide selle imedega. Varja aga pillab sõrmuse lumme, kaotab ära. Tüdruku vanaisa Kuzma on kogu talve haige. Siis aga tuleb kevad. Varja leiab oma sõrmuse üles. Vanaisa saab terveks, kerge kevadõhk kosutab ja päike soojendab teda. Ka Varjake-sele saab osaks suur rõõm.

Agas lai maailm kõikide oma imedega? Varjake kõhkleb, kas panna sõrmust sõrme. «Ega ilmaaegu ütle vanaisa Kuzma, et meie maa on tõeline paradiis ja et teist nii toredat maad ei leidugi laias maailmas!»

Sellest jutustabki Paustovski oma lugejatele. Nii tema muinasjutud kui ka jutustused äratavad patriootilisi tundeid ja luuletaju nii noorte kui vanade hinges

Karmidel sõja-aastatel, mil patriotismiteema kujunes meie kirjanduses peamiseks ja eluliselt tähtsaks, jätkas ka Paustovski selle teema arendamist ja andis oma vastuse ajastu põlevaimale küsimusele.

Patriotismitunne on tema sõja-aastate jutustustes nagu varasemates teosteski lahutamatu loodusetajust. See, kes mitte ainult mõistusega, vaid ka südamega on tunnistanud sünnimaad, armastab ja kaitseb kindlamalt oma kodumaad. Sellest räägib kirjanik ühes oma sõja-aastate jutustuses («Paagivalvur») Toriseja paagivalvur Semjon räägib linnalastele sünnimaa niitude ja metsade vaiksest ilust.

«Mis tähendab minna võitlusse sünnimaa eest?» küsib ta. «Oma linnade ja tehaste, oma rahva, vaba elu eest,» vastavad poisid. «See kõik on õige,» jätkab vanamees, «kuid sellest on vähe. Vaadake ringi! Kui kaunis on meie maa! Ka selle ilu eest peame vaenlastega võitlema, hoidma ja kaitsma seda, mitte laskma rüüstata... Kõik te karjute «kodumaa», «kodumaa», aga ta on siinsamas heinakuhjade taga, see kodumaa!»

Ühes Paustovskile pühendatud uurimuses mainitakse huvitavat fakti. Paljude raamatukoguhoidjate tõendusel omandasid kirjaniku kodumaale pühendatud ja enne sõda kirjutatud teosed sõja-aastatel suurema populaarsuse kui kunagi varem. Paustovski loomingus eredalt väljenduv patriotismitunne osutas inimestele rasketel sõja-aastatel tarvilikuks.

Sõjasündmuste keerises, selle aja traagilisuses ja kangelas liikkuses näeb kirjanik eelkõige üksikainimest ja püüab pilku heita tema südamesse. Võiks arvata, et sõja karm tegelikkus, mis nõuab mehisust, eneseohverdust ja tegutsemist, ei jäta inimese hinge ruumi intümsetele elamustele, võimele rõõmu tunda lihtsast, hoopiski mitte kangelaslikest asjadest, kas või kalapüügist alles hiljuti sakslastest vabastatud jõe ääres. Kuid kirjanik väidab, et inimene jääb inimeseks ka sõjas. Sõjaaja parimad jutustused, nagu näiteks «Lumi», «Vihmane koidik», «Äike stepis», «Fenja õnn», on psühholoogiliselt huvitavad ja sügavasti uurilised.

Sõjajuttude hulgas on ka õnnestumisi, kus autori kirjanduslik kavatsus esiplaanile kerkib, situatsioonid ja karakterid on aga juba öeldu kordamise.

Sõjateema juurde on Paustovski ka hiljem pöördunud. 1951 aastal kirjutas ta romaani «Isamaa suits»¹. Kirjaniku seda teost ei saa aga pidada õnnestunuks. Ajajärgu heroiline sisu ja rahva kangelaslikkus ei ole aja suursündmustest eemal seisnud kanglaste saatuses väljendust leidnud.

Sõda käsitlevate Paustovski teoste kõige tugevamaks küljeks on kodumaateema poeetiline kajastamine, meie kaasaegsete iseloomu sügava inimlikkuse rõhutamine.

Sõjajärgsetel aastatel oli kirjaniku üheks tähtsamaks teoseks «Jutustus metsadest» (1948).

Selle tegelaste elu ja mõtted on samuti seotud kodumaa loo-

¹ Ilmus täielikult esmakordselt 1964. a. (К. Паустовский, «Дым отечества», Калужское книжное издательство, 1964).

dusega. Looduses ja rahvalikus keskkonnas näeb kirjanik nende loomuse poeetilisuse allikaid, olgu see siis tagasihoidlik metsakasvataja, noor näitlejanna, vana puusepp, tuntud kirjanik või suur vene helilooja. Jutustus algab peatükiga Tšaikovskist. «See sisaldab autentset biograafilist materjali suure helilooja kohta,» ütleb Paustovski. Kuid kirjaniku peamiseks ülesandeks on olnud «kogu jõuga edasi anda Tšaikovski suhtumist metsadesse kui loomingulisse laboratooriumi, kui loodusnahtusesse, mis Tšehhovi sõnade järgi «õpetab inimest ilusat mõistma». Maa ilu on rahvuslik omand, esteetiline väärtus, mis kuulub kõikidele inimestele. Kirjanik astub välja looduse kaitseks 40-ndate aastate lõpul ja 50-ndate algul, mil kuritegelik ja rõõvellik metsarikkuste hävitamine meie maal ähvardas kurvemate tagajärgedega kui loodusõnnetused. Neil aastail ilmub ka L. Leonovi romaan «Vene mets». Vene metsa, maa metsarikkuste hoidmise ja kaitsmise teema sulab siin orgaaniliselt ühte rahva ajaloo ja kaasaja teravate probleemidega. Paustovski «Jutustus metsadest» on kunstniku kirglik üleskutse kaasaegsetele ja tulevastele põlvkondadele hoida sünnimaa ilu, selle looduse mõõtmatu rikkusi.

Rida kirjaniku sõjajärgseid jutustusi on samuti pühendatud Kesk-Venemaale. Need on «Oktoobriöö», «Telegramm», «Voroņeži suvi», «Rahutus», «Metsakordon «273»», «Põgusad kohtumised» ja teised.

Nende jutustuste teemaks on inimese süda ja kujutlusvõime heldus, mis muudab kõige tavalisema töö oluliseks ja tähtsaks. Kirjanikku rõõmustab selliste tagasihoidlike töömeeste hingeheldus, nagu seda on apteeker Dmitri Sergejevits või vanamees hüüdnimega «Utiil» («Venemaa südames»); aiapidaja Tihon Petrovitš («Maša»); külatüdruk Šura («Rahutus»); «rilakas», nõudlik ja õiglase vanataat Semjon Jelessin («Sõjamees»). Teda köidab rahva humanism, mis meie päevil on sotsialistliku tegelikkuse toimel saanud mitmeid uusi jooni. Sellele on pühendatud üks kõige poeetilisemaid jutustusi «Venemaa südames».

K. Paustovski ütleb, et iga kirjanik tahab vahel kirjutada jutustust «täiesti vabalt, ilma et ta mõtleks mingitele «raudsetele» seadustele ja «kuldsetele» kaanonitele, mis seisavad kirjandusõpikutes». Niiviisi, vabalt, ongi kirjutatud see jutustus vene inimestest, rahva andekusest ja hingelisest ilust.

«Oleme kõik sellega «harjunud,» kirjutab autor, «et meil Venemaal võib pealtnäha tähelepandamatu ja tagasihoidlik inimene põhjalikumal vaatlusel osutada üsna ebaharilikuks ja tähelepanuväärivaks.» Samasugune on ka tagasihoidlik vene loodus — luhad paljude lillede ja rohtudega, kuldsed päikeseloojangud metsades ja lühikesed, «veidi põhjamaised vene ood», mil öobikud laksutavad kastes, rohukas ehakuma ei kao silmapiirilt ja isegi keskoöl on nii valge, et taevast on hästi näha valedad pilverünkad.

Vene rahvuslik iseloom koidab kirjanikku ka jutustustes «Rahutus» ja «Sõjamees». Nende kangelasel, puusepp Semjonil, oli oma reaalne prototüüp, Solotša kula talupoeg Semjon Vassiljevits Jelessin. K. Paustovski meenutab teda «Kuldses roosis». «Vanataat Semjon,» kirjutab ta, «oli puhtaim näide vene ise-

loomust, uhke, ullas ja helde, vaatamata oma elu välisele keh-
vusele.» Kirjanik ütleb, et see oli «lapsehingega» vanamee
«innukas toomees». Ja nagu alati, ei jäta ta vanataat Semjoni
iseloomus märkimata joont, mis teda alati on paelunud — suh-
tumist toosse kui loomingusse.

Üks kaasaegseid kirjandusteadlasi kirjutab, et «rahvuslik
vorm ilmutab oma kvaliteeti eredamini ja värvikullasemalt, kui
ta reprodutseerib oma helides ja värvides rahvuslikku koloriiti,
inimese rahvuslikku iseloomu, igapäevast elu-olu, harjumusi,
umbritsevat materiaalist keskkonda jne. Kuid kirjanduse rah-
vuslik vorm ei ilmne sugugi ainult siis, kui on tegemist antu-
rahva eluga. Rahvuslik vorm on olemas ka nendes teostes, mil-
les pole konkreetset rahvuslikku materjali...»¹

Luues teoseid teiste rahvaste elust, jaab kirjanik rahvusli-
kuks kunstnikuks oma «asjade mõistmise maneeriga», mis
V. Belinski väljenduse järgi on «iga rahva rahvuslikkuse sala-
dus». Nilsuguse teose autor räägib teise rahva elust ja inimitu-
pidest omaenda rahvuslike kunstivahendite abil. Seetõttu säil-
tab teos paratamatult oma rahvusliku kuuluvuse jäljed.

Kesk-Venemaa teemas on leidnud kajastuse nii Paustovski
maailmavaade, tema esteetilised seisukohad ja tema kui
kunstniku rahvuslik olemus. Kuid Paustovski jääb vene kir-
janikuks ka siis, kui ta kirjutab teiste rahvaste elust.

Pärast sõda sõitis Paustovski nagu varemgi palju mooda-
maad ringi, elas Meštšoras, Krimmis ja Voroneži lähikonnas. Ta
vilibis Volga—Doni kanali ehitamisel ja kirjutas sellest jutustuse
«Mere sünni» (1952). Reisimuljed maa loodeosast, Pihkva ja Nov-
gorodi oblastist ja Balti rükkidest peegelduvad reisipäevikus «Sõ-
dutuul» (1954).

Nagu teisedki Paustovski jutustused kuulub see teos süntee-
tilisse žanri. Ta sisaldab tunnetuslikku materjali, vaatlusi ja
autori lüürilisi mõtisklusi meie päevade inimestest, tema rik-
kast ja keerukast vaimsest maailmast. Rääkides Läti, Leedu ja
Eesti ajaloo, sajanditevanusest kultuurist ja nende nõukogude
vabariikide tänapäevast, püüab kirjanik edasi anda nende loo-
duse, rahvusliku palge ja elu-olu omapara.

Kirjaniku huvi ja sügav austus teiste rahvaste elu ja kul-
tuuri vastu seostuvad tema teostes iseloomuliku suhtumisvi-
siga, mis teebki nad just nimelt vene kirjaniku teosteks.

Sõjajärgseil aastail on Paustovski viibinud paljudes välisrii-
kides. Ta on kirjutanud jutustusi-malestusi ja olukirjeldusi Ita-
aliast («Rahvahulk rannal», «Itaalia kirjad»), Prantsusmaalt
(«Põgus Pariis»), Bulgaariast («Amfora», «Maaliline Bulgaaria»),
Poolast («Kolmas kohtumine»).

Missugusest maast K. Paustovski ka ei kirjutaks, missugusele
rahvale ta oma lenekulgi ei pühendaks, ikka oskab ta neis näha
inimlike ja poeetilisi jooni. Ta raagib nende maade rahvaste
hangelisest heldusest, erksusest ja headusest, nende kultuuri-
rikkustest. Ta kirjutab itaallaste vastuvõtlikkusest kõige kauni

¹ Г. Ломидзе, Единство и многообразие, СП, М., 1960.
lk. 388.

ja inimliku suhtes, Leonardo da Vinci «Pühast õhtusöömaajast»
ja kuivanud nelkidest Raffaeli haual Roomas, kuldsest uduvine-
surematu Pariisi kohal ja lihtsate prantslaste südamlikkusest,
kreeka Akropolise igavesest marmorist, Egeuse mere «lillast
lõõmast», helgest «kuldjuuksest» Poolast, maalilisest Bulga-
aria linnakesest Sozopolist, bulgaaria kaluritest ja selle mere-
aarse maa muistsest kultuurist. Kus iganes kirjanik ka ei vii-
biks, mida ta ka ei näeks ja millest ta ka ei vaimustuks, alati
täidab ta meelt ja südant «unustamatu kodumaa», nagu ütles
kunagi vene kirjanik A. Grin. See pole rahvuslik piiratus, pole
pime veendumus, et «meil on parem» nii meri, taevast kui ka
linnad, see on loomulik armastus oma kodumaa vastu, sugav
sisemine side oma maa ja rahvaga, ilma milleta pole kirjanikku
ega inimest.

«... Olen seda ise kogenud,» kirjutab K. Paustovski. «Kunagi
varasügisel Versailles' udustes aedades, kus valitses geomeetri-
line korrapärasus ja lehed mustasid nagu vana tuhmunud kul-
latis, meenus mulle hoopis teadmata põhjusel väike Spas-Kle-
piki linnake ja mu südamest käis läbi valu...»

Ma ei häbene tunnista, et sellise linnakese unise suvepäeva
poeesia oli mulle südamelähedasem kui Versailles' aedade majes-
teetlik tühjus. Tuhandendat korda meenusid oma tavavuselt
surematud Gribojedovi sõnad: «Ja kodu suitski on me meelest
hea ja magus...» — suitsuvine küla kohal pehme talvepäeva
vaikusel või lõkkesuits, mis heljub madalal luhajärvede kohal.»

Viimaseil aastail osutab meie kriitika palju tähelepanu nõu-
kogude paljurahvuselise kultuuri arendamise probleemidele. On
avaldatud mitmesuguseid seisukohti selle kohta, kuidas kulgeb
meie päevil tulevase kommunistliku ühiskonna kultuuri kujune-
mise protsess. Vaidlused käivad peaaesjalikult selle ümber, kui-
das mõista natsionaalse ja internatsionaalse vahetõrje nõuko-
gude kultuuris ja eriti kirjanduses.

Meie päevade nõukogude kunst ja kirjandus on paljurahvu-
selise kultuuri nähtus ja iga rahvas annab sinna selle parima,
mis on loodud palju sajandeid kestnud kunstilises arengus.
Kunsti rahvuslikud algmed ei kao, vaid arenevad vabalt ja loo-
mulikult edasi, sest nende arengut ei piira ei sotsiaalne ega
rahvuslik ike.

Ainult rahva elust irduhud kunstnikele, kelle teostes rah-
vuslik moment on kaotanud oma elulise tähenduse ja jäänud
surnud vormiks, võib kunsti rahvuslikkus naida «labikaidud
etapina». Meie päevade tõeline kunst on lahutamatu rahva elust
ja selle rahvuslikust sisust, milles kehastub ka nõukogude tege-
likkuse internatsionalism.

Paustovski looming kuulub vene nõukogude kirjanduse olu-
lisemate nähtuste hulka. Selle kunstniku rahvuslik pale on seotud
vene kunsti ja rahvaluule traditsioonidega, vene rahvusliku
karakterit väljendamisega nendes tema avaldustes, mis on lähe-
dased autori lüürilis-romantilisele meelelaadile, on seotud rah-
vakeele elava poeetilise piltlikkusega.

K. Paustovski kõige ulatuslikum teos on autobiograafiline
«Jutustus elust». See koosneb praegu kuuest raamatust. Kir-

janik töötab jutustuse järgnevate osade kallal. Avaldatud raamatud on kirjutatud 40.—60. aastatel ja need haaravad ajavahemiku sajandi algusest kuni 20. aastateni.

Venemaa ajaloo sündmusrikas ja dramaatiline periood, kümme revolutsioonieelset aastat, imperialistlik sõda, siis revolutsioon, kodusõda ja esimesed nõukogude võimu aastad on kirjeldatud autori vahetute muljete järgi. Ometi pole see ajalooline jutustus, vaid raamat kunstniku kujunemisest.

Kirjanik pole varem kusagil nii põhjalikult endast rääkinud, pole kusagil nii sugavasti analüüsinud neid asjaolusid, mis mõjutasid tema kui kirjaniku kujunemist. Lapsepõlve poeetilised pildid, autorile lähedaste ja millegi poolest meeldejaanud inimeste elavad ja varvikullased portreed moodustavad esimese raamatu, «Kauged aastad», sisu. Teine osa, «Rahutu noorus», meenutab Esimest maailmasõda, verd, pori ja sõjateede kodutust. Ja üle selle kõige — romantiline elutunnetus, usk tulevikku, õnne ootamine. Elu viis tulevase kirjaniku kokku mitmesuguste inimestega, aetas ta keerulistesse, mõnikord lausa ebausutavatesse olukordadesse: «Ma elasin, töötasin, armastasin, kannatasin, lootsin, unistasin, teades vait üht, et varem või hiljem, küpses eas, võib-olla koguni vanas eas, hakkas ma kirjutama, üldse mitte sellepärast, et ma oleksin endale misuguse ülesande seadnud, vaid sellepärast, et seda nõuab mu olemus. Ja sellepärast, et minu jaoks on kirjandus kõige toredam asi maailmas».

Järgnevates osades — «Tundmatu sajandi algus», «Suurte ootuste aeg», «Hüpe lõunasse» — räägib kirjanik ajastu tähtsamatest sündmustest, revolutsioonist ja kodusõjast. Ta kujutab peamiselt ainult neid sündmusi, mida ta ise on näinud, ja jutustab neist inimestest, kellega ta ise on kokku puutunud.

«Jutustuses elust», nagu oma teisteski teostes, rikastab autor meie teadmisi maailmast temale iseloomuliku luuriliselt haalstatud pildiga tormiderohkest ja dramaatilisest revolutsiooni-ajastust.

Muidugi ei kajastu kõik tegelikkuse avaldused kirjaniku loomingus. Revolutsiooniajastu elu oli kaugelt rikkam ja keerulisem, kui on selle peegeldus autobiograafilises jutustuses. Ja see on loomulik. Kuid siiski näeme ajastu pilti avanemas uude sena ja varjunditerohkena tänu jutustaja isiksusele, tänu tema viisile asju näha.

Autobiograafiline jutustus koondab endasse kirjaniku rikkalikud kunsti- ja elukogemused. Selles raamatus avaldub kõige täielikumalt kirjaniku kordumatu loominguline pale. Teos on ara teeninud lugejate ja kirjanduskriitika laialdase tunnustuse.

Paustovski on korduvalt rääkinud mitmesuguste kunstiliikide kujutamisevahendite orgaanilisest ühtesulamisest kirjanduses, eriti proosas: «See tähtub maali valguse ja värvidega, poeesiale omase sõnade varskusega, arhitektuuri kooskõlaga, skulptuuri vormide reljeefsuse ja selgusega ning muusika rütmi ja meloodilisusega».

Kunstniku küps looming paistab silma kujundite rikkuse ja jõu poolest. Eriti ilmekalt avaldub Paustovski kui proosakirjaniku meisterlikkus Venemaa maastikkude kujutamisel. Kir-

janik on sageli rääkinud sellest, et ta on palju õppinud maalikunsti meistritelt, nende oskusest naha maailma alati muutuvas ja uutes värvides ning varjundites, õhulisena ja päikese-laikudest virvendavana.

Paustovski maastikkudes on kuuseokastel naha sugaskuldse metsamüüri pronksjat vastuhelki, järvede mustas vees ujuvaid sidrunivärvilisi ja punaseid haavalehti; koidikul helesinise kristallina säravat Veenust; metsaigendikel küunaldena kerkivaid põdrakanepi õiekobaraid.

Sügis on kirjaniku armastatuim aastaeg. Sugisene lehestik on tema juttudes «mitte ainult kulla ja purpuri värvi, vaid ka helepunane, violetne, pruun, must, hall ja peaaegu valge». Õhus lendab peen ämblikuvõrk — «jumalaema ketrus» —, nagu kirjaniku sõnade järgi seda kuskil tänapäevani nimetavat «hardadeid»; koidikul tõmbub rohi halliks esimestest hommikukülmadest. Kogu see mitmevärviline maailm paneb hammastama toonide harmooniaga ja pehmusega, nende erilise vene koloriidiga.

Maastikust on lahutamatud elu tavalised hääled — lindude siristamine, kirvelöögid, krapp eksinud lehma kaelas, kuke laul «kuskil maa serva taga» ja langeva lehe vaevalt kuuldav, lapse sosinaga sarnanev kahin.

M. Šolohhov nimetas K. Paustovskit II nõukogude kirjanike kongressil parimaks vene nõukogude kirjanduse stilimeistriks. Ta keel paistab silma selguse, poeetilise jõu ja läheduse poolest rahva elavale keelele. Isamaa, rahvas ja kodumaa loodus on kunstniku loomingu ja tema keele poeetilise ja piltliku jõu ammendamatu allikas.

K. Paustovski tee kirjanduses ei ole rikas ja keeruline mitte ainult sellepärast, et ta on suur kunstnik, kes on andnud kunstile üle poole sajandi oma elust. See tee on rikas loominguliste avastuste ja raskete otsingute poolest ka veel sellepärast, et nagu ütleb Paustovski, «inimese ja kirjaniku kujunemine» temas toimus revolutsiooni ja sotsialismi ehitamise tormisel ja üleval ajajärgul.

K. Paustovski jäi romantikuks, kuid ta romantika kvaliteet muutus: «...Ma ütlesin lahti eksootikast, kuid ma ei loobunud romantikast ega loobu temast kunagi, ei loobu tema puhastavast tulest, püüdest inimlikkuse ja hingelise helduse poole, tema alatisest rahutusest. Romantiline meelelaad ei luba inimesel olla valelik, harimatu, arg ja julm. Romantikas peitub õilstav jõud.

Ei ole mingeid mõistlikke põhjusi temast lahti delda meie võitluses tuleviku eest ja isegi meie igapäevases toorohkes elus.»

Igapäevastes sündmustes, lihtsais maastikes ja tagasihoidlikes kangelistes avas Paustovski lugejatele kodumaa ja inimese, oma kaasmaalase ja kaasaegse ilu, mis on lõpmatu.

Iga tõeline kunstnik, kes tunnetab elu läbi oma teadvuse ja tunnete poeetilise filtri, loob uue ennenägematu maailma. Lugeja tunneb seal ära tegelikkuse, nii nagu ta on, kuid samal

ajal avastab ka nähtusi, mis on talle uued. Neisse ongi kätketud kirjaniku isiksus, tema sisemaailma rikkus ja elukogemused.

Paustovski poolt loodud maailm on hea, harmooniline ja selge, ta on küllastunud maa värvidest ja on tulvil kunstniku hoolitsevat tähelepanu selle vastu, mis on inimeses kaunist.

Kirjaniku raamatud kasvatavad ja tugevdavad inimese puhtamaid tundeid, eelkõige kodumaa-armastust. Kodumaa mõiste avarus nõukogude kirjanduses ühendab endas kaasaja kommunistlikud ideaalid, nõukogude inimese rahvusliku tunde ja tõelise internatsionalismi.

Konstantin Paustovski on leidnud täpsed sõnad, mis määravad tema loomingu olemuse ja tema arusaamise kirjaniku kohusest meie päevil: «Minu maa, minu rahvas ja sotsialistlik ühiskond, mida ta ehitab, on see kõrgeim, mida ma olen teeninud, teenin ja saan ka edaspidi teenima iga kirjapandud sõnaga.»

N. Vorobjova

SISUKORD

Kara-Bogaz	5
Tõlk. V. Tarnaste	
Põhjamaa jutustus	119
Tõlk. A. Erleman	
Meštšora kant	222
Tõlk. A. Erleman	
Austraallane Pilevo jaamast	255
Tõlk. D. Vaarandi	
Tükksuhkur	270
Tõlk. D. Vaarandi	
Vana maja elanikud	277
Tõlk. H. Välipõllu	
Lumi	283
Tõlk. H. Välipõllu	
Vihmane koidik	291
Tõlk. H. Välipõllu	
Ojad, kus mängleb forell	304
Tõlk. D. Vaarandi	
Vana kokk	309
Tõlk. H. Välipõllu	
Õine postitõld	313
Tõlk. K. Kivi	
Korv kuusekäbidega	326
Tõlk. H. Välipõllu	

Venemaa südames	335
Tõlk. H. Välipõllu	
Metsakordon «273»	348
Tõlk. D. Vaarandi	
Telegramm	365
Tõlk. L. Remmelgas	
Hääbunud kaja	378
Tõlk. M. Käbin	
Pulstunud varblane	389
Tõlk. K. Kivi	
Terassõrmus	396
Tõlk. K. Kivi	
Sõidutuul	403
Tõlk. M. Lott	
Geograafilisi märkmeid	435
Tõlk. M. Lott	
Põgus Pariis	444
Tõlk. M. Lott	
Märkmeid maalikunstist	477
Tõlk. A. Reinsalu	
Proosa poeesia	487
Tõlk. A. Reinsalu	
N. Vorobjova. Konstantin Paustovski	500
Tõlk. E. Kallas	

Паустовский Константин Георгиевич
ИЗБРАННОЕ

На эстонском языке

Оформление Э. Коллома

Издательство «Ээсти Раамат»

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja M. Varik

Kunstiline toimetaja A. Vender

Tehniline toimetaja E. Lumet

Korrektorid M. Laido ja M. Sepp

Ladumisele antud 12. 11 1966. Trükkimisele antud 2. VI 1966.
Paber 84 × 84, 7/16. Trükipoognaid 32,75. Tingtrükipoognaid 27,5.
Arvestuspoognaid 28,35. Trükiarv 12 000. Tellimise nr. 1231. Hants
Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Olikooli 17/19. 11
Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik.

Hind rubl. 1,03

7-3-2

